නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

විසුද්ධිමග්ගො

(දුතියො භාගො)

12. ඉද්ධිවිධනිද්දෙසො

අභිඤ්ඤාකථා

365. ඉදානි යාසං ලොකිකාභිඤ්ඤානං වසෙන අයං සමාධිභාවනා අභිඤ්ඤානිසංසාති වුත්තා, තා අභිඤ්ඤා සම්පාදෙතුං යස්මා පථවීකසිණාදීසු අධිගතචතුත්ථජ්ඣානෙන යොගිනා යොගො කාතබ්බො. එවඤ්හිස්ස සා සමාධිභාවනා අධිගතානිසංසා චෙව භවිස්සති ථිරතරා ච, සො අධිගතානිසංසාය ථිරතරාය සමාධිභාවනාය සමන්නාගතො සුඛෙනෙව පඤ්ඤාභාවනං සම්පාදෙස්සති. තස්මා අභිඤ්ඤාකථං තාව ආරභිස්සාම.

භගවතා හි අධිගතචතුත්ථජ්ඣානසමාධීනං කුලපුත්තානං සමාධිභාවනානිසංසදස්සනත්ථඤ්චෙව උත්තරුත්තරි පණීතපණීතධම්මදෙසනත්ථඤ්ච ‘‘සො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙ පරිසුද්ධෙ පරියොදාතෙ අනඞ්ගණෙ විගතූපක්කිලෙසෙ මුදුභූතෙ කම්මනියෙ ඨිතෙ ආනෙඤ්ජප්පත්තෙ ඉද්ධිවිධාය චිත්තං අභිනීහරති අභිනින්නාමෙති. සො අනෙකවිහිතං ඉද්ධිවිධං පච්චනුභොති එකොපි හුත්වා බහුධා හොතී’’තිආදිනා (දී. නි. 1.238) නයෙන ඉද්ධිවිධං, දිබ්බසොතධාතුඤාණං, චෙතොපරියඤාණං, පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං, සත්තානං චුතූපපාතෙ ඤාණන්ති පඤ්ච ලොකිකාභිඤ්ඤා වුත්තා.

තත්ථ එකොපි හුත්වා බහුධා හොතීතිආදිකං ඉද්ධිවිකුබ්බනං කාතුකාමෙන ආදිකම්මිකෙන යොගිනා ඔදාතකසිණපරියන්තෙසු අට්ඨසු කසිණෙසු අට්ඨ අට්ඨ සමාපත්තියො නිබ්බත්තෙත්වා –

කසිණානුලොමතො, කසිණපටිලොමතො, කසිණානුලොමපටිලොමතො, ඣානානුලොමතො, ඣානපටිලොමතො, ඣානානුලොමපටිලොමතො, ඣානුක්කන්තිකතො, කසිණුක්කන්තිකතො, ඣානකසිණුක්කන්තිකතො, අඞ්ගසඞ්කන්තිතො, ආරම්මණසඞ්කන්තිතො, අඞ්ගාරම්මණසඞ්කන්තිතො, අඞ්ගවවත්ථාපනතො, ආරම්මණවවත්ථාපනතොති.

ඉමෙහි චුද්දසහි ආකාරෙහි චිත්තං පරිදමෙතබ්බං.

366. කතමං පනෙත්ථ කසිණානුලොමං…පෙ…. කතමං ආරම්මණවවත්ථාපනන්ති. ඉධ භික්ඛු පථවීකසිණෙ ඣානං සමාපජ්ජති, තතො ආපොකසිණෙති එවං පටිපාටියා අට්ඨසු කසිණෙසු සතක්ඛත්තුම්පි සහස්සක්ඛත්තුම්පි සමාපජ්ජති, ඉදං **කසිණානුලොමං** නාම.

ඔදාතකසිණතො පන පට්ඨාය තථෙව පටිලොමක්කමෙන සමාපජ්ජනං **කසිණපටිලොමං** නාම.

පථවීකසිණතො පට්ඨාය යාව ඔදාතකසිණං, ඔදාතකසිණතොපි පට්ඨාය යාව පථවීකසිණන්ති එවං අනුලොමපටිලොමවසෙන පුනප්පුනං සමාපජ්ජනං **කසිණානුලොමපටිලොමං** නාම.

පඨමජ්ඣානතො පන පට්ඨාය පටිපාටියා යාව නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං, තාව පුනප්පුනං සමාපජ්ජනං **ඣානානුලොමං** නාම.

නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනතො පට්ඨාය යාව පඨමජ්ඣානං, තාව පුනප්පුනං සමාපජ්ජනං **ඣානපටිලොමං** නාම.

පඨමජ්ඣානතො පට්ඨාය යාව නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනතො පට්ඨාය යාව පඨමජ්ඣානන්ති එවං අනුලොමපටිලොමවසෙන පුනප්පුනං සමාපජ්ජනං **ඣානානුලොමපටිලොමං** නාම.

පථවීකසිණෙ පන පඨමං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තත්ථෙව තතියං සමාපජ්ජති, තතො තදෙව උග්ඝාටෙත්වා ආකාසානඤ්චායතනං, තතො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනන්ති එවං කසිණං අනුක්කමිත්වා ඣානස්සෙව එකන්තරිකභාවෙන උක්කමනං **ඣානුක්කන්තිකං** නාම. එවං ආපොකසිණාදිමූලිකාපි යොජනා කාතබ්බා.

පඨවීකසිණෙ පඨමං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා පුන තදෙව තෙජොකසිණෙ, තතො නීලකසිණෙ, තතො ලොහිතකසිණෙති ඉමිනා නයෙන ඣානං අනුක්කමිත්වා කසිණස්සෙව එකන්තරිකභාවෙන උක්කමනං **කසිණුක්කන්තිකං** නාම.

පඨවීකසිණෙ පඨමං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තතො තෙජොකසිණෙ තතියං, නීලකසිණං උග්ඝාටෙත්වා ආකාසානඤ්චායතනං, ලොහිතකසිණතො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනන්ති ඉමිනා නයෙන ඣානස්ස චෙව කසිණස්ස ච උක්කමනං **ඣානකසිණුක්කන්තිකං** නාම.

පඨවීකසිණෙ පන පඨමං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තත්ථෙව ඉතරෙසම්පි සමාපජ්ජනං **අඞ්ගසඞ්කන්තිකං** නාම.

පඨවීකසිණෙ පඨමං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තදෙව ආපොකසිණෙ...පෙ.... තදෙව ඔදාතකසිණෙති එවං සබ්බකසිණෙසු එකස්සෙව ඣානස්ස සමාපජ්ජනං **ආරම්මණසඞ්කන්තිකං** නාම.

පඨවීකසිණෙ පඨමං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා ආපොකසිණෙ දුතියං, තෙජොකසිණෙ තතියං, වායොකසිණෙ චතුත්ථං, නීලකසිණං උග්ඝාටෙත්වා ආකාසානඤ්චායතනං, පීතකසිණතො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං , ලොහිතකසිණතො ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං, ඔදාතකසිණතො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනන්ති එවං එකන්තරිකවසෙන අඞ්ගානඤ්ච ආරම්මණානඤ්ච සඞ්කමනං **අඞ්ගාරම්මණසඞ්කන්තිකං** නාම.

පඨමං ඣානං පන පඤ්චඞ්ගිකන්ති වවත්ථපෙත්වා දුතියං තිවඞ්ගිකං, තතියං දුවඞ්ගිකං, තථා චතුත්ථං ආකාසානඤ්චායතනං...පෙ.... නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනන්ති එවං ඣානඞ්ගමත්තස්සෙව වවත්ථාපනං **අඞ්ගවවත්ථාපනං** නාම.

තථා ඉදං පඨවීකසිණන්ති වවත්ථපෙත්වා ඉදං ආපොකසිණං...පෙ.... ඉදං ඔදාතකසිණන්ති එවං ආරම්මණමත්තස්සෙව වවත්ථාපනං **ආරම්මණවවත්ථාපනං** නාම . අඞ්ගාරම්මණවවත්ථාපනම්පි එකෙ ඉච්ඡන්ති. අට්ඨකථාසු පන අනාගතත්තා අද්ධා තං භාවනාමුඛං න හොති.

367. ඉමෙහි පන චුද්දසහි ආකාරෙහි චිත්තං අපරිදමෙත්වා පුබ්බෙ අභාවිතභාවනො ආදිකම්මිකො යොගාවචරො ඉද්ධිවිකුබ්බනං සම්පාදෙස්සතීති නෙතං ඨානං විජ්ජති. ආදිකම්මිකස්ස හි කසිණපරිකම්මම්පි භාරො, සතෙසු සහස්සෙසු වා එකොව සක්කොති. කතකසිණපරිකම්මස්ස නිමිත්තුප්පාදනං භාරො, සතෙසු සහස්සෙසු වා එකොව සක්කොති. උප්පන්නෙ නිමිත්තෙ තං වඩ්ඪෙත්වා අප්පනාධිගමො භාරො, සතෙසු සහස්සෙසු වා එකොව සක්කොති. අධිගතප්පනස්ස චුද්දසහාකාරෙහි චිත්තපරිදමනං භාරො, සතෙසු සහස්සෙසු වා එකොව සක්කොති. චුද්දසහාකාරෙහි පරිදමිතචිත්තස්සාපි ඉද්ධිවිකුබ්බනං නාම භාරො, සතෙසු සහස්සෙසු වා එකොව සක්කොති. විකුබ්බනප්පත්තස්සාපි ඛිප්පනිසන්තිභාවො නාම භාරො, සතෙසු සහස්සෙසු වා එකොව ඛිප්පනිසන්තී හොති. ථෙරම්බත්ථලෙ මහාරොහණගුත්තත්ථෙරස්ස ගිලානුපට්ඨානං ආගතෙසු තිංසමත්තෙසු ඉද්ධිමන්තසහස්සෙසු උපසම්පදාය අට්ඨවස්සිකො රක්ඛිතත්ථෙරො විය. තස්සානුභාවො පඨවීකසිණනිද්දෙසෙ (විසුද්ධි. 1.78 ආදයො) වුත්තොයෙව. තං පනස්සානුභාවං දිස්වා ථෙරො ආහ ''ආවුසො, සචෙ රක්ඛිතො නාභවිස්ස සබ්බෙ ගරහප්පත්තා අස්සාම 'නාගරාජානං රක්ඛිතුං නාසක්ඛිංසූ'ති. තස්මා අත්තනා ගහෙත්වා විචරිතබ්බං ආවුධං නාම මලං සොධෙත්වාව ගහෙත්වා විචරිතුං වට්ටතී''ති. තෙ ථෙරස්ස ඔවාදෙ ඨත්වා තිංසසහස්සාපි භික්ඛූ ඛිප්පනිසන්තිනො අහෙසුං.

ඛිප්පනිසන්තියාපි ච සති පරස්ස පතිට්ඨාභාවො භාරො, සතෙසු සහස්සෙසු වා එකොව හොති, ගිරිභණ්ඩවාහනපූජාය මාරෙන අඞ්ගාරවස්සෙ පවත්තිතෙ ආකාසෙ පඨවිං මාපෙත්වා අඞ්ගාරවස්සපරිත්තාරකො ථෙරො විය.

බලවපුබ්බයොගානං පන බුද්ධපච්චෙකබුද්ධඅග්ගසාවකාදීනං විනාපි ඉමිනා වුත්තප්පකාරෙන භාවනානුක්කමෙන අරහත්තපටිලාභෙනෙව ඉදඤ්ච ඉද්ධිවිකුබ්බනං අඤ්ඤෙ ච පටිසම්භිදාදිභෙදා ගුණා ඉජ්ඣන්ති. තස්මා යථා පිළන්ධනවිකතිං කත්තුකාමො සුවණ්ණකාරො අග්ගිධමනාදීහි සුවණ්ණං මුදුං කම්මඤ්ඤං කත්වාව කරොති, යථා ච භාජනවිකතිං කත්තුකාමො කුම්භකාරො මත්තිකං සුපරිමද්දිතං මුදුං කත්වා කරොති, එවමෙව ආදිකම්මිකෙන ඉමෙහි චුද්දසහාකාරෙහි චිත්තං පරිදමෙත්වා ඡන්දසීසචිත්තසීසවීරියසීසවීමංසාසීසසමාපජ්ජනවසෙන චෙව ආවජ්ජනාදිවසීභාවවසෙන ච මුදුං කම්මඤ්ඤං කත්වා ඉද්ධිවිධාය යොගො කරණීයො. පුබ්බහෙතුසම්පන්නෙන පන කසිණෙසු චතුත්ථජ්ඣානමත්තෙ චිණ්ණවසිනාපි කාතුං වට්ටති. යථා පනෙත්ථ යොගො කාතබ්බො, තං විධිං දස්සෙන්තො භගවා ''සො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙ''තිආදිමාහ.

368. තත්‍රායං පාළිනයානුසාරෙනෙව විනිච්ඡයකථා. තත්ථ **සොති** සො අධිගතචතුත්ථජ්ඣානො යොගී. **එවන්ති** චතුත්ථජ්ඣානක්කමනිදස්සනමෙතං. ඉමිනා පඨමජ්ඣානාධිගමාදිනා කමෙන චතුත්ථජ්ඣානං පටිලභිත්වාති වුත්තං හොති. **සමාහිතෙති** ඉමිනා චතුත්ථජ්ඣානසමාධිනා සමාහිතෙ. **චිත්තෙති** රූපාවචරචිත්තෙ. **පරිසුද්ධෙතිආදීසු** පන උපෙක්ඛාසතිපාරිසුද්ධිභාවෙන පරිසුද්ධෙ. පරිසුද්ධත්තායෙව **පරියොදාතෙ,** පභස්සරෙති වුත්තං හොති. සුඛාදීනං පච්චයානං ඝාතෙන විහතරාගාදිඅඞ්ගණත්තා **අනඞ්ගණෙ**. අනඞ්ගණත්තායෙව **විගතූපක්කිලෙසෙ**. අඞ්ගණෙන හි තං

චිත්තං උපක්කිලිස්සති. සුභාවිතත්තා **මුදුභූතෙ,** වසීභාවප්පත්තෙති වුත්තං හොති. වසෙ වත්තමානං හි චිත්තං මුදුන්ති වුච්චති. මුදුත්තායෙව ච **කම්මනියෙ,** කම්මක්ඛමෙ කම්මයොග්ගෙති වුත්තං හොති. මුදුං හි චිත්තං කම්මනියං හොති සුදන්තමිව සුවණ්ණං, තඤ්ච උභයම්පි සුභාවිතත්තායෙවාති. යථාහ ''නාහං, භික්ඛවෙ, අඤ්ඤං එකධම්මම්පි සමනුපස්සාමි, යං එවං භාවිතං බහුලීකතං මුදුඤ්ච හොති කම්මනියඤ්ච, යථයිදං, භික්ඛවෙ, චිත්ත''න්ති (අ. නි. 1.22).

එතෙසු පරිසුද්ධභාවාදීසු ඨිතත්තා **ඨිතෙ**. ඨිතත්තායෙව **ආනෙඤ්ජප්පත්තෙ,** අචලෙ නිරිඤ්ජනෙති වුත්තං හොති. මුදුකම්මඤ්ඤභාවෙන වා අත්තනො වසෙ ඨිතත්තා **ඨිතෙ**. සද්ධාදීහි පරිග්ගහිතත්තා **ආනෙඤ්ජප්පත්තෙ** . සද්ධාපරිග්ගහිතං හි චිත්තං අස්සද්ධියෙන න ඉඤ්ජති. වීරියපරිග්ගහිතං කොසජ්ජෙන න ඉඤ්ජති. සතිපරිග්ගහිතං පමාදෙන න ඉඤ්ජති. සමාධිපරිග්ගහිතං උද්ධච්චෙන න ඉඤ්ජති . පඤ්ඤාපරිග්ගහිතං අවිජ්ජාය න ඉඤ්ජති. ඔභාසගතං කිලෙසන්ධකාරෙන න ඉඤ්ජති. ඉමෙහි ඡහි ධම්මෙහි පරිග්ගහිතං ආනෙඤ්ජප්පත්තං හොති. එවං අට්ඨඞ්ගසමන්නාගතං චිත්තං අභිනීහාරක්ඛමං හොති අභිඤ්ඤාසච්ඡිකරණීයානං ධම්මානං අභිඤ්ඤාසච්ඡිකිරියාය.

අපරො නයො, චතුත්ථජ්ඣානසමාධිනා **සමාහිතෙ**. නීවරණදූරභාවෙන **පරිසුද්ධෙ**. විතක්කාදිසමතික්කමෙන **පරියොදාතෙ**. ඣානපටිලාභපච්චයානං ඉච්ඡාවචරානං අභාවෙන **අනඞ්ගණෙ**. අභිජ්ඣාදීනං චිත්තස්ස උපක්කිලෙසානං විගමෙන **විගතූපක්කිලෙසෙ**. උභයම්පි චෙතං අනඞ්ගණසුත්තවත්ථසුත්තානුසාරෙන (ම. නි. 1.57 ආදයො) වෙදිතබ්බං. වසිප්පත්තියා **මුදුභූතෙ**. ඉද්ධිපාදභාවූපගමෙන **කම්මනියෙ**. භාවනාපාරිපූරියා පණීතභාවූපගමෙන **ඨිතෙ ආනෙඤ්ජප්පත්තෙ**. යථා ආනෙඤ්ජප්පත්තං හොති, එවං ඨිතෙති අත්ථො. එවම්පි අට්ඨඞ්ගසමන්නාගතං චිත්තං අභිනීහාරක්ඛමං හොති අභිඤ්ඤාසච්ඡිකරණීයානං ධම්මානං අභිඤ්ඤාසච්ඡිකිරියාය පාදකං පදට්ඨානභූතන්ති.

දසඉද්ධිකථා

369. **ඉද්ධිවිධාය චිත්තං අභිනීහරති අභිනින්නාමෙතීති** එත්ථ ඉජ්ඣනට්ඨෙන **ඉද්ධි,** නිප්ඵත්තිඅත්ථෙන පටිලාභට්ඨෙන චාති වුත්තං හොති. යඤ්හි නිප්ඵජ්ජති පටිලබ්භති ච, තං ඉජ්ඣතීති වුච්චති. යථාහ ''කාමං කාමයමානස්ස, තස්ස චෙතං සමිජ්ඣතී''ති (සු. නි. 772). තථා ''නෙක්ඛම්මං ඉජ්ඣතීති ඉද්ධි, පටිහරතීති පාටිහාරියං. අරහත්තමග්ගො ඉජ්ඣතීති ඉද්ධි, පටිහරතීති පාටිහාරිය''න්ති (පටි. ම. 3.32).

අපරො නයො, ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධි. උපායසම්පදායෙතමධිවචනං. උපායසම්පදා හි ඉජ්ඣති අධිප්පෙතඵලප්පසවනතො. යථාහ – ''අයං ඛො චිත්තො ගහපති සීලවා කල්‍යාණධම්මො, සචෙ පණිදහිස්සති 'අනාගතමද්ධානං රාජා අස්සං චක්කවත්තී'ති, තස්ස ඛො අයං ඉජ්ඣිස්සති සීලවතො චෙතොපණිධි විසුද්ධත්තා''ති (සං. නි. 4.352).

අපරො නයො, එතාය සත්තා ඉජ්ඣන්තීති ඉද්ධි. **ඉජ්ඣන්තීති** ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා හොන්තීති වුත්තං හොති. සා දසවිධා. යථාහ **''කති ඉද්ධියොති** දස ඉද්ධියො''. පුන චපරං ආහ ''කතමා දස ඉද්ධියො ? අධිට්ඨානා ඉද්ධි, විකුබ්බනා ඉද්ධි, මනොමයා ඉද්ධි, ඤාණවිප්ඵාරා ඉද්ධි, සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධි, අරියා ඉද්ධි, කම්මවිපාකජා ඉද්ධි, පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි, විජ්ජාමයා ඉද්ධි, තත්ථ තත්ථ සම්මාපයොගපච්චයා ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධී''ති (පටි. ම. 3.9).

370. තත්ථ ''පකතියා එකො බහුකං ආවජ්ජති. සතං වා සහස්සං වා සතසහස්සං වා ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාති 'බහුකො හොමී'''ති (පටි. ම. 3.10) එවං විභජිත්වා දස්සිතා ඉද්ධි අධිට්ඨානවසෙන නිප්ඵන්නත්තා **අධිට්ඨානා ඉද්ධි** නාම.

371. ''සො පකතිවණ්ණං විජහිත්වා කුමාරකවණ්ණං වා දස්සෙති නාගවණ්ණං වා…පෙ…. විවිධම්පි සෙනාබ්‍යූහං දස්සෙතී''ති (පටි. ම. 3.13) එවං ආගතා ඉද්ධි පකතිවණ්ණවිජහනවිකාරවසෙන පවත්තත්තා **විකුබ්බනා ඉද්ධි** නාම.

372. ''ඉධ භික්ඛු ඉමම්හා කායා අඤ්ඤං කායං අභිනිම්මිනාති රූපිං මනොමය''න්ති (පටි. ම. 3.14) ඉමිනා නයෙන ආගතා ඉද්ධි සරීරබ්භන්තරෙ අඤ්ඤස්සෙව මනොමයස්ස සරීරස්ස නිප්ඵත්තිවසෙන පවත්තත්තා **මනොමයා ඉද්ධි** නාම.

373. ඤාණුප්පත්තිතො පන පුබ්බෙ වා පච්ඡා වා තංඛණෙ වා ඤාණානුභාවනිබ්බත්තො විසෙසො **ඤාණවිප්ඵාරා ඉද්ධි** නාම. වුත්තඤ්හෙතං – ''අනිච්චානුපස්සනාය නිච්චසඤ්ඤාය පහානට්ඨො ඉජ්ඣතීති ඤාණවිප්ඵාරා ඉද්ධි…පෙ. … අරහත්තමග්ගෙන සබ්බකිලෙසානං පහානට්ඨො ඉජ්ඣතීති ඤාණවිප්ඵාරා ඉද්ධි. ආයස්මතො බාක්කුලස්ස ඤාණවිප්ඵාරා ඉද්ධි. ආයස්මතො සංකිච්චස්ස ඤාණවිප්ඵාරා ඉද්ධි. ආයස්මතො භූතපාලස්ස ඤාණවිප්ඵාරා ඉද්ධී''ති (පටි. ම. 3.15).

තත්ථ **ආයස්මා බාක්කුලො** දහරොව මඞ්ගලදිවසෙ නදියා න්හාපියමානො ධාතියා පමාදෙන සොතෙ පතිතො. තමෙනං මච්ඡො ගිලිත්වා බාරාණසීතිත්ථං අගමාසි. තත්‍ර තං මච්ඡබන්ධො ගහෙත්වා සෙට්ඨිභරියාය වික්කිණි. සා

මච්ඡෙ සිනෙහං උප්පාදෙත්වා අහමෙව නං පවිස්සාමීති ඵාලෙන්තී මච්ඡකුච්ඡියං සුවණ්ණබිම්බං විය දාරකං දිස්වා පුත්තො මෙ ලද්ධොති සොමනස්සජාතා අහොසි. ඉති මච්ඡකුච්ඡියං අරොගභාවො ආයස්මතො බාක්කුලස්ස පච්ඡිමභවිකස්ස තෙන අත්තභාවෙන පටිලභිතබ්බඅරහත්තමග්ගඤාණානුභාවෙන නිබ්බත්තත්තා ඤාණවිප්ඵාරා ඉද්ධි නාම. වත්ථු පන විත්ථාරෙන කථෙතබ්බං.

සංකිච්චත්ථෙරස්ස පන ගබ්භගතස්සෙව මාතා කාලමකාසි. තස්සා චිතකං ආරොපෙත්වා සූලෙහි විජ්ඣිත්වා ඣාපියමානාය දාරකො සූලකොටියා අක්ඛිකූටෙ පහාරං ලභිත්වා සද්දං අකාසි. තතො දාරකො ජීවතීති ඔතාරෙත්වා කුච්ඡිං ඵාලෙත්වා දාරකං අය්යිකාය අදංසු. සො තාය පටිජග්ගිතො වුද්ධිමන්වාය පබ්බජිත්වා සහ පටිසම්භිදාහි අරහත්තං පාපුණි. ඉති වුත්තනයෙනෙව දාරුචිතකාය අරොගභාවො ආයස්මතො සංකිච්චස්ස ඤාණවිප්ඵාරා ඉද්ධි නාම.

භූතපාලදාරකස්ස පන පිතා රාජගහෙ දලිද්දමනුස්සො. සො දාරූනං අත්ථාය සකටෙන අටවිං ගන්ත්වා දාරුභාරං කත්වා සායං නගරද්වාරසමීපං පත්තො. අථස්ස ගොණා යුගං ඔස්සජ්ජිත්වා නගරං පවිසිංසු. සො සකටමූලෙ පුත්තකං නිසීදාපෙත්වා ගොණානං අනුපදං ගච්ඡන්තො නගරමෙව පාවිසි. තස්ස අනික්ඛන්තස්සෙව ද්වාරං පිහිතං. දාරකස්ස වාළයක්ඛානුචරිතෙපි බහිනගරෙ තියාමරත්තිං අරොගභාවො වුත්තනයෙනෙව ඤාණවිප්ඵාරා ඉද්ධි නාම. වත්ථු පන විත්ථාරෙතබ්බං.

374. සමාධිතො පුබ්බෙ වා පච්ඡා වා තංඛණෙ වා සමථානුභාවනිබ්බත්තො විසෙසො **සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධි**. වුත්තඤ්හෙතං ''පඨමජ්ඣානෙන නීවරණානං පහානට්ඨො ඉජ්ඣතීති සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධි…පෙ…. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තියා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසඤ්ඤාය පහානට්ඨො ඉජ්ඣතීති සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධි. ආයස්මතො සාරිපුත්තස්ස සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධි, ආයස්මතො සඤ්ජීවස්ස, ආයස්මතො ඛාණුකොණ්ඩඤ්ඤස්ස, උත්තරාය උපාසිකාය, සාමාවතියා උපාසිකාය සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධී''ති (පටි. ම. 3.16).

තත්ථ යදා **ආයස්මතො සාරිපුත්තස්ස** මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරෙන සද්ධිං කපොතකන්දරායං විහරතො ජුණ්හාය රත්තියා නවොරොපිතෙහි කෙසෙහි අජ්ඣොකාසෙ නිසින්නස්ස එකො දුට්ඨයක්ඛො සහායකෙන යක්ඛෙන වාරියමානොපි සීසෙ පහාරමදාසි. යස්ස මෙඝස්ස විය ගජ්ජතො සද්දො අහොසි. තදා ථෙරො තස්ස පහරණසමයෙ සමාපත්තිං අප්පෙසි. අථස්ස තෙන පහාරෙන න කොචි ආබාධො අහොසි . අයං තස්සායස්මතො සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධි. වත්ථු පන උදානෙ (උදා. 34) ආගතමෙව.

සඤ්ජීවත්ථෙරං පන නිරොධසමාපන්නං කාලකතොති සල්ලක්ඛෙත්වා ගොපාලකාදයො තිණකට්ඨගොමයානි සඞ්කඩ්ඪෙත්වා අග්ගිං අදංසු. ථෙරස්ස චීවරෙ අංසුමත්තම්පි නජ්ඣායිත්ථ. අයමස්ස අනුපුබ්බසමාපත්තිවසෙන පවත්තසමථානුභාවනිබ්බත්තත්තා සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධි. වත්ථු පන සුත්තෙ (ම. නි. 1.507) ආගතමෙව.

ඛාණුකොණ්ඩඤ්ඤත්ථෙරො පන පකතියාව සමාපත්තිබහුලො. සො අඤ්ඤතරස්මිං අරඤ්ඤෙ රත්තිං සමාපත්තිං අප්පෙත්වා නිසීදි. පඤ්චසතා චොරා භණ්ඩකං ථෙනෙත්වා ගච්ඡන්තා ''ඉදානි අම්හාකං අනුපථං ආගච්ඡන්තා නත්ථී''ති විස්සමිතුකාමා භණ්ඩකං ඔරොපයමානා ''ඛාණුකො අය''න්ති මඤ්ඤමානා ථෙරස්සෙව උපරි සබ්බභණ්ඩකානි ඨපෙසුං. තෙසං විස්සමිත්වා ගච්ඡන්තානං පඨමං ඨපිතභණ්ඩකස්ස ගහණකාලෙ කාලපරිච්ඡෙදවසෙන ථෙරො වුට්ඨාසි. තෙ ථෙරස්ස චලනාකාරං දිස්වා භීතා විරවිංසු. ථෙරො ''මා භායිත්ථ උපාසකා, භික්ඛු අහ''න්ති ආහ. තෙ ආගන්ත්වා වන්දිත්වා ථෙරගතෙන පසාදෙන පබ්බජිත්වා සහ පටිසම්භිදාහි අරහත්තං පාපුණිංසු (ධ. ප. අට්ඨ. 1.1). අයමෙත්ථ පඤ්චහි භණ්ඩකසතෙහි අජ්ඣොත්ථටස්ස ථෙරස්ස ආබාධාභාවො සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධි.

උත්තරා පන උපාසිකා පුණ්ණසෙට්ඨිස්ස ධීතා. තස්සා සිරිමා නාම ගණිකා ඉස්සාපකතා තත්තතෙලකටාහං සීසෙ ආසිඤ්චි. උත්තරා තංඛණඤ්ඤෙව මෙත්තං සමාපජ්ජි. තෙලං පොක්ඛරපත්තතො උදකබින්දු විය විවට්ටමානං අගමාසි. අයමස්සා සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධි. වත්ථු පන විත්ථාරෙතබ්බං.

සාමාවතී නාම උදෙනස්ස රඤ්ඤො අග්ගමහෙසී. මාගණ්ඩියබ්‍රාහ්මණො අත්තනො ධීතාය අග්ගමහෙසිට්ඨානං පත්ථයමානො තස්සා වීණාය ආසීවිසං පක්ඛිපාපෙත්වා රාජානං ආහ ''මහාරාජ, සාමාවතී තං මාරෙතුකාමා වීණාය ආසීවිසං ගහෙත්වා පරිහරතී''ති. රාජා තං දිස්වා කුපිතො සාමාවතිං වධිස්සාමීති ධනුං ආරොපෙත්වා විසපීතං ඛුරප්පං සන්නය්හි. සාමාවතී සපරිවාරා රාජානං මෙත්තාය ඵරි. රාජා නෙව සරං ඛිපිතුං න ඔරොපෙතුං සක්කොන්තො වෙධමානො අට්ඨාසි. තතො නං දෙවී ආහ ''කිං, මහාරාජ, කිලමසී''ති? ''ආම කිලමාමී''ති. ''තෙන හි ධනුං ඔරොපෙහී''ති. සරො රඤ්ඤො පාදමූලෙයෙව පති. තතො නං දෙවී ''මහාරාජ, අප්පදුට්ඨස්ස නප්පදුස්සිතබ්බ''න්ති ඔවදි. ඉති රඤ්ඤො සරං මුඤ්චිතුං අවිසහනභාවො සාමාවතියා උපාසිකාය සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධීති.

375. පටික්කූලාදීසු අප්පටික්කූලසඤ්ඤීවිහාරාදිකා පන **අරියා ඉද්ධි** නාම. යථාහ – ''කතමා අරියා ඉද්ධි? ඉධ – භික්ඛු සචෙ ආකඞ්ඛති 'පටික්කූලෙ අප්පටික්කූලසඤ්ඤී විහරෙය්‍යා'න්ති, අප්පටික්කූලසඤ්ඤී තත්ථ විහරති…පෙ….

උපෙක්ඛකො තත්ථ විහරති සතො සම්පජානො''ති (පටි. ම. 3.17). අයඤ්හි චෙතොවසිප්පත්තානං අරියානංයෙව සම්භවතො **අරියා ඉද්ධීති** වුච්චති.

එතාය හි සමන්නාගතො ඛීණාසවො භික්ඛු පටික්කූලෙ අනිට්ඨෙ වත්ථුස්මිං මෙත්තාඵරණං වා ධාතුමනසිකාරං වා කරොන්තො අප්පටික්කූලසඤ්ඤී විහරති. අප්පටික්කූලෙ ඉට්ඨෙ වත්ථුස්මිං අසුභඵරණං වා අනිච්චන්ති මනසිකාරං වා කරොන්තො පටික්කූලසඤ්ඤී විහරති. තථා පටික්කූලාපටික්කූලෙසු තදෙව මෙත්තාඵරණං වා ධාතුමනසිකාරං වා කරොන්තො අප්පටික්කූලසඤ්ඤී විහරති. අප්පටික්කූලපටික්කූලෙසු ච තදෙව අසුභඵරණං වා අනිච්චන්ති මනසිකාරං වා කරොන්තො පටික්කූලසඤ්ඤී විහරති. චක්ඛුනා රූපං දිස්වා නෙව සුමනො හොතීතිආදිනා නයෙන වුත්තං පන ඡළඞ්ගුපෙක්ඛං පවත්තයමානො පටික්කූලෙ ච අප්පටික්කූලෙ ච තදුභයං අභිනිවජ්ජෙත්වා උපෙක්ඛකො විහරති සතො සම්පජානො. පටිසම්භිදායඤ්හි ''කථං පටික්කූලෙ අප්පටික්කූලසඤ්ඤී විහරති? අනිට්ඨස්මිං වත්ථුස්මිං මෙත්තාය වා ඵරති ධාතුසො වා උපසංහරතී''තිආදිනා (පටි. ම. 3.17) නයෙන අයමෙව අත්ථො විභත්තො. අයං චෙතොවසිප්පත්තානං අරියානංයෙව සම්භවතො අරියා ඉද්ධීති වුච්චති.

376. පක්ඛිආදීනං පන වෙහාසගමනාදිකා **කම්මවිපාකජා ඉද්ධි** නාම. යථාහ – ''කතමා කම්මවිපාකජා ඉද්ධි? සබ්බෙසං පක්ඛීනං සබ්බෙසං දෙවානං එකච්චානං මනුස්සානං එකච්චානඤ්ච විනිපාතිකානං අයං කම්මවිපාකජා ඉද්ධී''ති (පටි. ම. 3.18). එත්ථ හි සබ්බෙසං පක්ඛීනං ඣානං වා විපස්සනං වා විනායෙව ආකාසෙන ගමනං. තථා සබ්බෙසං දෙවානං පඨමකප්පිකානඤ්ච එකච්චානං මනුස්සානං. තථා පියඞ්කරමාතා (සං. නි. 1.240) යක්ඛිනී උත්තරමාතා ඵුස්සමිත්තා ධම්මගුත්තාති එවමාදීනං එකච්චානං විනිපාතිකානං ආකාසෙන ගමනං කම්මවිපාකජා ඉද්ධීති.

377. චක්කවත්තිආදීනං වෙහාසගමනාදිකා පන **පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි** නාම. යථාහ ''කතමා පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි? රාජා චක්කවත්තී වෙහාසං ගච්ඡති සද්ධිං චතුරඞ්ගිනියා සෙනාය අන්තමසො අස්සබන්ධගොබන්ධපුරිසෙ උපාදාය. ජොතිකස්ස ගහපතිස්ස පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි. ජටිලකස්ස ගහපතිස්ස පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි. ඝොසිතස්ස ගහපතිස්ස පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි. මෙණ්ඩකස්ස ගහපතිස්ස පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි. පඤ්චන්නං මහාපුඤ්ඤානං පුඤ්ඤවතො ඉද්ධී''ති. සඞ්ඛෙපතො පන පරිපාකං ගතෙ පුඤ්ඤසම්භාරෙ ඉජ්ඣනකවිසෙසො පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි.

එත්ථ ච **ජොතිකස්ස** ගහපතිස්ස පථවිං භින්දිත්වා මණිපාසාදො උට්ඨහි. චතුසට්ඨි ච කප්පරුක්ඛාති අයමස්ස පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි. **ජටිලකස්ස** අසීතිහත්ථො සුවණ්ණපබ්බතො නිබ්බත්ති. **ඝොසිතස්ස** සත්තසු ඨානෙසු මාරණත්ථාය උපක්කමෙ කතෙපි අරොගභාවො පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි. **මෙණ්ඩකස්ස** එකකරීසමත්තෙ පදෙසෙ සත්තරතනමයානං මෙණ්ඩකානං පාතුභාවො පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි. පඤ්ච මහාපුඤ්ඤා නාම මෙණ්ඩකසෙට්ඨි, තස්ස භරියා චන්දපදුමසිරී, පුත්තො ධනඤ්චයසෙට්ඨි, සුණිසා සුමනදෙවී, දාසො පුණ්ණො නාමාති. තෙසු සෙට්ඨිස්ස සීසං න්හාතස්ස ආකාසං උල්ලොකනකාලෙ අඩ්ඪතෙළසකොට්ඨසහස්සානි ආකාසතො රත්තසාලීනං පූරෙන්ති. භරියාය නාළිකොදනමත්තම්පි ගහෙත්වා සකලජම්බුදීපවාසිකෙ පරිවිසමානාය භත්තං න ඛීයති. පුත්තස්ස සහස්සත්ථවිකං ගහෙත්වා සකලජම්බුදීපවාසිකානම්පි දෙන්තස්ස කහාපණා න ඛීයන්ති. සුණිසාය එකං වීහිතුම්බං ගහෙත්වා සකලජම්බුදීපවාසිකානම්පි භාජයමානාය ධඤ්ඤං න ඛීයති. දාසස්ස එකෙන නඞ්ගලෙන කසතො ඉතො සත්ත ඉතො සත්තාති චුද්දස මග්ගා හොන්ති. අයං නෙසං පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි.

378. විජ්ජාධරාදීනං වෙහාසගමනාදිකා පන **විජ්ජාමයා ඉද්ධි**. යථාහ ''කතමා විජ්ජාමයා ඉද්ධි? විජ්ජාධරා විජ්ජං පරිජපිත්වා වෙහාසං ගච්ඡන්ති. ආකාසෙ අන්තලික්ඛෙ හත්ථිම්පි දස්සෙන්ති…පෙ.… විවිධම්පි සෙනාබ්‍යූහං දස්සෙන්තී''ති (පටි. ම. 3.18).

379. තෙන තෙන පන සම්මාපයොගෙන තස්ස තස්ස කම්මස්ස ඉජ්ඣනං **තත්ථ තත්ථ සම්මාපයොගපච්චයා ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධි**. යථාහ – ''නෙක්ඛම්මෙන කාමච්ඡන්දස්ස පහානට්ඨො ඉජ්ඣතීති තත්ථ තත්ථ සම්මාපයොගපච්චයා ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධි…පෙ.… අරහත්තමග්ගෙන සබ්බකිලෙසානං පහානට්ඨො ඉජ්ඣතීති තත්ථ තත්ථ සම්මාපයොගපච්චයා ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධී''ති (පටි. ම. 3.18). එත්ථ ච පටිපත්තිසඞ්ඛාතස්සෙව සම්මාපයොගස්ස දීපනවසෙන පුරිමපාළිසදිසාව පාළි ආගතා. අට්ඨකථායං පන සකටබ්‍යූහාදිකරණවසෙන යංකිඤ්චි සිප්පකම්මං යංකිඤ්චි වෙජ්ජකම්මං තිණ්ණං වෙදානං උග්ගහණං තිණ්ණං පිටකානං උග්ගහණං අන්තමසො කසනවපනාදීනි උපාදාය තං තං කම්මං කත්වා නිබ්බත්තවිසෙසො තත්ථ තත්ථ සම්මාපයොගපච්චයා ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධීති ආගතා. (10)

ඉති ඉමාසු දසසු ඉද්ධීසු ඉද්ධිවිධායාති ඉමස්මිං පදෙ අධිට්ඨානා ඉද්ධියෙව ආගතා. ඉමස්මිං පනත්ථෙ විකුබ්බනාමනොමයාඉද්ධියොපි ඉච්ඡිතබ්බා එව.

380. **ඉද්ධිවිධායාති** ඉද්ධිකොට්ඨාසාය, ඉද්ධිවිකප්පාය වා. **චිත්තං අභිනීහරති අභිනින්නාමෙතීති** සො භික්ඛු වුත්තප්පකාරවසෙන තස්මිං චිත්තෙ අභිඤ්ඤාපාදකෙ ජාතෙ ඉද්ධිවිධාධිගමත්ථාය පරිකම්මචිත්තං අභිනීහරති කසිණාරම්මණතො අපනෙත්වා ඉද්ධිවිධාභිමුඛං පෙසෙති. **අභිනින්නාමෙතීති** අධිගන්තබ්බඉද්ධිපොණං ඉද්ධිපබ්භාරං කරොති. **සොති** සො එවං කතචිත්තාභිනීහාරො භික්ඛු. **අනෙකවිහිතන්ති** අනෙකවිධං නානප්පකාරකං. **ඉද්ධිවිධන්ති**

ඉද්ධිකොට්ඨාසං. **පච්චනුභොතීති** පච්චනුභවති, ඵුසති සච්ඡිකරොති පාපුණාතීති අත්ථො. ඉදානිස්ස අනෙකවිහිතභාවං දස්සෙන්තො ''එකොපි හුත්වා''තිආදිමාහ. තත්ථ **එකොපි හුත්වාති** ඉද්ධිකරණතො පුබ්බෙ පකතියා එකොපි හුත්වා. **බහුධා හොතීති** බහූනං සන්තිකෙ චඞ්කමිතුකාමො වා සජ්ඣායං වා කත්තුකාමො පඤ්හං වා පුච්ඡිතුකාමො හුත්වා සතම්පි සහස්සම්පි හොති. කථං පනායමෙවං හොති? ඉද්ධියා චතස්සො භූමියො චත්තාරො පාදා අට්ඨ පදානි සොළස ච මූලානි සම්පාදෙත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨහන්තො.

381. තත්ථ **චතස්සො භූමියොති** චත්තාරි ඣානානි වෙදිතබ්බානි. වුත්තඤ්හෙතං ධම්මසෙනාපතිනා ''ඉද්ධියා කතමා චතස්සො භූමියො? විවෙකජභූමි පඨමං ඣානං, පීතිසුඛභූමි දුතියං ඣානං, උපෙක්ඛාසුඛභූමි තතියං ඣානං, අදුක්ඛමසුඛභූමි චතුත්ථං ඣානං. ඉද්ධියා ඉමා චතස්සො භූමියො ඉද්ධිලාභාය ඉද්ධිපටිලාභාය ඉද්ධිවිකුබ්බනතාය ඉද්ධිවිසවිතාය ඉද්ධිවසිතාය ඉද්ධිවෙසාරජ්ජාය සංවත්තන්තී''ති (පටි. ම. 3.9). එත්ථ ච පුරිමානි තීණි ඣානානි යස්මා පීතිඵරණෙන ච සුඛඵරණෙන ච සුඛසඤ්ඤඤ්ච ලහුසඤ්ඤඤ්ච ඔක්කමිත්වා ලහුමුදුකම්මඤ්ඤකායො ඉද්ධිං පාපුණාති, තස්මා ඉමිනා පරියායෙන ඉද්ධිලාභාය සංවත්තනතො සම්භාරභූමියොති වෙදිතබ්බානි. චතුත්ථජ්ඣානං පන ඉද්ධිලාභාය පකතිභූමියෙව.

382. **චත්තාරො පාදාති** චත්තාරො ඉද්ධිපාදා වෙදිතබ්බා. වුත්තඤ්හෙතං ''ඉද්ධියා කතමෙ චත්තාරො පාදා? ඉධ භික්ඛු ඡන්දසමාධිපධානසඞ්ඛාරසමන්නාගතං ඉද්ධිපාදං භාවෙති. වීරිය... චිත්ත... වීමංසාසමාධිපධානසඞ්ඛාරසමන්නාගතං ඉද්ධිපාදං භාවෙති. ඉද්ධියා ඉමෙ චත්තාරො පාදා ඉද්ධිලාභාය...පෙ.... ඉද්ධිවෙසාරජ්ජාය සංවත්තන්තී''ති (පටි. ම. 3.9). එත්ථ ච ඡන්දහෙතුකො ඡන්දාධිකො වා සමාධි **ඡන්දසමාධි**. කත්තුකම්‍යතාඡන්දං අධිපතිං කරිත්වා පටිලද්ධසමාධිස්සෙතං අධිවචනං. පධානභූතා සඞ්ඛාරා **පධානසඞ්ඛාරා**. චතුකිච්චසාධකස්ස සම්මප්පධානවීරියස්සෙතං අධිවචනං. **සමන්නාගතන්ති** ඡන්දසමාධිනා ච පධානසඞ්ඛාරෙහි ච උපෙතං. **ඉද්ධිපාදන්ති** නිප්ඵත්තිපරියායෙන වා ඉජ්ඣනට්ඨෙන, ඉජ්ඣන්ති එතාය සත්තා ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා හොන්තීති ඉමිනා වා පරියායෙන ඉද්ධීති සඞ්ඛං ගතානං අභිඤ්ඤාචිත්තසම්පයුත්තානං ඡන්දසමාධිපධානසඞ්ඛාරානං අධිට්ඨානට්ඨෙන පාදභූතං සෙසචිත්තචෙතසිකරාසින්ති අත්ථො. වුත්තඤ්හෙතං ''ඉද්ධිපාදොති තථාභූතස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො...පෙ.... විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො''ති (විභ. 434).

අථ වා පජ්ජතෙ අනෙනාති පාදො. පාපුණීයතීති අත්ථො. ඉද්ධියා පාදො ඉද්ධිපාදො. ඡන්දාදීනමෙතං අධිවචනං. යථාහ – ''ඡන්දඤ්චෙ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු නිස්සාය ලභති සමාධිං, ලභති චිත්තස්සෙකග්ගතං, අයං වුච්චති ඡන්දසමාධි. සො අනුප්පන්නානං පාපකානං...පෙ.... පදහති, ඉමෙ වුච්චන්ති පධානසඞ්ඛාරා. ඉති අයඤ්ච ඡන්දො අයඤ්ච ඡන්දසමාධි ඉමෙ ච පධානසඞ්ඛාරා, අයං වුච්චති, භික්ඛවෙ, ඡන්දසමාධිපධානසඞ්ඛාරසමන්නාගතො ඉද්ධිපාදො''ති (සං. නි. 5.825). එවං සෙසිද්ධිපාදෙසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බො.

383. **අට්ඨ පදානීති** ඡන්දාදීනි අට්ඨ වෙදිතබ්බානි. වුත්තඤ්හෙතං ''ඉද්ධියා කතමානි අට්ඨ පදානි? ඡන්දඤ්චෙ භික්ඛු නිස්සාය ලභති සමාධිං, ලභති චිත්තස්සෙකග්ගතං. ඡන්දො න සමාධි, සමාධි න ඡන්දො. අඤ්ඤො ඡන්දො, අඤ්ඤො සමාධි. වීරියඤ්චෙ භික්ඛු... චිත්තඤ්චෙ භික්ඛු... වීමංසඤ්චෙ භික්ඛු නිස්සාය ලභති සමාධිං, ලභති චිත්තස්සෙකග්ගතං. වීමංසා න සමාධි, සමාධි න වීමංසා. අඤ්ඤා වීමංසා, අඤ්ඤො සමාධි. ඉද්ධියා ඉමානි අට්ඨ පදානි ඉද්ධිලාභාය...පෙ.... ඉද්ධිවෙසාරජ්ජාය සංවත්තන්තී''ති (පටි. ම. 3.9). එත්ථ හි ඉද්ධිමුප්පාදෙතුකාමතාඡන්දො සමාධිනා එකතො නියුත්තොව ඉද්ධිලාභාය සංවත්තති; තථා වීරියාදයො. තස්මා ඉමානි අට්ඨ පදානි වුත්තානීති වෙදිතබ්බානි.

384. **සොළස මූලානීති** සොළසහි ආකාරෙහි ආනෙඤ්ජතා චිත්තස්ස වෙදිතබ්බා. වුත්තඤ්හෙතං – ''ඉද්ධියා කති මූලානි? සොළස මූලානි – අනොනතං චිත්තං කොසජ්ජෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, අනුන්නතං චිත්තං උද්ධච්චෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, අනභිනතං චිත්තං රාගෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, අනපනතං චිත්තං බ්‍යාපාදෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, අනිස්සිතං චිත්තං දිට්ඨියා න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, අප්පටිබද්ධං චිත්තං ඡන්දරාගෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, විප්පමුත්තං චිත්තං කාමරාගෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, විසංයුත්තං චිත්තං කිලෙසෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, විමරියාදිකතං චිත්තං කිලෙසමරියාදෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, එකත්තගතං චිත්තං නානත්තකිලෙසෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, සද්ධාය පරිග්ගහිතං චිත්තං අස්සද්ධියෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, වීරියෙන පරිග්ගහිතං චිත්තං කොසජ්ජෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, සතියා පරිග්ගහිතං චිත්තං පමාදෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, සමාධිනා පරිග්ගහිතං චිත්තං උද්ධච්චෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, පඤ්ඤාය පරිග්ගහිතං චිත්තං අවිජ්ජාය න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං, ඔභාසගතං චිත්තං අවිජ්ජන්ධකාරෙ න ඉඤ්ජතීති ආනෙඤ්ජං. ඉද්ධියා ඉමානි සොළස මූලානි ඉද්ධිලාභාය...පෙ.... ඉද්ධිවෙසාරජ්ජාය සංවත්තන්තී''ති (පටි. ම. 3.9).

කාමඤ්ච එස අත්ථො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙතිආදිනාපි සිද්ධොයෙව, පඨමජ්ඣානාදීනං පන ඉද්ධියා භූමිපාදපදමූලභාවදස්සනත්ථං පුන වුත්තො. පුරිමො ච සුත්තෙසු ආගතනයො. අයං පටිසම්භිදායං. ඉති උභයත්ථ අසම්මොහත්ථම්පි පුන වුත්තො.

385. **ඤාණෙන අධිට්ඨහන්තොති** ස්වායමෙතෙ ඉද්ධියා භූමිපාදපදභූතෙ ධම්මෙ සම්පාදෙත්වා අභිඤ්ඤාපාදකං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය සචෙ සතං ඉච්ඡති ''සතං හොමි සතං හොමී''ති පරිකම්මං කත්වා පුන අභිඤ්ඤාපාදකං

ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය අධිට්ඨාති, අධිට්ඨානචිත්තෙන සහෙව සතං හොති. සහස්සාදීසුපි එසෙව නයො. සචෙ එවං න ඉජ්ඣති පුන පරිකම්මං කත්වා දුතියම්පි සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය අධිට්ඨාතබ්බං. සංයුත්තට්ඨකථායං හි එකවාරං ද්වෙවාරං සමාපජ්ජිතුං වට්ටතීති වුත්තං. තත්ථ පාදකජ්ඣානචිත්තං නිමිත්තාරම්මණං. පරිකම්මචිත්තානි සතාරම්මණානි වා සහස්සාරම්මණානි වා, තානි ච ඛො වණ්ණවසෙන, නො පණ්ණත්තිවසෙන. අධිට්ඨානචිත්තම්පි තථෙව සතාරම්මණං වා සහස්සාරම්මණං වා. තං පුබ්බෙ වුත්තං අප්පනාචිත්තමිව ගොත්‍රභුඅනන්තරං එකමෙව උප්පජ්ජති රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානිකං.

386. යම්පි පටිසම්භිදායං වුත්තං ‘‘පකතියා එකො බහුකං ආවජ්ජති සතං වා සහස්සං වා සතසහස්සං වා, ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාති ‘බහුකො හොමී’ති, බහුකො හොති, යථා **ආයස්මා චූළපන්ථකො’’**ති (පටි. ම. 3.10). තත්‍රාපි **ආවජ්ජතීති** පරිකම්මවසෙනෙව වුත්තං. **ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාතීති** අභිඤ්ඤාඤාණවසෙන වුත්තං. තස්මා බහුකං ආවජ්ජති, තතො තෙසම්පි පරිකම්මචිත්තානං අවසානෙ සමාපජ්ජති, සමාපත්තිතො වුට්ඨහිත්වා පුන බහුකො හොමීති ආවජ්ජිත්වා තතො පරං පවත්තානං තිණ්ණං චතුන්නං වා පුබ්බභාගචිත්තානං අනන්තරා උප්පන්නෙන සන්නිට්ඨාපනවසෙන අධිට්ඨානන්ති ලද්ධනාමෙන එකෙනෙව අභිඤ්ඤාඤාණෙන අධිට්ඨාතීති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො.

යං පන වුත්තං ‘‘යථා **ආයස්මා චූළපන්ථකො’’**ති, තං බහුධාභාවස්ස කායසක්ඛිදස්සනත්ථං වුත්තං. තං පන වත්ථුනා දීපෙතබ්බං. තෙ කිර ද්වෙභාතරො පන්ථෙ ජාතත්තා පන්ථකාති නාමං ලභිංසු. තෙසං ජෙට්ඨො මහාපන්ථකො, සො පබ්බජිත්වා සහ පටිසම්භිදාහි අරහත්තං පාපුණි. අරහා හුත්වා චූළපන්ථකං පබ්බාජෙත්වා –

පදුමං යථා කොකනදං සුගන්ධං, පාතො සියා ඵුල්ලමවීතගන්ධං;
අඞ්ගීරසං පස්ස විරොචමානං, තපන්තමාදිච්චමිවන්තලික්ඛෙති. (අ. නි. 5.195) –

ඉමං ගාථං අදාසි. සො තං චතූහි මාසෙහි පගුණං කාතුං නාසක්ඛි. අථ නං ථෙරො අභබ්බො ත්වං සාසනෙති විහාරතො නීහරි. තස්මිඤ්ච කාලෙ ථෙරො භත්තුද්දෙසකො හොති. ජීවකො ථෙරං උපසඞ්කමිත්වා ‘‘ස්වෙ, භන්තෙ, භගවතා සද්ධිං පඤ්චභික්ඛුසතානි ගහෙත්වා අම්හාකං ගෙහෙ භික්ඛං ගණ්හථා’’ති ආහ. ථෙරොපි ඨපෙත්වා චූළපන්ථකං සෙසානං අධිවාසෙමීති අධිවාසෙසි.

චූළපන්ථකො ද්වාරකොට්ඨකෙ ඨත්වා රොදති. භගවා දිබ්බචක්ඛුනා දිස්වා තං උපසඞ්කමිත්වා කස්මා රොදසීති ආහ. සො තං පවත්තිමාචික්ඛි. භගවා න සජ්ඣායං කාතුං අසක්කොන්තො මම සාසනෙ අභබ්බො නාම හොති, මා සොචි භික්ඛූති තං බාහායං ගහෙත්වා විහාරං පවිසිත්වා ඉද්ධියා පිලොතිකඛණ්ඩං අභිනිම්මිනිත්වා අදාසි, හන්ද භික්ඛු ඉමං පරිමජ්ජන්තො රජොහරණං රජොහරණන්ති පුනප්පුනං සජ්ඣායං කරොහීති. තස්ස තථා කරොතො තං කාළවණ්ණං අහොසි. සො පරිසුද්ධං වත්ථං, නත්ථෙත්ථ දොසො, අත්තභාවස්ස පනායං දොසොති සඤ්ඤං පටිලභිත්වා පඤ්චසු ඛන්ධෙසු ඤාණං ඔතාරෙත්වා විපස්සනං වඩ්ඪෙත්වා අනුලොමතො ගොත්‍රභුසමීපං පාපෙසි. අථස්ස භගවා ඔභාසගාථා අභාසි –

‘‘රාගො රජො න ච පන රෙණු වුච්චති,
රාගස්සෙතං අධිවචනං රජොති;
එතං රජං විප්පජහිත්වා පණ්ඩිතා,
විහරන්ති තෙ විගතරජස්ස සාසනෙ.

‘‘දොසො …පෙ.....

‘‘මොහො රජො න ච පන රෙණු වුච්චති,
මොහස්සෙතං අධිවචනං රජොති;
එතං රජං විප්පජහිත්වා පණ්ඩිතා,
විහරන්ති තෙ විගතරජස්ස සාසනෙ’’ති. (මහානි. 209);

තස්ස ගාථාපරියොසානෙ චතුපටිසම්භිදාඡළභිඤ්ඤාපරිවාරා නව ලොකුත්තරධම්මා හත්ථගතාව අහෙසුං.

සත්ථා දුතියදිවසෙ ජීවකස්ස ගෙහං අගමාසි සද්ධිං භික්ඛුසඞ්ඝෙන. අථ දක්ඛිණොදකාවසානෙ යාගුයා දියමානාය හත්ථෙන පත්තං පිදහි. ජීවකො කිං භන්තෙති පුච්ඡි. විහාරෙ එකො භික්ඛු අත්ථීති. සො පුරිසං පෙසෙසි ‘‘ගච්ඡ, අය්‍යං ගහෙත්වා සීඝං එහී’’ති. විහාරතො නික්ඛන්තෙ පන භගවති,

සහස්සක්ඛත්තුමත්තානං , නිම්මිනිත්වාන පන්ථකො;
නිසීදම්බවනෙ රම්මෙ, යාව කාලප්පවෙදනාති. (ථෙරගා. 563);

අථ සො පුරිසො ගන්ත්වා කාසාවෙහි එකපජ්ජොතං ආරාමං දිස්වා ආගන්ත්වා භික්ඛූහි භරිතො භන්තෙ ආරාමො, නාහං ජානාමි කතමො සො අයොති ආහ. තතො නං භගවා ආහ ‘‘ගච්ඡ යං පඨමං පස්සසි, තං චීවරකණ්ණෙ ගහෙත්වා ‘සත්ථා තං ආමන්තෙතී’ති වත්වා ආනෙහී’’ති. සො තං ගන්ත්වා ථෙරස්සෙව චීවරකණ්ණෙ අග්ගහෙසි. තාවදෙව සබ්බෙපි නිම්මිතා අන්තරධායිංසු. ථෙරො ‘‘ගච්ඡ ත්ව’’න්ති තං උය්‍යොජෙත්වා මුඛධොවනාදිසරීරකිච්චං නිට්ඨපෙත්වා පඨමතරං ගන්ත්වා පත්තාසනෙ නිසීදි. ඉදං සන්ධාය වුත්තං ‘‘යථා ආයස්මා චූළපන්ථකො’’ති.

තත්‍ර යෙ තෙ බහූ නිම්මිතා තෙ අනියමෙත්වා නිම්මිතත්තා ඉද්ධිමතා සදිසාව හොන්ති. ඨානනිසජ්ජාදීසු වා භාසිතතුණ්හීභාවාදීසු වා යං යං ඉද්ධිමා කරොති, තං තදෙව කරොන්ති. සචෙ පන නානාවණ්ණෙ කාතුකාමො හොති, කෙචි පඨමවයෙ, කෙචි මජ්ඣිමවයෙ, කෙචි පච්ඡිමවයෙ, තථා දීඝකෙසෙ, උපඩ්ඪමුණ්ඩෙ, මුණ්ඩෙ, මිස්සකෙසෙ, උපඩ්ඪරත්තචීවරෙ, පණ්ඩුකචීවරෙ, පදභාණධම්මකථාසරභඤ්ඤපඤ්හපුච්ඡනපඤ්හවිස්සජ්ජනරජනපචනචීවරසිබ්බනධොවනාදීනි කරොන්තෙ අපරෙපි වා නානප්පකාරකෙ කාතුකාමො හොති, තෙන පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය එත්තකා භික්ඛූ පඨමවයා හොන්තූතිආදිනා නයෙන පරිකම්මං කත්වා පුන සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය අධිට්ඨාතබ්බං. අධිට්ඨානචිත්තෙන සද්ධිං ඉච්ඡිතිච්ඡිතප්පකාරායෙව හොන්තීති. එස නයො බහුධාපි හුත්වා එකො හොතීතිආදීසු.

අයං පන විසෙසො, ඉමිනා භික්ඛුනා එවං බහුභාවං නිම්මිනිත්වා පුන ‘‘එකොව හුත්වා චඞ්කමිස්සාමි, සජ්ඣායං කරිස්සාමි, පඤ්හං පුච්ඡිස්සාමී’’ති චින්තෙත්වා වා, ‘‘අයං විහාරො අප්පභික්ඛුකො, සචෙ කෙචි ආගමිස්සන්ති ‘කුතො ඉමෙ එත්තකා එකසදිසා භික්ඛූ, අද්ධා ථෙරස්ස එස ආනුභාවො’ති මං ජානිස්සන්තී’’ති අප්පිච්ඡතාය වා අන්තරාව ‘‘එකො හොමී’’ති ඉච්ඡන්තෙන පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ‘‘එකො හොමී’’ති පරිකම්මං කත්වා පුන සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ‘‘එකො හොමී’’ති අධිට්ඨාතබ්බං. අධිට්ඨානචිත්තෙන සද්ධිංයෙව එකො හොති. එවං අකරොන්තො පන යථා පරිච්ඡින්නකාලවසෙන සයමෙව එකො හොති.

387. **ආවිභාවං තිරොභාවන්ති** එත්ථ ආවිභාවං කරොති තිරොභාවං කරොතීති අයමත්ථො . ඉදමෙව හි සන්ධාය පටිසම්භිදායං වුත්තං ‘‘ආවිභාවන්ති කෙනචි අනාවටං හොති අප්පටිච්ඡන්නං විවටං පාකටං. තිරොභාවන්ති කෙනචි ආවටං හොති පටිච්ඡන්නං පිහිතං පටිකුජ්ජිත’’න්ති (පටි. ම. 3.11). තත්‍රායං ඉද්ධිමා ආවිභාවං කාතුකාමො අන්ධකාරං වා ආලොකං කරොති, පටිච්ඡන්නං වා විවටං, අනාපාථං වා ආපාථං කරොති. කථං? අයඤ්හි යථා පටිච්ඡන්නොපි දූරෙ ඨිතොපි වා දිස්සති, එවං අත්තානං වා පරං වා කාතුකාමො පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය ඉදං අන්ධකාරට්ඨානං ආලොකජාතං හොතූති වා, ඉදං පටිච්ඡන්නං විවටං හොතූති වා, ඉදං අනාපාථං ආපාථං හොතූති වා ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා වුත්තනයෙනෙව අධිට්ඨාති, සහ අධිට්ඨානචිත්තෙන යථාධිට්ඨිතමෙව හොති. පරෙ දූරෙ ඨිතාපි පස්සන්ති. සයම්පි පස්සිතුකාමො පස්සති.

388. එතං පන පාටිහාරියං කෙන කතපුබ්බන්ති? භගවතා. භගවා හි චූළසුභද්දාය නිමන්තිතො විස්සකම්මුනා නිම්මිතෙහි පඤ්චහි කූටාගාරසතෙහි සාවත්ථිතො සත්තයොජනබ්භන්තරං සාකෙතං ගච්ඡන්තො යථා සාකෙතනගරවාසිනො සාවත්ථිවාසිකෙ, සාවත්ථිවාසිනො ච සාකෙතවාසිකෙ පස්සන්ති, එවං අධිට්ඨාසි. නගරමජ්ඣෙ ච ඔතරිත්වා පථවිං ද්විධා භින්දිත්වා යාව අවීචිං ආකාසඤ්ච ද්විධා වියූහිත්වා යාව බ්‍රහ්මලොකං දස්සෙසි.

දෙවොරොහණෙනපි ච අයමත්ථො විභාවෙතබ්බො. භගවා කිර යමකපාටිහාරියං කත්වා චතුරාසීතිපාණසහස්සානි බන්ධනා පමොචෙත්වා අතීතා බුද්ධා යමකපාටිහාරියාවසානෙ කුහිං ගතාති ආවජ්ජිත්වා තාවතිංසභවනං ගතාති අද්දස. අථෙකෙන පාදෙන පථවීතලං අක්කමිත්වා දුතියං යුගන්ධරපබ්බතෙ පතිට්ඨපෙත්වා පුන පුරිමපාදං උද්ධරිත්වා සිනෙරුමත්ථකං අක්කමිත්වා තත්ථ පණ්ඩුකම්බලසිලාතලෙ වස්සං උපගන්ත්වා සන්නිපතිතානං දසසහස්සචක්කවාළදෙවතානං ආදිතො පට්ඨාය අභිධම්මකථං ආරභි. භික්ඛාචාරවෙලාය නිම්මිතබුද්ධං මාපෙසි. සො ධම්මං දෙසෙති. භගවා නාගලතාදන්තකට්ඨං ඛාදිත්වා අනොතත්තදහෙ මුඛං ධොවිත්වා උත්තරකුරූසු පිණ්ඩපාතං ගහෙත්වා අනොතත්තදහතීරෙ පරිභුඤ්ජති. සාරිපුත්තත්ථෙරො තත්ථ ගන්ත්වා භගවන්තං වන්දති. භගවා අජ්ජ එත්තකං ධම්මං දෙසෙසින්ති ථෙරස්ස නයං දෙති. එවං තයො මාසෙ අබ්බොච්ඡින්නං අභිධම්මකථං කථෙසි. තං සුත්වා අසීතිකොටිදෙවතානං ධම්මාභිසමයො අහොසි.

යමකපාටිහාරියෙ සන්නිපතිතාපි ද්වාදසයොජනා පරිසා භගවන්තං පස්සිත්වාව ගමිස්සාමාති ඛන්ධාවාරං බන්ධිත්වා අට්ඨාසි. තං චූළඅනාථපිණ්ඩිකසෙට්ඨියෙව සබ්බපච්චයෙහි උපට්ඨාසි. මනුස්සා කුහිං භගවාති ජානනත්ථාය අනුරුද්ධත්ථෙරං යාචිංසු. ථෙරො ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා අද්දස දිබ්බෙන චක්ඛුනා තත්ථ වස්සූපගතං භගවන්තං දිස්වා ආරොචෙසි.

තෙ භගවතො වන්දනත්ථාය මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරං යාචිංසු. ථෙරො පරිසමජ්ඣෙයෙව මහාපථවියං නිමුජ්ජිත්වා සිනෙරුපබ්බතං නිබ්බිජ්ඣිත්වා තථාගතපාදමූලෙ භගවතො පාදෙ වන්දමානොව උම්මුජ්ජිත්වා භගවන්තං එතදවොච ‘‘ජම්බුදීපවාසිනො, භන්තෙ, භගවතො පාදෙ වන්දිත්වා පස්සිත්වාව ගමිස්සාමාති වදන්තී’’ති. භගවා ආහ ‘‘කුහිං පන තෙ, මොග්ගල්ලාන, එතරහි ජෙට්ඨභාතා ධම්මසෙනාපතී’’ති? ‘‘සඞ්කස්සනගරෙ භන්තෙ’’ති. ‘‘මොග්ගල්ලාන, මං දට්ඨුකාමා ස්වෙ සඞ්කස්සනගරං ආගච්ඡන්තු, අහං ස්වෙ මහාපවාරණපුණ්ණමාසීඋපොසථදිවසෙ සඞ්කස්සනගරෙ ඔතරිස්සාමී’’ති. ‘‘සාධු, භන්තෙ’’ති ථෙරො දසබලං වන්දිත්වා ආගතමග්ගෙනෙව ඔරුය්හ මනුස්සානං

සන්තිකං සම්පාපුණි. ගමනාගමනකාලෙ ච යථා නං මනුස්සා පස්සන්ති, එවං අධිට්ඨාසි. ඉදං තාවෙත්ථ මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරො ආවිභාවපාටිහාරියං අකාසි.

සො එවං ආගතො තං පවත්තිං ආරොචෙත්වා ''දූරන්ති සඤ්ඤං අකත්වා කතපාතරාසාව නික්ඛමථා''ති ආහ. භගවා සක්කස්ස දෙවරඤ්ඤො ආරොචෙසි ''මහාරාජ, ස්වෙ මනුස්සලොකං ගච්ඡාමී''ති. දෙවරාජා විස්සකම්මං ආණාපෙසි ''තාත, ස්වෙ භගවා මනුස්සලොකං ගන්තුකාමො, තිස්සො සොපානපන්තියො මාපෙහි එකං කනකමයං, එකං රජතමයං, එකං මණිමය''න්ති. සො තථා අකාසි. භගවා දුතියදිවසෙ සිනෙරුමුද්ධනි ඨත්වා පුරත්ථිමලොකධාතුං ඔලොකෙසි, අනෙකානි චක්කවාළසහස්සානි විවටානි හුත්වා එකඞ්ගණං විය පකාසිංසු. යථා ච පුරත්ථිමෙන, එවං පච්ඡිමෙනපි උත්තරෙනපි දක්ඛිණෙනපි සබ්බං විවටමද්දස. හෙට්ඨාපි යාව අවීචි, උපරි යාව අකනිට්ඨභවනං, තාව අද්දස.

තං දිවසං කිර ලොකවිවරණං නාම අහොසි. මනුස්සාපි දෙවෙ පස්සන්ති, දෙවාපි මනුස්සෙ. තත්ථ නෙව මනුස්සා උද්ධං උල්ලොකෙන්ති, න දෙවා අධො ඔලොකෙන්ති, සබ්බෙ සම්මුඛාව අඤ්ඤමඤ්ඤං පස්සන්ති. භගවා මජ්ඣෙ මණිමයෙන සොපානෙන ඔතරති, ඡකාමාවචරදෙවා වාමපස්සෙ කනකමයෙන, සුද්ධාවාසා ච මහාබ්‍රහ්මා ච දක්ඛිණපස්සෙ රජතමයෙන. දෙවරාජා පත්තචීවරං අග්ගහෙසි, මහාබ්‍රහ්මා තියොජනිකං සෙතච්ඡත්තං, සුයාමො වාළබීජනිං, පඤ්චසිඛො ගන්ධබ්බපුත්තො තිගාවුතමත්තං බෙළුවපණ්ඩුවීණං ගහෙත්වා තථාගතස්ස පූජං කරොන්තො ඔතරති. තංදිවසං භගවන්තං දිස්වා බුද්ධභාවාය පිහං අනුප්පාදෙත්වා ඨිතසත්තො නාම නත්ථි. ඉදමෙත්ථ භගවා ආවිභාවපාටිහාරියං අකාසි.

අපිච තම්බපණ්ණිදීපෙ තලඞ්ගරවාසී ධම්මදින්නත්ථෙරොපි තිස්සමහාවිහාරෙ චෙතියඞ්ගණස්මිං නිසීදිත්වා ''තීහි, භික්ඛවෙ, ධම්මෙහි සමන්නාගතො භික්ඛු අපණ්ණකපටිපදං පටිපන්නො හොතී''ති අපණ්ණකසුත්තං (අ. නි. 3.16) කථෙන්තො හෙට්ඨාමුඛං බීජනිං අකාසි, යාව අවීචිතො එකඞ්ගණං අහොසි. තතො උපරිමුඛං අකාසි, යාව බ්‍රහ්මලොකා එකඞ්ගණං අහොසි. ථෙරො නිරයභයෙන තජ්ජෙත්වා සග්ගසුඛෙන ච පලොභෙත්වා ධම්මං දෙසෙසි. කෙචි සොතාපන්නා අහෙසුං, කෙචි සකදාගාමී අනාගාමී අරහන්තොති.

389. තිරොභාවං කාතුකාමො පන ආලොකං වා අන්ධකාරං කරොති, අප්පටිච්ඡන්නං වා පටිච්ඡන්නං, ආපාථං වා අනාපාථං කරොති. කථං? අයඤ්හි යථා අප්පටිච්ඡන්නොපි සමීපෙ ඨිතොපි වා න දිස්සති, එවං අත්තානං වා පරං වා කාතුකාමො පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය ''ඉදං ආලොකට්ඨානං අන්ධකාරං හොතූ''ති වා, ''ඉදං අප්පටිච්ඡන්නං පටිච්ඡන්නං හොතූ''ති වා, ''ඉදං ආපාථං අනාපාථං හොතූ''ති වා ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා වුත්තනයෙනෙව අධිට්ඨාති. සහ අධිට්ඨානචිත්තෙන යථාධිට්ඨිතමෙව හොති. පරෙ සමීපෙ ඨිතාපි න පස්සන්ති. සයම්පි අපස්සිතුකාමො න පස්සති.

390. එතං පන පාටිහාරියං කෙන කතපුබ්බන්ති? භගවතා. භගවා හි යසං කුලපුත්තං සමීපෙ නිසින්නංයෙව යථා නං පිතා න පස්සති, එවමකාසි. තථා වීසයොජනසතං මහාකප්පිනස්ස පච්චුග්ගමනං කත්වා තං අනාගාමිඵලෙ, අමච්චසහස්සඤ්චස්ස සොතාපත්තිඵලෙ පතිට්ඨාපෙත්වා, තස්ස අනුමග්ගං ආගතා සහස්සිත්ථිපරිවාරා අනොජාදෙවී ආගන්ත්වා සමීපෙ නිසින්නාපි යථා සපරිසං රාජානං න පස්සති, තථා කත්වා ''අපි, භන්තෙ, රාජානං පස්සථා''ති වුත්තෙ ''කිං පන තෙ රාජානං ගවෙසිතුං වරං, උදාහු අත්තාන''න්ති? ''අත්තානං, භන්තෙ''ති වත්වා නිසින්නාය තස්සා තථා ධම්මං දෙසෙසි, යථා සා සද්ධිං ඉත්ථිසහස්සෙන සොතාපත්තිඵලෙ පතිට්ඨාසි, අමච්චා අනාගාමිඵලෙ, රාජා අරහත්තෙති. අපිච තම්බපණ්ණිදීපං ආගතදිවසෙ යථා අත්තනා සද්ධිං ආගතෙ අවසෙසෙ රාජා න පස්සති, එවං කරොන්තෙන මහින්දත්ථෙරෙනාපි ඉදං කතමෙව (පාරා. අට්ඨ. 1.තතියසඞ්ගීතිකථා).

391. අපිච සබ්බම්පි පාකටං පාටිහාරියං ආවිභාවං නාම. අපාකටපාටිහාරියං තිරොභාවං නාම. තත්ථ පාකටපාටිහාරියෙ ඉද්ධිපි පඤ්ඤායති ඉද්ධිමාපි. තං යමකපාටිහාරියෙන දීපෙතබ්බං. තත්‍ර හි ''ඉධ තථාගතො යමකපාටිහාරියං කරොති අසාධාරණං සාවකෙහි. උපරිමකායතො අග්ගික්ඛන්ධො පවත්තති, හෙට්ඨිමකායතො උදකධාරා පවත්තතී''ති (පටි. ම. 1.116) එවං උභයං පඤ්ඤායිත්ථ. අපාකටපාටිහාරියෙ ඉද්ධියෙව පඤ්ඤායති, න ඉද්ධිමා. තං මහකසුත්තෙන (සං. නි. 4.346) ච බ්‍රහ්මනිමන්තනිකසුත්තෙන (ම. නි. 1.501 ආදයො) ච දීපෙතබ්බං. තත්‍ර හි ආයස්මතො ච මහකස්ස, භගවතො ච ඉද්ධියෙව පඤ්ඤායිත්ථ, න ඉද්ධිමා.

යථාහ –

> ''එකමන්තං නිසින්නො ඛො චිත්තො ගහපති ආයස්මන්තං මහකං එතදවොච 'සාධු මෙ, භන්තෙ, අය්‍යො මහකො උත්තරිමනුස්සධම්මා ඉද්ධිපාටිහාරියං දස්සෙතූ'ති. තෙන හි ත්වං ගහපති ආළින්දෙ උත්තරාසඞ්ගං පඤ්ඤාපෙත්වා තිණකලාපං ඔකාසෙහීති. 'එවං, භන්තෙ'ති ඛො චිත්තො ගහපති ආයස්මතො මහකස්ස පටිස්සුත්වා ආළින්දෙ උත්තරාසඞ්ගං පඤ්ඤාපෙත්වා තිණකලාපං ඔකාසෙසි. අථ ඛො ආයස්මා මහකො විහාරං පවිසිත්වා තථාරූපං ඉද්ධාභිසඞ්ඛාරං අභිසඞ්ඛාසි, යථා තාලච්ඡිග්ගළෙන ච අග්ගළන්තරිකාය ච අච්චි නික්ඛමිත්වා තිණානි ඣාපෙසි, උත්තරාසඞ්ගං න ඣාපෙසී''ති (සං. නි. 4.346).

යථා චාහ –

‘‘අථ ඛ්වාහං, භික්ඛවෙ, තථාරූපං ඉද්ධාභිසඞ්ඛාරං අභිසඞ්ඛාසිං ‘එත්තාවතා බ්‍රහ්මා ච බ්‍රහ්මපරිසා ච බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජා ච සද්දඤ්ච මෙ සොස්සන්ති, න ච මං දක්ඛිස්සන්ති’ති අන්තරහිතො ඉමං ගාථං අභාසිං –

‘භවෙ වාහං භයං දිස්වා, භවඤ්ච විභවෙසිනං;
භවං නාභිවදිං කිඤ්චි, නන්දිඤ්ච න උපාදියි’’’න්ති. (ම. නි. 1.504);

392. තිරොකුට්ටං තිරොපාකාරං තිරොපබ්බතං අසජ්ජමානො ගච්ඡති සෙය්‍යථාපි ආකාසෙති එත්ථ **තිරොකුට්ට**න්ති පරකුට්ටං, කුට්ටස්ස පරභාගන්ති වුත්තං හොති. එස නයො ඉතරෙසු. **කුට්ටො**ති ච ගෙහභිත්තියා එතමධිවචනං. **පාකාරො**ති ගෙහවිහාරගාමාදීනං පරික්ඛෙපපාකාරො. **පබ්බතො**ති පංසුපබ්බතො වා පාසාණපබ්බතො වා. **අසජ්ජමානො**ති අලග්ගමානො. **සෙය්‍යථාපි ආකාසෙ**ති ආකාසෙ විය. එවං ගන්තුකාමෙන පන ආකාසකසිණං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය කුට්ටං වා පාකාරං වා සිනෙරුචක්කවාළෙසුපි අඤ්ඤතරං පබ්බතං වා ආවජ්ජිත්වා කතපරිකම්මෙන ආකාසො හොතූති අධිට්ඨාතබ්බො. ආකාසොයෙව හොති. අධො ඔතරිතුකාමස්ස, උද්ධං වා ආරොහිතුකාමස්ස සුසිරො හොති, විනිවිජ්ඣිත්වා ගන්තුකාමස්ස ඡිද්දො. සො තත්ථ අසජ්ජමානො ගච්ඡති.

තිපිටකචූළාභයත්ථෙරො පනෙත්ථාහ – ‘‘ආකාසකසිණසමාපජ්ජනං, ආවුසො, කිමත්ථියං, කිං හත්ථිඅස්සාදීනි අභිනිම්මිනිතුකාමො හත්ථිඅස්සාදි කසිණානි සමාපජ්ජති, නනු යත්ථ කත්ථචි කසිණෙ පරිකම්මං කත්වා අට්ඨසමාපත්තිවසීභාවොයෙව පමාණං. යං යං ඉච්ඡති, තං තදෙව හොතී’’ති. භික්ඛූ ආහංසු – ‘‘පාළියා, භන්තෙ, ආකාසකසිණංයෙව ආගතං, තස්මා අවස්සමෙතං වත්තබ්බ’’න්ති. තත්‍රායං පාළි –

‘‘පකතියා ආකාසකසිණසමාපත්තියා ලාභී හොති. තිරොකුට්ටං තිරොපාකාරං තිරොපබ්බතං ආවජ්ජති. ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාති – ‘ආකාසො හොතූ’ති. ආකාසො හොති. තිරොකුට්ටං තිරොපාකාරං තිරොපබ්බතං අසජ්ජමානො ගච්ඡති. යථා මනුස්සා පකතියා අනිද්ධිමන්තො කෙනචි අනාවටෙ අපරික්ඛිත්තෙ අසජ්ජමානා ගච්ඡන්ති, එවමෙව සො ඉද්ධිමා චෙතොවසිප්පත්තො තිරොකුට්ටං තිරොපාකාරං තිරොපබ්බතං අසජ්ජමානො ගච්ඡති, සෙය්‍යථාපි ආකාසෙ’’ති (පටි. ම. 3.11).

සචෙ පනස්ස භික්ඛුනො අධිට්ඨහිත්වා ගච්ඡන්තස්ස අන්තරා පබ්බතො වා රුක්ඛො වා උට්ඨෙති, කිං පුන සමාපජ්ජිත්වා අධිට්ඨාතබ්බන්ති? දොසො නත්ථි. පුන සමාපජ්ජිත්වා අධිට්ඨානං හි උපජ්ඣායස්ස සන්තිකෙ නිස්සයග්ගහණසදිසං හොති. ඉමිනා ච පන භික්ඛුනා ආකාසො හොතූති අධිට්ඨිතත්තා ආකාසො හොතියෙව. පුරිමාධිට්ඨානබලෙනෙව චස්ස අන්තරා අඤ්ඤො පබ්බතො වා රුක්ඛො වා උතුමයො උට්ඨහිස්සතීති අට්ඨානමෙවෙතං. අඤ්ඤෙන ඉද්ධිමතා නිම්මිතෙ පන පඨමනිම්මානං බලවං හොති. ඉතරෙන තස්ස උද්ධං වා අධො වා ගන්තබ්බං.

393. **පථවියාපි උම්මුජ්ජනිමුජ්ජ**න්ති එත්ථ උම්මුජ්ජන්ති උට්ඨානං වුච්චති. නිමුජ්ජන්ති සංසීදනං. උම්මුජ්ජඤ්ච නිමුජ්ජඤ්ච උම්මුජ්ජනිමුජ්ජං. එවං කාතුකාමෙන ආපොකසිණං සමාපජ්ජිත්වා උට්ඨාය එත්තකෙ ඨානෙ පථවී උදකං හොතූති පරිච්ඡින්දිත්වා පරිකම්මං කත්වා වුත්තනයෙනෙව අධිට්ඨාතබ්බං. සහ අධිට්ඨානෙන යථා පරිච්ඡින්නෙ ඨානෙ පථවී උදකමෙව හොති. සො තත්ථ උම්මුජ්ජනිමුජ්ජං කරොති. තත්‍රායං පාළි –

‘‘පකතියා ආපොකසිණසමාපත්තියා ලාභී හොති. පථවිං ආවජ්ජති. ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාති – ‘උදකං හොතූ’ති. උදකං හොති. සො පථවියා උම්මුජ්ජනිමුජ්ජං කරොති. යථා මනුස්සා පකතියා අනිද්ධිමන්තො උදකෙ උම්මුජ්ජනිමුජ්ජං කරොන්ති, එවමෙව සො ඉද්ධිමා චෙතොවසිප්පත්තො පථවියා උම්මුජ්ජනිමුජ්ජං කරොති, සෙය්‍යථාපි උදකෙ’’ති (පටි. ම. 3.11).

න කෙවලඤ්ච උම්මුජ්ජනිමුජ්ජමෙව, න්හානපානමුඛධොවනභණ්ඩකධොවනාදීසු යං යං ඉච්ඡති, තං තං කරොති. න කෙවලඤ්ච උදකමෙව, සප්පිතෙලමධුඵාණිතාදීසුපි යං යං ඉච්ඡති, තං තං ඉදඤ්චිදඤ්ච එත්තකං හොතූති ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා අධිට්ඨහන්තස්ස යථාධිට්ඨිතමෙව හොති. උද්ධරිත්වා භාජනගතං කරොන්තස්ස සප්පි සප්පිමෙව හොති. තෙලාදීනි තෙලාදීනියෙව. උදකං උදකමෙව. සො තත්ථ තෙමිතුකාමොව තෙමෙති, න තෙමිතුකාමො න තෙමෙති. තස්සෙව ච සා පථවී උදකං හොති සෙසජනස්ස පථවීයෙව. තත්ථ මනුස්සා පත්තිකාපි ගච්ඡන්ති, යානාදීහිපි ගච්ඡන්ති, කසිකම්මාදීනිපි කරොන්තියෙව. සචෙ පනායං තෙසම්පි උදකං හොතූති ඉච්ඡති, හොතියෙව. පරිච්ඡින්නකාලං පන අතික්කමිත්වා යං පකතියා ඝටතළාකාදීසු උදකං, තං ඨපෙත්වා අවසෙසං පරිච්ඡින්නට්ඨානං පථවීයෙව හොති.

394. **උදකෙපි අභිජ්ජමානෙ**ති එත්ථ යං උදකං අක්කමිත්වා සංසීදති, තං භිජ්ජමානන්ති වුච්චති. විපරීතං අභිජ්ජමානං. එවං ගන්තුකාමෙන පන පථවීකසිණං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය එත්තකෙ ඨානෙ උදකං පථවී හොතූති පරිච්ඡින්දිත්වා පරිකම්මං කත්වා වුත්තනයෙනෙව අධිට්ඨාතබ්බං. සහ අධිට්ඨානෙන යථා පරිච්ඡින්නට්ඨානෙ උදකං පථවීයෙව හොති. සො තත්ථ ගච්ඡති, තත්‍රායං පාළි –

> ‘‘පකතියා පථවීකසිණසමාපත්තියා ලාභී හොති. උදකං ආවජ්ජති. ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාති – ‘පථවී හොතූ’ති. පථවී හොති. සො අභිජ්ජමානෙ උදකෙ ගච්ඡති. යථා මනුස්සා පකතියා අනිද්ධිමන්තො අභිජ්ජමානාය පථවියා ගච්ඡන්ති, එවමෙව සො ඉද්ධිමා චෙතොවසිප්පත්තො අභිජ්ජමානෙ උදකෙ ගච්ඡති, සෙය්‍යථාපි පථවිය’’න්ති (පටි. ම. 3.11).

න කෙවලඤ්ච ගච්ඡති, යං යං ඉරියාපථං ඉච්ඡති, තං තං කරොති. න කෙවලඤ්ච පථවිමෙව කරොති, මණිසුවණ්ණපබ්බතරුක්ඛාදීසුපි යං යං ඉච්ඡති, තං තං වුත්තනයෙනෙව ආවජ්ජිත්වා අධිට්ඨාති, යථාධිට්ඨිතමෙව හොති. තස්සෙව ච තං උදකං පථවී හොති, සෙසජනස්ස උදකමෙව, මච්ඡකච්ඡපා ච උදකකාකාදයො ච යථාරුචි විචරන්ති. සචෙ පනායං අඤ්ඤෙසම්පි මනුස්සානං තං පථවිං කාතුං ඉච්ඡති, කරොතියෙව. පරිච්ඡින්නකාලාතික්කමෙන පන උදකමෙව හොති.

395. **පල්ලඞ්කෙන කමතීති** පල්ලඞ්කෙන ගච්ඡති. **පක්ඛී සකුණොති** පක්ඛෙහි යුත්තසකුණො. එවං කාතුකාමෙන පන පථවීකසිණං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය සචෙ නිසින්නො ගන්තුමිච්ඡති, පල්ලඞ්කප්පමාණං ඨානං පරිච්ඡින්දිත්වා පරිකම්මං කත්වා වුත්තනයෙනෙව අධිට්ඨාතබ්බං. සචෙ නිපන්නො ගන්තුකාමො හොති මඤ්චප්පමාණං, සචෙ පදසා ගන්තුකාමො හොති මග්ගප්පමාණන්ති එවං යථානුරූපං ඨානං පරිච්ඡින්දිත්වා වුත්තනයෙනෙව පථවී හොතූති අධිට්ඨාතබ්බං, සහ අධිට්ඨානෙන පථවීයෙව හොති. තත්‍රායං පාළි –

> ‘‘ආකාසෙපි පල්ලඞ්කෙන කමති, සෙය්‍යථාපි පක්ඛී සකුණොති. පකතියා පථවීකසිණසමාපත්තියා ලාභී හොති, ආකාසං ආවජ්ජති. ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාති – ‘පථවී හොතූ’ති. පථවී හොති. සො ආකාසෙ අන්තලික්ඛෙ චඞ්කමතිපි තිට්ඨතිපි නිසීදතිපි සෙය්‍යම්පි කප්පෙති. යථා මනුස්සා පකතියා අනිද්ධිමන්තො පථවියං චඞ්කමන්තිපි…පෙ…. සෙය්‍යම්පි කප්පෙන්ති, එවමෙව සො ඉද්ධිමා චෙතොවසිප්පත්තො ආකාසෙ අන්තලික්ඛෙ චඞ්කමතිපි…පෙ…. සෙය්‍යම්පි කප්පෙතී’’ති (පටි. ම. 3.11).

ආකාසෙ ගන්තුකාමෙන ච භික්ඛුනා දිබ්බචක්ඛුලාභිනාපි භවිතබ්බං. කස්මා? අන්තරෙ උතුසමුට්ඨානා වා පබ්බතරුක්ඛාදයො හොන්ති, නාගසුපණ්ණාදයො වා උසූයන්තා මාපෙන්ති, නෙසං දස්සනත්ථං. තෙ පන දිස්වා කිං කාතබ්බන්ති? පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ආකාසො හොතූති පරිකම්මං කත්වා අධිට්ඨාතබ්බං. ථෙරො පනාහ ‘‘සමාපත්තිසමාපජ්ජනං, ආවුසො, කිමත්ථියං, නනු සමාහිතමෙවස්ස චිත්තං, තෙන යං යං ඨානං ආකාසො හොතූති අධිට්ඨාති, ආකාසොයෙව හොතී’’ති. කිඤ්චාපි එවමාහ, අථ ඛො තිරොකුට්ටපාටිහාරියෙ වුත්තනයෙනෙව පටිපජ්ජිතබ්බං.

අපිච ඔකාසෙ ඔරොහණත්ථම්පි ඉමිනා දිබ්බචක්ඛුලාභිනා භවිතබ්බං, අයඤ්හි සචෙ අනොකාසෙ න්හානතිත්ථෙ වා ගාමද්වාරෙ වා ඔරොහති. මහාජනස්ස පාකටො හොති. තස්මා දිබ්බචක්ඛුනා පස්සිත්වා අනොකාසං වජ්ජෙත්වා ඔකාසෙ ඔතරතීති.

396. ඉමෙපි චන්දිමසූරියෙ එවංමහිද්ධිකෙ එවංමහානුභාවෙ පාණිනා පරාමසති පරිමජ්ජතීති එත්ථ චන්දිමසූරියානං ද්වාචත්තාලීසයොජනසහස්සස්ස උපරි චරණෙන මහිද්ධිකතා, තීසු දීපෙසු එකක්ඛණෙ ආලොකකරණෙන මහානුභාවතා වෙදිතබ්බා. එවං උපරි චරණආලොකකරණෙහි වා මහිද්ධිකෙ තෙනෙව මහානුභාවෙ. **පරාමසතීති** පරිග්ගණ්හති එකදෙසෙ වා ඡුපති. **පරිමජ්ජතීති** සමන්තතො ආදාසතලං විය පරිමජ්ජති. අයං පනස්ස ඉද්ධි අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානවසෙනෙව ඉජ්ඣති, නත්ථෙත්ථ කසිණසමාපත්තිනියමො. වුත්තඤ්හෙතං පටිසම්භිදායං –

> ‘‘ඉමෙපි චන්දිමසූරියෙ…පෙ…. පරිමජ්ජතීති ඉධ සො ඉද්ධිමා චෙතොවසිප්පත්තො චන්දිමසූරියෙ ආවජ්ජති, ආවජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාති – ‘හත්ථපාසෙ හොතූ’ති. හත්ථපාසෙ හොති. සො නිසින්නකො වා නිපන්නකො වා චන්දිමසූරියෙ පාණිනා ආමසති පරාමසති පරිමජ්ජති. යථා මනුස්සා පකතියා අනිද්ධිමන්තො කිඤ්චිදෙව රූපගතං හත්ථපාසෙ ආමසන්ති පරාමසන්ති පරිමජ්ජන්ති, එවමෙව සො ඉද්ධිමා…පෙ…. පරිමජ්ජතී’’ති (පටි. ම. 3.12).

ස්වායං යදි ඉච්ඡති ගන්ත්වා පරාමසිතුං, ගන්ත්වා පරාමසති, යදි පන ඉධෙව නිසින්නකො වා නිපන්නකො වා පරාමසිතුකාමො හොති, හත්ථපාසෙ හොතූති අධිට්ඨාති, අධිට්ඨානබලෙන වණ්ටා මුත්තතාලඵලං විය ආගන්ත්වා හත්ථපාසෙ ඨිතෙ වා පරාමසති, හත්ථං වා වඩ්ඪෙත්වා. වඩ්ඪෙන්තස්ස පන කිං උපාදිණ්ණකං වඩ්ඪති, අනුපාදිණ්ණකන්ති? උපාදිණ්ණකං නිස්සාය අනුපාදිණ්ණකං වඩ්ඪති.

තත්ථ **තිපිටකචූළනාගත්ථෙරො** ආහ ‘‘කිං පනාවුසො, උපාදිණ්ණකං ඛුද්දකම්පි මහන්තම්පි න හොති, නනු යදා භික්ඛු තාලච්ඡිද්දාදීහි නික්ඛමති, තදා උපාදිණ්ණකං ඛුද්දකං හොති. යදා මහන්තං අත්තභාවං කරොති, තදා මහන්තං හොති මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරස්ස වියා’’ති.

නන්දොපනන්දනාගදමනකථා

එකස්මිං කිර සමයෙ අනාථපිණ්ඩිකො ගහපති භගවතො ධම්මදෙසනං සුත්වා ''ස්වෙ, භන්තෙ, පඤ්චහි භික්ඛුසතෙහි සද්ධිං අම්හාකං ගෙහෙ භික්ඛං ගණ්හථා''ති නිමන්තෙත්වා පක්කමි. භගවා අධිවාසෙත්වා තංදිවසාවසෙසං රත්තිභාගඤ්ච වීතිනාමෙත්වා පච්චූසසමයෙ දසසහස්සිලොකධාතුං ඔලොකෙසි. අථස්ස **නන්දොපනන්දො** නාම නාගරාජා ඤාණමුඛෙ ආපාථමාගච්ඡි. භගවා ''අයං නාගරාජා මය්හං ඤාණමුඛෙ ආපාථමාගච්ඡි, අත්ථි නු ඛො අස්ස උපනිස්සයො''ති ආවජ්ජෙන්තො ''අයං මිච්ඡාදිට්ඨිකො තීසු රතනෙසු අප්පසන්නො''ති දිස්වා කො නු ඛො ඉමං මිච්ඡාදිට්ඨිතො විවෙචෙය්‍යා''ති ආවජ්ජෙන්තො මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරං අද්දස.

තතො පභාතාය රත්තියා සරීරපටිජග්ගනං කත්වා ආයස්මන්තං ආනන්දං ආමන්තෙසි – ''ආනන්ද, පඤ්චන්නං භික්ඛුසතානං ආරොචෙහි තථාගතො දෙවචාරිකං ගච්ඡතී''ති. තං දිවසඤ්ච නන්දොපනන්දස්ස ආපානභූමිං සජ්ජයිංසු. සො දිබ්බරතනපල්ලඞ්කෙ දිබ්බෙන සෙතච්ඡත්තෙන ධාරියමානෙන තිවිධනාටකෙහි චෙව නාගපරිසාය ච පරිවුතො දිබ්බභාජනෙසු උපට්ඨාපිතං අන්නපානවිධිං ඔලොකයමානො නිසින්නො හොති. අථ භගවා යථා නාගරාජා පස්සති, තථා කත්වා තස්ස විතානමත්ථකෙනෙව පඤ්චහි භික්ඛුසතෙහි සද්ධිං තාවතිංසදෙවලොකාභිමුඛො පායාසි.

තෙන ඛො පන සමයෙන නන්දොපනන්දස්ස නාගරාජස්ස එවරූපං පාපකං දිට්ඨිගතං උප්පන්නං හොති – ''ඉමෙ හි නාම මුණ්ඩකා සමණකා අම්හාකං උපරූපරිභවනෙන දෙවානං තාවතිංසානං භවනං පවිසන්තිපි නික්ඛමන්තිපි, න දානි ඉතො පට්ඨාය ඉමෙසං අම්හාකං මත්ථකෙ පාදපංසුං ඔකිරන්තානං ගන්තුං දස්සාමී''ති උට්ඨාය සිනෙරුපාදං ගන්ත්වා තං අත්තභාවං විජහිත්වා සිනෙරුං සත්තක්ඛත්තුං භොගෙහි පරික්ඛිපිත්වා උපරි ඵණං කත්වා තාවතිංසභවනං අවකුජ්ජෙන ඵණෙන ගහෙත්වා අදස්සනං ගමෙසි.

අථ ඛො ආයස්මා රට්ඨපාලො භගවන්තං එතදවොච ''පුබ්බෙ, භන්තෙ, ඉමස්මිං පදෙසෙ ඨිතො සිනෙරුං පස්සාමි, සිනෙරුපරිභණ්ඩං පස්සාමි, තාවතිංසං පස්සාමි, වෙජයන්තං පස්සාමි, වෙජයන්තස්ස පාසාදස්ස උපරි ධජං පස්සාමි. කො නු ඛො, භන්තෙ, හෙතු කො පච්චයො, යං එතරහි නෙව සිනෙරුං පස්සාමි…පෙ…. න වෙජයන්තස්ස පාසාදස්ස උපරි ධජං පස්සාමී''ති. ''අයං, රට්ඨපාල, නන්දොපනන්දො නාම නාගරාජා තුම්හාකං කුපිතො සිනෙරුං සත්තක්ඛත්තුං භොගෙහි පරික්ඛිපිත්වා උපරි ඵණෙන පටිච්ඡාදෙත්වා අන්ධකාරං කත්වා ඨිතො''ති. ''දමෙමි නං, භන්තෙ''ති. න භගවා අනුජානි. අථ ඛො ආයස්මා භද්දියො ආයස්මා රාහුලොති අනුක්කමෙන සබ්බෙපි භික්ඛූ උට්ඨහිංසු. න භගවා අනුජානි.

අවසානෙ මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරො ''අහං, භන්තෙ, දමෙමි න''න්ති ආහ. ''දමෙහි මොග්ගල්ලානා''ති භගවා අනුජානි. ථෙරො අත්තභාවං විජහිත්වා මහන්තං නාගරාජවණ්ණං අභිනිම්මිනිත්වා නන්දොපනන්දං චුද්දසක්ඛත්තුං භොගෙහි පරික්ඛිපිත්වා තස්ස ඵණමත්ථකෙ අත්තනො ඵණං ඨපෙත්වා සිනෙරුනා සද්ධිං අභිනිප්පීළෙසි. නාගරාජා පධූමායි. ථෙරොපි න තුය්හංයෙව සරීරෙ ධූමො අත්ථි, මය්හම්පි අත්ථීති පධූමායි. නාගරාජස්ස ධූමො ථෙරං න බාධති. ථෙරස්ස පන ධූමො නාගරාජානං බාධති. තතො නාගරාජා පජ්ජලි. ථෙරොපි න තුය්හංයෙව සරීරෙ අග්ගි අත්ථි, මය්හම්පි අත්ථීති පජ්ජලි. නාගරාජස්ස තෙජො ථෙරං න බාධති. ථෙරස්ස පන තෙජො නාගරාජානං බාධති. නාගරාජා අයං මං සිනෙරුනා අභිනිප්පීළෙත්වා ධූමායති චෙව පජ්ජලති චාති චින්තෙත්වා ''භො ත්වං කොසී''ති පටිපුච්ඡි. ''අහං ඛො, නන්ද, මොග්ගල්ලානො''ති. ''භන්තෙ, අත්තනො භික්ඛුභාවෙන තිට්ඨාහී''ති.

ථෙරො තං අත්තභාවං විජහිත්වා තස්ස දක්ඛිණකණ්ණසොතෙන පවිසිත්වා වාමකණ්ණසොතෙන නික්ඛමි , වාමකණ්ණසොතෙන පවිසිත්වා දක්ඛිණකණ්ණසොතෙන නික්ඛමි, තථා දක්ඛිණනාසසොතෙන පවිසිත්වා වාමනාසසොතෙන නික්ඛමි, වාමනාසසොතෙන පවිසිත්වා දක්ඛිණනාසසොතෙන නික්ඛමි. තතො නාගරාජා මුඛං විවරි. ථෙරො මුඛෙන පවිසිත්වා අන්තොකුච්ඡියං පාචීනෙන ච පච්ඡිමෙන ච චඞ්කමති. භගවා ''මොග්ගල්ලාන, මනසිකරොහි මහිද්ධිකො එස නාගො''ති ආහ. ථෙරො ''මය්හං ඛො, භන්තෙ, චත්තාරො ඉද්ධිපාදා භාවිතා බහුලීකතා යානීකතා වත්ථුකතා අනුට්ඨිතා පරිචිතා සුසමාරද්ධා, තිට්ඨතු, භන්තෙ, නන්දොපනන්දො, අහං නන්දොපනන්දසදිසානං නාගරාජානං සතම්පි සහස්සම්පි සතසහස්සම්පි දමෙය්‍යා''න්ති ආහ.

නාගරාජා චින්තෙසි ''පවිසන්තො තාව මෙ න දිට්ඨො, නික්ඛමනකාලෙ දානි නං දාඨන්තරෙ පක්ඛිපිත්වා සඞ්ඛාදිස්සාමී''ති චින්තෙත්වා නික්ඛම භන්තෙ, මා මං අන්තොකුච්ඡියං අපරාපරං චඞ්කමන්තො බාධයිත්ථාති ආහ. ථෙරො නික්ඛමිත්වා බහි අට්ඨාසි. නාගරාජා අයං සොති දිස්වා නාසවාතං විස්සජ්ජි. ථෙරො චතුත්ථං ඣානං සමාපජ්ජි. ලොමකූපම්පිස්ස වාතො චාලෙතුං නාසක්ඛි. අවසෙසා භික්ඛූ කිර ආදිතො පට්ඨාය සබ්බපාටිහාරියානි කාතුං සක්කුණෙය්‍යුං, ඉමං පන ඨානං පත්වා එවං ඛිප්පනිසන්තිනො හුත්වා සමාපජ්ජිතුං න සක්ඛිස්සන්තීති තෙසං භගවා නාගරාජදමනං නානුජානි.

නාගරාජා ''අහං ඉමස්ස සමණස්ස නාසවාතෙන ලොමකූපම්පි චාලෙතුං නාසක්ඛිං, මහිද්ධිකො සමණො''ති චින්තෙසි. ථෙරො අත්තභාවං විජහිත්වා සුපණ්ණරූපං අභිනිම්මිනිත්වා සුපණ්ණවාතං දස්සෙන්තො නාගරාජානං අනුබන්ධි. නාගරාජා තං අත්තභාවං විජහිත්වා මාණවකවණ්ණං අභිනිම්මිනිත්වා ''භන්තෙ, තුම්හාකං සරණං ගච්ඡාමී''ති වදන්තො ථෙරස්ස පාදෙ වන්දි. ථෙරො ''සත්ථා, නන්ද, ආගතො, එහි ගමිස්සාමා''ති නාගරාජානං දමයිත්වා නිබ්බිසං කත්වා ගහෙත්වා භගවතො සන්තිකං අගමාසි. නාගරාජා භගවන්තං වන්දිත්වා ''භන්තෙ, තුම්හාකං

සරණං ගච්ඡාමී''ති ආහ. හගවා ''සුඛී හොහි, නාගරාජා''ති වත්වා භික්ඛුසඞ්ඝපරිවුතො අනාථපිණ්ඩිකස්ස නිවෙසනං අගමාසි.

අනාථපිණ්ඩිකො ''කිං, හන්තෙ, අතිදිවා ආගතත්ථා''ති ආහ. මොග්ගල්ලානස්ස ච නන්දොපනන්දස්ස ච සඞ්ගාමො අහොසීති. කස්ස, හන්තෙ, ජයො, කස්ස පරාජයොති. මොග්ගල්ලානස්ස ජයො, නන්දස්ස පරාජයොති. අනාථපිණ්ඩිකො ''අධිවාසෙතු මෙ, හන්තෙ, හගවා සත්තාහං එකපටිපාටියා හත්තං, සත්තාහං ථෙරස්ස සක්කාරං කරිස්සාමී''ති වත්වා සත්තාහං බුද්ධපමුඛානං පඤ්චන්නං භික්ඛුසතානං මහාසක්කාරං අකාසි. ඉති ඉමං ඉමස්මිං නන්දොපනන්දදමනෙ කතං මහන්තං අත්තභාවං සන්ධායෙතං වුත්තං ''යදා මහන්තං අත්තභාවං කරොති, තදා මහන්තං හොති මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරස්ස විය''ති. එවං වුත්තෙපි භික්ඛූ උපාදිණ්ණකං නිස්සාය අනුපාදිණ්ණකමෙව වඩ්ඪතීති ආහංසු. අයමෙව චෙත්ථ යුත්ති.

සො එවං කත්වා න කෙවලං චන්දිමසූරියෙ පරාමසති. සචෙ ඉච්ඡති පාදකථලිකං කත්වා පාදෙ ඨපෙති, පීඨං කත්වා නිසීදති, මඤ්චං කත්වා නිපජ්ජති, අපස්සෙනඵලකං කත්වා අපස්සයති. යථා ච එකො, එවං අපරොපි. අනෙකෙසුපි හි භික්ඛුසතසහස්සෙසු එවං කරොන්තෙසු තෙසඤ්ච එකමෙකස්ස තථෙව ඉජ්ඣති. චන්දිමසූරියානඤ්ච ගමනම්පි ආලොකකරණම්පි තථෙව හොති. යථා හි පාතිසහස්සෙසු උදකපූරෙසු සබ්බපාතීසු ච චන්දමණ්ඩලානි දිස්සන්ති. පාකතිකමෙව ච චන්දස්ස ගමනං ආලොකකරණඤ්ච හොති. තථූපමමෙතං පාටිහාරියං.

397. **යාව බ්‍රහ්මලොකාපීති** බ්‍රහ්මලොකම්පි පරිච්ඡෙදං කත්වා. **කායෙන වසං වත්තෙතීති** තත්ථ බ්‍රහ්මලොකෙ කායෙන අත්තනො වසං වත්තෙති. තස්සත්ථො පාළිං අනුගන්ත්වා වෙදිතබ්බො. අයඤ්හෙත්ථ පාළි –

> ''යාව බ්‍රහ්මලොකාපි කායෙන වසං වත්තෙතීති. සචෙ සො ඉද්ධිමා චෙතොවසිප්පත්තො බ්‍රහ්මලොකං ගන්තුකාමො හොති, දූරෙපි සන්තිකෙ අධිට්ඨාති සන්තිකෙ හොතූති, සන්තිකෙ හොති. සන්තිකෙපි දූරෙ අධිට්ඨාති දූරෙ හොතූති, දූරෙ හොති. බහුකම්පි ථොකන්ති අධිට්ඨාති ථොකං හොතූති, ථොකං හොති. ථොකම්පි බහුකන්ති අධිට්ඨාති බහුකං හොතූති, බහුකං හොති. දිබ්බෙන චක්ඛුනා තස්ස බ්‍රහ්මුනො රූපං පස්සති. දිබ්බාය සොතධාතුයා තස්ස බ්‍රහ්මුනො සද්දං සුණාති. චෙතොපරියඤාණෙන තස්ස බ්‍රහ්මුනො චිත්තං පජානාති. සචෙ සො ඉද්ධිමා චෙතොවසිප්පත්තො දිස්සමානෙන කායෙන බ්‍රහ්මලොකං ගන්තුකාමො හොති, කායවසෙන චිත්තං පරිණාමෙති, කායවසෙන චිත්තං අධිට්ඨාති, කායවසෙන චිත්තං පරිණාමෙත්වා කායවසෙන චිත්තං අධිට්ඨහිත්වා සුඛසඤ්ඤඤ්ච ලහුසඤ්ඤඤ්ච ඔක්කමිත්වා දිස්සමානෙන කායෙන බ්‍රහ්මලොකං ගච්ඡති. සචෙ සො ඉද්ධිමා චෙතොවසිප්පත්තො අදිස්සමානෙන කායෙන බ්‍රහ්මලොකං ගන්තුකාමො හොති, චිත්තවසෙන කායං පරිණාමෙති, චිත්තවසෙන කායං අධිට්ඨාති. චිත්තවසෙන කායං පරිණාමෙත්වා චිත්තවසෙන කායං අධිට්ඨහිත්වා සුඛසඤ්ඤඤ්ච ලහුසඤ්ඤඤ්ච ඔක්කමිත්වා අදිස්සමානෙන කායෙන බ්‍රහ්මලොකං ගච්ඡති. සො තස්ස බ්‍රහ්මුනො පුරතො රූපං අභිනිම්මිනාති මනොමයං සබ්බඞ්ගපච්චඞ්ගිං අහීනින්ද්‍රියං. සචෙ සො ඉද්ධිමා චඞ්කමති, නිම්මිතොපි තත්ථ චඞ්කමති. සචෙ සො ඉද්ධිමා තිට්ඨති, නිසීදති, සෙය්‍යං කප්පෙති, නිම්මිතොපි තත්ථ සෙය්‍යං කප්පෙති. සචෙ සො ඉද්ධිමා ධූමායති, පජ්ජලති, ධම්මං භාසති, පඤ්හං පුච්ඡති, පඤ්හං පුට්ඨො විස්සජ්ජෙති, නිම්මිතොපි තත්ථ පඤ්හං පුට්ඨො විස්සජ්ජෙති. සචෙ සො ඉද්ධිමා තෙන බ්‍රහ්මුනා සද්ධිං සන්තිට්ඨති, සල්ලපති, සාකච්ඡං සමාපජ්ජති, නිම්මිතොපි තත්ථ තෙන බ්‍රහ්මුනා සද්ධිං සන්තිට්ඨති, සල්ලපති, සාකච්ඡං සමාපජ්ජති. යං යදෙව හි සො ඉද්ධිමා කරොති, තං තදෙව නිම්මිතො කරොතී''ති (පටි. ම. 3.12).

තත්ථ **දූරෙපි සන්තිකෙ අධිට්ඨාතීති** පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය දූරෙ දෙවලොකං වා බ්‍රහ්මලොකං වා ආවජ්ජති සන්තිකෙ හොතූති. ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා පුන සමාපජ්ජිත්වා ඤාණෙන අධිට්ඨාති සන්තිකෙ හොතූති, සන්තිකෙ හොති. එස නයො සෙසපදෙසුපි.

තත්ථ කො දූරං ගහෙත්වා සන්තිකං අකාසීති? හගවා. හගවා හි යමකපාටිහාරියාවසානෙ දෙවලොකං ගච්ඡන්තො යුගන්ධරඤ්ච සිනෙරුඤ්ච සන්තිකෙ කත්වා පථවීතලතො එකපාදං යුගන්ධරෙ පතිට්ඨපෙත්වා දුතියං සිනෙරුමත්ථකෙ ඨපෙසි. අඤ්ඤො කො අකාසි? මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරො. ථෙරො හි සාවත්ථිතො හත්තකිච්චං කත්වා නික්ඛන්තං ද්වාදසයොජනිකං පරිසං තිංසයොජනං සඞ්කස්සනගරමග්ගං සඞ්ඛිපිත්වා තඞ්ඛණඤ්ඤෙව සම්පාපෙසි.

අපිච තම්බපණ්ණිදීපෙ **චූළසමුද්දත්ථෙරොපි** අකාසි. දුබ්භික්ඛසමයෙ කිර ථෙරස්ස සන්තිකං පාතොව සත්ත භික්ඛුසතානි ආගමංසු. ථෙරො ''මහා භික්ඛුසඞ්ඝො කුහිං භික්ඛාචාරො භවිස්සතී''ති චින්තෙන්තො සකලතම්බපණ්ණිදීපෙ අදිස්වා ''පරතීරෙ පාටලිපුත්තෙ භවිස්සතී''ති දිස්වා භික්ඛූ පත්තචීවරං ගාහාපෙත්වා ''එථාවුසො, භික්ඛාචාරං ගමිස්සාමා''ති පථවිං සඞ්ඛිපිත්වා පාටලිපුත්තං ගතො. භික්ඛූ ''කතරං, හන්තෙ, ඉමං නගර''න්ති පුච්ඡිංසු. පාටලිපුත්තං, ආවුසොති. පාටලිපුත්තං නාම දූරෙ හන්තෙති. ආවුසො, මහල්ලකත්ථෙරා නාම දූරෙපි ගහෙත්වා සන්තිකෙ කරොන්තීති. මහාසමුද්දො කුහිං, හන්තෙති? නනු, ආවුසො, අන්තරා එකං නීලමාතිකං අතික්කමිත්වා ආගතත්ථාති? ආම, හන්තෙ. මහාසමුද්දො පන මහන්තොති. ආවුසො, මහල්ලකත්ථෙරා නාම මහන්තම්පි ඛුද්දකං කරොන්තීති.

යථා වායං, එවං **තිස්සදත්තත්ථෙරොපි** සායන්හසමයෙ න්හායිත්වා කතුත්තරාසඞ්ගො මහාබොධිං වන්දිස්සාමීති චිත්තෙ උප්පන්නෙ සන්තිකෙ අකාසි.

සන්තිකං පන ගහෙත්වා කො දූරමකාසීති? භගවා. භගවා හි අත්තනො ච අඞ්ගුලිමාලස්ස (ම. නි. 2.348) ච අන්තරං සන්තිකම්පි දූරමකාසීති.

අථ කො බහුකං ථොකං අකාසීති? **මහාකස්සපත්ථෙරො.** රාජගහෙ කිර නක්ඛත්තදිවසෙ පඤ්චසතා කුමාරියො චන්දපූවෙ ගහෙත්වා නක්ඛත්තකීළනත්ථාය ගච්ඡන්තියො භගවන්තං දිස්වා කිඤ්චි නාදංසු. පච්ඡතො ආගච්ඡන්තං පන ථෙරං දිස්වා අම්හාකං ථෙරො එති පූවං දස්සාමාති සබ්බා පූවෙ ගහෙත්වා ථෙරං උපසඞ්කමිංසු. ථෙරො පත්තං නීහරිත්වා සබ්බං එකපත්තපූරමත්තමකාසි. භගවා ථෙරං ආගමයමානො පුරතො නිසීදි. ථෙරො ආහරිත්වා භගවතො අදාසි.

ඉල්ලිසසෙට්ඨිවත්ථුස්මිං පන මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරො ථොකං බහුකමකාසි, **කාකවලියවත්ථුස්මිඤ්ච** භගවා. මහාකස්සපත්ථෙරො කිර සත්තාහං සමාපත්තියා වීතිනාමෙත්වා දලිද්දසඞ්ගහං කරොන්තො කාකවලියස්ස නාම දුග්ගතමනුස්සස්ස ඝරද්වාරෙ අට්ඨාසි. තස්ස ජායා ථෙරං දිස්වා පතිනො පක්කං අලොණම්බිලයාගුං පත්තෙ ආකිරි. ථෙරො තං ගහෙත්වා භගවතො හත්ථෙ ඨපෙසි. භගවා මහාභික්ඛුසඞ්ඝස්ස පහොනකං කත්වා අධිට්ඨාසි. එකපත්තෙන ආභතා සබ්බෙසං පහොසි. කාකවලියොපි සත්තමෙ දිවසෙ සෙට්ඨිට්ඨානං අලත්ථාති.

න කෙවලඤ්ච ථොකස්ස බහුකරණං, මධුරං අමධුරං, අමධුරං මධුරන්තිආදීසුපි යං යං ඉච්ඡති, සබ්බං ඉද්ධිමතො ඉජ්ඣති. තථා හි **මහාඅනුළත්ථෙරො** නාම සම්බහුලෙ භික්ඛූ පිණ්ඩාය චරිත්වා සුක්ඛභත්තමෙව ලභිත්වා ගඞ්ගාතීරෙ නිසීදිත්වා පරිභුඤ්ජමානෙ දිස්වා ගඞ්ගාය උදකං සප්පිමණ්ඩන්ති අධිට්ඨහිත්වා සාමණෙරානං සඤ්ඤං අදාසි. තෙ ථාලකෙහි ආහරිත්වා භික්ඛුසඞ්ඝස්ස අදංසු. සබ්බෙ මධුරෙන සප්පිමණ්ඩෙන භුඤ්ජිංසූති.

දිබ්බෙන චක්ඛුනාති ඉධෙව ඨිතො ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා තස්ස බ්‍රහ්මුනො රූපං පස්සති. ඉධෙව ච ඨිතො සබ්බං තස්ස භාසතො සද්දං සුණාති. චිත්තං පජානාති. **කායවසෙන චිත්තං පරිණාමෙතී**ති කරජකායස්ස වසෙන චිත්තං පරිණාමෙති. පාදකජ්ඣානචිත්තං ගහෙත්වා කායෙ ආරොපෙති. කායානුගතිකං කරොති දන්ධගමනං. කායගමනං හි දන්ධං හොති. **සුඛසඤ්ඤඤ්ච ලහුසඤ්ඤඤ්ච ඔක්කමතී**ති පාදකජ්ඣානාරම්මණෙන ඉද්ධිචිත්තෙන සහජාතං සුඛසඤ්ඤඤ්ච ලහුසඤ්ඤඤ්ච ඔක්කමති පවිසති ඵස්සෙති සම්පාපුණාති. **සුඛසඤ්ඤා** නාම උපෙක්ඛාසම්පයුත්තසඤ්ඤා. උපෙක්ඛා හි සන්තං සුඛන්ති වුත්තා. සායෙව ච සඤ්ඤා නීවරණෙහි චෙව විතක්කාදීහි පච්චනීකෙහි ච විමුත්තත්තා **ලහුසඤ්ඤා**තිපි වෙදිතබ්බා. තං ඔක්කන්තස්ස පනස්ස කරජකායොපි තූලපිචු විය සල්ලහුකො හොති. සො එවං වායුක්ඛිත්තතූලපිචුනා විය සල්ලහුකෙන දිස්සමානෙන කායෙන බ්‍රහ්මලොකං ගච්ඡති. එවං ගච්ඡන්තො ච සචෙ ඉච්ඡති පථවීකසිණවසෙන ආකාසෙ මග්ගං නිම්මිනිත්වා පදසා ගච්ඡති. සචෙ ඉච්ඡති වායොකසිණවසෙන වායුං අධිට්ඨහිත්වා තූලපිචු විය වායුනා ගච්ඡති. අපිච ගන්තුකාමතා එව එත්ථ පමාණං. ''සති හි ගන්තුකාමතාය'' එවං කතචිත්තාධිට්ඨානො අධිට්ඨානවෙගුක්ඛිත්තොව සො ඉස්සාසඛිත්තසරො විය දිස්සමානො ගච්ඡති.

චිත්තවසෙන කායං පරිණාමෙතීති කායං ගහෙත්වා චිත්තෙ ආරොපෙති. චිත්තානුගතිකං කරොති සීඝගමනං. චිත්තගමනං හි සීඝං හොති. **සුඛසඤ්ඤඤ්ච ලහුසඤ්ඤඤ්ච ඔක්කමතී**ති රූපකායාරම්මණෙන ඉද්ධිචිත්තෙන සහජාතං සුඛසඤ්ඤඤ්ච ලහුසඤ්ඤඤ්ච ඔක්කමතීති. සෙසං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. ඉදං පන චිත්තගමනමෙව හොති. එවං අදිස්සමානෙන කායෙන ගච්ඡන්තො පනායං කිං තස්ස අධිට්ඨානචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ ගච්ඡති, උදාහු ඨිතික්ඛණෙ භඞ්ගක්ඛණෙ වාති වුත්තෙ තීසුපි ඛණෙසු ගච්ඡතීති ථෙරො ආහ. කිං පන සො සයං ගච්ඡති නිම්මිතං පෙසෙතීති. යථාරුචි කරොති. ඉධ පනස්ස සයං ගමනමෙව ආගතං.

මනොමයන්ති අධිට්ඨානමනෙන නිම්මිතත්තා මනොමයං. **අහීනින්ද්‍රිය**න්ති ඉදං චක්ඛුසොතාදීනං සණ්ඨානවසෙන වුත්තං. නිම්මිතරූපෙ පන පසාදො නාම නත්ථි. සචෙ ඉද්ධිමා චඞ්කමති නිම්මිතොපි තත්ථ චඞ්කමතීතිආදි සබ්බං සාවකනිම්මිතං සන්ධාය වුත්තං. බුද්ධනිම්මිතො පන යං යං භගවා කරොති, තං තම්පි කරොති. භගවතො රුචිවසෙන අඤ්ඤම්පි කරොතීති. එත්ථ ච යං සො ඉද්ධිමා ඉධෙව ඨිතො දිබ්බෙන චක්ඛුනා රූපං පස්සති, දිබ්බාය සොතධාතුයා සද්දං සුණාති, චෙතොපරියඤාණෙන චිත්තං පජානාති, න එත්තාවතා කායෙන වසං වත්තෙති. යම්පි සො ඉධෙව ඨිතො තෙන බ්‍රහ්මුනා සද්ධිං සන්තිට්ඨති සල්ලපති සාකච්ඡං සමාපජ්ජති, එත්තාවතාපි න කායෙන වසං වත්තෙති. යම්පිස්ස දූරෙපි සන්තිකෙ අධිට්ඨාතීතිආදිකං අධිට්ඨානං, එත්තාවතාපි න කායෙන වසං වත්තෙති. යම්පි සො දිස්සමානෙන වා අදිස්සමානෙන වා කායෙන බ්‍රහ්මලොකං ගච්ඡති, එත්තාවතාපි න කායෙන වසං වත්තෙති. යඤ්ච ඛො සො තස්ස බ්‍රහ්මුනො පුරතො රූපං අභිනිම්මිනාතීතිආදිනා නයෙන වුත්තවිධානං ආපජ්ජති, එත්තාවතා කායෙන වසං වත්තෙති නාම. සෙසං පනෙත්ථ කායෙන වසං වත්තනාය පුබ්බභාගදස්සනත්ථං වුත්තන්ති අයං තාව අධිට්ඨානා ඉද්ධි.

398. **විකුබ්බනාය** පන මනොමයාය ච ඉදං නානාකරණං. විකුබ්බනං තාව කරොන්තෙන ''සො පකතිවණ්ණං විජහිත්වා කුමාරකවණ්ණං වා දස්සෙති, නාගවණ්ණං වා දස්සෙති, සුපණ්ණවණ්ණං වා දස්සෙති, අසුරවණ්ණං වා දස්සෙති, ඉන්දවණ්ණං වා දස්සෙති, දෙවවණ්ණං වා දස්සෙති, බ්‍රහ්මවණ්ණං වා දස්සෙති, සමුද්දවණ්ණං වා දස්සෙති, පබ්බතවණ්ණං වා දස්සෙති, සීහවණ්ණං වා දස්සෙති, බ්‍යග්ඝවණ්ණං වා දස්සෙති, දීපිවණ්ණං වා දස්සෙති, හත්ථිම්පි දස්සෙති, අස්සම්පි දස්සෙති, රථම්පි දස්සෙති, පත්තිම්පි දස්සෙති, විවිධම්පි සෙනාබ්‍යූහං දස්සෙතී''ති (පටි. ම. 3.13) එවං වුත්තෙසු කුමාරකවණ්ණාදීසු යං යං ආකඞ්ඛති, තං තං අධිට්ඨාතබ්බං. අධිට්ඨහන්තෙන ච පථවීකසිණාදීසු අඤ්ඤතරාරම්මණතො අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය අත්තනො කුමාරකවණ්ණො ආවජ්ජිතබ්බො. ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මාවසානෙ පුන සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය එවරූපො නාම කුමාරකො හොමීති අධිට්ඨාතබ්බං. සහ අධිට්ඨානචිත්තෙන කුමාරකො හොති දෙවදත්තො විය (චූළව. 333). එස නයො සබ්බත්ථ.

හත්ථිම්පි දස්සෙතීතිආදි පනෙත්ථ බහිද්ධාපි හත්ථිආදිදස්සනවසෙන වුත්තං. තත්ථ හත්ථී හොමීති අනධිට්ඨහිත්වා හත්ථී හොතූති අධිට්ඨාතබ්බං, අස්සාදීසුපි එසෙව නයොති. අයං විකුබ්බනා ඉද්ධි.

399. **මනොමයං** කාතුකාමො පන පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය කායං තාව ආවජ්ජිත්වා වුත්තනයෙනෙව සුසිරො හොතූති අධිට්ඨාති, සුසිරො හොති. අථස්ස අබ්භන්තරෙ අඤ්ඤං කායං ආවජ්ජිත්වා පරිකම්මං කත්වා වුත්තනයෙනෙව අධිට්ඨාති, තස්ස අබ්භන්තරෙ අඤ්ඤො කායො හොතූති. සො තං මුඤ්ජම්හා ඊසිකං විය කොසියා අසිං විය කරණ්ඩාය අහිං විය ච අබ්බාහති . තෙන වුත්තං ''ඉධ භික්ඛු ඉමම්හා කායා අඤ්ඤං කායං අභිනිම්මිනාති රූපිං මනොමයං සබ්බඞ්ගපච්චඞ්ගිං අහීනින්ද්‍රියං. සෙය්‍යථාපි පුරිසො මුඤ්ජම්හා ඊසිකං පවාහෙය්‍ය, තස්ස එවමස්ස අයං මුඤ්ජො අයං ඊසිකා , අඤ්ඤො මුඤ්ජො අඤ්ඤා ඊසිකා, මුඤ්ජම්හාත්වෙව ඊසිකා පවාළ්හා''තිආදි (පටි. ම. 3.14). එත්ථ ච යථා ඊසිකාදයො මුඤ්ජාදීහි සදිසා හොන්ති, එවං මනොමයරූපං ඉද්ධිමතාසදිසමෙව හොතීති දස්සනත්ථං එතා උපමා වුත්තාති. අයං මනොමයා ඉද්ධි.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ

ඉද්ධිවිධනිද්දෙසො නාම

ද්වාදසමො පරිච්ඡෙදො.

13. අභිඤ්ඤානිද්දෙසො

දිබ්බසොතධාතුකථා

400. ඉදානි දිබ්බසොතධාතුයා නිද්දෙසක්කමො අනුප්පත්තො. තත්ථ තතො පරාසු ච තීසු අභිඤ්ඤාසු **සො එවං සමාහිතෙ චිත්තෙ**තිආදීනං (දී. නි. 1.240 ආදයො) අත්ථො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. සබ්බත්ථ පන විසෙසමත්තමෙව වණ්ණයිස්සාම. තත්‍ර **දිබ්බාය සොතධාතුයා**ති එත්ථ දිබ්බසදිසත්තා දිබ්බා. දෙවානං හි සුචරිතකම්මනිබ්බත්තා පිත්තසෙම්හරුහිරාදීහි අපලිබුද්ධා උපක්කිලෙසවිමුත්තතාය දූරෙපි ආරම්මණං සම්පටිච්ඡනසමත්ථා දිබ්බපසාදසොතධාතු හොති. අයඤ්චාපි ඉමස්ස භික්ඛුනො වීරියභාවනාබලනිබ්බත්තා ඤාණසොතධාතු තාදිසායෙවාති දිබ්බසදිසත්තා දිබ්බා. අපිච දිබ්බවිහාරවසෙන පටිලද්ධත්තා අත්තනා ච දිබ්බවිහාරසන්නිස්සිතත්තාපි දිබ්බා. සවනට්ඨෙන නිජ්ජීවට්ඨෙන ච සොතධාතු. සොතධාතුකිච්චකරණෙන ච සොතධාතු වියාතිපි සොතධාතු. තාය දිබ්බාය සොතධාතුයා.

විසුද්ධායාති පරිසුද්ධාය නිරුපක්කිලෙසාය. **අතික්කන්තමානුසිකායා**ති මනුස්සූපචාරං අතික්කමිත්වා සද්දසවනෙන මානුසිකං මංසසොතධාතුං අතික්කන්තාය වීතිවත්තිත්වා ඨිතාය. **උභො සද්දෙ සුණාතී**ති ද්වෙ සද්දෙ සුණාති. කතමෙ ද්වෙ? දිබ්බෙ ච මානුසෙ ච, දෙවානඤ්ච මනුස්සානඤ්ච සද්දෙති වුත්තං හොති. එතෙන පදෙසපරියාදානං වෙදිතබ්බං. **යෙ දූරෙ සන්තිකෙ චා**ති යෙ සද්දා දූරෙ පරචක්කවාළෙපි යෙ ච සන්තිකෙ අන්තමසො සදෙහසන්නිස්සිතපාණකසද්දාපි, තෙ සුණාතීති වුත්තං හොති. එතෙන නිප්පදෙසපරියාදානං වෙදිතබ්බං.

කථං පනායං උප්පාදෙතබ්බාති? තෙන භික්ඛුනා අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය පරිකම්මසමාධිචිත්තෙන පඨමතරං පකතිසොතපථෙ දූරෙ ඔළාරිකො අරඤ්ඤෙ සීහාදීනං සද්දො ආවජ්ජිතබ්බො. විහාරෙ ඝණ්ඩිසද්දො, භෙරිසද්දො, සඞ්ඛසද්දො, සාමණෙරදහරභික්ඛූනං සබ්බථාමෙන සජ්ඣායන්තානං සජ්ඣායනසද්දො, පකතිකථං කථෙන්තානං ''කිං භන්තෙ, කිමාවුසො''තිආදිසද්දො, සකුණසද්දො, වාතසද්දො, පදසද්දො, පක්කුථිතඋදකස්ස චිච්චිටායනසද්දො, ආතපෙ සුස්සමානතාලපණ්ණසද්දො, කුන්ථකිපිල්ලිකාදිසද්දොති එවං සබ්බොළාරිකතො පභුති යථාක්කමෙන සුඛුමසද්දා ආවජ්ජිතබ්බා. තෙන පුරත්ථිමාය දිසාය සද්දානං සද්දනිමිත්තං මනසිකාතබ්බං. පච්ඡිමාය, උත්තරාය, දක්ඛිණාය, හෙට්ඨිමාය, උපරිමාය දිසාය, පුරත්ථිමාය අනුදිසාය, පච්ඡිමාය, උත්තරාය, දක්ඛිණාය අනුදිසාය සද්දානං සද්දනිමිත්තං මනසිකාතබ්බං. ඔළාරිකානම්පි සුඛුමානම්පි සද්දානං සද්දනිමිත්තං මනසිකාතබ්බං. තස්ස තෙ සද්දා පාකතිකචිත්තස්සාපි පාකටා හොන්ති. පරිකම්මසමාධිචිත්තස්ස පන අතිවිය පාකටා.

තස්සෙවං සද්දනිමිත්තං මනසිකරොතො ඉදානි දිබ්බසොතධාතු උප්පජ්ජිස්සතීති තෙසු සද්දෙසු අඤ්ඤතරං ආරම්මණං කත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනං උප්පජ්ජති. තස්මිං නිරුද්ධෙ චත්තාරි පඤ්ච වා ජවනානි ජවන්ති, යෙසං පුරිමානි තීණි චත්තාරි වා පරිකම්මඋපචාරානුලොමගොත්‍රභුනාමකානි කාමාවචරානි, චතුත්ථං පඤ්චමං වා අප්පනාචිත්තං රූපාවචරං චතුත්ථජ්ඣානිකං. තත්ථ යං තෙන අප්පනාචිත්තෙන සද්ධිං උප්පන්නං ඤාණං, අයං දිබ්බසොතධාතූති වෙදිතබ්බා. තතො පරං තස්මිං සොතෙ පතිතො හොති. තං ථාමජාතං කරොන්තෙන ''එත්ථන්තරෙ සද්දං සුණාමී''ති එකඞ්ගුලමත්තං පරිච්ඡින්දිත්වා වඩ්ඪෙතබ්බං. තතො ද්වඞ්ගුලචතුරඞ්ගුලඅට්ඨඞ්ගුලවිදත්ථිරතනඅන්තොගබ්භපමුඛපාසාදපරිවෙණසඞ්ඝාරාමගොචරගාමජනපදාදිවසෙන යාව චක්කවාළං තතො වා භියොපි පරිච්ඡින්දිත්වා පරිච්ඡින්දිත්වා වඩ්ඪෙතබ්බං.

එවං අධිගතාභිඤ්ඤො එස පාදකජ්ඣානාරම්මණෙන ඵුට්ඨොකාසබ්භන්තරගතෙපි සද්දෙ පුන පාදකජ්ඣානං අසමාපජ්ජිත්වාපි අභිඤ්ඤාඤාණෙන සුණාතියෙව. එවං සුණන්තො ච සචෙපි යාව බ්‍රහ්මලොකා සඞ්ඛභෙරිපණවාදිසද්දෙහි එකකොලාහලං හොති, පාටියෙක්කං වවත්ථපෙතුකාමතාය සති අයං සඞ්ඛසද්දො අයං භෙරිසද්දොති වවත්ථපෙතුං සක්කොතියෙවාති.

දිබ්බසොතධාතුකථා නිට්ඨිතා.

චෙතොපරියඤාණකථා

401. චෙතොපරියඤාණකථාය **චෙතොපරියඤාණායා**ති එත්ථ පරියාතීති පරියං, පරිච්ඡින්දතීති අත්ථො. චෙතසො පරියං චෙතොපරියං. චෙතොපරියඤ්ච තං ඤාණඤ්චාති චෙතොපරියඤාණං. තදත්ථායාති වුත්තං හොති. **පරසත්තාන**න්ති අත්තානං ඨපෙත්වා සෙසසත්තානං. **පරපුග්ගලාන**න්ති ඉදම්පි ඉමිනා එකත්ථමෙව. වෙනෙය්‍යවසෙන පන දෙසනාවිලාසෙන ච බ්‍යඤ්ජනනානත්තං කතං. **චෙතසා චෙතො**ති අත්තනො චිත්තෙන තෙසං චිත්තං. **පරිච්ච පජානාතී**ති පරිච්ඡින්දිත්වා සරාගාදිවසෙන නානප්පකාරතො ජානාති.

කථං පනෙතං ඤාණං උප්පාදෙතබ්බන්ති? එතඤ්හි දිබ්බචක්ඛුවසෙන ඉජ්ඣති, තං එතස්ස පරිකම්මං. තස්මා තෙන භික්ඛුනා ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා දිබ්බෙන චක්ඛුනා පරස්ස හදයරූපං නිස්සාය වත්තමානස්ස ලොහිතස්ස වණ්ණං පස්සිත්වා චිත්තං පරියෙසිතබ්බං. යදා හි සොමනස්සචිත්තං වත්තති, තදා රත්තං නිග්‍රොධපක්කසදිසං හොති. යදා දොමනස්සචිත්තං වත්තති, තදා කාළකං ජම්බුපක්කසදිසං. යදා උපෙක්ඛාචිත්තං වත්තති, තදා පසන්නතිලතෙලසදිසං. තස්මා තෙන ''ඉදං රූපං සොමනස්සින්ද්‍රියසමුට්ඨානං, ඉදං දොමනස්සින්ද්‍රියසමුට්ඨානං, ඉදං උපෙක්ඛින්ද්‍රියසමුට්ඨාන''න්ති පරස්ස හදයලොහිතවණ්ණං පස්සිත්වා චිත්තං පරියෙසන්තෙන චෙතොපරියඤාණං ථාමගතං කාතබ්බං. එවං ථාමගතෙ හි තස්මිං අනුක්කමෙන සබ්බම්පි කාමාවචරචිත්තං රූපාවචරාරූපාවචරචිත්තඤ්ච පජානාති චිත්තා චිත්තමෙව සඞ්කමන්තො විනාපි හදයරූපදස්සනෙන. වුත්තම්පි චෙතං අට්ඨකථායං ''ආරුප්පෙ පරස්ස චිත්තං ජානිතුකාමො කස්ස හදයරූපං පස්සති, කස්සින්ද්‍රියවිකාරං ඔලොකෙති? න කස්සචි. ඉද්ධිමතො විසයො එස යදිදං යත්ථ කත්ථචි චිත්තං ආවජ්ජන්තො සොළසප්පභෙදං චිත්තං ජානාති. අකතාභිනිවෙසස්ස පන වසෙන අයං කථා''ති.

සරාගං වා චිත්තන්තිආදීසු පන අට්ඨවිධං ලොභසහගතං චිත්තං **සරාගං චිත්ත**න්ති වෙදිතබ්බං. අවසෙසං චතුභූමකං කුසලාබ්‍යාකතං චිත්තං **වීතරාගං**. ද්වෙ දොමනස්සචිත්තානි ද්වෙ විචිකිච්ඡුද්ධච්චචිත්තානීති ඉමානි පන චත්තාරි චිත්තානි ඉමස්මිං දුකෙ සඞ්ගහං න ගච්ඡන්ති. කෙචි පන ථෙරා තානිපි සඞ්ගණ්හන්ති. දුවිධං පන දොමනස්සචිත්තං **සදොසං චිත්තං** නාම. සබ්බම්පි චතුභූමකං කුසලාබ්‍යාකතං **වීතදොසං**. සෙසානි දසාකුසලචිත්තානි ඉමස්මිං දුකෙ සඞ්ගහං න ගච්ඡන්ති. කෙචි පන ථෙරා තානිපි සඞ්ගණ්හන්ති.

සමොහං වීතමොහන්ති එත්ථ පන පාටිපුග්ගලිකනයෙන විචිකිච්ඡුද්ධච්චසහගතද්වයමෙව **සමොහං**, මොහස්ස පන සබ්බාකුසලෙසු සම්භවතො ද්වාදසවිධම්පි අකුසලචිත්තං **සමොහං චිත්ත**න්ති වෙදිතබ්බං. අවසෙසං **වීතමොහං**. ථිනමිද්ධානුගතං පන **සංඛිත්තං**. උද්ධච්චානුගතං **වික්ඛිත්තං**. රූපාවචරාරූපාවචරං **මහග්ගතං**. අවසෙසං **අමහග්ගතං**. සබ්බම්පි තෙභූමකං **සඋත්තරං**. ලොකුත්තරං **අනුත්තරං**. උපචාරප්පත්තං අප්පනාප්පත්තඤ්ච **සමාහිතං**. උභයමප්පත්තං **අසමාහිතං**. තදඞ්ගවික්ඛම්භනසමුච්ඡෙදපටිප්පස්සද්ධිනිස්සරණවිමුත්තිප්පත්තං **විමුත්තං**. පඤ්චවිධම්පි එතං විමුත්තිමප්පත්තං **අවිමුත්ත**න්ති වෙදිතබ්බං. ඉති චෙතොපරියඤාණලාභී භික්ඛු සබ්බප්පකාරම්පි ඉදං සරාගං වා චිත්තං…පෙ…. අවිමුත්තං වා චිත්තං අවිමුත්තං චිත්තන්ති පජානාතීති.

චෙතොපරියඤාණකථා නිට්ඨිතා.

පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණකථා

402. පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණකථායං **පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණායාති** (දී. නි. 1.244) පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිම්හි යං ඤාණං, තදත්ථාය. **පුබ්බෙනිවාසොති** පුබ්බෙ අතීතජාතීසු නිවුත්ථක්ඛන්ධා. **නිවුත්ථාති** අජ්ඣාවුත්ථා අනුභූතා අත්තනො සන්තානෙ උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා. නිවුත්ථධම්මා වා. **නිවුත්ථාති** ගොචරනිවාසෙන නිවුත්ථා අත්තනො විඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤාතා පරිච්ඡින්නා, පරවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤාතාපි වා ඡින්නවටුමකානුස්සරණාදීසු, තෙ බුද්ධානංයෙව ලබ්භන්ති. **පුබ්බෙනිවාසානුස්සතී**ති යාය සතියා පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරති, සා පුබ්බෙනිවාසානුස්සති. **ඤාණ**න්ති තාය සතියා සම්පයුත්තඤාණං. එවමිමස්ස පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස අත්ථාය පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණාය එතස්ස ඤාණස්ස අධිගමාය පත්තියාති වුත්තං හොති.

අනෙකවිහිතන්ති අනෙකවිධං, අනෙකෙහි වා පකාරෙහි පවත්තිතං, සංවණ්ණිතන්ති අත්ථො. **පුබ්බෙනිවාස**න්ති සමනන්තරාතීතභවං ආදිං කත්වා තත්ථ තත්ථ නිවුත්ථසන්තානං. **අනුස්සරතීති** ඛන්ධපටිපාටිවසෙන චුතිපටිසන්ධිවසෙන වා අනුගන්ත්වා අනුගන්ත්වා සරති. ඉමඤ්හි පුබ්බෙනිවාසං ඡ ජනා අනුස්සරන්ති – තිත්ථියා, පකතිසාවකා, මහාසාවකා, අග්ගසාවකා, පච්චෙකබුද්ධා, බුද්ධාති.

තත්ථ **තිත්ථියා** චත්තාලීසංයෙව කප්පෙ අනුස්සරන්ති, න තතො පරං. කස්මා, දුබ්බලපඤ්ඤත්තා. තෙසඤ්හි නාමරූපපරිච්ඡෙදවිරහිතත්තා දුබ්බලා පඤ්ඤා හොති. **පකතිසාවකා** කප්පසතම්පි කප්පසහස්සම්පි අනුස්සරන්තියෙව, බලවපඤ්ඤත්තා. **අසීතිමහාසාවකා** සතසහස්සකප්පෙ අනුස්සරන්ති. **ද්වෙ අග්ගසාවකා** එකං අසඞ්ඛෙය්‍යං සතසහස්සඤ්ච. **පච්චෙකබුද්ධා** ද්වෙ අසඞ්ඛෙය්‍යානි සතසහස්සඤ්ච. එත්තකො හි එතෙසං අභිනීහාරො. **බුද්ධානං** පන පරිච්ඡෙදො නාම නත්ථි.

තිත්ථියා ච ඛන්ධපටිපාටිමෙව සරන්ති, පටිපාටිං මුඤ්චිත්වා චුතිපටිසන්ධිවසෙන සරිතුං න සක්කොන්ති. තෙසඤ්හි අන්ධානං විය ඉච්ඡිතපදෙසොක්කමනං නත්ථි. යථා පන අන්ධා යට්ඨිං අමුඤ්චිත්වාව ගච්ඡන්ති, එවං තෙ ඛන්ධානං පටිපාටිං අමුඤ්චිත්වාව සරන්ති. පකතිසාවකා ඛන්ධපටිපාටියාපි අනුස්සරන්ති චුතිපටිසන්ධිවසෙනපි සඞ්කමන්ති. තථා අසීතිමහාසාවකා. ද්වින්නං පන අග්ගසාවකානං ඛන්ධපටිපාටිකිච්චං නත්ථි. එකස්ස අත්තභාවස්ස චුතිං දිස්වා පටිසන්ධිං පස්සන්ති, පුන අපරස්ස චුතිං දිස්වා පටිසන්ධින්ති එවං චුතිපටිසන්ධිවසෙනෙව සඞ්කමන්තා ගච්ඡන්ති. තථා පච්චෙකබුද්ධා.

බුද්ධානං පන නෙව ඛන්ධපටිපාටිකිච්චං, න චුතිපටිසන්ධිවසෙන සඞ්කමනකිච්චං අත්ථි. තෙසඤ්හි අනෙකාසු කප්පකොටීසු හෙට්ඨා වා උපරි වා යං යං ඨානං ඉච්ඡන්ති, තං තං පාකටමෙව හොති. තස්මා අනෙකාපි කප්පකොටියො පෙය්‍යාලපාළිං විය සංඛිපිත්වා යං යං ඉච්ඡන්ති, තත්‍ර තත්‍රෙව ඔක්කමන්තා සීහොක්කන්තවසෙන ගච්ඡන්ති. එවං ගච්ඡන්තානඤ්ච නෙසං ඤාණං යථා නාම කතවාලවෙධපරිචයස්ස සරභඞ්ගසදිසස්ස ධනුග්ගහස්ස ඛිත්තො සරො අන්තරා රුක්ඛලතාදීසු අසජ්ජමානො ලක්ඛෙයෙව පතති, න සජ්ජති, න විරජ්ඣති, එවං අන්තරන්තරාසු ජාතීසු න සජ්ජති, න විරජ්ඣති, අසජ්ජමානං අවිරජ්ඣමානං ඉච්ඡිතිච්ඡිතට්ඨානංයෙව ගණ්හාති.

ඉමෙසු ච පන පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරණසත්තෙසු තිත්ථියානං පුබ්බෙනිවාසදස්සනං ඛජ්ජොපනකපභාසදිසං හුත්වා උපට්ඨාති. පකතිසාවකානං දීපප්පභාසදිසං. මහාසාවකානං උක්කාපභාසදිසං . අග්ගසාවකානං ඔසධිතාරකප්පභාසදිසං. පච්චෙකබුද්ධානං චන්දප්පභාසදිසං. බුද්ධානං රස්මිසහස්සපටිමණ්ඩිතසරදසූරියමණ්ඩලසදිසං හුත්වා උපට්ඨාති.

තිත්ථියානඤ්ච පුබ්බෙනිවාසානුස්සරණං අන්ධානං යට්ඨිකොටිගමනං විය හොති. පකතිසාවකානං දණ්ඩකසෙතුගමනං විය. මහාසාවකානං ජඞ්ඝසෙතුගමනං විය. අග්ගසාවකානං සකටසෙතුගමනං විය. පච්චෙකබුද්ධානං මහාජඞ්ඝමග්ගගමනං විය. බුද්ධානං මහාසකටමග්ගගමනං විය.

ඉමස්මිං පන අධිකාරෙ සාවකානං පුබ්බෙනිවාසානුස්සරණං අධිප්පෙතං. තෙන වුත්තං ''අනුස්සරතීති ඛන්ධපටිපාටිවසෙන චුතිපටිසන්ධිවසෙන වා අනුගන්ත්වා අනුගන්ත්වා සරතී''ති.

403. තස්මා එවමනුස්සරිතුකාමෙන ආදිකම්මිකෙන භික්ඛුනා පච්ඡාභත්තං පිණ්ඩපාතපටික්කන්තෙන රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන පටිපාටියා චත්තාරි ඣානානි සමාපජ්ජිත්වා අභිඤ්ඤාපාදකචතුත්ථජ්ඣානතො වුට්ඨාය සබ්බපච්ඡිමා නිසජ්ජා ආවජ්ජිතබ්බා. තතො ආසනපඤ්ඤාපනං, සෙනාසනප්පවෙසනං, පත්තචීවරපටිසාමනං, භොජනකාලො, ගාමතො ආගමනකාලො, ගාමෙ පිණ්ඩාය චරිතකාලො, ගාමං පිණ්ඩාය පවිට්ඨකාලො, විහාරතො නික්ඛමනකාලො, චෙතියඞ්ගණබොධියඞ්ගණවන්දනකාලො, පත්තධොවනකාලො, පත්තපටිග්ගහණකාලො, පත්තපටිග්ගහණතො යාව මුඛධොවනා කතකිච්චං, පච්චූසකාලෙ කතකිච්චං, මජ්ඣිමයාමෙ කතකිච්චං, පඨමයාමෙ කතකිච්චන්ති එවං පටිලොමක්කමෙන සකලං රත්තින්දිවං කතකිච්චං ආවජ්ජිතබ්බං. එත්තකං පන පකතිචිත්තස්සපි පාකටං හොති. පරිකම්මසමාධිචිත්තස්ස පන අතිපාකටමෙව.

සචෙ පනෙත්ථ කිඤ්චි න පාකටං හොති, පුන පාදකජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ආවජ්ජිතබ්බං. එත්තකෙන දීපෙ ජලිතෙ විය පාකටං හොති. එවං පටිලොමක්කමෙනෙව දුතියදිවසෙපි තතියචතුත්ථපඤ්චමදිවසෙපි දසාහෙපි අඩ්ඪමාසෙපි මාසෙපි යාව සංවච්ඡරාපි කතකිච්චං ආවජ්ජිතබ්බං. එතෙනෙව උපායෙන දසවස්සානි වීසතිවස්සානීති යාව ඉමස්මිං භවෙ අත්තනො පටිසන්ධි, තාව ආවජ්ජන්තෙන පුරිමභවෙ චුතික්ඛණෙ පවත්තිතනාමරූපං ආවජ්ජිතබ්බං. පහොති හි පණ්ඩිතො භික්ඛු පඨමවාරෙනෙව පටිසන්ධිං උග්ඝාටෙත්වා චුතික්ඛණෙ නාමරූපමාරම්මණං කාතුං.

යස්මා පන පුරිමභවෙ නාමරූපං අසෙසං නිරුද්ධං අඤ්ඤං උප්පන්නං, තස්මා තං ඨානං ආහුන්දරිකං අන්ධතමමිව හොති දුද්දසං දුප්පඤ්ඤෙන. තෙනාපි ''න සක්කොමහං පටිසන්ධිං උග්ඝාටෙත්වා චුතික්ඛණෙ පවත්තිතනාමරූපමාරම්මණං කාතු''න්ති ධුරනික්ඛෙපො න කාතබ්බො. තදෙව පන පාදකජ්ඣානං පුනප්පුනං සමාපජ්ජිතබ්බං. තතො ච වුට්ඨාය වුට්ඨාය තං ඨානං ආවජ්ජිතබ්බං.

එවං කරොන්තො හි සෙය්‍යථාපි නාම බලවා පුරිසො කූටාගාරකණ්ණිකත්ථාය මහාරුක්ඛං ඡින්දන්තො සාඛාපලාසච්ඡෙදනමත්තෙනෙව ඵරසුධාරාය විපන්නාය මහාරුක්ඛං ඡින්දිතුං අසක්කොන්තොපි ධුරනික්ඛෙපං අකත්වාව කම්මාරසාලං ගන්ත්වා තිඛිණං ඵරසුං කාරාපෙත්වා පුන ආගන්ත්වා ඡින්දෙය්‍ය, පුන විපන්නාය ච පුනපි තථෙව කාරෙත්වා ඡින්දෙය්‍ය. සො එවං ඡින්දන්තො ඡින්නස්ස ඡින්නස්ස පුන ඡෙතබ්බාභාවතො අච්ඡින්නස්ස ච ඡෙදනතො නචිරස්සෙව මහාරුක්ඛං පාතෙය්‍ය, එවමෙවං පාදකජ්ඣානා වුට්ඨාය පුබ්බෙ ආවජ්ජිතං අනාවජ්ජිත්වා පටිසන්ධිමෙව ආවජ්ජන්තො නචිරස්සෙව පටිසන්ධිං උග්ඝාටෙත්වා චුතික්ඛණෙ පවත්තිතනාමරූපං ආරම්මණං කරෙය්‍යාති. කට්ඨඵාලකකෙසොහාරකාදීහිපි අයමත්ථො දීපෙතබ්බො.

තත්ථ පච්ඡිමනිසජ්ජතො පභුති යාව පටිසන්ධිතො ආරම්මණං කත්වා පවත්තං ඤාණං පුබ්බෙනිවාසඤාණං නාම න හොති. තං පන පරිකම්මසමාධිඤාණං නාම හොති. අතීතංසඤාණන්තිපි එකෙ වදන්ති. තං රූපාවචරං සන්ධාය න යුජ්ජති. යදා පනස්ස භික්ඛුනො පටිසන්ධිං අතික්කම්ම චුතික්ඛණෙ පවත්තිතනාමරූපං ආරම්මණං කත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනං උප්පජ්ජති, තස්මිඤ්ච නිරුද්ධෙ තදෙවාරම්මණං කත්වා චත්තාරි පඤ්ච වා ජවනානි ජවන්ති. සෙසං පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව පුරිමානි පරිකම්මාදිනාමකානි කාමාවචරානි හොන්ති. පච්ඡිමං රූපාවචරං චතුත්ථජ්ඣානිකං අප්පනාචිත්තං. තදාස්ස යං තෙන චිත්තෙන සහ ඤාණං උප්පජ්ජති, ඉදං **පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණං** නාම. තෙන ඤාණෙන සම්පයුත්තාය සතියා අනෙකවිහිතං පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරති. සෙය්‍යථිදං, එකම්පි ජාතිං ද්වෙපි ජාතියො...පෙ.... ඉති සාකාරං සඋද්දෙසං අනෙකවිහිතං පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරතීති (දී. නි. 1.244).

404. තත්ථ **එකම්පි ජාතින්ති** එකම්පි පටිසන්ධිමූලං චුතිපරියොසානං එකභවපරියාපන්නං ඛන්ධසන්තානං. එස නයො **ද්වෙපි ජාතියොති**ආදීසුපි. **අනෙකෙපි සංවට්ටකප්පෙති**ආදීසු පන පරිහායමානො කප්පො **සංවට්ටකප්පො,** වඩ්ඪමානො **විවට්ටකප්පොති** වෙදිතබ්බො. තත්ථ සංවට්ටෙන **සංවට්ටට්ඨායී** ගහිතො හොති, තංමූලකත්තා. විවට්ටෙන ච **විවට්ටට්ඨායී,** එවඤ්හි සති යානි තානි ''චත්තාරිමානි, භික්ඛවෙ, කප්පස්ස අසඞ්ඛෙය්‍යානි. කතමානි චත්තාරි? සංවට්ටො, සංවට්ටට්ඨායී, විවට්ටො, විවට්ටට්ඨායීති (අ. නි. 4.156 ථොකං විසදිසං) වුත්තානි, තානි පරිග්ගහිතානි හොන්ති.

තත්ථ තයො සංවට්ටා – ආපොසංවට්ටො, තෙජොසංවට්ටො, වායොසංවට්ටොති. තිස්සො සංවට්ටසීමා – ආභස්සරා, සුභකිණ්හා, වෙහප්ඵලාති.

යදා කප්පො තෙජෙන සංවට්ටති, ආභස්සරතො හෙට්ඨා අග්ගිනා ඩය්හති. යදා ආපෙන සංවට්ටති, සුභකිණ්හතො හෙට්ඨා උදකෙන විලීයති. යදා වායුනා සංවට්ටති, වෙහප්ඵලතො හෙට්ඨා වාතෙන විද්ධංසති. විත්ථාරතො පන සදාපි එකං බුද්ධඛෙත්තං විනස්සති.

බුද්ධඛෙත්තං නාම තිවිධං හොති – ජාතිඛෙත්තං, ආණාඛෙත්තං, විසයඛෙත්තඤ්ච. තත්ථ **ජාතිඛෙත්තං** දසසහස්සචක්කවාළපරියන්තං හොති. යං තථාගතස්ස පටිසන්ධිගහණාදීසු කම්පති. **ආණාඛෙත්තං** කොටිසතසහස්සචක්කවාළපරියන්තං, යත්ථ රතනසුත්තං (ඛු. පා. 6.1 ආදයො) ඛන්ධපරිත්තං (චූළව. 251; අ. නි. 4.67) ධජග්ගපරිත්තං (සං. නි. 1.249) ආටානාටියපරිත්තං (දී. නි. 3.275 ආදයො) මොරපරිත්තන්ති (ජා. 1.2.17-18) ඉමෙසං පරිත්තානං ආනුභාවො වත්තති. **විසයඛෙත්තං** අනන්තමපරිමාණං. යං ''යාවතා වා පන ආකඞ්ඛෙය්‍යා''ති (අ. නි. 3.81) වුත්තං, යත්ථ යං යං තථාගතො ආකඞ්ඛති, තං තං ජානාති. එවමෙතෙසු තීසු බුද්ධඛෙත්තෙසු එකං ආණාඛෙත්තං විනස්සති. තස්මිං පන විනස්සන්තෙ ජාතිඛෙත්තම්පි විනට්ඨමෙව හොති. විනස්සන්තඤ්ච එකතොව විනස්සති, සණ්ඨහන්තම්පි එකතො සණ්ඨහති. තස්සෙවං විනාසො ච සණ්ඨහනඤ්ච වෙදිතබ්බං.

405. යස්මිං හි සමයෙ කප්පො අග්ගිනා නස්සති, ආදිතොව කප්පවිනාසකමහාමෙඝො වුට්ඨහිත්වා කොටිසතසහස්සචක්කවාළෙ එකං මහාවස්සං වස්සති. මනුස්සා තුට්ඨහට්ඨා සබ්බබීජානි නීහරිත්වා වපන්ති. සස්සෙසු පන ගොඛායිතකමත්තෙසු ජාතෙසු ගද්‍රභරවං රවන්තො එකබින්දුම්පි න වස්සති, තදා පච්ඡින්නං පච්ඡින්නමෙව වස්සං හොති. ඉදං සන්ධාය හි භගවතා ''හොති ඛො සො, භික්ඛවෙ, සමයො යං බහූනි වස්සානි බහූනි වස්සසතානි බහූනි වස්සසහස්සානි බහූනි වස්සසතසහස්සානි දෙවො න වස්සතී''ති (අ. නි. 7.66) වුත්තං. වස්සූපජීවිනො සත්තා කාලඞ්කත්වා බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තන්ති, පුප්ඵඵලූපජීවිනියො ච දෙවතා. එවං දීඝෙ අද්ධානෙ වීතිවත්තෙ තත්ථ තත්ථ උදකං පරික්ඛයං ගච්ඡති, අථානුපුබ්බෙන මච්ඡකච්ඡපාපි කාලඞ්කත්වා බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තන්ති, නෙරයිකසත්තාපි. තත්ථ නෙරයිකා සත්තමසූරියපාතුභාවෙ විනස්සන්තීති එකෙ.

ඣානං විනා නත්ථි බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්ති, එතෙසඤ්ච කෙචි දුබ්භික්ඛපීළිතා කෙචි අභබ්බා ඣානාධිගමාය, තෙ කථං තත්ථ නිබ්බත්තන්තීති. දෙවලොකෙ පටිලද්ධජ්ඣානවසෙන. තදා හි ''වස්සසතසහස්සස්සච්චයෙන කප්පුට්ඨානං භවිස්සතී''ති ලොකබ්‍යූහා නාම කාමාවචරදෙවා මුත්තසිරා විකිණ්ණකෙසා රුදමුඛා අස්සූනි හත්ථෙහි පුඤ්ඡමානා රත්තවත්ථනිවත්ථා අතිවිය විරූපවෙසධාරිනො හුත්වා මනුස්සපථෙ විචරන්තා එවං ආරොචෙන්ති ''මාරිසා ඉතො වස්සසතසහස්සස්සච්චයෙන කප්පවුට්ඨානං භවිස්සති, අයං ලොකො විනස්සිස්සති, මහාසමුද්දොපි උස්සුස්සිස්සති, අයඤ්ච මහාපථවී සිනෙරු ච පබ්බතරාජා උද්දය්හිස්සන්ති විනස්සිස්සන්ති. යාව බ්‍රහ්මලොකා ලොකවිනාසො භවිස්සති. මෙත්තං මාරිසා භාවෙථ, කරුණං, මුදිතං, උපෙක්ඛං මාරිසා භාවෙථ, මාතරං උපට්ඨහථ, පිතරං උපට්ඨහථ, කුලෙ ජෙට්ඨාපචායිනො හොථා''ති.

තෙසං වචනං සුත්වා යෙභුය්‍යෙන මනුස්සා ච භුම්මදෙවතා ච සංවෙගජාතා අඤ්ඤමඤ්ඤං මුදුචිත්තා හුත්වා මෙත්තාදීනි පුඤ්ඤානි කරිත්වා දෙවලොකෙ නිබ්බත්තන්ති. තත්ථ දිබ්බසුධාභොජනං භුඤ්ජිත්වා වායොකසිණෙ පරිකම්මං කත්වා ඣානං පටිලභන්ති. තදඤ්ඤෙ පන අපරාපරියවෙදනීයෙන කම්මෙන දෙවලොකෙ නිබ්බත්තන්ති. අපරාපරියවෙදනීයකම්මරහිතො හි සංසාරෙ සංසරමානො සත්තො නාම නත්ථි. තෙපි තත්ථ තථෙව ඣානං පටිලභන්ති. එවං දෙවලොකෙ පටිලද්ධජ්ඣානවසෙන සබ්බෙපි බ්‍රහ්මලොකෙ නිබ්බත්තන්තීති.

වස්සූපච්ඡෙදතො පන උද්ධං දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන දුතියො සූරියො පාතුභවති. වුත්තම්පි චෙතං භගවතා ''හොති ඛො සො, භික්ඛවෙ, සමයො''ති **සත්තසූරියං** (අ. නි. 7.66) විත්ථාරෙතබ්බං. පාතුභූතෙ ච පන තස්මිං නෙව රත්තිපරිච්ඡෙදො, න දිවාපරිච්ඡෙදො පඤ්ඤායති. එකො සූරියො උට්ඨෙති, එකො අත්ථං ගච්ඡති. අවිච්ඡින්නසූරියසන්තාපොව ලොකො හොති. යථා ච පකතිසූරියෙ සූරියදෙවපුත්තො හොති, එවං කප්පවිනාසකසූරියෙ නත්ථි. තත්ථ පකතිසූරියෙ වත්තමානෙ ආකාසෙ වලාහකාපි ධූමසිඛාපි චරන්ති. කප්පවිනාසකසූරියෙ වත්තමානෙ විගතධූමවලාහකං ආදාසමණ්ඩලං විය නිම්මලං නභං හොති. ඨපෙත්වා පඤ්ච මහානදියො සෙසකුන්නදීආදීසු උදකං සුස්සති.

තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන තතියො සූරියො පාතුභවති. යස්ස පාතුභාවා මහානදියොපි සුස්සන්ති.

තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන චතුත්ථො සූරියො පාතුභවති. යස්ස පාතුභාවා හිමවති මහානදීනං පභවා ''සීහපපාතො හංසපාතනො කණ්ණමුණ්ඩකො රථකාරදහො අනොතත්තදහො ඡද්දන්තදහො කුණාලදහො''ති ඉමෙ සත්ත මහාසරා සුස්සන්ති.

තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන පඤ්චමො සූරියො පාතුභවති. යස්ස පාතුභාවා අනුපුබ්බෙන මහාසමුද්දෙ අඞ්ගුලිපබ්බතෙමනමත්තම්පි උදකං න සණ්ඨාති.

තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන ඡට්ඨො සූරියො පාතුභවති. යස්ස පාතුභාවා සකලචක්කවාළං එකධූමං හොති. පරියාදිණ්ණසිනෙහං ධූමෙන. යථා චිදං, එවං කොටිසතසහස්සචක්කවාළානිපි.

තතොපි දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන සත්තමො සූරියො පාතුභවති. යස්ස පාතුභාවා සකලචක්කවාළං එකජාලං හොති සද්ධිං කොටිසතසහස්සචක්කවාළෙහි. යොජනසතිකාදිභෙදානි සිනෙරුකූටානිපි පලුජ්ජිත්වා ආකාසෙයෙව අන්තරධායන්ති. සා අග්ගිජාලා උට්ඨහිත්වා චාතුමහාරාජිකෙ ගණ්හාති. තත්ථ කනකවිමානරතනවිමානමණිවිමානානි ඣාපෙත්වා තාවතිංසභවනං ගණ්හාති. එතෙනෙව උපායෙන යාව පඨමජ්ඣානභූමිං ගණ්හාති. තත්ථ තයොපි බ්‍රහ්මලොකෙ ඣාපෙත්වා ආභස්සරෙ ආහච්ච තිට්ඨති. සා යාව අණුමත්තම්පි සඞ්ඛාරගතං අත්ථි, තාව න නිබ්බායති. සබ්බසඞ්ඛාරපරික්ඛයා පන සප්පිතෙලඣාපනග්ගිසිඛා විය ඡාරිකම්පි අනවසෙසෙත්වා නිබ්බායති. හෙට්ඨාආකාසෙන සහ උපරිආකාසො එකො හොති මහන්ධකාරො.

406. අථ දීඝස්ස අද්ධුනො අච්චයෙන මහාමෙඝො උට්ඨහිත්වා පඨමං සුඛුමං සුඛුමං වස්සති . අනුපුබ්බෙන කුමුදනාළයට්ඨිමුසලතාලක්ඛන්ධාදිප්පමාණාහි ධාරාහි වස්සන්තො කොටිසතසහස්සචක්කවාළෙසු සබ්බං දඩ්ඪට්ඨානං පූරෙත්වා අන්තරධායති. තං උදකං හෙට්ඨා ච තිරියඤ්ච වාතො සමුට්ඨහිත්වා ඝනං කරොති පරිවටුමං පදුමිනිපත්තෙ උදකබින්දුසදිසං. කථං තාව මහන්තං උදකරාසිං ඝනං කරොතීති චෙ? විවරසම්පදානතො. තඤ්හිස්ස තම්හි තම්හි විවරං දෙති. තං එවං වාතෙන සම්පිණ්ඩියමානං ඝනං කරියමානං පරික්ඛයමානං අනුපුබ්බෙන හෙට්ඨා ඔතරති. ඔතිණ්ණෙ ඔතිණ්ණෙ උදකෙ බ්‍රහ්මලොකට්ඨානෙ බ්‍රහ්මලොකා, උපරි චතුකාමාවචරදෙවලොකට්ඨානෙ ච දෙවලොකා පාතුභවන්ති.

පුරිමපථවිට්ඨානං ඔතිණ්ණෙ පන බලවවාතා උප්පජ්ජන්ති. තෙ තං පිහිතද්වාරෙ ධමකරණෙ ඨිතඋදකමිව නිරස්සාසං කත්වා රුන්ධන්ති. මධුරොදකං පරික්ඛයං ගච්ඡමානං උපරි රසපථවිං සමුට්ඨාපෙති. සා වණ්ණසම්පන්නා චෙව හොති ගන්ධරසසම්පන්නා ච නිරුදකපායාසස්ස උපරි පටලං විය.

තදා ච ආභස්සරබ්‍රහ්මලොකෙ පඨමතරාභිනිබ්බත්තා සත්තා ආයුක්ඛයා වා පුඤ්ඤක්ඛයා වා තතො චවිත්වා ඉධූපපජ්ජන්ති. තෙ හොන්ති සයංපභා අන්තලික්ඛචරා. තෙ **අග්ගඤ්ඤසුත්තෙ** (දී. නි. 3.119) වුත්තනයෙන තං රසපථවිං සායිත්වා තණ්හාභිභූතා ආලුප්පකාරකං පරිභුඤ්ජිතුං උපක්කමන්ති. අථ නෙසං සයංපභා අන්තරධායති, අන්ධකාරො හොති. තෙ අන්ධකාරං දිස්වා භායන්ති.

තතො නෙසං භයං නාසෙත්වා සූරභාවං ජනයන්තං පරිපුණ්ණපණ්ණාසයොජනං සූරියමණ්ඩලං පාතුභවති, තෙ තං දිස්වා ''ආලොකං පටිලභිම්හා''ති හට්ඨතුට්ඨා හුත්වා ''අම්හාකං භීතානං භයං නාසෙත්වා සූරභාවං ජනයන්තො උට්ඨිතො, තස්මා **''සූරියො** හොතූ''ති සූරියොත්වෙවස්ස නාමං කරොන්ති.

අථ සූරියෙ දිවසං ආලොකං කත්වා අත්ථඞ්ගතෙ යම්පි ආලොකං ලභිම්හා, සොපි නො නට්ඨොති පුන භීතා හොන්ති. තෙසං එවං හොති ''සාධු වතස්ස සචෙ අඤ්ඤං ආලොකං ලභෙය්‍යාමා''ති. තෙසං චිත්තං ඤත්වා විය එකූනපණ්ණාසයොජනං **චන්දමණ්ඩලං** පාතුභවති. තෙ තං දිස්වා භිය්‍යොසො මත්තාය හට්ඨතුට්ඨා හුත්වා ''අම්හාකං ඡන්දං ඤත්වා විය උට්ඨිතො, තස්මා **චන්දො** හොතූ''ති චන්දොත්වෙවස්ස නාමං කරොන්ති. එවං චන්දිමසූරියෙසු පාතුභූතෙසු නක්ඛත්තානි තාරකරූපානි පාතුභවන්ති.

තතො පභුති රත්තින්දිවා පඤ්ඤායන්ති, අනුක්කමෙන ච මාසද්ධමාසඋතුසංවච්ඡරා. චන්දිමසූරියානං පන පාතුභූතදිවසෙයෙව සිනෙරුචක්කවාළහිමවන්තපබ්බතා පාතුභවන්ති. තෙ ච ඛො අපුබ්බං අචරිමං ඵග්ගුණපුණ්ණමදිවසෙයෙව පාතුභවන්ති. කථං? යථා නාම කඞ්ගුභත්තෙ පච්චමානෙ එකප්පහාරෙනෙව පුප්ඵුළකානි උට්ඨහන්ති. එකෙ පදෙසා ථූපථූපා හොන්ති, එකෙ නින්නනින්නා, එකෙ සමසමා. එවමෙවං ථූපථූපට්ඨානෙ පබ්බතා හොන්ති, නින්නනින්නට්ඨානෙ සමුද්දා, සමසමට්ඨානෙ දීපාති.

අථ තෙසං සත්තානං රසපථවිං පරිභුඤ්ජන්තානං කමෙන එකච්චෙ වණ්ණවන්තො, එකච්චෙ දුබ්බණ්ණා හොන්ති. තත්ථ වණ්ණවන්තො දුබ්බණ්ණෙ අතිමඤ්ඤන්ති. තෙසං අතිමානපච්චයා සාපි **රසපථවී** අන්තරධායති. **භූමිපප්පටකො** පාතුභවති. අථ නෙසං තෙනෙව නයෙන සොපි අන්තරධායති. **පදාලතා** පාතුභවති. තෙනෙව නයෙන සාපි අන්තරධායති. අකට්ඨපාකො **සාලි** පාතුභවති අකණො අථුසො සුද්ධො සුගන්ධො තණ්ඩුලප්ඵලො.

තතො නෙසං භාජනානි උප්පජ්ජන්ති. තෙ සාලිං භාජනෙ ඨපෙත්වා පාසාණපිට්ඨියා ඨපෙන්ති, සයමෙව ජාලසිඛා උට්ඨහිත්වා තං පචති. සො හොති ඔදනො සුමනජාතිපුප්ඵසදිසො, න තස්ස සූපෙන වා බ්‍යඤ්ජනෙන වා කරණීයං අත්ථි. යං යං රසං භුඤ්ජිතුකාමා හොන්ති, තං තං රසොව හොති. තෙසං තං ඔළාරිකං ආහාරං ආහරයතං තතො පභූති මුත්තකරීසං සඤ්ජායති. අථ නෙසං තස්ස නික්ඛමනත්ථාය වණමුඛානි පභිජ්ජන්ති, පුරිසස්ස පුරිසභාවො, ඉත්ථියාපි ඉත්ථිභාවො පාතුභවති.

තත්‍ර සුදං ඉත්ථී පුරිසං, පුරිසො ච ඉත්ථිං අතිවෙලං උපනිජ්ඣායති. තෙසං අතිවෙලං උපනිජ්ඣායනපච්චයා කාමපරිළාහො උප්පජ්ජති. තතො **මෙථුනධම්මං** පටිසෙවන්ති. තෙ අසද්ධම්මපටිසෙවනපච්චයා විඤ්ඤූහි ගරහියමානා විහෙඨියමානා තස්ස අසද්ධම්මස්ස පටිච්ඡාදනහෙතු **අගාරානි** කරොන්ති. තෙ අගාරං අජ්ඣාවසමානා අනුක්කමෙන අඤ්ඤතරස්ස අලසජාතිකස්ස සත්තස්ස දිට්ඨානුගතිං ආපජ්ජන්තා සන්නිධිං කරොන්ති. තතො පභූති කණොපි ථුසොපි තණ්ඩුලං පරියොනන්ධති, ලායිතට්ඨානම්පි න පටිවිරූහති.

තෙ සන්නිපතිත්වා අනුත්ථුනන්ති ‘‘පාපකා වත භො ධම්මා සත්තෙසු පාතුභූතා, මයං හි පුබ්බෙ මනොමයා අහුම්හා’’ති **අග්ගඤ්ඤසුත්තෙ** (දී. නි. 3.128) වුත්තනයෙන විත්ථාරෙතබ්බං. තතො මරියාදං ඨපෙන්ති. අථ අඤ්ඤතරො සත්තො අඤ්ඤස්ස භාගං අදින්නං ආදියති. තංද්වික්ඛත්තුං පරිභාසෙත්වා තතියවාරෙ පාණිලෙඩ්ඩුදණ්ඩෙහි පහරන්ති. තෙ එවං අදින්නාදානගරහමුසාවාදදණ්ඩාදානෙසු උප්පන්නෙසු සන්නිපතිත්වා චින්තයන්ති ‘‘යංනූන මයං එකං සත්තං සම්මන්නෙය්‍යාම, යො නො සම්මා ඛීයිතබ්බං ඛීයෙය්‍ය, ගරහිතබ්බං ගරහෙය්‍ය, පබ්බාජෙතබ්බං පබ්බාජෙය්‍ය, මයං පනස්ස සාලීනං භාගං අනුප්පදස්සාමා’’ති.

එවං කතසන්නිට්ඨානෙසු පන සත්තෙසු ඉමස්මිං තාව කප්පෙ අයමෙව භගවා බොධිසත්තභූතො තෙන සමයෙන තෙසු සත්තෙසු අභිරූපතරො ච දස්සනීයතරො ච මහෙසක්ඛතරො ච බුද්ධිසම්පන්නො පටිබලො නිග්ගහපග්ගහං කාතුං. තෙ තං උපසඞ්කමිත්වා යාචිත්වා සම්මන්නිංසු. සො තෙන මහාජනෙන සම්මතොති **මහාසම්මතො,** ඛෙත්තානං අධිපතීති **ඛත්තියො,** ධම්මෙන සමෙන පරෙ රඤ්ජෙතීති **රාජාති** තීහි නාමෙහි පඤ්ඤායිත්ථ. යඤ්හි ලොකෙ අච්ඡරියට්ඨානං, බොධිසත්තොව තත්ථ ආදිපුරිසොති එවං බොධිසත්තං ආදිං කත්වා ඛත්තියමණ්ඩලෙ සණ්ඨිතෙ අනුපුබ්බෙන බ්‍රාහ්මණාදයොපි වණ්ණා සණ්ඨහිංසු.

තත්ථ කප්පවිනාසකමහාමෙඝතො යාව ජාලුපච්ඡෙදො, ඉදමෙකං අසඞ්ඛ්‍යෙය්‍යං **සංවට්ටොති** වුච්චති.

කප්පවිනාසකජාලුපච්ඡෙදතො යාව කොටිසතසහස්සචක්කවාළපරිපූරකො සම්පත්තිමහාමෙඝො, ඉදං දුතියං අසඞ්ඛ්‍යෙය්‍යං **සංවට්ටට්ඨායීති** වුච්චති.

සම්පත්තිමහාමෙඝතො යාව චන්දිමසූරියපාතුභාවො, ඉදං තතියං අසඞ්ඛ්‍යෙය්‍යං **විවට්ටොති** වුච්චති.

චන්දිමසූරියපාතුභාවතො යාව පුන කප්පවිනාසකමහාමෙඝො, ඉදං චතුත්ථං අසඞ්ඛ්‍යෙය්‍යං **විවට්ටට්ඨායීති** වුච්චති. ඉමානි චත්තාරි අසඞ්ඛ්‍යෙය්‍යානි එකො මහාකප්පො හොති. එවං තාව අග්ගිනා විනාසො ච සණ්ඨහනඤ්ච වෙදිතබ්බං.

407. යස්මිං පන සමයෙ කප්පො උදකෙන නස්සති, ආදිතොව කප්පවිනාසකමහාමෙඝො උට්ඨහිත්වාති පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව විත්ථාරෙතබ්බං. අයං පන විසෙසො, යථා තත්ථ දුතියසූරියො, එවමිධ කප්පවිනාසකො ඛාරුදකමහාමෙඝො වුට්ඨාති. සො ආදිතො සුඛුමං සුඛුමං වස්සන්තො අනුක්කමෙන මහාධාරාහි කොටිසතසහස්සචක්කවාළානං පූරෙන්තො වස්සති. ඛාරුදකෙන ඵුට්ඨඵුට්ඨා පථවීපබ්බතාදයො විලීයන්ති, උදකං සමන්තතො වාතෙහි ධාරියති. පථවිතො යාව දුතියජ්ඣානභූමිං උදකං ගණ්හාති. තත්ථ තයොපි බ්‍රහ්මලොකෙ විලීයාපෙත්වා සුභකිණ්හෙ ආහච්ච තිට්ඨති. තං යාව අණුමත්තම්පි සඞ්ඛාරගතං අත්ථි, තාව න වූපසම්මති. උදකානුගතං පන සබ්බසඞ්ඛාරගතං අභිභවිත්වා සහසා වූපසම්මති අන්තරධානං ගච්ඡති. හෙට්ඨාආකාසෙන සහ උපරිආකාසො එකො හොති මහන්ධකාරොති සබ්බං වුත්තසදිසං. කෙවලං පනිධ ආභස්සරබ්‍රහ්මලොකං ආදිං කත්වා ලොකො පාතුභවති. සුභකිණ්හතො ච චවිත්වා ආභස්සරට්ඨානාදීසු සත්තා නිබ්බත්තන්ති.

තත්ථ කප්පවිනාසකමහාමෙඝතො යාව කප්පවිනාසකුදකූපච්ඡෙදො, ඉදමෙකං අසඞ්ඛ්‍යෙය්‍යං. උදකූපච්ඡෙදතො යාව සම්පත්තිමහාමෙඝො, ඉදං දුතියං අසඞ්ඛ්‍යෙය්‍යං. සම්පත්තිමහාමෙඝතො…පෙ.… ඉමානි චත්තාරි අසඞ්ඛ්‍යෙය්‍යානි එකො මහාකප්පො හොති. එවං උදකෙන විනාසො ච සණ්ඨහනඤ්ච වෙදිතබ්බං.

408. යස්මිං සමයෙ කප්පො වාතෙන විනස්සති, ආදිතොව කප්පවිනාසකමහාමෙඝො උට්ඨහිත්වාති පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව විත්ථාරෙතබ්බං. අයං පන විසෙසො, යථා තත්ථ දුතියසූරියො, එවමිධ කප්පවිනාසනත්ථං වාතො සමුට්ඨාති. සො පඨමං ථූලරජං උට්ඨාපෙති. තතො සණ්හරජං සුඛුමවාලිකං ථූලවාලිකං සක්ඛරපාසාණාදයොති යාව කූටාගාරමත්තෙ පාසාණෙ විසමට්ඨානෙ ඨිතමහාරුක්ඛෙ ච උට්ඨාපෙති. තෙ පථවිතො නභමුග්ගතා න ච පුන පතන්ති. තත්ථෙව චුණ්ණවිචුණ්ණා හුත්වා අභාවං ගච්ඡන්ති.

අථානුක්කමෙන හෙට්ඨා මහාපථවියා වාතො සමුට්ඨහිත්වා පථවිං පරිවත්තෙත්වා උද්ධංමූලං කත්වා ආකාසෙ ඛිපති. යොජනසතප්පමාණාපි පථවිප්පදෙසා ද්වියොජනතියොජනචතුයොජනපඤ්චයොජනසතප්පමාණාපි භිජ්ජිත්වා වාතවෙගෙන ඛිත්තා ආකාසෙයෙව චුණ්ණවිචුණ්ණා හුත්වා අභාවං ගච්ඡන්ති. චක්කවාළපබ්බතම්පි සිනෙරුපබ්බතම්පි වාතො උක්ඛිපිත්වා ආකාසෙ ඛිපති. තෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං අභිහන්ත්වා චුණ්ණවිචුණ්ණා හුත්වා විනස්සන්ති. එතෙනෙව උපායෙන භුම්මට්ඨකවිමානානි ච ආකාසට්ඨකවිමානානි ච විනාසෙන්තො ඡකාමාවචරදෙවලොකෙ විනාසෙත්වා කොටිසතසහස්සචක්කවාළානි විනාසෙති. තත්ථ චක්කවාළා චක්කවාළෙහි හිමවන්තා හිමවන්තෙහි සිනෙරු සිනෙරූහි අඤ්ඤමඤ්ඤං සමාගන්ත්වා චුණ්ණවිචුණ්ණා හුත්වා විනස්සන්ති. පථවිතො යාව තතියජ්ඣානභූමිං වාතො ගණ්හාති. තත්ථ තයොපි බ්‍රහ්මලොකෙ විනාසෙත්වා වෙහප්ඵලං ආහච්ච තිට්ඨති. එවං සබ්බසඞ්ඛාරගතං විනාසෙත්වා සයම්පි විනස්සති. හෙට්ඨාආකාසෙන සහ උපරිආකාසො එකො හොති මහන්ධකාරොති සබ්බං වුත්තසදිසං. ඉධ පන සුභකිණ්හබ්‍රහ්මලොකං ආදිං කත්වා ලොකො පාතුභවති. වෙහප්ඵලතො ච චවිත්වා සුභකිණ්හට්ඨානාදීසු සත්තා නිබ්බත්තන්ති.

තත්ථ කප්පවිනාසකමහාමෙඝතො යාව කප්පවිනාසකවාතූපච්ඡෙදො, ඉදමෙකං අසඞ්ඛෙය්‍යං. වාතූපච්ඡෙදතො යාව සම්පත්තිමහාමෙඝො, ඉදං දුතියං අසඞ්ඛෙය්‍යං…පෙ…. ඉමානි චත්තාරි අසඞ්ඛෙය්‍යානි එකො මහාකප්පො හොති. එවං වාතෙන විනාසො ච සණ්ඨහනඤ්ච වෙදිතබ්බං.

409. කිංකාරණා එවං ලොකො විනස්සති? අකුසලමූලකාරණා. අකුසලමූලෙසු හි උස්සන්නෙසු එවං ලොකො විනස්සති. සො ච ඛො රාගෙ උස්සන්නතරෙ අග්ගිනා විනස්සති. දොසෙ උස්සන්නතරෙ උදකෙන විනස්සති. කෙචි පන දොසෙ උස්සන්නතරෙ අග්ගිනා. රාගෙ උස්සන්නතරෙ උදකෙනාති වදන්ති. මොහෙ උස්සන්නතරෙ වාතෙන විනස්සති. එවං විනස්සන්තොපි ච නිරන්තරමෙව සත්තවාරෙ අග්ගිනා විනස්සති. අට්ඨමෙ වාරෙ උදකෙන. පුන සත්තවාරෙ අග්ගිනා. අට්ඨමෙ වාරෙ උදකෙනාති එවං අට්ඨමෙ අට්ඨමෙ වාරෙ විනස්සන්තො සත්තක්ඛත්තුං උදකෙන විනස්සිත්වා පුන සත්තවාරෙ අග්ගිනා නස්සති. එත්තාවතා තෙසට්ඨි කප්පා අතීතා හොන්ති. එත්ථන්තරෙ උදකෙන නස්සනවාරං සම්පත්තම්පි පටිබාහිත්වා ලද්ධොකාසො වාතො පරිපුණ්ණචතුසට්ඨිකප්පායුකෙ සුභකිණ්හෙ විද්ධංසෙන්තො ලොකං විනාසෙති.

410. පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරන්තොපි ච කප්පානුස්සරණකො භික්ඛු එතෙසු කප්පෙසු අනෙකෙපි සංවට්ටකප්පෙ අනෙකෙපි විවට්ටකප්පෙ අනෙකෙපි සංවට්ටවිවට්ටකප්පෙ අනුස්සරති. කථං? ‘‘අමුත්‍රාසි’’න්තිආදිනා (දී. නි. 1.244) නයෙන.

තත්ථ **අමුත්‍රාසින්ති** අමුම්හි සංවට්ටකප්පෙ අහං අමුම්හි භවෙ වා යොනියා වා ගතියා වා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා වා සත්තාවාසෙ වා සත්තනිකායෙ වා ආසිං. **එවංනාමොති** තිස්සො වා ඵුස්සො වා. **එවංගොත්තොති** කච්චානො වා කස්සපො වා. ඉදමස්ස අතීතභවෙ අත්තනො නාමගොත්තානුස්සරණවසෙන වුත්තං. සචෙ පන තස්මිං කාලෙ අත්තනො වණ්ණසම්පත්තිං වා ලූඛපණීතජීවිකභාවං වා සුඛදුක්ඛබහුලතං වා අප්පායුකදීඝායුකභාවං වා අනුස්සරිතුකාමො හොති, තම්පි අනුස්සරතියෙව. තෙනාහ ‘‘එවංවණ්ණො…පෙ…. එවමායුපරියන්තො’’ති.

තත්ථ **එවංවණ්ණොති** ඔදාතො වා සාමො වා. **එවමාහාරොති** සාලිමංසොදනාහාරො වා පවත්තඵලභොජනො වා. **එවං සුඛදුක්ඛපටිසංවෙදීති** අනෙකප්පකාරෙන කායිකචෙතසිකානං සාමිසනිරාමිසාදිප්පභෙදානං වා සුඛදුක්ඛානං පටිසංවෙදී. **එවමායුපරියන්තොති** එවං වස්සසතපරිමාණායුපරියන්තො වා චතුරාසීතිකප්පසතසහස්සායුපරියන්තො වා. **සො තතො චුතො අමුත්‍ර උදපාදින්ති** සොහං තතො භවතො යොනිතො ගතිතො විඤ්ඤාණට්ඨිතිතො සත්තාවාසතො සත්තනිකායතො වා චුතො පුන අමුකස්මිං නාම භවෙ යොනියා ගතියා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා සත්තාවාසෙ සත්තනිකායෙ වා උදපාදිං. **තත්‍රාපාසින්ති** අථ තත්‍රාපි භවෙ යොනියා ගතියා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා සත්තාවාසෙ සත්තනිකායෙ වා පුන අහොසිං. **එවංනාමොති**ආදි වුත්තනයමෙව.

අපිච යස්මා **අමුත්‍රාසින්ති** ඉදං අනුපුබ්බෙන ආරොහන්තස්ස යාවදිච්ඡකං අනුස්සරණං. **සො තතො චුතොති** පටිනිවත්තන්තස්ස පච්චවෙක්ඛණං, තස්මා ‘‘ඉධූපපන්නො’’ති ඉමිස්සා ඉධූපපත්තියා අනන්තරමෙවස්ස උපපත්තිට්ඨානං සන්ධාය ‘‘අමුත්‍ර උදපාදි’’න්ති ඉදං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **තත්‍රාපාසින්ති** එවමාදි පනස්ස තත්‍ර ඉමිස්සා උපපත්තියා අනන්තරෙ උපපත්තිට්ඨානෙ නාමගොත්තාදීනං අනුස්සරණදස්සනත්ථං වුත්තං. **සො තතො චුතො ඉධූපපන්නොති** ස්වාහං තතො අනන්තරූපපත්තිට්ඨානතො චුතො ඉධ අසුකස්මිං නාම ඛත්තියකුලෙ වා බ්‍රාහ්මණකුලෙ වා නිබ්බත්තොති. **ඉතීති** එවං. **සාකාරං සඋද්දෙසන්ති** නාමගොත්තවසෙන සඋද්දෙසං, වණ්ණාදිවසෙන සාකාරං. නාමගොත්තෙන හි සත්තො තිස්සො කස්සපොති උද්දිසීයති. වණ්ණාදීහි සාමො ඔදාතොති නානත්තතො පඤ්ඤායති. තස්මා නාමගොත්තං උද්දෙසො, ඉතරෙ ආකාරා. **අනෙකවිහිතං පුබ්බෙනිවාසමනුස්සරතීති** ඉදං උත්තානත්ථමෙවාති.

පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණකථා නිට්ඨිතා.

චුතූපපාතඤාණකථා

411. සත්තානං චුතූපපාතඤාණකථාය **චුතූපපාතඤාණායාති** (දී. නි. 1.247) චුතියා ච උපපාතෙ ච ඤාණාය. යෙන ඤාණෙන සත්තානං චුති ච උපපාතො ච ඤායති, තදත්ථං දිබ්බචක්ඛුඤාණත්ථන්ති වුත්තං හොති. **චිත්තං අභිනීහරති අභිනින්නාමෙතීති** පරිකම්මචිත්තං අභිනීහරති චෙව අභිනින්නාමෙති ච. **සොති** සො කතචිත්තාභිනීහාරො භික්ඛු. **දිබ්බෙනාති**ආදීසු පන දිබ්බසදිසත්තා දිබ්බං. දෙවතානඤ්හි සුචරිතකම්මනිබ්බත්තං පිත්තසෙම්හරුහිරාදීහි අපලිබුද්ධං උපක්කිලෙසවිමුත්තතාය දූරෙපි ආරම්මණං සම්පටිච්ඡනසමත්ථං දිබ්බං පසාදචක්ඛු හොති. ඉදඤ්චාපි වීරියභාවනාබලනිබ්බත්තං ඤාණචක්ඛු තාදිසමෙවාති දිබ්බසදිසත්තා දිබ්බං. දිබ්බවිහාරවසෙන පටිලද්ධත්තා අත්තනා ච දිබ්බවිහාරසන්නිස්සිතත්තාපි දිබ්බං. ආලොකපරිග්ගහෙන මහාජුතිකත්තාපි දිබ්බං. තිරොකුට්ටාදිගතරූපදස්සනෙන මහාගතිකත්තාපි දිබ්බං. තං සබ්බං සද්දසත්ථානුසාරෙනෙව වෙදිතබ්බං.

දස්සනට්ඨෙන **චක්ඛු**. චක්ඛුකිච්චකරණෙන චක්ඛුමිවාතිපි **චක්ඛු**. චුතූපපාතදස්සනෙන දිට්ඨිවිසුද්ධිහෙතුත්තා **විසුද්ධං**. යො හි චුතිමත්තමෙව පස්සති, න උපපාතං. සො උච්ඡෙදදිට්ඨිං ගණ්හාති. යො උපපාතමත්තමෙව පස්සති, න චුතිං, සො නවසත්තපාතුභාවදිට්ඨිං ගණ්හාති. යො පන තදුභයං පස්සති, සො යස්මා දුවිධම්පි තං දිට්ඨිගතං අතිවත්තති. තස්මාස්ස තංදස්සනං දිට්ඨිවිසුද්ධිහෙතු හොති. උභයම්පි චෙතං බුද්ධපුත්තා පස්සන්ති. තෙන වුත්තං ''චුතූපපාතදස්සනෙන දිට්ඨිවිසුද්ධිහෙතුත්තා විසුද්ධ''න්ති.

මනුස්සූපචාරං අතික්කමිත්වා රූපදස්සනෙන **අතික්කන්තමානුසකං,** මානුසකං වා මංසචක්ඛුං අතික්කන්තත්තා අතික්කන්තමානුසකන්ති වෙදිතබ්බං. තෙන දිබ්බෙන චක්ඛුනා විසුද්ධෙන අතික්කන්තමානුසකෙන. **සත්තෙ පස්සතීති** මනුස්සානං මංසචක්ඛුනා විය සත්තෙ ඔලොකෙති.

චවමානෙ උපපජ්ජමානෙති එත්ථ චුතික්ඛණෙ උපපත්තික්ඛණෙ වා දිබ්බචක්ඛුනා දට්ඨුං න සක්කා. යෙ පන ආසන්නචුතිකා ඉදානි චවිස්සන්ති, තෙ චවමානා. යෙ ච ගහිතපටිසන්ධිකා සම්පතිනිබ්බත්තාව, තෙ උපපජ්ජමානාති අධිප්පෙතා. තෙ එවරූපෙ චවමානෙ ච උපපජ්ජමානෙ ච පස්සතීති දස්සෙති.

හීනෙති මොහනිස්සන්දයුත්තත්තා හීනානං ජාතිකුලභොගාදීනං වසෙන හීළිතෙ ඔහීළිතෙ ඔඤ්ඤාතෙ අවඤ්ඤාතෙ. **පණීතෙති** අමොහනිස්සන්දයුත්තත්තා තබ්බිපරීතෙ. **සුවණ්ණෙති** අදොසනිස්සන්දයුත්තත්තා ඉට්ඨකන්තමනාපවණ්ණයුත්තෙ. **දුබ්බණ්ණෙති** දොසනිස්සන්දයුත්තත්තා අනිට්ඨාකන්තඅමනාපවණ්ණයුත්තෙ. අනභිරූපෙ විරූපෙතිපි අත්ථො. **සුගතෙති** සුගතිගතෙ. අලොභනිස්සන්දයුත්තත්තා වා අඩ්ඪෙ මහද්ධනෙ. **දුග්ගතෙති** දුග්ගතිගතෙ. ලොභනිස්සන්දයුත්තත්තා වා දලිද්දෙ අප්පන්නපානෙ.

යථාකම්මූපගෙති යං යං කම්මං උපචිතං, තෙන තෙන උපගතෙ. තත්ථ පුරිමෙහි චවමානෙතිආදීහි දිබ්බචක්ඛුකිච්චං වුත්තං. ඉමිනා පන පදෙන යථාකම්මූපගඤාණකිච්චං. තස්ස ච ඤාණස්ස අයමුප්පත්තික්කමො, ඉධ භික්ඛු හෙට්ඨා නිරයාභිමුඛං ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා නෙරයිකෙ සත්තෙ පස්සති මහාදුක්ඛමනුභවමානෙ. තං දස්සනං දිබ්බචක්ඛුකිච්චමෙව. සො එවං මනසිකරොති ''කිං නු ඛො කම්මං කත්වා ඉමෙ සත්තා එතං දුක්ඛං අනුභවන්තී''ති. අථස්ස ඉදං නාම කත්වාති තංකම්මාරම්මණං ඤාණං උප්පජ්ජති. තථා උපරිදෙවලොකාභිමුඛං ආලොකං වඩ්ඪෙත්වා නන්දනවනමිස්සකවනඵාරුසකවනාදීසු සත්තෙ පස්සති මහාසම්පත්තිං අනුභවමානෙ. තම්පි දස්සනං දිබ්බචක්ඛුකිච්චමෙව. සො එවං මනසිකරොති ''කිං නු ඛො කම්මං කත්වා ඉමෙ සත්තා එතං සම්පත්තිං අනුභවන්තී''ති. අථස්ස ඉදං නාම කත්වාති තංකම්මාරම්මණං ඤාණං උප්පජ්ජති. ඉදං යථාකම්මූපගඤාණං නාම. ඉමස්ස විසුං පරිකම්මං නාම නත්ථි, යථා චිමස්ස, එවං අනාගතංසඤාණස්සාපි. දිබ්බචක්ඛුපාදකානෙව හි ඉමානි දිබ්බචක්ඛුනා සහෙව ඉජ්ඣන්ති.

කායදුච්චරිතෙනාතිආදීසු දුට්ඨු චරිතං, දුට්ඨං වා චරිතං කිලෙසපූතිකත්තාති දුච්චරිතං. කායෙන දුච්චරිතං, කායතො වා උප්පන්නං දුච්චරිතන්ති කායදුච්චරිතං, ඉතරෙසුපි එසෙව නයො. **සමන්නාගතාති** සමඞ්ගීභූතා. **අරියානං උපවාදකාති** බුද්ධපච්චෙකබුද්ධසාවකානං අරියානං අන්තමසො ගිහිසොතාපන්නානම්පි අනත්ථකාමා හුත්වා අන්තිමවත්ථුනා වා ගුණපරිධංසනෙන වා උපවාදකා අක්කොසකා ගරහකාති වුත්තං හොති. තත්ථ නත්ථි ඉමෙසං සමණධම්මො, අස්සමණා එතෙති වදන්තො අන්තිමවත්ථුනා උපවදති. නත්ථි ඉමෙසං ඣානං වා විමොක්ඛො වා මග්ගො වා ඵලං වාතිආදීනි වදන්තො ගුණපරිධංසනවසෙන උපවදතීති වෙදිතබ්බො. සො ච ජානං වා උපවදෙය්‍ය අජානං වා, උභයථාපි අරියූපවාදොව හොති. භාරියං කම්මං ආනන්තරියසදිසං සග්ගාවරණඤ්ච මග්ගාවරණඤ්ච, සතෙකිච්ඡං පන හොති. තස්ස ආවිභාවත්ථං ඉදං වත්ථු වෙදිතබ්බං.

අඤ්ඤතරස්මිං කිර ගාමෙ එකො ථෙරො ච දහරභික්ඛු ච පිණ්ඩාය චරන්ති. තෙ පඨමඝරෙයෙව උළුඞ්කමත්තං උණ්හයාගුං ලභිංසු. ථෙරස්ස ච කුච්ඡිවාතො රුජ්ඣති. සො චින්තෙසි ''අයං යාගු මය්හං සප්පායා, යාව න සීතලා හොති, තාව නං පිවාමී''ති. සො මනුස්සෙහි උම්මාරත්ථාය ආහටෙ දාරුඛණ්ඩෙ නිසීදිත්වා පිවි. ඉතරො තං ජිගුච්ඡන්තො ''අතිබුද්ධාභිභූතො මහල්ලකො, අම්හාකං ලජ්ජිතබ්බකං අකාසී''ති ආහ. ථෙරො ගාමෙ චරිත්වා විහාරං ගන්ත්වා දහරභික්ඛුං ආහ ''අත්ථි තෙ, ආවුසො, ඉමස්මිං සාසනෙ පතිට්ඨා''ති? ආම, භන්තෙ, සොතාපන්නො අහන්ති. තෙන හාවුසො, උපරිමග්ගත්ථාය වායාමං මා අකාසි. ඛීණාසවො තයා උපවදිතොති. සො තං ඛමාපෙසි. තෙනස්ස තං කම්මං පාකතිකං අහොසි.

තස්මා යො අඤ්ඤොපි අරියං උපවදති, තෙන ගන්ත්වා සචෙ අත්තනා වුඩ්ඪතරො හොති, උක්කුටිකං නිසීදිත්වා ''අහං ආයස්මන්තං ඉදඤ්චිදඤ්ච අවචං, තං මෙ ඛමාහී''ති ඛමාපෙතබ්බො. සචෙ නවකතරො හොති, වන්දිත්වා උක්කුටිකං නිසීදිත්වා අඤ්ජලිං පග්ගහෙත්වා ''අහං, භන්තෙ, තුම්හෙ ඉදඤ්චිදඤ්ච අවචං, තං මෙ ඛමථා''ති ඛමාපෙතබ්බො. සචෙ දිසාපක්කන්තො හොති, සයං වා ගන්ත්වා සද්ධිවිහාරිකාදිකෙ වා පෙසෙත්වා ඛමාපෙතබ්බො.

සචෙ ච නාපි ගන්තුං, න පෙසෙතුං සක්කා හොති, යෙ තස්මිං විහාරෙ භික්ඛූ වසන්ති, තෙසං සන්තිකං ගන්ත්වා සචෙ නවකතරා හොන්ති, උක්කුටිකං නිසීදිත්වා, සචෙ වුඩ්ඪතරා, වුඩ්ඪෙ වුත්තනයෙනෙව පටිපජ්ජිත්වා ''අහං, භන්තෙ, අසුකං නාම ආයස්මන්තං ඉදඤ්චිදඤ්ච අවචං, ඛමතු මෙ සො ආයස්මා''ති වත්වා ඛමාපෙතබ්බං. සම්මුඛා අඛමන්තෙපි එතදෙව කත්තබ්බං.

සචෙ එකචාරිකභික්ඛු හොති, නෙවස්ස වසනට්ඨානං, න ගතට්ඨානං පඤ්ඤායති, එකස්ස පණ්ඩිතස්ස භික්ඛුනො සන්තිකං ගන්ත්වා ''අහං, භන්තෙ, අසුකං නාම ආයස්මන්තං ඉදඤ්චිදඤ්ච අවචං, තං මෙ අනුස්සරතො විප්පටිසාරො හොති, කිං කරොමී''ති වත්තබ්බං. සො වක්ඛති ''තුම්හෙ මා චින්තයිත්ථ, ථෙරො තුම්හාකං ඛමති, චිත්තං වූපසමෙථා''ති. තෙනාපි අරියස්ස ගතදිසාභිමුඛෙන අඤ්ජලිං පග්ගහෙත්වා ඛමතූති වත්තබ්බං. සචෙ සො පරිනිබ්බුතො හොති, පරිනිබ්බුතමඤ්චට්ඨානං ගන්ත්වා යාවසිවථිකං ගන්ත්වාපි ඛමාපෙතබ්බං. එවං කතෙ නෙව සග්ගාවරණං, න මග්ගාවරණං හොති, පාකතිකමෙව හොතීති.

මිච්ඡාදිට්ඨිකාති විපරීතදස්සනා. **මිච්ඡාදිට්ඨිකම්මසමාදානාති** මිච්ඡාදිට්ඨිවසෙන සමාදින්නනානාවිධකම්මා, යෙ ච මිච්ඡාදිට්ඨිමූලකෙසු කායකම්මාදීසු අඤ්ඤෙපි සමාදපෙන්ති. එත්ථ ච වචීදුච්චරිතග්ගහණෙනෙව අරියූපවාදෙ මනොදුච්චරිතග්ගහණෙන ච මිච්ඡාදිට්ඨියා සඞ්ගහිතායපි ඉමෙසං ද්වින්නං පුන වචනං මහාසාවජ්ජභාවදස්සනත්ථන්ති වෙදිතබ්බං. මහාසාවජ්ජො හි අරියූපවාදො, ආනන්තරියසදිසත්තා. වුත්තම්පි චෙතං ''සෙය්‍යථාපි, සාරිපුත්ත, භික්ඛු සීලසම්පන්නො සමාධිසම්පන්නො පඤ්ඤාසම්පන්නො දිට්ඨෙව ධම්මෙ අඤ්ඤං ආරාධෙය්‍ය, එවංසම්පදමිදං, සාරිපුත්ත, වදාමි තං වාචං අප්පහාය තං චිත්තං අප්පහාය තං දිට්ඨිං අප්පටිනිස්සජ්ජිත්වා යථාභතං නික්ඛිත්තො, එවං නිරයෙ''ති (ම. නි. 1.149). මිච්ඡාදිට්ඨිතො ච මහාසාවජ්ජතරං නාම අඤ්ඤං නත්ථි. යථාහ ''නාහං, භික්ඛවෙ, අඤ්ඤං එකධම්මම්පි සමනුපස්සාමි, යං එවං මහාසාවජ්ජං, යථයිදං, භික්ඛවෙ, මිච්ඡාදිට්ඨි. මිච්ඡාදිට්ඨිපරමානි, භික්ඛවෙ, වජ්ජානී''ති (අ. නි. 1.310).

කායස්ස භෙදාති උපාදිණ්ණක්ඛන්ධපරිච්චාගා. **පරම්මරණාති** තදනන්තරං අභිනිබ්බත්තික්ඛන්ධග්ගහණෙ. අථ වා කායස්ස භෙදාති ජීවිතින්ද්‍රියස්ස උපච්ඡෙදා. පරම්මරණාති චුතිචිත්තතො උද්ධං. **අපායන්ති** එවමාදි සබ්බං නිරයවෙවචනමෙව.

නිරයො හි සග්ගමොක්ඛහෙතුභූතා පුඤ්ඤසම්මතා අයා අපෙතත්තා, සුඛානං වා ආයස්ස අභාවා **අපායො.** දුක්ඛස්ස ගති පටිසරණන්ති **දුග්ගති,** දොසබහුලතාය වා දුට්ඨෙන කම්මුනා නිබ්බත්තා ගතීති **දුග්ගති**. විවසා නිපතන්ති එත්ථ දුක්කටකාරිනොති **විනිපාතො**. විනස්සන්තා වා එත්ථ පතන්ති සංභිජ්ජමානඞ්ගපච්චඞ්ගාතිපි **විනිපාතො**. නත්ථි එත්ථ අස්සාදසඤ්ඤිතො අයොති **නිරයො.**

අථ වා **අපායග්ගහණෙන** තිරච්ඡානයොනිං දීපෙති. තිරච්ඡානයොනි හි අපායො සුගතිතො අපෙතත්තා, න දුග්ගති මහෙසක්ඛානං නාගරාජාදීනං සම්භවතො. **දුග්ගති**ග්ගහණෙන පෙත්තිවිසයං. සො හි අපායො චෙව දුග්ගති ච, සුගතිතො අපෙතත්තා දුක්ඛස්ස ච ගතිභූතත්තා. න තු විනිපාතො අසුරසදිසං අවිනිපතිතත්තා. **විනිපාත**ග්ගහණෙන අසුරකායං. සො හි යථාවුත්තෙන අත්ථෙන අපායො චෙව දුග්ගති ච සබ්බසමුස්සයෙහි ච විනිපතිතත්තා විනිපාතොති වුච්චති. **නිරය**ග්ගහණෙන අවීචිආදිඅනෙකප්පකාරං නිරයමෙවාති. **උපපන්නාති** උපගතා, තත්ථ අභිනිබ්බත්තාති අධිප්පායො. වුත්තවිපරියායෙන සුක්කපක්ඛො වෙදිතබ්බො.

අයං පන විසෙසො, තත්ථ සුගතිග්ගහණෙන මනුස්සගතිපි සඞ්ගය්හති. සග්ගග්ගහණෙන දෙවගතියෙව. තත්ථ සුන්දරා ගතීති **සුගති**. රූපාදීහි විසයෙහි සුට්ඨු අග්ගොති **සග්ගො**. සො සබ්බොපි ලුජ්ජනපලුජ්ජනට්ඨෙන **ලොකොති** අයං වචනත්ථො.

''ඉති දිබ්බෙන චක්ඛුනා''තිආදි සබ්බං නිගමනවචනං. එවං දිබ්බෙන චක්ඛුනා…පෙ…. පස්සතීති අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපත්ථො.

412. එවං පස්සිතුකාමෙන පන ආදිකම්මිකෙන කුලපුත්තෙන කසිණාරම්මණං අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානං සබ්බාකාරෙන අභිනීහාරක්ඛමං කත්වා ''තෙජොකසිණං, ඔදාතකසිණං, ආලොකකසිණ''න්ති ඉමෙසු තීසු කසිණෙසු අඤ්ඤතරං ආසන්නං කාතබ්බං. උපචාරජ්ඣානගොචරං කත්වා වඩ්ඪෙත්වා ඨපෙතබ්බං. න තත්ථ අප්පනා උප්පාදෙතබ්බාති අධිප්පායො. සචෙ හි උප්පාදෙති, පාදකජ්ඣානනිස්සයං හොති, න පරිකම්මනිස්සයං. ඉමෙසු ච පන තීසු ආලොකකසිණංයෙව සෙට්ඨතරං. තස්මා තං වා ඉතරෙසං වා අඤ්ඤතරං කසිණනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙන උප්පාදෙත්වා උපචාරභූමියංයෙව ඨත්වා වඩ්ඪෙතබ්බං. වඩ්ඪනානයොපි චස්ස තත්ථ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

වඩ්ඪිතට්ඨානස්ස අන්තොයෙව රූපගතං පස්සිතබ්බං. රූපගතං පස්සතො පනස්ස පරිකම්මස්ස වාරො අතික්කමති. තතො ආලොකො අන්තරධායති. තස්මිං අන්තරහිතෙ රූපගතම්පි න දිස්සති. අථානෙන පුනප්පුනං පාදකජ්ඣානමෙව පවිසිත්වා තතො වුට්ඨාය ආලොකො ඵරිතබ්බො. එවං අනුක්කමෙන ආලොකො ථාමගතො හොතීති එත්ථ ආලොකො හොතූති යත්තකං ඨානං පරිච්ඡින්දති, තත්ථ ආලොකො තිට්ඨතියෙව. දිවසම්පි නිසීදිත්වා පස්සතො රූපදස්සනං හොති. රත්තිං තිණුක්කාය මග්ගපටිපන්නො චෙත්ථ පුරිසො ඔපම්මං.

එකො කිර රත්තිං තිණුක්කාය මග්ගං පටිපජ්ජි. තස්ස සා තිණුක්කා විජ්ඣායි. අථස්ස සමවිසමානි න පඤ්ඤායිංසු. සො තං තිණුක්කං භූමියං ඝංසිත්වා තිණුක්කා පුන උජ්ජාලෙසි. සා පජ්ජලිත්වා පුරිමාලොකතො මහන්තතරං ආලොකං අකාසි. එවං පුනප්පුනං විජ්ඣාතං උජ්ජාලයතො කමෙන සූරියො උට්ඨාසි. සූරියෙ උට්ඨිතෙ උක්කාය කම්මං නත්ථීති තං ඡඩ්ඩෙත්වා දිවසම්පි අගමාසි. තත්ථ උක්කාලොකො විය පරිකම්මකාලෙ කසිණාලොකො. උක්කාය විජ්ඣාතාය සමවිසමානං අදස්සනං විය රූපගතං පස්සතො පරිකම්මස්ස වාරාතික්කමෙන ආලොකෙ අන්තරහිතෙ රූපගතානං අදස්සනං. උක්කාය ඝංසනං විය පුනප්පුනං පවෙසනං. උක්කාය පුරිමාලොකතො මහන්තතරාලොකකරණං විය පුන පරිකම්මං කරොතො බලවතරාලොකඵරණං. සූරියුට්ඨානං විය ථාමගතාලොකස්ස යථාපරිච්ඡෙදෙන ඨානං. තිණුක්කං ඡඩ්ඩෙත්වා දිවසම්පි ගමනං විය පරිත්තාලොකං ඡඩ්ඩෙත්වා ථාමගතෙනාලොකෙන දිවසම්පි රූපදස්සනං.

තත්ථ යදා තස්ස භික්ඛුනො මංසචක්ඛුස්ස අනාපාථගතං අන්තොකුච්ඡිගතං හදයවත්ථුනිස්සිතං හෙට්ඨාපථවීතලනිස්සිතං තිරොකුට්ටපබ්බතපාකාරගතං පරචක්කවාළගතන්ති ඉදං රූපං ඤාණචක්ඛුස්ස ආපාථං ආගච්ඡති, මංසචක්ඛුනා දිස්සමානං විය හොති, තදා දිබ්බචක්ඛු උප්පන්නං හොතීති වෙදිතබ්බං. තදෙව චෙත්ථ රූපදස්සනසමත්ථං, න පුබ්බභාගචිත්තානි.

තං පනෙතං පුථුජ්ජනස්ස පරිබන්ධො හොති. කස්මා? සො හි යස්මා යත්ථ යත්ථ ආලොකො හොතූති අධිට්ඨාති, තං තං පථවීසමුද්දපබ්බතෙ විනිවිජ්ඣිත්වාපි එකාලොකං හොති, අථස්ස තත්ථ භයානකානි යක්ඛරක්ඛසාදිරූපානි පස්සතො භයං උප්පජ්ජති. යෙන චිත්තවික්ඛෙපං පත්වා ඣානවිබ්භන්තකො හොති, තස්මා රූපදස්සනෙ අප්පමත්තෙන භවිතබ්බං.

තත්‍රායං දිබ්බචක්ඛුනො උප්පත්තික්කමො. වුත්තප්පකාරමෙතං රූපමාරම්මණං කත්වා මනොද්වාරාවජ්ජනෙ උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙ තදෙව රූපං ආරම්මණං කත්වා චත්තාරි පඤ්ච වා ජවනානි උප්පජ්ජන්තීති සබ්බං පුරිමනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. ඉධාපි පුබ්බභාගචිත්තානි සවිතක්කසවිචාරානි කාමාවචරානි. පරියොසානෙ අත්ථසාධකචිත්තං චතුත්ථජ්ඣානිකං රූපාවචරං. තෙන සහජාතං ඤාණං සත්තානං චුතූපපාතෙ ඤාණන්තිපි දිබ්බචක්ඛුඤාණන්තිපි වුච්චතීති.

චුතූපපාතඤාණකථා නිට්ඨිතා.

පකිණ්ණකකථා

413. ඉති පඤ්චක්ඛන්ධවිදූ, පඤ්ච අභිඤ්ඤා අවොච යා නාථො;
තා ඤත්වා තාසු අයං, පකිණ්ණකකථාපි විඤ්ඤෙය්‍යා.

එතාසු හි යදෙතං චුතූපපාතඤාණසඞ්ඛාතං දිබ්බචක්ඛු, තස්ස අනාගතංසඤාණඤ්ච යථාකම්මූපගඤාණඤ්චාති ද්වෙපි පරිභණ්ඩඤාණානි හොන්ති. ඉති ඉමානි ච ද්වෙ ඉද්ධිවිධාදීනි ච පඤ්චාති සත්ත අභිඤ්ඤාඤාණානි ඉධාගතානි. ඉදානි තෙසං ආරම්මණවිභාගෙ අසම්මොහත්ථං –

ආරම්මණත්තිකා වුත්තා, යෙ චත්තාරො මහෙසිනා;
සත්තන්නමපි ඤාණානං, පවත්තිං තෙසු දීපයෙ.

තත්‍රායං දීපනා. චත්තාරො හි ආරම්මණත්තිකා මහෙසිනා වුත්තා. කතමෙ චත්තාරො? පරිත්තාරම්මණත්තිකො, මග්ගාරම්මණත්තිකො, අතීතාරම්මණත්තිකො, අජ්ඣත්තාරම්මණත්තිකොති (ධ. ස. තිකමාතිකා 13, 16, 19, 21).

414. තත්ථ **ඉද්ධිවිධඤාණං** පරිත්තමහග්ගතඅතීතානාගතපච්චුප්පන්නඅජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණවසෙන සත්තසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. කථං? තඤ්හි යදා කායං චිත්තසන්නිස්සිතං කත්වා අදිස්සමානෙන කායෙන ගන්තුකාමො චිත්තවසෙන කායං පරිණාමෙති, මහග්ගතචිත්තෙ සමොදහති සමාරොපෙති, තදා උපයොගලද්ධං ආරම්මණං හොතීති කත්වා රූපකායාරම්මණතො පරිත්තාරම්මණං හොති. යදා චිත්තං කායසන්නිස්සිතං කත්වා දිස්සමානෙන කායෙන ගන්තුකාමො කායවසෙන චිත්තං පරිණාමෙති, පාදකජ්ඣානචිත්තං රූපකායෙ සමොදහති සමාරොපෙති, තදා උපයොගලද්ධං ආරම්මණං හොතීති කත්වා මහග්ගතචිත්තාරම්මණතො මහග්ගතාරම්මණං හොති.

යස්මා පන තදෙව චිත්තං අතීතං නිරුද්ධං ආරම්මණං කරොති, තස්මා අතීතාරම්මණං හොති. මහාධාතුනිධානෙ මහාකස්සපත්ථෙරාදීනං විය අනාගතං අධිට්ඨහන්තානං අනාගතාරම්මණං හොති. **මහාකස්සපත්ථෙරො** කිර මහාධාතුනිධානං කරොන්තො ''අනාගතෙ අට්ඨාරසවස්සාධිකානි ද්වෙවස්සසතානි ඉමෙ ගන්ධා මා සුස්සිංසු, පුප්ඵානි මා මිලායිංසු, දීපා මා නිබ්බායිංසූ''ති (ධ. ස. අට්ඨ. 1434) අධිට්ඨහි. සබ්බං තථෙව අහොසි. **අස්සගුත්තත්ථෙරො** වත්තනියසෙනාසනෙ භික්ඛුසඞ්ඝං සුක්ඛභත්තං භුඤ්ජමානං දිස්වා උදකසොණ්ඩිං දිවසෙ දිවසෙ පුරෙභත්තෙ දධිරසං හොතූති අධිට්ඨාසි. පුරෙභත්තෙ ගහිතං දධිරසං හොති. පච්ඡාභත්තෙ පාකතිකඋදකමෙව (ධ. ස. අට්ඨ. 1434). කායං පන චිත්තසන්නිස්සිතං කත්වා අදිස්සමානෙන කායෙන ගමනකාලෙ පච්චුප්පන්නාරම්මණං හොති.

කායවසෙන චිත්තං, චිත්තවසෙන වා කායං පරිණාමනකාලෙ අත්තනො කුමාරකවණ්ණාදිනිම්මානකාලෙ ච සකායචිත්තානං ආරම්මණකරණතො අජ්ඣත්තාරම්මණං හොති. බහිද්ධා හත්ථිඅස්සාදිදස්සනකාලෙ පන බහිද්ධාරම්මණන්ති එවං තාව ඉද්ධිවිධඤාණස්ස සත්තසු ආරම්මණෙසු පවත්ති වෙදිතබ්බා.

415. **දිබ්බසොතධාතුඤාණං** පරිත්තපච්චුප්පන්නඅජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණවසෙන චතූසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. කථං? තඤ්හි යස්මා සද්දං ආරම්මණං කරොති, සද්දො ච පරිත්තො, තස්මා පරිත්තාරම්මණං හොති. විජ්ජමානංයෙව පන සද්දං ආරම්මණං කත්වා පවත්තනතො පච්චුප්පන්නාරම්මණං හොති. තං අත්තනො කුච්ඡිසද්දසවනකාලෙ අජ්ඣත්තාරම්මණං. පරෙසං සද්දසවනකාලෙ බහිද්ධාරම්මණන්ති එවං දිබ්බසොතධාතුඤාණස්ස චතූසු ආරම්මණෙසු පවත්ති වෙදිතබ්බා.

416. **චෙතොපරියඤාණං** පරිත්තමහග්ගතඅප්පමාණමග්ගඅතීතානාගතපච්චුප්පන්නබහිද්ධාරම්මණවසෙන අට්ඨසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. කථං? තඤ්හි පරෙසං කාමාවචරචිත්තජානනකාලෙ පරිත්තාරම්මණං හොති. රූපාවචරඅරූපාවචරචිත්තජානනකාලෙ මහග්ගතාරම්මණං හොති. මග්ගඵලජානනකාලෙ අප්පමාණාරම්මණං හොති.

එත්ථ ච පුථුජ්ජනො සොතාපන්නස්ස චිත්තං න ජානාති. සොතාපන්නො වා සකදාගාමිස්සාති එවං යාව අරහතො නෙතබ්බං. අරහා පන සබ්බෙසං චිත්තං ජානාති. අඤ්ඤොපි ච උපරිමො හෙට්ඨිමස්සාති අයං විසෙසො වෙදිතබ්බො. මග්ගචිත්තාරම්මණකාලෙ මග්ගාරම්මණං හොති. යදා පන අතීතෙ සත්තදිවසබ්භන්තරෙ ච අනාගතෙ සත්තදිවසබ්භන්තරෙ ච පරෙසං චිත්තං ජානාති, තදා අතීතාරම්මණං අනාගතාරම්මණඤ්ච හොති.

කථං පච්චුප්පන්නාරම්මණං හොති. පච්චුප්පන්නං නාම තිවිධං – ඛණපච්චුප්පන්නං, සන්තතිපච්චුප්පන්නං, අද්ධාපච්චුප්පන්නඤ්ච. තත්ථ උප්පාදට්ඨිතිභඞ්ගප්පත්තං **ඛණපච්චුප්පන්නං**. එකද්වෙසන්තතිවාරපරියාපන්නං **සන්තතිපච්චුප්පන්නං**. තත්ථ අන්ධකාරෙ නිසීදිත්වා ආලොකට්ඨානං ගතස්ස න තාව ආරම්මණං පාකටං හොති, යාව පන තං පාකටං හොති , එත්ථන්තරෙ එකද්වෙසන්තතිවාරා වෙදිතබ්බා. ආලොකට්ඨානෙ විචරිත්වා ඔවරකං පවිට්ඨස්සාපි න තාව සහසා රූපං පාකටං හොති, යාව පන තං පාකටං හොති, එත්ථන්තරෙ එකද්වෙසන්තතිවාරා වෙදිතබ්බා. දූරෙ ඨත්වා පන රජකානං හත්ථවිකාරං, ඝණ්ඩිභෙරීආකොටනවිකාරඤ්ච දිස්වාපි න තාව සද්දං සුණාති, යාව පන තං සුණාති, එතස්මිම්පි අන්තරෙ එකද්වෙසන්තතිවාරා වෙදිතබ්බා. එවං තාව **මජ්ඣිමභාණකා**.

සංයුත්තභාණකා පන රූපසන්තති අරූපසන්තතීති ද්වෙ සන්තතියො වත්වා උදකං අක්කමිත්වා ගතස්ස යාව තීරෙ අක්කන්තඋදකලෙඛා න විප්පසීදති, අද්ධානතො ආගතස්ස යාව කායෙ උසුමභාවො න වූපසම්මති, ආතපා ආගන්ත්වා ගබ්භං පවිට්ඨස්ස යාව අන්ධකාරභාවො න විගච්ඡති, අන්තොගබ්භෙ කම්මට්ඨානං මනසි කරිත්වා දිවා වාතපානං විවරිත්වා ඔලොකෙන්තස්ස යාව අක්ඛීනං ඵන්දනභාවො න වූපසම්මති, අයං **රූපසන්තති** නාම. ද්වෙ තයො ජවනවාරා **අරූපසන්තති** නාමාති වත්වා තදුභයම්පි **සන්තතිපච්චුප්පන්නං** නාමාති වදන්ති.

එකභවපරිච්ඡින්නං පන **අද්ධාපච්චුප්පන්නං** නාම. යං සන්ධාය **භද්දෙකරත්තසුත්තෙ** ''යො චාවුසො, මනො යෙ ච ධම්මා උභයමෙතං පච්චුප්පන්නං, තස්මිං චෙ පච්චුප්පන්නෙ ඡන්දරාගප්පටිබද්ධං හොති විඤ්ඤාණං, ඡන්දරාගප්පටිබද්ධත්තා විඤ්ඤාණස්ස තදභිනන්දති, තදභිනන්දන්තො පච්චුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු සංහීරතී''ති (ම. නි. 3.284) වුත්තං. සන්තතිපච්චුප්පන්නඤ්චෙත්ථ අට්ඨකථාසු ආගතං. අද්ධාපච්චුප්පන්නං සුත්තෙ.

තත්ථ කෙචි ඛණපච්චුප්පන්නං චිත්තං චෙතොපරියඤාණස්ස ආරම්මණං හොතීති වදන්ති. කිං කාරණා? යස්මා ඉද්ධිමතො ච පරස්ස ච එකක්ඛණෙ චිත්තං උප්පජ්ජතීති. ඉදඤ්ච නෙසං ඔපම්මං, යථා ආකාසෙ ඛිත්තෙ පුප්ඵමුට්ඨිම්හි අවස්සං එකං පුප්ඵං එකස්ස වණ්ටෙන වණ්ටං පටිවිජ්ඣති, එවං පරස්ස චිත්තං ජානිස්සාමීති රාසිවසෙන මහාජනස්ස චිත්තෙ ආවජ්ජිතෙ අවස්සං එකස්ස චිත්තං එකෙන චිත්තෙන උප්පාදක්ඛණෙ වා ඨිතික්ඛණෙ වා භඞ්ගක්ඛණෙ වා පටිවිජ්ඣතීති. තං පන වස්සසතම්පි වස්සසහස්සම්පි ආවජ්ජන්තො යෙන ච චිත්තෙන ආවජ්ජති , යෙන ච ජානාති. තෙසං ද්වින්නං සහඨානාභාවතො ආවජ්ජනජවනානඤ්ච අනිට්ඨට්ඨානෙ නානාරම්මණභාවප්පත්තිදොසතො අයුත්තන්ති අට්ඨකථාසු පටික්ඛිත්තං.

සන්තතිපච්චුප්පන්නං පන අද්ධාපච්චුප්පන්නඤ්ච ආරම්මණං හොතීති වෙදිතබ්බං. තත්ථ යං වත්තමානජවනවීථිතො අතීතානාගතවසෙන ද්විත්තිජවනවීථිපරිමාණෙ කාලෙ පරස්ස චිත්තං, තං සබ්බම්පි

සන්තතිපච්චුප්පන්නං නාම. ''අද්ධාපච්චුප්පන්නං පන ජවනවාරෙන දීපෙතබ්බ''න්ති **සංයුත්තට්ඨකථායං** වුත්තං. තං සුට්ඨු වුත්තං.

තත්‍රායං දීපනා, ඉද්ධිමා පරස්ස චිත්තං ජානිතුකාමො ආවජ්ජති, ආවජ්ජනං ඛණපච්චුප්පන්නං ආරම්මණං කත්වා තෙනෙව සහ නිරුජ්ඣති. තතො චත්තාරි පඤ්ච වා ජවනානි. යෙසං පච්ඡිමං ඉද්ධිචිත්තං, සෙසානි කාමාවචරානි, තෙසං සබ්බෙසම්පි තදෙව නිරුද්ධං චිත්තමාරම්මණං හොති, න ච තානි නානාරම්මණානි හොන්ති, අද්ධාවසෙන පච්චුප්පන්නාරම්මණත්තා. එකාරම්මණත්තෙපි ච ඉද්ධිචිත්තමෙව පරස්ස චිත්තං ජානාති, න ඉතරානි. යථා චක්ඛුද්වාරෙ චක්ඛුවිඤ්ඤාණමෙව රූපං පස්සති, න ඉතරානීති. ඉති ඉදං සන්තතිපච්චුප්පන්නස්ස චෙව අද්ධාපච්චුප්පන්නස්ස ච වසෙන පච්චුප්පන්නාරම්මණං හොති. යස්මා වා සන්තතිපච්චුප්පන්නම්පි අද්ධාපච්චුප්පන්නෙයෙව පතති, තස්මා අද්ධාපච්චුප්පන්නවසෙනෙවෙතං පච්චුප්පන්නාරම්මණන්ති වෙදිතබ්බං. පරස්ස චිත්තාරම්මණත්තායෙව පන බහිද්ධාරම්මණං හොතීති එවං චෙතොපරියඤාණස්ස අට්ඨසු ආරම්මණෙසු පවත්ති වෙදිතබ්බා.

417. **පුබ්බෙනිවාසඤාණං** පරිත්තමහග්ගතඅප්පමාණමග්ගඅතීතඅජ්ඣත්තබහිද්ධානවත්තබ්බාරම්මණවසෙන අට්ඨසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. කථං? තඤ්හි කාමාවචරක්ඛන්ධානුස්සරණකාලෙ පරිත්තාරම්මණං හොති. රූපාවචරාරූපාවචරක්ඛන්ධානුස්සරණකාලෙ මහග්ගතාරම්මණං. අතීතෙ අත්තනා පරෙහි වා භාවිතමග්ගං සච්ඡිකතඵලඤ්ච අනුස්සරණකාලෙ අප්පමාණාරම්මණං. භාවිතමග්ගමෙව අනුස්සරණකාලෙ මග්ගාරම්මණං. නියමතො පනෙතං අතීතාරම්මණමෙව.

තත්ථ කිඤ්චාපි චෙතොපරියඤාණයථාකම්මූපගඤාණානිපි අතීතාරම්මණානි හොන්ති, අථ ඛො තෙසං චෙතොපරියඤාණස්ස සත්තදිවසබ්භන්තරාතීතං චිත්තමෙව ආරම්මණං. තඤ්හි අඤ්ඤං ඛන්ධං වා ඛන්ධපටිබද්ධං වා න ජානාති. මග්ගසම්පයුත්තචිත්තාරම්මණත්තා පන පරියායතො මග්ගාරම්මණන්ති වුත්තං. යථාකම්මූපගඤාණස්ස ච අතීතං චෙතනාමත්තමෙව ආරම්මණං. පුබ්බෙනිවාසඤාණස්ස පන අතීතා ඛන්ධා ඛන්ධපටිබද්ධඤ්ච කිඤ්චි අනාරම්මණං නාම නත්ථි . තඤ්හි අතීතක්ඛන්ධඛන්ධපටිබද්ධෙසු ධම්මෙසු සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණගතිකං හොතීති අයං විසෙසො වෙදිතබ්බො. අයමෙත්ථ අට්ඨකථානයො. යස්මා පන ''කුසලා ඛන්ධා ඉද්ධිවිධඤාණස්ස චෙතොපරියඤාණස්ස පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස යථාකම්මූපගඤාණස්ස අනාගතංසඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.404) පට්ඨානෙ වුත්තං. තස්මා චත්තාරොපි ඛන්ධා චෙතොපරියඤාණයථාකම්මූපගඤාණානං ආරම්මණා හොන්ති. තත්‍රාපි යථාකම්මූපගඤාණස්ස කුසලාකුසලා එවාති.

අත්තනො ඛන්ධානුස්සරණකාලෙ පනෙතං අජ්ඣත්තාරම්මණං. පරස්ස ඛන්ධානුස්සරණකාලෙ බහිද්ධාරම්මණං. ''අතීතෙ විපස්සී භගවා අහොසි. තස්ස මාතා බන්ධුමතී, පිතා බන්ධුමා''තිආදිනා (දී. නි. 2.12) නයෙන නාමගොත්තපථවීනිමිත්තාදිඅනුස්සරණකාලෙ නවත්තබ්බාරම්මණං හොති. **නාමගොත්ත**න්ති චෙත්ථ ඛන්ධූපනිබන්ධො සම්මුතිසිද්ධො බ්‍යඤ්ජනත්ථො දට්ඨබ්බො, න බ්‍යඤ්ජනං. බ්‍යඤ්ජනඤ්හි සද්දායතනසඞ්ගහිතත්තා පරිත්තං හොති. යථාහ ''නිරුත්තිපටිසම්භිදා පරිත්තාරම්මණා''ති (විභ. 749). අයමෙත්ථ අම්හාකං ඛන්ති. එවං පුබ්බෙනිවාසඤාණස්ස අට්ඨසු ආරම්මණෙසු පවත්ති වෙදිතබ්බා.

418. **දිබ්බචක්ඛුඤාණං** පරිත්තපච්චුප්පන්නඅජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණවසෙන චතූසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. කථං? තඤ්හි යස්මා රූපං ආරම්මණං කරොති, රූපඤ්ච පරිත්තං, තස්මා පරිත්තාරම්මණං හොති. විජ්ජමානෙයෙව ච රූපෙ පවත්තත්තා පච්චුප්පන්නාරම්මණං. අත්තනො කුච්ඡිගතාදිරූපදස්සනකාලෙ අජ්ඣත්තාරම්මණං. පරස්ස රූපදස්සනකාලෙ බහිද්ධාරම්මණන්ති එවං දිබ්බචක්ඛුඤාණස්ස චතූසු ආරම්මණෙසු පවත්ති වෙදිතබ්බා.

419. **අනාගතංසඤාණං** පරිත්තමහග්ගතඅප්පමාණමග්ගඅනාගතඅජ්ඣත්තබහිද්ධානවත්තබ්බාරම්මණවසෙන අට්ඨසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. කථං? තඤ්හි ''අයං අනාගතෙ කාමාවචරෙ නිබ්බත්තිස්සතී''ති ජානනකාලෙ පරිත්තාරම්මණං හොති. ''රූපාවචරෙ අරූපාවචරෙ වා නිබ්බත්තිස්සතී''ති ජානනකාලෙ මහග්ගතාරම්මණං. ''මග්ගං භාවෙස්සති, ඵලං සච්ඡිකරිස්සතී''ති ජානනකාලෙ අප්පමාණාරම්මණං. ''මග්ගං භාවෙස්සතී''ච්චෙව ජානනකාලෙ මග්ගාරම්මණං. නියමතො පන තං අනාගතාරම්මණමෙව.

තත්ථ කිඤ්චාපි චෙතොපරියඤාණම්පි අනාගතාරම්මණං හොති, අථ ඛො තස්ස සත්තදිවසබ්භන්තරානාගතං චිත්තමෙව ආරම්මණං. තඤ්හි අඤ්ඤං ඛන්ධං වා ඛන්ධපටිබද්ධං වා න ජානාති. අනාගතංසඤාණස්ස පුබ්බෙනිවාසඤාණෙ වුත්තනයෙන අනාගතෙ අනාරම්මණං නාම නත්ථි. ''අහං අමුත්‍ර නිබ්බත්තිස්සාමී''ති ජානනකාලෙ අජ්ඣත්තාරම්මණං. ''අසුකො අමුත්‍ර නිබ්බත්තිස්සතී''ති ජානනකාලෙ බහිද්ධාරම්මණං. ''අනාගතෙ මෙත්තෙය්‍යො භගවා උප්පජ්ජිස්සති (දී. නි. 3.107). සුබ්‍රහ්මා නාමස්ස බ්‍රාහ්මණො පිතා භවිස්සති. බ්‍රහ්මවතී නාම බ්‍රාහ්මණී මාතා''තිආදිනා පන නයෙන නාමගොත්තජානනකාලෙ පුබ්බෙනිවාසඤාණෙ වුත්තනයෙනෙව න වත්තබ්බාරම්මණං හොතීති එවං අනාගතංසඤාණස්ස අට්ඨසු ආරම්මණෙසු පවත්ති වෙදිතබ්බා.

420. **යථාකම්මූපගඤාණං** පරිත්තමහග්ගතඅතීතඅජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණවසෙන පඤ්චසු ආරම්මණෙසු පවත්තති. කථං? තඤ්හි කාමාවචරකම්මජානනකාලෙ පරිත්තාරම්මණං හොති. රූපාවචරාරූපාවචරකම්මජානනකාලෙ

මහග්ගතාරම්මණං. අතීතමෙව ජානාතීති අතීතාරම්මණං. අත්තනො කම්මං ජානනකාලෙ අජ්ඣත්තාරම්මණං. පරස්ස කම්මං ජානනකාලෙ බහිද්ධාරම්මණං හොති. එවං යථාකම්මුපගඤාණස්ස පඤ්චසු ආරම්මණෙසු පවත්ති වෙදිතබ්බා. යඤ්චෙත්ථ අජ්ඣත්තාරම්මණඤ්චෙව බහිද්ධාරම්මණඤ්චාති වුත්තං, තං කාලෙන අජ්ඣත්තං කාලෙන බහිද්ධා ජානනකාලෙ අජ්ඣත්තබහිද්ධාරම්මණම්පි හොතියෙවාති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ

අභිඤ්ඤානිද්දෙසො නාම

තෙරසමො පරිච්ඡෙදො.

14. ඛන්ධනිද්දෙසො

පඤ්ඤාකථා

421. ඉදානි යස්මා එවං අභිඤ්ඤාවසෙන අධිගතානිසංසාය ථිරතරාය සමාධිභාවනාය සමන්නාගතෙන භික්ඛුනා **සීලෙ පතිට්ඨාය නරො සපඤ්ඤො, චිත්තං පඤ්ඤඤ්ච භාවයන්ති** එත්ථ චිත්තසීසෙන නිද්දිට්ඨො **සමාධි** සබ්බාකාරෙන භාවිතො හොති.

තදනන්තරා පන පඤ්ඤා භාවෙතබ්බා. සා ච අතිසඞ්ඛෙපදෙසිතත්තා විඤ්ඤාතුම්පි තාව න සුකරා, පගෙව භාවෙතුං. තස්මා තස්සා විත්ථාරං භාවනානයඤ්ච දස්සෙතුං ඉදං පඤ්හාකම්මං හොති.

කා පඤ්ඤා, කෙනට්ඨෙන පඤ්ඤා, කානස්සා ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානානි, කතිවිධා පඤ්ඤා, කථං භාවෙතබ්බා, පඤ්ඤාභාවනාය කො ආනිසංසොති?

422. තත්රිදං විස්සජ්ජනං, **කා පඤ්ඤාති** පඤ්ඤා බහුවිධා නානප්පකාරා. තං සබ්බං විභාවයිතුං ආරබ්භමානං විස්සජ්ජනං අධිප්පෙතඤ්චෙව අත්ථං න සාධෙය්‍ය, උත්තරි ච වික්ඛෙපාය සංවත්තෙය්‍ය, තස්මා ඉධ අධිප්පෙතමෙව සන්ධාය වදාම. කුසලචිත්තසම්පයුත්තං විපස්සනාඤාණං පඤ්ඤා.

423. **කෙනට්ඨෙන පඤ්ඤාති** පජානනට්ඨෙන පඤ්ඤා. කිමිදං **පජානනං** නාම? සඤ්ජානනවිජානනාකාරවිසිට්ඨං නානප්පකාරතො ජානනං. සඤ්ඤාවිඤ්ඤාණපඤ්ඤානං හි සමානෙපි ජානනභාවෙ, සඤ්ඤා ''නීලං පීතක''න්ති ආරම්මණසඤ්ජානනමත්තමෙව හොති. ''අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති ලක්ඛණපටිවෙධං පාපෙතුං න සක්කොති. විඤ්ඤාණං ''නීලං පීතක''න්ති ආරම්මණඤ්ච ජානාති, ලක්ඛණපටිවෙධඤ්ච පාපෙති. උස්සක්කිත්වා පන මග්ගපාතුභාවං පාපෙතුං න සක්කොති. පඤ්ඤා වුත්තනයවසෙන ආරම්මණඤ්ච ජානාති, ලක්ඛණපටිවෙධඤ්ච පාපෙති, උස්සක්කිත්වා මග්ගපාතුභාවඤ්ච පාපෙති.

යථා හි හෙරඤ්ඤිකඵලකෙ ඨපිතං කහාපණරාසිං එකො අජාතබුද්ධිදාරකො, එකො ගාමිකපුරිසො, එකො හෙරඤ්ඤිකොති තීසු ජනෙසු පස්සමානෙසු අජාතබුද්ධිදාරකො කහාපණානං චිත්තවිචිත්තදීඝචතුරස්සපරිමණ්ඩලභාවමත්තමෙව ජානාති, ''ඉදං මනුස්සානං උපභොගපරිභොගං රතනසම්මත''න්ති න ජානාති. ගාමිකපුරිසො චිත්තවිචිත්තාදිභාවං ජානාති, ''ඉදං මනුස්සානං උපභොගපරිභොගං රතනසම්මත''න්ති ච. ''අයං ඡෙකො, අයං කූටො, අයං අද්ධසාරො''ති ඉමං පන විභාගං න ජානාති. හෙරඤ්ඤිකො සබ්බෙපි තෙ පකාරෙ ජානාති, ජානන්තො ච කහාපණං ඔලොකෙත්වාපි ජානාති, ආකොටිතස්ස සද්දං සුත්වාපි, ගන්ධං ඝායිත්වාපි, රසං සායිත්වාපි, හත්ථෙන ධාරයිත්වාපි, අසුකස්මිං නාම ගාමෙ වා නිගමෙ වා නගරෙ වා පබ්බතෙ වා නදීතීරෙ වා කතොතිපි, අසුකාචරියෙන කතොතිපි ජානාති, එවංසම්පදමිදං වෙදිතබ්බං.

සඤ්ඤා හි අජාතබුද්ධිනො දාරකස්ස කහාපණදස්සනං විය හොති, නීලාදිවසෙන ආරම්මණස්ස උපට්ඨානාකාරමත්තගහණතො. විඤ්ඤාණං ගාමිකස්ස පුරිසස්ස කහාපණදස්සනමිව හොති, නීලාදිවසෙන ආරම්මණාකාරගහණතො, උද්ධංපි ච ලක්ඛණපටිවෙධසම්පාපනතො. පඤ්ඤා හෙරඤ්ඤිකස්ස කහාපණදස්සනමිව හොති, නීලාදිවසෙන ආරම්මණාකාරං ගහෙත්වා, ලක්ඛණපටිවෙධඤ්ච පාපෙත්වා, තතො උද්ධම්පි මග්ගපාතුභාවපාපනතො. තස්මා යදෙතං සඤ්ජානනවිජානනාකාරවිසිට්ඨං නානප්පකාරතො ජානනං. ඉදං පජානනන්ති වෙදිතබ්බං. ඉදං සන්ධාය හි එතං වුත්තං ''පජානනට්ඨෙන පඤ්ඤා''ති.

සා පනෙසා යත්ථ සඤ්ඤාවිඤ්ඤාණානි, න තත්ථ එකංසෙන හොති. යදා පන හොති, තදා අවිනිබ්භුත්තා තෙහි ධම්මෙහි ''අයං සඤ්ඤා, ඉදං විඤ්ඤාණං, අයං පඤ්ඤා''ති විනිබ්භුජ්ජිත්වා අලබ්භනෙය්‍යනානත්තා සුඛුමා දුද්දසා. තෙනාහ ආයස්මා නාගසෙනො ''දුක්කරං, මහාරාජ, භගවතා කත''න්ති. කිං, භන්තෙ, නාගසෙන භගවතා දුක්කරං කතන්ති? 'දුක්කරං, මහාරාජ, භගවතා කතං යං අරූපීනං චිත්තචෙතසිකානං ධම්මානං එකාරම්මණෙ පවත්තමානානං වවත්ථානං අක්ඛාතං අයං ඵස්සො, අයං වෙදනා, අයං සඤ්ඤා, අයං චෙතනා, ඉදං චිත්ත'''න්ති (මි. ප. 2.7.16).

424. **කානස්සා ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානානීති** එත්ථ පන ධම්මසභාවපටිවෙධලක්ඛණා පඤ්ඤා, ධම්මානං සභාවපටිච්ඡාදකමොහන්ධකාරවිද්ධංසනරසා, අසම්මොහපච්චුපට්ඨානා. ''සමාහිතො යථාභූතං ජානාති පස්සතී''ති (අ. නි. 10.2) වචනතො පන සමාධි තස්සා පදට්ඨානං.

පඤ්ඤාපභෙදකථා

425. **කතිවිධා පඤ්ඤාති** ධම්මසභාවපටිවෙධලක්ඛණෙන තාව එකවිධා. ලොකියලොකුත්තරවසෙන දුවිධා. තථා සාසවානාසවාදිවසෙන, නාමරූපවවත්ථාපනවසෙන, සොමනස්සුපෙක්ඛාසහගතවසෙන, දස්සනභාවනාභූමිවසෙන ච. තිවිධා චින්තාසුතභාවනාමයවසෙන. තථා පරිත්තමහග්ගතඅප්පමාණාරම්මණවසෙන,

ආයාපායඋපායකොසල්ලවසෙන, අජ්ඣත්තාභිනිවෙසාදිවසෙන ච. චතුබ්බිධා චතූසු සච්චෙසු ඤාණවසෙන චතුපටිසම්භිදාවසෙන චාති.

426. තත්ථ **එකවිධකොට්ඨාසො** උත්තානත්ථොයෙව. **දුවිධකොට්ඨාසෙ** ලොකියමග්ගසම්පයුත්තා **ලොකියා**. ලොකුත්තරමග්ගසම්පයුත්තා **ලොකුත්තරා**ති එවං ලොකියලොකුත්තරවසෙන දුවිධා.

දුතියදුකෙ ආසවානං ආරම්මණභූතා **සාසවා**. තෙසං අනාරම්මණා **අනාසවා**. අත්ථතො පනෙසා ලොකියලොකුත්තරාව හොති. ආසවසම්පයුත්තා සාසවා. ආසවවිප්පයුත්තා අනාසවාතිආදීසුපි එසෙව නයො. එවං සාසවානාසවාදිවසෙන දුවිධා.

තතියදුකෙ යා විපස්සනං ආරභිතුකාමස්ස චතුන්නං අරූපක්ඛන්ධානං වවත්ථාපනෙ පඤ්ඤා, අයං **නාමවවත්ථාපනපඤ්ඤා**. යා රූපක්ඛන්ධස්ස වවත්ථාපනෙ පඤ්ඤා, අයං **රූපවවත්ථාපනපඤ්ඤා**ති එවං නාමරූපවවත්ථාපනවසෙන දුවිධා.

චතුත්ථදුකෙ ද්වීසු කාමාවචරකුසලචිත්තෙසු සොළසසු ච පඤ්චකනයෙන චතුක්කජ්ඣානිකෙසු මග්ගචිත්තෙසු පඤ්ඤා **සොමනස්සසහගතා**. ද්වීසු කාමාවචරකුසලචිත්තෙසු චතූසු ච පඤ්චමජ්ඣානිකෙසු මග්ගචිත්තෙසු පඤ්ඤා **උපෙක්ඛාසහගතා**ති එවං සොමනස්සුපෙක්ඛාසහගතවසෙන දුවිධා.

පඤ්චමදුකෙ පඨමමග්ගපඤ්ඤා **දස්සනභූමි**. අවසෙසමග්ගත්තයපඤ්ඤා **භාවනාභූමී**ති එවං දස්සනභාවනාභූමිවසෙන දුවිධා.

427. **තිකෙසු** පඨමත්තිකෙ පරතො අස්සුත්වා පටිලද්ධපඤ්ඤා අත්තනො චින්තාවසෙන නිප්ඵන්නත්තා **චින්තාමයා**. පරතො සුත්වා පටිලද්ධපඤ්ඤා සුතවසෙන නිප්ඵන්නත්තා **සුතමයා**. යථා තථා වා භාවනාවසෙන නිප්ඵන්නා අප්පනාප්පත්තා පඤ්ඤා **භාවනාමයා**. වුත්තඤ්හෙතං –

> ‘‘තත්ථ කතමා චින්තාමයා පඤ්ඤා? යොගවිහිතෙසු වා කම්මායතනෙසු යොගවිහිතෙසු වා සිප්පායතනෙසු යොගවිහිතෙසු වා විජ්ජාට්ඨානෙසු කම්මස්සකතං වා සච්චානුලොමිකං වා රූපං අනිච්චන්ති වා වෙදනා…පෙ…. සඤ්ඤා… සඞ්ඛාරා… විඤ්ඤාණං අනිච්චන්ති වා, යං එවරූපිං අනුලොමිකං ඛන්තිං දිට්ඨිං රුචිං මුතිං පෙක්ඛං ධම්මනිජ්ඣානඛන්තිං පරතො අස්සුත්වා පටිලභති, අයං වුච්චති චින්තාමයා පඤ්ඤා…පෙ. … සුත්වා පටිලභති, අයං වුච්චති සුතමයා පඤ්ඤා. සබ්බාපි සමාපන්නස්ස පඤ්ඤා භාවනාමයා පඤ්ඤා’’ති (විභ. 768).

එවං චින්තාසුතභාවනාමයවසෙන තිවිධා.

දුතියත්තිකෙ කාමාවචරධම්මෙ ආරබ්භ පවත්තා පඤ්ඤා **පරිත්තාරම්මණා**. රූපාවචරාරූපාවචරෙ ආරබ්භ පවත්තා **මහග්ගතාරම්මණා**. සා ලොකියවිපස්සනා. නිබ්බානං ආරබ්භ පවත්තා **අප්පමාණාරම්මණා**. සා ලොකුත්තරවිපස්සනාති එවං පරිත්තමහග්ගතාප්පමාණාරම්මණවසෙන තිවිධා.

තතියත්තිකෙ **ආයො** නාම වුද්ධි, සා දුවිධා අනත්ථහානිතො අත්ථුප්පත්තිතො ච. තත්ථ කොසල්ලං **ආයකොසල්ලං**. යථාහ –

> ‘‘තත්ථ කතමං ආයකොසල්ලං? ඉමෙ මෙ ධම්මෙ මනසිකරොතො අනුප්පන්නා චෙව අකුසලා ධම්මා න උප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා ච අකුසලා ධම්මා පහීයන්ති, ඉමෙ වා පනිමෙ ධම්මෙ මනසිකරොතො අනුප්පන්නා චෙව කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති. උප්පන්නා ච කුසලා ධම්මා භියොභාවාය වෙපුල්ලාය භාවනාය පාරිපූරියා සංවත්තන්තීති, යා තත්ථ පඤ්ඤා පජානනා…පෙ…. අමොහො ධම්මවිචයො සම්මාදිට්ඨි, ඉදං වුච්චති ආයකොසල්ල’’න්ති (විභ. 771).

අපායොති පන අවුද්ධි, සාපි දුවිධා අත්ථහානිතො ච අනත්ථුප්පත්තිතො ච. තත්ථ කොසල්ලං **අපායකොසල්ලං**. යථාහ ‘‘තත්ථ කතමං අපායකොසල්ලං? ඉමෙ ධම්මෙ මනසිකරොතො අනුප්පන්නා චෙව කුසලා ධම්මා න උප්පජ්ජන්තී’’තිආදි (විභ. 771).

සබ්බත්ථ පන තෙසං තෙසං ධම්මානං උපායෙසු නිබ්බත්තිකාරණෙසු තංඛණප්පවත්තං ඨානුප්පත්තිකං කොසල්ලං උපායකොසල්ලං නාම. යථාහ – ‘‘සබ්බාපි තත්‍රුපායා පඤ්ඤා උපායකොසල්ල’’න්ති (විභ. 771). එවං ආයාපායඋපායකොසල්ලවසෙන තිවිධා.

චතුත්ථත්තිකෙ අත්තනො ඛන්ධෙ ගහෙත්වා ආරද්ධා විපස්සනා පඤ්ඤා **අජ්ඣත්තාභිනිවෙසා.** පරස්ස ඛන්ධෙ බාහිරං වා අනින්ද්‍රියබද්ධරූපං ගහෙත්වා ආරද්ධා **බහිද්ධාභිනිවෙසා.** උභයං ගහෙත්වා ආරද්ධා **අජ්ඣත්තබහිද්ධාභිනිවෙසාති** එවං අජ්ඣත්තාභිනිවෙසාදිවසෙන තිවිධා.

428. **චතුක්කෙසු** පඨමචතුක්කෙ දුක්ඛසච්චං ආරබ්භ පවත්තං ඤාණං **දුක්ඛෙ ඤාණං.** දුක්ඛසමුදයං ආරබ්භ පවත්තං ඤාණං **දුක්ඛසමුදයෙ ඤාණං.** දුක්ඛනිරොධං ආරබ්භ පවත්තං ඤාණං **දුක්ඛනිරොධෙ ඤාණං.** දුක්ඛනිරොධගාමිනිං පටිපදං ආරබ්භ පවත්තං ඤාණං **දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණන්**ති එවං චතූසු සච්චෙසු ඤාණවසෙන චතුබ්බිධා.

දුතියචතුක්කෙ චතස්සො පටිසම්භිදා නාම අත්ථාදීසු පභෙදගතානි චත්තාරි ඤාණානි. වුත්තඤ්හෙතං – ‘‘අත්ථෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා. ධම්මෙ ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා. තත්‍රධම්මනිරුත්තාභිලාපෙ ඤාණං නිරුත්තිපටිසම්භිදා. ඤාණෙසු ඤාණං පටිභානපටිසම්භිදා’’ති (විභ. 718).

තත්ථ **අත්ථොති** සඞ්ඛෙපතො හෙතුඵලස්සෙතං අධිවචනං. හෙතුඵලං හි යස්මා හෙතුඅනුසාරෙන අරියති අධිගමියති සම්පාපුණියති, තස්මා අත්ථොති වුච්චති. පභෙදතො පන යං කිඤ්චි පච්චයසම්භූතං, නිබ්බානං, භාසිතත්ථො, විපාකො, කිරියාති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා අත්ථොති වෙදිතබ්බා . තං අත්ථං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං අත්ථෙ පභෙදගතං ඤාණං **අත්ථපටිසම්භිදා. ධම්මොති**පි සඞ්ඛෙපතො පච්චයස්සෙතං අධිවචනං. පච්චයො හි යස්මා තං තං දහති පවත්තෙති වා සම්පාපුණිතුං වා දෙති, තස්මා ධම්මොති වුච්චති. පභෙදතො පන යො කොචි ඵලනිබ්බත්තකො හෙතු, අරියමග්ගො, භාසිතං, කුසලං, අකුසලන්ති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ධම්මොති වෙදිතබ්බා. තං ධම්මං පච්චවෙක්ඛන්තස්ස තස්මිං ධම්මෙ පභෙදගතං ඤාණං **ධම්මපටිසම්භිදා.**

අයමෙව හි අත්ථො අභිධම්මෙ –

> ‘‘දුක්ඛෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා. දුක්ඛසමුදයෙ ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා. හෙතුම්හි ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා. හෙතුඵලෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා. යෙ ධම්මා ජාතා භූතා සඤ්ජාතා නිබ්බත්තා අභිනිබ්බත්තා පාතුභූතා. ඉමෙසු ධම්මෙසු ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා. යම්හා ධම්මා තෙ ධම්මා ජාතා භූතා සඤ්ජාතා නිබ්බත්තා අභිනිබ්බත්තා පාතුභූතා, තෙසු ධම්මෙසු ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා. ජරාමරණෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා. ජරාමරණසමුදයෙ ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා…පෙ…. සඞ්ඛාරනිරොධෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා. සඞ්ඛාරනිරොධගාමිනියා පටිපදාය ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා. ඉධ භික්ඛු ධම්මං ජානාති සුත්තං ගෙය්‍යං…පෙ…. වෙදල්ලං. අයං වුච්චති ධම්මපටිසම්භිදා. සො තස්ස තස්සෙව භාසිතස්ස අත්ථං ජානාති ‘අයං ඉමස්ස භාසිතස්ස අත්ථො, අයං ඉමස්ස භාසිතස්ස අත්ථො’ති. අයං වුච්චති අත්ථපටිසම්භිදා. කතමෙ ධම්මා කුසලා? යස්මිං සමයෙ කාමාවචරං කුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති…පෙ…. ඉමෙ ධම්මා කුසලා. ඉමෙසු ධම්මෙසු ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා. තෙසං විපාකෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා’’තිආදිනා (විභ. 719 ආදයො) නයෙන විභජිත්වා දස්සිතො.

තත්‍රධම්මනිරුත්තාභිලාපෙ ඤාණන්ති තස්මිං අත්ථෙ ච ධම්මෙ ච යා සභාවනිරුත්ති අබ්‍යභිචාරී වොහාරො. තදභිලාපෙ තස්ස භාසනෙ උදීරණෙ තං භාසිතං ලපිතං උදීරිතං සුත්වාව අයං සභාවනිරුත්ති, අයං න සභාවනිරුත්තීති එවං තස්සා ධම්මනිරුත්තිසඤ්ඤිතාය සභාවනිරුත්තියා මාගධිකාය සබ්බසත්තානං මූලභාසාය පභෙදගතං ඤාණං **නිරුත්තිපටිසම්භිදා.** නිරුත්තිපටිසම්භිදාප්පත්තො හි ඵස්සො වෙදනාති එවමාදිවචනං සුත්වාව අයං සභාවනිරුත්තීති ජානාති. ඵස්සා වෙදනොති එවමාදිකං පන අයං න සභාවනිරුත්තීති.

ඤාණෙසු ඤාණන්ති සබ්බත්ථ ඤාණමාරම්මණං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස ඤාණාරම්මණං ඤාණං, යථාවුත්තෙසු වා තෙසු ඤාණෙසු සගොචරකිච්චාදිවසෙන විත්ථාරතො ඤාණං **පටිභානපටිසම්භිදාති** අත්ථො.

429. චතස්සොපි චෙතා පටිසම්භිදා ද්වීසු ඨානෙසු පභෙදං ගච්ඡන්ති සෙක්ඛභූමියඤ්ච අසෙක්ඛභූමියඤ්ච.

තත්ථ අග්ගසාවකානං මහාසාවකානඤ්ච අසෙක්ඛභූමියං පභෙදගතා. ආනන්දත්ථෙරචිත්තගහපතිධම්මිකඋපාසකඋපාලිගහපතිඛුජ්ජුත්තරාඋපාසිකාදීනං සෙක්ඛභූමියං. එවං ද්වීසු භූමීසු පභෙදං ගච්ඡන්තියොපි චෙතා අධිගමෙන පරියත්තියා සවනෙන පරිපුච්ඡාය පුබ්බයොගෙන චාති ඉමෙහි පඤ්චහාකාරෙහි විසදා හොන්ති.

තත්ථ **අධිගමො** නාම අරහත්තප්පත්ති. **පරියත්ති** නාම බුද්ධවචනස්ස පරියාපුණනං. **සවනං** නාම සක්කච්චං අට්ඨිං කත්වා ධම්මස්සවනං. **පරිපුච්ඡා** නාම පාළිඅට්ඨකථාදීසු ගණ්ඨිපදඅත්ථපදවිනිච්ඡයකථා, **පුබ්බයොගො** නාම පුබ්බබුද්ධානං සාසනෙ ගතපච්චාගතිකභාවෙන යාව අනුලොමං ගොත්‍රභුසමීපං, තාව විපස්සනානුයොගො.

අපරෙ ආහු –

‘‘පුබ්බයොගො බාහුසච්චං, දෙසභාසා ච ආගමො;
පරිපුච්ඡා අධිගමො, ගරුසන්නිස්සයො තථා;
මිත්තසම්පත්ති චෙවාති, පටිසම්භිදපච්චයා’’ති.

තත්ථ **පුබ්බයොගො** වුත්තනයොව. **බාහුසච්චං** නාම තෙසු තෙසු සත්ථෙසු ච සිප්පායතනෙසු ච කුසලතා. **දෙසභාසා** නාම එකසතවොහාරකුසලතා. විසෙසෙන පන මාගධිකෙ කොසල්ලං. **ආගමො** නාම අන්තමසො ඔපම්මවග්ගමත්තස්සපි බුද්ධවචනස්ස පරියාපුණනං. **පරිපුච්ඡා** නාම එකගාථායපි අත්ථවිනිච්ඡයපුච්ඡනං. **අධිගමො** නාම සොතාපන්නතා වා…පෙ…. අරහත්තං වා. **ගරුසන්නිස්සයො** නාම සුතපටිභානබහුලානං ගරූනං සන්තිකෙ වාසො. **මිත්තසම්පත්ති** නාම තථාරූපානංයෙව මිත්තානං පටිලාභොති.

තත්ථ බුද්ධා ච පච්චෙකබුද්ධා ච පුබ්බයොගඤ්චෙව අධිගමඤ්ච නිස්සාය පටිසම්භිදා පාපුණන්ති. සාවකා සබ්බානිපි එතානි කාරණානි. පටිසම්භිදාප්පත්තියා ච පාටියෙක්කො කම්මට්ඨානභාවනානුයොගො නාම නත්ථි. සෙක්ඛානං පන සෙක්ඛඵලවිමොක්ඛන්තිකා. අසෙක්ඛානං අසෙක්ඛඵලවිමොක්ඛන්තිකාව පටිසම්භිදාප්පත්ති හොති. තථාගතානං හි දසබලානි විය අරියානං අරියඵලෙනෙව පටිසම්භිදා ඉජ්ඣන්තීති ඉමා පටිසම්භිදා සන්ධාය වුත්තං චතුපටිසම්භිදාවසෙන චතුබ්බිධාති.

පඤ්ඤාභූමි-මූල-සරීරවවත්ථානං

430. කථං **භාවෙතබ්බා**ති එත්ථ පන යස්මා ඉමාය පඤ්ඤාය ඛන්ධායතනධාතුඉන්ද්‍රියසච්චපටිච්චසමුප්පාදාදිභෙදා ධම්මා **භූමි**. සීලවිසුද්ධි චෙව චිත්තවිසුද්ධි චාති ඉමා ද්වෙ විසුද්ධියො **මූලං**. දිට්ඨිවිසුද්ධි, කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධි, මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධි, පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි, ඤාණදස්සනවිසුද්ධීති ඉමා පඤ්ච විසුද්ධියො **සරීරං**. තස්මා තෙසු භූමිභූතෙසු ධම්මෙසු උග්ගහපරිපුච්ඡාවසෙන ඤාණපරිචයං කත්වා මූලභූතා ද්වෙ විසුද්ධියො සම්පාදෙත්වා සරීරභූතා පඤ්ච විසුද්ධියො සම්පාදෙන්තෙන භාවෙතබ්බා. අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො.

431. අයං පන විත්ථාරො, යං තාව වුත්තං ‘‘ඛන්ධායතනධාතුඉන්ද්‍රියසච්චපටිච්චසමුප්පාදාදිභෙදා ධම්මා භූමී’’ති, එත්ථ **ඛන්ධා**ති පඤ්ච ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති.

රූපක්ඛන්ධකථා

432. තත්ථ යං කිඤ්චි සීතාදීහි රුප්පනලක්ඛණං ධම්මජාතං, සබ්බං තං එකතො කත්වා **රූපක්ඛන්ධො**ති වෙදිතබ්බං.

තදෙතං රුප්පනලක්ඛණෙන එකවිධම්පි භූතොපාදායභෙදතො දුවිධං.

තත්ථ භූතරූපං චතුබ්බිධං – පථවීධාතු ආපොධාතු තෙජොධාතු වායොධාතූති. තාසං ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානානි චතුධාතුවවත්ථානෙ වුත්තානි. පදට්ඨානතො පන තා සබ්බාපි අවසෙසධාතුත්තයපදට්ඨානා.

උපාදාරූපං චතුවීසතිවිධං – චක්ඛු, සොතං, ඝානං, ජිව්හා, කායො, රූපං, සද්දො, ගන්ධො, රසො, ඉත්ථින්ද්‍රියං, පුරිසින්ද්‍රියං, ජීවිතින්ද්‍රියං, හදයවත්ථු, කායවිඤ්ඤත්ති, වචීවිඤ්ඤත්ති, ආකාසධාතු, රූපස්ස ලහුතා, රූපස්ස මුදුතා , රූපස්ස කම්මඤ්ඤතා, රූපස්ස උපචයො, රූපස්ස සන්තති, රූපස්ස ජරතා, රූපස්ස අනිච්චතා, කබළීකාරො ආහාරොති.

433. තත්ථ රූපාභිඝාතාරහතප්පසාදලක්ඛණං දට්ඨුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානභූතප්පසාදලක්ඛණං වා **චක්ඛු,** රූපෙසු ආවිඤ්ඡනරසං, චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානං, දට්ඨුකාමතානිදානකම්මජභූතපදට්ඨානං.

සද්දාභිඝාතාරහභූතප්පසාදලක්ඛණං, සොතුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානභූතප්පසාදලක්ඛණං වා **සොතං,** සද්දෙසු ආවිඤ්ඡනරසං, සොතවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානං, සොතුකාමතානිදානකම්මජභූතපදට්ඨානං.

ගන්ධාභිඝාතාරහභූතප්පසාදලක්ඛණං, ඝායිතුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානභූතප්පසාදලක්ඛණං වා **ඝානං,** ගන්ධෙසු ආවිඤ්ඡනරසං, ඝානවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානං, ඝායිතුකාමතානිදානකම්මජභූතපදට්ඨානං.

රසාභිඝාතාරහභූතප්පසාදලක්ඛණා, සායිතුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානභූතප්පසාදලක්ඛණා වා **ජිව්හා,** රසෙසු ආවිඤ්ඡනරසා, ජිව්හාවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානා, සායිතුකාමතානිදානකම්මජභූතපදට්ඨානා.

ඵොට්ඨබ්බාභිඝාතාරහභූතප්පසාදලක්ඛණො, ඵුසිතුකාමතානිදානකම්මසමුට්ඨානභූතප්පසාදලක්ඛණො වා **කායො,** ඵොට්ඨබ්බෙසු ආවිඤ්ඡනරසො, කායවිඤ්ඤාණස්ස ආධාරභාවපච්චුපට්ඨානො, ඵුසිතුකාමතානිදානකම්මජභූතපදට්ඨානො.

434. කෙචි පන ''තෙජාධිකානං භූතානං පසාදො චක්ඛු, වායුපථවීආපාධිකානං භූතානං පසාදා සොතඝානජිව්හා, කායො සබ්බෙසම්පී''ති වදන්ති. අපරෙ ''තෙජාධිකානං පසාදො චක්ඛු, විවරවායුආපපථවාධිකානං සොතඝානජිව්හාකායා''ති වදන්ති. තෙ වත්තබ්බා ''සුත්තං ආහරථා''ති. අද්ධා සුත්තමෙව න දක්ඛිස්සන්ති. කෙචි පනෙත්ථ ''තෙජාදීනං ගුණෙහි රූපාදීහි අනුගය්හභාවතො''ති කාරණං **දස්සෙන්ති**. තෙ වත්තබ්බා ''කො පනෙවමාහ රූපාදයො තෙජාදීනං ගුණා'ති. අවිනිබ්භොගවුත්තීසු හි භූතෙසු අයං ඉමස්ස ගුණො අයං ඉමස්ස ගුණොති න ලබ්භා වත්තු''න්ති. අථාපි වදෙය්‍යුං ''යථා තෙසු තෙසු සම්භාරෙසු තස්ස තස්ස භූතස්ස අධිකතාය පථවීආදීනං සන්ධාරණාදීනි කිච්චානි ඉච්ඡථ, එවං තෙජාදිඅධිකෙසු සම්භාරෙසු රූපාදීනං අධිකභාවදස්සනතො ඉච්ඡිතබ්බමෙතං රූපාදයො තෙසං ගුණා''ති. තෙ වත්තබ්බා ''ඉච්ඡෙය්‍යාම, යදි ආපාධිකස්ස ආසවස්ස ගන්ධතො පථවීඅධිකෙ කප්පාසෙ ගන්ධො අධිකතරො සියා, තෙජාධිකස්ස ච උණ්හොදකස්ස වණ්ණතො සීතුදකස්ස වණ්ණො පරිහායෙථ''. යස්මා පනෙතං උභයම්පි නත්ථි, තස්මා පහායෙතං එතෙසං නිස්සයභූතානං විසෙසකප්පනං, ''යථා අවිසෙසෙපි එකකලාපෙ භූතානං රූපරසාදයො අඤ්ඤමඤ්ඤං විසදිසා හොන්ති, එවං චක්ඛුපසාදාදයො අවිජ්ජමානෙපි අඤ්ඤස්මිං විසෙසකාරණෙ''ති ගහෙතබ්බමෙතං.

කිං පන තං යං අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අසාධාරණං? කම්මමෙව නෙසං විසෙසකාරණං. තස්මා කම්මවිසෙසතො එතෙසං විසෙසො, න භූතවිසෙසතො. භූතවිසෙසෙ හි සති පසාදොව න උප්පජ්ජති. සමානානඤ්හි පසාදො, න විසමානානන්ති පොරාණා.

435. එවං කම්මවිසෙසතො විසෙසවන්තෙසු ච එතෙසු චක්ඛුසොතානි **අසම්පත්තවිසයගාහකානි,** අත්තනො නිස්සයං අනල්ලීනනිස්සයෙ එව විසයෙ විඤ්ඤාණහෙතුත්තා. ඝානජිව්හාකායා **සම්පත්තවිසයගාහකා,** නිස්සයවසෙන චෙව, සයඤ්ච, අත්තනො නිස්සයං අල්ලීනෙයෙව විසයෙ විඤ්ඤාණහෙතුත්තා.

436. **චක්ඛු** චෙත්ථ යදෙතං ලොකෙ නීලපඛුමසමාකිණ්ණකණ්හසුක්කමණ්ඩලවිචිත්තං නීලුප්පලදලසන්නිභං චක්ඛූති වුච්චති. තස්ස සසම්භාරචක්ඛුනො සෙතමණ්ඩලපරික්ඛිත්තස්ස කණ්හමණ්ඩලස්ස මජ්ඣෙ අභිමුඛෙ ඨිතානං සරීරසණ්ඨානුප්පත්තිපදෙසෙ සත්තසු පිචුපටලෙසු ආසිත්තතෙලං පිචුපටලානි විය සත්ත අක්ඛිපටලානි බ්‍යාපෙත්වා ධාරණන්හාපනමණ්ඩනබීජනකිච්චාහි චතූහි ධාතීහි ඛත්තියකුමාරො විය සන්ධාරණබන්ධනපරිපාචනසමුදීරණකිච්චාහි චතූහි ධාතූහි කතූපකාරං උතුචිත්තාහාරෙහි උපත්ථම්භියමානං ආයුනා අනුපාලියමානං වණ්ණගන්ධරසාදීහි පරිවුතං පමාණතො ඌකාසිරමත්තං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානං තිට්ඨති. වුත්තම්පි චෙතං ධම්මසෙනාපතිනා –

> ''යෙන චක්ඛුපසාදෙන, රූපානි මනුපස්සති;
> පරිත්තං සුඛුමං එතං, ඌකාසිරසමූපම''න්ති.

සසම්භාරසොතබිලස්ස අන්තො තනුතම්බලොමාචිතෙ අඞ්ගුලිවෙධකසණ්ඨානෙ පදෙසෙ **සොතං** වුත්තප්පකාරාහි ධාතූහි කතූපකාරං උතුචිත්තාහාරෙහි උපත්ථම්භියමානං ආයුනා අනුපාලියමානං වණ්ණාදීහි පරිවුතං සොතවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානං තිට්ඨති.

සසම්භාරඝානබිලස්ස අන්තො අජපදසණ්ඨානෙ පදෙසෙ **ඝානං** යථාවුත්තප්පකාරූපකාරූපත්ථම්භනානුපාලනපරිවාරං ඝානවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානං තිට්ඨති.

සසම්භාරජිව්හාමජ්ඣස්ස උපරි උප්පලදලග්ගසණ්ඨානෙ පදෙසෙ **ජිව්හා** යථාවුත්තප්පකාරූපකාරූපත්ථම්භනානුපාලනපරිවාරා ජිව්හාවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානා තිට්ඨති.

යාවතා පන ඉමස්මිං කායෙ උපාදිණ්ණරූපං නාම අත්ථි. සබ්බත්ථ **කායො** කප්පාසපටලෙ ස්නෙහො විය වුත්තප්පකාරූපකාරූපත්ථම්භනානුපාලනපරිවාරොව හුත්වා කායවිඤ්ඤාණාදීනං යථාරහං වත්ථුද්වාරභාවං සාධයමානො තිට්ඨති.

වම්මිකඋදකාකාසගාමසිවථිකසඞ්ඛාතසගොචරනින්නා විය ච අහිසුසුමාරපක්ඛීකුක්කුරසිඞ්ගාලා රූපාදිසගොචරනින්නාව එතෙ චක්ඛාදයොති දට්ඨබ්බා.

437. තතො පරෙසු පන රූපාදීසු චක්ඛුපටිහනනලක්ඛණං **රූපං,** චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස විසයභාවරසං , තස්සෙව ගොචරපච්චුපට්ඨානං, චතුමහාභූතපදට්ඨානං. යථා චෙතං තථා සබ්බානිපි උපාදාරූපානි. යත්ථ පන විසෙසො අත්ථි,

තත්ථ චක්ඛාම. තයිදං නීලං පීතකන්තිආදිවසෙන අනෙකවිධං.

සොතපටිහනනලක්ඛණො **සද්දො,** සොතවිඤ්ඤාණස්ස විසයභාවරසො, තස්සෙව ගොචරපච්චුපට්ඨානො. භෙරිසද්දො මුදිඞ්ගසද්දොතිආදිනා නයෙන අනෙකවිධො.

ඝානපටිහනනලක්ඛණො **ගන්ධො,** ඝානවිඤ්ඤාණස්ස විසයභාවරසො, තස්සෙව ගොචරපච්චුපට්ඨානො. මූලගන්ධො සාරගන්ධොතිආදිනා නයෙන අනෙකවිධො.

ජිව්හාපටිහනනලක්ඛණො **රසො,** ජිව්හාවිඤ්ඤාණස්ස විසයභාවරසො, තස්සෙව ගොචරපච්චුපට්ඨානො. මූලරසො ඛන්ධරසොතිආදිනා නයෙන අනෙකවිධො.

438. ඉත්ථිභාවලක්ඛණං **ඉත්ථින්ද්‍රියං,** ඉත්ථීති පකාසනරසං, ඉත්ථිලිඞ්ගනිමිත්තකුත්තාකප්පානං කාරණභාවපච්චුපට්ඨානං. පුරිසභාවලක්ඛණං **පුරිසින්ද්‍රියං,** පුරිසොති පකාසනරසං, පුරිසලිඞ්ගනිමිත්තකුත්තාකප්පානං කාරණභාවපච්චුපට්ඨානං. තදුභයම්පි කායප්පසාදො විය සකලසරීරං බ්‍යාපකමෙව, න ච කායපසාදෙන ඨිතොකාසෙ ඨිතන්ති වා අට්ඨිතොකාසෙ ඨිතන්ති වාති වත්තබ්බතං ආපජ්ජති, රූපරසාදයො විය අඤ්ඤමඤ්ඤං සඞ්කරො නත්ථි.

439. සහජරූපානුපාලනලක්ඛණං **ජීවිතින්ද්‍රියං,** තෙසං පවත්තනරසං, තෙසඤ්ඤෙව ඨපනපච්චුපට්ඨානං, යාපයිතබ්බභූතපදට්ඨානං. සන්තෙපි ච අනුපාලනලක්ඛණාදිම්හි විධානෙ අත්ථික්ඛණෙයෙව තං සහජරූපානි අනුපාලෙති උදකං විය උප්පලාදීනි. යථාසකං පච්චයුප්පන්නෙපි ච ධම්මෙ පාලෙති ධාති විය කුමාරං. සයං පවත්තිතධම්මසම්බන්ධෙනෙව ච පවත්තති නියාමකො විය. න භඞ්ගතො උද්ධං පවත්තති, අත්තනො ච පවත්තයිතබ්බානඤ්ච අභාවා. න භඞ්ගක්ඛණෙ ඨපෙති, සයං භිජ්ජමානත්තා. ඛීයමානො විය වට්ටිස්නෙහො දීපසිඛං. න ච අනුපාලනපවත්තනට්ඨපනානුභාවවිරහිතං, යථාවුත්තක්ඛණෙ තස්ස තස්ස සාධනතොති දට්ඨබ්බං.

440. මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනං නිස්සයලක්ඛණං **හදයවත්ථු,** තාසඤ්ඤෙව ධාතූනං ආධාරණරසං , උබ්බහනපච්චුපට්ඨානං. හදයස්ස අන්තො කායගතාසතිකථායං වුත්තප්පකාරං ලොහිතං නිස්සාය සන්ධාරණාදිකිච්චෙහි භූතෙහි කතූපකාරං උතුචිත්තාහාරෙහි උපත්ථම්භියමානං ආයුනා අනුපාලියමානං මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතූනඤ්චෙව තංසම්පයුත්තධම්මානඤ්ච වත්ථුභාවං සාධයමානං තිට්ඨති.

441. අභික්කමාදිපවත්තකචිත්තසමුට්ඨානවායොධාතුයා සහජරූපකායථම්භනසන්ධාරණචලනස්ස පච්චයො ආකාරවිකාරො **කායවිඤ්ඤත්ති,** අධිප්පායපකාසනරසා, කායවිප්ඵන්දනහෙතුභාවපච්චුපට්ඨානා, චිත්තසමුට්ඨානවායොධාතුපදට්ඨානා. සා පනෙසා කායවිප්ඵන්දනෙන අධිප්පායවිඤ්ඤාපනහෙතුත්තා, සයඤ්ච තෙන කායවිප්ඵන්දනසඞ්ඛාතෙන කායෙන විඤ්ඤෙය්‍යත්තා ''කායවිඤ්ඤත්ති''ති වුච්චති. තාය ච පන චලිතෙහි චිත්තජරූපෙහි අභිසම්බන්ධානං උතුජාදීනම්පි චලනතො අභික්කමාදයො පවත්තන්තීති වෙදිතබ්බා.

වචීභෙදපවත්තකචිත්තසමුට්ඨානපථවීධාතුයා උපාදිණ්ණඝට්ටනස්ස පච්චයො ආකාරවිකාරො **වචීවිඤ්ඤත්ති,** අධිප්පායප්පකාසනරසා, වචීඝොසහෙතුභාවපච්චුපට්ඨානා, චිත්තසමුට්ඨානපථවීධාතුපදට්ඨානා. සා පනෙසා වචීඝොසෙන අධිප්පායවිඤ්ඤාපනහෙතුත්තා, සයඤ්ච තාය වචීඝොසසඞ්ඛාතාය වාචාය විඤ්ඤෙය්‍යත්තා ''වචීවිඤ්ඤත්ති''ති වුච්චති. යථා හි අරඤ්ඤෙ උස්සාපෙත්වා බන්ධගොසීසාදිඋදකනිමිත්තං දිස්වා උදකමෙත්ථ අත්ථීති විඤ්ඤායති, එවං කායවිප්ඵන්දනඤ්චෙව වචීඝොසඤ්ච ගහෙත්වා කායවචීවිඤ්ඤත්තියොපි විඤ්ඤායන්ති.

442. රූපපරිච්ඡෙදලක්ඛණා **ආකාසධාතු,** රූපපරියන්තප්පකාසනරසා, රූපමරියාදාපච්චුපට්ඨානා, අසම්ඵුට්ඨභාවච්ඡිද්දවිවරභාවපච්චුපට්ඨානා වා, පරිච්ඡින්නරූපපදට්ඨානා. යාය පරිච්ඡින්නෙසු රූපෙසු ඉදමිතො උද්ධමධො තිරියන්ති ච හොති.

443. අදන්ධතාලක්ඛණා **රූපස්ස ලහුතා,** රූපානං ගරුභාවවිනොදනරසා, ලහුපරිවත්තිතාපච්චුපට්ඨානා, ලහුරූපපදට්ඨානා. අථද්ධතාලක්ඛණා **රූපස්ස මුදුතා,** රූපානං ථද්ධභාවවිනොදනරසා, සබ්බකිරියාසු අවිරොධිතාපච්චුපට්ඨානා, මුදුරූපපදට්ඨානා. සරීරකිරියානුකූලකම්මඤ්ඤභාවලක්ඛණා **රූපස්ස කම්මඤ්ඤතා,** අකම්මඤ්ඤතාවිනොදනරසා, අදුබ්බලභාවපච්චුපට්ඨානා, කම්මඤ්ඤරූපපදට්ඨානා.

එතා පන තිස්සො න අඤ්ඤමඤ්ඤං විජහන්ති, එවං සන්තෙපි යො අරොගිනො විය රූපානං ලහුභාවො අදන්ධතා ලහුපරිවත්තිප්පකාරො රූපදන්ධත්තකරධාතුක්ඛොභපටිපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානො, සො රූපවිකාරො **රූපස්ස ලහුතා.** යො පන සුපරිමද්දිතචම්මස්සෙව රූපානං මුදුභාවො සබ්බකිරියාවිසෙසෙසු වසවත්තනභාවමද්දවප්පකාරො රූපත්ථද්ධත්තකරධාතුක්ඛොභපටිපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානො, සො රූපවිකාරො **රූපස්ස මුදුතා.** යො පන සුදන්තසුවණ්ණස්සෙව රූපානං කම්මඤ්ඤභාවො සරීරකිරියානුකූලභාවප්පකාරො සරීරකිරියානං අනනුකූලකරධාතුක්ඛොභපටිපක්ඛපච්චයසමුට්ඨානො, සො රූපවිකාරො **රූපස්ස කම්මඤ්ඤතාති** එවමෙතාසං විසෙසො වෙදිතබ්බො.

444. ආචයලක්ඛණො **රූපස්ස උපචයො,** පුබ්බන්තතො රූපානං උම්මුජ්ජාපනරසො, නියාතනපච්චුපට්ඨානො, පරිපුණ්ණභාවපච්චුපට්ඨානො වා, උපචිතරූපපදට්ඨානො. පවත්තිලක්ඛණා **රූපස්ස සන්තති,** අනුප්පබන්ධනරසා, අනුපච්ඡෙදපච්චුපට්ඨානා, අනුප්පබන්ධකරූපපදට්ඨානා. උභයම්පෙතං ජාතිරූපස්සෙවාධිවචනං, ආකාරනානත්තතො පන වෙනෙය්‍යවසෙන ච ‘‘උපචයො සන්තතී’’ති උද්දෙසදෙසනා කතා. යස්මා පනෙත්ථ අත්ථතො නානත්තං නත්ථි, තස්මා ඉමෙසං පදානං නිද්දෙසෙ ‘‘යො ආයතනානං ආචයො, සො රූපස්ස උපචයො. යො රූපස්ස උපචයො, සා රූපස්ස සන්තතී’’ති (ධ. ස. 641-642) වුත්තං. අට්ඨකථායම්පි ‘‘ආචයො නාම නිබ්බත්ති, උපචයො නාම වඩ්ඪි, සන්තති නාම පවත්තී’’ති (ධ. ස. අට්ඨ. 641) වත්වා ‘‘නදීතීරෙ ඛතකූපකම්හි උදකුග්ගමනකාලො විය ආචයො නිබ්බත්ති, පරිපුණ්ණකාලො විය උපචයො වඩ්ඪි, අජ්ඣොත්ථරිත්වා ගමනකාලො විය සන්තති පවත්තී’’ති (ධ. ස. අට්ඨ. 641) උපමා කතා.

උපමාවසානෙ ච ‘‘එවං කිං කථිතං හොති? ආයතනෙන ආචයො කථිතො, ආචයෙන ආයතනං කථිත’’න්ති වුත්තං. තස්මා යා රූපානං පඨමාභිනිබ්බත්ති, සා ආචයො. යා තෙසං උපරි අඤ්ඤෙසම්පි නිබ්බත්තමානානං නිබ්බත්ති, සා වඩ්ඪිආකාරෙන උපට්ඨානතො උපචයො. යා තෙසම්පි උපරි පුනප්පුනං අඤ්ඤෙසං නිබ්බත්තමානානං නිබ්බත්ති, සා අනුපබන්ධාකාරෙන උපට්ඨානතො සන්තතීති ච පවුච්චතීති වෙදිතබ්බා.

රූපපරිපාකලක්ඛණා **ජරතා,** උපනයනරසා, සභාවානපගමෙපි නවභාවාපගමපච්චුපට්ඨානා වීහිපුරාණභාවො විය, පරිපච්චමානරූපපදට්ඨානා. ඛණ්ඩිච්චාදිභාවෙන දන්තාදීසු විකාරදස්සනතො ඉදං පාකටජරං සන්ධාය වුත්තං. අරූපධම්මානං පන පටිච්ඡන්නජරා නාම හොති, තස්සා එස විකාරො නත්ථි, යා ච පථවී උදකපබ්බතචන්දිමසූරියාදීසු අවීචිජරා නාම.

පරිභෙදලක්ඛණා **රූපස්ස අනිච්චතා,** සංසීදනරසා, ඛයවයපච්චුපට්ඨානා, පරිභිජ්ජමානරූපපදට්ඨානා.

445. ඔජාලක්ඛණො **කබළීකාරො ආහාරො,** රූපාහරණරසො, උපත්ථම්භනපච්චුපට්ඨානො, කබළං කත්වා ආහරිතබ්බවත්ථුපදට්ඨානො. යාය ඔජාය සත්තා යාපෙන්ති, තස්සා එතං අධිවචනං.

446. ඉමානි තාව පාළියං ආගතරූපානෙව. අට්ඨකථායං පන බලරූපං සම්භවරූපං ජාතිරූපං රොගරූපං එකච්චානං මතෙන මිද්ධරූපන්ති එවං අඤ්ඤානිපි රූපානි ආහරිත්වා ‘‘අද්ධා මුනීසි සම්බුද්ධො, නත්ථි නීවරණා තවා’’තිආදීනි (සු. නි. 546) වත්වා මිද්ධරූපං තාව නත්ථියෙවාති පටික්ඛිත්තං. ඉතරෙසු රොගරූපං ජරතාඅනිච්චතාග්ගහණෙන ගහිතමෙව, ජාතිරූපං උපචයසන්තතිග්ගහණෙන, සම්භවරූපං ආපොධාතුග්ගහණෙන, බලරූපං වායොධාතුග්ගහණෙන ගහිතමෙව. තස්මා තෙසු එකම්පි විසුං නත්ථීති සන්නිට්ඨානං කතං.

ඉති ඉදං චතුවීසතිවිධං උපාදාරූපං පුබ්බෙ වුත්තං චතුබ්බිධං භූතරූපඤ්චාති අට්ඨවීසතිවිධං රූපං හොති අනූනමනධිකං.

447. තං සබ්බම්පි න හෙතු අහෙතුකං හෙතුවිප්පයුත්තං සප්පච්චයං ලොකියං සාසවමෙවාතිආදිනා නයෙන **එකවිධං**.

අජ්ඣත්තිකං බාහිරං, ඔළාරිකං සුඛුමං, දූරෙ සන්තිකෙ, නිප්ඵන්නං අනිප්ඵන්නං, පසාදරූපං නපසාදරූපං, ඉන්ද්‍රියං අනින්ද්‍රියං, උපාදින්නං අනුපාදින්නන්තිආදිවසෙන **දුවිධං**.

තත්ථ චක්ඛාදිපඤ්චවිධං අත්තභාවං අධිකිච්ච පවත්තත්තා **අජ්ඣත්තිකං,** සෙසං තතො බාහිරත්තා **බාහිරං**. චක්ඛාදීනි නව ආපොධාතුවජ්ජිතා තිස්සො ධාතුයො චාති ද්වාදසවිධං ඝට්ටනවසෙන ගහෙතබ්බතො **ඔළාරිකං,** සෙසං තතො විපරීතත්තා **සුඛුමං**. යං සුඛුමං තදෙව දුප්පටිවිජ්ඣසභාවත්තා **දූරෙ,** ඉතරං සුප්පටිවිජ්ඣසභාවත්තා **සන්තිකෙ**. චතස්සො ධාතුයො, චක්ඛාදීනි තෙරස, කබළීකාරාහාරො චාති අට්ඨාරසවිධං රූපං පරිච්ඡෙදවිකාරලක්ඛණභාවං අතික්කමිත්වා සභාවෙනෙව පරිග්ගහෙතබ්බතො **නිප්ඵන්නං,** සෙසං තබ්බිපරීතතාය **අනිප්ඵන්නං**. චක්ඛාදිපඤ්චවිධං රූපාදීනං ගහණපච්චයභාවෙන ආදාසතලං විය විප්පසන්නත්තා **පසාදරූපං,** ඉතරං තතො විපරීතත්තා **නපසාදරූපං**. පසාදරූපමෙව ඉත්ථින්ද්‍රියාදිත්තයෙන සද්ධිං අධිපතියට්ඨෙන **ඉන්ද්‍රියං,** සෙසං තතො විපරීතත්තා **අනින්ද්‍රියං**. යං කම්මජන්ති පරතො වක්ඛාම, තං කම්මෙන උපාදින්නත්තා **උපාදින්නං,** සෙසං තතො විපරීතත්තා අනුපාදින්නං.

448. පුන සබ්බමෙව රූපං සනිදස්සනකම්මජාදීනං තිකානං වසෙන **තිවිධං** හොති. තත්ථ ඔළාරිකෙ රූපං **සනිදස්සනසප්පටිඝං,** සෙසං **අනිදස්සනසප්පටිඝං**. සබ්බම්පි සුඛුමං **අනිදස්සනඅප්පටිඝං**. එවං තාව සනිදස්සනත්තිකවසෙන තිවිධං. කම්මජාදිත්තිකවසෙන පන කම්මතො ජාතං **කම්මජං,** තදඤ්ඤපච්චයජාතං **අකම්මජං,** නකුතොචිජාතං **නෙව කම්මජං නාකම්මජං**. චිත්තතො ජාතං **චිත්තජං,** තදඤ්ඤපච්චයජාතං **අචිත්තජං,** නකුතොචිජාතං **නෙව චිත්තජං නාචිත්තජං,** ආහාරතො ජාතං **ආහාරජං,** තදඤ්ඤපච්චයජාතං **අනාහාරජං,** නකුතොචිජාතං **නෙව ආහාරජං නඅනාහාරජං**. උතුතො ජාතං **උතුජං,** තදඤ්ඤපච්චයජාතං **අනුතුජං,** නකුතොචිජාතං **නෙව උතුජං නඅනුතුජන්ති** එවං කම්මජාදිත්තිකවසෙන තිවිධං.

449. පුන දිට්ඨාදිරූපරූපාදිවත්ථාදිචතුක්කවසෙන **චතුබ්බිධං**. තත්ථ රූපායතනං **දිට්ඨං** නාම දස්සනවිසයත්තා, සද්දායතනං **සුතං** නාම සවනවිසයත්තා, ගන්ධරසඵොට්ඨබ්බත්තයං **මුතං** නාම සම්පත්තගාහකඉන්ද්‍රියවිසයත්තා, සෙසං **විඤ්ඤාතං** නාම විඤ්ඤාණස්සෙව විසයත්තාති එවං තාව දිට්ඨාදිචතුක්කවසෙන චතුබ්බිධං.

නිප්ඵන්නරූපං පනෙත්ථ **රූපරූපං** නාම, ආකාසධාතු **පරිච්ඡෙදරූපං** නාම, කායවිඤ්ඤත්තිආදි කම්මඤ්ඤතාපරියන්තං **විකාරරූපං** නාම, ජාතිජරාභඞ්ගං **ලක්ඛණරූපං** නාමාති එවං රූපරූපාදිචතුක්කවසෙන චතුබ්බිධං.

යං පනෙත්ථ හදයරූපං නාම, තං **වත්ථු** න ද්වාරං. විඤ්ඤත්තිද්වයං **ද්වාරං** න වත්ථු. පසාදරූපං **වත්ථු** චෙව **ද්වාරඤ්ච**. සෙසං **නෙව වත්ථු න ද්වාරන්ති** එවං වත්ථාදිචතුක්කවසෙන චතුබ්බිධං.

450. පුන එකජං, ද්විජං, තිජං, චතුජං, නකුතොචිජාතන්ති ඉමෙසං වසෙන පඤ්චවිධං. තත්ථ කම්මජමෙව චිත්තජමෙව ච **එකජං** නාම. තෙසු සද්ධිං හදයවත්ථුනා ඉන්ද්‍රියරූපං **කම්මජ**මෙව. විඤ්ඤත්තිද්වයං **චිත්තජ**මෙව. යං පන චිත්තතො ච උතුතො ච ජාතං, තං **ද්විජං** නාම, තං සද්දායතනමෙව. යං උතුචිත්තාහාරෙහි ජාතං, තං **තිජං** නාම, තං පන ලහුතාදිත්තයමෙව. යං චතූහිපි කම්මාදීහි ජාතං, තං **චතුජං** නාම, තං ලක්ඛණරූපවජ්ජං අවසෙසං හොති. ලක්ඛණරූපං පන **නකුතොචිජාතං**. කස්මා? න හි උප්පාදස්ස උප්පාදො අත්ථි, උප්පන්නස්ස ච පරිපාකභෙදමත්තං ඉතරද්වයං. යම්පි ‘‘රූපායතනං සද්දායතනං ගන්ධායතනං රසායතනං ඵොට්ඨබ්බායතනං ආකාසධාතු ආපොධාතු රූපස්ස ලහුතා, රූපස්ස මුදුතා, රූපස්ස කම්මඤ්ඤතා, රූපස්ස උපචයො, රූපස්ස සන්තති, කබළීකාරො ආහාරො, ඉමෙ ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානා’’තිආදීසු (ධ. ස. 1201) ජාතියා කුතොචිජාතත්තං අනුඤ්ඤාතං, තං පන රූපජනකපච්චයානං කිච්චානුභාවක්ඛණෙ දිට්ඨත්තාති වෙදිතබ්බං.

ඉදං තාව රූපක්ඛන්ධෙ විත්ථාරකථාමුඛං.

විඤ්ඤාණක්ඛන්ධකථා

451. ඉතරෙසු පන යංකිඤ්චි වෙදයිතලක්ඛණං, සබ්බං තං එකතො කත්වා වෙදනාක්ඛන්ධො; යංකිඤ්චි සඤ්ජානනලක්ඛණං, සබ්බං තං එකතො කත්වා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො; යංකිඤ්චි අභිසඞ්ඛරණලක්ඛණං, සබ්බං තං එකතො කත්වා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො; යංකිඤ්චි විජානනලක්ඛණං, සබ්බං තං එකතො කත්වා විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො වෙදිතබ්බො. තත්ථ යස්මා විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙ විඤ්ඤාතෙ ඉතරෙ සුවිඤ්ඤෙය්‍යා හොන්ති, තස්මා විඤ්ඤාණක්ඛන්ධං ආදිං කත්වා වණ්ණනං කරිස්සාම.

යංකිඤ්චි විජානනලක්ඛණං, සබ්බං තං එකතො කත්වා විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො වෙදිතබ්බොති හි වුත්තං. කිඤ්ච විජානනලක්ඛණං විඤ්ඤාණං? යථාහ ‘‘විජානාති විජානාතීති ඛො, ආවුසො, තස්මා විඤ්ඤාණන්ති වුච්චතී’’ති (ම. නි. 1.449). විඤ්ඤාණං චිත්තං මනොති අත්ථතො එකං. තදෙතං විජානනලක්ඛණෙන සභාවතො එකවිධම්පි ජාතිවසෙන තිවිධං කුසලං, අකුසලං, අබ්‍යාකතඤ්ච.

452. තත්ථ **කුසලං** භූමිභෙදතො චතුබ්බිධං කාමාවචරං රූපාවචරං අරූපාවචරං ලොකුත්තරඤ්ච. තත්ථ **කාමාවචරං** සොමනස්සුපෙක්ඛාඤාණසඞ්ඛාරභෙදතො අට්ඨවිධං. සෙය්‍යථිදං – සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරං සසඞ්ඛාරඤ්ච, තථා ඤාණවිප්පයුත්තං. උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරං සසඞ්ඛාරඤ්ච, තථා ඤාණවිප්පයුත්තං.

යදා හි දෙය්‍යධම්මපටිග්ගාහකාදිසම්පත්තිං අඤ්ඤං වා සොමනස්සහෙතුං ආගම්ම හට්ඨපහට්ඨො ‘‘අත්ථි දින්න’’න්තිආදිනයප්පවත්තං (ම. නි. 1.441) සම්මාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වා අසංසීදන්තො අනුස්සාහිතො පරෙහි දානාදීනි පුඤ්ඤානි කරොති, තදාස්ස සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං චිත්තං අසඞ්ඛාරං හොති. යදා පන වුත්තනයෙන හට්ඨතුට්ඨො සම්මාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වා අමුත්තචාගතාදිවසෙන සංසීදමානො වා පරෙහි වා උස්සාහිතො කරොති, තදාස්ස තදෙව චිත්තං සසඞ්ඛාරං හොති. ඉමස්මිඤ්හි අත්ථෙ සඞ්ඛාරොති එතං අත්තනො වා පරෙසං වා වසෙන පවත්තස්ස පුබ්බපයොගස්සාධිවචනං. යදා පන ඤාතිජනස්ස පටිපත්තිදස්සනෙන ජාතපරිචයා බාලදාරකා භික්ඛූ දිස්වා සොමනස්සජාතා සහසා කිඤ්චිදෙව හත්ථගතං දදන්ති වා වන්දන්ති වා, තදා තතියං චිත්තං උප්පජ්ජති. යදා පන ‘‘දෙථ වන්දථා’’ති ඤාතීහි උස්සාහිතා එවං පටිපජ්ජන්ති, තදා චතුත්ථං චිත්තං උප්පජ්ජති. යදා පන දෙය්‍යධම්මපටිග්ගාහකාදීනං අසම්පත්තිං අඤ්ඤෙසං වා සොමනස්සහෙතූනං අභාවං ආගම්ම චතූසුපි විකප්පෙසු සොමනස්සරහිතා හොන්ති, තදා සෙසානි චත්තාරි උපෙක්ඛාසහගතානි උප්පජ්ජන්තීති. එවං සොමනස්සුපෙක්ඛාඤාණසඞ්ඛාරභෙදතො අට්ඨවිධං කාමාවචරකුසලං වෙදිතබ්බං.

රූපාවචරං පන ඣානඞ්ගයොගභෙදතො පඤ්චවිධං හොති. සෙය්‍යථිදං, විතක්කවිචාරපීතිසුඛසමාධියුත්තං පඨමං, අතික්කන්තවිතක්කං දුතියං, තතො අතික්කන්තවිචාරං තතියං, තතො විරත්තපීතිකං චතුත්ථං, අත්ථඞ්ගතසුඛං උපෙක්ඛාසමාධියුත්තං පඤ්චමන්ති.

අරූපාවචරං චතුන්නං ආරුප්පානං යොගවසෙන චතුබ්බිධං. වුත්තප්පකාරෙන හි ආකාසානඤ්චායතනජ්ඣානෙන සම්පයුත්තං පඨමං, විඤ්ඤාණඤ්චායතනාදීහි දුතියතතියචතුත්ථානි . ලොකුත්තරං චතුමග්ගසම්පයොගතො චතුබ්බිධන්ති එවං තාව කුසලවිඤ්ඤාණමෙව එකවීසතිවිධං හොති.

453. **අකුසලං** පන භූමිතො එකවිධං කාමාවචරමෙව, මූලතො තිවිධං ලොභමූලං දොසමූලං මොහමූලඤ්ච.

තත්ථ **ලොභමූලං** සොමනස්සුපෙක්ඛාදිට්ඨිගතසඞ්ඛාරභෙදතො අට්ඨවිධං. සෙය්‍යථිදං, සොමනස්සසහගතං දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරං සසඞ්ඛාරඤ්ච, තථා දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තං. උපෙක්ඛාසහගතං දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරං සසඞ්ඛාරඤ්ච, තථා දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තං.

යදා හි ‘‘නත්ථි කාමෙසු ආදීනවො’’ති (ම. නි. 1.469) ආදිනා නයෙන මිච්ඡාදිට්ඨිං පුරක්ඛත්වා හට්ඨතුට්ඨො කාමෙ වා පරිභුඤ්ජති, දිට්ඨමඞ්ගලාදීනි වා සාරතො පච්චෙති සභාවතික්ඛෙනෙව අනුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා පඨමං අකුසලචිත්තං උප්පජ්ජති. යදා මන්දෙන සමුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා දුතියං. යදා මිච්ඡාදිට්ඨිං අපුරක්ඛත්වා කෙවලං හට්ඨතුට්ඨො මෙථුනං වා සෙවති, පරසම්පත්තිං වා අභිජ්ඣායති, පරභණ්ඩං වා හරති සභාවතික්ඛෙනෙව අනුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා තතියං. යදා මන්දෙන සමුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදා චතුත්ථං. යදා පන කාමානං වා අසම්පත්තිං ආගම්ම අඤ්ඤෙසං වා සොමනස්සහෙතූනං අභාවෙන චතූසුපි විකප්පෙසු සොමනස්සරහිතා හොන්ති, තදා සෙසානි චත්තාරි උපෙක්ඛාසහගතානි උප්පජ්ජන්තීති එවං සොමනස්සුපෙක්ඛාදිට්ඨිගතසඞ්ඛාරභෙදතො අට්ඨවිධං ලොභමූලං වෙදිතබ්බං.

දොසමූලං පන දොමනස්සසහගතං පටිඝසම්පයුත්තං අසඞ්ඛාරං සසඞ්ඛාරන්ති දුවිධමෙව හොති, තස්ස පාණාතිපාතාදීසු තික්ඛමන්දප්පවත්තිකාලෙ පවත්ති වෙදිතබ්බා.

මොහමූලං උපෙක්ඛාසහගතං විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තං උද්ධච්චසම්පයුත්තඤ්චාති දුවිධං. තස්ස සන්නිට්ඨානවික්ඛෙපකාලෙ පවත්ති වෙදිතබ්බාති එවං අකුසලවිඤ්ඤාණං ද්වාදසවිධං හොති.

454. **අබ්‍යාකතං** ජාතිභෙදතො දුවිධං විපාකං කිරියඤ්ච. තත්ථ **විපාකං** භූමිතො චතුබ්බිධං කාමාවචරං රූපාවචරං අරූපාවචරං ලොකුත්තරඤ්ච. තත්ථ කාමාවචරං දුවිධං කුසලවිපාකං අකුසලවිපාකඤ්ච. කුසලවිපාකම්පි දුවිධං අහෙතුකං සහෙතුකඤ්ච.

තත්ථ අලොභාදිවිපාකහෙතුවිරහිතං අහෙතුකං, තං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, සොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණං , සම්පටිච්ඡනකිච්චා මනොධාතු, සන්තීරණාදිකිච්චා ද්වෙ මනොවිඤ්ඤාණධාතුයො චාති අට්ඨවිධං.

තත්ථ චක්ඛුසන්නිස්සිතරූපවිජානනලක්ඛණං **චක්ඛුවිඤ්ඤාණං,** රූපමත්තාරම්මණරසං, රූපාභිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානං, රූපාරම්මණාය කිරියමනොධාතුයා අපගමපදට්ඨානං. සොතාදිසන්නිස්සිතසද්දාදිවිජානනලක්ඛණානි **සොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණානි,** සද්දාදිමත්තාරම්මණරසානි, සද්දාදිඅභිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානානි, සද්දාරම්මණාදීනං කිරියමනොධාතූනං අපගමපදට්ඨානානි.

චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං අනන්තරං රූපාදිවිජානනලක්ඛණා **මනොධාතු,** රූපාදිසම්පටිච්ඡනරසා, තථාභාවපච්චුපට්ඨානා, චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිඅපගමපදට්ඨානා.

අහෙතුකවිපාකා සළාරම්මණවිජානනලක්ඛණා දුවිධාපි සන්තීරණාදිකිච්චා **මනොවිඤ්ඤාණධාතු,** සන්තීරණාදිරසා, තථාභාවපච්චුපට්ඨානා, හදයවත්ථුපදට්ඨානා. සොමනස්සුපෙක්ඛායොගතො පන ද්විපඤ්චට්ඨානභෙදතො ච තස්සා භෙදො. එතාසු හි එකා එකන්තමිට්ඨාරම්මණෙ පවත්තිසබ්භාවතො සොමනස්සසම්පයුත්තා හුත්වා සන්තීරණතදාරම්මණවසෙන පඤ්චද්වාරෙ චෙව ජවනාවසානෙ ච පවත්තනතො ද්විට්ඨානා හොති. එකා ඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණෙ පවත්තිසබ්භාවතො උපෙක්ඛාසම්පයුත්තා හුත්වා සන්තීරණතදාරම්මණපටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිවසෙන පවත්තනතො පඤ්චට්ඨානා හොති.

අට්ඨවිධම්පි චෙතං අහෙතුකවිපාකවිඤ්ඤාණං නියතානියතාරම්මණත්තා දුවිධං. උපෙක්ඛාසුඛසොමනස්සභෙදතො තිවිධං. විඤ්ඤාණපඤ්චකං හෙත්ථ නියතාරම්මණං යථාක්කමං රූපාදීසුයෙව පවත්තිතො, සෙසං අනියතාරම්මණං. තත්‍ර හි මනොධාතු පඤ්චසුපි රූපාදීසු පවත්තති, මනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයං ඡසූති. කායවිඤ්ඤාණං පනෙත්ථ සුඛයුත්තං, ද්විට්ඨානා මනොවිඤ්ඤාණධාතු සොමනස්සයුත්තා, සෙසං උපෙක්ඛායුත්තන්ති. එවං තාව **කුසලවිපාකාහෙතුකං** අට්ඨවිධං වෙදිතබ්බං.

අලොභාදිවිපාකහෙතුසම්පයුත්තං පන **සහෙතුකං,** තං කාමාවචරකුසලං විය සොමනස්සාදි භෙදතො අට්ඨවිධං. යථා පන කුසලං දානාදිවසෙන ඡසු ආරම්මණෙසු පවත්තති, න ඉදං තථා. ඉදඤ්හි පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිතදාරම්මණවසෙන පරිත්තධම්මපරියාපන්නෙසුයෙව ඡසු ආරම්මණෙසු පවත්තති .

සඞ්ඛාරාසඞ්ඛාරභාවො පනෙත්ථ ආගමනාදිවසෙන වෙදිතබ්බො. සම්පයුත්තධම්මානඤ්ච විසෙසෙ අසතිපි ආදාසතලාදීසු මුඛනිමිත්තං විය නිරුස්සාහං විපාකං, මුඛං විය සඋස්සාහං කුසලන්ති වෙදිතබ්බං.

කෙවලං හි අකුසලවිපාකං අහෙතුකමෙව, තං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, සොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණං, සම්පටිච්ඡනකිච්චා මනොධාතු, සන්තීරණාදිකිච්චා පඤ්චට්ඨානා මනොවිඤ්ඤාණධාතූති සත්තවිධං. තං ලක්ඛණාදිතො කුසලාහෙතුකවිපාකෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

කෙවලඤ්හි කුසලවිපාකානි ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණානි, ඉමානි අනිට්ඨඅනිට්ඨමජ්ඣත්තාරම්මණානි. තානි ච උපෙක්ඛාසුඛසොමනස්සභෙදතො තිවිධානි, ඉමානි දුක්ඛඋපෙක්ඛාවසෙන දුවිධානි. එත්ථ හි කායවිඤ්ඤාණං දුක්ඛසහගතමෙව, සෙසානි උපෙක්ඛාසහගතානි. සා ච තෙසු උපෙක්ඛා හීනා දුක්ඛං විය නාතිතිඛිණා, ඉතරෙසු උපෙක්ඛා පණීතා සුඛං විය නාතිතිඛිණා. ඉති ඉමෙසං සත්තන්නං අකුසලවිපාකානං පුරිමානඤ්ච සොළසන්නං කුසලවිපාකානං වසෙන කාමාවචරං විපාකවිඤ්ඤාණං තෙවීසතිවිධං.

රූපාවචරං පන කුසලං විය පඤ්චවිධං. කුසලං පන සමාපත්තිවසෙන ජවනවීථියං පවත්තති. ඉදං උපපත්තියං පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිවසෙන. යථා ච රූපාවචරං, එවං **අරූපාවචරම්පි** කුසලං විය චතුබ්බිධං. පවත්තිභෙදොපිස්ස රූපාවචරෙ වුත්තනයො එව. **ලොකුත්තරවිපාකං** චතුමග්ගයුත්තචිත්තඵලත්තා චතුබ්බිධං, තං මග්ගවීථිවසෙන චෙව සමාපත්තිවසෙන ච ද්විධා පවත්තති. එවං සබ්බම්පි චතූසු භූමීසු ඡත්තිංසවිධං විපාකවිඤ්ඤාණං හොති.

කිරියං පන භූමිභෙදතො තිවිධං කාමාවචරං රූපාවචරං අරූපාවචරඤ්ච. තත්ථ කාමාවචරං දුවිධං අහෙතුකං සහෙතුකඤ්ච. තත්ථ අලොභාදිකිරියහෙතුවිරහිතං අහෙතුකං, තං මනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුභෙදතො දුවිධං.

තත්ථ චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිපුරෙචරරූපාදිවිජානනලක්ඛණා **මනොධාතු,** ආවජ්ජනරසා, රූපාදිඅභිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානා, භවඞ්ගවිච්ඡෙදපදට්ඨානා, සා උපෙක්ඛායුත්තාව හොති.

මනොවිඤ්ඤාණධාතු පන දුවිධා සාධාරණා අසාධාරණා ච. තත්ථ සාධාරණා උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුකකිරියා සළාරම්මණවිජානනලක්ඛණා, කිච්චවසෙන පඤ්චද්වාරමනොද්වාරෙසු වොට්ඨබ්බනාවජ්ජනරසා, තථාභාවපච්චුපට්ඨානා, අහෙතුකවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතු භවඞ්ගානං අඤ්ඤතරාපගමපදට්ඨානා.

අසාධාරණා සොමනස්සසහගතාහෙතුකකිරියා සළාරම්මණවිජානනලක්ඛණා, කිච්චවසෙන අරහතං අනුළාරෙසු වත්ථූසු හසිතුප්පාදනරසා, තථාභාවපච්චුපට්ඨානා, එකන්තතො හදයවත්ථුපදට්ඨානාති. ඉති කාමාවචරකිරියං අහෙතුකං තිවිධං.

සහෙතුකං පන සොමනස්සාදිභෙදතො කුසලං විය අට්ඨවිධං. කෙවලඤ්හි කුසලං සෙක්ඛපුථුජ්ජනානං උප්පජ්ජති, ඉදං අරහතංයෙවාති අයමෙත්ථ විසෙසො. එවං තාව කාමාවචරං එකාදසවිධං.

රූපාවචරං පන අරූපාවචරඤ්ච කුසලං විය පඤ්චවිධං චතුබ්බිධඤ්ච හොති. අරහතං උප්පත්තිවසෙනෙව චස්ස කුසලතො විසෙසො වෙදිතබ්බොති. එවං සබ්බම්පි තීසු භූමීසු වීසතිවිධං කිරියවිඤ්ඤාණං හොති.

455. ඉති එකවීසති කුසලානි ද්වාදසාකුසලානි ඡත්තිංස විපාකානි වීසති කිරියානීති සබ්බානිපි **එකූනනවුති විඤ්ඤාණානි** හොන්ති. යානි පටිසන්ධිභවඞ්ගාවජ්ජනදස්සනසවනඝායනසායනඵුසනසම්පටිච්ඡනසන්තීරණවොට්ඨබ්බනජවනතදාරම්මණචුතිවසෙන චුද්දසහි ආකාරෙහි පවත්තන්ති.

කථං? යදා හි අට්ඨන්නං කාමාවචරකුසලානං ආනුභාවෙන දෙවමනුස්සෙසු සත්තා නිබ්බත්තන්ති, තදා නෙසං මරණකාලෙ පච්චුපට්ඨිතං කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තානං අඤ්ඤතරං ආරම්මණං කත්වා අට්ඨ සහෙතුකකාමාවචරවිපාකානි, මනුස්සෙසු පණ්ඩකාදිභාවං ආපජ්ජමානානං දුබ්බලද්විහෙතුකකුසලවිපාකඋපෙක්ඛාසහගතාහෙතුකවිපාකමනොවිඤ්ඤාණධාතු චාති පටිසන්ධිවසෙන නව විපාකචිත්තානි පවත්තන්ති. යදා රූපාවචරාරූපාවචරකුසලානුභාවෙන රූපාරූපභවෙසු නිබ්බත්තන්ති , තදා නෙසං මරණකාලෙ පච්චුපට්ඨිතං කම්මනිමිත්තමෙව ආරම්මණං කත්වා නව රූපාරූපාවචරවිපාකානි පටිසන්ධිවසෙන පවත්තන්ති.

යදා පන අකුසලානුභාවෙන අපායෙ නිබ්බත්තන්ති, තදා නෙසං මරණකාලෙ පච්චුපට්ඨිතං කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තානං අඤ්ඤතරං ආරම්මණං කත්වා එකා අකුසලවිපාකාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු පටිසන්ධිවසෙන පවත්තතීති එවං තාවෙත්ථ එකූනවීසතියා විපාකවිඤ්ඤාණානං **පටිසන්ධිවසෙන** පවත්ති වෙදිතබ්බා.

පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙ පන නිරුද්ධෙ තං තං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණමනුබන්ධමානං තස්ස තස්සෙව කම්මස්ස විපාකභූතං තස්මිඤ්ඤෙව ආරම්මණෙ තාදිසමෙව භවඞ්ගවිඤ්ඤාණං නාම පවත්තති, පුනපි තාදිසන්ති එවං අසති සන්තානවිනිවත්තකෙ අඤ්ඤස්මිං චිත්තුප්පාදෙ නදීසොතං විය සුපිනං අපස්සතො නිද්දොක්කමනකාලාදීසු අපරිමාණසඞ්ඛ්‍යම්පි පවත්තතියෙවාති එවං තෙසඤ්ඤෙව විඤ්ඤාණානං **භවඞ්ගවසෙනාපි** පවත්ති වෙදිතබ්බා.

එවං පවත්තෙ පන භවඞ්ගසන්තානෙ යදා සත්තානං ඉන්ද්‍රියානි ආරම්මණගහණක්ඛමානි හොන්ති, තදා චක්ඛුස්සාපාථගතෙ රූපෙ රූපං පටිච්ච චක්ඛුපසාදස්ස ඝට්ටනා හොති, තතො ඝට්ටනානුභාවෙන භවඞ්ගචලනං හොති, අථ නිරුද්ධෙ භවඞ්ගෙ තදෙව රූපං ආරම්මණං කත්වා භවඞ්ගං විච්ඡින්දමානා විය ආවජ්ජනකිච්චං සාධයමානා කිරියමනොධාතු උප්පජ්ජති. සොතද්වාරාදීසුපි එසෙව නයො. මනොද්වාරෙ පන ඡබ්බිධෙපි ආරම්මණෙ ආපාථගතෙ භවඞ්ගචලනානන්තරං භවඞ්ගං විච්ඡින්දමානා විය ආවජ්ජනකිච්චං සාධයමානා අහෙතුකකිරියමනොවිඤ්ඤාණධාතු උප්පජ්ජති උපෙක්ඛාසහගතාති එවං ද්වින්නං කිරියවිඤ්ඤාණානං **ආවජ්ජනවසෙන** පවත්ති වෙදිතබ්බා.

ආවජ්ජනානන්තරං පන චක්ඛුද්වාරෙ තාව දස්සනකිච්චං සාධයමානං චක්ඛුපසාදවත්ථුකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, සොතද්වාරාදීසු සවනාදිකිච්චං සාධයමානානි සොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණානි පවත්තන්ති. තානි ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣත්තෙසු විසයෙසු කුසලවිපාකානි, අනිට්ඨඅනිට්ඨමජ්ඣත්තෙසු විසයෙසු අකුසලවිපාකානීති එවං දසන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං **දස්සනසවනඝායනසායනඵුසනවසෙන** පවත්ති වෙදිතබ්බා.

''චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධසමනන්තරා උප්පජ්ජති චිත්තං මනො මානසං තජ්ජා මනොධාතු''තිආදිවචනතො (විභ. 184) පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං අනන්තරා තෙසඤ්ඤෙව විසයං සම්පටිච්ඡමානා කුසලවිපාකානන්තරං කුසලවිපාකා, අකුසලවිපාකානන්තරං අකුසලවිපාකා මනොධාතු උප්පජ්ජති. එවං ද්වින්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං **සම්පටිච්ඡනවසෙන** පවත්ති වෙදිතබ්බා.

''මනොධාතුයාපි උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධසමනන්තරා උප්පජ්ජති චිත්තං මනො මානසං තජ්ජාමනොවිඤ්ඤාණධාතූ''ති (විභ. 184) වචනතො පන මනොධාතුයා සම්පටිච්ඡිතමෙව විසයං සන්තීරයමානා අකුසලවිපාකමනොධාතුයා අනන්තරා අකුසලවිපාකා, කුසලවිපාකාය අනන්තරා ඉට්ඨාරම්මණෙ සොමනස්සසහගතා, ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ උපෙක්ඛාසහගතා උප්පජ්ජති විපාකාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතූති එවං තිණ්ණං විපාකවිඤ්ඤාණානං **සන්තීරණවසෙන** පවත්ති වෙදිතබ්බා.

සන්තීරණානන්තරං පන තමෙව විසයං වවත්ථාපයමානා උප්පජ්ජති කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු උපෙක්ඛාසහගතාති එවං එකස්සෙව කිරියවිඤ්ඤාණස්ස **වොට්ඨබ්බනවසෙන** පවත්ති වෙදිතබ්බා.

වොට්ඨබ්බනානන්තරං පන සචෙ මහන්තං හොති රූපාදිආරම්මණං, අථ යථාවවත්ථාපිතෙ විසයෙ අට්ඨන්නං වා කාමාවචරකුසලානං ද්වාදසන්නං වා අකුසලානං නවන්නං වා අවසෙසකාමාවචරකිරියානං අඤ්ඤතරවසෙන ඡ සත්ත වා ජවනානි ජවන්ති, එසො තාව පඤ්චද්වාරෙ නයො.

මනොද්වාරෙ පන මනොද්වාරාවජ්ජනානන්තරං තානියෙව. ගොත්‍රභුතො උද්ධං රූපාවචරතො පඤ්ච කුසලානි පඤ්ච කිරියානි, අරූපාවචරතො චත්තාරි කුසලානි චත්තාරි කිරියානි, ලොකුත්තරතො චත්තාරි මග්ගචිත්තානි චත්තාරි ඵලචිත්තානීති ඉමෙසු යං යං ලද්ධපච්චයං හොති, තං තං ජවතීති එවං පඤ්චපඤ්ඤාසාය කුසලාකුසලකිරියවිපාකවිඤ්ඤාණානං **ජවනවසෙන** පවත්ති වෙදිතබ්බා.

ජවනාවසානෙ පන සචෙ පඤ්චද්වාරෙ අතිමහන්තං, මනොද්වාරෙ ච විභූතමාරම්මණං හොති, අථ කාමාවචරසත්තානං කාමාවචරජවනාවසානෙ ඉට්ඨාරම්මණාදීනං පුරිමකම්මජවනචිත්තාදීනඤ්ච වසෙන යො යො පච්චයො ලද්ධො හොති, තස්ස තස්ස වසෙන අට්ඨසු සහෙතුකකාමාවචරවිපාකෙසු තීසු විපාකාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතූසු ච අඤ්ඤතරං පටිසොතගතං නාවං අනුබන්ධමානං කිඤ්චි අන්තරං උදකමිව භවඞ්ගස්සාරම්මණතො අඤ්ඤස්මිං ආරම්මණෙ ජවිතං ජවනමනුබන්ධං ද්වික්ඛත්තුං සකිං වා විපාකවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති. තදෙතං ජවනාවසානෙ භවඞ්ගස්ස ආරම්මණෙ පවත්තනාරහං සමානං තස්ස ජවනස්ස ආරම්මණං ආරම්මණං කත්වා පවත්තත්තා තදාරම්මණන්ති වුච්චති. එවං එකාදසන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං **තදාරම්මණවසෙන** පවත්ති වෙදිතබ්බා.

තදාරම්මණාවසානෙ පන පුන භවඞ්ගමෙව පවත්තති, භවඞ්ගෙ විච්ඡින්නෙ පුන ආවජ්ජනාදීනීති එවං ලද්ධපච්චයචිත්තසන්තානං භවඞ්ගානන්තරං ආවජ්ජනං ආවජ්ජනානන්තරං දස්සනාදීනීති චිත්තනියමවසෙනෙව පුනප්පුනං තාව පවත්තති, යාව එකස්මිං භවෙ භවඞ්ගස්ස පරික්ඛයො. එකස්මිං හි භවෙ යං සබ්බපච්ඡිමං භවඞ්ගචිත්තං, තං තතො චවනත්තා චුතීති වුච්චති. තස්මා තම්පි එකූනවීසතිවිධමෙව හොති. එවං එකූනවීසතියා විපාකවිඤ්ඤාණානං **චුතිවසෙන** පවත්ති වෙදිතබ්බා.

චුතිතො පන පුන පටිසන්ධි, පටිසන්ධිතො පුන භවඞ්ගන්ති එවං භවගතිඨිතිනිවාසෙසු සංසරමානානං සත්තානං අවිච්ඡින්නං චිත්තසන්තානං පවත්තතියෙව. යො පනෙත්ථ අරහත්තං පාපුණාති, තස්ස චුතිචිත්තෙ නිරුද්ධෙ

නිරුද්ධමෙව හොතීති.

ඉදං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙ විත්ථාරකථාමුඛං.

වෙදනාක්ඛන්ධකථා

456. ඉදානි යං වුත්තං ''යංකිඤ්චි වෙදයිතලක්ඛණං, සබ්බං තං එකතො කත්වා වෙදනාක්ඛන්ධො වෙදිතබ්බො''ති, එත්ථාපි වෙදයිතලක්ඛණං නාම වෙදනාව. යථාහ – ''වෙදයති වෙදයතීති ඛො ආවුසො, තස්මා වෙදනාති වුච්චතී''ති (ම. නි. 1.450). සා පන වෙදයිතලක්ඛණෙන සභාවතො එකවිධාපි ජාතිවසෙන තිවිධා හොති කුසලා, අකුසලා, අබ්‍යාකතා චාති.

තත්ථ කාමාවචරං සොමනස්සුපෙක්ඛාඤාණසඞ්ඛාරභෙදතො අට්ඨවිධන්තිආදිනා නයෙන වුත්තෙන කුසලවිඤ්ඤාණෙන සම්පයුත්තා කුසලා, අකුසලෙන සම්පයුත්තා අකුසලා, අබ්‍යාකතෙන සම්පයුත්තා අබ්‍යාකතාති වෙදිතබ්බා. සා සභාවභෙදතො පඤ්චවිධා හොති – සුඛං දුක්ඛං සොමනස්සං දොමනස්සං උපෙක්ඛාති.

තත්ථ කුසලවිපාකෙන කායවිඤ්ඤාණෙන සම්පයුත්තං සුඛං. අකුසලවිපාකෙන දුක්ඛං. කාමාවචරතො චතූහි කුසලෙහි, චතූහි සහෙතුකවිපාකෙහි, එකෙන අහෙතුකවිපාකෙන, චතූහි සහෙතුකකිරියෙහි, එකෙන අහෙතුකකිරියෙන, චතූහි අකුසලෙහි, රූපාවචරතො ඨපෙත්වා පඤ්චමජ්ඣානවිඤ්ඤාණං චතූහි කුසලෙහි, චතූහි විපාකෙහි, චතූහි කිරියෙහි, ලොකුත්තරං පන යස්මා අඣානිකං නාම නත්ථි, තස්මා අට්ඨ ලොකුත්තරානි පඤ්චන්නං ඣානානං වසෙන චත්තාලීසං හොන්ති. තෙසු ඨපෙත්වා අට්ඨ පඤ්චමජ්ඣානිකානි සෙසෙහි ද්වත්තිංසාය කුසලවිපාකෙහීති එවං සොමනස්සං ද්වාසට්ඨියා විඤ්ඤාණෙහි සම්පයුත්තං. දොමනස්සං ද්වීහි අකුසලෙහි. උපෙක්ඛා අවසෙසපඤ්චපඤ්ඤාසාය විඤ්ඤාණෙහි සම්පයුත්තා.

තත්ථ ඉට්ඨඵොට්ඨබ්බානුභවනලක්ඛණං **සුඛං,** සම්පයුත්තානං උපබ්‍රූහනරසං, කායිකඅස්සාදපච්චුපට්ඨානං, කායින්ද්‍රියපදට්ඨානං.

අනිට්ඨඵොට්ඨබ්බානුභවනලක්ඛණං **දුක්ඛං,** සම්පයුත්තානං මිලාපනරසං, කායිකාබාධපච්චුපට්ඨානං, කායින්ද්‍රියපදට්ඨානං.

ඉට්ඨාරම්මණානුභවනලක්ඛණං **සොමනස්සං,** යථා තථා වා ඉට්ඨාකාරසම්භොගරසං, චෙතසිකඅස්සාදපච්චුපට්ඨානං, පස්සද්ධිපදට්ඨානං.

අනිට්ඨාරම්මණානුභවනලක්ඛණං **දොමනස්සං,** යථා තථා වා අනිට්ඨාකාරසම්භොගරසං, චෙතසිකාබාධපච්චුපට්ඨානං, එකන්තෙනෙව හදයවත්ථුපදට්ඨානං.

මජ්ඣත්තවෙදයිතලක්ඛණා උපෙක්ඛා, සම්පයුත්තානං නාතිඋපබ්‍රූහනමිලාපනරසා, සන්තභාවපච්චුපට්ඨානා, නිප්පීතිකචිත්තපදට්ඨානාති.

ඉදං වෙදනාක්ඛන්ධෙ විත්ථාරකථාමුඛං.

සඤ්ඤාක්ඛන්ධකථා

457. ඉදානි යං වුත්තං ''යංකිඤ්චි සඤ්ජානනලක්ඛණං, සබ්බං තං එකතො කත්වා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො වෙදිතබ්බො''ති, එත්ථාපි සඤ්ජානනලක්ඛණං නාම සඤ්ඤාව. යථාහ – ''සඤ්ජානාති සඤ්ජානාතීති ඛො, ආවුසො, තස්මා සඤ්ඤාති වුච්චතී''ති (ම. නි. 1.450). සා පනෙසා සඤ්ජානනලක්ඛණෙන සභාවතො එකවිධාපි ජාතිවසෙන තිවිධා හොති කුසලා, අකුසලා, අබ්‍යාකතා ච.

තත්ථ කුසලවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා කුසලා, අකුසලසම්පයුත්තා අකුසලා, අබ්‍යාකතසම්පයුත්තා අබ්‍යාකතා. න හි තං විඤ්ඤාණං අත්ථි, යං සඤ්ඤාය විප්පයුත්තං, තස්මා යත්තකො විඤ්ඤාණස්ස භෙදො, තත්තකො සඤ්ඤායාති.

සා පනෙසා එවං විඤ්ඤාණෙන සමප්පභෙදාපි ලක්ඛණාදිතො සබ්බාව සඤ්ජානනලක්ඛණා, තදෙවෙතන්ති පුන සඤ්ජානනපච්චයනිමිත්තකරණරසා දාරුආදීසු තච්ඡකාදයො විය, යථාගහිතනිමිත්තවසෙන අභිනිවෙසකරණපච්චුපට්ඨානා හත්ථිදස්සකඅන්ධා (උදා. 54) විය, යථාඋපට්ඨිතවිසයපදට්ඨානා තිණපුරිසකෙසු මිගපොතකානං පුරිසාති උප්පන්නසඤ්ඤා වියාති.

ඉදං සඤ්ඤාක්ඛන්ධෙ විත්ථාරකථාමුඛං.

සඞ්ඛාරක්ඛන්ධකථා

458. යං පන වුත්තං ‘‘යංකිඤ්චි අභිසඞ්ඛරණලක්ඛණං, සබ්බං තං එකතො කත්වා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො වෙදිතබ්බො’’ති, එත්ථ අභිසඞ්ඛරණලක්ඛණං නාම රාසිකරණලක්ඛණං. කිං පන තන්ති, සඞ්ඛාරායෙව. යථාහ – ‘‘සඞ්ඛතමභිසඞ්ඛරොන්තීති ඛො, භික්ඛවෙ, තස්මා සඞ්ඛාරාති වුච්චන්තී’’ති (සං. නි. 3.79). තෙ අභිසඞ්ඛරණලක්ඛණා, ආයූහනරසා, විප්ඵාරපච්චුපට්ඨානා, සෙසඛන්ධත්තයපදට්ඨානා.

එවං ලක්ඛණාදිතො එකවිධාපි ච ජාතිවසෙන තිවිධා කුසලා, අකුසලා, අබ්‍යාකතාති . තෙසු කුසලවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා කුසලා. අකුසලසම්පයුත්තා අකුසලා. අබ්‍යාකතසම්පයුත්තා අබ්‍යාකතා.

තත්ථ කාමාවචරපඨමකුසලවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා තාව නියතා සරූපෙන ආගතා සත්තවීසති, යෙවාපනකා චත්තාරො, අනියතා පඤ්චාති ඡත්තිංස. තත්ථ ඵස්සො, චෙතනා, විතක්කො, විචාරො, පීති, වීරියං, ජීවිතං, සමාධි, සද්ධා, සති, හිරී, ඔත්තප්පං, අලොභො, අදොසො, අමොහො, කායපස්සද්ධි, චිත්තපස්සද්ධි, කායලහුතා, චිත්තලහුතා, කායමුදුතා, චිත්තමුදුතා, කායකම්මඤ්ඤතා, චිත්තකම්මඤ්ඤතා, කායපාගුඤ්ඤතා, චිත්තපාගුඤ්ඤතා, කායුජුකතා, චිත්තුජුකතාති ඉමෙ සරූපෙන ආගතා සත්තවීසති (ධ. ස. 1; ධ. ස. අට්ඨ. 1 යෙවාපනකවණ්ණනා). ඡන්දො, අධිමොක්ඛො, මනසිකාරො, තත්‍රමජ්ඣත්තතාති ඉමෙ යෙවාපනකා චත්තාරො (ධ. ස. අට්ඨ. 1 යෙවාපනකවණ්ණනා). කරුණා, මුදිතා, කායදුච්චරිතවිරති, වචීදුච්චරිතවිරති, මිච්ඡාජීවවිරතීති ඉමෙ අනියතා පඤ්ච. එතෙ හි කදාචි උප්පජ්ජන්ති, උප්පජ්ජමානාපි ච න එකතො උප්පජ්ජන්ති.

459. තත්ථ ඵුසතීති **ඵස්සො**. ස්වායං ඵුසනලක්ඛණො. සඞ්ඝට්ටනරසො, සන්නිපාතපච්චුපට්ඨානො, ආපාථගතවිසයපදට්ඨානො. අයඤ්හි අරූපධම්මොපි සමානො ආරම්මණෙ ඵුසනාකාරෙනෙව පවත්තති. එකදෙසෙන ච අනල්ලියමානොපි රූපං විය චක්ඛු, සද්දො විය ච සොතං චිත්තං ආරම්මණඤ්ච සඞ්ඝට්ටෙති, තිකසන්නිපාතසඞ්ඛාතස්ස අත්තනො කාරණස්ස වසෙන පවෙදිතත්තා සන්නිපාතපච්චුපට්ඨානො. තජ්ජාසමන්නාහාරෙන චෙව ඉන්ද්‍රියෙන ච පරික්ඛතෙ විසයෙ අනන්තරායෙනෙව උප්පජ්ජනතො ආපාථගතවිසයපදට්ඨානොති වුච්චති. වෙදනාධිට්ඨානභාවතො පන නිච්චම්මගාවී (සං. නි. 2.63) විය දට්ඨබ්බො.

460. චෙතයතීති **චෙතනා**. අභිසන්දහතීති අත්ථො. සා චෙතනාභාවලක්ඛණා, ආයූහනරසා, සංවිදහනපච්චුපට්ඨානා සකිච්චපරකිච්චසාධිකා ජෙට්ඨසිස්සමහාවඩ්ඪකීආදයො විය. අච්චායිකකම්මානුස්සරණාදීසු ච පනායං සම්පයුත්තානං උස්සහනභාවෙන පවත්තමානා පාකටා හොති.

විතක්කවිචාරපීතීසු යං වත්තබ්බං සියා, තං සබ්බං පථවීකසිණනිද්දෙසෙ පඨමජ්ඣානවණ්ණනායං (විසුද්ධි. 1.71) වුත්තමෙව.

461. වීරභාවො **වීරියං**. තං උස්සහනලක්ඛණං, සහජාතානං උපත්ථම්භනරසං, අසංසීදනභාවපච්චුපට්ඨානං. ‘‘සංවිග්ගො යොනිසො පදහතී’’ති (අ. නි. 4.113) වචනතො සංවෙගපදට්ඨානං, වීරියාරම්භවත්ථුපදට්ඨානං වා, සම්මා ආරද්ධං සබ්බසම්පත්තීනං මූලං හොතීති දට්ඨබ්බං.

462. ජීවන්ති තෙන, සයං වා ජීවති, ජීවනමත්තමෙව වා තන්ති **ජීවිතං**. ලක්ඛණාදීනි පනස්ස රූපජීවිතෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි. තඤ්හි රූපධම්මානං ජීවිතං, ඉදං අරූපධම්මානන්ති ඉදමෙවෙත්ථ නානාකරණං.

463. ආරම්මණෙ චිත්තං සමං ආධියති, සම්මා වා ආධියති, සමාධානමත්තමෙව වා එතං චිත්තස්සාති **සමාධි**. සො අවිසාරලක්ඛණො, අවික්ඛෙපලක්ඛණො වා, සහජාතානං සම්පිණ්ඩනරසො න්හානියචුණ්ණානං උදකං විය, උපසමපච්චුපට්ඨානො, විසෙසතො සුඛපදට්ඨානො, නිවාතෙ දීපච්චීනං ඨිති විය චෙතසො ඨිතීති දට්ඨබ්බො.

464. සද්දහන්ති එතාය, සයං වා සද්දහති, සද්දහනමත්තමෙව වා එසාති **සද්ධා**. සා සද්දහනලක්ඛණා, ඔකප්පනලක්ඛණා වා, පසාදනරසා උදකප්පසාදකමණි විය, පක්ඛන්දනරසා වා ඔඝුත්තරණො විය. අකාලුස්සියපච්චුපට්ඨානා, අධිමුත්තිපච්චුපට්ඨානා වා, සද්ධෙය්‍යවත්ථුපදට්ඨානා, සද්ධම්මස්සවනාදිසොතාපත්තියඞ්ග(දී. නි. 3.311; සං. නි. 5.1001) පදට්ඨානා වා, හත්ථවිත්තබීජානි විය දට්ඨබ්බා.

465. සරන්ති තාය, සයං වා සරති සරණමත්තමෙව වා එසාති **සති**. සා අපිලාපනලක්ඛණා, අසම්මොසරසා, ආරක්ඛපච්චුපට්ඨානා, විසයාභිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානා වා, ථිරසඤ්ඤාපදට්ඨානා, කායාදිසතිපට්ඨානපදට්ඨානා වා. ආරම්මණෙ දළ්හපතිට්ඨිතත්තා පන එසිකා විය, චක්ඛුද්වාරාදිරක්ඛණතො දොවාරිකො විය ච දට්ඨබ්බා.

466. කායදුච්චරිතාදීහි හිරියතීති **හිරී**. ලජ්ජායෙතං අධිවචනං. තෙහියෙව ඔත්තප්පතීති **ඔත්තප්පං**. පාපතො උබ්බෙගස්සෙතං අධිවචනං. තත්ථ පාපතො ජිගුච්ඡනලක්ඛණා හිරී. උත්තාසනලක්ඛණං ඔත්තප්පං. ලජ්ජාකාරෙන පාපානං අකරණරසා හිරී. උත්තාසාකාරෙන ඔත්තප්පං. වුත්තප්පකාරෙනෙව ච පාපතො සඞ්කොචනපච්චුපට්ඨානා

එතා, අත්තගාරවපරගාරවපදට්ඨානා. අත්තානං ගරුං කත්වා හිරියා පාපං ජහාති කුලවධූ විය. පරං ගරුං කත්වා ඔත්තප්පෙන පාපං ජහාති වෙසියා විය. ඉමෙ ච පන ද්වෙ ධම්මා ලොකපාලකාති (අ. නි. 2.9) දට්ඨබ්බා.

467. න ලුබ්භන්ති තෙන, සයං වා න ලුබ්භති, අලුබ්භනමත්තමෙව වා තන්ති **අලොභො**. අදොසාමොහෙසුපි එසෙව නයො. තෙසු අලොභො ආරම්මණෙ චිත්තස්ස අගෙධලක්ඛණො, අලග්ගභාවලක්ඛණො වා කමලදලෙ ජලබින්දු විය. අපරිග්ගහරසො මුත්තභික්ඛු විය, අනල්ලීනභාවපච්චුපට්ඨානො අසුචිම්හි පතිතපුරිසො විය.

468. **අදොසො** අචණ්ඩික්කලක්ඛණො, අවිරොධලක්ඛණො වා අනුකූලමිත්තො විය, ආඝාතවිනයරසො, පරිළාහවිනයරසො වා චන්දනං විය, සොම්මභාවපච්චුපට්ඨානො පුණ්ණචන්දො විය.

469. **අමොහො** යථාසභාවපටිවෙධලක්ඛණො, අක්ඛලිතපටිවෙධලක්ඛණො වා කුසලිස්සාසඛිත්තඋසුපටිවෙධො විය, විසයොභාසනරසො පදීපො විය. අසම්මොහපච්චුපට්ඨානො අරඤ්ඤගතසුදෙසකො විය. තයොපි චෙතෙ සබ්බකුසලානං මූලභූතාති දට්ඨබ්බා.

470. කායස්ස පස්සම්භනං **කායපස්සද්ධි**. චිත්තස්ස පස්සම්භනං **චිත්තපස්සද්ධි. කායොති** චෙත්ථ වෙදනාදයො තයො ඛන්ධා. උභොපි පනෙතා එකතො කත්වා කායචිත්තදරථවූපසමලක්ඛණා කායචිත්තපස්සද්ධියො, කායචිත්තදරථනිමද්දනරසා, කායචිත්තානං අපරිප්ඵන්දනසීතිභාවපච්චුපට්ඨානා, කායචිත්තපදට්ඨානා. කායචිත්තානං අවූපසමකරඋද්ධච්චාදිකිලෙසපටිපක්ඛභූතාති දට්ඨබ්බා.

කායස්ස ලහුභාවො **කායලහුතා**. චිත්තස්ස ලහුභාවො **චිත්තලහුතා**. තා කායචිත්තගරුභාවවූපසමලක්ඛණා, කායචිත්තගරුභාවනිමද්දනරසා, කායචිත්තානං අදන්ධතාපච්චුපට්ඨානා, කායචිත්තපදට්ඨානා. කායචිත්තානං ගරුභාවකරථිනමිද්ධාදිකිලෙසපටිපක්ඛභූතාති දට්ඨබ්බා.

කායස්ස මුදුභාවො **කායමුදුතා**. චිත්තස්ස මුදුභාවො **චිත්තමුදුතා**. තා කායචිත්තත්ථම්භවූපසමලක්ඛණා , කායචිත්තථද්ධභාවනිමද්දනරසා, අප්පටිඝාතපච්චුපට්ඨානා, කායචිත්තපදට්ඨානා. කායචිත්තානං ථද්ධභාවකරදිට්ඨිමානාදිකිලෙසපටිපක්ඛභූතාති දට්ඨබ්බා.

කායස්ස කම්මඤ්ඤභාවො **කායකම්මඤ්ඤතා**. චිත්තස්ස කම්මඤ්ඤභාවො **චිත්තකම්මඤ්ඤතා**. තා කායචිත්තාකම්මඤ්ඤභාවවූපසමලක්ඛණා, කායචිත්තාකම්මඤ්ඤභාවනිමද්දනරසා, කායචිත්තානං ආරම්මණකරණසම්පත්තිපච්චුපට්ඨානා, කායචිත්තපදට්ඨානා. කායචිත්තානං අකම්මඤ්ඤභාවකරාවසෙසනීවරණාදිපටිපක්ඛභූතා, පසාදනීයවත්ථූසු පසාදාවහා, හිතකිරියාසු විනියොගක්ඛමභාවාවහා සුවණ්ණවිසුද්ධි වියාති දට්ඨබ්බා.

කායස්ස පාගුඤ්ඤභාවො **කායපාගුඤ්ඤතා**. චිත්තස්ස පාගුඤ්ඤභාවො **චිත්තපාගුඤ්ඤතා**. තා කායචිත්තානං අගෙලඤ්ඤභාවලක්ඛණා, කායචිත්තගෙලඤ්ඤනිමද්දනරසා, නිරාදීනවපච්චුපට්ඨානා, කායචිත්තපදට්ඨානා. කායචිත්තානං ගෙලඤ්ඤකරඅසද්ධියාදිපටිපක්ඛභූතාති දට්ඨබ්බා.

කායස්ස උජුකභාවො **කායුජුකතා**. චිත්තස්ස උජුකභාවො **චිත්තුජුකතා**. තා කායචිත්තඅජ්ජවලක්ඛණා, කායචිත්තකුටිලභාවනිමද්දනරසා, අජිම්හතාපච්චුපට්ඨානා, කායචිත්තපදට්ඨානා. කායචිත්තානං කුටිලභාවකරමායාසාඨෙය්‍යාදිපටිපක්ඛභූතාති දට්ඨබ්බා.

471. **ඡන්දොති** කත්තුකාමතායෙතං අධිවචනං. තස්මා සො කත්තුකාමතාලක්ඛණො ඡන්දො, ආරම්මණපරියෙසනරසො, ආරම්මණෙන අත්ථිකතාපච්චුපට්ඨානො, තදෙවස්ස පදට්ඨානං. ආරම්මණග්ගහණෙ අයං චෙතසො හත්ථප්පසාරණං විය දට්ඨබ්බො.

472. අධිමුච්චනං **අධිමොක්ඛො**. සො සන්නිට්ඨානලක්ඛණො, අසංසප්පනරසො, නිච්ඡයපච්චුපට්ඨානො, සන්නිට්ඨෙය්‍යධම්මපදට්ඨානො, ආරම්මණෙ නිච්චලභාවෙන ඉන්දඛීලො විය දට්ඨබ්බො.

473. කිරියා කාරො. මනම්හි කාරො **මනසිකාරො**. පුරිමමනතො විසදිසමනං කරොතීතිපි මනසිකාරො. ස්වායං ආරම්මණපටිපාදකො, වීථිපටිපාදකො, ජවනපටිපාදකොති තිප්පකාරො.

තත්ථ **ආරම්මණපටිපාදකො** මනම්හි කාරොති මනසිකාරො. සො සාරණලක්ඛණො, සම්පයුත්තානං ආරම්මණෙ සංයොජනරසො, ආරම්මණාභිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානො, ආරම්මණපදට්ඨානො. සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නො, ආරම්මණපටිපාදකත්තෙන සම්පයුත්තානං සාරථි විය දට්ඨබ්බො. **වීථිපටිපාදකොති** පන පඤ්චද්වාරාවජ්ජනස්සෙතං අධිවචනං. **ජවනපටිපාදකොති** මනොද්වාරාවජ්ජනස්සෙතං අධිවචනං. න තෙ ඉධ අධිප්පෙතා.

474. තෙසු ධම්මෙසු මජ්ඣත්තතා **තත්‍රමජ්ඣත්තතා**. සා චිත්තචෙතසිකානං සමවාහිතලක්ඛණා, ඌනාධිකතානිවාරණරසා, පක්ඛපාතුපච්ඡෙදනරසා වා, මජ්ඣත්තභාවපච්චුපට්ඨානා, චිත්තචෙතසිකානං අජ්ඣුපෙක්ඛනභාවෙන සමප්පවත්තානං ආජානීයානං අජ්ඣුපෙක්ඛකසාරථි විය දට්ඨබ්බා.

කරුණාමුදිතා ච බ්‍රහ්මවිහාරනිද්දෙසෙ (විසුද්ධි. 1.262) වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා. කෙවලඤ්හි තා අප්පනාප්පත්තා රූපාවචරා, ඉමා කාමාවචරාති අයමෙව විසෙසො.

කෙචි පන මෙත්තුපෙක්ඛායොපි අනියතෙසු ඉච්ඡන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. අත්ථතො හි අදොසොයෙව මෙත්තා, තත්‍රමජ්ඣත්තුපෙක්ඛායෙව උපෙක්ඛාති.

475. කායදුච්චරිතතො විරති **කායදුච්චරිතවිරති**. එස නයො සෙසාසුපි. ලක්ඛණාදිතො පනෙතා තිස්සොපි කායදුච්චරිතාදිවත්ථූනං අවීතික්කමලක්ඛණා, අමද්දනලක්ඛණාති වුත්තං හොති. කායදුච්චරිතාදිවත්ථුතො සඞ්කොචනරසා, අකිරියපච්චුපට්ඨානා, සද්ධාහිරොත්තප්පඅප්පිච්ඡතාදිගුණපදට්ඨානා, පාපකිරියතො චිත්තස්ස විමුඛභාවභූතාති දට්ඨබ්බා.

476. ඉති ඉමෙව ඡත්තිංස සඞ්ඛාරා පඨමෙන කාමාවචරකුසලවිඤ්ඤාණෙන සම්පයොගං ගච්ඡන්තීති වෙදිතබ්බා. යථා ච පඨමෙන, එවං දුතියෙනාපි. සසඞ්ඛාරභාවමත්තමෙව හෙත්ථ විසෙසො.

තතියෙන පන ඨපෙත්වා අමොහං අවසෙසා වෙදිතබ්බා. තථා චතුත්ථෙන. සසඞ්ඛාරභාවමත්තමෙව හෙත්ථ විසෙසො.

පඨමෙ වුත්තෙසු පන ඨපෙත්වා පීතිං අවසෙසා පඤ්චමෙන සම්පයොගං ගච්ඡන්ති. යථා ච පඤ්චමෙන, එවං ඡට්ඨෙනාපි. සසඞ්ඛාරභාවමත්තමෙව හෙත්ථ විසෙසො. සත්තමෙන ච පන ඨපෙත්වා අමොහං අවසෙසා වෙදිතබ්බා. තථා අට්ඨමෙන. සසඞ්ඛාරභාවමත්තමෙව හෙත්ථ විසෙසො.

පඨමෙ වුත්තෙසු ඨපෙත්වා විරතිත්තයං සෙසා රූපාවචරකුසලෙසු පඨමෙන සම්පයොගං ගච්ඡන්ති. දුතියෙන තතො විතක්කවජ්ජා. තතියෙන තතො විචාරවජ්ජා. චතුත්ථෙන තතො පීතිවජ්ජා. පඤ්චමෙන තතො අනියතෙසු කරුණාමුදිතාවජ්ජා. තෙයෙව චතූසු ආරුප්පකුසලෙසු. අරූපාවචරභාවොයෙව හි එත්ථ විසෙසො.

ලොකුත්තරෙසු පඨමජ්ඣානිකෙ තාව මග්ගවිඤ්ඤාණෙ පඨමරූපාවචරවිඤ්ඤාණෙ වුත්තනයෙන, දුතියජ්ඣානිකාදිභෙදෙ දුතියරූපාවචරවිඤ්ඤාණාදීසු වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා. කරුණාමුදිතානං පන අභාවො, නියතවිරතිතා , ලොකුත්තරතා චාති අයමෙත්ථ විසෙසො. එවං තාව කුසලායෙව සඞ්ඛාරා වෙදිතබ්බා.

477. අකුසලෙසු ලොභමූලෙ පඨමාකුසලසම්පයුත්තා තාව නියතා සරූපෙන ආගතා තෙරස, යෙවාපනකා චත්තාරොති සත්තරස. තත්ථ ඵස්සො, චෙතනා, විතක්කො, විචාරො, පීති, වීරියං, ජීවිතං, සමාධි, අහිරිකං, අනොත්තප්පං, ලොභො, මොහො, මිච්ඡාදිට්ඨීති ඉමෙ සරූපෙන ආගතා තෙරස (ධ. ස. 365; ධ. ස. අට්ඨ. 365). ඡන්දො, අධිමොක්ඛො, උද්ධච්චං, මනසිකාරොති ඉමෙ යෙවාපනකා චත්තාරො (ධ. ස. අට්ඨ. 365).

478. තත්ථ න හිරියතීති අහිරිකො. අහිරිකස්ස භාවො **අහිරිකං**. න ඔත්තප්පතීති **අනොත්තප්පං**. තෙසු **අහිරිකං** කායදුච්චරිතාදීහි අජිගුච්ඡනලක්ඛණං, අලජ්ජාලක්ඛණං වා. **අනොත්තප්පං** තෙහෙව අසාරජ්ජලක්ඛණං, අනුත්තාසලක්ඛණං වා. අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො. විත්ථාරො පන හිරොත්තප්පානං වුත්තපටිපක්ඛවසෙන වෙදිතබ්බො.

479. ලුබ්භන්ති තෙන, සයං වා ලුබ්භති, ලුබ්භනමත්තමෙව වා තන්ති **ලොභො**. මුය්හන්ති තෙන, සයං වා මුය්හති, මුය්හනමත්තමෙව වා තන්ති **මොහො**. තෙසු **ලොභො** ආරම්මණග්ගහණලක්ඛණො මක්කටාලෙපො විය, අභිසඞ්ගරසො තත්තකපාලෙ ඛිත්තමංසපෙසි විය. අපරිච්චාගපච්චුපට්ඨානො තෙලඤ්ජනරාගො විය. සංයොජනියධම්මෙසු අස්සාදදස්සනපදට්ඨානො. තණ්හානදීභාවෙන වඩ්ඪමානො සීඝසොතා නදී ඉව මහාසමුද්දං අපායමෙව ගහෙත්වා ගච්ඡතීති දට්ඨබ්බො.

480. **මොහො** චිත්තස්ස අන්ධභාවලක්ඛණො, අඤ්ඤාණලක්ඛණො වා, අසම්පටිවෙධරසො, ආරම්මණසභාවච්ඡාදනරසො වා, අසම්මාපටිපත්තිපච්චුපට්ඨානො, අන්ධකාරපච්චුපට්ඨානො වා, අයොනිසොමනසිකාරපදට්ඨානො, සබ්බාකුසලානං මූලන්ති දට්ඨබ්බො.

481. මිච්ඡා පස්සන්ති තාය, සයං වා මිච්ඡා පස්සති, මිච්ඡාදස්සනමත්තං වා එසාති **මිච්ඡාදිට්ඨි**. සා අයොනිසො අභිනිවෙසලක්ඛණා, පරාමාසරසා, මිච්ඡාභිනිවෙසපච්චුපට්ඨානා, අරියානං අදස්සනකාමතාදිපදට්ඨානා, පරමං වජ්ජන්ති දට්ඨබ්බා.

482. උද්ධතභාවො **උද්ධච්චං**. තං අවූපසමලක්ඛණං වාතාභිඝාතචලජලං විය, අනවට්ඨානරසං වාතාභිඝාතචලධජපටාකා විය, භන්තත්තපච්චුපට්ඨානං පාසාණාභිඝාතසමුද්ධතභස්මං විය, චෙතසො අවූපසමෙ අයොනිසොමනසිකාරපදට්ඨානං, චිත්තවික්ඛෙපොති දට්ඨබ්බං. සෙසා කුසලෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බා. අකුසලභාවොයෙව හි අකුසලභාවෙන ච ලාමකත්තං එතෙසං තෙහි විසෙසො.

483. ඉති ඉමෙ සත්තරස සඞ්ඛාරා පඨමෙන අකුසලවිඤ්ඤාණෙන සම්පයොගං ගච්ඡන්තීති වෙදිතබ්බා. යථා ච පඨමෙන, එවං දුතියෙනාපි. සසඞ්ඛාරතා පනෙත්ථ ථිනමිද්ධස්ස ච අනියතතා විසෙසො.

තත්ථ ථිනනතා **ථිනං**. මිද්ධනතා **මිද්ධං**. අනුස්සාහසංහනනතා අසත්තිවිඝාතො චාති අත්ථො. ථිනඤ්ච මිද්ධඤ්ච ථිනමිද්ධං. තත්ථ **ථිනං** අනුස්සාහලක්ඛණං, වීරියවිනොදනරසං, සංසීදනපච්චුපට්ඨානං. **මිද්ධං** අකම්මඤ්ඤතාලක්ඛණං, ඔනහනරසං, ලීනතාපච්චුපට්ඨානං, පචලායිකානිද්දාපච්චුපට්ඨානං වා. උභයම්පි අරතිවිජම්භිකාදීසු අයොනිසොමනසිකාරපදට්ඨානං.

තතියෙන පඨමෙ වුත්තෙසු ඨපෙත්වා මිච්ඡාදිට්ඨිං අවසෙසා වෙදිතබ්බා. **මානො** පනෙත්ථ අනියතො හොති. අයං විසෙසො, සො උණ්ණතිලක්ඛණො, සම්පග්ගහරසො, කෙතුකම්‍යතාපච්චුපට්ඨානො, දිට්ඨිවිප්පයුත්තලොභපදට්ඨානො, උම්මාදො විය දට්ඨබ්බො.

චතුත්ථෙන දුතියෙ වුත්තෙසු ඨපෙත්වා මිච්ඡාදිට්ඨිං අවසෙසා වෙදිතබ්බා. එත්ථාපි ච මානො අනියතෙසු හොතියෙව. පඨමෙ වුත්තෙසු පන ඨපෙත්වා පීතිං අවසෙසා පඤ්චමෙන සම්පයොගං ගච්ඡන්ති. යථා ච පඤ්චමෙන, එවං ඡට්ඨෙනාපි. සසඞ්ඛාරතා පනෙත්ථ ථිනමිද්ධස්ස ච අනියතභාවො විසෙසො. සත්තමෙන පඤ්චමෙ වුත්තෙසු ඨපෙත්වා දිට්ඨිං අවසෙසා වෙදිතබ්බා. මානො පනෙත්ථ අනියතො හොති. අට්ඨමෙන ඡට්ඨෙ වුත්තෙසු ඨපෙත්වා දිට්ඨිං අවසෙසා වෙදිතබ්බා. එත්ථාපි ච මානො අනියතෙසු හොතියෙවාති.

484. දොසමූලෙසු පන ද්වීසු පඨමසම්පයුත්තා තාව නියතා සරූපෙන ආගතා එකාදස, යෙවාපනකා චත්තාරො, අනියතා තයොති අට්ඨාරස . තත්ථ ඵස්සො, චෙතනා, විතක්කො, විචාරො, වීරියං, ජීවිතං, සමාධි, අහිරිකං, අනොත්තප්පං, දොසො, මොහොති ඉමෙ සරූපෙන ආගතා එකාදස (ධ. ස. 413; ධ. ස. අට්ඨ. 413). ඡන්දො, අධිමොක්ඛො, උද්ධච්චං, මනසිකාරොති ඉමෙ යෙවාපනකා චත්තාරො (ධ. ස. අට්ඨ. 413). ඉස්සා, මච්ඡරියං, කුක්කුච්චන්ති ඉමෙ අනියතා තයො (ධ. ස. අට්ඨ. 413).

485. තත්ථ දුස්සන්ති තෙන, සයං වා දුස්සති, දුස්සනමත්තමෙව වා තන්ති **දොසො**. සො චණ්ඩික්කලක්ඛණො පහටාසීවිසො විය, විසප්පනරසො විසනිපාතො විය, අත්තනො නිස්සයදහනරසො වා දාවග්ගි විය. දූසනපච්චුපට්ඨානො ලද්ධොකාසො විය සපත්තො, ආඝාතවත්ථුපදට්ඨානො, විසසංසට්ඨපූතිමුත්තං විය දට්ඨබ්බො.

486. ඉස්සායනා **ඉස්සා**. සා පරසම්පත්තීනං උසූයනලක්ඛණා. තත්ථෙව අනභිරතිරසා, තතො විමුඛභාවපච්චුපට්ඨානා, පරසම්පත්තිපදට්ඨානා, සංයොජනන්ති දට්ඨබ්බා.

487. මච්ඡරභාවො **මච්ඡරියං**. තං ලද්ධානං වා ලභිතබ්බානං වා අත්තනො සම්පත්තීනං නිගූහනලක්ඛණං, තාසංයෙව පරෙහි සාධාරණභාවඅක්ඛමනරසං, සඞ්කොචනපච්චුපට්ඨානං, කටුකඤ්චුකතාපච්චුපට්ඨානං වා, අත්තසම්පත්තිපදට්ඨානං, චෙතසො විරූපභාවොති දට්ඨබ්බං.

488. කුච්ඡිතං කතං කුකතං. තස්ස භාවො **කුක්කුච්චං**. තං පච්ඡානුතාපලක්ඛණං, කතාකතානුසොචනරසං, විප්පටිසාරපච්චුපට්ඨානං, කතාකතපදට්ඨානං, දාසබ්‍යමිව දට්ඨබ්බං. සෙසා වුත්තප්පකාරායෙවාති.

ඉති ඉමෙ අට්ඨාරස සඞ්ඛාරා පඨමෙන දොසමූලෙන සම්පයොගං ගච්ඡන්තීති වෙදිතබ්බා. යථා ච පඨමෙන, එවං දුතියෙනාපි. සසඞ්ඛාරතා පන අනියතෙසු ච ථිනමිද්ධසම්භවොව විසෙසො.

489. මොහමූලෙසු ද්වීසු විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තෙන තාව ඵස්සො, චෙතනා, විතක්කො, විචාරො, වීරියං, ජීවිතං, චිත්තට්ඨිති, අහිරිකං, අනොත්තප්පං , මොහො, විචිකිච්ඡාති සරූපෙන ආගතා එකාදස (ධ. ස. 422; ධ. ස. අට්ඨ. 422), උද්ධච්චං, මනසිකාරොති යෙවාපනකා ද්වෙ චාති තෙරස.

490. තත්ථ **චිත්තට්ඨිති**ති පවත්තිට්ඨිතිමත්තො දුබ්බලො සමාධි. විගතා චිකිච්ඡාති **විචිකිච්ඡා**. සා සංසයලක්ඛණා, කම්පනරසා, අනිච්ඡයපච්චුපට්ඨානා, අනෙකංසගාහපච්චුපට්ඨානා වා, විචිකිච්ඡායං අයොනිසොමනසිකාරපදට්ඨානා, පටිපත්තිඅන්තරායකරාති දට්ඨබ්බා. සෙසා වුත්තප්පකාරායෙව.

උද්ධච්චසම්පයුත්තෙන විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තෙ වුත්තෙසු ඨපෙත්වා විචිකිච්ඡං සෙසා ද්වාදස. විචිකිච්ඡාය අභාවෙන පනෙත්ථ අධිමොක්ඛො උප්පජ්ජති. තෙන සද්ධිං තෙරසෙව, අධිමොක්ඛසබ්භාවතො ච බලවතරො සමාධි

හොති. යඤ්චෙත්ථ උද්ධච්චං, තං සරූපෙනෙව ආගතං. අධිමොක්ඛමනසිකාරා යෙවාපනකවසෙනාති එවං අකුසලසඞ්ඛාරා වෙදිතබ්බා.

491. අබ්‍යාකතෙසු විපාකාබ්‍යාකතා තාව අහෙතුකසහෙතුකභෙදතො දුවිධා. තෙසු අහෙතුකවිපාකවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා අහෙතුකා. තත්ථ කුසලාකුසලවිපාකචක්ඛුවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා තාව ඵස්සො, චෙතනා, ජීවිතං, චිත්තට්ඨිතීති සරූපෙන ආගතා චත්තාරො (ධ. ස. 431; ධ. ස. අට්ඨ. 431), යෙවාපනකො මනසිකාරොයෙවාති පඤ්ච. සොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තාපි එතෙයෙව. උභයවිපාකමනොධාතුයා එතෙ චෙව විතක්කවිචාරාධිමොක්ඛා චාති අට්ඨ, තථා තිවිධායපි අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා. යා පනෙත්ථ සොමනස්සසහගතා, තාය සද්ධිං පීති අධිකා හොතීති වෙදිතබ්බා.

සහෙතුකවිපාකවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා පන සහෙතුකා. තෙසු අට්ඨකාමාවචරවිපාකසම්පයුත්තා තාව අට්ඨහි කාමාවචරකුසලෙහි සම්පයුත්තසඞ්ඛාරසදිසායෙව. යා පන තා අනියතෙසු කරුණාමුදිතා, තා සත්තාරම්මණත්තා විපාකෙසු න සන්ති. එකන්තපරිත්තාරම්මණා හි කාමාවචරවිපාකා. න කෙවලඤ්ච කරුණාමුදිතා, විරතියොපි විපාකෙසු න සන්ති. ‘‘පඤ්ච සික්ඛාපදා කුසලායෙවා’’ති හි වුත්තං.

රූපාවචරාරූපාවචරලොකුත්තරවිපාකවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා පන තෙසං කුසලවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තසඞ්ඛාරෙහි සදිසා එව.

492. කිරියාබ්‍යාකතාපි අහෙතුකසහෙතුකභෙදතො දුවිධා. තෙසු අහෙතුකකිරියවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා අහෙතුකා. තෙ ච කුසලවිපාකමනොධාතුඅහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයයුත්තෙහි සමානා. මනොවිඤ්ඤාණධාතුද්වයෙ පන වීරියං අධිකං. වීරියසබ්භාවතො බලප්පත්තො සමාධි හොති. අයමෙත්ථ විසෙසො.

සහෙතුකකිරියවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා පන සහෙතුකා. තෙසු අට්ඨකාමාවචරකිරියවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා තාව ඨපෙත්වා විරතියො අට්ඨහි කාමාවචරකුසලෙහි සම්පයුත්තසඞ්ඛාරසදිසා. රූපාවචරාරූපාවචරකිරියසම්පයුත්තා පන සබ්බාකාරෙනපි තෙසං කුසලවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තසදිසායෙවාති එවං අබ්‍යාකතාපි සඞ්ඛාරා වෙදිතබ්බාති.

ඉදං සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙ විත්ථාරකථාමුඛං.

ඉදං තාව අභිධම්මෙ පදභාජනීයනයෙන ඛන්ධෙසු විත්ථාරකථාමුඛං.

අතීතාදිවිභාගකථා

493. භගවතා පන –

> ‘‘යංකිඤ්චි රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අජ්ඣත්තං වා බහිද්ධා වා ඔළාරිකං වා සුඛුමං වා හීනං වා පණීතං වා යං දූරෙ සන්තිකෙ වා, තදෙකජ්ඣං අභිසංයූහිත්වා අභිසඞ්ඛිපිත්වා අයං වුච්චති රූපක්ඛන්ධො. යා කාචි වෙදනා… යා කාචි සඤ්ඤා… යෙ කෙචි සඞ්ඛාරා… යංකිඤ්චි විඤ්ඤාණං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං… පෙ.… අභිසඞ්ඛිපිත්වා අයං වුච්චති විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො’’ති (විභ. 2,26) –

එවං ඛන්ධා විත්ථාරිතා.

තත්ථ **යංකිඤ්චී**ති අනවසෙසපරියාදානං. **රූප**න්ති අතිප්පසඞ්ගනියමනං. එවං පදද්වයෙනාපි රූපස්ස අනවසෙසපරිග්ගහො කතො හොති. අථස්ස අතීතාදිනා විභාගං ආරභති. තඤ්හි කිඤ්චි අතීතං, කිඤ්චි අනාගතාදිභෙදන්ති. එස නයො වෙදනාදීසු.

494. තත්ථ රූපං තාව අද්ධාසන්තතිසමයඛණවසෙන චතුධා අතීතං නාම හොති. තථා අනාගතපච්චුප්පන්නං.

තත්ථ **අද්ධාවසෙන** තාව එකස්ස එකස්මිං භවෙ පටිසන්ධිතො පුබ්බෙ අතීතං, චුතිතො උද්ධං අනාගතං, උභින්නමන්තරෙ පච්චුප්පන්නං.

සන්තතිවසෙන සභාගඑකඋතුසමුට්ඨානං එකාහාරසමුට්ඨානඤ්ච පුබ්බාපරියවසෙන වත්තමානම්පි පච්චුප්පන්නං, තතො පුබ්බෙ විසභාගඋතුආහාරසමුට්ඨානං අතීතං, පච්ඡා අනාගතං. චිත්තජං එකවීථිඑකජවනඑකසමාපත්තිසමුට්ඨානං පච්චුප්පන්නං, තතො පුබ්බෙ අතීතං, පච්ඡා අනාගතං. කම්මසමුට්ඨානස්ස පාටියෙක්කං සන්තතිවසෙන අතීතාදිභෙදො නත්ථි, තෙසඤ්ඤෙව පන උතුආහාරචිත්තසමුට්ඨානානං උපත්ථම්භකවසෙන තස්ස අතීතාදිභාවො වෙදිතබ්බො.

සමයවසෙන එකමුහුත්තපුබ්බණ්හසායන්හරත්තින්දිවාදීසු සමයෙසු සන්තානවසෙන පවත්තමානං තං තං සමයං පච්චුප්පන්නං නාම, තතො පුබ්බෙ අතීතං, පච්ඡා අනාගතං.

ඛණවසෙන උප්පාදාදිඛණත්තයපරියාපන්නං පච්චුප්පන්නං, තතො පුබ්බෙ අනාගතං, පච්ඡා අතීතං. අපිච අතික්කන්තහෙතුපච්චයකිච්චං අතීතං, නිට්ඨිතහෙතුකිච්චං අනිට්ඨිතපච්චයකිච්චං පච්චුප්පන්නං, උභයකිච්චං අසම්පත්තං අනාගතං. සකිච්චක්ඛණෙ වා පච්චුප්පන්නං, තතො පුබ්බෙ අනාගතං, පච්ඡා අතීතං. එත්ථ ච ඛණාදිකථාව නිප්පරියායා. සෙසා සපරියායා.

495. අජ්ඣත්තබහිද්ධාභෙදො වුත්තනයො එව. අපිච ඉධ නියකජ්ඣත්තම්පි අජ්ඣත්තං පරපුග්ගලිකම්පි ච බහිද්ධාති වෙදිතබ්බං. ඔළාරිකසුඛුමභෙදො වුත්තනයොව.

496. හීනපණීතභෙදො දුවිධො පරියායතො නිප්පරියායතො ච. තත්ථ අකනිට්ඨානං රූපතො සුදස්සීනං රූපං හීනං. තදෙව සුදස්සානං රූපතො පණීතං. එවං යාව නරකසත්තානං රූපං, තාව පරියායතො හීනපණීතතා වෙදිතබ්බා. නිප්පරියායතො පන යත්ථ අකුසලවිපාකං උප්පජ්ජති, තං හීනං. යත්ථ කුසලවිපාකං, තං පණීතං.

දූරෙ සන්තිකෙති ඉදම්පි වුත්තනයමෙව. අපිච ඔකාසතොපෙත්ථ උපාදායුපාදාය දූරසන්තිකතා වෙදිතබ්බා.

497. **තදෙකජ්ඣං අභිසංයූහිත්වා අභිසඞ්ඛිපිත්වා**ති තං අතීතාදීහි පදෙහි විසුං විසුං නිද්දිට්ඨං රූපං සබ්බං රුප්පනලක්ඛණසඞ්ඛාතෙ එකවිධභාවෙ පඤ්ඤාය රාසිං කත්වා රූපක්ඛන්ධොති වුච්චතීති අයමෙත්ථ අත්ථො. එතෙන සබ්බම්පි රූපං රුප්පනලක්ඛණෙ රාසිභාවූපගමනෙන රූපක්ඛන්ධොති දස්සිතං හොති. න හි රූපතො අඤ්ඤො රූපක්ඛන්ධො නාම අත්ථි.

498. යථා ච රූපං, එවං වෙදනාදයොපි වෙදයිතලක්ඛණාදීසු රාසිභාවූපගමනෙන. න හි වෙදනාදීහි අඤ්ඤෙ වෙදනාක්ඛන්ධාදයො නාම අත්ථි.

අතීතාදිවිභාගෙ පනෙත්ථ සන්තතිවසෙන ඛණාදිවසෙන ච වෙදනාය අතීතානාගතපච්චුප්පන්නභාවො වෙදිතබ්බො. තත්ථ **සන්තතිවසෙන** එකවීථිඑකජවනඑකසමාපත්තිපරියාපන්නා එකවීථිවිසයසමායොගප්පවත්තා ච පච්චුප්පන්නා, තතො පුබ්බෙ අතීතා, පච්ඡා අනාගතා. **ඛණාදිවසෙන** ඛණත්තයපරියාපන්නා පුබ්බන්තාපරන්තමජ්ඣත්තගතා සකිච්චඤ්ච කුරුමානා වෙදනා පච්චුප්පන්නා, තතො පුබ්බෙ අතීතා, පච්ඡා අනාගතා. අජ්ඣත්තබහිද්ධාභෙදො නියකජ්ඣත්තවසෙන වෙදිතබ්බො.

499. ඔළාරිකසුඛුමභෙදො ''අකුසලා වෙදනා ඔළාරිකා, කුසලාබ්‍යාකතා වෙදනා සුඛුමා''තිආදිනා (විභ. 11) නයෙන විභඞ්ගෙ වුත්තෙන ජාතිසභාවපුග්ගලලොකියලොකුත්තරවසෙන වෙදිතබ්බො. **ජාතිවසෙන** තාව අකුසලා වෙදනා සාවජ්ජකිරියහෙතුතො, කිලෙසසන්තාපභාවතො ච අවූපසන්තවුත්තීති කුසලවෙදනාය ඔළාරිකා, සබ්‍යාපාරතො, සඋස්සාහතො, සවිපාකතො, කිලෙසසන්තාපභාවතො, සාවජ්ජතො ච විපාකාබ්‍යාකතාය ඔළාරිකා, සවිපාකතො, කිලෙසසන්තාපභාවතො, සබ්‍යාබජ්ඣතො, සාවජ්ජතො ච කිරියාබ්‍යාකතාය ඔළාරිකා. කුසලාබ්‍යාකතා පන වුත්තවිපරියායතො අකුසලාය සුඛුමා. ද්වෙපි කුසලාකුසලවෙදනා සබ්‍යාපාරතො, සඋස්සාහතො, සවිපාකතො ච යථායොගං දුවිධායපි අබ්‍යාකතාය ඔළාරිකා , වුත්තවිපරියායෙන දුවිධාපි අබ්‍යාකතා තාහි සුඛුමා. එවං තාව ජාතිවසෙන ඔළාරිකසුඛුමතා වෙදිතබ්බා.

500. **සභාවවසෙන** පන දුක්ඛා වෙදනා නිරස්සාදතො, සවිප්ඵාරතො, ඛොභකරණතො, උබ්බෙජනීයතො, අභිභවනතො ච ඉතරාහි ද්වීහි ඔළාරිකා, ඉතරා පන ද්වෙ සාතතො, සන්තතො, පණීතතො, මනාපතො, මජ්ඣත්තතො ච යථායොගං දුක්ඛාය සුඛුමා. උභො පන සුඛදුක්ඛා සවිප්ඵාරතො, ඛොභකරණතො, පාකටතො ච අදුක්ඛමසුඛාය ඔළාරිකා, සා වුත්තවිපරියායෙන තදුභයතො සුඛුමා. එවං සභාවවසෙන ඔළාරිකසුඛුමතා වෙදිතබ්බා.

501. **පුග්ගලවසෙන** පන අසමාපන්නස්ස වෙදනා නානාරම්මණෙ වික්ඛිත්තභාවතො සමාපන්නස්ස වෙදනාය ඔළාරිකා, විපරියායෙන ඉතරා සුඛුමා. එවං පුග්ගලවසෙන ඔළාරිකසුඛුමතා වෙදිතබ්බා.

ලොකියලොකුත්තරවසෙන පන සාසවා වෙදනා ලොකියා, සා ආසවුප්පත්තිහෙතුතො, ඔඝනියතො, යොගනියතො, ගන්ථනියතො, නීවරණියතො, උපාදානියතො, සංකිලෙසිකතො, පුථුජ්ජනසාධාරණතො ච අනාසවාය ඔළාරිකා. සා විපරියායෙන සාසවාය සුඛුමා. එවං ලොකියලොකුත්තරවසෙන ඔළාරිකසුඛුමතා වෙදිතබ්බා.

502. තත්ථ ජාතිආදිවසෙන සම්භෙදො පරිහරිතබ්බො. අකුසලවිපාකකායවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා හි වෙදනා ජාතිවසෙන අබ්‍යාකතත්තා සුඛුමාපි සමානා සභාවාදිවසෙන ඔළාරිකා හොති. වුත්තඤ්හෙතං ''අබ්‍යාකතා වෙදනා සුඛුමා. දුක්ඛා වෙදනා ඔළාරිකා. සමාපන්නස්ස වෙදනා සුඛුමා. අසමාපන්නස්ස වෙදනා ඔළාරිකා. සාසවා වෙදනා ඔළාරිකා. අනාසවා වෙදනා සුඛුමා''ති (විභ. 11). යථා ච දුක්ඛා වෙදනා, එවං සුඛාදයොපි ජාතිවසෙන ඔළාරිකා සභාවාදිවසෙන සුඛුමා හොන්ති. තස්මා යථා ජාතිආදිවසෙන සම්භෙදො න හොති, තථා වෙදනානං ඔළාරිකසුඛුමතා

වෙදිතබ්බා. සෙය්‍යථීදං – අබ්‍යාකතා ජාතිවසෙන කුසලාකුසලාහි සුඛුමා. තත්ථ කතමා අබ්‍යාකතා? කිං දුක්ඛා? කිං සුඛා? කිං සමාපන්නස්ස? කිං අසමාපන්නස්ස? කිං සාසවා ? කිං අනාසවාති? එවං සභාවාදිභෙදො න පරාමසිතබ්බො. එස නයො සබ්බත්ථ.

අපිච තං තං වා පන වෙදනං උපාදායුපාදාය වෙදනා ඔළාරිකසුඛුමා දට්ඨබ්බාති වචනතො අකුසලාදීසුපි ලොභසහගතාය දොසසහගතා වෙදනා අග්ගි විය අත්තනො නිස්සයදහනතො ඔළාරිකා, ලොභසහගතා සුඛුමා. දොසසහගතාපි නියතා ඔළාරිකා, අනියතා සුඛුමා. නියතාපි කප්පට්ඨිතිකා ඔළාරිකා, ඉතරා සුඛුමා. කප්පට්ඨිතිකාසුපි අසඞ්ඛාරිකා ඔළාරිකා, ඉතරා සුඛුමා. ලොභසහගතා පන දිට්ඨිසම්පයුත්තා ඔළාරිකා, ඉතරා සුඛුමා. සාපි නියතා කප්පට්ඨිතිකා අසඞ්ඛාරිකා ඔළාරිකා, ඉතරා සුඛුමා. අවිසෙසෙන ච අකුසලා බහුවිපාකා ඔළාරිකා, අප්පවිපාකා සුඛුමා. කුසලා පන අප්පවිපාකා ඔළාරිකා, බහුවිපාකා සුඛුමා.

අපිච කාමාවචරකුසලා ඔළාරිකා. රූපාවචරා සුඛුමා. තතො අරූපාවචරා. තතො ලොකුත්තරා. කාමාවචරා දානමයා ඔළාරිකා. සීලමයා සුඛුමා. තතො භාවනාමයා. භාවනාමයාපි දුහෙතුකා ඔළාරිකා. තිහෙතුකා සුඛුමා. තිහෙතුකාපි සසඞ්ඛාරිකා ඔළාරිකා. අසඞ්ඛාරිකා සුඛුමා. රූපාවචරා ච පඨමජ්ඣානිකා ඔළාරිකා…පෙ…. පඤ්චමජ්ඣානිකා සුඛුමා. අරූපාවචරා ච ආකාසානඤ්චායතනසම්පයුත්තා ඔළාරිකා…පෙ…. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසම්පයුත්තා සුඛුමාව. ලොකුත්තරා ච සොතාපත්තිමග්ගසම්පයුත්තා ඔළාරිකා…පෙ…. අරහත්තමග්ගසම්පයුත්තා සුඛුමාව. එස නයො තං තං භූමිවිපාකකිරියවෙදනාසු ච දුක්ඛාදිඅසමාපන්නාදිසාසවාදිවසෙන වුත්තවෙදනාසු ච.

ඔකාසවසෙන චාපි නිරයෙ දුක්ඛා ඔළාරිකා. තිරච්ඡානයොනියං සුඛුමා…පෙ…. පරනිම්මිතවසවත්තීසු සුඛුමාව. යථා ච දුක්ඛා, එවං සුඛාපි සබ්බත්ථ යථානුරූපං යොජෙතබ්බා. වත්ථුවසෙන චාපි හීනවත්ථුකා යා කාචි වෙදනා ඔළාරිකා, පණීතවත්ථුකා සුඛුමා.

හීනපණීතභෙදෙ යා ඔළාරිකා, සා හීනා. යා ච සුඛුමා, සා පණීතාති දට්ඨබ්බා.

503. දූරපදං පන ‘‘අකුසලා වෙදනා කුසලාබ්‍යාකතාහි වෙදනාහි දූරෙ’’. සන්තිකෙපදං ‘‘අකුසලා වෙදනා අකුසලාය වෙදනාය සන්තිකෙ’’තිආදිනා නයෙන විභඞ්ගෙ විභත්තං. තස්මා අකුසලා වෙදනා විසභාගතො, අසංසට්ඨතො, අසරික්ඛතො ච කුසලාබ්‍යාකතාහි දූරෙ, තථා කුසලාබ්‍යාකතා අකුසලාය. එස නයො සබ්බවාරෙසු. අකුසලා පන වෙදනා සභාගතො, සරික්ඛතො ච අකුසලාය සන්තිකෙති. ඉදං වෙදනාක්ඛන්ධස්ස අතීතාදිවිභාගෙ විත්ථාරකථාමුඛං. තංතංවෙදනාසම්පයුත්තානං පන සඤ්ඤාදීනම්පි එවමෙව වෙදිතබ්බං.

කමාදිවිනිච්ඡයකථා

504. එවං විදිත්වා ච පුන එතෙස්වෙව –

> ඛන්ධෙසු ඤාණභෙදත්ථං, කමතොථ විසෙසතො;
> අනූනාධිකතො චෙව, උපමාතො තථෙව ච.
>
> දට්ඨබ්බතො ද්විධා එවං, පස්සන්තස්සත්ථසිද්ධිතො;
> විනිච්ඡයනයො සම්මා, විඤ්ඤාතබ්බො විභාවිනා.

තත්ථ **කමතොති** ඉධ උප්පත්තික්කමො, පහානක්කමො, පටිපත්තික්කමො, භූමික්කමො, දෙසනාක්කමොති බහුවිධො කමො.

තත්ථ ‘‘පඨමං කලලං හොති, කලලා හොති අබ්බුදං’’න්ති (සං. නි. 1.235) එවමාදි උප්පත්තික්කමො. ‘‘දස්සනෙන පහාතබ්බා ධම්මා, භාවනාය පහාතබ්බා ධම්මා’’ති (ධ. ස. තිකමාතිකා 8) එවමාදි පහානක්කමො. ‘‘සීලවිසුද්ධි, චිත්තවිසුද්ධී’’ති (ම. නි. 1.259; පටි. ම. 3.41) එවමාදි පටිපත්තික්කමො. ‘‘කාමාවචරා, රූපාවචරා’’ති (ධ. ස. 987) එවමාදි භූමික්කමො. ‘‘චත්තාරො සතිපට්ඨානා, චත්තාරො සම්මප්පධානා’’ති (දී. නි. 3.145) වා, ‘‘දානකථං, සීලකථ’’න්ති (දී. නි. 1.298) වා එවමාදි දෙසනාක්කමො. තෙසු ඉධ උප්පත්තික්කමො තාව න යුජ්ජති, කලලාදීනං විය ඛන්ධානං පුබ්බාපරියවවත්ථානෙන අනුප්පත්තිතො. න පහානක්කමො, කුසලාබ්‍යාකතානං අප්පහාතබ්බතො. නපටිපත්තික්කමො, අකුසලානං අප්පටිපජ්ජනීයතො. න භූමික්කමො, වෙදනාදීනං චතුභූමිපරියාපන්නත්තා. දෙසනාක්කමො පන යුජ්ජති.

අභෙදෙන හි පඤ්චසු ඛන්ධෙසු අත්තගාහපතිතං වෙනෙය්‍යජනං සමූහඝනවිනිබ්භොගදස්සනෙන අත්තගාහතො මොචෙතුකාමො භගවා හිතකාමො තස්ස තස්ස ජනස්ස සුඛගහණත්ථං චක්ඛුආදීනම්පි විසයභූතං ඔළාරිකං පඨමං රූපක්ඛන්ධං දෙසෙසි. තතො ඉට්ඨානිට්ඨරූපසංවෙදිකං වෙදනං. ‘‘යං වෙදයති, තං සඤ්ජානාතී’’ති එවං

වෙදනාවිසයස්ස ආකාරගාහිකං සඤ්ඤං. සඤ්ඤාවසෙන අභිසඞ්ඛාරකෙ සඞ්ඛාරෙ. තෙසං වෙදනාදීනං නිස්සයං අධිපතිභූතඤ්ච නෙසං විඤ්ඤාණන්ති එවං තාව කමතො විනිච්ඡයනයො විඤ්ඤාතබ්බො.

505. **විසෙසතොති** ඛන්ධානඤ්ච උපාදානක්ඛන්ධානඤ්ච විසෙසතො. කො පන නෙසං විසෙසො, ඛන්ධා තාව අවිසෙසතො වුත්තා. උපාදානක්ඛන්ධා සාසවඋපාදානියභාවෙන විසෙසෙත්වා. යථාහ –

> ''පඤ්ච චෙව වො, භික්ඛවෙ, ඛන්ධෙ දෙසෙස්සාමි පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙ ච, තං සුණාථ. කතමෙ ච, භික්ඛවෙ, පඤ්චක්ඛන්ධා, යංකිඤ්චි, භික්ඛවෙ, රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං...පෙ.... සන්තිකෙ වා, අයං වුච්චති, භික්ඛවෙ, රූපක්ඛන්ධො. යා කාචි වෙදනා...පෙ.... යංකිඤ්චි විඤ්ඤාණං...පෙ.... සන්තිකෙ වා, අයං වුච්චති, භික්ඛවෙ, විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො. ඉමෙ වුච්චන්ති, භික්ඛවෙ, පඤ්චක්ඛන්ධා. කතමෙ ච, භික්ඛවෙ, පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා. යංකිඤ්චි, භික්ඛවෙ, රූපං...පෙ.... සන්තිකෙ වා සාසවං උපාදානියං, අයං වුච්චති, භික්ඛවෙ, රූපුපාදානක්ඛන්ධො. යා කාචි වෙදනා...පෙ.... යංකිඤ්චි විඤ්ඤාණං...පෙ.... සන්තිකෙ වා සාසවං උපාදානියං, අයං වුච්චති, භික්ඛවෙ, විඤ්ඤාණුපාදානක්ඛන්ධො. ඉමෙ වුච්චන්ති, භික්ඛවෙ, පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා''ති (සං. නි. 3.48).

එත්ථ ච යථා වෙදනාදයො අනාසවාපි අත්ථි, න එවං රූපං. යස්මා පනස්ස රාසට්ඨෙන ඛන්ධභාවො යුජ්ජති, තස්මා ඛන්ධෙසු වුත්තං. යස්මා රාසට්ඨෙන ච සාසවට්ඨෙන ච උපාදානක්ඛන්ධභාවො යුජ්ජති, තස්මා උපාදානක්ඛන්ධෙසු වුත්තං. වෙදනාදයො පන අනාසවාව ඛන්ධෙසු වුත්තා. සාසවා උපාදානක්ඛන්ධෙසු. **උපාදානක්ඛන්ධාති** චෙත්ථ උපාදානගොචරා ඛන්ධා උපාදානක්ඛන්ධාති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො. ඉධ පන සබ්බෙපෙතෙ එකජ්ඣං කත්වා ඛන්ධාති අධිප්පෙතා.

506. **අනූනාධිකතොති** කස්මා පන භගවතා පඤ්චෙව ඛන්ධා වුත්තා අනූනා අනධිකාති. සබ්බසඞ්ඛතසභාගෙකසඞ්ගහතො අත්තත්තනියගාහවත්ථුස්ස එතපරමතො අඤ්ඤෙසඤ්ච තදවරොධතො. අනෙකප්පභෙදෙසු හි සඞ්ඛතධම්මෙසු සභාගවසෙන සඞ්ගය්හමානෙසු රූපම්පි රූපසභාගෙකසඞ්ගහවසෙන එකො ඛන්ධො හොති. වෙදනා වෙදනාසභාගෙකසඞ්ගහවසෙන එකො ඛන්ධො හොති. එස නයො සඤ්ඤාදීසු. තස්මා සබ්බසඞ්ඛතසභාගෙකසඞ්ගහතො පඤ්චෙව වුත්තා. එතපරමඤ්චෙතං අත්තත්තනියගාහවත්ථු යදිදං රූපාදයො පඤ්ච. වුත්තඤ්හෙතං ''රූපෙ ඛො, භික්ඛවෙ, සති රූපං උපාදාය රූපං අභිනිවිස්ස එවං දිට්ඨි උප්පජ්ජති 'එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා'ති. වෙදනාය, සඤ්ඤාය, සඞ්ඛාරෙසු, විඤ්ඤාණෙ සති විඤ්ඤාණං උපාදාය විඤ්ඤාණං අභිනිවිස්ස එවං දිට්ඨි උප්පජ්ජති 'එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා''ති (සං. නි. 3.207). තස්මා අත්තත්තනියගාහවත්ථුස්ස එතපරමතොපි පඤ්චෙව වුත්තා. යෙපි චඤ්ඤෙ සීලාදයො පඤ්ච ධම්මක්ඛන්ධා වුත්තා, තෙපි සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙ පරියාපන්නත්තා එත්ථෙව අවරොධං ගච්ඡන්ති. තස්මා අඤ්ඤෙසං තදවරොධතොපි පඤ්චෙව වුත්තාති එවං අනූනාධිකතො විනිච්ඡයනයො විඤ්ඤාතබ්බො.

507. **උපමාතොති** එත්ථ හි ගිලානසාලූපමො රූපුපාදානක්ඛන්ධො, ගිලානූපමස්ස විඤ්ඤාණුපාදානක්ඛන්ධස්ස වත්ථුද්වාරාරම්මණවසෙන නිවාසට්ඨානතො. ගෙලඤ්ඤූපමො වෙදනුපාදානක්ඛන්ධො, ආබාධකත්තා. ගෙලඤ්ඤසමුට්ඨානූපමො සඤ්ඤුපාදානක්ඛන්ධො, කාමසඤ්ඤාදිවසෙන රාගාදිසම්පයුත්තවෙදනාසබ්භාවා. අසප්පායසෙවනූපමො සඞ්ඛාරුපාදානක්ඛන්ධො, වෙදනාගෙලඤ්ඤස්ස නිදානත්තා. ''වෙදනං වෙදනත්ථාය අභිසඞ්ඛරොන්ති''ති (සං. නි. 3.79) හි වුත්තං. තථා ''අකුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං කායවිඤ්ඤාණං උප්පන්නං හොති දුක්ඛසහගත''න්ති (ධ. ස. 556). ගිලානූපමො විඤ්ඤාණුපාදානක්ඛන්ධො, වෙදනාගෙලඤ්ඤෙන අපරිමුත්තත්තා. අපිච චාරකකාරණඅපරාධකාරණකාරකඅපරාධිකූපමා එතෙ භාජනභොජනබ්‍යඤ්ජනපරිවෙසකභුඤ්ජකූපමා චාති එවං උපමාතො විනිච්ඡයනයො විඤ්ඤාතබ්බො.

508. **දට්ඨබ්බතො ද්විධාති** සඞ්ඛෙපතො විත්ථාරතො චාති එවං ද්විධා දට්ඨබ්බතොපෙත්ථ විනිච්ඡයනයො විඤ්ඤාතබ්බො. **සඞ්ඛෙපතො** හි පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා ආසීවිසූපමෙ (සං. නි. 4.238) වුත්තනයෙන උක්ඛිත්තාසිකපච්චත්ථිකතො, භාරසුත්තවසෙන (සං. නි. 3.22) භාරතො, ඛජ්ජනීයපරියායවසෙන (සං. නි. 3.79) ඛාදකතො, යමකසුත්තවසෙන (සං. නි. 3.85) අනිච්චදුක්ඛානත්තසඞ්ඛතවධකතො දට්ඨබ්බා. **විත්ථාරතො** පනෙත්ථ ඵෙණපිණ්ඩො විය රූපං දට්ඨබ්බං, පරිමද්දනාසහනතො. උදකපුබ්බුළං විය වෙදනා, මුහුත්තරමණීයතො. මරීචිකා විය සඤ්ඤා, විප්පලම්භනතො. කදලික්ඛන්ධො විය සඞ්ඛාරා, අසාරකතො. මායා විය විඤ්ඤාණං, වඤ්චකතො. විසෙසතො ච සුළාරම්පි අජ්ඣත්තිකං රූපං අසුභන්ති දට්ඨබ්බං. වෙදනා තීහි දුක්ඛතාහි අවිනිමුත්තතො දුක්ඛාති. සඤ්ඤාසඞ්ඛාරා අවිධෙය්‍යතො අනත්තාති. විඤ්ඤාණං උදයබ්බයධම්මතො අනිච්චන්ති දට්ඨබ්බං.

509. **එවං පස්සන්තස්සත්ථසිද්ධිතොති** එවඤ්ච සඞ්ඛෙපවිත්ථාරවසෙන ද්විධා පස්සතො යා අත්ථසිද්ධි හොති, තතොපි විනිච්ඡයනයො විඤ්ඤාතබ්බො. සෙය්‍යථිදං – සඞ්ඛෙපතො තාව පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙ උක්ඛිත්තාසිකපච්චත්ථිකාදිභාවෙන පස්සන්තො ඛන්ධෙහි න විහඤ්ඤති. විත්ථාරතො පන රූපාදීනි ඵෙණපිණ්ඩාදිසදිසභාවෙන පස්සන්තො න අසාරෙසු සාරදස්සී හොති.

විසෙසතො ච **අජ්ඣත්තිකරූපං අසුභතො** පස්සන්තො කබළීකාරාහාරං පරිජානාති, අසුභෙ සුභන්ති විපල්ලාසං පජහති. කාමොඝං උත්තරති, කාමයොගෙන විසංයුජ්ජති, කාමාසවෙන අනාසවො හොති, අභිජ්ඣාකායගන්ථං භින්දති, කාමුපාදානං න උපාදියති.

වෙදනං දුක්ඛතො පස්සන්තො ඵස්සාහාරං පරිජානාති, දුක්ඛෙ සුඛන්ති විපල්ලාසං පජහති, භවොඝං උත්තරති, භවයොගෙන විසංයුජ්ජති, භවාසවෙන අනාසවො හොති, බ්‍යාපාදකායගන්ථං භින්දති, සීලබ්බතුපාදානං න උපාදියති.

සඤ්ඤං සඞ්ඛාරෙ ච අනත්තතො පස්සන්තො මනොසඤ්චෙතනාහාරං පරිජානාති, අනත්තනි අත්තාති විපල්ලාසං පජහති, දිට්ඨොඝං උත්තරති, දිට්ඨියොගෙන විසංයුජ්ජති, දිට්ඨාසවෙන අනාසවො හොති. ඉදංසච්චාභිනිවෙසකායගන්ථං භින්දති, අත්තවාදුපාදානං න උපාදියති.

විඤ්ඤාණං අනිච්චතො පස්සන්තො විඤ්ඤාණාහාරං පරිජානාති, අනිච්චෙ නිච්චන්ති විපල්ලාසං පජහති, අවිජ්ජොඝං උත්තරති, අවිජ්ජායොගෙන විසංයුජ්ජති, අවිජ්ජාසවෙන අනාසවො හොති, සීලබ්බතපරාමාසකායගන්ථං භින්දති, දිට්ඨුපාදානං න උපාදියති.

එවං මහානිසංසං, වධකාදිවසෙන දස්සනං යස්මා;
තස්මා ඛන්ධෙ ධීරො, වධකාදිවසෙන පස්සෙය්‍යාති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ

පඤ්ඤාභාවනාධිකාරෙ

ඛන්ධනිද්දෙසො නාම

චුද්දසමො පරිච්ඡෙදො.

15. ආයතනධාතුනිද්දෙසො

ආයතනවිත්ථාරකථා

510. **ආයතනානීති** ද්වාදසායතනානි – චක්ඛායතනං, රූපායතනං, සොතායතනං, සද්දායතනං, ඝානායතනං, ගන්ධායතනං, ජිව්හායතනං, රසායතනං, කායායතනං, ඵොට්ඨබ්බායතනං, මනායතනං, ධම්මායතනන්ති. තත්ථ –

අත්ථ ලක්ඛණ තාවත්ව, කම සඞ්ඛෙප විත්ථාරා;
තථා දට්ඨබ්බතො චෙව, විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

තත්ථ විසෙසතො තාව චක්ඛතීති **චක්ඛු,** රූපං අස්සාදෙති විභාවෙති චාති අත්ථො. රූපයතීති **රූපං,** වණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානං හදයඞ්ගතභාවං පකාසෙතීති අත්ථො. සුණාතීති **සොතං**. සප්පතීති **සද්දො,** උදාහරියතීති අත්ථො. ඝායතීති **ඝානං**. ගන්ධයතීති **ගන්ධො**. අත්තනො වත්ථුං සූචයතීති අත්ථො. ජීවිතං අව්හයතීති **ජිව්හා**. රසන්ති තං සත්තාති **රසො,** අස්සාදෙන්තීති අත්ථො. කුච්ඡිතානං සාසවධම්මානං ආයොති **කායො. ආයොති** උප්පත්තිදෙසො. ඵුසියතීති **ඵොට්ඨබ්බං**. මුනාතීති **මනො**. අත්තනො ලක්ඛණං ධාරෙන්තීති **ධම්මා**.

511. අවිසෙසතො පන ආයතනතො, ආයානං තනනතො, ආයතස්ස ච නයනතො **ආයතනන්ති** වෙදිතබ්බං. චක්ඛුරූපාදීසු හි තංතංද්වාරාරම්මණා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා සෙන සෙන අනුභවනාදිනා කිච්චෙන ආයතන්ති උට්ඨහන්ති ඝටන්ති, වායමන්තීති වුත්තං හොති. තෙ ච ආයභූතෙ ධම්මෙ එතානි තනොන්ති, විත්ථාරෙන්තීති වුත්තං හොති, ඉදඤ්ච අනමතග්ගෙ සංසාරෙ පවත්තං අතීව ආයතං සංසාරදුක්ඛං යාව න නිවත්තති, තාව නයන්තෙව, පවත්තයන්තීති වුත්තං හොති. ඉති සබ්බෙපිමෙ ධම්මා ආයතනතො, ආයානං තනනතො, ආයතස්ස ච නයනතො ආයතනං ආයතනන්ති වුච්චන්ති.

512. අපිච නිවාසට්ඨානට්ඨෙන ආකරට්ඨෙන සමොසරණට්ඨානට්ඨෙන සඤ්ජාතිදෙසට්ඨෙන කාරණට්ඨෙන ච **ආයතනං** වෙදිතබ්බං. තථා හි ලොකෙ ‘‘ඉස්සරායතනං වාසුදෙවායතන’’න්තිආදීසු නිවාසට්ඨානං ආයතනන්ති වුච්චති. ‘‘සුවණ්ණායතනං රජතායතන’’න්තිආදීසු ආකරො. සාසනෙ පන ‘‘මනොරම්මෙ ආයතනෙ සෙවන්ති නං විහඞ්ගමා’’තිආදීසු (අ. නි. 5.38) සමොසරණට්ඨානං. ‘‘දක්ඛිණාපථො ගුන්නං ආයතන’’න්තිආදීසු සඤ්ජාතිදෙසො. ‘‘තත්‍ර තත්‍රෙව සක්ඛිභබ්බතං පාපුණාති සති සතිආයතනෙ’’තිආදීසු (අ. නි. 3.102) කාරණං.

චක්ඛුආදීසු චාපි තෙ තෙ චිත්තචෙතසිකා ධම්මා නිවසන්ති තදායත්තවුත්තිතායාති චක්ඛාදයො ච නෙසං නිවාසට්ඨානං. චක්ඛාදීසු ච තෙ ආකිණ්ණා තන්නිස්සිතත්තා තදාරම්මණත්තා චාති චක්ඛාදයො නෙසං ආකරො. චක්ඛාදයො ච නෙසං සමොසරණට්ඨානං, තත්ථ තත්ථ වත්ථුද්වාරාරම්මණවසෙන සමොසරණතො. චක්ඛාදයො ච නෙසං සඤ්ජාතිදෙසො, තන්නිස්සයාරම්මණභාවෙන තත්ථෙව උප්පත්තිතො. චක්ඛාදයො ච නෙසං කාරණං, තෙසං අභාවෙ අභාවතොති. ඉති නිවාසට්ඨානට්ඨෙන, ආකරට්ඨෙන, සමොසරණට්ඨානට්ඨෙන, සඤ්ජාතිදෙසට්ඨෙන, කාරණට්ඨෙනචාති ඉමෙහිපි කාරණෙහි එතෙ ධම්මා ආයතනං ආයතනන්ති වුච්චන්ති.

තස්මා යථාවුත්තෙන අත්ථෙන චක්ඛු ච තං ආයතනඤ්චාති **චක්ඛායතනං**…පෙ.… ධම්මා ච තෙ ආයතනඤ්චාති **ධම්මායතනන්ති** එවං තාවෙත්ථ **අත්ථතො** විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

513. **ලක්ඛණාති** චක්ඛාදීනං ලක්ඛණතොපෙත්ථ විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො. තානි ච පන තෙසං ලක්ඛණානි ඛන්ධනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි.

තාවත්වතොති තාවභාවතො. ඉදං වුත්තං හොති – චක්ඛාදයොපි හි ධම්මා එව, එවං සති ධම්මායතනමිච්චෙව අවත්වා කස්මා ද්වාදසායතනානීති වුත්තානීති චෙ. ඡවිඤ්ඤාණකායුප්පත්තිද්වාරාරම්මණවවත්ථානතො ඉධ ඡන්නං විඤ්ඤාණකායානං ද්වාරභාවෙන ආරම්මණභාවෙන ච වවත්ථානතො අයමෙතෙසං භෙදො හොතීති ද්වාදස වුත්තානි, චක්ඛුවිඤ්ඤාණවීථිපරියාපන්නස්ස හි විඤ්ඤාණකායස්ස චක්ඛායතනමෙව උප්පත්තිද්වාරං, රූපායතනමෙව චාරම්මණං, තථා ඉතරානි ඉතරෙසං. ඡට්ඨස්ස පන භවඞ්ගමනසඞ්ඛාතො මනායතනෙකදෙසොව උප්පත්තිද්වාරං, අසාධාරණමෙව ච ධම්මායතනං ආරම්මණන්ති . ඉති ඡන්නං විඤ්ඤාණකායානං උප්පත්තිද්වාරාරම්මණවවත්ථානතො ද්වාදස වුත්තානීති එවමෙත්ථ තාවත්වතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

514. **කමතොති** ඉධාපි පුබ්බෙ වුත්තෙසු උප්පත්තික්කමාදීසු දෙසනාක්කමොව යුජ්ජති. අජ්ඣත්තිකෙසු හි ආයතනෙසු සනිදස්සනසප්පටිඝවිසයත්තා චක්ඛායතනං පාකටන්ති පඨමං දෙසිතං, තතො අනිදස්සනසප්පටිඝවිසයානි සොතායතනාදීනි. අථ වා දස්සනානුත්තරියසවනානුත්තරියහෙතුභාවෙන බහූපකාරත්තා අජ්ඣත්තිකෙසු චක්ඛායතනසොතායතනානි පඨමං දෙසිතානි, තතො ඝානායතනාදීනි තීණි, පඤ්චන්නම්පි ගොචරවිසයත්තා අන්තෙ මනායතනං, චක්ඛායතනාදීනං පන ගොචරත්තා තස්ස තස්ස අන්තරන්තරානි බාහිරෙසු රූපායතනාදීනි. අපිච

විඤ්ඤාණුප්පත්තිකාරණවවත්ථානතොපි අයමෙතෙසං කමො වෙදිතබ්බො. වුත්තඤ්හෙතං ''චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං…පෙ…. මනඤ්ච පටිච්ච ධම්මෙ ච උප්පජ්ජති මනොවිඤ්ඤාණ''න්ති (ම. නි. 3.421; සං. නි. 2.43). එවං කමතොපෙත්ථ විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

515. **සඞ්ඛෙපවිත්ථාරා**ති සඞ්ඛෙපතො හි මනායතනස්ස චෙව ධම්මායතනෙකදෙසස්ස ච නාමෙන තදවසෙසානඤ්ච ආයතනානං රූපෙන සඞ්ගහිතත්තා ද්වාදසාපි ආයතනානි නාමරූපමත්තමෙව හොන්ති. **විත්ථාරතො** පන අජ්ඣත්තිකෙසු තාව චක්ඛායතනං ජාතිවසෙන චක්ඛුපසාදමත්තමෙව, පච්චයගතිනිකායපුග්ගලභෙදතො පන අනන්තප්පභෙදං. තථා සොතායතනාදීනි චත්තාරි. මනායතනං කුසලාකුසලවිපාකකිරියවිඤ්ඤාණභෙදෙන එකූනනවුතිප්පභෙදං එකවීසුත්තරසතප්පභෙදඤ්ච. වත්ථුපටිපදාදිභෙදතො පන අනන්තප්පභෙදං. රූපසද්දගන්ධරසායතනානි විසභාගපච්චයාදිභෙදතො අනන්තප්පභෙදානි. ඵොට්ඨබ්බායතනං පථවීධාතුතෙජොධාතුවායොධාතුවසෙන තිප්පභෙදං. පච්චයාදිභෙදතො අනෙකප්පභෙදං. ධම්මායතනං වෙදනාසඤ්ඤාසඞ්ඛාරක්ඛන්ධසුඛුමරූපනිබ්බානානං සභාවනානත්තභෙදතො අනෙකප්පභෙදන්ති. එවං සඞ්ඛෙපවිත්ථාරා විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

516. **දට්ඨබ්බතො**ති එත්ථ පන සබ්බානෙව සඞ්ඛතානි ආයතනානි අනාගමනතො අනිග්ගමනතො ච දට්ඨබ්බානි. න හි තානි පුබ්බෙ උදයා කුතොචි ආගච්ඡන්ති, නපි උද්ධං වයා කුහිඤ්චි ගච්ඡන්ති, අථ ඛො පුබ්බෙ උදයා අප්පටිලද්ධසභාවානි , උද්ධං වයා පරිභින්නසභාවානි, පුබ්බන්තාපරන්තවෙමජ්ඣෙ පච්චයායත්තවුත්තිතාය අවසානි පවත්තන්ති. තස්මා අනාගමනතො අනිග්ගමනතො ච දට්ඨබ්බානි. තථා නිරීහකතො අබ්‍යාපාරතො ච. න හි චක්ඛුරූපාදීනං එවං හොති ''අහො වත අම්හාකං සාමග්ගියං විඤ්ඤාණං නාම උප්පජ්ජෙය්‍යා''ති, න ච තානි විඤ්ඤාණුප්පාදනත්ථං ද්වාරභාවෙන වත්ථුභාවෙන ආරම්මණභාවෙන වා ඊහන්ති, න බ්‍යාපාරමාපජ්ජන්ති, අථ ඛො ධම්මතාවෙසා, යං චක්ඛුරූපාදිසාමග්ගියං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි සම්භවන්තීති. තස්මා නිරීහකතො අබ්‍යාපාරතො ච දට්ඨබ්බානි. අපිච අජ්ඣත්තිකානි සුඤ්ඤගාමො විය දට්ඨබ්බානි, ධුවසුභසුඛත්තභාවවිරහිතත්තා. බාහිරානි ගාමඝාතකචොරා විය, අජ්ඣත්තිකානං අභිඝාතකත්තා. වුත්තඤ්හෙතං ''චක්ඛු, භික්ඛවෙ, හඤ්ඤති මනාපාමනාපෙහි රූපෙහී''ති විත්ථාරො. අපිච අජ්ඣත්තිකානි ඡ පාණකා විය දට්ඨබ්බානි, බාහිරානි තෙසං ගොචරා වියාති. එවමෙත්ථ දට්ඨබ්බතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

ඉදං තාව ආයතනානං විත්ථාරකථාමුඛං.

ධාතුවිත්ථාරකථා

517. තදනන්තරා පන **ධාතුයො**ති අට්ඨාරස ධාතුයො – චක්ඛුධාතු, රූපධාතු, චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු, සොතධාතු, සද්දධාතු, සොතවිඤ්ඤාණධාතු, ඝානධාතු, ගන්ධධාතු, ඝානවිඤ්ඤාණධාතු, ජිව්හාධාතු, රසධාතු, ජිව්හාවිඤ්ඤාණධාතු, කායධාතු, ඵොට්ඨබ්බධාතු, කායවිඤ්ඤාණධාතු, මනොධාතු, ධම්මධාතු, මනොවිඤ්ඤාණධාතූති. තත්ථ –

අත්ථතො ලක්ඛණාදීහි, කම තාවත්වසඞ්ඛතො;
පච්චයා අථ දට්ඨබ්බා, වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො.

තත්ථ **අත්ථතො**ති චක්ඛතීති චක්ඛු. රූපයතීති රූපං. චක්ඛුස්ස විඤ්ඤාණං චක්ඛුවිඤ්ඤාණන්ති එවමාදිනා තාව නයෙන චක්ඛාදීනං විසෙසත්ථතො වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො. අවිසෙසෙන පන විදහති, ධීයතෙ, විධානං, විධීයතෙ එතාය, එත්ථ වා ධීයතීති ධාතු. ලොකියා හි ධාතුයො කාරණභාවෙන වවත්ථිතා හුත්වා සුවණ්ණරජතාදිධාතුයො විය සුවණ්ණරජතාදිං , අනෙකප්පකාරං සංසාරදුක්ඛං විදහන්ති. භාරහාරෙහි ච භාරො විය, සත්තෙහි ධීයන්තෙ, ධාරියන්තීති අත්ථො. දුක්ඛවිධානමත්තමෙව චෙසා, අවසවත්තනතො. එතාහි ච කරණභූතාහි සංසාරදුක්ඛං සත්තෙහි අනුවිධීයති. තථාවිහිතඤ්ච තං එතාස්වෙව ධීයති, ඨපියතීති අත්ථො. ඉති චක්ඛාදීසු එකෙකො ධම්මො යථාසම්භවං විදහති, ධීයතීතිආදිනා අත්ථවසෙන ධාතූති වුච්චති.

518. අපිච යථා තිත්ථියානං අත්තා නාම සභාවතො නත්ථි, න එවමෙතා, එතා පන අත්තනො සභාවං ධාරෙන්තීති ධාතුයො. යථා ලොකෙ විචිත්තා හරිතාලමනොසිලාදයො සෙලාවයවා ධාතුයොති වුච්චන්ති, එවමෙතාපි ධාතුයො විය ධාතුයො. විචිත්තා හෙතෙ ඤාණඤෙය්‍යාවයවාති. යථා වා සරීරසඞ්ඛාතස්ස සමුදායස්ස අවයවභූතෙසු රසසොණිතාදීසු අඤ්ඤමඤ්ඤවිසභාගලක්ඛණපරිච්ඡින්නෙසු ධාතුසමඤ්ඤා, එවමෙතෙසුපි පඤ්චක්ඛන්ධසඞ්ඛාතස්ස අත්තභාවස්ස අවයවෙසු ධාතුසමඤ්ඤා වෙදිතබ්බා. අඤ්ඤමඤ්ඤවිසභාගලක්ඛණපරිච්ඡින්නා හෙතෙ චක්ඛාදයොති. අපිච ධාතූති නිජ්ජීවමත්තස්සෙවෙතං අධිවචනං. තථා හි භගවා ''ඡ ධාතුරො අයං භික්ඛු පුරිසො''තිආදීසු (ම. නි. 3.344) ජීවසඤ්ඤාසමූහනනත්ථං ධාතුදෙසනං අකාසීති.

තස්මා යථාවුත්තෙන අත්ථෙන චක්ඛු ච තං ධාතු ච චක්ඛුධාතු…පෙ…. මනොවිඤ්ඤාණඤ්ච තං ධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතූති. එවං තාවෙත්ථ අත්ථතො වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො.

519. **ලක්ඛණාදිතොති** චක්ඛාදීනං ලක්ඛණාදිතොපෙත්ථ වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො. තානි ච පන නෙසං ලක්ඛණාදීනි ඛන්ධනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි.

කමතොති ඉධාපි පුබ්බෙ වුත්තෙසු උප්පත්තික්කමාදීසු දෙසනාක්කමොව යුජ්ජති. සො ච පනායං හෙතුඵලානුපුබ්බවවත්ථානවසෙන වුත්තො. චක්ඛුධාතු රූපධාතූති ඉදඤ්හි ද්වයං හෙතු, චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතූති ඵලං. එවං සබ්බත්ථ.

520. **තාවත්වතොති** තාවභාවතො. ඉදං වුත්තං හොති – තෙසු තෙසු හි සුත්තාභිධම්මප්පදෙසෙසු ‘‘ආභාධාතු, සුභධාතු, ආකාසානඤ්චායතනධාතු, විඤ්ඤාණඤ්චායතනධාතු, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනධාතු, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනධාතු, සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධධාතු’’ (සං. නි. 2.95), ‘‘කාමධාතු , බ්‍යාපාදධාතු, විහිංසාධාතු, නෙක්ඛම්මධාතු, අබ්‍යාපාදධාතු, අවිහිංසාධාතු’’ (විභ. 182; දී. නි. 3.305; ම. නි. 3.125), ‘‘සුඛධාතු, දුක්ඛධාතු, සොමනස්සධාතු, දොමනස්සධාතු, උපෙක්ඛාධාතු, අවිජ්ජාධාතු’’ (විභ. 180; ම. නි. 3.125), ‘‘ආරම්භධාතු, නික්කමධාතු, පරක්කමධාතු’’ (සං. නි. 5.183), ‘‘හීනධාතු, මජ්ඣිමධාතු, පණීතධාතු’’ (දී. නි. 3.305), ‘‘පථවීධාතු, ආපොධාතු, තෙජොධාතු, වායොධාතු (දී. නි. 3.311), ආකාසධාතු, විඤ්ඤාණධාතු’’ (ම. නි. 3.125; විභ. 172), ‘‘සඞ්ඛතධාතු, අසඞ්ඛතධාතු’’ (ම. නි. 3.125), ‘‘අනෙකධාතු නානාධාතු ලොකො’’ති (දී. නි. 2.366; ම. නි. 1.148) එවමාදයො අඤ්ඤාපි ධාතුයො දිස්සන්ති. එවං සති සබ්බාසං වසෙන පරිච්ඡෙදං අකත්වා කස්මා අට්ඨාරසාති අයමෙව පරිච්ඡෙදො කතොති චෙ. සභාවතො විජ්ජමානානං සබ්බධාතූනං තදන්තොගධත්තා.

රූපධාතුයෙව හි ආභාධාතු, සුභධාතු පන රූපාදිපටිබද්ධා. කස්මා, සුභනිමිත්තත්තා. සුභනිමිත්තඤ්හි සුභධාතු. තඤ්ච රූපාදිවිනිමුත්තං න විජ්ජති. කුසලවිපාකාරම්මණා වා රූපාදයො එව සුභධාතූති රූපාදිමත්තමෙවෙසා. ආකාසානඤ්චායතනධාතුආදීසු චිත්තං මනොවිඤ්ඤාණධාතුයෙව, සෙසා ධම්මධාතු. සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධධාතු පන සභාවතො නත්ථි. ධාතුද්වයනිරොධමත්තමෙව හි සා.

කාමධාතු ධම්මධාතුමත්තං වා හොති. යථාහ – ‘‘තත්ථ කතමා කාමධාතු? කාමපටිසංයුත්තො තක්කො විතක්කො මිච්ඡාසඞ්කප්පො’’ති (විභ. 182). අට්ඨාරසාපි වා ධාතුයො. යථාහ – ‘‘හෙට්ඨතො අවීචිනිරයං පරියන්තං කරිත්වා උපරිතො පරනිම්මිතවසවත්තී දෙවෙ අන්තොකරිත්වා යං එතස්මිං අන්තරෙ එත්ථාවචරා එත්ථ පරියාපන්නා ඛන්ධධාතුආයතනා රූපා වෙදනා සඤ්ඤා සඞ්ඛාරා විඤ්ඤාණං, අයං වුච්චති කාමධාතූ’’ති (විභ. 182).

නෙක්ඛම්මධාතු ධම්මධාතු එව, ‘‘සබ්බෙපි කුසලා ධම්මා නෙක්ඛම්මධාතූ’’ති (විභ. 182) වචනතො මනොවිඤ්ඤාණධාතුපි හොතියෙව. බ්‍යාපාදවිහිංසා-අබ්‍යාපාද-අවිහිංසාසුඛ-දුක්ඛ-සොමනස්ස-දොමනස්සුපෙක්ඛා-අවිජ්ජාආරම්භ-නික්කම-පරක්කමධාතුයො ධම්මධාතුයෙව.

හීනමජ්ඣිමපණීතධාතුයො අට්ඨාරස ධාතුමත්තමෙව. හීනා හි චක්ඛාදයො හීනා ධාතු, මජ්ඣිමපණීතා මජ්ඣිමා චෙව පණීතා ච. නිප්පරියායෙන පන අකුසලා ධම්මධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුයො හීනධාතු, ලොකියා කුසලාබ්‍යාකතා උභොපි චක්ඛුධාතුආදයො ච මජ්ඣිමධාතු, ලොකුත්තරා පන ධම්මධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුයො පණීතධාතු.

පථවීතෙජොවායොධාතුයො ඵොට්ඨබ්බධාතුයෙව, ආපොධාතු ආකාසධාතු ච ධම්මධාතුයෙව. විඤ්ඤාණධාතු චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිසත්තවිඤ්ඤාණධාතුසඞ්ඛෙපොයෙව.

සත්තරස ධාතුයො ධම්මධාතුඑකදෙසො ච සඞ්ඛතධාතු, අසඞ්ඛතා පන ධාතු ධම්මධාතුඑකදෙසොව. අනෙකධාතුනානාධාතුලොකො පන අට්ඨාරස ධාතුප්පභෙදමත්තමෙවාති. ඉති සභාවතො විජ්ජමානානං සබ්බධාතූනං තදන්තොගධත්තා අට්ඨාරසෙව වුත්තාති.

521. අපිච විජානනසභාවෙ විඤ්ඤාණෙ ජීවසඤ්ඤීනං සඤ්ඤාසමූහනනත්ථම්පි අට්ඨාරසෙව වුත්තා. සන්ති හි සත්තා විජානනසභාවෙ විඤ්ඤාණෙ ජීවසඤ්ඤිනො, තෙසං චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායමනොධාතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුභෙදෙන තස්ස අනෙකතං චක්ඛුරූපාදිපච්චයායත්තවුත්තිතාය අනිච්චතඤ්ච පකාසෙත්වා දීඝරත්තානුසයිතං ජීවසඤ්ඤං සමූහනිතුකාමෙන භගවතා අට්ඨාරස ධාතුයො පකාසිතා. කිඤ්ච භියෝ‍යා තථා වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයවසෙන ච. යෙ ච ඉමාය අනතිසඞ්ඛෙපවිත්ථාරාය දෙසනාය වෙනෙය්‍යසත්තා, තදජ්ඣාසයවසෙන ච අට්ඨාරසෙව පකාසිතා.

> සඞ්ඛෙපවිත්ථාරනයෙන තථා තථා හි,
> ධම්මං පකාසයති එස යථා යථාස්ස;
> සද්ධම්මතෙජවිහතං විලයං ඛණෙන,
> වෙනෙය්‍යසත්තහදයෙසු තමො පයාතීති.

එවමෙත්ථ තාවත්වතො වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො.

522. **සඞ්ඛතොති** චක්ඛුධාතු තාව ජාතිතො එකො ධම්මොත්වෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති චක්ඛුපසාදවසෙන, තථා සොතඝානජිව්හාකායරූපසද්දගන්ධරසධාතුයො සොතප්පසාදාදිවසෙන, ඵොට්ඨබ්බධාතු පන පථවීතෙජොවායොවසෙන තයො ධම්මාති සඞ්ඛං ගච්ඡති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු කුසලාකුසලවිපාකවසෙන ද්වෙ ධම්මාති සඞ්ඛං ගච්ඡති, තථා සොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණධාතුයො. මනොධාතු පන පඤ්චද්වාරාවජ්ජනකුසලාකුසලවිපාකසම්පටිච්ඡනවසෙන තයො ධම්මාති සඞ්ඛං ගච්ඡති. ධම්මධාතු තිණ්ණං අරූපක්ඛන්ධානං සොළසන්නං සුඛුමරූපානං අසඞ්ඛතාය ච ධාතුයා වසෙන වීසති ධම්මාති සඞ්ඛං ගච්ඡති. මනොවිඤ්ඤාණධාතු සෙසකුසලාකුසලාබ්‍යාකතවිඤ්ඤාණවසෙන ඡසත්තති ධම්මාති සඞ්ඛං ගච්ඡති. එවමෙත්ථ සඞ්ඛතොපි වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො.

523. **පච්චයාති** එත්ථ ච චක්ඛුධාතු තාව චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා විප්පයුත්තපුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතනිස්සයින්ද්‍රියපච්චයානං වසෙන ඡහි පච්චයෙහි පච්චයො හොති, රූපධාතු පුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතාරම්මණපච්චයානං වසෙන චතූහි පච්චයෙහි පච්චයො හොති. එවං සොතවිඤ්ඤාණධාතුආදීනං සොතධාතුසද්දධාතුආදයො. පඤ්චන්නං පන නෙසං ආවජ්ජනමනොධාතු අනන්තරසමනන්තරනත්ථිවිගතානන්තරූපනිස්සයවසෙන පඤ්චහි පච්චයෙහි පච්චයො හොති, තා ච පඤ්චපි සම්පටිච්ඡනමනොධාතුයා. තථා සම්පටිච්ඡනමනොධාතු සන්තීරණමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා, සා ච වොට්ඨබ්බනමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා, වොට්ඨබ්බනමනොවිඤ්ඤාණධාතු ච ජවනමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා. ජවනමනොවිඤ්ඤාණධාතු පන අනන්තරාය ජවනමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා තෙහි චෙව පඤ්චහි ආසෙවනපච්චයෙන චාති ඡහි පච්චයෙහි පච්චයො හොති. එස තාව පඤ්චද්වාරෙ නයො.

මනොද්වාරෙ පන භවඞ්ගමනොවිඤ්ඤාණධාතු ආවජ්ජනමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා. ආවජ්ජනමනොවිඤ්ඤාණධාතු ච ජවනමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා පුරිමෙහි පඤ්චහි පච්චයෙහි පච්චයො හොති. ධම්මධාතු පන සත්තන්නම්පි විඤ්ඤාණධාතූනං සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතාදීහි බහුධා පච්චයො හොති. චක්ඛුධාතුආදයො පන එකච්චා ච ධම්මධාතු එකච්චාය මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ආරම්මණපච්චයාදීහිපි පච්චයා හොන්ති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුආදීනඤ්ච න කෙවලං චක්ඛුරූපාදයො පච්චයා හොන්ති, අථ ඛො ආලොකාදයොපි. තෙනාහු පුබ්බාචරියා –

> ‘‘චක්ඛුරූපාලොකමනසිකාරෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං. සොතසද්දවිවරමනසිකාරෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති සොතවිඤ්ඤාණං. ඝානගන්ධවායුමනසිකාරෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති ඝානවිඤ්ඤාණං. ජිව්හාරසආපමනසිකාරෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති ජිව්හාවිඤ්ඤාණං. කායඵොට්ඨබ්බපථවීමනසිකාරෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති කායවිඤ්ඤාණං. භවඞ්ගමනධම්මමනසිකාරෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති මනොවිඤ්ඤාණ’’න්ති.

අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො. විත්ථාරතො පන පච්චයප්පභෙදො පටිච්චසමුප්පාදනිද්දෙසෙ ආවිභවිස්සතීති එවමෙත්ථ පච්චයතොපි වෙදිතබ්බො විනිච්ඡයො.

524. **දට්ඨබ්බතොති** දට්ඨබ්බතොපෙත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බොති අත්ථො. සබ්බා එව හි සඞ්ඛතධාතුයො පුබ්බන්තාපරන්තවිවිත්තතො ධුවසුභසුඛත්තභාවසුඤ්ඤතො පච්චයායත්තවුත්තිතො ච දට්ඨබ්බා.

විසෙසතො පනෙත්ථ භෙරිතලං විය චක්ඛුධාතු දට්ඨබ්බා, දණ්ඩො විය රූපධාතු, සද්දො විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු. තථා ආදාසතලං විය චක්ඛුධාතු, මුඛං විය රූපධාතු, මුඛනිමිත්තං විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු. අථ වා උච්ඡුතිලා විය චක්ඛුධාතු, යන්තචක්කයට්ඨි විය රූපධාතු, උච්ඡුරසතෙලානි විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු. තථා අධරාරණී විය චක්ඛුධාතු, උත්තරාරණී විය රූපධාතු, අග්ගි විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු. එස නයො සොතධාතුආදීසු.

මනොධාතු පන යථාසම්භවතො චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුආදීනං පුරෙචරානුචරා විය දට්ඨබ්බා.

ධම්මධාතුයා වෙදනාක්ඛන්ධො සල්ලමිව සූලමිව ච දට්ඨබ්බො. සඤ්ඤාසඞ්ඛාරක්ඛන්ධා වෙදනාසල්ලසූලයොගාආතුරා විය, පුථුජ්ජනානං වා සඤ්ඤා ආසාදුක්ඛජනනතො රිත්තමුට්ඨි විය. අයථාභුච්චනිමිත්තගාහකතො වනමිගො විය. සඞ්ඛාරා පටිසන්ධියං පක්ඛිපනතො අඞ්ගාරකාසුයං ඛිපනකපුරිසා විය. ජාතිදුක්ඛානුබන්ධතො රාජපුරිසානුබන්ධචොරා විය. සබ්බානත්ථාවහස්ස ඛන්ධසන්තානස්ස හෙතුතො විසරුක්ඛබීජානි විය. රූපං නානාවිධූපද්දවනිමිත්තතො ඛුරචක්කං විය දට්ඨබ්බං. අසඞ්ඛතා පන ධාතු අමතතො සන්තතො ඛෙමතො ච දට්ඨබ්බා. කස්මා? සබ්බානත්ථාවහස්ස පටිපක්ඛභූතත්තා.

මනොවිඤ්ඤාණධාතු ආරම්මණෙසු වවත්ථානාභාවතො අරඤ්ඤමක්කටො විය, දුද්දමනතො අස්සඛළුඞ්කො විය, යත්ථකාමනිපාතිතො වෙහාසක්ඛිත්තදණ්ඩො විය, ලොභදොසාදිනානප්පකාරකිලෙසවෙසයොගතො රඞ්ගනටො විය දට්ඨබ්බාති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ

පඤ්ඤාභාවනාධිකාරෙ

ආයතනධාතුනිද්දෙසො නාම

පන්නරසමො පරිච්ඡෙදො.

16. ඉන්ද්‍රියසච්චනිද්දෙසො

ඉන්ද්‍රියවිත්ථාරකථා

525. ධාතූනං අනන්තරං උද්දිට්ඨානි පන **ඉන්ද්‍රියානී**ති බාවීසතින්ද්‍රියානි – චක්ඛුන්ද්‍රියං සොතින්ද්‍රියං ඝානින්ද්‍රියං ජිව්හින්ද්‍රියං කායින්ද්‍රියං මනින්ද්‍රියං ඉත්ථින්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං සුඛින්ද්‍රියං දුක්ඛින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං දොමනස්සින්ද්‍රියං උපෙක්ඛින්ද්‍රියං සද්ධින්ද්‍රියං වීරියින්ද්‍රියං සතින්ද්‍රියං සමාධින්ද්‍රියං පඤ්ඤින්ද්‍රියං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං අඤ්ඤින්ද්‍රියං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියන්ති. තත්ථ –

> අත්ථතො ලක්ඛණාදීහි, කමතො ච විජානියා;
> භෙදාභෙදා තථා කිච්චා, භූමිතො ච විනිච්ඡයං.

තත්ථ චක්ඛාදීනං තාව චක්ඛතීති චක්ඛූතිආදිනා නයෙන අත්ථො පකාසිතො. පච්ඡිමෙසු පන තීසු පඨමං පුබ්බභාගෙ අනඤ්ඤාතං අමතං පදං චතුසච්චධම්මං වා ජානිස්සාමීති එවං පටිපන්නස්ස උප්පජ්ජනතො ඉන්ද්‍රියට්ඨසම්භවතො ච අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියන්ති වුත්තං. දුතියං ආජානනතො ඉන්ද්‍රියට්ඨසම්භවතො ච අඤ්ඤින්ද්‍රියං. තතියං අඤ්ඤාතාවිනො චතූසු සච්චෙසු නිට්ඨිතඤ්ඤාණකිච්චස්ස ඛීණාසවස්ස උප්පජ්ජනතො ඉන්ද්‍රියට්ඨසම්භවතො ච අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං.

කො පන නෙසං **ඉන්ද්‍රියට්ඨො** නාමාති? ඉන්දලිඞ්ගට්ඨො ඉන්ද්‍රියට්ඨො. ඉන්දදෙසිතට්ඨො ඉන්ද්‍රියට්ඨො. ඉන්දදිට්ඨට්ඨො ඉන්ද්‍රියට්ඨො. ඉන්දසිට්ඨට්ඨො ඉන්ද්‍රියට්ඨො. ඉන්දජුට්ඨට්ඨො ඉන්ද්‍රියට්ඨො. සො සබ්බොපි ඉධ යථායොගං යුජ්ජති. භගවා හි සම්මාසම්බුද්ධො පරමිස්සරියභාවතො ඉන්දො. කුසලාකුසලඤ්ච කම්මං, කම්මෙසු කස්සචි ඉස්සරියාභාවතො. තෙනෙවෙත්ථ කම්මසඤ්ජනිතානි තාව ඉන්ද්‍රියානි කුසලාකුසලකම්මං උල්ලිඞ්ගෙන්ති. තෙන ච සිට්ඨානීති ඉන්දලිඞ්ගට්ඨෙන ඉන්දසිට්ඨට්ඨෙන ච ඉන්ද්‍රියානි. සබ්බානෙව පනෙතානි භගවතා යථාභූතතො පකාසිතානි අභිසම්බුද්ධානි චාති ඉන්දදෙසිතට්ඨෙන ඉන්දදිට්ඨට්ඨෙන ච ඉන්ද්‍රියානි. තෙනෙව භගවතා මුනින්දෙන කානිචි ගොචරාසෙවනාය කානිචි භාවනාසෙවනාය සෙවිතානීති ඉන්දජුට්ඨට්ඨෙනාපි ඉන්ද්‍රියානි.

අපිච ආධිපච්චසඞ්ඛාතෙන ඉස්සරියට්ඨෙනාපි එතානි ඉන්ද්‍රියානි. චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිප්පවත්තියඤ්හි චක්ඛාදීනං සිද්ධං ආධිපච්චං, තස්මිං තික්ඛෙ තික්ඛත්තා මන්දෙ ච මන්දත්තාති. අයං තාවෙත්ථ අත්ථතො විනිච්ඡයො.

ලක්ඛණාදීහීති ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානපදට්ඨානෙහිපි චක්ඛාදීනං විනිච්ඡයං විජානියාති අත්ථො. තානි ච නෙසං ලක්ඛණාදීනි ඛන්ධනිද්දෙසෙ වුත්තානෙව. පඤ්ඤින්ද්‍රියාදීනි හි චත්තාරි අත්ථතො අමොහොයෙව. සෙසානි තත්ථ සරූපෙනෙව ආගතානි.

526. **කමතො**ති අයම්පි දෙසනාක්කමොව. තත්ථ අජ්ඣත්තධම්මෙ පරිඤ්ඤාය අරියභූමිපටිලාභො හොතීති අත්තභාවපරියාපන්නානි චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනි පඨමං දෙසිතානි. සො පන අත්තභාවො යං ධම්මං උපාදාය ඉත්ථීති වා පුරිසොති වා සඞ්ඛං ගච්ඡති, අයං සොති නිදස්සනත්ථං තතො ඉත්ථින්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියඤ්ච. සො දුවිධොපි ජීවිතින්ද්‍රියපටිබද්ධවුත්තීති ඤාපනත්ථං තතො ජීවිතින්ද්‍රියං. යාව තස්ස පවත්ති, තාව එතෙසං වෙදයිතානං අනිවත්ති. යඤ්ච කිඤ්චි වෙදයිතං, සබ්බං තං දුක්ඛන්ති ඤාපනත්ථං තතො සුඛින්ද්‍රියාදීනි. තංනිරොධත්ථං පන එතෙ ධම්මා භාවෙතබ්බාති පටිපත්තිදස්සනත්ථං තතො සද්ධාදීනි. ඉමාය පටිපත්තියා එස ධම්මො පඨමං අත්තනි පාතුභවතීති පටිපත්තියා අමොඝභාවදස්සනත්ථං තතො අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං. තස්සෙව ඵලත්තා තතො අනන්තරං භාවෙතබ්බතො ච තතො අඤ්ඤින්ද්‍රියං. තතො පරං භාවනාය ඉමස්ස අධිගමො, අධිගතෙ ච පන ඉමස්මිං නත්ථි කිඤ්චි උත්තරි කරණීයන්ති ඤාපනත්ථං අන්තෙ පරමස්සාසභූතං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං දෙසිතන්ති අයමෙත්ථ කමො.

භෙදාභෙදාති ජීවිතින්ද්‍රියස්සෙව චෙත්ථ භෙදො. තඤ්හි රූපජීවිතින්ද්‍රියං අරූපජීවිතින්ද්‍රියන්ති දුවිධං හොති. සෙසානං අභෙදොති එවමෙත්ථ භෙදාභෙදතො විනිච්ඡයං විජානියා.

527. **කිච්චා**ති කිං ඉන්ද්‍රියානං කිච්චන්ති චෙ. චක්ඛුන්ද්‍රියස්ස තාව ''චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො''ති වචනතො යං තං ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවෙන සාධෙතබ්බං අත්තනො තික්ඛමන්දාදිභාවෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිධම්මානං තික්ඛමන්දාදිසඞ්ඛාතං අත්තාකාරානුවත්තාපනං, ඉදං කිච්චං. එවං සොතඝානජිව්හාකායානං. මනින්ද්‍රියස්ස පන සහජාතධම්මානං අත්තනො වසවත්තාපනං. ජීවිතින්ද්‍රියස්ස සහජාතධම්මානුපාලනං. ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියානං ඉත්ථිපුරිසලිඞ්ගනිමිත්තකුත්තාකප්පාකාරානුවිධානං. සුඛදුක්ඛසොමනස්සදොමනස්සින්ද්‍රියානං සහජාතධම්මෙ අභිභවිත්වා යථාසකං ඔළාරිකාකාරානුපාපනං. උපෙක්ඛින්ද්‍රියස්ස සන්තපණීතමජ්ඣත්තාකාරානුපාපනං. සද්ධාදීනං පටිපක්ඛාභිභවනං සම්පයුත්තධම්මානඤ්ච පසන්නාකාරාදිභාවසම්පාපනං. අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියස්ස සංයොජනත්තයප්පහානඤ්චෙව සම්පයුත්තානඤ්ච තප්පහානාභිමුඛභාවකරණං. අඤ්ඤින්ද්‍රියස්ස කාමරාගබ්‍යාපාදාදිතනුකරණප්පහානඤ්චෙව සහජාතානඤ්ච අත්තනො

වසානුවත්තාපනං. අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියස්ස සබ්බකිච්චෙසු උස්සුක්කප්පහානඤ්චෙව අමතාභිමුඛභාවපච්චයතා ච සම්පයුත්තානන්ති එවමෙත්ථ කිච්චතො විනිච්ඡයං විජානියා.

528. **භූමිතොති** චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායඉත්ථිපුරිසසුඛදුක්ඛදොමනස්සින්ද්‍රියානි චෙත්ථ කාමාවචරානෙව. මනින්ද්‍රියජීවිතින්ද්‍රියඋපෙක්ඛින්ද්‍රියානි සද්ධාවීරියසතිසමාධිපඤ්ඤින්ද්‍රියානි ච චතුභූමිපරියාපන්නානි. සොමනස්සින්ද්‍රියං කාමාවචරරූපාවචරලොකුත්තරවසෙන භූමිත්තයපරියාපන්නං. අවසානෙ තීණි ලොකුත්තරානෙවාති එවමෙත්ථ භූමිතොපි විනිච්ඡයං විජානෙය්‍ය. එවං හි විජානන්තො –

සංවෙගබහුලො භික්ඛු, ඨිතො ඉන්ද්‍රියසංවරෙ;
ඉන්ද්‍රියානි පරිඤ්ඤාය, දුක්ඛස්සන්තං කරිස්සතීති.

ඉදං ඉන්ද්‍රියානං විත්ථාරකථාමුඛං.

සච්චවිත්ථාරකථා

529. තදනන්තරානි පන **සච්චානීති** චත්තාරි අරියසච්චානි – දුක්ඛං අරියසච්චං, දුක්ඛසමුදයො අරියසච්චං, දුක්ඛනිරොධො අරියසච්චං, දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා අරියසච්චන්ති. තත්ථ –

විභාගතො නිබ්බචන, ලක්ඛණාදිප්පභෙදතො;
අත්ථත්ථුද්ධාරතො චෙව, අනූනාධිකතො තථා.

කමතො ජාතිආදීනං, නිච්ඡයා ඤාණකිච්චතො;
අන්තොගධානං පභෙදා, උපමාතො චතුක්කතො.

සුඤ්ඤතෙකවිධාදීහි, සභාගවිසභාගතො;
විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො, විඤ්ඤුනා සාසනක්කමෙ.

තත්ථ **විභාගතොති** දුක්ඛාදීනං හි චත්තාරො චත්තාරො අත්ථා විභත්තා තථා අවිතථා අනඤ්ඤථා, යෙ දුක්ඛාදීනි අභිසමෙන්තෙහි අභිසමෙතබ්බා. යථාහ – ‘‘දුක්ඛස්ස පීළනට්ඨො සඞ්ඛතට්ඨො සන්තාපට්ඨො විපරිණාමට්ඨො, ඉමෙ චත්තාරො දුක්ඛස්ස දුක්ඛට්ඨා තථා අවිතථා අනඤ්ඤථා. සමුදයස්ස ආයූහනට්ඨො නිදානට්ඨො සංයොගට්ඨො පලිබොධට්ඨො. නිරොධස්ස නිස්සරණට්ඨො විවෙකට්ඨො අසඞ්ඛතට්ඨො අමතට්ඨො. මග්ගස්ස නිය්‍යානට්ඨො හෙතුට්ඨො දස්සනට්ඨො අධිපතෙය්‍යට්ඨො. ඉමෙ චත්තාරො මග්ගස්ස මග්ගට්ඨා තථා අවිතථා අනඤ්ඤථා’’ති (පටි. ම. 2.8). තථා ‘‘දුක්ඛස්ස පීළනට්ඨො සඞ්ඛතට්ඨො සන්තාපට්ඨො විපරිණාමට්ඨො අභිසමයට්ඨො’’ති (පටි. ම. 2.11) එවමාදි. ඉති එවං විභත්තානං චතුන්නං චතුන්නං අත්ථානං වසෙන දුක්ඛාදීනි වෙදිතබ්බානීති. අයං තාවෙත්ථ විභාගතො විනිච්ඡයො.

530. නිබ්බචනලක්ඛණාදිප්පභෙදතොති එත්ථ පන **නිබ්බචනතො** තාව ඉධ **දු**-ඉති අයං සද්දො කුච්ඡිතෙ දිස්සති. කුච්ඡිතං හි පුත්තං දුප්පුත්තොති වදන්ති. **ඛං**-සද්දො පන තුච්ඡෙ. තුච්ඡං හි ආකාසං ‘‘ඛ’’න්ති වුච්චති. ඉදඤ්ච පඨමසච්චං කුච්ඡිතං අනෙකඋපද්දවාධිට්ඨානතො. තුච්ඡං බාලජනපරිකප්පිතධුවසුභසුඛත්තභාවවිරහිතතො. තස්මා කුච්ඡිතත්තා තුච්ඡත්තා ච **දුක්ඛ**න්ති වුච්චති.

සං-ඉති ච අයං සද්දො ‘‘සමාගමො සමෙත’’න්තිආදීසු (දී. නි. 2.396; විභ. 199) සංයොගං දීපෙති. **උ**-ඉති අයං ‘‘උප්පන්නං උදිත’’න්තිආදීසු (ධ. ස. 1; මහාව. 84) උප්පත්තිං. **අය**-සද්දො කාරණං දීපෙති. ඉදඤ්චාපි දුතියසච්චං අවසෙසපච්චයසමායොගෙ සති දුක්ඛස්සුප්පත්තිකාරණං. ඉති දුක්ඛස්ස සංයොගෙ උප්පත්තිකාරණත්තා **දුක්ඛසමුදය**න්ති වුච්චති.

තතියසච්චං පන යස්මා **නි**-සද්දො අභාවං, **රොධ**-සද්දො ච චාරකං දීපෙති. තස්මා අභාවො එත්ථ සංසාරචාරකසඞ්ඛාතස්ස දුක්ඛරොධස්ස සබ්බගතිසුඤ්ඤත්තා, සමධිගතෙ වා තස්මිං සංසාරචාරකසඞ්ඛාතස්ස දුක්ඛරොධස්ස අභාවො හොති, තප්පටිපක්ඛත්තාතිපි **දුක්ඛනිරොධ**න්ති වුච්චති. දුක්ඛස්ස වා අනුප්පාදනිරොධපච්චයත්තා දුක්ඛනිරොධන්ති.

චතුත්ථසච්චං පන යස්මා එතං දුක්ඛනිරොධං ගච්ඡති ආරම්මණවසෙන තදභිමුඛභූතත්තා, පටිපදා ච හොති දුක්ඛනිරොධප්පත්තියා. තස්මා දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදාති වුච්චති.

531. යස්මා පනෙතානි බුද්ධාදයො අරියා පටිවිජ්ඣන්ති, තස්මා **අරියසච්චානීති** වුච්චන්ති. යථාහ ‘‘චත්තාරිමානි, භික්ඛවෙ, අරියසච්චානි. කතමානි…පෙ.… ඉමානි ඛො, භික්ඛවෙ, චත්තාරි අරියසච්චානි. අරියා ඉමානි පටිවිජ්ඣන්ති,

තස්මා අරියසච්චානීති වුච්චන්ති’’ති. අපිච අරියස්ස සච්චානීතිපි අරියසච්චානි. යථාහ ‘‘සදෙවකෙ, භික්ඛවෙ, ලොකෙ…පෙ…. මනුස්සාය තථාගතො අරියො, තස්මා අරියසච්චානීති වුච්චන්ති’’ති (සං. නි. 5.1098). අථ වා එතෙසං අභිසම්බුද්ධත්තා අරියභාවසිද්ධිතොපි අරියසච්චානි. යථාහ – ‘‘ඉමෙසං ඛො, භික්ඛවෙ, චතුන්නං අරියසච්චානං යථාභූතං අභිසම්බුද්ධත්තා තථාගතො අරහං සම්මාසම්බුද්ධො අරියොති වුච්චතී’’ති. අපිච ඛො පන අරියානි සච්චානීතිපි අරියසච්චානි. අරියානීති තථානි අවිතථානි අවිසංවාදකානීති අත්ථො. යථාහ – ‘‘ඉමානි ඛො, භික්ඛවෙ, චත්තාරි අරියසච්චානි තථානි අවිතථානි අනඤ්ඤථානි, තස්මා අරියසච්චානීති වුච්චන්ති’’ති (සං. නි. 5.1097) එවමෙත්ථ නිබ්බචනතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

532. කථං **ලක්ඛණාදිප්පභෙදතො**? එත්ථ හි බාධනලක්ඛණං **දුක්ඛසච්චං,** සන්තාපනරසං, පවත්තිපච්චුපට්ඨානං. පභවලක්ඛණං **සමුදයසච්චං,** අනුපච්ඡෙදකරණරසං, පලිබොධපච්චුපට්ඨානං. සන්තිලක්ඛණං **නිරොධසච්චං,** අච්චුතිරසං, අනිමිත්තපච්චුපට්ඨානං. නිය්‍යානලක්ඛණං **මග්ගසච්චං,** කිලෙසප්පහානරසං, වුට්ඨානපච්චුපට්ඨානං. අපිච පවත්තිපවත්තකනිවත්තිනිවත්තකලක්ඛණානි පටිපාටියා. තථා සඞ්ඛතතණ්හා අසඞ්ඛතදස්සනලක්ඛණානි චාති එවමෙත්ථ ලක්ඛණාදිප්පභෙදතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

533. **අත්ථත්ථුද්ධාරතො චෙවාති** එත්ථ පන අත්ථතො තාව කො සච්චට්ඨොති චෙ? යො පඤ්ඤාචක්ඛුනා උපපරික්ඛමානානං මායාව විපරීතො, මරීචිව විසංවාදකො, තිත්ථියානං අත්තාව අනුපලබ්භසභාවො ච න හොති, අථ ඛො බාධනප්පභවසන්තිනිය්‍යානප්පකාරෙන තච්ඡාවිපරීතභූතභාවෙන අරියඤාණස්ස ගොචරො හොතියෙව. එස අග්ගිලක්ඛණං විය, ලොකපකති විය ච තච්ඡාවිපරීතභූතභාවො සච්චට්ඨොති වෙදිතබ්බො. යථාහ – ‘‘ඉදං දුක්ඛන්ති, භික්ඛවෙ, තථමෙතං අවිතථමෙතං අනඤ්ඤථමෙත’’න්ති (සං. නි. 5.1090) විත්ථාරො. අපිච –

> නාබාධකං යතො දුක්ඛං, දුක්ඛා අඤ්ඤං න බාධකං;
> බාධකත්තනියාමෙන, තතො සච්චමිදං මතං.
>
> තං විනා නාඤ්ඤතො දුක්ඛං, න හොති න ච තං තතො;
> දුක්ඛහෙතුනියාමෙන, ඉති සච්චං විසත්තිකා.
>
> නාඤ්ඤා නිබ්බානතො සන්ති, සන්තං න ච න තං යතො;
> සන්තභාවනියාමෙන, තතො සච්චමිදං මතං.
>
> මග්ගා අඤ්ඤං න නිය්‍යානං, අනිය්‍යානො න චාපි සො;
> තච්ඡනිය්‍යානභාවත්තා, ඉති සො සච්චසම්මතො.
>
> ඉති තච්ඡාවිපල්ලාස, භූතභාවං චතූස්වපි;
> දුක්ඛාදීස්වවිසෙසෙන, සච්චට්ඨං ආහු පණ්ඩිතාති.

එවං අත්ථතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

534. කථං **අත්ථුද්ධාරතො**? ඉධායං **සච්ච-**සද්දො අනෙකෙසු අත්ථෙසු දිස්සති. සෙය්‍යථිදං – ‘‘සච්චං භණෙ න කුජ්ඣෙය්‍යා’’තිආදීසු (ධ. ප. 224) වාචාසච්චෙ. ‘‘සච්චෙ ඨිතා සමණබ්‍රාහ්මණා චා’’තිආදීසු (ජා. 2.21.433) විරතිසච්චෙ. ‘‘කස්මා නු සච්චානි වදන්ති නානා පවාදියාසෙ කුසලාවදානා’’තිආදීසු (සු. නි. 891) දිට්ඨිසච්චෙ. ‘‘එකං හි සච්චං න දුතිය’’න්තිආදීසු (සු. නි. 890) පරමත්ථසච්චෙ නිබ්බානෙ චෙව මග්ගෙ ච. ‘‘චතුන්නං අරියසච්චානං කති කුසලා’’තිආදීසු (විභ. 216) අරියසච්චෙ. ස්වායමිධාපි අරියසච්චෙ වත්තතීති එවමෙත්ථ අත්ථුද්ධාරතොපි විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

535. **අනූනාධිකතොති** කස්මා පන චත්තාරෙව අරියසච්චානි වුත්තානි අනූනානි අනධිකානීති චෙ? අඤ්ඤස්සාසම්භවතො අඤ්ඤතරස්ස ච අපනෙය්‍යාභාවතො. න හි එතෙහි අඤ්ඤං අධිකං වා, එතෙසං වා එකම්පි අපනෙතබ්බං සම්භොති. යථාහ – ‘‘ඉධ, භික්ඛවෙ, ආගච්ඡෙය්‍ය සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා ‘නෙතං දුක්ඛං අරියසච්චං, අඤ්ඤං දුක්ඛං අරියසච්චං. අහමෙතං දුක්ඛං අරියසච්චං ඨපෙත්වා අඤ්ඤං දුක්ඛං අරියසච්චං පඤ්ඤපෙස්සාමී’ති නෙතං ඨානං විජ්ජතී’’තිආදි. යථා චාහ – ‘‘යො හි කොචි, භික්ඛවෙ, සමණො වා බ්‍රාහ්මණො වා එවං වදෙය්‍ය ‘නෙතං දුක්ඛං පඨමං අරියසච්චං යං සමණෙන ගොතමෙන දෙසිතං, අහමෙතං දුක්ඛං පඨමං අරියසච්චං පච්චක්ඛාය අඤ්ඤං දුක්ඛං පඨමං අරියසච්චං පඤ්ඤපෙස්සාමී’ති නෙතං ඨානං විජ්ජතී’’තිආදි (සං. නි. 5.1086).

අපිච පවත්තිමාචික්ඛන්තො භගවා සහෙතුකං ආචික්ඛි, නිවත්තිඤ්ච සඋපායං. ඉති පවත්තිනිවත්තිතදුභයහෙතූනං එතපරමතො චත්තාරෙව වුත්තානි. තථා පරිඤ්ඤෙය්‍යපහාතබ්බසච්ඡිකාතබ්බභාවෙතබ්බානං, තණ්හාවත්ථුතණ්හාතණ්හානිරොධතණ්හානිරොධුපායානං, ආලයආලයාරාමතාආලයසමුග්ඝාතආලයසමුග්ඝාතූපායානඤ්ච වසෙනාපි චත්තාරෙව වුත්තානීති එවමෙත්ථ අනූනාධිකතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

536. **කමතොති** අයම්පි දෙසනාක්කමොව. එත්ථ ච ඔළාරිකත්තා, සබ්බසත්තසාධාරණත්තා ච සුවිඤ්ඤෙය්‍යාන්ති දුක්ඛසච්චං පඨමං වුත්තං. තස්සෙව හෙතුදස්සනත්ථං තදනන්තරං සමුදයසච්චං. හෙතුනිරොධා ඵලනිරොධොති ඤාපනත්ථං තතො නිරොධසච්චං. තදධිගමුපායදස්සනත්ථං අන්තෙ මග්ගසච්චං. භවසුඛස්සාදගධිතානං වා සත්තානං සංවෙගජනනත්ථං පඨමං දුක්ඛමාහ. තං නෙව අකතං ආගච්ඡති , න ඉස්සරනිම්මානාදිතො හොති, ඉතො පන හොතීති ඤාපනත්ථං තදනන්තරං සමුදයං. තතො සහෙතුකෙන දුක්ඛෙන අභිභූතත්තා සංවිග්ගමානසානං දුක්ඛනිස්සරණගවෙසීනං නිස්සරණදස්සනෙන අස්සාසජනනත්ථං නිරොධං. තතො නිරොධාධිගමත්ථං නිරොධසම්පාපකං මග්ගන්ති එවමෙත්ථ කමතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

537. **ජාතිආදීනං නිච්ඡයාති** යෙ තෙ අරියසච්චානි නිද්දිසන්තෙන භගවතා ‘‘ජාතිපි දුක්ඛා, ජරාපි දුක්ඛා, මරණම්පි දුක්ඛං, සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසාපි දුක්ඛා, අප්පියෙහි සම්පයොගො දුක්ඛො, පියෙහි විප්පයොගො දුක්ඛො, යම්පිච්ඡං න ලභති තම්පි දුක්ඛං, සංඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා’’ති (විභ. 190) දුක්ඛනිද්දෙසෙ ද්වාදස ධම්මා, ‘‘යායං තණ්හා පොනොබ්භවිකා නන්දීරාගසහගතා තත්‍රතත්‍රාභිනන්දිනී. සෙය්‍යථිදං, කාමතණ්හා, භවතණ්හා, විභවතණ්හා’’ති (විභ. 203) සමුදයනිද්දෙසෙ තිවිධා තණ්හා, ‘‘යො තස්සායෙව තණ්හාය අසෙසවිරාගනිරොධො චාගො පටිනිස්සග්ගො මුත්ති අනාලයො’’ති (විභ. 204) එවං නිරොධනිද්දෙසෙ අත්ථතො එකමෙව නිබ්බානං, ‘‘කතමං දුක්ඛනිරොධගාමිනීපටිපදා අරියසච්චං, අයමෙව අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො. සෙය්‍යථිදං – සම්මාදිට්ඨි…පෙ…. සම්මාසමාධී’’ති (විභ. 205) එවං මග්ගනිද්දෙසෙ අට්ඨ ධම්මාති ඉති චතුන්නං සච්චානං නිද්දෙසෙ ජාතිආදයො ධම්මා වුත්තා, තෙසං ජාතිආදීනං නිච්ඡයාපි එත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

දුක්ඛනිද්දෙසකථා

ජාතිනිද්දෙසො

සෙය්‍යථිදං, අයඤ්හි **ජාති**-සද්දො අනෙකත්ථො. තථා හෙස ‘‘එකම්පි ජාතිං ද්වෙපි ජාතියො’’ති (දී. නි. 1.244; පාරා. 12) එත්ථ භවෙ ආගතො. ‘‘අත්ථි, විසාඛෙ, නිගණ්ඨා නාම සමණජාතී’’ති (අ. නි. 3.71) එත්ථ නිකායෙ. ‘‘ජාති ද්වීහි ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිතා’’ති (ධාතු. 71) එත්ථ සඞ්ඛතලක්ඛණෙ. ‘‘යං මාතුකුච්ඡිස්මිං පඨමං චිත්තං උප්පන්නං, පඨමං විඤ්ඤාණං පාතුභූතං, තදුපාදාය සාවස්ස ජාතී’’ති (මහාව. 124) එත්ථ පටිසන්ධියං. ‘‘සම්පතිජාතො, ආනන්ද, බොධිසත්තො’’ති (ම. නි. 3.207) එත්ථ පසූතියං. ‘‘අක්ඛිත්තො අනුපකුට්ඨො ජාතිවාදෙනා’’ති (දී. නි. 1.331) එත්ථ කුලෙ. ‘‘යතොහං, භගිනි, අරියාය ජාතියා ජාතො’’ති (ම. නි. 2.351) එත්ථ අරියසීලෙ.

538. ස්වායමිධ ගබ්භසෙය්‍යකානං පටිසන්ධිතො පට්ඨාය යාව මාතුකුච්ඡිම්හා නික්ඛමනං, තාව පවත්තෙසු ඛන්ධෙසු. ඉතරෙසං පටිසන්ධික්ඛන්ධෙස්වෙවාති දට්ඨබ්බො. අයම්පි ච පරියායකථාව. නිප්පරියායතො පන තත්ථ තත්ථ නිබ්බත්තමානානං සත්තානං යෙ යෙ ඛන්ධා පාතුභවන්ති, තෙසං තෙසං පඨමපාතුභාවො ජාති නාම.

සා පනෙසා තත්ථ තත්ථ භවෙ පඨමාභිනිබ්බත්තිලක්ඛණා, නිය්‍යාතනරසා, අතීතභවතො ඉධ උම්මුජ්ජනපච්චුපට්ඨානා, දුක්ඛවිචිත්තතාපච්චුපට්ඨානා වා.

539. කස්මා පනෙසා දුක්ඛාති චෙ? අනෙකෙසං දුක්ඛානං වත්ථුභාවතො. අනෙකානි හි දුක්ඛානි. සෙය්‍යථිදං – දුක්ඛදුක්ඛං, විපරිණාමදුක්ඛං, සඞ්ඛාරදුක්ඛං, පටිච්ඡන්නදුක්ඛං, අප්පටිච්ඡන්නදුක්ඛං, පරියායදුක්ඛං, නිප්පරියායදුක්ඛන්ති.

තත්ථ කායිකචෙතසිකා දුක්ඛා වෙදනාසභාවතො ච නාමතො ච දුක්ඛත්තා **දුක්ඛදුක්ඛ**න්ති වුච්චති.

සුඛා වෙදනා විපරිණාමෙන දුක්ඛුප්පත්තිහෙතුතො **විපරිණාමදුක්ඛං**.

උපෙක්ඛා වෙදනා චෙව අවසෙසා ච තෙභූමකා සඞ්ඛාරා උදයබ්බයප්පටිපීළිතත්තා **සඞ්ඛාරදුක්ඛං**. කණ්ණසූලදන්තසූලරාගජපරිළාහදොසජපරිළාහාදි කායිකචෙතසිකො ආබාධො පුච්ඡිත්වා ජානිතබ්බතො උපක්කමස්ස ච අපාකටභාවතො **පටිච්ඡන්නදුක්ඛං** නාම. අපාකටදුක්ඛන්තිපි වුච්චති.

ද්වත්තිංසකම්මකාරණාදිසමුට්ඨානො ආබාධො අපුච්ඡිත්වාව ජානිතබ්බතො උපක්කමස්ස ච පාකටභාවතො **අප්පටිච්ඡන්නදුක්ඛං** නාම. පාකටදුක්ඛන්තිපි වුච්චති.

ඨපෙත්වා දුක්ඛදුක්ඛං සෙසං දුක්ඛසච්චවිභඞ්ගෙ ආගතං ජාතිආදි සබ්බම්පි තස්ස තස්ස දුක්ඛස්ස වත්ථුභාවතො **පරියායදුක්ඛං**. දුක්ඛදුක්ඛං පන **නිප්පරියායදුක්ඛ**න්ති වුච්චති.

තත්‍රායං ජාති යං තං බාලපණ්ඩිතසුත්තාදීසු (ම. නි. 3.246 ආදයො) භගවතාපි උපමාවසෙන පකාසිතං ආපායිකං දුක්ඛං, යඤ්ච සුගතියම්පි මනුස්සලොකෙ ගබ්භොක්කන්තිමූලකාදිභෙදං දුක්ඛං උප්පජ්ජති, තස්ස වත්ථුභාවතො දුක්ඛා.

540. තත්‍රිදං ගබ්භොක්කන්තිමූලකාදිභෙදං දුක්ඛං – අයං හි සත්තො මාතුකුච්ඡිම්හි නිබ්බත්තමානො න උප්පලපදුමපුණ්ඩරීකාදීසු නිබ්බත්තති, අථ ඛො හෙට්ඨා ආමාසයස්ස උපරි පක්කාසයස්ස උදරපටලපිට්ඨිකණ්ටකානං වෙමජ්ඣෙ පරමසම්බාධෙ තිබ්බන්ධකාරෙනානාකුණපගන්ධපරිභාවිතපරමදුග්ගන්ධපවනවිචරිතෙ අධිමත්තජෙගුච්ඡෙ කුච්ඡිපදෙසෙ පූතිමච්ඡපූතිකුම්මාසචන්දනිකාදීසු කිමි විය නිබ්බත්තති. සො තත්ථ නිබ්බත්තො දස මාසෙ මාතුකුච්ඡිසම්භවෙන උස්මනා පුටපාකං විය පච්චමානො පිට්ඨපිණ්ඩි විය සෙදියමානො සමිඤ්ජනපසාරණාදිරහිතො අධිමත්තං දුක්ඛමනුභොතීති, ඉදං තාව **ගබ්භොක්කන්තිමූලකං** දුක්ඛං.

යං පන සො මාතු සහසා උපක්ඛලනගමනනිසීදනවුට්ඨානපරිවත්තනාදීසු සුරාධුත්තහත්ථගතො එළකො විය අහිතුණ්ඩිකහත්ථගතො සප්පපොතකො විය ච ආකඩ්ඪනපරිකඩ්ඪනඔධූනනනිද්ධූනනාදිනා උපක්කමෙන අධිමත්තං දුක්ඛමනුභවති, යඤ්ච මාතු සීතුදකපානකාලෙ සීතනරකූපපන්නො විය, උණ්හයාගුභත්තාදිඅජ්ඣොහරණකාලෙ අඞ්ගාරවුට්ඨිසම්පරිකිණ්ණො විය, ලොණම්බිලාදිඅජ්ඣොහරණකාලෙ ඛාරාපටිච්ඡකාදිකම්මකාරණපත්තො විය තිබ්බං දුක්ඛමනුභොති, ඉදං **ගබ්භපරිහරණමූලකං** දුක්ඛං.

යං පනස්ස මූළ්හගබ්භාය මාතුයා මිත්තාමච්චසුහජ්ජාදීහිපි අදස්සනාරහෙ දුක්ඛුප්පත්තිට්ඨානෙ ඡෙදනඵාලනාදීහි දුක්ඛං උප්පජ්ජති, ඉදං **ගබ්භවිපත්තිමූලකං** දුක්ඛං.

යං විජායමානාය මාතුයා කම්මජෙහි වාතෙහි පරිවත්තෙත්වා නරකපපාතං විය අතිභයානකං යොනිමග්ගං පටිපාතියමානස්ස පරමසම්බාධෙන යොනිමුඛෙන තාළච්ඡිග්ගළෙන විය නික්කඩ්ඪියමානස්ස මහානාගස්ස නරකසත්තස්ස විය ච සඞ්ඝාතපබ්බතෙහි විචුණ්ණියමානස්ස දුක්ඛං උප්පජ්ජති, ඉදං **විජායනමූලකං** දුක්ඛං.

යං පන ජාතස්ස තරුණවණසදිසසුඛුමාලසරීරස්ස හත්ථගහණනහාපනධොවනචොළපරිමජ්ජනාදිකාලෙ සූචිමුඛඛුරධාරාහි විජ්ඣනඵාලනසදිසං දුක්ඛං උප්පජ්ජති, ඉදං මාතුකුච්ඡිතො **බහිනික්ඛමනමූලකං** දුක්ඛං.

යං තතො පරං පවත්තියං අත්තනාව අත්තානං වධෙන්තස්ස අචෙලකවතාදිවසෙන ආතාපනපරිතාපනානුයොගමනුයුත්තස්ස, කොධවසෙන අභුඤ්ජන්තස්ස, උබ්බන්ධන්තස්ස ච දුක්ඛං උප්පජ්ජති, ඉදං **අත්තුපක්කමමූලකං** දුක්ඛං. යං පන පරතො වධබන්ධනාදීනි අනුභවන්තස්ස උප්පජ්ජති, ඉදං **පරූපක්කමමූලකං** දුක්ඛන්ති.

ඉති ඉමස්ස සබ්බස්සාපි දුක්ඛස්ස අයං ජාති වත්ථුමෙව හොති.

541. තෙනෙතං වුච්චති –

ජායෙථ නො චෙ නරකෙසු සත්තො,
තත්තග්ගිදාහාදිකමප්පසය්හං;
ලභෙථ දුක්ඛං නු කුහිං පතිට්ඨං,
ඉච්චාහ දුක්ඛාති මුනීධ ජාතිං.

දුක්ඛං තිරච්ඡෙසු කසාපතොද-
දණ්ඩාභිඝාතාදිභවං අනෙකං;
යං තං කථං තත්ථ භවෙය්‍ය ජාතිං,
විනා තහිං ජාති තතොපි දුක්ඛා.

පෙතෙසු දුක්ඛං පන ඛුප්පිපාසා-
වාතාතපාදිප්පභවං විචිත්තං;
යස්මා අජාතස්ස න තත්ථ අත්ථි,
තස්මාපි දුක්ඛං මුනි ජාතිමාහ.

තිබ්බන්ධකාරෙ ච අසය්හසීතෙ,
ලොකන්තරෙ යං අසුරෙසු දුක්ඛං;
න තං භවෙ තත්ථ න චස්ස ජාති,
යතො අයං ජාති තතොපි දුක්ඛා.

යඤ්චාපි ගූථනරකෙ විය මාතුගබ්භෙ,
සත්තො වසං චිරමතො බහි නික්ඛමඤ්ච;
පප්පොති දුක්ඛමතිඝොරමිදම්පි නත්ථි,
ජාතිං විනා ඉතිපි ජාති අයඤ්හි දුක්ඛා.

කිං භාසිතෙන බහුනා නනු යං කුහිඤ්චි,
අත්ථීධ කිඤ්චිදපි දුක්ඛමිදං කදාචි;
නෙවත්ථි ජාතිවිරහෙන යතො මහෙසි,
දුක්ඛාති සබ්බපඨමං ඉමමාහ ජාතින්ති.

අයං තාව ජාතියං විනිච්ඡයො.

ජරානිද්දෙසො

542. **ජරාපි දුක්ඛා**ති එත්ථ දුවිධා ජරා සඞ්ඛතලක්ඛණඤ්ච, ඛණ්ඩිච්චාදිසම්මතො සන්තතියං එකභවපරියාපන්නඛන්ධපුරාණභාවො ච, සා ඉධ අධිප්පෙතා. සා පනෙසා ජරා ඛන්ධපරිපාකලක්ඛණා, මරණූපනයනරසා, යොබ්බනවිනාසපච්චුපට්ඨානා. දුක්ඛා සඞ්ඛාරදුක්ඛභාවතො චෙව දුක්ඛවත්ථුතො ච . යං හි අඞ්ගපච්චඞ්ගසිථිලීභාවඉන්ද්‍රියවිකාරවිරූපතායොබ්බනවිනාසබලූපඝාතසතිමතිවිප්පවාසපරපරිභවාදිඅනෙකපච්චයං කායිකචෙතසිකදුක්ඛං උප්පජ්ජති, ජරා තස්ස වත්ථු. තෙනෙතං වුච්චති –

‘‘අඞ්ගානං සිථිලීභාවා, ඉන්ද්‍රියානං විකාරතො;
යොබ්බනස්ස විනාසෙන, බලස්ස උපඝාතතො.

‘‘විප්පවාසා සතාදීනං, පුත්තදාරෙහි අත්තනො;
අපසාදනීයතො චෙව, භියෙයා බාලත්තපත්තියා.

‘‘පප්පොති දුක්ඛං යං මච්චො, කායිකං මානසං තථා;
සබ්බමෙතං ජරාහෙතු, යස්මා තස්මා ජරා දුඛා’’ති.

අයං ජරායං විනිච්ඡයො.

මරණනිද්දෙසො

543. **මරණම්පි දුක්ඛ**න්ති එත්ථාපි දුවිධං මරණං සඞ්ඛතලක්ඛණඤ්ච, යං සන්ධාය වුත්තං ‘‘ජරාමරණං ද්වීහි ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිත’’න්ති (ධාතු. 71). එකභවපරියාපන්නජීවිතින්ද්‍රියප්පබන්ධවිච්ඡෙදො ච, යං සන්ධාය වුත්තං ‘‘නිච්චං මරණතො භය’’න්ති (සු. නි. 581). තං ඉධ අධිප්පෙතං. ජාතිපච්චයා මරණං උපක්කමමරණං සරසමරණං ආයුක්ඛයමරණං පුඤ්ඤක්ඛයමරණන්තිපි තස්සෙව නාමං. තයිදං චුතිලක්ඛණං, වියොගරසං, ගතිවිප්පවාසපච්චුපට්ඨානං. දුක්ඛස්ස පන වත්ථුභාවතො දුක්ඛන්ති වෙදිතබ්බං. තෙනෙතං වුච්චති –

‘‘පාපස්ස පාපකම්මාදි-නිමිත්තමනුපස්සතො;
භද්දස්සාපසහන්තස්ස, වියොගං පියවත්ථුකං;
මීයමානස්ස යං දුක්ඛං, මානසං අවිසෙසතො.

සබ්බෙසඤ්චාපි යං සන්ධි-බන්ධනච්ඡෙදනාදිකං;
විතුජ්ජමානමම්මානං, හොති දුක්ඛං සරීරජං.

අසය්හමප්පතිකාරං, දුක්ඛස්සෙතස්සිදං යතො;
මරණං වත්ථු තෙනෙතං, දුක්ඛමිච්චෙව භාසිත’’න්ති.

අයං මරණෙ විනිච්ඡයො.

සොකාදිනිද්දෙසා

544. සොකාදීසු **සොකො** නාම ඤාතිබ්‍යසනාදීහි ඵුට්ඨස්ස චිත්තසන්තාපො. සො කිඤ්චාපි අත්ථතො දොමනස්සමෙව හොති. එවං සන්තෙපි අන්තොනිජ්ඣානලක්ඛණො, චෙතසො පරිජ්ඣාපනරසො, අනුසොචනපච්චුපට්ඨානො. දුක්ඛො පන දුක්ඛදුක්ඛතො දුක්ඛවත්ථුතො ච. තෙනෙතං වුච්චති –

‘‘සත්තානං හදයං සොකො, විසසල්ලංව තුජ්ජති;
අග්ගිතත්තොව නාරාචො, භුසංව දහතෙ පුන.

‘‘සමාවහති ච බ්‍යාධි-ජරාමරණභෙදනං;

දුක්ඛම්පි විවිධං යස්මා, තස්මා දුක්ඛොති වුච්චතී''ති.

අයං සොකෙ විනිච්ඡයො.

පරිදෙවො

545. **පරිදෙවො** නාම ඤාතිබ්‍යසනාදීහි ඵුට්ඨස්ස වචීපලාපො. සො ලාලප්පනලක්ඛණො, ගුණදොසකිත්තනරසො, සම්භමපච්චුපට්ඨානො. දුක්ඛො පන සඞ්ඛාරදුක්ඛභාවතො දුක්ඛවත්ථුතො ච. තෙනෙතං වුච්චති –

''යං සොකසල්ලවිහතො පරිදෙවමානො,
කණ්ඨොට්ඨතාලුතලසොසජමප්පසය්හං;
භියොධිමත්තමධිගච්ඡතියෙව දුක්ඛං,
දුක්ඛොති තෙන භගවා පරිදෙවමාහා''ති.

අයං පරිදෙවෙ විනිච්ඡයො.

දුක්ඛං

546. **දුක්ඛං** නාම කායිකං දුක්ඛං, තං කායපීළනලක්ඛණං, දුප්පඤ්ඤානං දොමනස්සකරණරසං, කායිකාබාධපච්චුපට්ඨානං. දුක්ඛං පන දුක්ඛදුක්ඛතො මානසදුක්ඛාවහනතො ච. තෙනෙතං වුච්චති –

''පීළෙති කායිකමිදං, දුක්ඛඤ්ච මානසං භියො;
ජනයති යස්මා තස්මා, දුක්ඛන්ති විසෙසතො වුත්ත''න්ති.

අයං දුක්ඛෙ විනිච්ඡයො.

දොමනස්සං

547. **දොමනස්සං** නාම මානසං දුක්ඛං. තං චිත්තපීළනලක්ඛණං, මනොවිඝාතරසං, මානසබ්‍යාධිපච්චුපට්ඨානං. දුක්ඛං පන දුක්ඛදුක්ඛතො කායිකදුක්ඛාවහනතො ච. චෙතොදුක්ඛසමප්පිතා හි කෙසෙ පකිරිය කන්දන්ති, උරානි පටිපිසන්ති, ආවට්ටන්ති, විවට්ටන්ති, උද්ධංපාදං පපතන්ති, සත්ථං ආහරන්ති, විසං ඛාදන්ති, රජ්ජුයා උබ්බන්ධන්ති, අග්ගිං පවිසන්තීති තං නානප්පකාරකං දුක්ඛමනුභවන්ති. තෙනෙතං වුච්චති –

''පීළෙති යතො චිත්තං, කායස්ස ච පීළනං සමාවහති;
දුක්ඛන්ති දොමනස්සං, විදොමනස්සා තතො ආහු''ති.

අයං දොමනස්සෙ විනිච්ඡයො.

උපායාසො

548. **උපායාසො** නාම ඤාතිබ්‍යසනාදීහි ඵුට්ඨස්ස අධිමත්තචෙතොදුක්ඛප්පභාවිතො දොසොයෙව. **සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නො එකො ධම්මොති එකෙ**. සො චිත්තපරිදහනලක්ඛණො, නිත්ථුනනරසො , විසාදපච්චුපට්ඨානො. දුක්ඛො පන සඞ්ඛාරදුක්ඛභාවතො චිත්තපරිදහනතො කායවිසාදනතො ච. තෙනෙතං වුච්චති –

''චිත්තස්ස ච පරිදහනා, කායස්ස විසාදනා ච අධිමත්තං;
යං දුක්ඛමුපායාසො, ජනෙති දුක්ඛො තතො වුත්තො''ති.

අයං උපායාසෙ විනිච්ඡයො.

එත්ථ ච මන්දග්ගිනා අන්තොභාජනෙ පාකො විය **සොකො**. තික්ඛග්ගිනා පච්චමානස්ස භාජනතො බහිනික්ඛමනං විය **පරිදෙවො**. බහිනික්ඛන්තාවසෙසස්ස නික්ඛමිතුං අප්පහොන්තස්ස අන්තොභාජනෙයෙව යාව පරික්ඛයා පාකො විය **උපායාසො** දට්ඨබ්බො.

අප්පියසම්පයොගො

549. **අප්පියසම්පයොගො** නාම අමනාපෙහි සත්තසඞ්ඛාරෙහි සමොධානං. සො අනිට්ඨසමොධානලක්ඛණො, චිත්තවිඝාතකරණරසො, අනත්ථභාවපච්චුපට්ඨානො. දුක්ඛො පන දුක්ඛවත්ථුතො. තෙනෙතං වුච්චති –

‘‘දිස්වාව අප්පියෙ දුක්ඛං, පඨමං හොති චෙතසි;
තදුපක්කමසම්භූත-මථකායෙ යතො ඉධ.

‘‘තතො දුක්ඛද්වයස්සාපි, වත්ථුතො සො මහෙසිනා;
දුක්ඛො වුත්තොති විඤ්ඤෙය්‍යො, අප්පියෙහි සමාගමො’’ති.

අයං අප්පියසම්පයොගෙ විනිච්ඡයො.

පියවිප්පයොගො

550. **පියවිප්පයොගො** නාම මනාපෙහි සත්තසඞ්ඛාරෙහි විනාභාවො. සො ඉට්ඨවත්ථුවියොගලක්ඛණො , සොකුප්පාදනරසො, බ්‍යසනපච්චුපට්ඨානො. දුක්ඛො පන සොකදුක්ඛස්ස වත්ථුතො. තෙනෙතං වුච්චති –

‘‘ඤාතිධනාදිවියොගා,
සොකසරසමප්පිතා විතුජ්ජන්ති;
බාලා යතො තතො යං,
දුක්ඛොති මතො පියවිප්පයොගො’’ති.

අයං පියවිප්පයොගෙ විනිච්ඡයො.

ඉච්ඡිතාලාභො

551. **යම්පිච්ඡං න ලභතීති** එත්ථ ‘‘අහො වත මයං න ජාතිධම්මා අස්සාමා’’තිආදීසු (දී. නි. 2.398; විභ. 201) අලබ්භනෙය්‍යවත්ථූසු ඉච්ඡාව යම්පිච්ඡං න ලභති, තම්පි දුක්ඛන්ති වුත්තා. සා අලබ්භනෙය්‍යවත්ථුඉච්ඡනලක්ඛණා, තප්පරියෙසනරසා, තෙසං අප්පත්තිපච්චුපට්ඨානා. දුක්ඛා පන දුක්ඛවත්ථුතො. තෙනෙතං වුච්චති –

‘‘තං තං පත්ථයමානානං, තස්ස තස්ස අලාභතො;
යං විඝාතමයං දුක්ඛං, සත්තානං ඉධ ජායති.

‘‘අලබ්භනෙය්‍යවත්ථූනං, පත්ථනා තස්ස කාරණං;
යස්මා තස්මා ජිනො දුක්ඛං, ඉච්ඡිතාලාභමබ්‍රවී’’ති.

අයං ඉච්ඡිතාලාභෙ විනිච්ඡයො.

පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා

552. **සංඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛාති** එත්ථ පන –

ජාතිප්පභුතිකං දුක්ඛං, යං වුත්තමිධ තාදිනා;
අවුත්තං යඤ්ච තං සබ්බං, විනා එතෙ න විජ්ජති.

යස්මා තස්මා උපාදාන-ක්ඛන්ධා සඞ්ඛෙපතො ඉමෙ;
දුක්ඛාති වුත්තා දුක්ඛන්ත-දෙසකෙන මහෙසිනා.

තථා හි ඉන්ධනමිව පාවකො, ලක්ඛමිව පහරණානි, ගොරූපං විය ඩංසමකසාදයො, ඛෙත්තමිව ලායකා, ගාමං විය ගාමඝාතකා උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකමෙව ජාතිආදයො නානප්පකාරෙහි විබාධෙන්තා තිණලතාදීනි විය භූමියං, පුප්ඵඵලපල්ලවානි විය රුක්ඛෙසු උපාදානක්ඛන්ධෙසුයෙව නිබ්බත්තන්ති. උපාදානක්ඛන්ධානඤ්ච ආදිදුක්ඛං ජාති, මජ්ඣෙදුක්ඛං ජරා, පරියොසානදුක්ඛං මරණං, මාරණන්තිකදුක්ඛාභිඝාතෙන පරිඩය්හනදුක්ඛං සොකො, තදසහනතො ලාලප්පනදුක්ඛං පරිදෙවො, තතො ධාතුක්ඛොභසඞ්ඛාතඅනිට්ඨඵොට්ඨබ්බසමායොගතො කායස්ස ආබාධනදුක්ඛං දුක්ඛං, තෙන බාධියමානානං පුථුජ්ජනානං තත්ථ පටිඝුප්පත්තිතො චෙතොබාධනදුක්ඛං දොමනස්සං, සොකාදිවුද්ධියා ජනිතවිසාදානං අනුත්ථුනනදුක්ඛං උපායාසො, මනොරථවිඝාතප්පත්තානං ඉච්ඡාවිඝාතදුක්ඛං ඉච්ඡිතාලාභොති එවං නානප්පකාරතො උපපරික්ඛියමානා උපාදානක්ඛන්ධාව දුක්ඛාති. යදෙතං එකමෙකං දස්සෙත්වා වුච්චමානං අනෙකෙහිපි කප්පෙහි න සක්කා අසෙසතො වත්තුං, තස්මා තං සබ්බම්පි දුක්ඛං එකජලබින්දුම්හි සකලසමුද්දජලරසං

විය යෙසු කෙසුචි පඤ්චසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු සංඛිපිත්වා දස්සෙතුං ‘‘සංඛිත්තෙන පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛා’’ති භගවා අවොචාති. අයං උපාදානක්ඛන්ධෙසු විනිච්ඡයො.

අයං තාව දුක්ඛනිද්දෙසෙ නයො.

සමුදයනිද්දෙසකථා

553. සමුදයනිද්දෙසෙ පන **යායං තණ්හාති** යා අයං තණ්හා. **පොනොබ්භවිකාති** පුනබ්භවකරණං පුනොබ්භවො, පුනොබ්භවො සීලමෙතිස්සාති පොනොබ්භවිකා. **නන්දීරාගෙන සහගතාති** නන්දීරාගසහගතා, නන්දීරාගෙන සද්ධිං අත්ථතො එකත්තමෙව ගතාති වුත්තං හොති. **තත්‍ර තත්‍රාභිනන්දිනීති** යත්‍ර යත්‍ර අත්තභාවො නිබ්බත්තති, තත්‍ර තත්‍රාභිනන්දිනී. **සෙය්‍යථීදන්ති** නිපාතො , තස්ස සා කතමාති චෙති අත්ථො. කාමතණ්හා භවතණ්හා විභවතණ්හාති ඉමා පටිච්චසමුප්පාදනිද්දෙසෙ ආවිභවිස්සන්ති. ඉධ පනායං තිවිධාපි දුක්ඛසච්චස්ස නිබ්බත්තකට්ඨෙන එකත්තං උපනෙත්වා දුක්ඛසමුදයං අරියසච්චන්ති වුත්තාති වෙදිතබ්බා.

අයං සමුදයනිද්දෙසෙ නයො.

නිරොධනිද්දෙසකථා

554. දුක්ඛනිරොධනිද්දෙසෙ යො තස්සායෙව තණ්හායාතිආදිනා නයෙන සමුදයනිරොධො වුත්තො, සො කස්මාති චෙ? සමුදයනිරොධෙන දුක්ඛනිරොධො. සමුදයනිරොධෙන හි දුක්ඛං නිරුජ්ඣති, න අඤ්ඤථා. තෙනාහ –

> ‘‘යථාපි මූලෙ අනුපද්දවෙ දළ්හෙ,
> ඡින්නොපි රුක්ඛො පුනදෙව රූහති;
> එවම්පි තණ්හානුසයෙ අනූහතෙ,
> නිබ්බත්තතී දුක්ඛමිදං පුනප්පුන’’න්ති. (ධ. ප. 338);

ඉති යස්මා සමුදයනිරොධෙනෙව දුක්ඛං නිරුජ්ඣති, තස්මා භගවා දුක්ඛනිරොධං දෙසෙන්තො සමුදයනිරොධෙනෙව දෙසෙසි. සීහසමානවුත්තිනො හි තථාගතා. තෙ දුක්ඛං නිරොධෙන්තා දුක්ඛනිරොධඤ්ච දෙසෙන්තා හෙතුම්හි පටිපජ්ජන්ති, න ඵලෙ. සුවානවුත්තිනො පන තිත්ථියා. තෙ දුක්ඛං නිරොධෙන්තා දුක්ඛනිරොධඤ්ච දෙසෙන්තා අත්තකිලමථානුයොගදෙසනාදීහි ඵලෙ පටිපජ්ජන්ති, න හෙතුම්හීති. එවං තාව දුක්ඛනිරොධස්ස සමුදයනිරොධවසෙන දෙසනාය පයොජනං වෙදිතබ්බං.

555. අයං පනත්ථො – **තස්සායෙව තණ්හායාති** තස්සා ‘‘පොනොබ්භවිකා’’ති වත්වා කාමතණ්හාදිවසෙන විභත්තතණ්හාය. **විරාගො** වුච්චති මග්ගො. ‘‘විරාගා විමුච්චතී’’ති (ම. නි. 1.245; සං. නි. 3.14) හි වුත්තං. විරාගෙන නිරොධො විරාගනිරොධො. අනුසයසමුග්ඝාතතො අසෙසො විරාගනිරොධො **අසෙසවිරාගනිරොධො**. අථ වා **විරාගොති** පහානං වුච්චති, තස්මා අසෙසො විරාගො අසෙසො නිරොධොති එවම්පෙත්ථ යොජනා දට්ඨබ්බා. අත්ථතො පන සබ්බානෙව එතානි නිබ්බානස්ස වෙවචනානි. පරමත්ථතො හි දුක්ඛනිරොධො අරියසච්චන්ති නිබ්බානං වුච්චති. යස්මා පන තං ආගම්ම තණ්හා විරජ්ජති චෙව නිරුජ්ඣති ච, තස්මා විරාගොති ච නිරොධොති ච වුච්චති. යස්මා ච තදෙව ආගම්ම තස්සා චාගාදයො හොන්ති, කාමගුණාලයෙසු චෙත්ථ එකොපි ආලයො නත්ථි, තස්මා ‘‘චාගො පටිනිස්සග්ගො මුත්ති අනාලයො’’ති වුච්චති.

556. තයිදං සන්තිලක්ඛණං, අච්චුතිරසං, අස්සාසකරණරසං වා, අනිමිත්තපච්චුපට්ඨානං, නිප්පපඤ්චපච්චුපට්ඨානං වා.

නිබ්බානකථා

557. නත්ථෙව නිබ්බානං, සසවිසාණං විය අනුපලබ්භනීයතොති චෙ? න, උපායෙන උපලබ්භනීයතො. උපලබ්භති හි තං තදනුරූපපටිපත්තිසඞ්ඛාතෙන උපායෙන, චෙතොපරියඤාණෙන පරෙසං ලොකුත්තරචිත්තං විය, තස්මා ‘‘අනුපලබ්භනීයතො නත්ථී’’ති න වත්තබ්බං. න හි ‘‘යං බාලපුථුජ්ජනා න උපලභන්ති, තං නත්ථී’’ති වත්තබ්බං.

558. අපිච නිබ්බානං නත්ථීති න වත්තබ්බං, කස්මා? පටිපත්තියා වඤ්ඣභාවාපජ්ජනතො. අසති හි නිබ්බානෙ සම්මාදිට්ඨිපුරෙජවාය සීලාදිඛන්ධත්තයසඞ්ගහාය සම්මාපටිපත්තියා වඤ්ඣභාවො ආපජ්ජති. න චායං වඤ්ඣා, නිබ්බානපාපනතොති. න පටිපත්තියා වඤ්ඣභාවාපත්ති, අභාවපාපකත්තාති චෙ. න, අතීතානාගතාභාවෙපි නිබ්බානපත්තියා අභාවතො. වත්තමානානම්පි අභාවො නිබ්බානන්ති චෙ. න, තෙසං අභාවාසම්භවතො, අභාවෙ ච අවත්තමානභාවාපජ්ජනතො, වත්තමානක්ඛන්ධනිස්සිතමග්ගක්ඛණෙ ච සොපාදිසෙසනිබ්බානධාතුප්පත්තියා අභාවදොසතො. තදා කිලෙසානං අවත්තමානත්තා න දොසොති චෙ. න, අරියමග්ගස්ස නිරත්ථකභාවාපජ්ජනතො.

එවඤ්හි සති අරියමග්ගක්ඛණතො පුබ්බෙපි කිලෙසා න සන්තීති අරියමග්ගස්ස නිරත්ථකභාවො ආපජ්ජති. තස්මා අකාරණමෙතං.

559. ''යො ඛො, ආවුසො, රාගක්ඛයො''තිආදිවචනතො (සං. නි. 4.315) ''ඛයො නිබ්බාන''න්ති චෙ. න, අරහත්තස්සාපි ඛයමත්තාපජ්ජනතො. තම්පි හි ''යො ඛො, ආවුසො , රාගක්ඛයො''තිආදිනා (ස. නි. 4.315) නයෙන නිද්දිට්ඨං. කිඤ්ච භියොයා නිබ්බානස්ස ඉත්තරකාලාදිප්පත්තිදොසතො. එවඤ්හි සති නිබ්බානං ඉත්තරකාලං, සඞ්ඛතලක්ඛණං, සම්මාවායාමනිරපෙක්ඛාධිගමනීයභාවඤ්ච ආපජ්ජති. සඞ්ඛතලක්ඛණත්තායෙව ච සඞ්ඛතපරියාපන්නං, සඞ්ඛතපරියාපන්නත්තා රාගාදීහි අග්ගීහි ආදිත්තං, ආදිත්තත්තා දුක්ඛඤ්චාතිපි ආපජ්ජති. යස්මා ඛයා පට්ඨාය න භියොයා පවත්ති නාම හොති, තස්ස නිබ්බානභාවතො න දොසොති චෙ. න, තාදිසස්ස ඛයස්ස අභාවතො. භාවෙපි චස්ස වුත්තප්පකාරදොසානතිවත්තනතො, අරියමග්ගස්ස ච නිබ්බානභාවාපජ්ජනතො. අරියමග්ගො හි දොසෙ ඛීණෙති, තස්මා ඛයොති වුච්චති. තතො ච පට්ඨාය න භියොයා දොසානං පවත්තීති.

අනුප්පත්තිනිරොධසඞ්ඛාතස්ස පන ඛයස්ස පරියායෙන උපනිස්සයත්තා, යස්ස උපනිස්සයො හොති තදුපචාරෙන ''ඛයො''ති වුත්තං. සරූපෙනෙව කස්මා න වුත්තන්ති චෙ. අතිසුඛුමත්තා. අතිසුඛුමතා චස්ස භගවතො අප්පොසුක්කභාවාවහනතො, අරියෙන චක්ඛුනා පස්සිතබ්බතො ච සිද්ධාති.

560. තයිදං මග්ගසමඞ්ගිනා පත්තබ්බතො **අසාධාරණං,** පුරිමකොටියා අභාවතො **අප්පභවං**. මග්ගභාවෙ භාවතො න අප්පභවන්ති චෙ. න, මග්ගෙන අනුප්පාදනීයතො. පත්තබ්බමෙව හෙතං මග්ගෙන, න උප්පාදෙතබ්බං. තස්මා අප්පභවමෙව. අප්පභවත්තා **අජරාමරණං**. පභවජරාමරණානං අභාවතො **නිච්චං**.

නිබ්බානස්සෙව අණුආදීනම්පි නිච්චභාවාපත්තීති චෙ. න, හෙතුනො අභාවා. නිබ්බානස්ස නිච්චත්තා තෙ නිච්චාති චෙ. න, හෙතුලක්ඛණස්ස අනුපපත්තිතො. නිච්චා උප්පාදාදීනං අභාවතො නිබ්බානං වියාති චෙ. න, අණුආදීනං අසිද්ධත්තා.

561. යථාවුත්තයුත්තිසබ්භාවතො පන ඉදමෙව නිච්චං, රූපසභාවාතික්කමතො **අරූපං**. බුද්ධාදීනං නිට්ඨාය විසෙසාභාවතො **එකාව නිට්ඨා**. යෙන භාවනාය පත්තං, තස්ස කිලෙසවූපසමං, උපාදිසෙසඤ්ච උපාදාය පඤ්ඤාපනීයත්තා සහ උපාදිසෙසෙන පඤ්ඤාපියතීති **සඋපාදිසෙසං**. යො චස්ස සමුදයප්පහානෙන උපහතායතිකම්මඵලස්ස චරිමචිත්තතො ච උද්ධං පවත්තිඛන්ධානං අනුප්පාදනතො, උප්පන්නානඤ්ච අන්තරධානතො උපාදිසෙසාභාවො , තං උපාදාය පඤ්ඤාපනීයතො නත්ථි එත්ථ උපාදිසෙසොති **අනුපාදිසෙසං**.

අසිථිලපරක්කමසිද්ධෙන ඤාණවිසෙසෙන අධිගමනීයතො, සබ්බඤ්ඤුවචනතො ච පරමත්ථෙන සභාවතො නිබ්බානං නාවිජ්ජමානං. වුත්තඤ්හෙතං ''අත්ථි, භික්ඛවෙ, අජාතං අභූතං අකතං අසඞ්ඛත''න්ති.

ඉදං දුක්ඛනිරොධනිද්දෙසෙ විනිච්ඡයකථාමුඛං.

මග්ගනිද්දෙසකථා

562. දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදානිද්දෙසෙ වුත්තා පන අට්ඨ ධම්මා කාමං ඛන්ධනිද්දෙසෙපි අත්ථතො පකාසිතායෙව, ඉධ පන නෙසං එකක්ඛණෙ පවත්තමානානං විසෙසාවබොධනත්ථං වදාම. සඞ්ඛෙපතො හි චතුසච්චපටිවෙධාය පටිපන්නස්ස යොගිනො නිබ්බානාරම්මණං අවිජ්ජානුසයසමුග්ඝාතකං පඤ්ඤාචක්ඛු **සම්මාදිට්ඨි**. සා සම්මා දස්සනලක්ඛණා, ධාතුප්පකාසනරසා, අවිජ්ජන්ධකාරවිද්ධංසනපච්චුපට්ඨානා. තථා සම්පන්නදිට්ඨිනො තංසම්පයුත්තං මිච්ඡාසඞ්කප්පනිඝාතකං චෙතසො නිබ්බානපදාභිනිරොපනං **සම්මාසඞ්කප්පො**. සො සම්මා චිත්තාභිනිරොපනලක්ඛණො, අප්පනාරසො, මිච්ඡාසඞ්කප්පප්පහානපච්චුපට්ඨානො.

තථා පස්සතො විතක්කයතො ච තංසම්පයුත්තාව වචීදුච්චරිතසමුග්ඝාතිකා මිච්ඡාවාචාය විරති **සම්මාවාචා** නාම. සා පරිග්ගහලක්ඛණා, විරමණරසා, මිච්ඡාවාචාප්පහානපච්චුපට්ඨානා. තථා විරමතො තංසම්පයුත්තාව මිච්ඡාකම්මන්තසමුච්ඡෙදිකා පාණාතිපාතාදිවිරති **සම්මාකම්මන්තො** නාම. සො සමුට්ඨාපනලක්ඛණො, විරමණරසො, මිච්ඡාකම්මන්තප්පහානපච්චුපට්ඨානො. යා පනස්ස තෙසං සම්මාවාචාකම්මන්තානං විසුද්ධිභූතා තංසම්පයුත්තාව කුහනාදිඋපච්ඡෙදිකා මිච්ඡාජීවවිරති, සො **සම්මාආජීවො** නාම. සො වොදානලක්ඛණො, ඤායාජීවපවත්තිරසො, මිච්ඡාජීවප්පහානපච්චුපට්ඨානො.

අථස්ස යො තස්සා සම්මාවාචාකම්මන්තාජීවසඞ්ඛාතාය සීලභූමියං පතිට්ඨිතස්ස තදනුරූපො තංසම්පයුත්තොව කොසජ්ජසමුච්ඡෙදකො වීරියාරම්භො, එස **සම්මාවායාමො** නාම. සො පග්ගහලක්ඛණො, අනුප්පන්නඅකුසලානුප්පාදනාදිරසො, මිච්ඡාවායාමප්පහානපච්චුපට්ඨානො. තස්සෙවං වායමතො තංසම්පයුත්තොව මිච්ඡාසතිවිනිද්ධුනනො චෙතසො අසම්මොසො **සම්මාසති** නාම. සා උපට්ඨානලක්ඛණා, අසම්මුස්සනරසා, මිච්ඡාසතිප්පහානපච්චුපට්ඨානා. එවං අනුත්තරාය සතියා සංරක්ඛියමානචිත්තස්ස තංසම්පයුත්තාව

මිච්ඡාසමාධිවිද්ධංසිකා චිත්තෙකග්ගතා **සම්මාසමාධි** නාම. සො අවික්ඛෙපලක්ඛණො, සමාධානරසො, මිච්ඡාසමාධිප්පහානපච්චුපට්ඨානොති. අයං දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදානිද්දෙසෙ නයො. එවමෙත්ථ ජාතිආදීනං විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

563. **ඤාණකිච්චතොති** සච්චඤාණස්ස කිච්චතොපි විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො. දුවිධං හි සච්චඤාණං – අනුබොධඤාණං පටිවෙධඤාණඤ්ච. තත්ථ අනුබොධඤාණං ලොකියං අනුස්සවාදිවසෙන නිරොධෙ මග්ගෙ ච පවත්තති. පටිවෙධඤාණං ලොකුත්තරං නිරොධමාරම්මණං කත්වා කිච්චතො චත්තාරි සච්චානි පටිවිජ්ඣති. යථාහ – ‘‘යො, භික්ඛවෙ, දුක්ඛං පස්සති, දුක්ඛසමුදයම්පි සො පස්සති, දුක්ඛනිරොධම්පි පස්සති, දුක්ඛනිරොධගාමිනිං පටිපදම්පි පස්සතී’’ති (සං. නි. 5.1100) සබ්බං වත්තබ්බං. තං පනස්ස කිච්චං ඤාණදස්සනවිසුද්ධියං ආවිභවිස්සති.

යං පනෙතං ලොකියං, තත්ථ දුක්ඛඤාණං පරියුට්ඨානාභිභවවසෙන පවත්තමානං සක්කායදිට්ඨිං නිවත්තෙති. සමුදයඤාණං උච්ඡෙදදිට්ඨිං. නිරොධඤාණං සස්සතදිට්ඨිං. මග්ගඤාණං අකිරියදිට්ඨිං. දුක්ඛඤාණං වා ධුවසුභසුඛත්තභාවවිරහිතෙසු ඛන්ධෙසු ධුවසුභසුඛත්තභාවසඤ්ඤාසඞ්ඛාතං ඵලෙ විප්පටිපත්තිං. සමුදයඤාණං ඉස්සරපධානකාලසභාවාදීහි ලොකො පවත්තතීති අකාරණෙ කාරණාභිමානප්පවත්තං හෙතුම්හි විප්පටිපත්තිං. නිරොධඤාණං අරූපලොකලොකථූපිකාදීසු අපවග්ගගාහභූතං නිරොධෙ විප්පටිපත්තිං. මග්ගඤාණං කාමසුඛල්ලිකඅත්තකිලමථානුයොගප්පභෙදෙ අවිසුද්ධිමග්ගෙ විසුද්ධිමග්ගගාහවසෙන පවත්තං උපායෙ විප්පටිපත්තිං නිවත්තෙති. තෙනෙතං වුච්චති –

> ‘‘ලොකෙ ලොකප්පභවෙ, ලොකත්ථගමෙ සිවෙ ච තදුපායෙ;
> සම්මුය්හති තාව නරො, න විජානාති යාව සච්චානී’’ති.

එවමෙත්ථ ඤාණකිච්චතොපි විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

564. **අන්තොගධානං පභෙදාති** දුක්ඛසච්චස්මිං හි ඨපෙත්වා තණ්හඤ්චෙව අනාසවධම්මෙ ච සෙසා සබ්බධම්මා අන්තොගධා. සමුදයසච්චෙ ඡත්තිංස තණ්හාවිචරිතානි. නිරොධසච්චං අසම්මිස්සං. මග්ගසච්චෙ සම්මාදිට්ඨිමුඛෙන වීමංසිද්ධිපාදපඤ්ඤින්ද්‍රියපඤ්ඤාබලධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගානි. සම්මාසඞ්කප්පාපදෙසෙන තයො නෙක්ඛම්මවිතක්කාදයො. සම්මාවාචාපදෙසෙන චත්තාරි වචීසුචරිතානි . සම්මාකම්මන්තාපදෙසෙන තීණි කායසුචරිතානි. සම්මාආජීවමුඛෙන අප්පිච්ඡතා සන්තුට්ඨිතා ච. සබ්බෙසංයෙව වා එතෙසං සම්මාවාචාකම්මන්තාජීවානං අරියකන්තසීලත්තා අරියකන්තසීලස්ස ච සද්ධාහත්ථෙන පටිග්ගහෙතබ්බත්තා තෙසං අත්ථිතාය අත්ථිභාවතො සද්ධින්ද්‍රියසද්ධාබලඡන්දිද්ධිපාදා. සම්මාවායාමාපදෙසෙන චතුබ්බිධසම්මප්පධානවීරියින්ද්‍රියවීරියබලවීරියසම්බොජ්ඣඞ්ගානි. සම්මාසතිඅපදෙසෙන චතුබ්බිධසතිපට්ඨානසතින්ද්‍රියසතිබලසතිසම්බොජ්ඣඞ්ගානි. සම්මාසමාධිඅපදෙසෙන සවිතක්කසවිචාරාදයො තයො සමාධී චිත්තසමාධි සමාධින්ද්‍රියසමාධිබලපීතිපස්සද්ධිසමාධිඋපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගානි අන්තොගධානීති එවමෙත්ථ අන්තොගධානං පභෙදතොපි විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

565. **උපමාතොති** භාරො විය හි දුක්ඛසච්චං දට්ඨබ්බං, භාරාදානමිව සමුදයසච්චං, භාරනික්ඛෙපනමිව නිරොධසච්චං, භාරනික්ඛෙපනුපායො විය මග්ගසච්චං. රොගො විය ච දුක්ඛසච්චං, රොගනිදානමිව සමුදයසච්චං, රොගවූපසමො විය නිරොධසච්චං, භෙසජ්ජමිව මග්ගසච්චං. දුබ්භික්ඛමිව වා දුක්ඛසච්චං, දුබ්බුට්ඨි විය සමුදයසච්චං, සුභික්ඛමිව නිරොධසච්චං, සුවුට්ඨි විය මග්ගසච්චං. අපිච වෙරී-වෙරමූල-වෙරසමුග්ඝාත-වෙරසමුග්ඝාතුපායෙහි, විසරුක්ඛ-රුක්ඛමූල-මූලුපච්ඡෙද-තදුපච්ඡෙදුපායෙහි, භය-භයමූල-නිබ්භය-තදධිගමුපායෙහි, ඔරිමතීර-මහොඝපාරිමතීර-තංසම්පාපකවායාමෙහි ච යොජෙත්වාපෙතානි උපමාතො වෙදිතබ්බානීති එවමෙත්ථ උපමාතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

566. **චතුක්කතොති** අත්ථි චෙත්ථ දුක්ඛං න අරියසච්චං, අත්ථි අරියසච්චං න දුක්ඛං, අත්ථි දුක්ඛඤ්චෙව අරියසච්චඤ්ච, අත්ථි නෙව දුක්ඛං න අරියසච්චං. එස නයො සමුදයාදීසු. තත්ථ මග්ගසම්පයුත්තා ධම්මා සාමඤ්ඤඵලානි ච ‘‘යදනිච්චං තං දුක්ඛ’’න්ති (සං. නි. 3.15) වචනතො සඞ්ඛාරදුක්ඛතාය දුක්ඛං, න අරියසච්චං. නිරොධො අරියසච්චං, න දුක්ඛං. ඉතරං පන අරියසච්චද්වයං සියා දුක්ඛං අනිච්චතො, න පන යස්ස පරිඤ්ඤාය භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති තථත්තෙන. සබ්බාකාරෙන පන උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකං දුක්ඛඤ්චෙව අරියසච්චඤ්ච අඤ්ඤත්‍ර තණ්හාය. මග්ගසම්පයුත්තා ධම්මා සාමඤ්ඤඵලානි ච යස්ස පරිඤ්ඤත්ථං භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සති තථත්තෙන නෙව දුක්ඛං න අරියසච්චං. එවං සමුදයාදීසුපි යථායොගං යොජෙත්වා චතුක්කතොපෙත්ථ විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

567. සුඤ්ඤතෙකවිධාදීහීතිඑත්ථ **සුඤ්ඤතො** තාව පරමත්ථෙන හි සබ්බානෙව සච්චානි වෙදකකාරකනිබ්බුතගමකාභාවතො සුඤ්ඤානීති වෙදිතබ්බානි. තෙනෙතං වුච්චති –

> ‘‘දුක්ඛමෙව හි, න කොචි දුක්ඛිතො;
> කාරකො න, කිරියාව විජ්ජති.
> අත්ථි නිබ්බුති, න නිබ්බුතො පුමා;

මග්ගමත්ථි, ගමකො න විජ්ජතී''ති.

අථ වා,

ධුවසුභසුඛත්තසුඤ්ඤං, පුරිමද්වයමත්තසුඤ්ඤමමතපදං;
ධුවසුඛඅත්තවිරහිතො, මග්ගොඉති සුඤ්ඤතා තෙසු.

නිරොධසුඤ්ඤානි වා තීණි, නිරොධො ච සෙසත්තයසුඤ්ඤො. ඵලසුඤ්ඤො වා එත්ථ හෙතු සමුදයෙ දුක්ඛස්සාභාවතො, මග්ගෙ ච නිරොධස්ස, න ඵලෙන සගබ්භො පකතිවාදීනං පකති විය. හෙතුසුඤ්ඤඤ්ච ඵලං දුක්ඛසමුදයානං නිරොධමග්ගානඤ්ච අසමවායා, න හෙතුසමවෙතං හෙතුඵලං සමවායවාදීනං ද්විඅණුකාදි විය. තෙනෙතං වුච්චති –

''තයමිධ නිරොධසුඤ්ඤං, තයෙන තෙනාපි නිබ්බුති සුඤ්ඤා;
සුඤ්ඤො ඵලෙන හෙතු, ඵලම්පි තංහෙතුනා සුඤ්ඤ''න්ති.

එවං තාව සුඤ්ඤතො විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

එකවිධාදිවිනිච්ඡයකථා

568. **එකවිධාදීහීති** සබ්බමෙව චෙත්ථ දුක්ඛං එකවිධං පවත්තිභාවතො. දුවිධං නාමරූපතො. තිවිධං කාමරූපාරූපූපපත්තිභවභෙදතො. චතුබ්බිධං චතුආහාරභෙදතො. පඤ්චවිධං පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධභෙදතො.

සමුදයොපි එකවිධො පවත්තකභාවතො. දුවිධො දිට්ඨිසම්පයුත්තාසම්පයුත්තතො. තිවිධො කාමභවවිභවතණ්හාභෙදතො. චතුබ්බිධො චතුමග්ගප්පහෙය්‍යතො. පඤ්චවිධො රූපාභිනන්දනාදිභෙදතො. ඡබ්බිධො ඡතණ්හාකායභෙදතො.

නිරොධොපි එකවිධො අසඞ්ඛතධාතුභාවතො. පරියායෙන පන දුවිධො සඋපාදිසෙසඅනුපාදිසෙසභෙදතො. තිවිධො භවත්තයවූපසමතො. චතුබ්බිධො චතුමග්ගාධිගමනීයතො. පඤ්චවිධො පඤ්චාභිනන්දනවූපසමතො. ඡබ්බිධො ඡතණ්හාකායක්ඛයභෙදතො.

මග්ගොපි එකවිධො භාවෙතබ්බතො. දුවිධො සමථවිපස්සනාභෙදතො, දස්සනභාවනාභෙදතො වා. තිවිධො ඛන්ධත්තයභෙදතො. අයඤ්හි සප්පදෙසත්තා නගරං විය රජ්ජෙන නිප්පදෙසෙහි තීහි ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිතො. යථාහ –

''න ඛො, ආවුසො විසාඛ, අරියෙන අට්ඨඞ්ගිකෙන මග්ගෙන තයො ඛන්ධා සඞ්ගහිතා, තීහි ච ඛො, ආවුසො විසාඛ, ඛන්ධෙහි අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො සඞ්ගහිතො. යා චාවුසො විසාඛ, සම්මාවාචා, යො ච සම්මාකම්මන්තො, යො ච සම්මාආජීවො, ඉමෙ ධම්මා සීලක්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා. යො ච සම්මාවායාමො, යා ච සම්මාසති, යො ච සම්මාසමාධි, ඉමෙ ධම්මා සමාධික්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා. යා ච සම්මාදිට්ඨි, යො ච සම්මාසඞ්කප්පො, ඉමෙ ධම්මා පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙ සඞ්ගහිතා''ති (ම. නි. 1.462).

එත්ථ හි සම්මාවාචාදයො තයො සීලමෙව, තස්මා තෙ සජාතිතො සීලක්ඛන්ධෙන සඞ්ගහිතා. කිඤ්චාපි හි පාළියං සීලක්ඛන්ධෙති භුම්මෙන නිද්දෙසො කතො, අත්ථො පන කරණවසෙනෙව වෙදිතබ්බො. සම්මාවායාමාදීසු පන තීසු සමාධි අත්තනො ධම්මතාය ආරම්මණෙ එකග්ගභාවෙන අප්පෙතුං න සක්කොති, වීරියෙ පන පග්ගහකිච්චං සාධෙන්තෙ සතියා ච අපිලාපනකිච්චං සාධෙන්තියා ලද්ධූපකාරො හුත්වා සක්කොති.

තත්‍රායං උපමා – යථා හි නක්ඛත්තං කීළිස්සාමාති උය්‍යානං පවිට්ඨෙසු තීසු සහායෙසු එකො සුපුප්ඵිතං චම්පකරුක්ඛං දිස්වා හත්ථං උක්ඛිපිත්වා ගහෙතුම්පි න සක්කුණෙය්‍ය. අථස්ස දුතියො ඔනමිත්වා පිට්ඨිං දදෙය්‍ය, සො තස්ස පිට්ඨියං ඨත්වාපි කම්පමානො ගහෙතුං න සක්කුණෙය්‍ය. අථස්ස ඉතරො අංසකූටං උපනාමෙය්‍ය. සො එකස්ස පිට්ඨියං ඨත්වා එකස්ස අංසකූටං ඔලුබ්භ යථාරුචි පුප්ඵානි ඔචිනිත්වා පිළන්ධිත්වා නක්ඛත්තං කීළෙය්‍ය. එවංසම්පදමිදං දට්ඨබ්බං.

එකතො උය්‍යානං පවිට්ඨා තයො සහායා විය හි එකතො ජාතා සම්මාවායාමාදයො තයො ධම්මා. සුපුප්ඵිතචම්පකො විය ආරම්මණං. හත්ථං උක්ඛිපිත්වාපි ගහෙතුං අසක්කොන්තො විය අත්තනො ධම්මතාය ආරම්මණෙ එකග්ගභාවෙන අප්පෙතුං අසක්කොන්තො සමාධි. පිට්ඨිං දත්වා ඔනතසහායො විය වායාමො. අංසකූටං දත්වා ඨිතසහායො විය සති. යථා තෙසු එකස්ස පිට්ඨියං ඨත්වා එකස්ස අංසකූටං ඔලුබ්භ ඉතරො යථාරුචි පුප්ඵං ගහෙතුං සක්කොති, එවමෙව වීරියෙ පග්ගහකිච්චං සාධෙන්තෙ සතියා ච අපිලාපනකිච්චං සාධෙන්තියා ලද්ධූපකාරො සමාධි සක්කොති ආරම්මණෙ එකග්ගභාවෙන අප්පෙතුං. තස්මා සමාධියෙවෙත්ථ සජාතිතො සමාධික්ඛන්ධෙන සඞ්ගහිතො, වායාමසතියො පන කිරියතො සඞ්ගහිතා හොන්ති.

සම්මාදිට්ඨිසම්මාසඞ්කප්පෙසුපි පඤ්ඤා අත්තනො ධම්මතාය අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති ආරම්මණං නිච්ඡෙතුං න සක්කොති. විතක්කෙ පන ආකොටෙත්වා ආකොටෙත්වා දෙන්තෙ සක්කොති. කථං? යථා හි හෙරඤ්ඤිකො කහාපණං හත්ථෙ ඨපෙත්වා සබ්බභාගෙසු ඔලොකෙතුකාමො සමානොපි න චක්ඛුතලෙනෙව පරිවත්තෙතුං සක්කොති. අඞ්ගුලිපබ්බෙහි පන පරිවත්තෙත්වා පරිවත්තෙත්වා ඉතො චිතො ච ඔලොකෙතුං සක්කොති, එවමෙව න පඤ්ඤා අත්තනො ධම්මතාය අනිච්චාදිවසෙන ආරම්මණං නිච්ඡෙතුං සක්කොති. අභිනිරොපනලක්ඛණෙන පන ආහනනපරියාහනනරසෙන විතක්කෙන ආකොටෙන්තෙන විය පරිවත්තෙන්තෙන විය ච ආදායාදාය දින්නමෙව නිච්ඡෙතුං සක්කොති. තස්මා ඉධාපි සම්මාදිට්ඨියෙව සජාතිතො පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙන සඞ්ගහිතා, සම්මාසඞ්කප්පො පන කිරියවසෙන සඞ්ගහිතො හොති.

ඉති ඉමෙහි තීහි ඛන්ධෙහි මග්ගො සඞ්ගහං ගච්ඡති. තෙන වුත්තං ''තිවිධො ඛන්ධත්තයභෙදතො''ති. චතුබ්බිධො සොතාපත්තිමග්ගාදිවසෙනෙව.

අපිච සබ්බානෙව සච්චානි එකවිධානි අවිතථත්තා, අභිඤ්ඤෙය්‍යත්තා වා. දුවිධානි ලොකියලොකුත්තරතො, සඞ්ඛතාසඞ්ඛතතො වා. තිවිධානි දස්සන-භාවනාහි පහාතබ්බතො, අප්පහාතබ්බතො ච. චතුබ්බිධානි පරිඤ්ඤෙය්‍යාදිභෙදතොති එවමෙත්ථ එකවිධාදීහි විනිච්ඡයො වෙදිතබ්බො.

569. **සභාගවිසභාගතොති** සබ්බානෙව සච්චානි අඤ්ඤමඤ්ඤං සභාගානි අවිතථතො අත්තසුඤ්ඤතො දුක්කරපටිවෙධතො ච. යථාහ –

> ''තං කිං මඤ්ඤසි, ආනන්ද, කතමං නු ඛො දුක්කරතරං වා දුරභිසම්භවතරං වා, යො වා දූරතොව සුඛුමෙන තාළච්ඡිග්ගළෙන අසනං අතිපාතෙය්‍ය පොඞ්ඛානුපොඞ්ඛං අවිරාධිතං, යො වා සතධා භින්නස්ස වාලස්ස කොටියා කොටිං පටිවිජ්ඣෙය්‍යාති? එතදෙව, භන්තෙ, දුක්කරතරඤ්චෙව දුරභිසම්භවතරඤ්ච, යො වා සතධා භින්නස්ස වාලස්ස කොටියා කොටිං පටිවිජ්ඣෙය්‍යාති. තතො ඛො තෙ, ආනන්ද, දුප්පටිවිජ්ඣතරං පටිවිජ්ඣන්ති. යෙ ඉදං දුක්ඛන්ති යථාභූතං පටිවිජ්ඣන්ති…පෙ.… අයං දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදාති යථාභූතං පටිවිජ්ඣන්තී''ති (සං. නි. 5.1115).

විසභාගානි සලක්ඛණවවත්ථානතො. පුරිමානි ච ද්වෙ සභාගානි දුරවගාහත්ථෙන ගම්භීරත්තා ලොකියත්තා සාසවත්තා ච. විසභාගානි ඵලහෙතුභෙදතො පරිඤ්ඤෙය්‍යප්පහාතබ්බතො ච. පච්ඡිමානිපි ද්වෙ සභාගානි ගම්භීරත්තෙන දුරවගාහත්තා ලොකුත්තරත්තා අනාසවත්තා ච. විසභාගානි විසයවිසයීභෙදතො සච්ඡිකාතබ්බභාවෙතබ්බතො ච. පඨමතතියානි චාපි සභාගානි ඵලාපදෙසතො. විසභාගානි සඞ්ඛතාසඞ්ඛතතො. දුතියචතුත්ථානි චාපි සභාගානි හෙතුඅපදෙසතො. විසභාගානි එකන්තකුසලාකුසලතො. පඨමචතුත්ථානි චාපි සභාගානි සඞ්ඛතතො. විසභාගානි ලොකියලොකුත්තරතො. දුතියතතියානි චාපි සභාගානි නෙවසෙක්ඛානාසෙක්ඛභාවතො. විසභාගානි සාරම්මණානාරම්මණතො.

ඉති එවං පකාරෙහි, නයෙහි ච විචක්ඛණො;
විජඤ්ඤා අරියසච්චානං, සභාගවිසභාගතන්ති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ

පඤ්ඤාභාවනාධිකාරෙ

ඉන්ද්‍රියසච්චනිද්දෙසො නාම

සොළසමො පරිච්ඡෙදො.

17. පඤ්ඤාභූමිනිද්දෙසො

පටිච්චසමුප්පාදකථා

570. ඉදානි ''ඛන්ධායතනධාතුඉන්ද්‍රියසච්චපටිච්චසමුප්පාදාදිභෙදා ධම්මා භූමී''ති එවං වුත්තෙසු ඉමිස්සා පඤ්ඤාය භූමිභූතෙසු ධම්මෙසු යස්මා පටිච්චසමුප්පාදො චෙව, ආදිසද්දෙන සඞ්ගහිතා පටිච්චසමුප්පන්නා ධම්මා ච අවසෙසා හොන්ති, තස්මා තෙසං වණ්ණනාක්කමො අනුප්පත්තො.

තත්ථ අවිජ්ජාදයො තාව ධම්මා **පටිච්චසමුප්පාදො**ති වෙදිතබ්බා. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා –

''කතමො ච, භික්ඛවෙ, පටිච්චසමුප්පාදො? අවිජ්ජාපච්චයා, භික්ඛවෙ, සඞ්ඛාරා, සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, නාමරූපපච්චයා සළායතනං, සළායතනපච්චයා ඵස්සො, ඵස්සපච්චයා වෙදනා, වෙදනාපච්චයා තණ්හා, තණ්හාපච්චයා උපාදානං, උපාදානපච්චයා භවො, භවපච්චයා ජාති, ජාතිපච්චයා ජරාමරණං සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා සම්භවන්ති. එවමෙතස්ස කෙවලස්ස දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස සමුදයො හොති. අයං වුච්චති, භික්ඛවෙ, පටිච්චසමුප්පාදො''ති (සං. නි. 2.1).

ජරාමරණාදයො පන **පටිච්චසමුප්පන්නා ධම්මා**ති වෙදිතබ්බා. වුත්තඤ්හෙතං භගවතා –

''කතමෙ ච, භික්ඛවෙ, පටිච්චසමුප්පන්නා ධම්මා? ජරාමරණං, භික්ඛවෙ, අනිච්චං සඞ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්නං ඛයධම්මං වයධම්මං විරාගධම්මං නිරොධධම්මං. ජාති, භික්ඛවෙ…පෙ…. භවො… උපාදානං… තණ්හා… වෙදනා… ඵස්සො… සළායතනං… නාමරූපං… විඤ්ඤාණං… සඞ්ඛාරා… අවිජ්ජා, භික්ඛවෙ, අනිච්චා සඞ්ඛතා පටිච්චසමුප්පන්නා ඛයධම්මා වයධම්මා විරාගධම්මා නිරොධධම්මා. ඉමෙ වුච්චන්ති, භික්ඛවෙ, පටිච්චසමුප්පන්නා ධම්මා''ති (සං. නි. 2.20).

571. අයං පනෙත්ථ සඞ්ඛෙපො. **පටිච්චසමුප්පාදො**ති පච්චයධම්මා වෙදිතබ්බා. **පටිච්චසමුප්පන්නා ධම්මා**ති තෙහි තෙහි පච්චයෙහි නිබ්බත්තධම්මා. කථමිදං ජානිතබ්බන්ති චෙ? භගවතො වචනෙන. භගවතා හි පටිච්චසමුප්පාදපටිච්චසමුප්පන්නධම්මදෙසනාසුත්තෙ –

''කතමො ච, භික්ඛවෙ, පටිච්චසමුප්පාදො? ජාතිපච්චයා, භික්ඛවෙ, ජරාමරණං, උප්පාදා වා තථාගතානං අනුප්පාදා වා තථාගතානං ඨිතාව සා ධාතු ධම්මට්ඨිතතා ධම්මනියාමතා ඉදප්පච්චයතා. තං තථාගතො අභිසම්බුජ්ඣති අභිසමෙති, අභිසම්බුජ්ඣිත්වා අභිසමෙත්වා ආචික්ඛති දෙසෙති පඤ්ඤපෙති පට්ඨපෙති විවරති විභජති උත්තානීකරොති, පස්සථාති චාහ. ජාතිපච්චයා, භික්ඛවෙ, ජරාමරණං. භවපච්චයා, භික්ඛවෙ, ජාති… පෙ…. අවිජ්ජාපච්චයා, භික්ඛවෙ, සඞ්ඛාරා උප්පාදා වා තථාගතානං…පෙ…. උත්තානීකරොති පස්සථාති චාහ. අවිජ්ජාපච්චයා, භික්ඛවෙ, සඞ්ඛාරා. ඉති ඛො, භික්ඛවෙ, යා තත්‍ර තථතා අවිතථතා අනඤ්ඤථතා ඉදප්පච්චයතා. අයං වුච්චති, භික්ඛවෙ, පටිච්චසමුප්පාදො''ති (සං. නි. 2.20).

572. එවං පටිච්චසමුප්පාදං දෙසෙන්තෙන තථතාදීහි වෙවචනෙහි පච්චයධම්මාව පටිච්චසමුප්පාදොති වුත්තා. තස්මා ජරාමරණාදීනං ධම්මානං පච්චයලක්ඛණො පටිච්චසමුප්පාදො, දුක්ඛානුබන්ධනරසො, කුම්මග්ගපච්චුපට්ඨානොති වෙදිතබ්බො.

සො පනායං තෙහි තෙහි පච්චයෙහි අනූනාධිකෙහෙව තස්ස තස්ස ධම්මස්ස සම්භවතො **තථතා**ති, සාමග්ගිං උපගතෙසු පච්චයෙසු මුහුත්තම්පි තතො නිබ්බත්තධම්මානං අසම්භවාභාවතො **අවිතථතා**ති, අඤ්ඤධම්මපච්චයෙහි අඤ්ඤධම්මානුප්පත්තිතො **අනඤ්ඤථතා**ති, යථාවුත්තානං එතෙසං ජරාමරණාදීනං පච්චයතො වා පච්චයසමූහතො වා **ඉදප්පච්චයතා**ති වුත්තො.

573. තත්‍රායං වචනත්ථො, ඉමෙසං පච්චයා ඉදප්පච්චයා. ඉදප්පච්චයා එව **ඉදප්පච්චයතා**. ඉදප්පච්චයානං වා සමූහො **ඉදප්පච්චයතා**. ලක්ඛණං පනෙත්ථ සද්දසත්ථතො පරියෙසිතබ්බං.

574. කෙචි පන පටිච්ච සම්මා ච තිත්ථියපරිකප්පිතපකතිපුරිසාදිකාරණනිරපෙක්ඛො උප්පාදො පටිච්චසමුප්පාදොති එවං උප්පාදමත්තං පටිච්චසමුප්පාදොති වදන්ති , තං න යුජ්ජති. කස්මා? සුත්තාභාවතො, සුත්තවිරොධතො, ගම්භීරනයාසම්භවතො, සද්දභෙදතො ච. ''උප්පාදමත්තං පටිච්චසමුප්පාදො''ති හි සුත්තං නත්ථි. තං ''පටිච්චසමුප්පාදො''ති ච වදන්තස්ස පදෙසවිහාරසුත්තවිරොධො ආපජ්ජති. කථං? භගවතො හි ''අථ ඛො භගවා රත්තියා පඨමං යාමං පටිච්චසමුප්පාදං අනුලොමපටිලොමං මනසාකාසී''ති (මහාව. 1) ආදිවචනතො පටිච්චසමුප්පාදමනසිකාරො පඨමාභිසම්බුද්ධවිහාරො, පදෙසවිහාරො ච තස්සෙකදෙසවිහාරො. යථාහ ''යෙන ස්වාහං, භික්ඛවෙ, විහාරෙන පඨමාභිසම්බුද්ධො විහරාමි, තස්ස පදෙසෙන විහාසි''න්ති (සං. නි. 5.11). තත්‍ර ච

පච්චයාකාරදස්සනෙන විභාසි, න උප්පාදමත්තදස්සනෙනාති. යථාහ ''සො එවං පජානාමි මිච්ඡාදිට්ඨිපච්චයාපි වෙදයිතං සම්මාදිට්ඨිපච්චයාපි වෙදයිතං මිච්ඡාසඞ්කප්පපච්චයාපි වෙදයිත''න්ති (සං. නි. 5.11) සබ්බං විත්ථාරෙතබ්බං. එවං උප්පාදමත්තං ''පටිච්චසමුප්පාදො''ති වදන්තස්ස පදෙසවිහාරසුත්තවිරොධො ආපජ්ජති. තථා කච්චානසුත්තවිරොධො.

කච්චානසුත්තෙපි හි ''ලොකසමුදයං ඛො, කච්චාන, යථාභූතං සම්මප්පඤ්ඤාය පස්සතො යා ලොකෙ නත්ථිතා, සා න හොතී''ති (සං. නි. 2.15) අනුලොමපටිච්චසමුප්පාදො ලොකපච්චයතො ''ලොකසමුදයො''ති උච්ඡෙදදිට්ඨිසමුග්ඝාතත්ථං පකාසිතො, න උප්පාදමත්තං. න හි උප්පාදමත්තදස්සනෙන උච්ඡෙදදිට්ඨියා සමුග්ඝාතො හොති. පච්චයානුපරමදස්සනෙන පන හොති. පච්චයානුපරමෙ ඵලානුපරමතොති. එවං උප්පාදමත්තං ''පටිච්චසමුප්පාදො''ති වදන්තස්ස කච්චානසුත්තවිරොධොපි ආපජ්ජති.

ගම්භීරනයාසම්භවතොති වුත්තං ඛො පනෙතං භගවතා ''ගම්භීරො චායං, ආනන්ද, පටිච්චසමුප්පාදො ගම්භීරාවභාසො චා''ති (දී. නි. 2.95; සං. නි. 2.60). ගම්භීරත්තඤ්ච නාම චතුබ්බිධං, තං පරතො වණ්ණයිස්සාම. තං උප්පාදමත්තෙ නත්ථි. චතුබ්බිධනයපටිමණ්ඩිතඤ්චෙතං පටිච්චසමුප්පාදං වණ්ණයන්ති, තම්පි නයචතුක්කං උප්පාදමත්තෙ නත්ථීති ගම්භීරනයාසම්භවතොපි න උප්පාදමත්තං පටිච්චසමුප්පාදො.

575. **සද්දභෙදතොති** පටිච්චසද්දො ච පනායං සමානෙ කත්තරි පුබ්බකාලෙ පයුජ්ජමානො අත්ථසිද්ධිකරො හොති. සෙය්‍යථිදං, ''චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණ''න්ති (සං. නි. 2.43). ඉධ පන භාවසාධනෙන උප්පාදසද්දෙන සද්ධිං පයුජ්ජමානො සමානස්ස කත්තු අභාවතො සද්දභෙදං ගච්ඡති, න ච කිඤ්චි අත්ථං සාධෙතීති සද්දභෙදතොපි න උප්පාදමත්තං පටිච්චසමුප්පාදොති.

තත්ථ සියා – ''හොති-සද්දෙන සද්ධිං යොජයිස්සාම 'පටිච්චසමුප්පාදො හොතී'ති'', තං න යුත්තං. කස්මා? යොගාභාවතො චෙව, උප්පාදස්ස ච උප්පාදපත්තිදොසතො. ''පටිච්චසමුප්පාදං වො, භික්ඛවෙ, දෙසෙස්සාමි. කතමො ච, භික්ඛවෙ, පටිච්චසමුප්පාදො…පෙ…. අයං වුච්චති, භික්ඛවෙ, පටිච්චසමුප්පාදො''ති (සං. නි. 2.1). ඉමෙසු හි පදෙසු එකෙනපි සද්ධිං හොති-සද්දො යොගං න ගච්ඡති, න ච උප්පාදො හොති. සචෙ භවෙය්‍ය, උප්පාදස්සාපි උප්පාදො පාපුණෙය්‍යාති.

576. යෙපි මඤ්ඤන්ති ''ඉදප්පච්චයානං භාවො ඉදප්පච්චයතා, **භාවො** ච නාම යො ආකාරො අවිජ්ජාදීනං සඞ්ඛාරාදිපාතුභාවෙ හෙතු, සො. තස්මිඤ්ච සඞ්ඛාරවිකාරෙ පටිච්චසමුප්පාදසඤ්ඤා''ති, තෙසං තං න යුජ්ජති. කස්මා? අවිජ්ජාදීනං හෙතුවචනතො. භගවතා හි ''තස්මාතිහ, ආනන්ද, එසෙව හෙතු, එතං නිදානං, එස සමුදයො, එස පච්චයො ජරාමරණස්ස යදිදං ජාති…පෙ…. සඞ්ඛාරානං, යදිදං අවිජ්ජා''ති (දී. නි. 2.98 ආදයො) එවං අවිජ්ජාදයොව හෙතූති වුත්තා, න තෙසං විකාරො. තස්මා ''පටිච්චසමුප්පාදොති පච්චයධම්මා වෙදිතබ්බා''ති ඉති යං තං වුත්තං, තං සම්මා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

577. යා පනෙත්ථ ''පටිච්චසමුප්පාදො''ති ඉමාය බ්‍යඤ්ජනච්ඡායාය උප්පාදොයෙවායං වුත්තොති සඤ්ඤා උප්පජ්ජති, සා ඉමස්ස පදස්ස එවමත්ථං ගහෙත්වා වූපසමෙතබ්බා. භගවතා හි,

> ද්වෙධා තතො පවත්තෙ, ධම්මසමූහෙ යතො ඉදං වචනං;
> තප්පච්චයො තතොයං, ඵලොපචාරෙන ඉති වුත්තො.

යො හි අයං පච්චයතාය පවත්තො ධම්මසමූහො, තත්ථ පටිච්චසමුප්පාදොති ඉදං වචනං ද්විධා ඉච්ඡන්ති. සො හි යස්මා පතීයමානො හිතාය සුඛාය ච සංවත්තති, තස්මා පච්චෙතුමරහන්ති නං පණ්ඩිතාති පටිච්චො. උප්පජ්ජමානො ච සහ සම්මා ච උප්පජ්ජති, න එකෙකතො, නාපි අහෙතුතොති සමුප්පාදො. එවං පටිච්චො ච සො සමුප්පාදො චාති පටිච්චසමුප්පාදො . අපිච සහ උප්පජ්ජතීති සමුප්පාදො, පච්චයසාමග්ගිං පන පටිච්ච අපච්චක්ඛායාති එවම්පි පටිච්චසමුප්පාදො. තස්ස චායං හෙතුසමූහො පච්චයොති තප්පච්චයත්තා අයම්පි, යථා ලොකෙ සෙම්හස්ස පච්චයො ගුළො **සෙම්හො ගුළොති** වුච්චති, යථා ච සාසනෙ සුඛප්පච්චයො බුද්ධානං උප්පාදො ''සුඛො බුද්ධානං උප්පාදො''ති වුච්චති, තථා පටිච්චසමුප්පාදො ඉච්චෙව ඵලවොහාරෙන වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

578. අථ වා,

> පටිමුඛමිතොති වුත්තො, හෙතුසමූහො අයං පටිච්චොති;
> සහිතෙ උප්පාදෙති ච, ඉති වුත්තො සො සමුප්පාදො.

යො හි එස සඞ්ඛාරාදීනං පාතුභාවාය අවිජ්ජාදිඑකෙකහෙතුසීසෙන නිද්දිට්ඨො හෙතුසමූහො, සො සාධාරණඵලනිප්ඵාදකට්ඨෙන අවෙකල්ලට්ඨෙන ච සාමග්ගිඅඞ්ගානං අඤ්ඤමඤ්ඤෙන පටිමුඛං ඉතො ගතොති කත්වා පටිච්චොති වුච්චති. ස්වායං සහිතෙයෙව අඤ්ඤමඤ්ඤං අවිනිබ්භොගවුත්තිධම්මෙ උප්පාදෙතීති සමුප්පාදොතිපි වුත්තො. එවම්පි පටිච්චො ච සො සමුප්පාදො චාති පටිච්චසමුප්පාදො.

579. අපරො නයො –

> පච්චයතා අඤ්ඤොඤ්ඤං, පටිච්ච යස්මා සමං සහ ච ධම්මෙ;
> අයමුප්පාදෙති තතොපි, එවමිධ භාසිතා මුනිනා.

අවිජ්ජාදිසීසෙන නිද්දිට්ඨපච්චයෙසු හි යෙ පච්චයා යං සඞ්ඛාරාදිකං ධම්මං උප්පාදෙන්ති, න තෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං අපටිච්ච අඤ්ඤමඤ්ඤවෙකල්ලෙ සති උප්පාදෙතුං සමත්ථාති. තස්මා පටිච්ච සමං සහ ච න එකෙකදෙසං, නාපි පුබ්බාපරභාවෙන අයං පච්චයතා ධම්මෙ උප්පාදෙතීති අත්ථානුසාරවොහාරකුසලෙන මුනිනා එවමිධ භාසිතා, පටිච්චසමුප්පාදොත්වෙව භාසිතාති අත්ථො.

580. එවං භාසමානෙන ච,

> පුරිමෙන සස්සතාදීන, මභාවො පච්ඡිමෙන ච පදෙන;
> උච්ඡෙදාදිවිඝාතො, ද්වයෙන පරිදීපිතො ඤායො.

පුරිමෙනාති පච්චයසාමග්ගිපරිදීපකෙන පටිච්චපදෙන පවත්තිධම්මානං පච්චයසාමග්ගියං ආයත්තවුත්තිත්තා සස්සතාහෙතුවිසමහෙතුවසවත්තිවාදප්පභෙදානං සස්සතාදීනං අභාවො පරිදීපිතො හොති? කිං හි සස්සතානං, අහෙතුආදිවසෙන වා පවත්තානං පච්චයසාමග්ගියාති? **පච්ඡිමෙන ච පදෙනාති** ධම්මානං උප්පාදපරිදීපකෙන සමුප්පාදපදෙන පච්චයසාමග්ගියං ධම්මානං උප්පත්තිතො විහතා උච්ඡෙදනත්ථිකඅකිරියවාදාති උච්ඡෙදාදිවිඝාතො පරිදීපිතො හොති. පුරිමපුරිමපච්චයවසෙන හි පුනප්පුනං උප්පජ්ජමානෙසු ධම්මෙසු කුතො උච්ඡෙදො, නත්ථිකාකිරියවාදා චාති. **ද්වයෙනාති** සකලෙන පටිච්චසමුප්පාදවචනෙන තස්සා තස්සා පච්චයසාමග්ගියා සන්තතිං අවිච්ඡින්දිත්වා තෙසං තෙසං ධම්මානං සම්භවතො මජ්ඣිමා පටිපදා, ‘‘සො කරොති සො පටිසංවෙදෙති, අඤ්ඤො කරොති අඤ්ඤො පටිසංවෙදෙතී’’ති වාදප්පහානං, ජනපදනිරුත්තියා අනභිනිවෙසො, සමඤ්ඤාය අනතිධාවනන්ති අයං ඤායො පරිදීපිතො හොතීති අයං තාව පටිච්චසමුප්පාදොති වචනමත්තස්ස අත්ථො.

581. යා පනායං භගවතා පටිච්චසමුප්පාදං දෙසෙන්තෙන ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා’’තිආදිනා නයෙන නික්ඛිත්තා තන්ති, තස්සා අත්ථසංවණ්ණනං කරොන්තෙන විභජ්ජවාදිමණ්ඩලං ඔතරිත්වා ආචරියෙ අනබ්භාචික්ඛන්තෙන සකසමයං අවොක්කමන්තෙන පරසමයං අනායූහන්තෙන සුත්තං අප්පටිබාහන්තෙන විනයං අනුලොමෙන්තෙන මහාපදෙසෙ ඔලොකෙන්තෙන ධම්මං දීපෙන්තෙන අත්ථං සඞ්ගාහෙන්තෙන තමෙවත්ථං පුනරාවත්තෙත්වා අපරෙහිපි පරියායන්තරෙහි නිද්දිසන්තෙන ච යස්මා අත්ථසංවණ්ණනා කාතබ්බා හොති, පකතියාපි ච දුක්කරාව පටිච්චසමුප්පාදස්ස අත්ථසංවණ්ණනා. යථාහු පොරාණා –

> ‘‘සච්චං සත්තො පටිසන්ධි, පච්චයාකාරමෙව ච;
> දුද්දසා චතුරො ධම්මා, දෙසෙතුං ච සුදුක්කරා’’ති.

තස්මා අඤ්ඤත්‍ර ආගමාධිගමප්පත්තෙහි න සුකරා පටිච්චසමුප්පාදස්සත්ථවණ්ණනාති පරිතුලයිත්වා,

> වත්තුකාමො අහං අජ්ජ, පච්චයාකාරවණ්ණනං;
> පතිට්ඨං නාධිගච්ඡාමි, අජ්ඣොගාළ්හොව සාගරං.
>
> සාසනං පනිදං නානා, දෙසනානයමණ්ඩිතං;
> පුබ්බාචරියමග්ගො ච, අබ්බොච්ඡින්නො පවත්තති.
>
> යස්මා තස්මා තදුභයං, සන්නිස්සායත්ථවණ්ණනං;
> ආරභිස්සාමි එතස්ස, තං සුණාථ සමාහිතා.

වුත්තඤ්හෙතං පුබ්බාචරියෙහි –

> ‘‘යො කොචි මං අට්ඨිකත්වා සුණෙය්‍ය,
> ලභෙථ පුබ්බාපරියං විසෙසං;
> ලද්ධාන පුබ්බාපරියං විසෙසං,
> අදස්සනං මච්චුරාජස්ස ගච්ඡෙ’’ති.

582. ඉති **අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති**ආදීසු හි ආදිතොයෙව තාව,

දෙසනාභෙදතො අත්ථ, ලක්ඛණෙකවිධාදිතො. අඞ්ගානඤ්ච වවත්ථානා, විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

තත්ථ **දෙසනාභෙදතොති** භගවතො හි වල්ලිහාරකානං චතුන්නං පුරිසානං වල්ලිගහණං විය ආදිතො වා මජ්ඣතො වා පට්ඨාය යාව පරියොසානං, තථා පරියොසානතො වා මජ්ඣතො වා පට්ඨාය යාව ආදීති චතුබ්බිධා පටිච්චසමුප්පාදදෙසනා.

යථා හි වල්ලිහාරකෙසු චතූසු පුරිසෙසු එකො වල්ලියා මූලමෙව පඨමං පස්සති, සො තං මූලෙ ඡෙත්වා සබ්බං ආකඩ්ඪිත්වා ආදාය කම්මෙ උපනෙති, එවං භගවා ''ඉති ඛො, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා…පෙ…. ජාතිපච්චයා ජරාමරණ''න්ති (ම. නි. 1.402; සං. නි. 2.2) ආදිතො පට්ඨාය යාව පරියොසානාපි පටිච්චසමුප්පාදං දෙසෙති.

යථා පන තෙසු පුරිසෙසු එකො වල්ලියා මජ්ඣං පඨමං පස්සති, සො මජ්ඣෙ ඡින්දිත්වා උපරිභාගඤ්ඤෙව ආකඩ්ඪිත්වා ආදාය කම්මෙ උපනෙති, එවං භගවා ''තස්ස තං වෙදනං අභිනන්දතො අභිවදතො අජ්ඣොසාය තිට්ඨතො උප්පජ්ජති නන්දී. යා වෙදනාසු නන්දී, තදුපාදානං. තස්සුපාදානපච්චයා භවො, භවපච්චයා ජාතී''ති (ම. නි. 1.409; සං. නි. 3.5) මජ්ඣතො පට්ඨාය යාව පරියොසානාපි දෙසෙති.

යථා ච තෙසු පුරිසෙසු එකො වල්ලියා අග්ගං පඨමං පස්සති, සො අග්ගෙ ගහෙත්වා අග්ගානුසාරෙන යාව මූලා සබ්බං ආදාය කම්මෙ උපනෙති, එවං භගවා ''ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති ඉති ඛො පනෙතං වුත්තං, ජාතිපච්චයා නු ඛො, භික්ඛවෙ, ජරාමරණං නො වා කථං වො එත්ථ හොතීති? ජාතිපච්චයා, භන්තෙ, ජරාමරණං. එවං නො එත්ථ හොති ජාතිපච්චයා ජරාමරණන්ති. භවපච්චයා ජාති…පෙ…. අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති ඉති ඛො පනෙතං වුත්තං, අවිජ්ජාපච්චයා නු ඛො, භික්ඛවෙ, සඞ්ඛාරා නො වා කථං වො එත්ථ හොතී''ති (ම. නි. 1.403) පරියොසානතො පට්ඨාය යාව ආදිතොපි පටිච්චසමුප්පාදං දෙසෙති.

යථා පනෙතෙසු පුරිසෙසු එකො වල්ලියා මජ්ඣමෙව පඨමං පස්සති, සො මජ්ඣෙ ඡින්දිත්වා හෙට්ඨා ඔතරන්තො යාව මූලා ආදාය කම්මෙ උපනෙති, එවං භගවා ''ඉමෙ ච, භික්ඛවෙ, චත්තාරො ආහාරා කින්නිදානා, කිංසමුදයා, කිංජාතිකා, කිංපභවා? ඉමෙ චත්තාරො ආහාරා තණ්හානිදානා, තණ්හාසමුදයා, තණ්හාජාතිකා, තණ්හාපභවා. තණ්හා කින්නිදානා… වෙදනා… ඵස්සො… සළායතනං… නාමරූපං… විඤ්ඤාණං… සඞ්ඛාරා කින්නිදානා…පෙ…. සඞ්ඛාරා අවිජ්ජානිදානා…පෙ…. අවිජ්ජාපභවා''ති (සං. නි. 2.11) මජ්ඣතො පට්ඨාය යාව ආදිතො දෙසෙති.

583. කස්මා පනෙවං දෙසෙතීති? පටිච්චසමුප්පාදස්ස සමන්තභද්දකත්තා සයඤ්ච දෙසනාවිලාසප්පත්තත්තා. සමන්තභද්දකො හි පටිච්චසමුප්පාදො, තතො තතො ඤායපටිවෙධාය සංවත්තතියෙව . දෙසනාවිලාසප්පත්තො ච භගවා චතුවෙසාරජ්ජපටිසම්භිදායොගෙන චතුබ්බිධගම්භීරභාවප්පත්තියා ච. සො දෙසනාවිලාසප්පත්තත්තා නානානයෙහෙව ධම්මං දෙසෙති.

විසෙසතො පනස්ස යා ආදිතො පට්ඨාය අනුලොමදෙසනා, සා පවත්තිකාරණවිභාගසංමූළ්හං වෙනෙය්‍යජනං සමනුපස්සතො යථාසකෙහි කාරණෙහි පවත්තිසන්දස්සනත්ථං උප්පත්තික්කමසන්දස්සනත්ථඤ්ච පවත්තාති විඤ්ඤාතබ්බා. යා පරියොසානතො පට්ඨාය පටිලොමදෙසනා, සා ''කිච්ඡං වතායං ලොකො ආපන්නො ජායති ච ජීයති ච මීයති ච චවති ච උපපජ්ජති චා''තිආදිනා (දී. නි. 2.57; සං. නි. 2.4) නයෙන කිච්ඡාපන්නං ලොකං අනුවිලොකයතො පුබ්බභාගපටිවෙධානුසාරෙන තස්ස තස්ස ජරාමරණාදිකස්ස දුක්ඛස්ස අත්තනා අධිගතකාරණසන්දස්සනත්ථං. යා මජ්ඣතො පට්ඨාය යාව ආදි පවත්තා, සා ආහාරනිදානවවත්ථාපනානුසාරෙන යාව අතීතං අද්ධානං අතිහරිත්වා පුන අතීතද්ධතො පභුති හෙතුඵලපටිපාටිසන්දස්සනත්ථං. යා පන මජ්ඣතො පට්ඨාය යාව පරියොසානං පවත්තා, සා පච්චුප්පන්නෙ අද්ධානෙ අනාගතද්ධහෙතුසමුට්ඨානතො පභුති අනාගතද්ධසන්දස්සනත්ථං. තාසු යා පවත්තිකාරණසම්මූළ්හස්ස වෙනෙය්‍යජනස්ස යථාසකෙහි කාරණෙහි පවත්තිසන්දස්සනත්ථං උප්පත්තික්කමසන්දස්සනත්ථඤ්ච ආදිතො පට්ඨාය අනුලොමදෙසනා වුත්තා, සා ඉධ නික්ඛිත්තාති වෙදිතබ්බා.

584. කස්මා පනෙත්ථ අවිජ්ජා ආදිතො වුත්තා, කිං පකතිවාදීනං පකති විය අවිජ්ජාපි අකාරණං මූලකාරණං ලොකස්සාති? න අකාරණං. ''ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයො''ති (ම. නි. 1.103) හි අවිජ්ජාය කාරණං වුත්තං. අත්ථි පන පරියායො යෙන මූලකාරණං සියා, කො පන සොති? වට්ටකථාය සීසභාවො.

භගවා හි වට්ටකථං කථෙන්තො ද්වෙ ධම්මෙ සීසං කත්වා කථෙති, අවිජ්ජං වා. යථාහ – ''පුරිමා, භික්ඛවෙ, කොටි න පඤ්ඤායති අවිජ්ජාය 'ඉතො පුබ්බෙ අවිජ්ජා නාහොසි, අථ පච්ඡා සමභවී'ති, එවඤ්චෙතං, භික්ඛවෙ, වුච්චති, අථ ච පන පඤ්ඤායති ඉදප්පච්චයා අවිජ්ජා''ති (අ. නි. 10.61). භවතණ්හං වා. යථාහ – ''පුරිමා, භික්ඛවෙ, කොටි න පඤ්ඤායති භවතණ්හාය 'ඉතො පුබ්බෙ භවතණ්හා නාහොසි, අථ පච්ඡා සමභවී'ති, එවඤ්චෙතං, භික්ඛවෙ, වුච්චති, අථ ච පන පඤ්ඤායති ඉදප්පච්චයා භවතණ්හා''ති (අ. නි. 10.62).

585. කස්මා පන භගවා වට්ටකථං කථෙන්තො ඉමෙ ද්වෙ ධම්මෙ සීසං කත්වා කථෙතීති? සුගතිදුග්ගතිගාමිනො කම්මස්ස විසෙසහෙතුභූතත්තා. දුග්ගතිගාමිනො හි කම්මස්ස විසෙසහෙතු අවිජ්ජා. කස්මා? යස්මා අවිජ්ජාභිභූතො පුථුජ්ජනො අග්ගිසන්තාපලගුළාභිඝාතපරිස්සමාභිභූතා වජ්ඣගාවී තාය පරිස්සමාතුරතාය නිරස්සාදම්පි අත්තනො අනත්ථාවහම්පි ච උණ්හොදකපානං විය කිලෙසසන්තාපතො නිරස්සාදම්පි දුග්ගතිනිපාතනතො ච අත්තනො

අනත්ථාවහම්පි පාණාතිපාතාදිං අනෙකප්පකාරං දුග්ගතිගාමිකම්මං ආරභති. සුගතිගාමිනො පන කම්මස්ස විසෙසහෙතු භවතණ්හා. කස්මා? යස්මා භවතණ්හාභිභූතො පුථුජ්ජනො සා වුත්තප්පකාරා ගාවී සීතුදකතණ්හාය සඅස්සාදං අත්තනො පරිස්සමවිනොදනඤ්ච සීතුදකපානං විය කිලෙසසන්තාපවිරහතො සඅස්සාදං සුගතිසම්පාපනෙන අත්තනො දුග්ගතිදුක්ඛපරිස්සමවිනොදනඤ්ච පාණාතිපාතා වෙරමණිආදිං අනෙකප්පකාරං සුගතිගාමිකම්මං ආරභති.

586. එතෙසු පන වට්ටකථාය සීසභූතෙසු ධම්මෙසු කත්ථචි භගවා එකධම්මමූලිකං දෙසනං දෙසෙති. සෙය්‍යථිදං, ‘‘ඉති ඛො, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජූපනිසා සඞ්ඛාරා, සඞ්ඛාරූපනිසං විඤ්ඤාණ’’න්තිආදි (සං. නි. 2.23). තථා ‘‘උපාදානියෙසු, භික්ඛවෙ, ධම්මෙසු අස්සාදානුපස්සිනො විහරතො තණ්හා පවඩ්ඪති, තණ්හාපච්චයා උපාදාන’’න්තිආදි (සං. නි. 2.52). කත්ථචි උභයමූලිකම්පි. සෙය්‍යථිදං, ‘‘අවිජ්ජානීවරණස්ස, භික්ඛවෙ, බාලස්ස තණ්හාය සම්පයුත්තස්ස එවමයං කායො සමුදාගතො. ඉති අයඤ්චෙව කායො බහිද්ධා ච නාමරූපං ඉත්ථෙතං ද්වයං. ද්වයං පටිච්ච ඵස්සො සළෙවායතනානි, යෙහි ඵුට්ඨො බාලො සුඛදුක්ඛං පටිසංවෙදෙතී’’තිආදි (සං. නි. 2.19). තාසු දෙසනාසු ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා’’ති අයම්පි අවිජ්ජාවසෙන එකධම්මමූලිකා දෙසනාති වෙදිතබ්බා. එවං තාවෙත්ථ දෙසනාභෙදතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

587. **අත්ථතොති** අවිජ්ජාදීනං පදානං අත්ථතො. සෙය්‍යථිදං, පූරෙතුං අයුත්තට්ඨෙන කායදුච්චරිතාදි අවින්දියං නාම, අලද්ධබ්බන්ති අත්ථො. තං අවින්දියං වින්දතීති **අවිජ්ජා**. තබ්බිපරීතතො කායසුචරිතාදි වින්දියං නාම, තං වින්දියං න වින්දතීති **අවිජ්ජා**. ඛන්ධානං රාසට්ඨං, ආයතනානං ආයතනට්ඨං, ධාතූනං සුඤ්ඤට්ඨං, ඉන්ද්‍රියානං අධිපතියට්ඨං, සච්චානං තථට්ඨං අවිදිතං කරොතීතිපි **අවිජ්ජා**. දුක්ඛාදීනං පීළනාදිවසෙන වුත්තං චතුබ්බිධං අත්ථං අවිදිතං කරොතීතිපි **අවිජ්ජා**. අන්තවිරහිතෙ සංසාරෙ සබ්බයොනිගතිභවවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසෙසු සත්තෙ ජවාපෙතීති **අවිජ්ජා**. පරමත්ථතො අවිජ්ජමානෙසු ඉත්ථිපුරිසාදීසු ජවති, විජ්ජමානෙසුපි ඛන්ධාදීසු න ජවතීති **අවිජ්ජා**. අපිච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං වත්ථාරම්මණානං පටිච්චසමුප්පාදපටිච්චසමුප්පන්නානඤ්ච ධම්මානං ඡාදනතොපි **අවිජ්ජා**.

යං පටිච්ච ඵලමෙති, සො **පච්චයො**. **පටිච්චාති** න විනා අපච්චක්ඛත්වාති අත්ථො. **එතීති** උප්පජ්ජති චෙව පවත්තති චාති අත්ථො. අපිච උපකාරකට්ඨො පච්චයට්ඨො. අවිජ්ජා ච සා පච්චයො චාති අවිජ්ජාපච්චයො. තස්මා **අවිජ්ජාපච්චයා**.

සඞ්ඛතමභිසඞ්ඛරොන්තීති **සඞ්ඛාරා**. අපිච අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, සඞ්ඛාරසද්දෙන ආගතසඞ්ඛාරාති දුවිධා සඞ්ඛාරා. තත්ථ පුඤ්ඤාපුඤ්ඤානෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරා තයො, කායවචීචිත්තසඞ්ඛාරා තයොති ඉමෙ ඡ **අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා**. තෙ සබ්බෙපි ලොකියකුසලාකුසලචෙතනාමත්තමෙව හොන්ති.

සඞ්ඛතසඞ්ඛාරො, අභිසඞ්ඛතසඞ්ඛාරො, අභිසඞ්ඛරණකසඞ්ඛාරො, පයොගාභිසඞ්ඛාරොති ඉමෙ පන චත්තාරො සඞ්ඛාර-සද්දෙන ආගතසඞ්ඛාරා. තත්ථ ‘‘අනිච්චා වත සඞ්ඛාරා’’තිආදීසු (දී. නි. 2.221, 272; සං. නි. 1.186) වුත්තා සබ්බෙපි සප්පච්චයා ධම්මා **සඞ්ඛතසඞ්ඛාරා** නාම. කම්මනිබ්බත්තා තෙභූමකා රූපාරූපධම්මා **අභිසඞ්ඛතසඞ්ඛාරාති** අට්ඨකථාසු වුත්තා, තෙපි ‘‘අනිච්චා වත සඞ්ඛාරා’’ති (දී. නි. 2.221; 272; සං. නි. 1.186) එත්ථෙව සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති. විසුං පන නෙසං ආගතට්ඨානං න පඤ්ඤායති. තෙභූමිකකුසලාකුසලචෙතනා පන **අභිසඞ්ඛරණකසඞ්ඛාරොති** වුච්චති, තස්ස ‘‘අවිජ්ජාගතොයං, භික්ඛවෙ, පුරිසපුග්ගලො පුඤ්ඤඤ්චෙව සඞ්ඛාරං අභිසඞ්ඛරොතී’’තිආදීසු (සං. නි. 2.51) ආගතට්ඨානං පඤ්ඤායති. කායිකචෙතසිකං පන වීරියං **පයොගාභිසඞ්ඛාරොති** වුච්චති, සො ‘‘යාවතිකා අභිසඞ්ඛාරස්ස ගති, තාවතිකා ගන්ත්වා අක්ඛාහතං මඤ්ඤෙ අට්ඨාසී’’තිආදීසු (අ. නි. 3.15) ආගතො.

න කෙවලඤ්ච එතෙයෙව, අඤ්ඤෙපි ‘‘සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං සමාපජ්ජන්තස්ස ඛො, ආවුසො විසාඛ, භික්ඛුනො පඨමං නිරුජ්ඣති වචීසඞ්ඛාරො, තතො කායසඞ්ඛාරො, තතො චිත්තසඞ්ඛාරො’’තිආදිනා (ම. නි. 1.464) නයෙන සඞ්ඛාර-සද්දෙන ආගතා අනෙකෙ සඞ්ඛාරා. තෙසු නත්ථි සො සඞ්ඛාරො, යො සඞ්ඛතසඞ්ඛාරෙහි සඞ්ගහං න ගච්ඡෙය්‍ය, ඉතො පරං සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණන්තිආදීසු වුත්තං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

අවුත්තෙ පන විජානාතීති **විඤ්ඤාණං**. නමතීති **නාමං**. රුප්පතීති **රූපං**. ආයෙ තනොති ආයතඤ්ච නයතීති **ආයතනං**. ඵුසතීති **ඵස්සො**. වෙදයතීති **වෙදනා**. පරිතස්සතීති **තණ්හා**. උපාදියතීති **උපාදානං**. භවති භාවයති චාති **භවො**. ජනනං **ජාති**. ජීරණං **ජරා**. මරන්ති එතෙනාති **මරණං**. සොචනං **සොකො**. පරිදෙවනං **පරිදෙවො**. දුක්ඛයතීති **දුක්ඛං**. උප්පාදට්ඨිතිවසෙන වා ද්විධා ඛණතීතිපි **දුක්ඛං**. දුම්මනභාවො **දොමනස්සං**. භුසො ආයාසො **උපායාසො**.

සම්භවන්තීති අභිනිබ්බත්තන්ති. න කෙවලඤ්ච සොකාදීහෙව, අථ ඛො සබ්බපදෙහි සම්භවන්ති-සද්දස්ස යොජනා කාතබ්බා. ඉතරථා හි ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා’’ති වුත්තෙ කිං කරොන්තීති න පඤ්ඤායෙය්‍ය, සම්භවන්තීති පන යොජනාය සති අවිජ්ජා ච සා පච්චයො චාති අවිජ්ජාපච්චයො. තස්මා අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා සම්භවන්තීති පච්චයපච්චයුප්පන්නවවත්ථානං කතං හොති. එස නයො සබ්බත්ථ.

එවන්ති නිද්දිට්ඨනයනිදස්සනං. තෙන අවිජ්ජාදීහෙව කාරණෙහි, න ඉස්සරනිම්මානාදීහීති දස්සෙති. **එතස්සාති** යථාවුත්තස්ස. **කෙවලස්සාති** අසම්මිස්සස්ස, සකලස්ස වා. **දුක්ඛක්ඛන්ධස්සාති** දුක්ඛසමූහස්ස, න සත්තස්ස, න

සුබසුභාදීනං. **සමුදයොති** නිබ්බත්ති. **හොතීති** සම්භවති. එවමෙත්ථ අත්ථතො විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

588. **ලක්ඛණාදිතොති** අවිජ්ජාදීනං ලක්ඛණාදිතො. සෙය්‍යථිදං – අඤ්ඤාණලක්ඛණා **අවිජ්ජා,** සම්මොහනරසා, ඡාදනපච්චුපට්ඨානා, ආසවපදට්ඨානා. අභිසඞ්ඛරණලක්ඛණා **සඞ්ඛාරා,** ආයූහනරසා, චෙතනාපච්චුපට්ඨානා, අවිජ්ජාපදට්ඨානා. විජානනලක්ඛණං **විඤ්ඤාණං,** පුබ්බඞ්ගමරසං, පටිසන්ධිපච්චුපට්ඨානං, සඞ්ඛාරපදට්ඨානං, වත්ථාරම්මණපදට්ඨානං වා. නමනලක්ඛණං **නාමං,** සම්පයොගරසං, අවිනිබ්භොගපච්චුපට්ඨානං, විඤ්ඤාණපදට්ඨානං. රුප්පනලක්ඛණං **රූපං,** විකිරණරසං, අබ්‍යාකතපච්චුපට්ඨානං, විඤ්ඤාණපදට්ඨානං. ආයතනලක්ඛණං **සළායතනං,** දස්සනාදිරසං, වත්ථුද්වාරභාවපච්චුපට්ඨානං, නාමරූපපදට්ඨානං. ඵුසනලක්ඛණො **ඵස්සො,** සඞ්ඝට්ටනරසො, සඞ්ගතිපච්චුපට්ඨානො, සළායතනපදට්ඨානො. අනුභවනලක්ඛණා **වෙදනා,** විසයරසසම්භොගරසා, සුඛදුක්ඛපච්චුපට්ඨානා, ඵස්සපදට්ඨානා. හෙතුලක්ඛණා **තණ්හා,** අභිනන්දනරසා, අතිත්තභාවපච්චුපට්ඨානා, වෙදනාපදට්ඨානා. ගහණලක්ඛණං **උපාදානං,** අමුඤ්චනරසං, තණ්හාදළ්හත්තදිට්ඨිපච්චුපට්ඨානං, තණ්හාපදට්ඨානං. කම්මකම්මඵලලක්ඛණො **භවො,** භාවනභවනරසො, කුසලාකුසලාබ්‍යාකතපච්චුපට්ඨානො , උපාදානපදට්ඨානො. ජාතිආදීනං ලක්ඛණාදීනි සච්චනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි. එවමෙත්ථ ලක්ඛණාදිතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

589. **එකවිධාදිතොති** එත්ථ අවිජ්ජා අඤ්ඤාණාදස්සනමොහාදිභාවතො එකවිධා. අප්පටිපත්තිමිච්ඡාපටිපත්තිතො දුවිධා. තථා සසඞ්ඛාරාසඞ්ඛාරතො. වෙදනත්තයසම්පයොගතො තිවිධා. චතුසච්චපටිවෙධතො චතුබ්බිධා. ගතිපඤ්චකාදීනවච්ඡාදනතො පඤ්චවිධා. ද්වාරාරම්මණතො පන සබ්බෙසුපි අරූපධම්මෙසු ඡබ්බිධතා වෙදිතබ්බා.

සඞ්ඛාරා සාසවවිපාකධම්මධම්මාදිභාවතො එකවිධා. කුසලාකුසලතො දුවිධා. තථා පරිත්තමහග්ගතහීනමජ්ඣිමමිච්ඡත්තනියතානියතතො. තිවිධා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදිභාවතො. චතුබ්බිධා චතුයොනිසංවත්තනතො. පඤ්චවිධා පඤ්චගතිගාමිතො.

විඤ්ඤාණං ලොකියවිපාකාදිභාවතො එකවිධං. සහෙතුකාහෙතුකාදිතො දුවිධං. භවත්තයපරියාපන්නතො, වෙදනත්තයසම්පයොගතො, අහෙතුකද්විහෙතුකතිහෙතුකතො ච තිවිධං. යොනිගතිවසෙන චතුබ්බිධං, පඤ්චවිධඤ්ච.

නාමරූපං විඤ්ඤාණසන්නිස්සයතො කම්මපච්චයතො ච එකවිධං. සාරම්මණනාරම්මණතො දුවිධං. අතීතාදිතො තිවිධං. යොනිගතිවසෙන චතුබ්බිධං, පඤ්චවිධඤ්ච.

සළායතනං සඤ්ජාතිසමොසරණට්ඨානතො එකවිධං. භූතප්පසාදවිඤ්ඤාණාදිතො දුවිධං. සම්පත්තාසම්පත්තනොභයගොචරතො තිවිධං. යොනිගතිපරියාපන්නතො චතුබ්බිධං පඤ්චවිධඤ්චාති ඉමිනා නයෙන ඵස්සාදීනම්පි එකවිධාදිභාවො වෙදිතබ්බොති එවමෙත්ථ එකවිධාදිතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

590. **අඞ්ගානඤ්ච වවත්ථානාති** සොකාදයො චෙත්ථ භවචක්කස්ස අවිච්ඡෙදදස්සනත්ථං වුත්තා. ජරාමරණබ්භාහතස්ස හි බාලස්ස තෙ සම්භවන්ති. යථාහ – ''අස්සුතවා, භික්ඛවෙ, පුථුජ්ජනො සාරීරිකාය දුක්ඛාය වෙදනාය ඵුට්ඨො සමානො සොචති කිලමති පරිදෙවති උරත්තාළිං කන්දති සම්මොහමාපජ්ජතී''ති (සං. නි. 4.252). යාව ච තෙසං පවත්ති, තාව අවිජ්ජායාති පුනපි අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති සම්බන්ධමෙව හොති භවචක්කං. තස්මා තෙසං ජරාමරණෙනෙව එකසඞ්ඛෙපං කත්වා ද්වාදසෙව පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගානීති වෙදිතබ්බානි. එවමෙත්ථ අඞ්ගානං වවත්ථානතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

අයං තාවෙත්ථ සඞ්ඛෙපකථා.

අවිජ්ජාපච්චයාසඞ්ඛාරපදකථා

561. අයං පන විත්ථාරනයො – **අවිජ්ජාති** සුත්තන්තපරියායෙන දුක්ඛාදීසු චතූසු ඨානෙසු අඤ්ඤාණං, අභිධම්මපරියායෙන පුබ්බන්තාදීහි සද්ධිං අට්ඨසු. වුත්තඤ්හෙතං ''තත්ථ කතමා අවිජ්ජා, දුක්ඛෙ අඤ්ඤාණං…පෙ…. දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදාය අඤ්ඤාණං, පුබ්බන්තෙ අඤ්ඤාණං, අපරන්තෙ, පුබ්බන්තාපරන්තෙ, ඉදප්පච්චයතාපටිච්චසමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු අඤ්ඤාණ''න්ති (ධ. ස. 1106). තත්ථ කිඤ්චාපි ඨපෙත්වා ලොකුත්තරං සච්චද්වයං සෙසට්ඨානෙසු ආරම්මණවසෙන අවිජ්ජා උප්පජ්ජති, එවං සන්තෙපි පටිච්ඡාදනවසෙනෙව ඉධ අධිප්පෙතා. සා හි උප්පන්නා දුක්ඛසච්චං පටිච්ඡාදෙත්වා තිට්ඨති, යාථාවසරසලක්ඛණං පටිවිජ්ඣිතුං න දෙති, තථා සමුදයං, නිරොධං, මග්ගං, පුබ්බන්තසඞ්ඛාතං අතීතං ඛන්ධපඤ්චකං, අපරන්තසඞ්ඛාතං අනාගතං ඛන්ධපඤ්චකං, පුබ්බන්තාපරන්තසඞ්ඛාතං තදුභයං, ඉදප්පච්චයතාපටිච්චසමුප්පන්නධම්මසඞ්ඛාතං ඉදප්පච්චයතඤ්චෙව පටිච්චසමුප්පන්නධම්මෙ ච පටිච්ඡාදෙත්වා තිට්ඨති. ''අයං අවිජ්ජා, ඉමෙ සඞ්ඛාරා''ති එවං යාථාවසරසලක්ඛණමෙත්ථ පටිවිජ්ඣිතුං න දෙති. තස්මා දුක්ඛෙ අඤ්ඤාණං…පෙ…. ඉදප්පච්චයතාපටිච්චසමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු අඤ්ඤාණන්ති වුච්චති.

592. **සඞ්ඛාරාති** පුඤ්ඤාදයො තයො කායසඞ්ඛාරාදයො තයොති එවං පුබ්බෙ සඞ්ඛෙපතො වුත්තා ඡ, වින්ථාරතො පනෙත්ථ **පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො** දානසීලාදිවසෙන පවත්තා අට්ඨ කාමාවචරකුසලචෙතනා චෙව භාවනාවසෙන පවත්තා පඤ්ච රූපාවචරකුසලචෙතනා චාති තෙරස චෙතනා හොන්ති. **අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො** පාණාතිපාතාදිවසෙන පවත්තා ද්වාදස අකුසලචෙතනා . **ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො** භාවනාවසෙනෙව පවත්තා චතස්සො අරූපාවචරකුසලචෙතනා චාති තයොපි සඞ්ඛාරා එකූනතිංස චෙතනා හොන්ති.

ඉතරෙසු පන තීසු කායසඤ්චෙතනා **කායසඞ්ඛාරො,** වචීසඤ්චෙතනා **වචීසඞ්ඛාරො,** මනොසඤ්චෙතනා **චිත්තසඞ්ඛාරො**. අයං තිකො කම්මායූහනක්ඛණෙ පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනං ද්වාරතො පවත්තිදස්සනත්ථං වුත්තො. කායවිඤ්ඤත්තිං සමුට්ඨාපෙත්වා හි කායද්වාරතො පවත්තා අට්ඨ කාමාවචරකුසලචෙතනා, ද්වාදස අකුසලචෙතනාති සමවීසති චෙතනා කායසඞ්ඛාරො නාම. තා එව වචීවිඤ්ඤත්තිං සමුට්ඨාපෙත්වා වචීද්වාරතො පවත්තා වචීසඞ්ඛාරො නාම. අභිඤ්ඤාචෙතනා පනෙත්ථ පරතො විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො න හොතීති න ගහිතා. යථා ච අභිඤ්ඤාචෙතනා, එවං උද්ධච්චචෙතනාපි න හොති. තස්මා සාපි විඤ්ඤාණස්ස පච්චයභාවෙ අපනෙතබ්බා, අවිජ්ජාපච්චයා පන සබ්බාපෙතා හොන්ති. උභොපි විඤ්ඤත්තියො අසමුට්ඨාපෙත්වා මනොද්වාරෙ උප්පන්නා පන සබ්බාපි එකූනතිංසති චෙතනා චිත්තසඞ්ඛාරොති. ඉති අයං තිකො පුරිමත්තිකමෙව පවිසතීති අත්ථතො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනංයෙව වසෙන අවිජ්ජාය පච්චයභාවො වෙදිතබ්බො.

593. තත්ථ සියා – කථං පනෙතං ජානිතබ්බං ''ඉමෙ සඞ්ඛාරා අවිජ්ජා පච්චයා හොන්තී''ති? අවිජ්ජාභාවෙ භාවතො. යස්ස හි දුක්ඛාදීසු අවිජ්ජාසඞ්ඛාතං අඤ්ඤාණං අප්පහීනං හොති, සො දුක්ඛෙ තාව පුබ්බන්තාදීසු ච අඤ්ඤාණෙන සංසාරදුක්ඛං සුඛසඤ්ඤාය ගහෙත්වා තස්සෙව හෙතුභූතෙ තිවිධෙපි සඞ්ඛාරෙ ආරභති. සමුදයෙ අඤ්ඤාණෙන දුක්ඛහෙතුභූතෙපි තණ්හාපරික්ඛාරෙ සඞ්ඛාරෙ සුඛහෙතුතො මඤ්ඤමානො ආරභති. නිරොධෙ පන මග්ගෙ ච අඤ්ඤාණෙන දුක්ඛස්ස අනිරොධභූතෙපි ගතිවිසෙසෙ දුක්ඛනිරොධසඤ්ඤී හුත්වා නිරොධස්ස ච අමග්ගභූතෙසුපි යඤ්ඤාමරතපාදීසු නිරොධමග්ගසඤ්ඤී හුත්වා දුක්ඛනිරොධං පත්ථයමානො යඤ්ඤාමරතපාදිමුඛෙන තිවිධෙපි සඞ්ඛාරෙ ආරභති.

අපිච සො තාය චතූසු සච්චෙසු අප්පහීනාවිජ්ජතාය විසෙසතො ජාතිජරාරොගමරණාදිඅනෙකාදීනවවොකිණ්ණම්පි පුඤ්ඤඵලසඞ්ඛාතං දුක්ඛං දුක්ඛතො අජානන්තො තස්ස අධිගමාය කායවචීචිත්තසඞ්ඛාරභෙදං පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං ආරභති දෙවච්ඡරකාමකො විය මරුප්පපාතං. සුඛසම්මතස්සාපි ච තස්ස පුඤ්ඤඵලස්ස අන්තෙ මහාපරිළාහජනිකං විපරිණාමදුක්ඛතං අප්පස්සාදතඤ්ච අපස්සන්තොපි තප්පච්චයං වුත්තප්පකාරමෙව පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං ආරභති සලභො විය දීපසිඛාභිනිපාතං, මධුබින්දුගිද්ධො විය ච මධුලිත්තසත්ථධාරාලෙහනං. කාමුපසෙවනාදීසු ච සවිපාකෙසු ආදීනවං අපස්සන්තො සුඛසඤ්ඤාය චෙව කිලෙසාභිභූතතාය ච ද්වාරත්තයප්පවත්තම්පි අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං ආරභති, බාලො විය ගූථකීළනං, මරිතුකාමො විය ච විසඛාදනං. ආරුප්පවිපාකෙසු චාපි සඞ්ඛාරවිපරිණාමදුක්ඛතං අනවබුජ්ඣමානො සස්සතාදිවිපල්ලාසෙන චිත්තසඞ්ඛාරභූතං ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරං ආරභති, දිසාමූළ්හො විය පිසාචනගරාභිමුඛමග්ගගමනං.

එවං යස්මා අවිජ්ජාභාවතොව සඞ්ඛාරභාවො, න අභාවතො. තස්මා ජානිතබ්බමෙතං ''ඉමෙ සඞ්ඛාරා අවිජ්ජාපච්චයා හොන්තී''ති. වුත්තම්පි චෙතං ''අවිද්වා, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජාගතො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරම්පි අභිසඞ්ඛරොති, අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරම්පි අභිසඞ්ඛරොති, ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරම්පි අභිසඞ්ඛරොති. යතො ච ඛො, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො අවිජ්ජා පහීනා, විජ්ජා උප්පන්නා; සො අවිජ්ජාවිරාගා විජ්ජුප්පාදා නෙව පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරං අභිසඞ්ඛරොතී''ති.

පට්ඨානපච්චයකථා

594. එත්ථාහ – ගණ්හාම තාව එතං අවිජ්ජා සඞ්ඛාරානං පච්චයොති, ඉදං පන වත්තබ්බං කතමෙසං සඞ්ඛාරානං කථං පච්චයො හොතීති? තත්‍රිදං වුච්චති, භගවතා හි ''හෙතුපච්චයො, ආරම්මණපච්චයො, අධිපතිපච්චයො, අනන්තරපච්චයො, සමනන්තරපච්චයො, සහජාතපච්චයො, අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො, නිස්සයපච්චයො, උපනිස්සයපච්චයො, පුරෙජාතපච්චයො, පච්ඡාජාතපච්චයො, ආසෙවනපච්චයො, කම්මපච්චයො, විපාකපච්චයො, ආහාරපච්චයො, ඉන්ද්‍රියපච්චයො, ඣානපච්චයො, මග්ගපච්චයො, සම්පයුත්තපච්චයො, විප්පයුත්තපච්චයො, අත්ථිපච්චයො, නත්ථිපච්චයො, විගතපච්චයො, අවිගතපච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.පච්චයුද්දෙස) චතුවීසති පච්චයා වුත්තා.

තත්ථ හෙතු ච සො පච්චයො චාති **හෙතුපච්චයො,** හෙතු හුත්වා පච්චයො, හෙතුභාවෙන පච්චයොති වුත්තං හොති. ආරම්මණපච්චයාදීසුපි එසෙව නයො.

595. තත්ථ **හෙතූති** වචනාවයවකාරණමූලානමෙතං අධිවචනං. ''පටිඤ්ඤා, හෙතූ''තිආදීසු හි ලොකෙ වචනාවයවො හෙතූති වුච්චති. සාසනෙ පන ''යෙ ධම්මා හෙතුප්පභවා''තිආදීසු (මහාව. 60) කාරණං. ''තයො කුසලහෙතූ, තයො අකුසලහෙතූ''තිආදීසු (ධ. ස. 1059) මූලං හෙතූති වුච්චති, තං ඉධ අධිප්පෙතං. **පච්චයොති** එත්ථ පන අයං වචනත්ථො, පටිච්ච එතස්මා එතීති පච්චයො. අපච්චක්ඛාය නං වත්තතීති අත්ථො. යො හි ධම්මො යං ධම්මං අපච්චක්ඛාය තිට්ඨති වා උප්පජ්ජති වා, සො තස්ස පච්චයොති වුත්තං හොති. ලක්ඛණතො පන උපකාරකලක්ඛණො

පච්චයො. යො හි ධම්මො යස්ස ධම්මස්ස ඨිතියා වා උප්පත්තියා වා උපකාරකො හොති, සො තස්ස පච්චයොති වුච්චති. පච්චයො, හෙතු, කාරණං, නිදානං, සම්භවො, පභවොතිආදි අත්ථතො එකං, බ්‍යඤ්ජනතො නානං. ඉති මූලට්ඨෙන හෙතු, උපකාරකට්ඨෙන පච්චයොති සඞ්ඛෙපතො මූලට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො හෙතුපච්චයො.

සො සාලිආදීනං සාලිබීජාදීනි විය, මණිපභාදීනං විය ච මණිවණ්ණාදයො කුසලාදීනං කුසලාදිභාවසාධකොති ආචරියානං අධිප්පායො. එවං සන්තෙ පන තංසමුට්ඨානරූපෙසු හෙතුපච්චයතා න සම්පජ්ජති. න හි සො තෙසං කුසලාදිභාවං සාධෙති, න ච පච්චයො න හොති. වුත්තඤ්හෙතං ''හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.1). අහෙතුකචිත්තානඤ්ච විනා එතෙන අබ්‍යාකතභාවො සිද්ධො, සහෙතුකානම්පි ච යොනිසොමනසිකාරාදිපටිබද්ධො කුසලාදිභාවො, න සම්පයුත්තහෙතුපටිබද්ධො. යදි ච සම්පයුත්තහෙතූසු සභාවතොව කුසලාදිභාවො සියා, සම්පයුත්තෙසු හෙතුපටිබද්ධො අලොභො කුසලො වා සියා අබ්‍යාකතො වා. යස්මා පන උභයථාපි හොති, තස්මා යථා සම්පයුත්තෙසු, එවං හෙතූසුපි කුසලාදිතා පරියෙසිතබ්බා.

කුසලාදිභාවසාධනවසෙන පන හෙතූනං මූලට්ඨං අගහෙත්වා සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනවසෙන ගය්හමානෙ න කිඤ්චි විරුජ්ඣති. ලද්ධහෙතුපච්චයා හි ධම්මා විරූළ්හමූලා විය පාදපා ථිරා හොන්ති සුප්පතිට්ඨිතා, අහෙතුකා තිලබීජකාදිසෙවාලා විය න සුප්පතිට්ඨිතා. ඉති මූලට්ඨෙන උපකාරකොති සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනෙන උපකාරකො ධම්මො හෙතුපච්චයොති වෙදිතබ්බො.

596. තතො පරෙසු ආරම්මණභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **ආරම්මණපච්චයො**. සො ''රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා''ති (පට්ඨා. 1.1.2) ආරභිත්වාපි ''යං යං ධම්මං ආරබ්භ යෙ යෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති චිත්තචෙතසිකා ධම්මා, තෙ තෙ ධම්මා තෙසං තෙසං ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.2) ඔසාපිතත්තා න කොචි ධම්මො න හොති. යථා හි දුබ්බලො පුරිසො දණ්ඩං වා රජ්ජුං වා ආලම්බිත්වාව උට්ඨහති චෙව තිට්ඨති ච, එවං චිත්තචෙතසිකා ධම්මා රූපාදිආරම්මණං ආරබ්භෙව උප්පජ්ජන්ති චෙව තිට්ඨන්ති ච. තස්මා සබ්බෙපි චිත්තචෙතසිකානං ආරම්මණභූතා ධම්මා ආරම්මණපච්චයොති වෙදිතබ්බා.

597. ජෙට්ඨකට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො **අධිපතිපච්චයො,** සො සහජාතාරම්මණවසෙන දුවිධො. තත්ථ ''ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිවචනතො (පට්ඨා. 1.3.3) ඡන්දවීරියචිත්තවීමංසාසඞ්ඛාතා චත්තාරො ධම්මා අධිපතිපච්චයොති වෙදිතබ්බා, නො ච ඛො එකතො. යදා හි ඡන්දං ධුරං ඡන්දං ජෙට්ඨකං කත්වා චිත්තං පවත්තති, තදා ඡන්දොව අධිපති, න ඉතරෙ. එස නයො සෙසෙසුපි.

යං පන ධම්මං ගරුං කත්වා අරූපධම්මා පවත්තන්ති, සො නෙසං ආරම්මණාධිපති. තෙන වුත්තං ''යං යං ධම්මං ගරුං කත්වා යෙ යෙ ධම්මා උප්පජ්ජන්ති චිත්තචෙතසිකා ධම්මා, තෙ තෙ ධම්මා තෙසං තෙසං ධම්මානං අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.3).

598. අනන්තරභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **අනන්තරපච්චයො**. සමනන්තරභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **සමනන්තරපච්චයො**. ඉදඤ්ච පච්චයද්වයං බහුධා පපඤ්චයන්ති. අයං පනෙත්ථ සාරො, යො හි එස චක්ඛුවිඤ්ඤාණානන්තරා මනොධාතු, මනොධාතුඅනන්තරා මනොවිඤ්ඤාණධාතුතිආදි චිත්තනියමො, සො යස්මා පුරිමපුරිමචිත්තවසෙනෙව ඉජ්ඣති, න අඤ්ඤථා, තස්මා අත්තනො අත්තනො අනන්තරං අනුරූපස්ස චිත්තුප්පාදස්ස උප්පාදනසමත්ථො ධම්මො අනන්තරපච්චයො. තෙනෙවාහ – ''අනන්තරපච්චයොති චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු තංසම්පයුත්තකා ච ධම්මා මනොධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''තිආදි (පට්ඨා. 1.1.4). යො අනන්තරපච්චයො, ස්වෙව සමනන්තරපච්චයො. බ්‍යඤ්ජනමත්තමෙව හෙත්ථ නානං, උපචයසන්තතීසු විය අධිවචනනිරුත්තිදුකාදීසු විය ච. අත්ථතො පන නානං නත්ථි.

යම්පි ''අත්ථානන්තරතාය අනන්තරපච්චයො, කාලානන්තරතාය සමනන්තරපච්චයො''ති ආචරියානං මතං, තං ''නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලං ඵලසමාපත්තියා සමනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''තිආදීහි (පට්ඨා. 1.1.418) විරුජ්ඣති. යම්පි තත්ථ වදන්ති ''ධම්මානං සමුට්ඨාපනසමත්ථතා න පරිහායති, භාවනාබලෙන පන වාරිතත්තා ධම්මා සමනන්තරා නුප්පජ්ජන්ති''ති, තම්පි කාලානන්තරතාය අභාවමෙව සාධෙති. භාවනාබලෙන හි තත්ථ කාලානන්තරතා නත්ථීති, මයම්පි එතදෙව වදාම. යස්මා ච කාලානන්තරතා නත්ථි, තස්මා සමනන්තරපච්චයතා න යුජ්ජති. කාලානන්තරතාය හි තෙසං සමනන්තරපච්චයො හොතීති ලද්ධි. තස්මා අභිනිවෙසං අකත්වා බ්‍යඤ්ජනමත්තතොවෙත්ථ නානාකරණං පච්චෙතබ්බං, න අත්ථතො. කථං? නත්ථි එතෙසං අන්තරන්ති හි අනන්තරා. සණ්ඨානාභාවතො සුට්ඨු අනන්තරාති සමනන්තරා.

599. උප්පජ්ජමානොව සහ උප්පාදනභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **සහජාතපච්චයො** පකාසස්ස පදීපො විය. සො අරූපක්ඛන්ධාදිවසෙන ඡබ්බිධො හොති. යථාහ – ''චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතපච්චයෙන පච්චයො. චත්තාරො මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං, ඔක්කන්තික්ඛණෙ නාමරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤං, චිත්තචෙතසිකා ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං, මහාභූතා උපාදාරූපානං, රූපිනො ධම්මා අරූපීනං ධම්මානං කිඤ්චිකාලෙ

සහජාතපච්චයෙන පච්චයො, කිඤ්චිකාලෙ න සහජාතපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.6). ඉදං හදයවත්ථුමෙව සන්ධාය වුත්තං.

600. අඤ්ඤමඤ්ඤං උප්පාදනුපත්ථම්භනභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො** අඤ්ඤමඤ්ඤූපත්ථම්භකං තිදණ්ඩකං විය. සො අරූපක්ඛන්ධාදිවසෙන තිවිධො හොති. යථාහ – ''චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො. චත්තාරො මහාභූතා ඔක්කන්තික්ඛණෙ නාමරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.7).

601. අධිට්ඨානාකාරෙන නිස්සයාකාරෙන ච උපකාරකො ධම්මො **නිස්සයපච්චයො** තරුචිත්තකම්මාදීනං පථවීපටාදයො විය. සො ''චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති එවං සහජාතෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. ඡට්ඨො පනෙත්ථ කොට්ඨාසො ''චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා…පෙ…. සොත… ඝාන… ජිව්හා… කායායතනං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො. යං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච වත්තන්ති, තං රූපං මනොධාතුයා ච මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ච තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.8) එවං විභත්තො.

602. **උපනිස්සයපච්චයොති** එත්ථ පන අයං තාව වචනත්ථො, තදධීනවුත්තිතාය අත්තනො ඵලෙන නිස්සිතො න පටික්ඛිත්තොති නිස්සයො. යථා පන භුසො ආයාසො උපායාසො, එවං භුසො නිස්සයො උපනිස්සයො, බලවකාරණස්සෙතං අධිවචනං. තස්මා බලවකාරණභාවෙන උපකාරකො ධම්මො උපනිස්සයපච්චයොති වෙදිතබ්බො.

සො ආරම්මණූපනිස්සයො අනන්තරූපනිස්සයො පකතූපනිස්සයොති තිවිධො හොති. තත්ථ ''දානං දත්වා සීලං සමාදියිත්වා උපොසථකම්මං කත්වා තං ගරුංකත්වා පච්චවෙක්ඛති, පුබ්බෙ සුචිණ්ණානි ගරුංකත්වා පච්චවෙක්ඛති, ඣානා වුට්ඨහිත්වා ඣානං ගරුංකත්වා පච්චවෙක්ඛති, සෙක්ඛා ගොත්‍රභුං ගරුංකත්වා පච්චවෙක්ඛන්ති, වොදානං ගරුංකත්වා පච්චවෙක්ඛන්ති. සෙක්ඛා මග්ගා වුට්ඨහිත්වා මග්ගං ගරුංකත්වා පච්චවෙක්ඛන්තී''ති (පට්ඨා. 1.1.423) එවමාදිනා නයෙන **ආරම්මණූපනිස්සයො** තාව ආරම්මණාධිපතිනා සද්ධිං නානත්තං අකත්වාව විභත්තො. තත්ථ යං ආරම්මණං ගරුංකත්වා චිත්තචෙතසිකා උප්පජ්ජන්ති, තං නියමතො තෙසු ආරම්මණෙසු බලවාරම්මණං හොති. ඉති ගරුකත්තබ්බමත්තට්ඨෙන ආරම්මණාධිපති, බලවකාරණට්ඨෙන ආරම්මණූපනිස්සයොති එවමෙතෙසං නානත්තං වෙදිතබ්බං.

අනන්තරූපනිස්සයොපි ''පුරිමා පුරිමා කුසලා ඛන්ධා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ඛන්ධානං උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.9) නයෙන අනන්තරපච්චයෙන සද්ධිං නානත්තං අකත්වාව විභත්තො. මාතිකානික්ඛෙපෙ පන නෙසං ''චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු තංසම්පයුත්තකා ච ධම්මා මනොධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.4) නයෙන අනන්තරස්ස, ''පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ධම්මානං උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.9) නයෙන උපනිස්සයස්ස ආගතත්තා නික්ඛෙපෙ විසෙසො අත්ථි. සොපි අත්ථතො එකීභාවමෙව ගච්ඡති. එවං සන්තෙපි අත්තනො අත්තනො අනන්තරා අනුරූපස්ස චිත්තුප්පාදස්ස පවත්තනසමත්ථතාය අනන්තරතා, පුරිමචිත්තස්ස පච්ඡිමචිත්තුප්පාදනෙ බලවතාය අනන්තරූපනිස්සයතා වෙදිතබ්බා. යථා හි හෙතුපච්චයාදීසු කිඤ්චි ධම්මං විනාපි චිත්තං උප්පජ්ජති, න එවං අනන්තරචිත්තං විනා චිත්තස්ස උප්පත්ති නාම අත්ථි. තස්මා බලවපච්චයො හොති. ඉති අත්තනො අත්තනො අනන්තරා අනුරූපචිත්තුප්පාදනවසෙන අනන්තරපච්චයො, බලවකාරණවසෙන අනන්තරූපනිස්සයොති එවමෙතෙසං නානත්තං වෙදිතබ්බං.

පකතූපනිස්සයො පන පකතො උපනිස්සයො පකතූපනිස්සයො. පකතො නාම අත්තනො සන්තානෙ නිප්ඵාදිතො වා සද්ධාසීලාදි උපසෙවිතො වා උතුභොජනාදි. පකතියා එව වා උපනිස්සයො පකතූපනිස්සයො, ආරම්මණානන්තරෙහි අසම්මිස්සොති අත්ථො. තස්ස පකතූපනිස්සයො ''සද්ධං උපනිස්සාය දානං දෙති, සීලං සමාදියති, උපොසථකම්මං කරොති, ඣානං උප්පාදෙති, විපස්සනං උප්පාදෙති, මග්ගං උප්පාදෙති, අභිඤ්ඤං උප්පාදෙති, සමාපත්තිං උප්පාදෙති. සීලං, සුතං, චාගං, පඤ්ඤං උපනිස්සාය දානං දෙති…පෙ…. සමාපත්තිං උප්පාදෙති. සද්ධා, සීලං, සුතං, චාගො, පඤ්ඤා සද්ධාය, සීලස්ස, සුතස්ස, චාගස්ස, පඤ්ඤාය, උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.423) නයෙන අනෙකප්පකාරතො පභෙදො වෙදිතබ්බො. ඉති ඉමෙ සද්ධාදයො පකතා චෙව බලවකාරණට්ඨෙන උපනිස්සයා චාති පකතූපනිස්සයොති.

603. පඨමතරං උප්පජ්ජිත්වා වත්තමානභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **පුරෙජාතපච්චයො**. සො පඤ්චද්වාරෙ වත්ථාරම්මණහදයවත්ථුවසෙන එකාදසවිධො හොති. යථාහ – ''චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො. සොත…පෙ…. ඝාන, ජිව්හා, කායායතනං, රූප, සද්ද, ගන්ධ, රස, ඵොට්ඨබ්බායතනං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො. රූප, සද්ද, ගන්ධ, රස, ඵොට්ඨබ්බායතනං මනොධාතුයා. යං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච වත්තන්ති, තං රූපං මනොධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො.

මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං කිඤ්චිකාලෙ පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො. කිඤ්චිකාලෙ න පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.10).

604. පුරෙජාතානං රූපධම්මානං උපත්ථම්භකත්තෙන උපකාරකො අරූපධම්මො **පච්ඡාජාතපච්චයො** ගිජ්ඣපොතකසරීරානං ආහාරාසාචෙතනා විය. තෙන වුත්තං ''පච්ඡාජාතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස පච්ඡාජාතපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.11).

605. ආසෙවනට්ඨෙන අනන්තරානං පගුණබලවභාවාය උපකාරකො ධම්මො **ආසෙවනපච්චයො** ගන්ථාදීසු පුරිමපුරිමාභියොගො විය. සො කුසලාකුසලකිරියජවනවසෙන තිවිධො හොති. යථාහ – ''පුරිමා පුරිමා කුසලා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කුසලානං ධම්මානං ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො. පුරිමා පුරිමා අකුසලා…පෙ…. කිරියාබ්‍යාකතා ධම්මා පච්ඡිමානං පච්ඡිමානං කිරියාබ්‍යාකතානං ධම්මානං ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.12).

606. චිත්තපයොගසඞ්ඛාතෙන කිරියභාවෙන උපකාරකො ධම්මො **කම්මපච්චයො**. සො නානක්ඛණිකාය චෙව කුසලාකුසලචෙතනාය සහජාතාය ච සබ්බායපි චෙතනාය වසෙන දුවිධො හොති . යථාහ – ''කුසලාකුසලං කම්මං විපාකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො. චෙතනා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං කම්මපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.13).

607. නිරුස්සාහසන්තභාවෙන නිරුස්සාහසන්තභාවාය උපකාරකො විපාකධම්මො **විපාකපච්චයො**. සො පවත්තෙ තංසමුට්ඨානානං, පටිසන්ධියං කටත්තා ච රූපානං, සබ්බත්ථ ච සම්පයුත්තධම්මානං පච්චයො හොති. යථාහ –''විපාකාබ්‍යාකතො එකො ඛන්ධො තිණ්ණන්නං ඛන්ධානං චිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං විපාකපච්චයෙන පච්චයො…පෙ…. පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතො එකො ඛන්ධො තිණ්ණන්නං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං. තයො ඛන්ධා එකස්ස ඛන්ධස්ස. ද්වෙ ඛන්ධා ද්වින්නං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං විපාකපච්චයෙන පච්චයො. ඛන්ධා වත්ථුස්ස විපාකපච්චයෙන පච්චයො''ති.

608. රූපාරූපානං උපත්ථම්භකට්ඨෙන උපකාරකා චත්තාරො ආහාරා **ආහාරපච්චයො**. යථාහ –''කබළීකාරො ආහාරො ඉමස්ස කායස්ස ආහාරපච්චයෙන පච්චයො. අරූපිනො ආහාරා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං ආහාරපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.15). පඤ්හාවාරෙ පන ''පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ආහාරා සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං ආහාරපච්චයෙන පච්චයො''තිපි (පට්ඨා. 1.1.429) වුත්තං.

609. අධිපතියට්ඨෙන උපකාරකා ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියවජ්ජා වීසතින්ද්‍රියා **ඉන්ද්‍රියපච්චයො**. තත්ථ චක්ඛුන්ද්‍රියාදයො අරූපධම්මානංයෙව, සෙසා රූපාරූපානං පච්චයා හොන්ති. යථාහ – ''චක්ඛුන්ද්‍රියං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා…පෙ…. සොත… ඝාන… ජිව්හා… කායින්ද්‍රියං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො. රූපජීවිතින්ද්‍රියං කටත්තාරූපානං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො. අරූපිනො ඉන්ද්‍රියා සම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.16). පඤ්හාවාරෙ පන ''පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ඉන්ද්‍රියා සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො''තිපි (පට්ඨා. 1.1.430) වුත්තං.

610. උපනිජ්ඣායනට්ඨෙන උපකාරකානි ඨපෙත්වා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙ සුඛදුක්ඛවෙදනාද්වයං සබ්බානිපි කුසලාදිභෙදානි සත්ත ඣානඞ්ගානි **ඣානපච්චයො**. යථාහ –''ඣානඞ්ගානි ඣානසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං ඣානපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.17). පඤ්හාවාරෙ පන ''පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතානි ඣානඞ්ගානි සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං ඣානපච්චයෙන පච්චයො''තිපි (පට්ඨා. 1.1.431) වුත්තං.

611. යතො තතො වා නියානට්ඨෙන උපකාරකානි කුසලාදිභෙදානි ද්වාදස මග්ගඞ්ගානි **මග්ගපච්චයො**. යථාහ – ''මග්ගඞ්ගානි මග්ගසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං මග්ගපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.18). පඤ්හාවාරෙ පන ''පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතානි මග්ගඞ්ගානි සම්පයුත්තකානං ඛන්ධානං කටත්තා ච රූපානං මග්ගපච්චයෙන පච්චයො''තිපි (පට්ඨා. 1.1.432) වුත්තං. එතෙ පන ද්වෙපි ඣානමග්ගපච්චයා ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණාහෙතුකචිත්තෙසු න ලබ්භන්තීති වෙදිතබ්බා.

612. එකවත්ථුකඑකාරම්මණඑකුප්පාදෙකනිරොධසඞ්ඛාතෙන සම්පයුත්තභාවෙන උපකාරකා අරූපධම්මා **සම්පයුත්තපච්චයො**. යථාහ – ''චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං සම්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.19).

613. එකවත්ථුකාදිභාවානුපගමෙන උපකාරකා රූපිනො ධම්මා අරූපීනං ධම්මානං, අරූපිනොපි රූපීනං **විප්පයුත්තපච්චයො**. සො සහජාතපච්ඡාජාතපුරෙජාතවසෙන තිවිධො හොති. වුත්තඤ්හෙතං ''සහජාතා කුසලා ඛන්ධා

චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. පච්ඡාජාතා කුසලා ඛන්ධා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.434). අබ්‍යාකතපදස්ස පන සහජාතවිභඞ්ගෙ ''පටිසන්ධික්ඛණෙ විපාකාබ්‍යාකතා ඛන්ධා කටත්තාරූපානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. ඛන්ධා වත්ථුස්ස. වත්ථු ඛන්ධානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො''තිපි (පට්ඨා. 1.1.434) වුත්තං. පුරෙජාතං පන චක්ඛුන්ද්‍රියාදිවත්ථුවසෙනෙව වෙදිතබ්බං. යථාහ – ''පුරෙජාතං චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස…පෙ…. කායායතනං කායවිඤ්ඤාණස්ස විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො. වත්ථු විපාකාබ්‍යාකතානං කිරියාබ්‍යාකතානං ඛන්ධානං…පෙ…. වත්ථු කුසලානං ඛන්ධානං…පෙ…. වත්ථු අකුසලානං ඛන්ධානං විප්පයුත්තපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.434).

614. පච්චුප්පන්නලක්ඛණෙන අත්ථිභාවෙන තාදිසස්සෙව ධම්මස්ස උපත්ථම්භකත්තෙන උපකාරකො ධම්මො **අත්ථිපච්චයො**. තස්ස අරූපක්ඛන්ධමහාභූතනාමරූපචිත්තචෙතසිකමහාභූතආයතනවත්ථුවසෙන සත්තධා මාතිකා නික්ඛිත්තා. යථාහ –''චත්තාරො ඛන්ධා අරූපිනො අඤ්ඤමඤ්ඤං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො, චත්තාරො මහාභූතා, ඔක්කන්තික්ඛණෙ නාමරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤං. චිත්තචෙතසිකා ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානානං රූපානං. මහාභූතා උපාදාරූපානං. චක්ඛායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා…පෙ…. කායායතනං…පෙ…. රූපායතනං…පෙ…. ඵොට්ඨබ්බායතනං කායවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො. රූපායතනං…පෙ…. ඵොට්ඨබ්බායතනං මනොධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං. යං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච වත්තන්ති, තං රූපං මනොධාතුයා ච මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා ච තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.21).

පඤ්හාවාරෙ පන සහජාතං පුරෙජාතං පච්ඡාජාතං ආහාරං ඉන්ද්‍රියන්තිපි නික්ඛිපිත්වා **සහජාතෙ** තාව ''එකො ඛන්ධො තිණ්ණන්නං ඛන්ධානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.435) නයෙන නිද්දෙසො කතො, **පුරෙජාතෙ** පුරෙජාතානං චක්ඛාදීනං වසෙන නිද්දෙසො කතො. **පච්ඡාජාතෙ** පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස පච්ඡාජාතානං චිත්තචෙතසිකානං පච්චයවසෙන නිද්දෙසො කතො. **ආහාරින්ද්‍රියෙසු** ''කබළීකාරො ආහාරො ඉමස්ස කායස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො. රූපජීවිතින්ද්‍රියං කටත්තාරූපානං අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.435) එවං නිද්දෙසො කතොති.

615. අත්තනො අනන්තරා උප්පජ්ජමානානං අරූපධම්මානං පවත්තිඔකාසදානෙන උපකාරකා සමනන්තරනිරුද්ධා අරූපධම්මා **නත්ථිපච්චයො**. යථාහ –''සමනන්තරනිරුද්ධා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පටුප්පන්නානං චිත්තචෙතසිකානං ධම්මානං නත්ථිපච්චයෙන පච්චයො''ති.

තෙ එව විගතභාවෙන උපකාරකත්තා **විගතපච්චයො**. යථාහ – ''සමනන්තරවිගතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පටුප්පන්නානං චිත්තචෙතසිකානං ධම්මානං විගතපච්චයෙන පච්චයො''ති.

අත්ථි පච්චයධම්මා එව ච අවිගතභාවෙන උපකාරකත්තා **අවිගතපච්චයොති** වෙදිතබ්බා. දෙසනාවිලාසෙන පන තථා විනෙතබ්බවෙනෙය්‍යවසෙන වා අයං දුකො වුත්තො, අහෙතුකදුකං වත්වාපි හෙතුවිප්පයුත්තදුකො වියාති.

අවිජ්ජාපච්චයාසඞ්ඛාරපදවිත්ථාරකථා

616. එවමිමෙසු චතුවීසතියා පච්චයෙසු අයං අවිජ්ජා,

> පච්චයො හොති පුඤ්ඤානං, දුවිධානෙකධා පන;
> පරෙසං පච්ඡිමානං සා, එකධා පච්චයො මතාති.

තත්ථ **පුඤ්ඤානං දුවිධාති** ආරම්මණපච්චයෙන ච උපනිස්සයපච්චයෙන චාති ද්වෙධා පච්චයො හොති. සා හි අවිජ්ජං ඛයතො වයතො සම්මසනකාලෙ කාමාවචරානං පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො හොති. අභිඤ්ඤාචිත්තෙන සමොහචිත්තං ජානනකාලෙ රූපාවචරානං. අවිජ්ජාසමතික්කමත්ථාය පන දානාදීනි චෙව කාමාවචරපුඤ්ඤකිරියවත්ථූනි පූරෙන්තස්ස, රූපාවචරජ්ඣානානි ච උප්පාදෙන්තස්ස ද්වින්නම්පි තෙසං උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො හොති. තථා අවිජ්ජාසම්මූළ්හත්තා කාමභවරූපභවසම්පත්තියො පත්ථෙත්වා තානෙව පුඤ්ඤානි කරොන්තස්ස.

අනෙකධා පන පරෙසන්ති අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරානං අනෙකධා පච්චයො හොති. කථං? එසා හි අවිජ්ජං ආරබ්භ රාගාදීනං උප්පජ්ජනකාලෙ ආරම්මණපච්චයෙන, ගරුංකත්වා අස්සාදනකාලෙ ආරම්මණාධිපතිආරම්මණූපනිස්සයෙහි, අවිජ්ජාසම්මූළ්හස්ස අනාදීනවදස්සාවිනො පාණාතිපාතාදීනි කරොන්තස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන, දුතියජවනාදීනං අනන්තරසමනන්තරඅනන්තරූපනිස්සයාසෙවනනත්ථිවිගතපච්චයෙහි, යංකිඤ්චි අකුසලං කරොන්තස්ස හෙතු සහජාත අඤ්ඤමඤ්ඤ නිස්සය සම්පයුත්ත අත්ථි අවිගතපච්චයෙහීති අනෙකධා පච්චයො හොති.

පච්ඡිමානං සා එකධා පච්චයො මතාති ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරානං උපනිස්සයපච්චයෙනෙව එකධා පච්චයො මතා. සො පනස්සා උපනිස්සයභාවො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බොති.

617. එත්ථාහ – කිං පනායමෙකාව අවිජ්ජා සඞ්ඛාරානං පච්චයො, උදාහු අඤ්ඤෙපි පච්චයා සන්තීති? කිං පනෙත්ථ, යදි තාව එකාව, එකකාරණවාදො ආපජ්ජති. අථඤ්ඤෙපි සන්ති, ''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''ති එකකාරණනිද්දෙසො නුපපජ්ජතීති? න නුපපජ්ජති. කස්මා? යස්මා –

එකං න එකතො ඉධ, නානෙකමනෙකතොපි නො එකං;
ඵලමත්ථි අත්ථි පන එක-හෙතුඵලදීපනෙ අත්ථො.

එකතො හි කාරණතො න ඉධ කිඤ්චි එකං ඵලමත්ථි, න අනෙකං. නාපි අනෙකෙහි කාරණෙහි එකං. අනෙකෙහි පන කාරණෙහි අනෙකමෙව හොති. තථා හි අනෙකෙහි උතුපථවීබීජසලිලසඞ්ඛාතෙහි කාරණෙහි අනෙකමෙව රූපගන්ධරසාදිකං අඞ්කුරසඞ්ඛාතං ඵලං උප්පජ්ජමානං දිස්සති. යං පනෙතං ''අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ''න්ති එකෙකහෙතුඵලදීපනං කතං, තත්ථ අත්ථො අත්ථි, පයොජනං විජ්ජති.

භගවා හි කත්ථචි පධානත්තා, කත්ථචි පාකටත්තා, කත්ථචි අසාධාරණත්තා දෙසනාවිලාසස්ස ච වෙනෙය්‍යානඤ්ච අනුරූපතො එකමෙව හෙතුං වා ඵලං වා දීපෙති. ''ඵස්සපච්චයා වෙදනා''ති හි පධානත්තා එකමෙව හෙතුඵලමාහ. ඵස්සො හි වෙදනාය පධානහෙතු යථාඵස්සං වෙදනා වවත්ථානතො. වෙදනා ච ඵස්සස්ස පධානඵලං යථාවෙදනං ඵස්සවවත්ථානතො. ''සෙම්හසමුට්ඨානා ආබාධා''ති (අ. නි. 10.60) පාකටත්තා එකං හෙතුමාහ. පාකටො හි එත්ථ සෙම්හො, න කම්මාදයො. ''යෙ කෙචි, භික්ඛවෙ, අකුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ අයොනිසොමනසිකාරමූලකා''ති අසාධාරණත්තා එකං හෙතුමාහ. අසාධාරණො හි අයොනිසොමනසිකාරො අකුසලානං, සාධාරණානි වත්ථාරම්මණාදීනීති. තස්මා අයමිධ අවිජ්ජා විජ්ජමානෙසුපි අඤ්ඤෙසු වත්ථාරම්මණසහජාතධම්මාදීසු සඞ්ඛාරකාරණෙසු ''අස්සාදානුපස්සිනො තණ්හා පවඩ්ඪතී''ති (සං. නි. 2.52) ච ''අවිජ්ජාසමුදයා ආසවසමුදයො''ති (ම. නි. 1.104) ච වචනතො අඤ්ඤෙසම්පි තණ්හාදීනං සඞ්ඛාරහෙතූනං හෙතුති පධානත්තා, ''අවිද්වා, භික්ඛවෙ, අවිජ්ජාගතො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරම්පි අභිසඞ්ඛරොතී''ති පාකටත්තා, අසාධාරණත්තා ච සඞ්ඛාරානං හෙතුභාවෙන දීපිතාති වෙදිතබ්බා. එතෙනෙව ච එකෙකහෙතුඵලදීපනපරිහාරවචනෙන සබ්බත්ථ එකෙකහෙතුඵලදීපනෙ පයොජනං වෙදිතබ්බන්ති.

618. එත්ථාහ – එවං සන්තෙපි එකන්තානිට්ඨඵලාය සාවජ්ජාය අවිජ්ජාය කථං පුඤ්ඤානෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරපච්චයත්තං යුජ්ජති? න හි නිම්බබීජතො උච්ඡු උප්පජ්ජතීති. කථං න යුජ්ජිස්සති? ලොකස්මිඤ්හි –

විරුද්ධො චාවිරුද්ධො ච, සදිසාසදිසො තථා;
ධම්මානං පච්චයො සිද්ධො, විපාකා එව තෙ ච න.

ධම්මානං හි ඨානසභාවකිච්චාදිවිරුද්ධො චාවිරුද්ධො ච පච්චයො ලොකෙ සිද්ධො. පුරිමචිත්තං හි අපරචිත්තස්ස ඨානවිරුද්ධො පච්චයො, පුරිමසිප්පාදිසික්ඛා ච පච්ඡා පවත්තමානානං සිප්පාදිකිරියානං. කම්මං රූපස්ස සභාවවිරුද්ධො පච්චයො, ඛීරාදීනි ච දධිආදීනං. ආලොකො චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස කිච්චවිරුද්ධො, ගුළාදයො ච ආසවාදීනං. චක්ඛුරූපාදයො පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ඨානාවිරුද්ධා පච්චයා. පුරිමජවනාදයො පච්ඡිමජවනාදීනං සභාවාවිරුද්ධා කිච්චාවිරුද්ධා ච.

යථා ච විරුද්ධාවිරුද්ධා පච්චයා සිද්ධා, එවං සදිසාසදිසාපි. සදිසමෙව හි උතුආහාරසඞ්ඛාතං රූපං රූපස්ස පච්චයො, සාලිබීජාදීනි ච සාලිඵලාදීනං. අසදිසම්පි රූපං අරූපස්ස, අරූපඤ්ච රූපස්ස පච්චයො හොති, ගොලොමාවිලොම-විසාණ-දධිතිලපිට්ඨාදීනි ච දුබ්බා-සරභූතිණකාදීනං. යෙසඤ්ච ධම්මානං තෙ විරුද්ධාවිරුද්ධසදිසාසදිසපච්චයා, න තෙ ධම්මා තෙසං ධම්මානං විපාකා එව.

ඉති අයං අවිජ්ජා විපාකවසෙන එකන්තානිට්ඨඵලා, සභාවවසෙන ච සාවජ්ජාපි සමානා සබ්බෙසම්පි එතෙසං පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදීනං යථානුරූපං ඨානකිච්චසභාවවිරුද්ධාවිරුද්ධපච්චයවසෙන, සදිසාසදිසපච්චයවසෙන ච පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බා. සො චස්සා පච්චයභාවො ''යස්ස හි දුක්ඛාදීසු අවිජ්ජාසඞ්ඛාතං අඤ්ඤාණං අප්පහීනං හොති, සො දුක්ඛෙ තාව පුබ්බන්තාදීසු ච අඤ්ඤාණෙන සංසාරදුක්ඛං සුඛසඤ්ඤාය ගහෙත්වා තස්ස හෙතුභූතෙ තිවිධෙපි සඞ්ඛාරෙ ආරභතී''තිආදිනා නයෙන වුත්තො එව.

619. අපිච අයං අඤ්ඤොපි පරියායො –

චුතූපපාතෙ සංසාරෙ, සඞ්ඛාරානඤ්ච ලක්ඛණෙ;
යො පටිච්චසමුප්පන්න-ධම්මෙසු ච විමුය්හති.

අභිසඞ්ඛරොති සො එතෙ, සඞ්ඛාරෙ තිවිධෙ යතො;
අවිජ්ජා පච්චයො තෙසං, තිවිධානම්පයං තතොති.

කථං පන යො එතෙසු විමුය්හති, සො තිවිධෙපෙතෙ සඞ්ඛාරෙ කරොතීති චෙ. **චුතියා** තාව විමූළ්හො "සබ්බත්ථ ඛන්ධානං භෙදො මරණ"න්ති චුතිං අගණ්හන්තො "සත්තො මරති, සත්තස්ස දෙහන්තරසඞ්කමන"න්තිආදීනි විකප්පෙති.

උපපාතෙ විමූළ්හො "සබ්බත්ථ ඛන්ධානං පාතුභාවො ජාතී"ති උපපාතං අගණ්හන්තො "සත්තො උපපජ්ජති, සත්තස්ස නවසරීරපාතුභාවො"තිආදීනි විකප්පෙති.

සංසාරෙ විමූළ්හො යො එස,

"ඛන්ධානඤ්ච පටිපාටි, ධාතුආයතනාන ච;
අබ්බොච්ඡින්නං වත්තමානා, සංසාරොති පවුච්චතී"ති. –

එවං වණ්ණිතො **සංසාරො,** තං එවං අගණ්හන්තො "අයං සත්තො අස්මා ලොකා පරං ලොකං ගච්ඡති, පරස්මා ලොකා ඉමං ලොකං ආගච්ඡතී"තිආදීනි විකප්පෙති.

සඞ්ඛාරානං ලක්ඛණෙ විමූළ්හො සඞ්ඛාරානං සභාවලක්ඛණං සාමඤ්ඤලක්ඛණඤ්ච අගණ්හන්තො සඞ්ඛාරෙ අත්තතො අත්තනියතො ධුවතො සුඛතො සුභතො විකප්පෙති.

පටිච්චසමුප්පන්නධම්මෙසු විමූළ්හො අවිජ්ජාදීහි සඞ්ඛාරාදීනං පවත්තිං අගණ්හන්තො "අත්තා ජානාති වා න ජානාති වා, සො එව කරොති ච කාරෙති ච. සො පටිසන්ධියං උපපජ්ජති, තස්ස අණුඉස්සරාදයො කලලාදිභාවෙන සරීරං සණ්ඨපෙන්තො ඉන්ද්‍රියානි සම්පාදෙන්ති. සො ඉන්ද්‍රියසම්පන්නො ඵුසති, වෙදියති, තණ්හීයති, උපාදියති, ඝටියති. සො පුන භවන්තරෙ භවතී"ති වා, "සබ්බෙ සත්තා නියතිසඞ්ගතිභාවපරිණතා"ති (දී. නි. 1.168) වා විකප්පෙති.

සො අවිජ්ජාය අන්ධීකතො එවං විකප්පෙන්තො යථා නාම අන්ධො පථවියං විචරන්තො මග්ගම්පි අමග්ගම්පි ථලම්පි නින්නම්පි සමම්පි විසමම්පි පටිපජ්ජති, එවං පුඤ්ඤම්පි අපුඤ්ඤම්පි ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරම්පි අභිසඞ්ඛරොතීති.

තෙනෙතං වුච්චති –

"යථාපි නාම ජච්චන්ධො, නරො අපරිණායකො;
එකදා යාති මග්ගෙන, උම්මග්ගෙනාපි එකදා.

"සංසාරෙ සංසරං බාලො, තථා අපරිණායකො;
කරොති එකදා පුඤ්ඤං, අපුඤ්ඤමපි එකදා.

"යදා ච ඤත්වා සො ධම්මං, සච්චානි අභිසමෙස්සති;
තදා අවිජ්ජූපසමා, උපසන්තො චරිස්සතී"ති.

අයං "අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා"ති පදස්මිං විත්ථාරකථා.

සඞ්ඛාරපච්චයාවිඤ්ඤාණපදවිත්ථාරකථා

620. සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණපදෙ – **විඤ්ඤාණ**න්ති චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදි ඡබ්බිධං. තත්ථ චක්ඛුවිඤ්ඤාණං කුසලවිපාකං අකුසලවිපාකන්ති දුවිධං හොති. තථා සොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණානි. මනොවිඤ්ඤාණං කුසලාකුසලවිපාකා ද්වෙ මනොධාතුයො, තිස්සො අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයො, අට්ඨ සහෙතුකානි කාමාවචරවිපාකචිත්තානි, පඤ්ච රූපාවචරානි, චත්තාරි අරූපාවචරානීති බාවීසතිවිධං හොති. ඉති ඉමෙහි ඡහි විඤ්ඤාණෙහි සබ්බානිපි බාත්තිංස ලොකියවිපාකවිඤ්ඤාණානි සඞ්ගහිතානි හොන්ති. ලොකුත්තරානි පන වට්ටකථාය න යුජ්ජන්තීති න ගහිතානි.

තත්ථ සියා "කථං පනෙතං ජානිතබ්බං ඉදං වුත්තප්පකාරං විඤ්ඤාණං සඞ්ඛාරපච්චයා හොතී"ති? උපචිතකම්මාභාවෙ විපාකාභාවතො. විපාකං හෙතං, විපාකඤ්ච න උපචිතකම්මාභාවෙ උප්පජ්ජති. යදි උප්පජ්ජෙය්‍ය සබ්බෙසං සබ්බවිපාකානි උප්පජ්ජෙය්‍යුං, න ච උප්පජ්ජන්තීති ජානිතබ්බමෙතං සඞ්ඛාරපච්චයා ඉදං විඤ්ඤාණං හොතීති.

කතරසඞ්ඛාරපච්චයා කතරං විඤ්ඤාණන්ති වෙ. **කාමාවචරපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරපච්චයා** තාව කුසලවිපාකානි පඤ්ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි, මනොවිඤ්ඤාණෙ එකා මනොධාතු, ද්වෙ මනොවිඤ්ඤාණධාතුයො, අට්ඨ කාමාවචරමහාවිපාකානීති සොළස. යථාහ –

> ''කාමාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කටත්තා උපචිතත්තා විපාකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උප්පන්නං හොති… සොත… ඝාන… ජිව්හා… කායවිඤ්ඤාණං … විපාකා මනොධාතු උප්පන්නා හොති. සොමනස්සසහගතා මනොවිඤ්ඤාණධාතු උප්පන්නා හොති. උපෙක්ඛාසහගතා මනොවිඤ්ඤාණධාතු උප්පන්නා හොති. සොමනස්සසහගතා ඤාණසම්පයුත්තා. සොමනස්සසහගතා ඤාණසම්පයුත්තා සසඞ්ඛාරෙන. සොමනස්සසහගතා ඤාණවිප්පයුත්තා. සොමනස්සසහගතා ඤාණවිප්පයුත්තා සසඞ්ඛාරෙන. උපෙක්ඛාසහගතා ඤාණසම්පයුත්තා. උපෙක්ඛාසහගතා ඤාණසම්පයුත්තා සසඞ්ඛාරෙන. උපෙක්ඛාසහගතා ඤාණවිප්පයුත්තා. උපෙක්ඛාසහගතා ඤාණවිප්පයුත්තා සසඞ්ඛාරෙනා''ති (ධ. ස. 431, 498).

රූපාවචරපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරපච්චයා පන පඤ්ච රූපාවචරවිපාකානි. යථාහ –

> ''තස්සෙව රූපාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කටත්තා උපචිතත්තා විපාකං විවිච්චෙව කාමෙහි පඨමං ඣානං…පෙ…. පඤ්චමං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරතී''ති (ධ. ස. 499). එවං පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරපච්චයා එකවීසතිවිධං විඤ්ඤාණං හොති.

අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරපච්චයා පන අකුසලවිපාකානි පඤ්ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි, එකා මනොධාතු, එකා මනොවිඤ්ඤාණධාතූති එවං සත්තවිධං විඤ්ඤාණං හොති. යථාහ –

> ''අකුසලස්ස කම්මස්ස කටත්තා උපචිතත්තා විපාකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උප්පන්නං හොති… සොත… ඝාන… ජිව්හා… කායවිඤ්ඤාණං… විපාකා මනොධාතු විපාකා මනොවිඤ්ඤාණධාතු උප්පන්නා හොතී''ති (ධ. ස. 556).

ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරපච්චයා පන චත්තාරි අරූපවිපාකානීති එවං චතුබ්බිධං විඤ්ඤාණං හොති. යථාහ –

> ''තස්සෙව අරූපාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කටත්තා උපචිතත්තා විපාකං සබ්බසො රූපසඤ්ඤානං සමතික්කමා ආකාසානඤ්චායතනසඤ්ඤාසහගතං…පෙ…. විඤ්ඤාණඤ්චා…පෙ…. ආකිඤ්චඤ්ඤා…පෙ…. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසහගතං සුඛස්ස ච දුක්ඛස්ස ච පහානා චතුත්ථං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරතී''ති (ධ. ස. 501).

621. එවං යං සඞ්ඛාරපච්චයා යං විඤ්ඤාණං හොති, තං ඤත්වා ඉදානිස්ස එවං පවත්ති වෙදිතබ්බා – සබ්බමෙව හි ඉදං පවත්තිපටිසන්ධිවසෙන ද්වෙධා පවත්තති. තත්ථ ද්වෙ පඤ්චවිඤ්ඤාණානි, ද්වෙ මනොධාතුයො, සොමනස්සසහගතා අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතූති ඉමානි තෙරස පඤ්චවොකාරභවෙ පවත්තියඤ්ඤෙව පවත්තන්ති. සෙසානි එකූනවීසති තීසු භවෙසු යථානුරූපං පවත්තියම්පි පටිසන්ධියම්පි පවත්තන්ති.

කථං? කුසලවිපාකානි තාව චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි පඤ්ච කුසලවිපාකෙන අකුසලවිපාකෙන වා නිබ්බත්තස්ස යථාක්කමං පරිපාකං උපගතින්ද්‍රියස්ස චක්ඛාදීනං ආපාථගතං ඉට්ඨං ඉට්ඨමජ්ඣත්තං වා රූපාදිආරම්මණං ආරබ්භ චක්ඛාදිපසාදං නිස්සාය දස්සනසවනඝායනසායනඵුසනකිච්චං සාධයමානානි පවත්තන්ති. තථා අකුසලවිපාකානි පඤ්ච. කෙවලඤ්හි තෙසං අනිට්ඨං අනිට්ඨමජ්ඣත්තං වා ආරම්මණං හොති. අයමෙව විසෙසො. දසපි චෙතානි නියතද්වාරාරම්මණවත්ථුට්ඨානානි නියතකිච්චානෙව ච භවන්ති.

තතො කුසලවිපාකානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං අනන්තරා කුසලවිපාකා මනොධාතු තෙසංයෙව ආරම්මණං ආරබ්භ හදයවත්ථුං නිස්සාය සම්පටිච්ඡනකිච්චං සාධයමානා පවත්තති. තථා අකුසලවිපාකානං අනන්තරා අකුසලවිපාකා. ඉදඤ්ච පන ද්වයං අනියතද්වාරාරම්මණං නියතවත්ථුට්ඨානං නියතකිච්චඤ්ච හොති.

සොමනස්සසහගතා පන අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු කුසලවිපාකමනොධාතුයා අනන්තරා තස්සා එව ආරම්මණං ආරබ්භ හදයවත්ථුං නිස්සාය සන්තීරණකිච්චං සාධයමානා ඡසු ද්වාරෙසු බලවාරම්මණෙ කාමාවචරසත්තානං යෙභුය්‍යෙන ලොභසම්පයුත්තජවනාවසානෙ භවඞ්ගවීථිං පච්ඡින්දිත්වා ජවනෙන ගහිතාරම්මණෙ තදාරම්මණවසෙන ච සකිං වා ද්වික්ඛත්තුං වා පවත්තතීති මජ්ඣිමට්ඨකථායං වුත්තං. අභිධම්මට්ඨකථායං පන තදාරම්මණෙ ද්වෙ චිත්තවාරා ආගතා. ඉදං පන චිත්තං තදාරම්මණන්ති ච පිට්ඨිභවඞ්ගන්ති චාති ද්වෙ නාමානි ලභති. අනියතද්වාරාරම්මණං නියතවත්ථුකං අනියතට්ඨානකිච්චඤ්ච හොතීති. එවං තාව තෙරස පඤ්චවොකාරභවෙ පවත්තියඤ්ඤෙව පවත්තන්තීති වෙදිතබ්බානි.

සෙසෙසු එකූනවීසතියා න කිඤ්චි අත්තනො අනුරූපාය පටිසන්ධියා න පවත්තති. පවත්තියං පන කුසලාකුසලවිපාකා තාව ද්වෙ අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයො පඤ්චද්වාරෙ කුසලාකුසලවිපාකමනොධාතූනං

අනන්තරා සන්තීරණකිච්චං, ඡසු ද්වාරෙසු පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව තදාරම්මණකිච්චං, අත්තනා දින්නපටිසන්ධිතො උද්ධං අසති භවඞ්ගුපච්ඡෙදකෙ චිත්තුප්පාදෙ භවඞ්ගකිච්චං, අන්තෙ චුතිකිච්චඤ්චාති චත්තාරි කිච්චානි සාධයමානා නියතවත්ථුකා අනියතද්වාරාරම්මණට්ඨානකිච්චා හුත්වා පවත්තන්ති.

අට්ඨ කාමාවචරසහෙතුකචිත්තානි වුත්තනයෙනෙව ඡසු ද්වාරෙසු තදාරම්මණකිච්චං, අත්තනා දින්නපටිසන්ධිතො උද්ධං අසති භවඞ්ගුපච්ඡෙදකෙ චිත්තුප්පාදෙ භවඞ්ගකිච්චං, අන්තෙ චුතිකිච්චඤ්චාති තීණි කිච්චානි සාධයමානානි නියතවත්ථුකානි අනියතද්වාරාරම්මණට්ඨානකිච්චානි හුත්වා පවත්තන්ති.

පඤ්ච රූපාවචරානි චත්තාරි ච ආරුප්පානි අත්තනා දින්නපටිසන්ධිතො උද්ධං අසති භවඞ්ගුපච්ඡෙදකෙ චිත්තුප්පාදෙ භවඞ්ගකිච්චං, අන්තෙ චුතිකිච්චඤ්චාති කිච්චද්වයං සාධයමානානි පවත්තන්ති . තෙසු රූපාවචරානි නියතවත්ථාරම්මණානි අනියතට්ඨානකිච්චානි, ඉතරානි නියතවත්ථුකානි නියතාරම්මණානි අනියතට්ඨානකිච්චානි හුත්වා පවත්තන්තීති එවං තාව බාත්තිංසවිධම්පි විඤ්ඤාණං පවත්තියං සඞ්ඛාරපච්චයා පවත්තති. තත්‍රාස්ස තෙ තෙ සඞ්ඛාරා කම්මපච්චයෙන ච උපනිස්සයපච්චයෙන ච පච්චයා හොන්ති.

622. යං පන වුත්තං ‘‘සෙසෙසු එකූනවීසතියා න කිඤ්චි අත්තනො අනුරූපාය පටිසන්ධියා න පවත්තතී’’ති, තං අතිසංඛිත්තත්තා දුබ්බිජානං. තෙනස්ස විත්ථාරනයදස්සනත්ථං වුච්චති – කති පටිසන්ධියො, කති පටිසන්ධිචිත්තානි, කෙන කත්ථ පටිසන්ධි හොති, කිං පටිසන්ධියා ආරම්මණන්ති?

අසඤ්ඤපටිසන්ධියා සද්ධිං වීසති පටිසන්ධියො. වුත්තප්පකාරානෙව එකූනවීසති පටිසන්ධිචිත්තානි. තත්ථ අකුසලවිපාකාය අහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුයා අපායෙසු පටිසන්ධි හොති. කුසලවිපාකාය මනුස්සලොකෙ ජච්චන්ධජාතිබධිරජාතිඋම්මත්තකජාතිඑළමූගනපුංසකාදීනං. අට්ඨහි සහෙතුකකාමාවචරවිපාකෙහි කාමාවචරදෙවෙසු චෙව මනුස්සෙසු ච පුඤ්ඤවන්තානං පටිසන්ධි හොති. පඤ්චහි රූපාවචරවිපාකෙහි රූපීබ්‍රහ්මලොකෙ. චතූහි අරූපාවචරවිපාකෙහි අරූපලොකෙති. යෙන ච යත්ථ පටිසන්ධි හොති , සා එව තස්ස අනුරූපා පටිසන්ධි නාම. සඞ්ඛෙපතො පන පටිසන්ධියා තීණි ආරම්මණානි හොන්ති අතීතං පච්චුප්පන්නං නවත්තබ්බඤ්ච. අසඤ්ඤා පටිසන්ධි අනාරම්මණාති.

තත්ථ විඤ්ඤාණඤ්චායතනනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනපටිසන්ධීනං අතීතමෙව ආරම්මණං. දසන්නං කාමාවචරානං අතීතං වා පච්චුප්පන්නං වා. සෙසානං නවත්තබ්බමෙව. එවං තීසු ආරම්මණෙසු පවත්තමානා පන පටිසන්ධි යස්මා අතීතාරම්මණස්ස වා නවත්තබ්බාරම්මණස්ස වා චුතිචිත්තස්ස අනන්තරමෙව පවත්තති. පච්චුප්පන්නාරම්මණං පන චුතිචිත්තං නාම නත්ථි. තස්මා ද්වීසු ආරම්මණෙසු අඤ්ඤතරාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා තීසු ආරම්මණෙසු අඤ්ඤතරාරම්මණාය පටිසන්ධියා සුගතිදුග්ගතිවසෙන පවත්තනාකාරො වෙදිතබ්බො.

623. සෙය්‍යථීදං – කාමාවචරසුගතියං තාව ඨිතස්ස පාපකම්මිනො පුග්ගලස්ස ‘‘තානිස්ස තස්මිං සමයෙ ඔලම්බන්තී’’තිආදිවචනතො (ම. නි. 3.248) මරණමඤ්චෙ නිපන්නස්ස යථූපචිතං පාපකම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡති. තං ආරබ්භ උප්පන්නාය තදාරම්මණපරියොසානාය ජවනවීථියා අනන්තරං භවඞ්ගවිසයං ආරම්මණං කත්වා චුතිචිත්තං උප්පජ්ජති. තස්මිං නිරුද්ධෙ තදෙව ආපාථගතං කම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා ආරබ්භ අනුපච්ඡින්නකිලෙසබලවිනාමිතං දුග්ගතිපරියාපන්නං පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති. අයං අතීතාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා අතීතාරම්මණා පටිසන්ධි.

අපරස්ස මරණසමයෙ වුත්තප්පකාරකම්මවසෙන නරකාදීසු අග්ගිජාලවණ්ණාදිකං දුග්ගතිනිමිත්තං මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡති, තස්ස ද්වික්ඛත්තුං භවඞ්ගෙ උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙ තං ආරම්මණං ආරබ්භ එකං ආවජ්ජනං, මරණස්ස ආසන්නභාවෙන මන්දීභූතවෙගත්තා පඤ්ච ජවනානි, ද්වෙ තදාරම්මණානීති තීණි වීථිචිත්තානි උප්පජ්ජන්ති. තතො භවඞ්ගවිසයං ආරම්මණං කත්වා එකං චුතිචිත්තං. එත්තාවතා එකාදස චිත්තක්ඛණා අතීතා හොන්ති. අථස්ස අවසෙසපඤ්චචිත්තක්ඛණායුකෙ තස්මිඤ්ඤෙව ආරම්මණෙ පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති. අයං අතීතාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා පච්චුප්පන්නාරම්මණා පටිසන්ධි.

අපරස්ස මරණසමයෙ පඤ්චන්නං ද්වාරානං අඤ්ඤතරස්මිං රාගාදිහෙතුභූතං හීනමාරම්මණං ආපාථමාගච්ඡති. තස්ස යථාක්කමෙන උප්පන්නෙ වොට්ඨබ්බනාවසානෙ මරණස්ස ආසන්නභාවෙන මන්දීභූතවෙගත්තා පඤ්ච ජවනානි, ද්වෙ තදාරම්මණානි ච උප්පජ්ජන්ති. තතො භවඞ්ගවිසයං ආරම්මණං කත්වා එකං චුතිචිත්තං. එත්තාවතා ච ද්වෙ භවඞ්ගානි, ආවජ්ජනං, දස්සනං, සම්පටිච්ඡනං, සන්තීරණං, වොට්ඨබ්බනං, පඤ්ච ජවනානි, ද්වෙ තදාරම්මණානි, එකං චුතිචිත්තන්ති පඤ්චදස චිත්තක්ඛණා අතීතා හොන්ති. අථාවසෙසඑකචිත්තක්ඛණායුකෙ තස්මිඤ්ඤෙව ආරම්මණෙ පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති. අයම්පි අතීතාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා පච්චුප්පන්නාරම්මණා පටිසන්ධි. එස තාව අතීතාරම්මණාය සුගතිචුතියා අනන්තරා අතීතපච්චුප්පන්නාරම්මණාය දුග්ගතිපටිසන්ධියා පවත්තනාකාරො.

624. දුග්ගතියං ඨිතස්ස පන උපචිතානවජ්ජකම්මස්ස වුත්තනයෙනෙව තං අනවජ්ජකම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡතීති කණ්හපක්ඛෙ සුක්කපක්ඛං ඨපෙත්වා සබ්බං පුරිමනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. අයං අතීතාරම්මණාය දුග්ගතිචුතියා අනන්තරා අතීතපච්චුප්පන්නාරම්මණාය සුගතිපටිසන්ධියා පවත්තනාකාරො.

625. සුගතියං ඨිතස්ස පන උපචිතානවජ්ජකම්මස්ස ''තානිස්ස තස්මිං සමයෙ ඔලම්බන්ති''තිආදිවචනතො මරණමඤ්චෙ නිපන්නස්ස යථූපචිතං අනවජ්ජකම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡති. තඤ්ච ඛො උපචිතකාමාවචරානවජ්ජකම්මස්සෙව. උපචිතමහග්ගතකම්මස්ස පන කම්මනිමිත්තමෙව ආපාථමාගච්ඡති. තං ආරබ්භ උප්පන්නාය තදාරම්මණපරියොසානාය සුද්ධාය වා ජවනවීථියා අනන්තරං භවඞ්ගවිසයං ආරම්මණං කත්වා චුතිචිත්තං උප්පජ්ජති. තස්මිං නිරුද්ධෙ තමෙව ආපාථගතං කම්මං වා කම්මනිමිත්තං වා ආරබ්භ අනුපච්ඡින්නකිලෙසබලවිනාමිතං සුගතිපරියාපන්නං පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති. අයං අතීතාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා අතීතාරම්මණා වා නවත්තබ්බාරම්මණා වා පටිසන්ධි.

අපරස්ස මරණසමයෙ කාමාවචරඅනවජ්ජකම්මවසෙන මනුස්සලොකෙ මාතුකුච්ඡිවණ්ණසඞ්ඛාතං වා දෙවලොකෙ උය්‍යානවිමානකප්පරුක්ඛාදිවණ්ණසඞ්ඛාතං වා සුගතිනිමිත්තං මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡති, තස්ස දුග්ගතිනිමිත්තෙ දස්සිතානුක්කමෙනෙව චුතිචිත්තානන්තරං පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති. අයං අතීතාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා පච්චුප්පන්නාරම්මණා පටිසන්ධි.

අපරස්ස මරණසමයෙ ඤාතකා ''අයං තාත තවත්ථාය බුද්ධපූජා කරීයති චිත්තං පසාදෙහී''ති වත්වා පුප්ඵදාමපටාකාදිවසෙන රූපාරම්මණං වා, ධම්මස්සවනතූරියපූජාදිවසෙන සද්දාරම්මණං වා, ධූමවාසගන්ධාදිවසෙන ගන්ධාරම්මණං වා, ''ඉදං තාත සායස්සු තවත්ථාය දාතබ්බදෙය්‍යධම්ම''න්ති වත්වා මධුඵාණිතාදිවසෙන රසාරම්මණං වා, ''ඉදං තාත ඵුසස්සු තවත්ථාය දාතබ්බදෙය්‍යධම්ම''න්ති වත්වා චීනපට්ටසොමාරපට්ටාදිවසෙන ඵොට්ඨබ්බාරම්මණං වා පඤ්චද්වාරෙ උපසංහරන්ති, තස්ස තස්මිං ආපාථගතෙ රූපාදිආරම්මණෙ යථාක්කමෙන උප්පන්නවොට්ඨබ්බනාවසානෙ මරණස්ස ආසන්නභාවෙන මන්දීභූතවෙගත්තා පඤ්ච ජවනානි, ද්වෙ තදාරම්මණානි ච උප්පජ්ජන්ති. තතො භවඞ්ගවිසයං ආරම්මණං කත්වා එකං චුතිචිත්තං, තදවසානෙ තස්මිඤ්ඤෙව එකචිත්තක්ඛණට්ඨිතිකෙ ආරම්මණෙ පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති. අයම්පි අතීතාරම්මණාය චුතියා අනන්තරා පච්චුප්පන්නාරම්මණා පටිසන්ධි.

626. අපරස්ස පන පථවීකසිණජ්ඣානාදිවසෙන පටිලද්ධමහග්ගතස්ස සුගතියං ඨිතස්ස මරණසමයෙ කාමාවචරකුසලකම්ම-කම්මනිමිත්ත-ගතිනිමිත්තානං වා අඤ්ඤතරං, පථවීකසිණාදිකං වා නිමිත්තං, මහග්ගතචිත්තං වා මනොද්වාරෙ ආපාථමාගච්ඡති, චක්ඛුසොතානං වා අඤ්ඤතරස්මිං කුසලුප්පත්තිහෙතුභූතං පණීතමාරම්මණං ආපාථමාගච්ඡති, තස්ස යථාක්කමෙන උප්පන්නවොට්ඨබ්බනාවසානෙ මරණස්ස ආසන්නභාවෙන මන්දීභූතවෙගත්තා පඤ්ච ජවනානි උප්පජ්ජන්ති. මහග්ගතගතිකානං පන තදාරම්මණං නත්ථි, තස්මා ජවනානන්තරංයෙව භවඞ්ගවිසයං ආරම්මණං කත්වා එකං චුතිචිත්තං උප්පජ්ජති. තස්සාවසානෙ කාමාවචරමහග්ගතසුගතීනං අඤ්ඤතරසුගතිපරියාපන්නං යථූපට්ඨිතෙසු ආරම්මණෙසු අඤ්ඤතරාරම්මණං පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති. අයං නවත්තබ්බාරම්මණාය සුගතිචුතියා අනන්තරා අතීතපච්චුප්පන්නනවත්තබ්බාරම්මණානං අඤ්ඤතරාරම්මණා පටිසන්ධි.

එතෙනානුසාරෙන ආරුප්පචුතියාපි අනන්තරා පටිසන්ධි වෙදිතබ්බා. අයං අතීතනවත්තබ්බාරම්මණාය සුගතිචුතියා අනන්තරා අතීතනවත්තබ්බපච්චුප්පන්නාරම්මණාය පටිසන්ධියා පවත්තනාකාරො.

627. දුග්ගතියං ඨිතස්ස පන පාපකම්මිනො වුත්තනයෙනෙව තං කම්මං කම්මනිමිත්තං ගතිනිමිත්තං වා මනොද්වාරෙ. පඤ්චද්වාරෙ වා පන අකුසලුප්පත්ති හෙතුභූතං ආරම්මණං ආපාථමාගච්ඡති, අථස්ස යථාක්කමෙන චුතිචිත්තාවසානෙ දුග්ගතිපරියාපන්නං තෙසු ආරම්මණෙසු අඤ්ඤතරාරම්මණං පටිසන්ධිචිත්තං උප්පජ්ජති. අයං අතීතාරම්මණාය දුග්ගතිචුතියා අනන්තරා අතීතපච්චුප්පන්නාරම්මණාය පටිසන්ධියා පවත්තනාකාරොති. එත්තාවතා එකූනවීසතිවිධස්සාපි විඤ්ඤාණස්ස පටිසන්ධිවසෙන පවත්ති දීපිතා හොති.

628. තයිදං සබ්බම්පි එවං,

> පවත්තමානං සන්ධිම්හි, ද්වෙධා කම්මෙන වත්තති;
> මිස්සාදීහි ච භෙදෙහි, භෙදස්ස දුවිධාදිකො.

ඉදඤ්හි එකූනවීසතිවිධම්පි විපාකවිඤ්ඤාණං පටිසන්ධිම්හි පවත්තමානා ද්වෙධා කම්මෙන වත්තති. යථාසකඤ්හි එකස්ස ජනකකම්මං නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන චෙව උපනිස්සයපච්චයෙන ච පච්චයො හොති. වුත්තඤ්හෙතං ''කුසලාකුසලං කම්මං විපාකස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.423). එවං වත්තමානස්ස පනස්ස මිස්සාදීහි භෙදෙහි දුවිධාදිකොපි භෙදො වෙදිතබ්බො.

සෙය්‍යථිදං – ඉදඤ්හි පටිසන්ධිවසෙන එකධා පවත්තමානම්පි රූපෙන සහ මිස්සාමිස්සභෙදතො දුවිධං. කාමරූපාරූපභවභෙදතො තිවිධං. අණ්ඩජජලාබුජ-සංසෙදජ-ඔපපාතිකයොනිවසෙන චතුබ්බිධං. ගතිවසෙන පඤ්චවිධං. විඤ්ඤාණට්ඨිතිවසෙන සත්තවිධං. සත්තාවාසවසෙන අට්ඨවිධං හොති.

629. තත්ථ,

මිස්සං ද්විධා භාවභෙදා, සභාවං තත්ථ ච ද්විධා;
ද්වෙ වා තයො වා දසකා, ඔමතො ආදිනා සහ.

මිස්සං ද්විධා භාවභෙදාති යං හෙතං එත්ථ අඤ්ඤත්‍ර අරූපභවා රූපමිස්සං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති, තං රූපභවෙ ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියසඞ්ඛාතෙන භාවෙන විනා උප්පත්තිතො. කාමභවෙ අඤ්ඤත්‍ර ජාතිපණ්ඩකපටිසන්ධියා භාවෙන සහ උප්පත්තිතො ස-භාවං, අ-භාවන්ති දුවිධං හොති.

සභාවං තත්ථ ච ද්විධාති තත්ථාපි ච යං ස-භාවං, තං ඉත්ථිපුරිසභාවානං අඤ්ඤතරෙන සහ උප්පත්තිතො දුවිධමෙව හොති.

ද්වෙ වා තයො වා දසකා ඔමතො ආදිනා සහාති යං හෙතමෙත්ථ ''මිස්සං අමිස්ස''න්ති දුකෙ ආදිභූතං රූපමිස්සං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං, තෙන සහ වත්ථුකායදසකවසෙන ද්වෙ වා, වත්ථුකායභාවදසකවසෙන තයො වා දසකා ඔමතො උප්පජ්ජන්ති, නත්ථි ඉතො පරං රූපපරිහානීති. තං පනෙතං එවං ඔමකපරිමාණං උප්පජ්ජමානං අණ්ඩජජලාබුජනාමිකාසු ද්වීසු යොනීසු ජාතිඋණ්ණාය එකෙන අංසුනා උද්ධටසප්පිමණ්ඩප්පමාණං කලලන්ති ලද්ධසඞ්ඛං හුත්වා උප්පජ්ජති. තත්ථ යොනීනං ගතිවසෙන සම්භවභෙදො වෙදිතබ්බො.

630. එතාසු හි,

නිරයෙ භුම්මවජ්ජෙසු, දෙවෙසු ච න යොනියො;
තිස්සො පුරිමිකා හොන්ති, චතස්සොපි ගතිත්තයෙ.

තත්ථ **දෙවෙසු චාති** චසද්දෙන යථා නිරයෙ ච භුම්මවජ්ජෙසු ච දෙවෙසු, එවං නිජ්ඣාමතණ්හිකපෙතෙසු ච පුරිමිකා තිස්සො යොනියො න සන්තීති වෙදිතබ්බා. ඔපපාතිකා එව හි තෙ හොන්ති. සෙසෙ පන තිරච්ඡානපෙත්තිවිසයමනුස්සසඞ්ඛාතෙ ගතිත්තයෙ පුබ්බෙ වජ්ජිතභුම්මදෙවෙසු ච චතස්සොපි යොනියො හොන්ති. තත්ථ,

තිංස නව චෙව රූපීසු, සත්තති උක්කංසතොථ රූපානි;
සංසෙදූපපාතයොනිසු, අථ වා අවකංසතො තිංස.

රූපීබ්‍රහ්මෙසු තාව ඔපපාතිකයොනිකෙසු චක්ඛුසොතවත්ථුදසකානං ජීවිතනවකස්ස චාති චතුන්නං කලාපානං වසෙන තිංස ච නව ච පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙන සහ රූපානි උප්පජ්ජන්ති. රූපී බ්‍රහ්මෙ පන ඨපෙත්වා අඤ්ඤෙසු සංසෙදජඔපපාතිකයොනිකෙසු උක්කංසතො චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායවත්ථුභාවදසකානං වසෙන සත්තති, තානි ච නිච්චං දෙවෙසු. තත්ථ වණ්ණො ගන්ධො රසො ඔජා චතස්සො චාපි ධාතුයො චක්ඛුපසාදො ජීවිතන්ති අයං දසරූපපරිමාණො රූපපුඤ්ජො චක්ඛුදසකො නාම. එවං සෙසා වෙදිතබ්බා . අවකංසතො පන ජච්චන්ධබධිරඅඝානකනපුංසකස්ස ජිව්හාකායවත්ථුදසකානං වසෙන තිංස රූපානි උප්පජ්ජන්ති. උක්කංසාවකංසානං පන අන්තරෙ අනුරූපතො විකප්පො වෙදිතබ්බො.

631. එවං විදිත්වා පුන,

ඛන්ධාරම්මණගතිහෙතු-වෙදනාපීතිවිතක්කවිචාරෙහි;
භෙදාභෙදවිසෙසො, චුතිසන්ධීනං පරිඤ්ඤෙය්‍යො.

යා හෙසා මිස්සාමිස්සතො දුවිධා පටිසන්ධි, යා චස්සා අතීතානන්තරා චුති, තාසං ඉමෙහි ඛන්ධාදීහි භෙදාභෙදවිසෙසො ඤාතබ්බොති අත්ථො.

කථං? කදාචි හි චතුක්ඛන්ධාය ආරුප්පචුතියා අනන්තරා චතුක්ඛන්ධාව ආරම්මණතොපි අභින්නා පටිසන්ධි හොති. කදාචි අමහග්ගතබහිද්ධාරම්මණාය මහග්ගතඅජ්ඣත්තාරම්මණා. අයං තාව අරූපභූමීසුයෙව නයො. කදාචි පන චතුක්ඛන්ධාය අරූපචුතියා අනන්තරා පඤ්චක්ඛන්ධා කාමාවචරපටිසන්ධි . කදාචි පඤ්චක්ඛන්ධාය කාමාවචරචුතියා රූපාවචරචුතියා වා අනන්තරා චතුක්ඛන්ධා අරූපපටිසන්ධි. එවං අතීතාරම්මණාය චුතියා පච්චුප්පන්නාරම්මණා පටිසන්ධි. එකච්චසුගතිචුතියා එකච්චදුග්ගතිපටිසන්ධි. අහෙතුකචුතියා සහෙතුකපටිසන්ධි. දුහෙතුකචුතියා තිහෙතුකපටිසන්ධි. උපෙක්ඛාසහගතචුතියා සොමනස්සසහගතපටිසන්ධි. අප්පීතිකචුතියා සප්පීතිකපටිසන්ධි. අවිතක්කචුතියා සවිතක්කපටිසන්ධි. අවිචාරචුතියා සවිචාරපටිසන්ධි. අවිතක්කාවිචාරචුතියා සවිතක්කසවිචාරපටිසන්ධීති තස්ස තස්ස විපරීතතො ච යථායොගං යොජෙතබ්බං.

632. ලද්ධපච්චයමිති ධම්මමත්තමෙතං භවන්තරමුපෙති;
නාස්ස තතො සඞ්කන්ති, න තතො හෙතුං විනා හොති.

ඉති හෙතං ලද්ධපච්චයං රූපාරූපධම්මමත්තං උප්පජ්ජමානං භවන්තරමුපෙතීති වුච්චති, න සත්තො, න ජීවො. තස්ස ච නාපි අතීතභවතො ඉධ සඞ්කන්ති අත්ථි. නාපි තතො හෙතුං විනා ඉධ පාතුභාවො. තයිදං පාකටෙන මනුස්සචුතිපටිසන්ධික්කමෙන පකාසයිස්සාම.

අතීතභවස්මිං හි සරසෙන උපක්කමෙන වා සමාසන්නමරණස්ස අසය්හානං සබ්බඞ්ගපච්චඞ්ගසන්ධිබන්ධනච්ඡෙදකානං මාරණන්තිකවෙදනාසත්ථානං සන්නිපාතං අසහන්තස්ස ආතපෙ පක්ඛිත්තහරිතතාලපණ්ණමිව කමෙන උපසුස්සමානෙ සරීරෙ නිරුද්ධෙසු චක්ඛාදීසු ඉන්ද්‍රියෙසු හදයවත්ථුමත්තෙ පතිට්ඨිතෙසු කායින්ද්‍රියමනින්ද්‍රියජීවිතින්ද්‍රියෙසු තඞ්ඛණාවසෙසහදයවත්ථුසන්නිස්සිතං විඤ්ඤාණං ගරුකසමාසෙවිතාසන්නපුබ්බකතානං අඤ්ඤතරං ලද්ධාවසෙසපච්චයසඞ්ඛාරසඞ්ඛාතං කම්මං, තදුපට්ඨාපිතං වා කම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තසඞ්ඛාතං විසයං ආරබ්භ පවත්තති. තදෙවං පවත්තමානං තණ්හාවිජ්ජානං අප්පහීනත්තා අවිජ්ජාපටිච්ඡාදිතාදීනවෙ තස්මිං විසයෙ තණ්හා නාමෙති, සහජාතසඞ්ඛාරා ඛිපන්ති. තං සන්තතිවසෙන තණ්හාය නාමියමානං සඞ්ඛාරෙහි ඛිප්පමානං ඔරිමතීරරුක්ඛවිනිබද්ධරජ්ජුමාලම්බිත්වා මාතිකාතික්කමකො විය පුරිමඤ්ච නිස්සයං ජහති, අපරඤ්ච කම්මසමුට්ඨාපිතං නිස්සයං අස්සාදයමානං වා අනස්සාදයමානං වා ආරම්මණාදීහියෙව පච්චයෙහි පවත්තතීති.

එත්ථ ච පුරිමං චවනතො චුති. පච්ඡිමං භවන්තරාදිපටිසන්ධානතො පටිසන්ධීති වුච්චති . තදෙතං නාපි පුරිමභවා ඉධාගතං, නාපි තතො කම්මසඞ්ඛාරනතිවිසයාදිහෙතුං විනා පාතුභූතන්ති වෙදිතබ්බං.

633. සියුං නිදස්සනානෙත්ථ, පටිඝොසාදිකා අථ;
සන්තානබන්ධතො නත්ථි, එකතා නාපි නානතා.

එත්ථ චෙතස්ස විඤ්ඤාණස්ස පුරිමභවතො ඉධ අනාගමනෙ, අතීතභවපරියාපන්නහෙතූහි ච උප්පාදෙ පටිඝොස-පදීප-මුද්දා-පටිබිම්බප්පකාරා ධම්මා නිදස්සනානි සියුං. යථා හි පටිඝොස-පදීප-මුද්දා-ඡායා සද්දාදිහෙතුකා හොන්ති අඤ්ඤත්‍ර අගන්ත්වා එවමෙවං ඉදං චිත්තං.

එත්ථ ච **සන්තානබන්ධතො නත්ථි එකතා නාපි නානතා**. යදි හි සන්තානබන්ධෙ සති එකන්තමෙකතා භවෙය්‍ය, න ඛීරතො දධි සම්භූතං සියා. අථාපි එකන්තනානතා භවෙය්‍ය, න ඛීරස්සාධීනො දධි සියා. එස නයො සබ්බහෙතුහෙතුසමුප්පන්නෙසු. එවඤ්ච සති සබ්බලොකවොහාරලොපො සියා, සො ච අනිට්ඨො. තස්මා එත්ථ න එකන්තමෙකතා වා නානතා වා උපගන්තබ්බාති.

634. එත්ථාහ – නනු එවං අසඞ්කන්තිපාතුභාවෙ සති යෙ ඉමස්මිං මනුස්සත්තභාවෙ ඛන්ධා, තෙසං නිරුද්ධත්තා, ඵලපච්චයස්ස ච කම්මස්ස තත්ථ අගමනතො අඤ්ඤස්ස අඤ්ඤතො ච තං ඵලං සියා, උපභුඤ්ජකෙ ච අසති කස්ස තං ඵලං සියා, තස්මා න සුන්දරමිදං විධානන්ති. තත්‍රිදං වුච්චති –

සන්තානෙ යං ඵලං එතං, නාඤ්ඤස්ස න ච අඤ්ඤතො;
බීජානං අභිසඞ්ඛාරො, එතස්සත්ථස්ස සාධකො.

එකසන්තානස්මිං හි ඵලං උප්පජ්ජමානං තත්ථ එකන්තඑකත්තනානත්තානං පටිසිද්ධත්තා අඤ්ඤස්සාති වා අඤ්ඤතොති වා න හොති. එතස්ස ච පනත්ථස්ස බීජානං අභිසඞ්ඛාරො සාධකො. අම්බබීජාදීනං හි අභිසඞ්ඛාරෙසු කතෙසු තස්ස බීජස්ස සන්තානෙ ලද්ධපච්චයො කාලන්තරෙ ඵලවිසෙසො උප්පජ්ජමානො න අඤ්ඤබීජානං, නාපි අඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරපච්චයා උප්පජ්ජති , න ච තානි බීජානි, තෙ අභිසඞ්ඛාරා වා ඵලට්ඨානං පාපුණන්ති, එවං සම්පදමිදං වෙදිතබ්බං. විජ්ජාසිප්පොසධාදීහි චාපි බාලසරීරෙ උපයුත්තෙහි කාලන්තරෙ වුඩ්ඪසරීරාදීසු ඵලදෙහි අයමත්ථො වෙදිතබ්බො.

යම්පි වුත්තං ‘‘උපභුඤ්ජකෙ ච අසති කස්ස තං ඵලං සියා’’ති, තත්ථ,

ඵලස්සුප්පත්තියා එව, සිද්ධා භුඤ්ජකසම්මුති;
ඵලුප්පාදෙන රුක්ඛස්ස, යථා ඵලති සම්මුති.

යථා හි රුක්ඛසඞ්ඛාතානං ධම්මානං එකදෙසභූතස්ස රුක්ඛඵලස්ස උප්පත්තියා එව රුක්ඛො ඵලතීති වා ඵලිතොති වා වුච්චති, තථා දෙවමනුස්සසඞ්ඛාතානං ඛන්ධානං එකදෙසභූතස්ස උපභොගසඞ්ඛාතස්ස සුඛදුක්ඛඵලස්ස උප්පාදෙනෙව දෙවො, මනුස්සො වා උපභුඤ්ජතීති වා, සුඛිතො, දුක්ඛිතොති වා වුච්චති. තස්මා න එත්ථ අඤ්ඤෙන උපභුඤ්ජකෙන නාම කොචි අත්ථො අත්ථීති.

635. යොපි වදෙය්‍ය ‘‘එවං සන්තෙපි එතෙ සඞ්ඛාරා විජ්ජමානා වා ඵලස්ස පච්චයා සියුං, අවිජ්ජමානා වා, යදි ච විජ්ජමානා පවත්තික්ඛණෙයෙව නෙසං විපාකෙන භවිතබ්බං, අථ අවිජ්ජමානා පවත්තිතො පුබ්බෙ පච්ඡා ච නිච්චං ඵලාවහා සියු’’න්ති, සො එවං වත්තබ්බො –

කතත්තා පච්චයා එතෙ, න ච නිච්චං ඵලාවහා;
පාටිභොගාදිකං තත්ථ, වෙදිතබ්බං නිදස්සනං.

කතත්තායෙව හි සඞ්ඛාරා අත්තනො ඵලස්ස පච්චයා හොන්ති, න විජ්ජමානත්තා, අවිජ්ජමානත්තා වා. යථාහ – ‘‘කාමාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං උප්පන්නං හොති’’තිආදි (ධ. ස. 431). යථාරහස්ස ච අත්තනො ඵලස්ස පච්චයා හුත්වා න පුන ඵලාවහා හොන්ති විපාකත්තා. එතස්ස චත්ථස්ස විභාවනෙ ඉදං පාටිභොගාදිකං නිදස්සනං වෙදිතබ්බං. යථා හි ලොකෙ යො කස්සචි අත්ථස්ස නියාතනත්ථං පාටිභොගො හොති, භණ්ඩං වා කිණාති, ඉණං වා ගණ්හාති, තස්ස තං කිරියාකරණමත්තමෙව තදත්ථනියාතනාදිම්හි පච්චයො හොති, න කිරියාය විජ්ජමානත්තං, අවිජ්ජමානත්තං වා, න ච තදත්ථනියාතනාදිතො පරම්පි ධාරකොව හොති. කස්මා? නියාතනාදීනං කතත්තා. එවං කතත්තාව සඞ්ඛාරාපි අත්තනො ඵලස්ස පච්චයා හොන්ති, න ච යථාරහං ඵලදානතො පරම්පි ඵලාවහා හොන්තීති. එත්තාවතා මිස්සාමිස්සවසෙන ද්වෙධාපි වත්තමානස්ස පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස සඞ්ඛාරපච්චයා පවත්ති දීපිතා හොති.

636. ඉදානි සබ්බෙස්වෙව තෙසු බාත්තිංසවිපාකවිඤ්ඤාණෙසු සම්මොහවිඝාතත්ථං,

පටිසන්ධිපවත්තීනං, වසෙනෙතෙ භවාදිසු;
විජානිතබ්බා සඞ්ඛාරා, යථා යෙසඤ්ච පච්චයා.

තත්ථ තයො භවා, චතස්සො යොනියො, පඤ්ච ගතියො, සත්ත විඤ්ඤාණට්ඨිතියො, නව සත්තාවාසාති එතෙ **භවාදයො** නාම. එතෙසු භවාදීසු පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච එතෙ යෙසං විපාකවිඤ්ඤාණානං පච්චයා, යථා ච පච්චයා හොන්ති, තථා විජානිතබ්බාති අත්ථො.

තත්ථ පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරෙ තාව කාමාවචරඅට්ඨචෙතනාභෙදො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො අවිසෙසෙන කාමභවෙ සුගතියං නවන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං පටිසන්ධියං නානක්ඛණිකකම්මපච්චයෙන චෙව උපනිස්සයපච්චයෙන චාති ද්වෙධා පච්චයො. රූපාවචරපඤ්චකුසලචෙතනාභෙදො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො රූපභවෙ පටිසන්ධියං එව පඤ්චන්නං.

වුත්තප්පභෙදකාමාවචරො පන කාමභවෙ සුගතියං උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුමනොවිඤ්ඤාණධාතුවජ්ජානං සත්තන්නං පරිත්තවිපාකවිඤ්ඤාණානං වුත්තනයෙනෙව ද්වෙධා පච්චයො පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං. ස්වෙව රූපභවෙ පඤ්චන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං. කාමභවෙ පන දුග්ගතියං අට්ඨන්නම්පි පරිත්තවිපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං. තත්ථ නිරයෙ මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරස්ස නරකචාරිකාදීසු ඉට්ඨාරම්මණසමායොගෙ සො පච්චයො හොති, තිරච්ඡානෙසු පන පෙතමහිද්ධිකෙසු ච ඉට්ඨාරම්මණං ලබ්භතියෙව.

ස්වෙව කාමභවෙ සුගතියං සොළසන්නම්පි කුසලවිපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ ච පටිසන්ධියඤ්ච. අවිසෙසෙන පන පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො රූපභවෙ දසන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ ච පටිසන්ධියඤ්ච.

ද්වාදසාකුසලචෙතනාභෙදො අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො කාමභවෙ දුග්ගතියං එකස්ස විඤ්ඤාණස්ස තථෙව පච්චයො පටිසන්ධියං, නො පවත්තෙ. ඡන්නං පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං. සත්තන්නම්පි අකුසලවිපාකවිඤ්ඤාණානං පවත්තෙ ච පටිසන්ධියඤ්ච.

කාමභවෙ පන සුගතියං තෙසංයෙව සත්තන්නං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං. රූපභවෙ චතුන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං. සො ච ඛො කාමාවචරෙ අනිට්ඨරූපදස්සනසද්දසවනවසෙන, බ්‍රහ්මලොකෙ පන අනිට්ඨරූපාදයො නාම නත්ථි. තථා කාමාවචරදෙවලොකෙපි.

ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො අරූපභවෙ චතුන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං තථෙව පච්චයො පවත්තෙ ච පටිසන්ධියඤ්ච.

එවං තාව භවෙසු පටිසන්ධිපවත්තීනං වසෙන එතෙ සඞ්ඛාරා යෙසං පච්චයා, යථා ච පච්චයා හොන්ති, තථා විජානිතබ්බා. එතෙනෙව නයෙන යොනිආදීසුපි වෙදිතබ්බා.

637. තත්‍රිදං ආදිතො පට්ඨාය මුඛමත්තපකාසනං – ඉමෙසු හි සඞ්ඛාරෙසු යස්මා පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො තාව ද්වීසු භවෙසු පටිසන්ධිං දත්වා සබ්බමත්තනො විපාකං ජනෙති. තථා අණ්ඩජාදීසු චතූසු යොනීසු, දෙවමනුස්සසඞ්ඛාතාසු ද්වීසු ගතීසු, නානත්තකායනානත්තසඤ්ඤීනානත්තකායඑකත්තසඤ්ඤී-එකත්තකායනානත්තසඤ්ඤී-එකත්තකායඑකත්තසඤ්ඤීසඞ්ඛාතාසු චතූසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු. අසඤ්ඤසත්තාවාසෙ පනෙස රූපමත්තමෙවාභිසඞ්ඛරොතීති චතූසුයෙව සත්තාවාසෙසු ච පටිසන්ධිං දත්වා සබ්බමත්තනො විපාකං ජනෙති. තස්මා එස එතෙසු ද්වීසු භවෙසු, චතූසු යොනීසු, ද්වීසු ගතීසු, චතූසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු, චතූසු සත්තාවාසෙසු ච එකවීසතියා විපාකවිඤ්ඤාණානං වුත්තනයෙනෙව පච්චයො හොති යථාසම්භවං පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච.

අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො පන යස්මා එකස්මිංයෙව කාමභවෙ චතූසු යොනීසු, අවසෙසාසු තීසු ගතීසු , නානත්තකායඑකත්තසඤ්ඤීසඞ්ඛාතාය එකිස්සා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා, තාදිසෙයෙව ච එකස්මිං සත්තාවාසෙ පටිසන්ධිවසෙන විපච්චති, තස්මා එස එකස්මිං භවෙ, චතූසු යොනීසු, තීසු ගතීසු, එකිස්සා විඤ්ඤාණට්ඨිතියා, එකම්හි ච සත්තාවාසෙ සත්තන්නං විපාකවිඤ්ඤාණානං වුත්තනයෙනෙව පච්චයො පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච.

ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො පන යස්මා එකස්මිංයෙව අරූපභවෙ, එකිස්සා ඔපපාතිකයොනියා, එකිස්සා දෙවගතියා, ආකාසානඤ්චායතනාදිකාසු තීසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු, ආකාසානඤ්චායතනාදිකෙසු ච චතූසු සත්තාවාසෙසු පටිසන්ධිවසෙන විපච්චති, තස්මා එස එකස්මිං භවෙ, එකිස්සා යොනියා, එකිස්සා ගතියා, තීසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු, චතූසු සත්තාවාසෙසු චතුන්නං විඤ්ඤාණානං වුත්තනයෙනෙව පච්චයො හොති පටිසන්ධියං පවත්තෙ චාති. එවං,

පටිසන්ධිපවත්තීනං , වසෙනෙතෙ භවාදිසු;
විජානිතබ්බා සඞ්ඛාරා, යථා යෙසඤ්ච පච්චයාති.

අයං ''සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණ''න්ති පදස්මිං විත්ථාරකථා.

විඤ්ඤාණපච්චයානාමරූපපදවිත්ථාරකථා

638. විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපපදෙ –

විභාගා නාමරූපානං, භවාදීසු පවත්තිතො;
සඞ්ගහා පච්චයනයා, විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

විභාගා නාමරූපානන්ති එත්ථ හි **නාමන්ති** ආරම්මණාභිමුඛං නමනතො වෙදනාදයො තයො ඛන්ධා, **රූපන්ති** චත්තාරි මහාභූතානි චතුන්නඤ්ච මහාභූතානං උපාදායරූපං. තෙසං විභාගො ඛන්ධනිද්දෙසෙ වුත්තොයෙවාති. එවං තාවෙත්ථ විභාගා නාමරූපානං විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

භවාදීසු පවත්තිතොති එත්ථ ච නාමං එකං සත්තාවාසං ඨපෙත්වා සබ්බභවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසෙසසත්තාවාසෙසු පවත්තති, රූපං ද්වීසු භවෙසු, චතූසු යොනීසු, පඤ්චසු ගතීසු, පුරිමාසු චතූසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු, පඤ්චසු සත්තාවාසෙසු පවත්තති.

එවං පවත්තමානෙ ච එතස්මිං නාමරූපෙ යස්මා අභාවකගබ්භසෙය්‍යකානං අණ්ඩජානඤ්ච පටිසන්ධික්ඛණෙ වත්ථුකායදසකවසෙන රූපතො ද්වෙසන්තතිසීසානි, තයො ච අරූපිනො ඛන්ධා පාතුභවන්ති, තස්මා තෙසං විත්ථාරෙන රූපරූපතො වීසති ධම්මා, තයො ච අරූපිනො ඛන්ධාති එතෙ තෙවීසති ධම්මා විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්ති වෙදිතබ්බා. අග්ගහිතග්ගහණෙන පන එකසන්තතිසීසතො නව රූපධම්මෙ අපනෙත්වා චුද්දස. සභාවකානං භාවදසකං පක්ඛිපිත්වා තෙත්තිංස, තෙසම්පි අග්ගහිතග්ගහණෙන සන්තතිසීසද්වයතො අට්ඨාරස රූපධම්මෙ අපනෙත්වා පන්නරස.

යස්මා ච ඔපපාතිකසත්තෙසු බ්‍රහ්මකායිකාදීනං පටිසන්ධික්ඛණෙ චක්ඛුසොතවත්ථුදසකානං, ජීවිතින්ද්‍රියනවකස්ස ච වසෙන රූපතො චත්තාරි සන්තතිසීසානි, තයො ච අරූපිනො ඛන්ධා පාතුභවන්ති, තස්මා තෙසං විත්ථාරෙන රූපරූපතො එකූනචත්තාලීස ධම්මා, තයො ච අරූපිනො ඛන්ධාති එතෙ බාචත්තාලීස ධම්මා විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්ති වෙදිතබ්බා. අග්ගහිතග්ගහණෙන පන සන්තතිසීසත්තයතො සත්තවීසති ධම්මෙ අපනෙත්වා පන්නරස.

කාමභවෙ පන යස්මා සෙසඔපපාතිකානං, සංසෙදජානං වා සභාවකපරිපුණ්ණායතනානං පටිසන්ධික්ඛණෙ රූපතො සත්ත සන්තතිසීසානි, තයො ච අරූපිනො ඛන්ධා පාතුභවන්ති, තස්මා තෙසං විත්ථාරෙන රූපරූපතො සත්තති ධම්මා, තයො ච අරූපිනො ඛන්ධාති එතෙ තෙසත්තති ධම්මා විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්ති වෙදිතබ්බා. අග්ගහිතග්ගහණෙන පන රූපසන්තතිසීසඡක්කතො චතුපඤ්ඤාස ධම්මෙ අපනෙත්වා එකූනවීසති. එස උක්කංසො. අවකංසෙන පන තංතංරූපසන්තතිසීසවිකලානං තස්ස තස්ස වසෙන හාපෙත්වා හාපෙත්වා සඞ්ඛෙපතො විත්ථාරතො ච පටිසන්ධියං විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපසඞ්ඛා වෙදිතබ්බා.

අරූපීනං පන තයොව අරූපිනො ඛන්ධා. අසඤ්ඤීනං රූපතො ජීවිතින්ද්‍රියනවකමෙවාති. එස තාව පටිසන්ධියං නයො.

පවත්තෙ පන සබ්බත්ථ රූපප්පවත්තිදෙසෙ පටිසන්ධිචිත්තස්ස ඨිතික්ඛණෙ පටිසන්ධිචිත්තෙන සහ පවත්තඋතුතො උතුසමුට්ඨානං සුද්ධට්ඨකං පාතුභවති. පටිසන්ධිචිත්තං පන රූපං න සමුට්ඨාපෙති. තඤ්හි යථා පපාතෙ පතිතපුරිසො පරස්ස පච්චයො හොතුං න සක්කොති, එවං වත්ථුදුබ්බලතාය දුබ්බලත්තා රූපං සමුට්ඨාපෙතුං න සක්කොති. පටිසන්ධිචිත්තතො පන උද්ධං පඨමභවඞ්ගතො පභුති චිත්තසමුට්ඨානං සුද්ධට්ඨකං, සද්දපාතුභාවකාලෙ

පටිසන්ධික්ඛණතො උද්ධං පවත්තඋතුතො චෙව චිත්තතො ච සද්දනවකං, යෙ පන කබළීකාරාහාරූපජීවිනො ගබ්භසෙය්‍යකසත්තා, තෙසං,

> ''යඤ්චස්ස භුඤ්ජති මාතා, අන්නං පානඤ්ච භොජනං;
> තෙන සො තත්ථ යාපෙති, මාතුකුච්ඡිගතො නරො''ති. –

වචනතො මාතරා අජ්ඣොහරිතාහාරෙන අනුගතෙ සරීරෙ, ඔපපාතිකානං සබ්බපඨමං අත්තනො මුඛගතං ඛෙළං අජ්ඣොහරණකාලෙ ආහාරසමුට්ඨානං සුද්ධට්ඨකන්ති ඉදං ආහාරසමුට්ඨානස්ස සුද්ධට්ඨකස්ස, උතුචිත්තසමුට්ඨානානඤ්ච උක්කංසතො ද්වින්නං නවකානං වසෙන ඡබ්බීසතිවිධං, පුබ්බෙ එකෙකචිත්තක්ඛණෙ තික්ඛත්තුං උප්පජ්ජමානං වුත්තං කම්මසමුට්ඨානඤ්ච සත්තතිවිධන්ති ඡන්නවුතිවිධං රූපං, තයො ච අරූපිනො ඛන්ධාති සමාසතො නවනවුති ධම්මා. යස්මා වා සද්දො අනියතො කදාචිදෙව පාතුභාවතො, තස්මා දුවිධම්පි තං අපනෙත්වා ඉමෙ සත්තනවුති ධම්මා යථාසම්භවං සබ්බසත්තානං විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්ති වෙදිතබ්බං. තෙසං හි සුත්තානම්පි පමත්තානම්පි ඛාදන්තානම්පි පිවන්තානම්පි දිවා ච රත්තිඤ්ච එතෙ විඤ්ඤාණපච්චයා පවත්තන්ති. තඤ්ච නෙසං විඤ්ඤාණපච්චයභාවං පරතො වණ්ණයිස්සාම.

යම්පනෙතමෙත්ථ කම්මජරූපං, තං භවයොනිගතිඨිතිසත්තාවාසෙසු සබ්බපඨමං පතිට්ඨහන්තම්පි තිසමුට්ඨානිකරූපෙන අනුපත්ථද්ධං න සක්කොති සණ්ඨාතුං, නාපි තිසමුට්ඨානිකං තෙන අනුපත්ථද්ධං. අථ ඛො වාතබ්භාහතාපි චතුද්දිසා වවත්ථාපිතා නළකලාපියො විය, ඌමිවෙගබ්භාහතාපි මහාසමුද්දෙ කත්ථචි ලද්ධපතිට්ඨා භින්නවාහනිකා විය ච අඤ්ඤමඤ්ඤුපත්ථද්ධානෙවෙතානි අපතමානානි සණ්ඨහිත්වා එකම්පි වස්සං ද්වෙපි වස්සානි…පෙ…. වස්සසතම්පි යාව තෙසං සත්තානං ආයුක්ඛයො වා පුඤ්ඤක්ඛයො වා, තාව පවත්තන්තීති. එවං භවාදීසු පවත්තිතොපෙත්ථ විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

639. **සඞ්ගහාති** එත්ථ ච යං ආරුප්පෙ පවත්තිපටිසන්ධීසු, පඤ්චවොකාරභවෙ ච පවත්තියං විඤ්ඤාණපච්චයා නාමමෙව, යඤ්ච අසඤ්ඤෙසු සබ්බත්ථ, පඤ්චවොකාරභවෙ ච පවත්තියං විඤ්ඤාණපච්චයා රූපමෙව, යඤ්ච පඤ්චවොකාරභවෙ සබ්බත්ථ විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, තං සබ්බං නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපඤ්ච නාමරූපන්ති එවං එකදෙසසරූපෙකසෙසනයෙන සඞ්ගහෙත්වා විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්ති වෙදිතබ්බං.

අසඤ්ඤෙසු විඤ්ඤාණාභාවා අයුත්තන්ති චෙ, නායුත්තං. ඉදම්පි,

> නාමරූපස්ස යං හෙතු, විඤ්ඤාණං තං ද්විධා මතං;
> විපාකමවිපාකඤ්ච, යුත්තමෙව යතො ඉදං.

යඤ්හි නාමරූපස්ස හෙතු විඤ්ඤාණං, තං විපාකාවිපාකභෙදතො ද්වෙධා මතං. ඉදඤ්ච අසඤ්ඤසත්තෙසු කම්මසමුට්ඨානත්තා පඤ්චවොකාරභවෙ පවත්තඅභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණපච්චයා රූපං. තථා පඤ්චවොකාරෙ පවත්තියං කුසලාදිචිත්තක්ඛණෙ කම්මසමුට්ඨානන්ති යුත්තමෙව ඉදං. එවං සඞ්ගහතොපෙත්ථ විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

640. **පච්චයනයාති** එත්ථ හි,

> නාමස්ස පාකවිඤ්ඤාණං, නවධා හොති පච්චයො;
> වත්ථුරූපස්ස නවධා, සෙසරූපස්ස අට්ඨධා.
>
> අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණං, හොති රූපස්ස එකධා;
> තදඤ්ඤං පන විඤ්ඤාණං, තස්ස තස්ස යථාරහං.

යඤ්හෙතං පටිසන්ධියං පවත්තියං වා විපාකසඞ්ඛාතං නාමං, තස්ස රූපමිස්සස්ස වා අමිස්සස්ස වා පටිසන්ධිකං වා අඤ්ඤං වා විපාකවිඤ්ඤාණං සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තවිපාකාහාරින්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි නවධා පච්චයො හොති.

වත්ථුරූපස්ස පටිසන්ධියං සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකාහාරින්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි නවධා පච්චයො හොති. ඨපෙත්වා පන වත්ථුරූපං සෙසරූපස්ස ඉමෙසු නවසු අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයං අපනෙත්වා සෙසෙහි අට්ඨහි පච්චයෙහි පච්චයො හොති.

අභිසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණං පන අසඤ්ඤසත්තරූපස්ස වා පඤ්චවොකාරභවෙ වා කම්මජස්ස රූපස්ස සුත්තන්තිකපරියායතො උපනිස්සයවසෙන එකධාව පච්චයො හොති. අවසෙසං පඨමභවඞ්ගතො පභුති සබ්බම්පි විඤ්ඤාණං තස්ස තස්ස නාමරූපස්ස යථාරහං පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බං. විත්ථාරතො පන තස්ස පච්චයනයෙ දස්සියමානෙ සබ්බාපි පට්ඨානකථා විත්ථාරෙතබ්බා හොතීති න නං ආරභාම.

තත්ථ සියා – කථං පනෙතං ජානිතබ්බං ''පටිසන්ධිනාමරූපං විඤ්ඤාණපච්චයා හොතී''ති? සුත්තතො යුත්තිතො ච. සුත්තෙ හි ''චිත්තානුපරිවත්තිනො ධම්මා''තිආදිනා (ධ. ස. දුකමාතිකා 62) නයෙන බහුධා වෙදනාදීනං විඤ්ඤාණපච්චයතා සිද්ධා. යුත්තිතො පන,

චිත්තජෙන හි රූපෙන, ඉධ දිට්ඨෙන සිජ්ඣති;
අදිට්ඨස්සාපි රූපස්ස, විඤ්ඤාණං පච්චයො ඉති.

චිත්තෙ හි පසන්නෙ අප්පසන්නෙ වා තදනුරූපානි රූපානි උප්පජ්ජමානානි දිට්ඨානි. දිට්ඨෙන ච අදිට්ඨස්ස අනුමානං හොතීති ඉමිනා ඉධ දිට්ඨෙන චිත්තජරූපෙන අදිට්ඨස්සාපි පටිසන්ධිරූපස්ස විඤ්ඤාණං පච්චයො හොතීති ජානිතබ්බමෙතං. කම්මසමුට්ඨානස්සාපි හි තස්ස චිත්තසමුට්ඨානස්සෙව විඤ්ඤාණපච්චයතා පට්ඨානෙ ආගතාති. එවං පච්චයනයතොපෙත්ථ විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති.

අයං ''විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප''න්ති පදස්මිං විත්ථාරකථා.

නාමරූපපච්චයාසළායතනපදවිත්ථාරකථා

641. නාමරූපපච්චයා සළායතනපදෙ –

නාමං ඛන්ධත්තයං රූපං, භූතවත්ථාදිකං මතං;
කතෙකසෙසං තං තස්ස, තාදිසස්සෙව පච්චයො.

යඤ්හෙතං සළායතනස්සෙව පච්චයභූතං නාමරූපං, තත්ථ නාමන්ති වෙදනාදික්ඛන්ධත්තයං, රූපං පන සසන්තතිපරියාපන්නං නියමතො චත්තාරි භූතානි ඡ වත්ථූනි ජීවිතින්ද්‍රියන්ති එවං භූතවත්ථාදිකං මතන්ති වෙදිතබ්බං. තං පන නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපඤ්ච නාමරූපන්ති එවං කතෙකසෙසං ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්ච සළායතනන්ති එවං කතෙකසෙසස්සෙව සළායතනස්ස පච්චයොති වෙදිතබ්බං. කස්මා? යස්මා ආරුප්පෙ නාමමෙව පච්චයො, තඤ්ච ඡට්ඨායතනස්සෙව න අඤ්ඤස්ස. ''නාමපච්චයා ඡට්ඨායතන''න්ති (විභ. 322) හි විභඞ්ගෙ වුත්තං.

තත්ථ සියා – කථං පනෙතං ජානිතබ්බං ''නාමරූපං සළායතනස්ස පච්චයො''ති? නාමරූපභාවෙ භාවතො. තස්ස තස්ස හි නාමස්ස රූපස්ස ච භාවෙ තං තං ආයතනං හොති, න අඤ්ඤථා. සා පනස්ස තබ්භාවභාවිතා පච්චයනයස්මිංයෙව ආවිභවිස්සති. තස්මා,

පටිසන්ධියා පවත්තෙ වා, හොති යං යස්ස පච්චයො;
යථා ච පච්චයො හොති, තථා නෙය්‍යං විභාවිනා.

තත්‍රායමත්ථදීපනා –

නාමමෙව හි ආරුප්පෙ, පටිසන්ධිපවත්තිසු;
පච්චයො සත්තධා ඡධා, හොති තං අවකංසතො.

කථං? **පටිසන්ධියං** තාව අවකංසතො සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තවිපාකඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි සත්තධා නාමං ඡට්ඨායතනස්ස පච්චයො හොති. කිඤ්චි පනෙත්ථ හෙතුපච්චයෙන, කිඤ්චි ආහාරපච්චයෙනාති එවං අඤ්ඤථාපි පච්චයො හොති, තස්ස වසෙන උක්කංසාවකංසො වෙදිතබ්බො.

පවත්තෙපි විපාකං වුත්තනයෙනෙව පච්චයො හොති, ඉතරං පන අවකංසතො වුත්තප්පකාරෙසු පච්චයෙසු විපාකපච්චයවජ්ජෙහි ඡහි පච්චයෙහි පච්චයො හොති. කිඤ්චි පනෙත්ථ හෙතුපච්චයෙන, කිඤ්චි ආහාරපච්චයෙනාති එවං අඤ්ඤථාපි පච්චයො හොති, තස්ස වසෙන උක්කංසාවකංසො වෙදිතබ්බො.

අඤ්ඤස්මිම්පි භවෙ නාමං, තථෙව පටිසන්ධියං;
ඡට්ඨස්ස ඉතරෙසං තං, ඡහාකාරෙහි පච්චයො.

ආරුප්පතො හි අඤ්ඤස්මිම්පි පඤ්චවොකාරභවෙ තං විපාකනාමං හදයවත්ථුනො සහායං හුත්වා ඡට්ඨස්ස මනායතනස්ස යථා ආරුප්පෙ වුත්තං, තථෙව අවකංසතො සත්තධා පච්චයො හොති. ඉතරෙසං පන තං පඤ්චන්නං චක්ඛායතනාදීනං චතුමහාභූතසහායං හුත්වා සහජාතනිස්සයවිපාකවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන ඡහාකාරෙහි පච්චයො හොති. කිඤ්චි පනෙත්ථ හෙතුපච්චයෙන, කිඤ්චි ආහාරපච්චයෙනාති එවං අඤ්ඤථාපි පච්චයො හොති, තස්ස වසෙන උක්කංසාවකංසො වෙදිතබ්බො.

පවත්තෙපි තථා හොති, පාකං පාකස්ස පච්චයො;

අපාකං අවිපාකස්ස, ඡධා ඡට්ඨස්ස පච්චයො.

පවත්තෙපි හි පඤ්චවොකාරභවෙ යථා පටිසන්ධියං, තථෙව විපාකනාමං විපාකස්ස ඡට්ඨායතනස්ස අවකංසතො සත්තධා පච්චයො හොති. අවිපාකං පන අවිපාකස්ස ඡට්ඨස්ස අවකංසතොව තතො විපාකපච්චයං අපනෙත්වා ඡධා පච්චයො හොති. වුත්තනයෙනෙව පනෙත්ථ උක්කංසාවකංසො වෙදිතබ්බො.

තත්ථෙව සෙසපඤ්චන්නං, විපාකං පච්චයො භවෙ;
චතුධා අවිපාකම්පි, එවමෙව පකාසිතං.

තත්ථෙව හි පවත්තෙ සෙසානං චක්ඛායතනාදීනං පඤ්චන්නං චක්ඛුපසාදාදිවත්ථුකං ඉතරම්පි විපාකනාමං පච්ඡාජාතවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි චතුධා පච්චයො හොති. යථා ච විපාකං, අවිපාකම්පි එවමෙව පකාසිතං. තස්මා කුසලාදිභෙදම්පි තෙසං චතුධා පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බං. එවං තාව නාමමෙව පටිසන්ධියං පවත්තෙ වා යස්ස යස්ස ආයතනස්ස පච්චයො හොති, යථා ච පච්චයො හොති, තථා වෙදිතබ්බං.

රූපං පනෙත්ථ ආරුප්පෙ, භවෙ භවති පච්චයො;
න එකායතනස්සාපි, පඤ්චක්ඛන්ධභවෙ පන.

රූපතො සන්ධියං වත්ථු, ඡධා ඡට්ඨස්ස පච්චයො;
භූතානි චතුධා හොන්ති, පඤ්චන්නං අවිසෙසතො.

රූපතො හි පටිසන්ධියං වත්ථුරූපං ඡට්ඨස්ස මනායතනස්ස සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි ඡධා පච්චයො හොති. චත්තාරි පන භූතානි අවිසෙසතො පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච යං යං ආයතනං උප්පජ්ජති, තස්ස තස්ස වසෙන පඤ්චන්නම්පි චක්ඛායතනාදීනං සහජාතනිස්සයඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි චතුධා පච්චයා හොන්ති.

තිධා ජීවිතමෙතෙසං, ආහාරො ච පවත්තියං;
තානෙව ඡධා ඡට්ඨස්ස, වත්ථු තස්සෙව පඤ්චධා.

එතෙසං පන චක්ඛාදීනං පඤ්චන්නං පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච අත්ථිඅවිගතඉන්ද්‍රියවසෙන රූපජීවිතං තිධා පච්චයො හොති. ආහාරො ච අත්ථිඅවිගතාහාරවසෙන තිවිධා පච්චයො හොති, සො ච ඛො යෙ සත්තා ආහාරූපජීවිනො, තෙසං ආහාරානුගතෙ කායෙ පවත්තියංයෙව, නො පටිසන්ධියං. තානි පන පඤ්ච චක්ඛායතනාදීනි ඡට්ඨස්ස චක්ඛු සොතඝානජිව්හාකායවිඤ්ඤාණසඞ්ඛාතස්ස මනායතනස්ස නිස්සයපුරෙජාතඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන ඡභාකාරෙහි පච්චයා හොන්ති පවත්තෙ, නො පටිසන්ධියං. ඨපෙත්වා පන පඤ්චවිඤ්ඤාණානි තස්සෙව අවසෙසමනායතනස්ස වත්ථුරූපං නිස්සයපුරෙජාතවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන පඤ්චධා පච්චයො හොති පවත්තෙයෙව, නො පටිසන්ධියං. එවං රූපමෙව පටිසන්ධියං පවත්තෙ වා යස්ස යස්ස ආයතනස්ස පච්චයො හොති, යථා ච පච්චයො හොති, තථා වෙදිතබ්බං.

නාමරූපං පනුභයං, හොති යං යස්ස පච්චයො;
යථා ච තම්පි සබ්බත්ථ, විඤ්ඤාතබ්බං විභාවිනා.

සෙය්‍යථිදං . පටිසන්ධියං තාව පඤ්චවොකාරභවෙ ඛන්ධත්තයවත්ථුරූපසඞ්ඛාතං නාමරූපං ඡට්ඨායතනස්ස සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකසම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයාදීහි පච්චයො හොතීති. ඉදමෙත්ථ මුඛමත්තං. වුත්තනයානුසාරෙන පන සක්කා සබ්බං යොජෙතුන්ති න එත්ථ විත්ථාරො දස්සිතොති.

අයං ‘‘නාමරූපපච්චයා සළායතන’’න්ති පදස්මිං විත්ථාරකථා.

සළායතනපච්චයාඵස්සපදවිත්ථාරකථා

642. සළායතනපච්චයා ඵස්සපදෙ –

සළෙව ඵස්සා සඞ්ඛෙපා, චක්ඛුසම්ඵස්සආදයො;
විඤ්ඤාණමිව බාත්තිංස, විත්ථාරෙන භවන්ති තෙ.

සඞ්ඛෙපෙන හි සළායතනපච්චයා ඵස්සොති චක්ඛුසම්ඵස්සො, සොතසම්ඵස්සො, ඝානසම්ඵස්සො, ජිව්හාසම්ඵස්සො, කායසම්ඵස්සො, මනොසම්ඵස්සොති ඉමෙ චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො ඡ එව ඵස්සා භවන්ති. විත්ථාරෙන පන චක්ඛුසම්ඵස්සාදයො පඤ්ච කුසලවිපාකා, පඤ්ච අකුසලවිපාකාති දස, සෙසා බාවීසති-

ලොකියවිපාකවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා ච බාවීසතීති එවං සබ්බෙපි සඞ්ඛාරපච්චයා වුත්තවිඤ්ඤාණමිව බාත්තිංස හොන්ති.

යං පනෙතස්ස බාත්තිංසවිධස්සාපි ඵස්සස්ස පච්චයො සළායතනං, තත්ථ,

ඡට්ඨෙන සහ අජ්ඣත්තං, චක්ඛාදිං බාහිරෙහිපි;
සළායතනමිච්ඡන්ති, ඡහි සද්ධිං විචක්ඛණා.

තත්ථ යෙ තාව ''උපාදිණ්ණකපවත්තිකථා අය''න්ති සකසන්තතිපරියාපන්නමෙව පච්චයං පච්චයුප්පන්නඤ්ච දීපෙන්ති, තෙ ''ඡට්ඨායතනපච්චයා ඵස්සො''ති (විභ. 322) පාළිඅනුසාරතො ආරුප්පෙ ඡට්ඨායතනඤ්ච, අඤ්ඤත්ථ සබ්බසඞ්ගහතො සළායතනඤ්ච ඵස්සස්ස පච්චයොති එකදෙසසරූපෙකසෙසං කත්වා ඡට්ඨෙන සහ අජ්ඣත්තං චක්ඛාදිං සළායතනන්ති ඉච්ඡන්ති. තඤ්හි ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්ච සළායතනන්ත්වෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති.

යෙ පන පච්චයුප්පන්නමෙව එකසන්තතිපරියාපන්නං දීපෙන්ති, පච්චයං පන භින්නසන්තානම්පි, තෙ යං යං ආයතනං ඵස්සස්ස පච්චයො හොති, තං සබ්බම්පි දීපෙන්තා බාහිරම්පි පරිග්ගහෙත්වා තදෙව ඡට්ඨෙන සහ අජ්ඣත්තං බාහිරෙහිපි රූපායතනාදීහි සද්ධිං සළායතනන්ති ඉච්ඡන්ති. තම්පි හි ඡට්ඨායතනඤ්ච සළායතනඤ්ච සළායතනන්ති එතෙසං එකසෙසෙ කතෙ සළායතනන්ත්වෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති.

එත්ථාහ – න සබ්බායතනෙහි එකො ඵස්සො සම්භොති, නාපි එකම්හා ආයතනා සබ්බෙ ඵස්සා, අයඤ්ච සළායතනපච්චයා ඵස්සොති එකොව වුත්තො, සො කස්මාති. තත්‍රිදං විස්සජ්ජනං – සච්චමෙතං, සබ්බෙහි එකො, එකම්හා වා සබ්බෙ න සම්භොන්ති, සම්භොති පන අනෙකෙහි එකො. යථා චක්ඛුසම්ඵස්සො චක්ඛායතනා රූපායතනා චක්ඛුවිඤ්ඤාණසඞ්ඛාතා මනායතනා අවසෙසසම්පයුත්තධම්මායතනා චාති එවං සබ්බත්ථ යථානුරූපං යොජෙතබ්බං. තස්මා එව හි,

එකොපනෙකායතනප්පභවො ඉති දීපිතො;
ඵස්සොයං එකවචනනිද්දෙසෙනීධ තාදිනා.

එකවචනනිද්දෙසෙනාති සළායතනපච්චයා ඵස්සොති ඉමිනා එකවචනනිද්දෙසෙන අනෙකෙහි ආයතනෙහි එකො ඵස්සො හොතීති තාදිනා දීපිතොති අත්ථො. ආයතනෙසු පන,

ඡධා පඤ්ච තතො එකං, නවධා බාහිරානි ඡ;
යථාසම්භවමෙතස්ස, පච්චයත්තෙ විභාවයෙ.

තත්‍රායං විභාවනා – චක්ඛායතනාදීනි තාව පඤ්ච චක්ඛුසම්ඵස්සාදිභෙදතො පඤ්චවිධස්ස ඵස්සස්ස නිස්සයපුරෙජාතින්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන ඡධා පච්චයා හොන්ති. තතො පරං එකං විපාකමනායතනං අනෙකභෙදස්ස විපාකමනොසම්ඵස්සස්ස සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකාහාරඉන්ද්‍රියසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන නවධා පච්චයො හොති. බාහිරෙසු පන රූපායතනං චක්ඛුසම්ඵස්සස්ස ආරම්මණපුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතවසෙන චතුධා පච්චයො හොති. තථා සද්දායතනාදීනි සොතසම්ඵස්සාදීනං. මනොසම්ඵස්සස්ස පන තානි ච ධම්මායතනඤ්ච තථා ච ආරම්මණපච්චයමත්තෙනෙව චාති එවං බාහිරානි ඡ යථාසම්භවමෙතස්ස පච්චයත්තෙ විභාවයෙති.

අයං ''සළායතනපච්චයා ඵස්සො''ති පදස්මිං විත්ථාරකථා.

ඵස්සපච්චයාවෙදනාපදවිත්ථාරකථා

643. ඵස්සපච්චයා වෙදනාපදෙ –

ද්වාරතො වෙදනා වුත්තා, චක්ඛුසම්ඵස්සජාදිකා;
සළෙව තා පභෙදෙන, එකූනනවුතී මතා.

එතස්සපි පදස්ස විභඞ්ගෙ ''චක්ඛුසම්ඵස්සජා වෙදනා. සොත… ඝාන… ජිව්හා… කාය… මනොසම්ඵස්සජා වෙදනා''ති (විභ. 231) එවං ද්වාරතො සළෙව වෙදනා වුත්තා, තා පන පභෙදෙන එකූනනවුතියා චිත්තෙහි සම්පයුත්තත්තා එකූනනවුති මතා.

වෙදනාසු පනෙතාසු, ඉධ බාත්තිංස වෙදනා;
විපාකචිත්තයුත්තාව, අධිප්පෙතාති භාසිතා.

අට්ඨධා තත්ථ පඤ්චන්නං, පඤ්චද්වාරම්හි පච්චයො;
සෙසානං එකධා ඵස්සො, මනොද්වාරෙපි සො තථා.

තත්ථ හි පඤ්චද්වාරෙ චක්ඛුපසාදාදිවත්ථුකානං පඤ්චන්නං වෙදනානං චක්ඛුසම්ඵස්සාදිකො ඵස්සො සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකආහාරසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන අට්ඨධා පච්චයො හොති. සෙසානං පන එකෙකස්මිං ද්වාරෙ සම්පටිච්ඡනසන්තීරණතදාරම්මණවසෙන පවත්තානං කාමාවචරවිපාකවෙදනානං සො චක්ඛුසම්ඵස්සාදිකො ඵස්සො උපනිස්සයවසෙන එකධාව පච්චයො හොති.

මනොද්වාරෙපි සො තථාති මනොද්වාරෙපි හි තදාරම්මණවසෙන පවත්තානං කාමාවචරවිපාකවෙදනානං සො සහජාතමනොසම්ඵස්සසඞ්ඛාතො ඵස්සො තථෙව අට්ඨධා පච්චයො හොති, පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිවසෙන පවත්තානං තෙභූමකවිපාකවෙදනානම්පි. යා පන තා මනොද්වාරෙ තදාරම්මණවසෙන පවත්තා කාමාවචරවෙදනා, තාසං මනොද්වාරාවජ්ජනසම්පයුත්තො මනොසම්ඵස්සො උපනිස්සයවසෙන එකධාව පච්චයො හොතීති.

අයං ‘‘ඵස්සපච්චයා වෙදනා’’ති පදස්මිං විත්ථාරකථා.

වෙදනාපච්චයාතණ්හාපදවිත්ථාරකථා

644. වෙදනාපච්චයා තණ්හාපදෙ –

රූපතණ්හාදිභෙදෙන, ඡ තණ්හා ඉධ දීපිතා;
එකෙකා තිවිධා තත්ථ, පවත්තාකාරතො මතා.

ඉමස්මිං හි පදෙ සෙට්ඨිපුත්තො බ්‍රාහ්මණපුත්තොති පිතිතො නාමවසෙන පුත්තො විය ‘‘රූපතණ්හා. සද්ද… ගන්ධ… රස… ඵොට්ඨබ්බ… ධම්මතණ්හා’’ති (විභ. 232) ආරම්මණතො නාමවසෙන විභඞ්ගෙ ඡ තණ්හා දීපිතා.

තාසු පන තණ්හාසු එකෙකා තණ්හා පවත්තිආකාරතො කාමතණ්හා, භවතණ්හා, විභවතණ්හාති එවං තිවිධා මතා. රූපතණ්හායෙව හි යදා චක්ඛුස්ස ආපාථමාගතං රූපාරම්මණං කාමස්සාදවසෙන අස්සාදයමානා පවත්තති, තදා **කාමතණ්හා** නාම හොති. යදා තදෙවාරම්මණං ‘‘ධුවං සස්සත’’න්ති පවත්තාය සස්සතදිට්ඨියා සද්ධිං පවත්තති, තදා **භවතණ්හා** නාම හොති. සස්සතදිට්ඨිසහගතො හි රාගො භවතණ්හාති වුච්චති. යදා පන තදෙවාරම්මණං ‘‘උච්ඡිජ්ජති විනස්සතී’’ති පවත්තාය උච්ඡෙදදිට්ඨියා සද්ධිං පවත්තති, තදා **විභවතණ්හා** නාම හොති. උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතො හි රාගො විභවතණ්හාති වුච්චති. එස නයො සද්දතණ්හාදීසුපීති. එතා අට්ඨාරස තණ්හා හොන්ති.

තා අජ්ඣත්තරූපාදීසු අට්ඨාරස, බහිද්ධා අට්ඨාරසාති ඡත්තිංස. ඉති අතීතා ඡත්තිංස, අනාගතා ඡත්තිංස, පච්චුප්පන්නා ඡත්තිංසාති අට්ඨසතං තණ්හා හොන්ති. තා පුන සඞ්ඛෙපමාණා රූපාදිආරම්මණවසෙන ඡ, කාමතණ්හාදිවසෙන වා තිස්සොව තණ්හා හොන්තීති වෙදිතබ්බා.

යස්මා පනිමෙ සත්තා පුත්තං අස්සාදෙත්වා පුත්තෙ මමත්තෙන ධාතියා විය රූපාදිආරම්මණවසෙන උප්පජ්ජමානං වෙදනං අස්සාදෙත්වා වෙදනාය මමත්තෙන රූපාදිආරම්මණදායකානං චිත්තකාර-ගන්ධබ්බ-ගන්ධික-සූද-තන්තවායරසායනවිධායකවෙජ්ජාදීනං මහාසක්කාරං කරොන්ති. තස්මා සබ්බාපෙසා වෙදනාපච්චයා තණ්හා හොතීති වෙදිතබ්බා.

යස්මා චෙත්ථ අධිප්පෙතා, විපාකසුඛවෙදනා;
එකාව එකධාවෙසා, තස්මා තණ්හාය පච්චයො.

එකධාති උපනිස්සයපච්චයෙනෙව පච්චයො හොති. යස්මා වා,

දුක්ඛී සුඛං පත්ථයති, සුඛී භියොපි ඉච්ඡති;
උපෙක්ඛා පන සන්තත්තා, සුඛමිච්චෙව භාසිතා.

තණ්හාය පච්චයා තස්මා, හොන්ති තිස්සොපි වෙදනා;
වෙදනාපච්චයා තණ්හා, ඉති වුත්තා මහෙසිනා.

වෙදනාපච්චයා චාපි, යස්මා නානුසයං විනා;
හොති තස්මා න සා හොති, බ්‍රාහ්මණස්ස වුසීමතොති.

අයං ‘‘වෙදනාපච්චයා තණ්හා’’ති පදස්මිං විත්ථාරකථා.

තණ්හාපච්චයාඋපාදානපදවිත්ථාරකථා

645. තණ්හාපච්චයා උපාදානපදෙ –

උපාදානානි චත්තාරි, තානි අත්ථවිභාගතො;
ධම්මසඞ්ඛෙපවිත්ථාරා, කමතො ච විභාවයෙ.

තත්‍රායං විභාවනා – කාමුපාදානං, දිට්ඨුපාදානං, සීලබ්බතුපාදානං, අත්තවාදුපාදානන්ති ඉමානි තාවෙත්ථ චත්තාරි උපාදානානි. තෙසං අයං **අත්ථවිභාගො** – වත්ථුසඞ්ඛාතං කාමං උපාදියතීති **කාමුපාදානං,** කාමො ච සො උපාදානඤ්චාතිපි කාමුපාදානං. **උපාදානන්ති** දළ්හග්ගහණං. දළ්හත්ථො හෙත්ථ උපසද්දො උපායාසඋපකට්ඨාදීසු විය. තථා දිට්ඨි ච සා උපාදානඤ්චාති **දිට්ඨුපාදානං**. දිට්ඨිං උපාදියතීති වා දිට්ඨුපාදානං. ‘‘සස්සතො අත්තා ච ලොකො චා’’තිආදීසු (දී. නි. 1.31) හි පුරිමදිට්ඨිං උත්තරදිට්ඨි උපාදියති. තථා සීලබ්බතං උපාදියතීති **සීලබ්බතුපාදානං**. සීලබ්බතඤ්ච තං උපාදානඤ්චාතිපි සීලබ්බතුපාදානං. ගොසීලගොවතාදීනි හි ‘‘එවං සුද්ධී’’ති අභිනිවෙසතො සයමෙව උපාදානානි. තථා වදන්ති එතෙනාති වාදො. උපාදියන්ති එතෙනාති උපාදානං. කිං වදන්ති, උපාදියන්ති වා? අත්තානං. අත්තනො වාදුපාදානං **අත්තවාදුපාදානං**. අත්තවාදමත්තමෙව වා අත්තාති උපාදියන්ති එතෙනාති අත්තවාදුපාදානං. අයං තාව තෙසං අත්ථවිභාගො.

ධම්මසඞ්ඛෙපවිත්ථාරෙ පන කාමුපාදානං තාව ‘‘තත්ථ කතමං කාමුපාදානං? යො කාමෙසු කාමච්ඡන්දො කාමරාගො කාමනන්දී කාමතණ්හා කාමස්නෙහො කාමපරිළාහො කාමමුච්ඡා කාමජ්ඣොසානං, ඉදං වුච්චති කාමුපාදාන’’න්ති (ධ. ස. 1220; විභ. 938) ආගතත්තා සඞ්ඛෙපතො තණ්හාදළ්හත්තං වුච්චති. **තණ්හාදළ්හත්තං** නාම පුරිමතණ්හාඋපනිස්සයපච්චයෙන දළ්හසම්භූතා උත්තරතණ්හාව. කෙචි පනාහු ‘‘අප්පත්තවිසයපත්ථනා තණ්හා අන්ධකාරෙ චොරස්ස හත්ථප්පසාරණං විය, සම්පත්තවිසයග්ගහණං උපාදානං තස්සෙව භණ්ඩග්ගහණං විය. අප්පිච්ඡතාසන්තුට්ඨිතාපටිපක්ඛා ච තෙ ධම්මා. තථා පරියෙසනාරක්ඛදුක්ඛමූලා’’ති. සෙසුපාදානත්තයං පන සඞ්ඛෙපතො දිට්ඨිමත්තමෙව.

විත්ථාරතො පන පුබ්බෙ රූපාදීසු වුත්තඅට්ඨසතප්පභෙදායපි තණ්හාය දළ්හභාවො කාමුපාදානං. දසවත්ථුකා මිච්ඡාදිට්ඨි දිට්ඨුපාදානං. යථාහ – ‘‘තත්ථ කතමං දිට්ඨුපාදානං? නත්ථි දින්නං, නත්ථි යිට්ඨං…පෙ…. සච්ඡිකත්වා පවෙදෙන්තීති යා එවරූපා දිට්ඨි…පෙ…. විපරියෙසග්ගාහො. ඉදං වුච්චති දිට්ඨුපාදාන’’න්ති (ධ. ස. 1221; විභ. 938). සීලබ්බතෙහි සුද්ධීති පරාමසනං පන සීලබ්බතුපාදානං. යථාහ – ‘‘තත්ථ කතමං සීලබ්බතුපාදානං? සීලෙන සුද්ධි, වතෙන සුද්ධි, සීලබ්බතෙන සුද්ධීති යා එවරූපා දිට්ඨි…පෙ…. විපරියෙසග්ගාහො. ඉදං වුච්චති සීලබ්බතුපාදාන’’න්ති (ධ. ස. 1222; විභ. 938). වීසතිවත්ථුකා සක්කායදිට්ඨි අත්තවාදුපාදානං. යථාහ – ‘‘තත්ථ කතමං අත්තවාදුපාදානං? ඉධ අස්සුතවා පුථුජ්ජනො…පෙ…. සප්පුරිසධම්මෙ අවිනීතො රූපං අත්තතො සමනුපස්සති…පෙ…. විපරියෙසග්ගාහො, ඉදං වුච්චති අත්තවාදුපාදාන’’න්ති (ධ. ස. 1223; විභ. 938). අයමෙත්ථ ධම්මසඞ්ඛෙපවිත්ථාරො.

කමතොති එත්ථ පන තිවිධො කමො උප්පත්තික්කමො පහානක්කමො දෙසනාක්කමො ච. තත්ථ අනමතග්ගෙ සංසාරෙ ඉමස්ස පඨමං උප්පත්තීති අභාවතො කිලෙසානං නිප්පරියායෙන උප්පත්තික්කමො න වුච්චති. පරියායෙන පන යෙභුය්‍යෙන එකස්මිං භවෙ අත්තග්ගාහපුබ්බඞ්ගමො සස්සතුච්ඡෙදාභිනිවෙසො, තතො ‘‘සස්සතො අයං අත්තා’’ති ගණ්හතො අත්තවිසුද්ධත්ථං සීලබ්බතුපාදානං, ‘‘උච්ඡිජ්ජතී’’ති ගණ්හතො පරලොකනිරපෙක්ඛස්ස කාමුපාදානන්ති එවං පඨමං අත්තවාදුපාදානං, තතො දිට්ඨිසීලබ්බතකාමුපාදානානීති අයමෙතෙසං එකස්මිං භවෙ උප්පත්තික්කමො.

දිට්ඨුපාදානාදීනි චෙත්ථ පඨමං පහීයන්ති සොතාපත්තිමග්ගවජ්ඣත්තා. කාමුපාදානං පච්ඡා, අරහත්තමග්ගවජ්ඣත්තාති අයමෙතෙසං පහානක්කමො.

මහාවිසයත්තා පන පාකටත්තා ච එතෙසු කාමුපාදානං පඨමං දෙසිතං. මහාවිසයං හි තං අට්ඨචිත්තසම්පයොගා, අප්පවිසයානි ඉතරානි චතුචිත්තසම්පයොගා, යෙභුය්‍යෙන ච ආලයරාමත්තා පජාය පාකටං කාමුපාදානං, න ඉතරානි. කාමුපාදාන වා කාමානං සමධිගමත්ථං කොතූහලමඞ්ගලාදිබහුලො හොති, සාස්ස දිට්ඨීති තදනන්තරං දිට්ඨුපාදානං, තං පභිජ්ජමානං සීලබ්බතඅත්තවාදුපාදානවසෙන දුවිධං හොති. තස්මිං ද්වයෙ ගොකිරියං කුක්කුරකිරියං වා දිස්වාපි වෙදිතබ්බතො ඔළාරිකන්ති සීලබ්බතුපාදානං පඨමං දෙසිතං. සුඛුමත්තා අන්තෙ අත්තවාදුපාදානන්ති අයමෙතෙසං දෙසනාක්කමො.

තණ්හා ච පුරිමස්සෙත්ථ, එකධා හොති පච්චයො;
සත්තධා අට්ඨධා වාපි, හොති සෙසත්තයස්ස සා.

එත්ථ ච එවං දෙසිතෙ උපාදානචතුක්කෙ පුරිමස්ස කාමුපාදානස්ස කාමතණ්හා උපනිස්සයවසෙන එකධාව පච්චයො හොති, තණ්හාභිනන්දිතෙසු විසයෙසු උප්පත්තිතො. සෙසත්තයස්ස පන සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතහෙතුවසෙන සත්තධා වා, උපනිස්සයෙන සහ අට්ඨධා වාපි පච්චයො හොති. යදා ච සා උපනිස්සයවසෙන පච්චයො හොති, තදා අසහජාතාව හොතීති.

අයං ‘‘තණ්හාපච්චයා උපාදාන’’න්ති පදස්මිං විත්ථාරකථා.

උපාදානපච්චයාභවපදවිත්ථාරකථා

646. උපාදානපච්චයා භවපදෙ –

> අත්ථතො ධම්මතො චෙව, සාත්ථතො භෙදසඞ්ගහා;
> යං යස්ස පච්චයො චෙව, විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

තත්ථ භවතීති භවො. සො කම්මභවො උපපත්තිභවො චාති දුවිධො හොති. යථාහ – ‘‘භවො දුවිධෙන අත්ථි කම්මභවො, අත්ථි උපපත්තිභවො’’ති (විභ. 234). තත්ථ කම්මමෙව භවො කම්මභවො, තථා උපපත්තියෙව භවො උපපත්තිභවො. එත්ථ ච උපපත්ති භවතීති භවො. කම්මං පන යථා සුඛකාරණත්තා ‘‘සුඛො බුද්ධානං උප්පාදො’’ති (ධ. ප. 194) වුත්තො, එවං භවකාරණත්තා ඵලවොහාරෙන භවොති වෙදිතබ්බන්ති. එවං තාවෙත්ථ **අත්ථතො** විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

647. **ධම්මතො** පන කම්මභවො තාව සඞ්ඛෙපතො චෙතනා චෙව චෙතනාසම්පයුත්තා ච අභිජ්ඣාදයො කම්මසඞ්ඛාතා ධම්මා. යථාහ – ‘‘තත්ථ කතමො කම්මභවො? පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරො (විභ. 234) පරිත්තභූමකො වා මහාභූමකො වා, අයං වුච්චති කම්මභවො. සබ්බම්පි භවගාමිකම්මං කම්මභවො’’ති (විභ. 234). එත්ථ හි **පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරොති** තෙරස චෙතනා. **අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරොති** ද්වාදස. **ආනෙඤ්ජාභිසඞ්ඛාරොති** චතස්සො චෙතනා. එවං **පරිත්තභූමකො වා මහාභූමකො වාති** එතෙන තාසංයෙව චෙතනානං මන්දබහුවිපාකතා වුත්තා. **සබ්බම්පි භවගාමිකම්මන්ති** ඉමිනා පන චෙතනාසම්පයුත්තා අභිජ්ඣාදයො වුත්තා.

උපපත්තිභවො පන සඞ්ඛෙපතො කම්මාභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා, පභෙදතො නවවිධො හොති. යථාහ – ‘‘තත්ථ කතමො උපපත්තිභවො? කාමභවො රූපභවො අරූපභවො සඤ්ඤාභවො අසඤ්ඤාභවො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාභවො, එකවොකාරභවො චතුවොකාරභවො පඤ්චවොකාරභවො, අයං වුච්චති උපපත්තිභවො’’ති (විභ. 234). තත්ථ කාමසඞ්ඛාතො භවො කාමභවො. එස නයො රූපාරූපභවෙසු. සඤ්ඤාවතං භවො, සඤ්ඤා වා එත්ථ භවෙ අත්ථීති සඤ්ඤාභවො. විපරියායෙන අසඤ්ඤාභවො. ඔළාරිකාය සඤ්ඤාය අභාවා සුඛුමාය ච භාවා නෙවසඤ්ඤා, නාසඤ්ඤා අස්මිං භවෙති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාභවො. එකෙන රූපක්ඛන්ධෙන වොකිණ්ණො භවො එකවොකාරභවො. එකො වා වොකාරො අස්ස භවස්සාති එකවොකාරභවො. එස නයො චතුවොකාරපඤ්චවොකාරභවෙසු. තත්ථ කාමභවො පඤ්ච උපාදිණ්ණක්ඛන්ධා. තථා රූපභවො. අරූපභවො චත්තාරො , සඤ්ඤාභවො පඤ්ච. අසඤ්ඤාභවො එකො උපාදිණ්ණක්ඛන්ධො. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාභවො චත්තාරො. එකවොකාරභවාදයො එකචතුපඤ්චක්ඛන්ධා උපාදිණ්ණක්ඛන්ධෙහීති එවමෙත්ථ ධම්මතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

648. **සාත්ථතොති** යථා ච භවනිද්දෙසෙ, තථෙව කාමං සඞ්ඛාරනිද්දෙසෙපි පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදයොව වුත්තා, එවං සන්තෙපි පුරිමෙ අතීතකම්මවසෙන ඉධ පටිසන්ධියා පච්චයත්තා, ඉමෙ පච්චුප්පන්නකම්මවසෙන ආයතිං පටිසන්ධියා පච්චයත්තාති පුනවචනං සාත්ථකමෙව, පුබ්බෙ වා ‘‘තත්ථ කතමො පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරො? කුසලා චෙතනා කාමාවචරා’’ති (විභ. 226) එවමාදිනා නයෙන චෙතනාව සඞ්ඛාරාති වුත්තා. ඉධ පන ‘‘සබ්බම්පි භවගාමිකම්ම’’න්ති (විභ. 234) වචනතො චෙතනාසම්පයුත්තාපි. පුබ්බෙ ච විඤ්ඤාණපච්චයමෙව කම්මං ‘‘සඞ්ඛාරා’’ති වුත්තං. ඉදානි අසඤ්ඤාභවනිබ්බත්තකම්පි. කිං වා බහුනා, ‘‘අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා’’ති එත්ථ පුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරාදයොව කුසලාකුසලා ධම්මා වුත්තා. ‘‘උපාදානපච්චයා භවො’’ති ඉධ පන උපපත්තිභවස්සාපි සඞ්ගහිතත්තා කුසලාකුසලාබ්‍යාකතා ධම්මා වුත්තා. තස්මා සබ්බථාපි සාත්ථකමෙවිදං පුනවචනන්ති එවමෙත්ථ සාත්ථතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

649. **භෙදසඞ්ගහාති** උපාදානපච්චයා භවස්ස භෙදතො චෙව සඞ්ගහතො ච. යඤ්හි කාමුපාදානපච්චයා කාමභවනිබ්බත්තකං කම්මං කරීයති, සො කම්මභවො. තදභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිභවො. එස නයො රූපාරූපභවෙසු. එවං කාමුපාදානපච්චයා ද්වෙ කාමභවා, තදන්තොගධා ච සඤ්ඤාභවපඤ්චවොකාරභවා, ද්වෙ රූපභවා, තදන්තොගධා ච සඤ්ඤාභවඅසඤ්ඤාභවඑකවොකාරභවපඤ්චවොකාරභවා, ද්වෙ අරූපභවා, තදන්තොගධා ච සඤ්ඤාභවනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාභවචතුවොකාරභවාති සද්ධිං අන්තොගධෙහි ඡ භවා. යථා ච කාමුපාදානපච්චයා සද්ධිං අන්තොගධෙහි ඡ භවා. තථා සෙසුපාදානපච්චයාපීති එවං උපාදානපච්චයා **භෙදතො** සද්ධිං අන්තොගධෙහි චතුවීසති භවා.

සඞ්ගහතො පන කම්මභවං උපපත්තිභවඤ්ච එකතො කත්වා කාමුපාදානපච්චයා සද්ධිං අන්තොගධෙහි එකො කාමභවො. තථා රූපාරූපභවාති තයො භවා. තථා සෙසුපාදානපච්චයා පීති. එවං උපාදානපච්චයා සඞ්ගහතො සද්ධිං අන්තොගධෙහි ද්වාදස භවා. අපිච අවිසෙසෙන උපාදානපච්චයා කාමභවූපගං කම්මං කම්මභවො. තදභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිභවො. එස නයො රූපාරූපභවෙසු. එවං උපාදානපච්චයා සද්ධිං අන්තොගධෙහි ද්වෙ කාමභවා, ද්වෙ

රූපභවා, ද්වෙ අරූපභවාති අපරෙන පරියායෙන සඞ්ගහතො ඡ භවා. කම්මභවඋපපත්තිභවභෙදං වා අනුපගම්ම සද්ධිං අන්තොගධෙහි කාමභවාදිවසෙන තයො භවා හොන්ති. කාමභවාදිභෙදම්පි අනුපගම්ම කම්මභවඋපපත්තිභවවසෙන ද්වෙ භවා හොන්ති. කම්මුපපත්තිභෙදඤ්චාපි අනුපගම්ම උපාදානපච්චයා භවොති භවවසෙන එකොව භවො හොතීති එවමෙත්ථ උපාදානපච්චයස්ස භවස්ස භෙදසඞ්ගහාපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

650. **යං යස්ස පච්චයො චෙවාති** යඤ්චෙත්ථ උපාදානං යස්ස පච්චයො හොති, තතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයොති අත්ථො. කිං පනෙත්ථ කස්ස පච්චයො හොති? යංකිඤ්චි යස්ස කස්සචි පච්චයො හොතියෙව. උම්මත්තකො විය හි පුථුජ්ජනො. සො ඉදං යුත්තං ඉදං අයුත්තන්ති අවිචාරෙත්වා යස්ස කස්සචි උපාදානස්ස වසෙන යංකිඤ්චි භවං පත්ථෙත්වා යංකිඤ්චි කම්මං කරොතියෙව. තස්මා යදෙකච්චෙ සීලබ්බතුපාදානෙන රූපාරූපභවා න හොන්තීති වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. සබ්බෙන පන සබ්බො හොතීති ගහෙතබ්බං.

සෙය්‍යථිදං – ඉධෙකච්චො අනුස්සවවසෙන වා දිට්ඨානුසාරෙන වා ‘‘කාමා නාමෙතෙ මනුස්සලොකෙ චෙව ඛත්තියමහාසාලකුලාදීසු, ඡ කාමාවචරදෙවලොකෙ ච සමිද්ධා’’ති චින්තෙත්වා තෙසං අධිගමත්ථං අසද්ධම්මස්සවනාදීහි වඤ්චිතො ‘‘ඉමිනා කම්මෙන කාමා සම්පජ්ජන්තී’’ති මඤ්ඤමානො කාමුපාදානවසෙන කායදුච්චරිතාදීනිපි කරොති, සො දුච්චරිතපාරිපූරියා අපායෙ උපපජ්ජති. සන්දිට්ඨිකෙ වා පන කාමෙ පත්ථයමානො පටිලද්ධෙ ච ගොපයමානො කාමුපාදානවසෙන කායදුච්චරිතාදීනි කරොති, සො දුච්චරිතපාරිපූරියා අපායෙ උපපජ්ජති. තත්‍රාස්ස උපපත්තිහෙතුභූතං කම්මං කම්මභවො. කම්මාභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිභවො. සඤ්ඤාභවපඤ්චවොකාරභවා පන තදන්තොගධා එව.

අපරො පන සද්ධම්මස්සවනාදීහි උපබ්‍රූහිතඤාණො ‘‘ඉමිනා කම්මෙන කාමා සම්පජ්ජන්තී’’ති මඤ්ඤමානො කාමුපාදානවසෙන කායසුචරිතාදීනි කරොති. සො සුචරිතපාරිපූරියා දෙවෙසු වා මනුස්සෙසු වා උපපජ්ජති. තත්‍රාස්ස උපපත්තිහෙතුභූතං කම්මං කම්මභවො. කම්මාභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිභවො. සඤ්ඤාභවපඤ්චවොකාරභවා පන තදන්තොගධා එව. ඉති කාමුපාදානං සප්පභෙදස්ස සාන්තොගධස්ස කාමභවස්ස පච්චයො හොති.

අපරො ‘‘රූපාරූපභවෙසු තතො සමිද්ධතරා කාමා’’ති සුත්වා පරිකප්පෙත්වා වා කාමුපාදානවසෙනෙව රූපාරූපසමාපත්තියො නිබ්බත්තෙත්වා සමාපත්තිබලෙන රූපාරූපබ්‍රහ්මලොකෙ උපපජ්ජති. තත්‍රාස්ස උපපත්තිහෙතුභූතං කම්මං කම්මභවො. කම්මාභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිභවො. සඤ්ඤා-අසඤ්ඤා-නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා-එක-චතු-පඤ්චවොකාරභවා පන තදන්තොගධා එව. ඉති කාමුපාදානං සප්පභෙදානං සාන්තොගධානං රූපාරූපභවානම්පි පච්චයො හොති.

අපරො ‘‘අයං අත්තා නාම කාමාවචරසම්පත්තිභවෙ වා රූපාරූපභවානං වා අඤ්ඤතරස්මිං උච්ඡින්නෙ සුඋච්ඡින්නො හොතී’’ති උච්ඡෙදදිට්ඨිං උපාදාය තදුපගං කම්මං කරොති, තස්ස තං කම්මං කම්මභවො. කම්මාභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිභවො. සඤ්ඤාභවාදයො පන තදන්තොගධා එව. ඉති දිට්ඨුපාදානං සප්පභෙදානං සාන්තොගධානං තිණ්ණම්පි කාමරූපාරූපභවානං පච්චයො හොති.

අපරො ‘‘අයං අත්තා නාම කාමාවචරසම්පත්තිභවෙ වා රූපාරූපභවානං වා අඤ්ඤතරස්මිං සුඛී හොති විගතපරිළාහො’’ති අත්තවාදුපාදානෙන තදුපගං කම්මං කරොති, තස්ස තං කම්මං කම්මභවො. තදභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිභවො. සඤ්ඤාභවාදයො පන තදන්තොගධා එව. ඉති අත්තවාදුපාදානං සප්පභෙදානං සාන්තොගධානං තිණ්ණං භවානං පච්චයො හොති.

අපරො ‘‘ඉදං සීලබ්බතං නාම කාමාවචරසම්පත්තිභවෙ වා රූපාරූපභවානං වා අඤ්ඤතරස්මිං පරිපූරෙන්තස්ස සුඛං පාරිපූරිං ගච්ඡතී’’ති සීලබ්බතුපාදානවසෙන තදුපගං කම්මං කරොති, තස්ස තං කම්මං කම්මභවො. තදභිනිබ්බත්තා ඛන්ධා උපපත්තිභවො. සඤ්ඤාභවාදයො පන තදන්තොගධා එව. ඉති සීලබ්බතුපාදානං සප්පභෙදානං සාන්තොගධානං තිණ්ණං භවානං පච්චයො හොති. එවමෙත්ථ යං යස්ස පච්චයො හොති, තතොපි විඤ්ඤාතබ්බො විනිච්ඡයො.

කිං පනෙත්ථ කස්ස භවස්ස කථං පච්චයො හොතීති චෙ?

රූපාරූපභවානං , උපනිස්සයපච්චයො උපාදානං;
සහජාතාදීහිපි තං, කාමභවස්සාති විඤ්ඤෙය්‍යං.

රූපාරූපභවානං හි, කාමභවපරියාපන්නස්ස ච කම්මභවෙ කුසලකම්මස්සෙව, උපපත්තිභවස්ස චෙතං චතුබ්බිධම්පි උපාදානං උපනිස්සයපච්චයවසෙන එකධාව පච්චයො හොති. කාමභවෙ අත්තනා සම්පයුත්තාකුසලකම්මභවස්ස සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතහෙතුපච්චයප්පභෙදෙහි සහජාතාදීහි පච්චයො හොති. විප්පයුත්තස්ස පන උපනිස්සයපච්චයෙනෙවාති.

අයං ‘‘උපාදානපච්චයා භවො’’ති පදස්මිං විත්ථාරකථා.

භවපච්චයාජාතිආදිවිත්ථාරකථා

651. භවපච්චයා ජාතීතිආදීසු ජාතිආදීනං විනිච්ඡයො සච්චනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. **භවොති** පනෙත්ථ කම්මභවොව අධිප්පෙතො. සො හි ජාතියා පච්චයො, න උපපත්තිභවො. සො ච පන කම්මපච්චයඋපනිස්සයපච්චයවසෙන ද්වෙධා පච්චයො හොතීති.

තත්ථ සියා – කථං පනෙතං ජානිතබ්බං භවො ජාතියා පච්චයොති චෙ? බාහිරපච්චයසමත්තෙපි හීනපණීතතාදිවිසෙසදස්සනතො. බාහිරානං හි ජනකජනනීසුක්කසොණිතාහාරාදීනං පච්චයානං සමත්තෙපි සත්තානං යමකානම්පි සතං හීනපණීතතාදිවිසෙසො දිස්සති. සො ච න අහෙතුකො සබ්බදා ච සබ්බෙසඤ්ච අභාවතො, න කම්මභවතො අඤ්ඤහෙතුකො තදභිනිබ්බත්තකසත්තානං අජ්ඣත්තසන්තානෙ අඤ්ඤස්ස කාරණස්ස අභාවතොති කම්මභවහෙතුකොව. කම්මං හි සත්තානං හීනපණීතතාදිවිසෙසස්ස හෙතු. තෙනාහ භගවා ‘‘කම්මං සත්තෙ විභජති යදිදං හීනප්පණීතතායා’’ති (ම. නි. 3.289). තස්මා ජානිතබ්බමෙතං ‘‘භවො ජාතියා පච්චයො’’ති.

යස්මා ච අසති ජාතියා ජරාමරණං නාම, සොකාදයො වා ධම්මා න හොන්ති. ජාතියා පන සති ජරාමරණඤ්චෙව, ජරාමරණසඞ්ඛාතදුක්ඛධම්මඵුට්ඨස්ස ච බාලජනස්ස ජරාමරණාභිසම්බන්ධා වා තෙන තෙන දුක්ඛධම්මෙන ඵුට්ඨස්ස අනභිසම්බන්ධා වා සොකාදයො ච ධම්මා හොන්ති. තස්මා අයම්පි ජාති ජරාමරණස්ස චෙව සොකාදීනඤ්ච පච්චයො හොතීති වෙදිතබ්බා. සා පන උපනිස්සයකොටියා එකධාව පච්චයො හොතීති.

අයං ‘‘භවපච්චයා ජාතී’’තිආදීසු විත්ථාරකථා.

භවචක්කකථා

652. යස්මා පනෙත්ථ සොකාදයො අවසානෙ වුත්තා, තස්මා යා සා අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති එවමෙතස්ස භවචක්කස්ස ආදිම්හි වුත්තා, සා,

> සොකාදීහි අවිජ්ජා, සිද්ධා භවචක්කමවිදිතාදිමිදං;
> කාරකවෙදකරහිතං, ද්වාදසවිධසුඤ්ඤතාසුඤ්ඤං.

සතතං සමිතං පවත්තතීති වෙදිතබ්බං.

කථං පනෙත්ථ සොකාදීහි අවිජ්ජා සිද්ධා, කථමිදං භවචක්කං අවිදිතාදි, කථං කාරකවෙදකරහිතං, කථං ද්වාදසවිධසුඤ්ඤතාසුඤ්ඤන්ති චෙ? එත්ථ හි සොකදොමනස්සුපායාසා අවිජ්ජාය අවියොගිනො, පරිදෙවො ච නාම මූළ්හස්සාති තෙසු තාව සිද්ධෙසු සිද්ධා හොති අවිජ්ජා. අපිච ‘‘ආසවසමුදයා අවිජ්ජාසමුදයො’’ති (ම. නි. 1.103) වුත්තං. ආසවසමුදයා චෙතෙ සොකාදයො හොන්ති.

කථං? වත්ථුකාමවියොගෙ තාව සොකො කාමාසවසමුදයා හොති. යථාහ –

> ‘‘තස්ස චෙ කාමයානස්ස, ඡන්දජාතස්ස ජන්තුනො;
> තෙ කාමා පරිහායන්ති, සල්ලවිද්ධොව රුප්පතී’’ති. (සු. නි. 773);

යථා චාහ – ‘‘කාමතො ජායතී සොකො’’ති. (ධ. ප. 215).

සබ්බෙපි චෙතෙ දිට්ඨාසවසමුදයා හොන්ති. යථාහ –

‘‘තස්ස ‘අහං රූපං මම රූප’න්ති පරියුට්ඨට්ඨායිනො රූපවිපරිණාමඤ්ඤථාභාවා උප්පජ්ජන්ති සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා’’ති (සං. නි. 3.1).

යථා ච දිට්ඨාසවසමුදයා, එවං භවාසවසමුදයාපි. යථාහ –

‘‘යෙපි තෙ දෙවා දීඝායුකා වණ්ණවන්තො සුඛබහුලා උච්චෙසු විමානෙසු චිරට්ඨිතිකා, තෙපි තථාගතස්ස ධම්මදෙසනං සුත්වා භයං සන්තාසං සංවෙගමාපජ්ජන්තී’’ති (සං. නි. 3.78). පඤ්ච පුබ්බනිමිත්තානි දිස්වා මරණභයෙන සන්තජ්ජිතානං දෙවානං විය.

යථා ච භවාසවසමුදයා, එවං අවිජ්ජාසවසමුදයාපි. යථාහ –

‘‘ස ඛො සො, භික්ඛවෙ, බාලො තිවිධං දිට්ඨෙව ධම්මෙ දුක්ඛං දොමනස්සං පටිසංවෙදෙතී’’ති (ම. නි. 3.246).

ඉති යස්මා ආසවසමුදයා එතෙ ධම්මා හොන්ති, තස්මා එතෙ සිජ්ඣමානා අවිජ්ජාය හෙතුභූතෙ ආසවෙ සාධෙන්ති. ආසවෙසු ච සිද්ධෙසු පච්චයභාවෙ භාවතො අවිජ්ජාපි සිද්ධාව හොතීති. එවං තාවෙත්ථ **සොකාදීහි අවිජ්ජා සිද්ධා** හොතීති වෙදිතබ්බා.

යස්මා පන එවං පච්චයභාවෙ භාවතො අවිජ්ජාය සිද්ධාය පුන අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණන්ති එවං හෙතුඵලපරම්පරාය පරියොසානං නත්ථි. තස්මා තං හෙතුඵලසම්බන්ධවසෙන පවත්තං ද්වාදසඞ්ගං **භවචක්කං අවිදිතාදීති** සිද්ධං හොති.

එවං සති අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති ඉදං ආදිමත්තකථනං විරුජ්ඣතීති චෙ. නයිදං ආදිමත්තකථනං. පධානධම්මකථනං පනෙතං. තිණ්ණන්නං හි වට්ටානං අවිජ්ජා පධානා. අවිජ්ජාග්ගහණෙන හි අවසෙසකිලෙසවට්ටඤ්ච කම්මාදීනි ච බාලං පලිබොධෙන්ති. සප්පසිරග්ගහණෙන සෙසසප්පසරීරං විය බාහං. අවිජ්ජාසමුච්ඡෙදෙ පන කතෙ තෙහි විමොක්ඛො හොති . සප්පසිරච්ඡෙදෙ කතෙ පලිබොධිතබාහාවිමොක්ඛො විය. යථාහ – ‘‘අවිජ්ජායත්වෙව අසෙසවිරාගනිරොධා සඞ්ඛාරනිරොධො’’තිආදි (සං. නි. 2.1; මහාව. 1). ඉති යං ගණ්හතො බන්ධො, මුච්චතො ච මොක්ඛො හොති, තස්ස පධානධම්මස්ස කථනමිදං, න ආදිමත්තකථනන්ති. එවමිදං **භවචක්කං අවිදිතාදීති** වෙදිතබ්බං.

තයිදං යස්මා අවිජ්ජාදීහි කාරණෙහි සඞ්ඛාරාදීනං පවත්ති, තස්මා තතො අඤ්ඤෙන ‘‘බ්‍රහ්මා මහාබ්‍රහ්මා සෙට්ඨො සජිතා’’ති (දී. නි. 1.42) එවං පරිකප්පිතෙන බ්‍රහ්මාදිනා වා සංසාරස්ස කාරකෙන, ‘‘සො ඛො පන මෙ අයං අත්තා වදො වෙදෙය්‍යො’’ති එවං පරිකප්පිතෙන අත්තනා වා සුඛදුක්ඛානං වෙදකෙන රහිතං. ඉති **කාරකවෙදකරහිතන්ති** වෙදිතබ්බං.

යස්මා පනෙත්ථ අවිජ්ජා උදයබ්බයධම්මකත්තා ධුවභාවෙන, සංකිලිට්ඨත්තා සංකිලෙසිකත්තා ච සුභභාවෙන, උදයබ්බයපටිපීළිතත්තා සුඛභාවෙන, පච්චයායත්තවුත්තිත්තා වසවත්තනභූතෙන අත්තභාවෙන ච සුඤ්ඤා. තථා සඞ්ඛාරාදීනිපි අඞ්ගානි. යස්මා වා අවිජ්ජා න අත්තා, න අත්තනො, න අත්තනි, න අත්තවතී. තථා සඞ්ඛාරාදීනිපි අඞ්ගානි. තස්මා **ද්වාදසවිධසුඤ්ඤතාසුඤ්ඤ**මෙතං භවචක්කන්ති වෙදිතබ්බං.

653. එවඤ්ච විදිත්වා පුන,

> තස්සාවිජ්ජාතණ්හා, මූලමතීතාදයො තයො කාලා;
> ද්වෙ අට්ඨ ද්වෙ එව ච, සරූපතො තෙසු අඞ්ගානි.

තස්ස ඛො පනෙතස්ස භවචක්කස්ස අවිජ්ජා තණ්හා චාති ද්වෙ ධම්මා **මූල**න්ති වෙදිතබ්බා. තදෙතං පුබ්බන්තාහරණතො අවිජ්ජාමූලං වෙදනාවසානං, අපරන්තසන්තානතො තණ්හාමූලං ජරාමරණාවසානන්ති දුවිධං හොති. තත්ථ පුරිමං දිට්ඨිචරිතවසෙන වුත්තං, පච්ඡිමං තණ්හාචරිතවසෙන. දිට්ඨිචරිතානං හි අවිජ්ජා, තණ්හාචරිතානඤ්ච තණ්හා සංසාරනායිකා. උච්ඡෙදදිට්ඨිසමුග්ඝාතාය වා පඨමං, ඵලුප්පත්තියා හෙතූනං අනුපච්ඡෙදප්පකාසනතො, සස්සතදිට්ඨිසමුග්ඝාතාය දුතියං, උප්පන්නානං ජරාමරණප්පකාසනතො. ගබ්භසෙය්‍යකවසෙන වා පුරිමං, අනුපුබ්බපවත්තිදීපනතො, ඔපපාතිකවසෙන පච්ඡිමං, සහුප්පත්තිදීපනතො.

අතීතපච්චුප්පන්නානාගතා චස්ස **තයො කාලා**. තෙසු පාළියං සරූපතො ආගතවසෙන ‘‘අවිජ්ජා, සඞ්ඛාරා චා’’ති **ද්වෙ** අඞ්ගානි අතීතකාලානි. විඤ්ඤාණාදීනි භවාවසානානි **අට්ඨ** පච්චුප්පන්නකාලානි. ජාති චෙව ජරාමරණඤ්ච **ද්වෙ** අනාගතකාලානීති වෙදිතබ්බානි.

654. පුන ,

> ‘‘හෙතුඵලහෙතුපුබ්බක-තිසන්ධිචතුභෙදසඞ්ගහඤ්චෙතං;
> වීසති ආකාරාරං, තිවට්ටමනවට්ඨිතං භමති’’.

ඉතිපි වෙදිතබ්බං.

තත්ථ සඞ්ඛාරානඤ්ච පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස ච අන්තරා එකො හෙතුඵලසන්ධි නාම. වෙදනාය ච තණ්හාය ච අන්තරා එකො ඵලහෙතුසන්ධි නාම. භවස්ස ච ජාතියා ච අන්තරා එකො හෙතුඵලසන්ධීති එවමිදං **හෙතුඵලහෙතුපුබ්බකතිසන්ධීති** වෙදිතබ්බං.

සන්ධීනං ආදිපරියොසානවවත්ථිතා පනස්ස **චත්තාරො සඞ්ගහා** හොන්ති. සෙය්‍යථිදං – අවිජ්ජාසඞ්ඛාරා එකො සඞ්ගහො. විඤ්ඤාණනාමරූපසළායතනඵස්සවෙදනා දුතියො. තණ්හුපාදානභවා තතියො. ජාතිජරාමරණං චතුත්ථොති. එවමිදං චතුභෙදසඞ්ගහන්ති වෙදිතබ්බං.

> අතීතෙ හෙතවො පඤ්ච, ඉදානි ඵලපඤ්චකං;
> ඉදානි හෙතවො පඤ්ච, ආයතිං ඵලපඤ්චකන්ති.

එතෙහි පන වීසතියා ආකාරසඞ්ඛාතෙහි අරෙහි **වීසතිආකාරාරන්**ති වෙදිතබ්බං. තත්ථ **අතීතෙ හෙතවො පඤ්චා**ති අවිජ්ජා සඞ්ඛාරා චාති ඉමෙ තාව ද්වෙ වුත්තා එව. යස්මා පන අවිද්වා පරිතස්සති, පරිතස්සිතො උපාදියති, තස්සුපාදානපච්චයා භවො. තස්මා තණ්හුපාදානභවාපි ගහිතා හොන්ති. තෙනාහ ''පුරිමකම්මභවස්මිං මොහො අවිජ්ජා, ආයූහනා සඞ්ඛාරා, නිකන්ති තණ්හා, උපගමනං උපාදානං, චෙතනා භවොති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා පුරිමකම්මභවස්මිං ඉධ පටිසන්ධියා පච්චයා''ති (පටි. ම. 1.47).

තත්ථ **පුරිමකම්මභවස්මින්**ති පුරිමෙ කම්මභවෙ, අතීතජාතියං කම්මභවෙ කරියමානෙති අත්ථො. **මොහො අවිජ්ජා**ති යො තදා දුක්ඛාදීසු මොහො, යෙන මූළ්හො කම්මං කරොති, සා අවිජ්ජා. **ආයූහනා සඞ්ඛාරා**ති තං කම්මං කරොතො යා පුරිමචෙතනායො, යථා ''දානං දස්සාමී''ති චිත්තං උප්පාදෙත්වා මාසම්පි සංවච්ඡරම්පි දානුපකරණානි සජ්ජෙන්තස්ස උප්පන්නා පුරිමචෙතනායො. පටිග්ගාහකානං පන හත්ථෙ දක්ඛිණං පතිට්ඨාපයතො චෙතනා භවොති වුච්චති. එකාවජ්ජනෙසු වා ඡසු ජවනෙසු චෙතනා ආයූහනා සඞ්ඛාරා නාම . සත්තමෙ භවො. යා කාචි වා පන චෙතනා භවො. සම්පයුත්තා ආයූහනා සඞ්ඛාරා නාම. **නිකන්ති තණ්හා**ති යා කම්මං කරොන්තස්ස ඵලෙ උපපත්තිභවෙ නිකාමනා පත්ථනා, සා තණ්හා නාම. **උපගමනං උපාදානන්**ති යං කම්මභවස්ස පච්චයභූතං ''ඉදං කත්වා අසුකස්මිං නාම ඨානෙ කාමෙ සෙවිස්සාමි උච්ඡිජ්ජිස්සාමී''තිආදිනා නයෙන පවත්තං උපගමනං ගහණං පරාමසනං, ඉදං උපාදානං නාම. **චෙතනා භවො**ති ආයූහනාවසානෙ වුත්තා චෙතනා භවොති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො.

ඉදානි ඵලපඤ්චකන්ති විඤ්ඤාණාදිවෙදනාවසානං පාළියං ආගතමෙව. යථාහ – ''ඉධ පටිසන්ධි විඤ්ඤාණං, ඔක්කන්ති නාමරූපං, පසාදො ආයතනං, ඵුට්ඨො ඵස්සො, වෙදයිතං වෙදනා, ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ඉධූපපත්තිභවස්මිං පුරෙකතස්ස කම්මස්ස පච්චයා''ති (පටි. 1.47). තත්ථ **පටිසන්ධි විඤ්ඤාණන්**ති යං භවන්තරපටිසන්ධානවසෙන උප්පන්නත්තා පටිසන්ධීති වුච්චති, තං විඤ්ඤාණං. **ඔක්කන්ති නාමරූපන්**ති යා ගබ්භෙ රූපාරූපධම්මානං ඔක්කන්ති ආගන්ත්වා පවිසනං විය, ඉදං නාමරූපං. **පසාදො ආයතනන්**ති ඉදං චක්ඛාදිපඤ්චායතනවසෙන වුත්තං. **ඵුට්ඨො ඵස්සො**ති යො ආරම්මණං ඵුට්ඨො ඵුසන්තො උප්පන්නො, අයං ඵස්සො. **වෙදයිතං වෙදනා**ති යං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙන වා සළායතනපච්චයෙන වා ඵස්සෙන සහ උප්පන්නං විපාකවෙදයිතං, සා වෙදනාති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො.

ඉදානි හෙතවො පඤ්චාති තණ්හාදයො පාළියං ආගතා තණ්හුපාදානභවා. භවෙ පන ගහිතෙ තස්ස පුබ්බභාගා තංසම්පයුත්තා වා සඞ්ඛාරා ගහිතාව හොන්ති. තණ්හුපාදානග්ගහණෙන ච තංසම්පයුත්තා, යාය වා මූළ්හො කම්මං කරොති, සා අවිජ්ජා ගහිතාව හොතීති. එවං පඤ්ච. තෙනාහ ''ඉධ පරිපක්කත්තා ආයතනානං මොහො අවිජ්ජා, ආයූහනා සඞ්ඛාරා, නිකන්ති තණ්හා, උපගමනං උපාදානං, චෙතනා භවොති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ඉධ කම්මභවස්මිං ආයතිං පටිසන්ධියා පච්චයා''ති (පටි. ම. 1.47). තත්ථ **ඉධ පරිපක්කත්තා ආයතනානන්**ති පරිපක්කායතනස්ස කම්මකරණකාලෙ සම්මොහො දස්සිතො. සෙසං උත්තානත්ථමෙව.

ආයතිං ඵලපඤ්චකන්ති විඤ්ඤාණාදීනි පඤ්ච. තානි ජාතිග්ගහණෙන වුත්තානි. ජරාමරණං පන තෙසංයෙව ජරාමරණං. තෙනාහ – ''ආයතිං පටිසන්ධි විඤ්ඤාණං , ඔක්කන්ති නාමරූපං, පසාදො ආයතනං, ඵුට්ඨො ඵස්සො, වෙදයිතං වෙදනා, ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ආයතිං උපපත්තිභවස්මිං ඉධ කතස්ස කම්මස්ස පච්චයා''ති (පටි. ම. 1.47). එවමිදං වීසති ආකාරාරං හොති.

තිවට්ටමනවට්ඨිතං භමතීති එත්ථ පන සඞ්ඛාරභවා කම්මවට්ටං, අවිජ්ජාතණ්හුපාදානානි කිලෙසවට්ටං, විඤ්ඤාණනාමරූපසළායතනඵස්සවෙදනා විපාකවට්ටන්ති ඉමෙහි තීහි වට්ටෙහි තිවට්ටමිදං භවචක්කං යාව කිලෙසවට්ටං න උපච්ඡිජ්ජති, තාව අනුපච්ඡින්නපච්චයත්තා අනවට්ඨිතං පුනප්පුනං පරිවත්තනතො භමතියෙවාති වෙදිතබ්බං.

655. තයිදමෙවං භමමානං,

> සච්චප්පභවතො කිච්චා, වාරණා උපමාහි ච;
> ගම්භීරනයභෙදා ච, විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.

තත්ථ යස්මා කුසලාකුසලං කම්මං අවිසෙසෙන සමුදයසච්චන්ති සච්චවිභඞ්ගෙ වුත්තං, තස්මා අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරා දුතියසච්චප්පභවං දුතියසච්චං. සඞ්ඛාරෙහි විඤ්ඤාණං දුතියසච්චප්පභවං පඨමසච්චං. විඤ්ඤාණාදීහි නාමරූපාදීනි විපාකවෙදනාපරියොසානානි පඨමසච්චප්පභවං පඨමසච්චං. වෙදනාය තණ්හා පඨමසච්චප්පභවං දුතියසච්චං. තණ්හාය උපාදානං දුතියසච්චප්පභවං දුතියසච්චං. උපාදානතො භවො දුතියසච්චප්පභවං පඨමදුතියසච්චද්වයං. භවතො ජාති දුතියසච්චප්පභවං පඨමසච්චං. ජාතියා ජරාමරණං පඨමසච්චප්පභවං පඨමසච්චන්ති එවං තාවිදං **සච්චප්පභවතො** විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.

656. යස්මා පනෙත්ථ අවිජ්ජා වත්ථූසු ච සත්තෙ සම්මොහෙති, පච්චයො ච හොති සඞ්ඛාරානං පාතුභාවාය. තථා සඞ්ඛාරා සඞ්ඛතඤ්ච අභිසඞ්ඛරොන්ති, පච්චයා ච හොන්ති විඤ්ඤාණස්ස. විඤ්ඤාණම්පි වත්ථුඤ්ච පටිවිජානාති, පච්චයො ච හොති නාමරූපස්ස. නාමරූපම්පි අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්ච උපත්ථම්භෙති, පච්චයො ච හොති සළායතනස්ස. සළායතනම්පි සවිසයෙ ච පවත්තති, පච්චයො ච හොති ඵස්සස්ස. ඵස්සොපි ආරම්මණඤ්ච ඵුසති, පච්චයො ච හොති වෙදනාය. වෙදනාපි ආරම්මණරසඤ්ච අනුභවති, පච්චයො ච හොති තණ්හාය. තණ්හාපි රජ්ජනීයෙ ච ධම්මෙ රජ්ජති, පච්චයො ච හොති උපාදානස්ස. උපාදානම්පි උපාදානියෙ ච ධම්මෙ උපාදියති, පච්චයො ච හොති භවස්ස. භවොපි නානාගතීසු ච වික්ඛිපති, පච්චයො ච හොති ජාතියා. ජාතිපි ඛන්ධෙ ච ජනෙති තෙසං අභිනිබ්බත්තිභාවෙන පවත්තත්තා, පච්චයො ච හොති ජරාමරණස්ස. ජරාමරණම්පි ඛන්ධානං පාකභෙදභාවඤ්ච අධිතිට්ඨති, පච්චයො ච හොති භවන්තරපාතුභාවාය සොකාදීනං අධිට්ඨානත්තා. තස්මා සබ්බපදෙසු ද්වෙධා පවත්ති**කිච්චතොපි** ඉදං විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.

657. යස්මා චෙත්ථ අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරාති ඉදං කාරකදස්සනනිවාරණං. සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණන්ති අත්තසඞ්කන්තිදස්සනනිවාරණං. විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපන්ති ''අත්තා''තිපරිකප්පිතවත්ථුභෙදදස්සනතො ඝනසඤ්ඤානිවාරණං. නාමරූපපච්චයා සළායතනන්තිආදි අත්තා පස්සති…පෙ…. විජානාති, ඵුසති, වෙදයති, තණ්හියති, උපාදියති, භවති, ජායති, ජීයති, මීයතීතිඑවමාදිදස්සනනිවාරණං. තස්මා මිච්ඡාදස්සන**නිවාරණතො**පෙතං භවචක්කං විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.

658. යස්මා පනෙත්ථ සලක්ඛණසාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන ධම්මානං අදස්සනතො අන්ධො විය අවිජ්ජා. අන්ධස්ස උපක්ඛලනං විය අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා. උපක්ඛලිතස්ස පතනං විය සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං. පතිතස්ස ගණ්ඩපාතුභාවො විය විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං. ගණ්ඩභෙදපීළකා විය නාමරූපපච්චයා සළායතනං. ගණ්ඩපීළකාඝට්ටනං විය සළායතනපච්චයා ඵස්සො. ඝට්ටනදුක්ඛං විය ඵස්සපච්චයා වෙදනා, දුක්ඛස්ස පටිකාරාභිලාසො විය වෙදනාපච්චයා තණ්හා. පටිකාරාභිලාසෙන අසප්පායග්ගහණං විය තණ්හාපච්චයා උපාදානං. උපාදිණ්ණඅසප්පායාලෙපනං විය උපාදානපච්චයා භවො. අසප්පායාලෙපනෙන ගණ්ඩවිකාරපාතුභාවො විය භවපච්චයා ජාති. ගණ්ඩවිකාරතො ගණ්ඩභෙදො විය ජාතිපච්චයා ජරාමරණං. යස්මා වා පනෙත්ථ අවිජ්ජා අප්පටිපත්තිමිච්ඡාපටිපත්තිභාවෙන සත්තෙ අභිභවති පටලං විය අක්ඛීනි . තදභිභූතො ච බාලො පුනබ්භවිකෙහි සඞ්ඛාරෙහි අත්තානං වෙඨෙති කොසකාරකිමි විය කොසප්පදෙසෙහි. සඞ්ඛාරපරිග්ගහිතං විඤ්ඤාණං ගතීසු පතිට්ඨං ලභති පරිණායකපරිග්ගහිතො විය රාජකුමාරො රජ්ජෙ. උපපත්තිනිමිත්තපරිකප්පනතො විඤ්ඤාණං පටිසන්ධියං අනෙකප්පකාරං නාමරූපං අභිනිබ්බත්තෙති මායාකාරො විය මායං. නාමරූපෙ පතිට්ඨිතං සළායතනං වුද්ධිං විරූළ්හිං වෙපුල්ලං පාපුණාති සුභූමියං පතිට්ඨිතො වනප්පගුම්බො විය. ආයතනඝට්ටනතො ඵස්සො ජායති අරණිසහිතාභිමන්ථනතො අග්ගි විය. ඵස්සෙන ඵුට්ඨස්ස වෙදනා පාතුභවති අග්ගිනා ඵුට්ඨස්ස දාහො විය. වෙදයමානස්ස තණ්හා පවඩ්ඪති ලොණූදකං පිවතො පිපාසා විය. තසිතො භවෙසු අභිලාසං කරොති පිපාසිතො විය පානීයෙ. තදස්සුපාදානං, උපාදානෙන භවං උපාදියති ආමිසලොභෙන මච්ඡො බළිසං විය. භවෙ සති ජාති හොති බීජෙ සති අඞ්කුරො විය. ජාතස්ස අවස්සං ජරාමරණං උප්පන්නස්ස රුක්ඛස්ස පතනං විය. තස්මා එවං **උපමාහි**පෙතං භවචක්කං විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.

659. යස්මා ච භගවතා අත්ථතොපි ධම්මතොපි දෙසනතොපි පටිවෙධතොපි ගම්භීරභාවං සන්ධාය ''ගම්භීරො චායං, ආනන්ද, පටිච්චසමුප්පාදො ගම්භීරාවභාසො චා''ති (දී. නි. 2.95; සං. නි. 2.60) වුත්තං, තස්මා **ගම්භීරභෙදතො**පෙතං භවචක්කං විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.

තත්ථ යස්මා න ජාතිතො ජරාමරණං න හොති, න ච ජාතිං විනා අඤ්ඤතො හොති, ඉත්ථඤ්ච ජාතිතො සමුදාගච්ඡතීති එවං ජාතිපච්චයසමුදාගතට්ඨස්ස දුරවබොධනීයතො ජරාමරණස්ස ජාතිපච්චයසම්භූතසමුදාගතට්ඨො ගම්භීරො. තථා ජාතියා භවපච්චය…පෙ…. සඞ්ඛාරානං අවිජ්ජාපච්චයසම්භූතසමුදාගතට්ඨො ගම්භීරො. තස්මා ඉදං භවචක්කං අත්ථගම්භීරන්ති අයං තාවෙත්ථ **අත්ථගම්භීරතා**. හෙතුඵලඤ්හි අත්ථොති වුච්චති. යථාහ – ''හෙතුඵලෙ ඤාණං අත්ථපටිසම්භිදා''ති (විභ. 720).

යස්මා පන යෙනාකාරෙන යදවත්ථා ච අවිජ්ජා තෙසං තෙසං සඞ්ඛාරානං පච්චයො හොති, තස්ස දුරවබොධනීයතො අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරානං පච්චයට්ඨො ගම්භීරො. තථා සඞ්ඛාරානං…පෙ…. ජාතියා ජරාමරණස්ස පච්චයට්ඨො ගම්භීරො, තස්මා ඉදං භවචක්කං ධම්මගම්භීරන්ති අයමෙත්ථ **ධම්මගම්භීරතා**. හෙතුනො හි ධම්මොති නාමං. යථාහ – ''හෙතුම්හි ඤාණං ධම්මපටිසම්භිදා''ති (විභ. 720).

යස්මා චස්ස තෙන තෙන කාරණෙන තථා තථා පවත්තෙතබ්බත්තා දෙසනාපි ගම්භීරා, න තත්ථ සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණතො අඤ්ඤං ඤාණං පතිට්ඨං ලභති. තථාහෙතං කත්ථචි සුත්තෙ අනුලොමතො, කත්ථචි පටිලොමතො, කත්ථචි අනුලොමපටිලොමතො, කත්ථචි වෙමජ්ඣතො පට්ඨාය අනුලොමතො වා පටිලොමතො වා, කත්ථචි තිසන්ධිචතුසඞ්ඛෙපං, කත්ථචි ද්විසන්ධිතිසඞ්ඛෙපං, කත්ථචි එකසන්ධිද්විසඞ්ඛෙපං දෙසිතං, තස්මා ඉදං භවචක්කං දෙසනාගම්භීරන්ති අයං **දෙසනාගම්භීරතා**.

යස්මා චෙත්ථ යො සො අවිජ්ජාදීනං සභාවො, යෙන පටිවිද්ධෙන අවිජ්ජාදයො සම්මා සලක්ඛණතො පටිවිද්ධා හොන්ති, සො දුප්පරියොගාහත්තා ගම්භීරො, තස්මා ඉදං භවචක්කං පටිවෙධගම්භීරං. තථා හෙත්ථ අවිජ්ජාය අඤ්ඤාණාදස්සනසච්චාසම්පටිවෙධට්ඨො ගම්භීරො, සඞ්ඛාරානං අභිසඞ්ඛරණායූහනසරාගවිරාගට්ඨො, විඤ්ඤාණස්ස සුඤ්ඤතඅබ්‍යාපාරඅසඞ්කන්තිපටිසන්ධිපාතුභාවට්ඨො, නාමරූපස්ස එකුප්පාදවිනිබ්භොගාවිනිබ්භොගනමනරුප්පනට්ඨො, සළායතනස්ස අධිපතිලොකද්වාරඛෙත්තවිසයිභාවට්ඨො, ඵස්සස්ස ඵුසනසඞ්ඝට්ටනසඞ්ගතිසන්නිපාතට්ඨො , වෙදනාය ආරම්මණරසානුභවනසුඛදුක්ඛමජ්ඣත්තභාවනිජ්ජීවවෙදයිතට්ඨො. තණ්හාය අභිනන්දිතජ්ඣොසානසරිතාලතානදීතණ්හාසමුද්දදුප්පූරට්ඨො, උපාදානස්ස ආදානග්ගහණාභිනිවෙසපරාමාසදුරතික්කමට්ඨො, භවස්ස ආයූහනාභිසඞ්ඛරණයොනිගතිඨිතිනිවාසෙසුඛිපනට්ඨො, ජාතියා ජාති සඤ්ජාති ඔක්කන්ති නිබ්බත්ති පාතුභාවට්ඨො, ජරාමරණස්ස ඛයවයභෙදවිපරිණාමට්ඨො ගම්භීරොති අයමෙත්ථ **පටිවෙධගම්භීරතා**.

660. යස්මා පනෙත්ථ එකත්තනයො, නානත්තනයො, අබ්‍යාපාරනයො, එවංධම්මතානයොති චත්තාරො අත්ථනයා හොන්ති, තස්මා **නයභෙදතොපෙතං** භවචක්කං විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.

තත්ථ අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණන්ති එවං බීජස්ස අඞ්කුරාදිභාවෙන රුක්ඛභාවප්පත්ති විය සන්තානානුපච්ඡෙදො **එකත්තනයො** නාම. යං සම්මා පස්සන්තො හෙතුඵලසම්බන්ධෙන සන්තානස්ස අනුපච්ඡෙදාවබොධතො උච්ඡෙදදිට්ඨිං පජහති. මිච්ඡා පස්සන්තො හෙතුඵලසම්බන්ධෙන පවත්තමානස්ස සන්තානානුපච්ඡෙදස්ස එකත්තගහණතො සස්සතදිට්ඨිං උපාදියති.

අවිජ්ජාදීනං පන යථාසකංලක්ඛණවවත්ථානං **නානත්තනයො** නාම. යං සම්මා පස්සන්තො නවනවානං උප්පාදදස්සනතො සස්සතදිට්ඨිං පජහති. මිච්ඡා පස්සන්තො එකසන්තානපතිතස්ස භින්නසන්තානස්සෙව නානත්තග්ගහණතො උච්ඡෙදදිට්ඨිං උපාදියති.

අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරා මයා උප්පාදෙතබ්බා, සඞ්ඛාරානං වා විඤ්ඤාණං අම්හෙහීති එවමාදිබ්‍යාපාරාභාවො **අබ්‍යාපාරනයො** නාම. යං සම්මා පස්සන්තො කාරකස්ස අභාවාවබොධතො අත්තදිට්ඨිං පජහති. මිච්ඡා පස්සන්තො යො අසතිපි බ්‍යාපාරෙ අවිජ්ජාදීනං සභාවනියමසිද්ධො හෙතුභාවො, තස්ස අග්ගහණතො අකිරියදිට්ඨිං උපාදියති.

අවිජ්ජාදීහි පන කාරණෙහි සඞ්ඛාරාදීනංයෙව සම්භවො ඛීරාදීහි දධිආදීනං විය, න අඤ්ඤෙසන්ති අයං **එවංධම්මතානයො** නාම. යං සම්මා පස්සන්තො පච්චයානුරූපතො ඵලාවබොධා අහෙතුකදිට්ඨිං අකිරියදිට්ඨිඤ්ච පජහති. මිච්ඡා පස්සන්තො පච්චයානුරූපං ඵලප්පවත්තිං අග්ගහෙත්වා යතො කුතොචි යස්ස කස්සචි අසම්භවග්ගහණතො අහෙතුකදිට්ඨිඤ්චෙව නියතවාදඤ්ච උපාදියතීති එවමිදං භවචක්කං,

> සච්චප්පභවතො කිච්චා, වාරණාඋපමාහි ච;
> ගම්භීරනයභෙදා ච, විඤ්ඤාතබ්බං යථාරහං.

661. ඉදඤ්හි අතිගම්භීරතො අගාධං. නානානයගහනතො දුරතියානං. ඤාණාසිනා සමාධිපවරසිලායං සුනිසිතෙන,

> භවචක්කමපදාලෙත්වා, අසනිවිචක්කමිව නිච්චනිම්මථනං;
> සංසාරභයමතීතො, න කොචි සුපිනන්තරෙප්‍යත්ථි.

වුත්තම්පි හෙතං භගවතා – ‘‘ගම්භීරො චායං, ආනන්ද, පටිච්චසමුප්පාදො ගම්භීරාවභාසො ච. එතස්ස චානන්ද, ධම්මස්ස අනනුබොධා අප්පටිවෙධා එවමයං පජා තන්තාකුලකජාතා කුලාගණ්ඨිකජාතා මුඤ්ජපබ්බජභූතා අපායං දුග්ගතිං විනිපාතං සංසාරං නාතිවත්තතී’’ති (මහාව. 95; සං. නි. 2.60). තස්මා අත්තනො වා පරෙසං වා හිතාය ච සුඛාය ච පටිපන්නො අවසෙසකිච්චානි පහාය,

> ගම්භීරෙ පච්චයාකාරප්පභෙදෙ ඉධ පණ්ඩිතො;
> යථා ගාධං ලභෙථෙවමනුයුඤ්ජෙ සදා සතොති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ

පඤ්ඤාභාවනාධිකාරෙ

පඤ්ඤාභූමිනිද්දෙසො නාම

සත්තරසමො පරිච්ඡෙදො.

18. දිට්ඨිවිසුද්ධිනිද්දෙසො

නාමරූපපරිග්ගහකථා

662. ඉදානි යා ‘‘ඉමෙසු භූමිභූතෙසු ධම්මෙසු උග්ගහපරිපුච්ඡාවසෙන ඤාණපරිචයං කත්වා ‘සීලවිසුද්ධි චෙව චිත්තවිසුද්ධි චා’ති ද්වෙ මූලභූතා විසුද්ධියො සම්පාදෙතබ්බා’’ති වුත්තා. තත්ථ **සීලවිසුද්ධි** නාම සුපරිසුද්ධං පාතිමොක්ඛසංවරාදිචතුබ්බිධං සීලං, තඤ්ච **සීලනිද්දෙසෙ** විත්ථාරිතමෙව. **චිත්තවිසුද්ධි** නාම සඋපචාරා අට්ඨ සමාපත්තියො, තාපි චිත්තසීසෙන වුත්ත**සමාධිනිද්දෙසෙ** සබ්බාකාරෙන විත්ථාරිතා එව. තස්මා තා තත්ථ විත්ථාරිතනයෙනෙව වෙදිතබ්බා.

යං පන වුත්තං ‘‘දිට්ඨිවිසුද්ධි, කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධි, මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධි, පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි, ඤාණදස්සනවිසුද්ධීති ඉමා පන පඤ්ච විසුද්ධියො සරීර’’න්ති, තත්ථ **නාමරූපානං යාථාවදස්සනං දිට්ඨිවිසුද්ධි** නාම.

663. තං සම්පාදෙතුකාමෙන **සමථයානිකෙන** තාව ඨපෙත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං අවසෙසරූපාරූපාවචරජ්ඣානානං අඤ්ඤතරතො වුට්ඨාය විතක්කාදීනි ඣානඞ්ගානි, තංසම්පයුත්තා ච ධම්මා **ලක්ඛණරසාදිවසෙන** පරිග්ගහෙතබ්බා. පරිග්ගහෙත්වා සබ්බම්පෙතං ආරම්මණාභිමුඛං නමනතො නමනට්ඨෙන **නාමන්ති** වවත්ථපෙතබ්බං.

තතො යථා නාම පුරිසො අන්තොගෙහෙ සප්පං දිස්වා තං අනුබන්ධමානො තස්ස ආසයං පස්සති, එවමෙව අයම්පි යොගාවචරො තං නාමං උපපරික්ඛන්තො ‘‘ඉදං නාමං කිං නිස්සාය පවත්තතී’’ති පරියෙසමානො තස්ස නිස්සයං හදයරූපං පස්සති. තතො හදයරූපස්ස නිස්සයභූතානි, භූතනිස්සිතානි ච සෙසුපාදායරූපානීති රූපං පරිග්ගණ්හාති. සො සබ්බම්පෙතං රුප්පනතො **රූපන්ති** වවත්ථපෙති. තතො නමනලක්ඛණං නාමං, රුප්පනලක්ඛණං රූපන්ති **සඞ්ඛෙපතො නාමරූපං වවත්ථපෙති**.

664. **සුද්ධවිපස්සනායානිකො** පන අයමෙව වා **සමථයානිකො** චතුධාතුවවත්ථානෙ වුත්තානං තෙසං තෙසං ධාතුපරිග්ගහමුඛානං අඤ්ඤතරමුඛවසෙන සඞ්ඛෙපතො වා විත්ථාරතො වා චතස්සො ධාතුයො පරිග්ගණ්හාති. අථස්ස යාථාවසරසලක්ඛණතො ආවිභූතාසු ධාතූසු කම්මසමුට්ඨානම්හි තාව කෙසෙ ‘‘චතස්සො ධාතුයො, වණ්ණො, ගන්ධො, රසො, ඔජා, ජීවිතං, කායප්පසාදො’’ති එවං කායදසකවසෙන දස රූපානි, තත්ථෙව භාවස්ස අත්ථිතාය භාවදසකවසෙන දස, තත්ථෙව ආහාරසමුට්ඨානං ඔජට්ඨමකං, උතුසමුට්ඨානං, චිත්තසමුට්ඨානන්ති අපරානිපි චතුවීසතීති එවං චතුසමුට්ඨානෙසු චතුවීසතිකොට්ඨාසෙසු චතුචත්තාලීස චතුචත්තාලීස රූපානි, සෙදො, අස්සු, ඛෙළො, සිඞ්ඝාණිකාති ඉමෙසු පන චතූසු උතුචිත්තසමුට්ඨානෙසු ද්වින්නං ඔජට්ඨමකානං වසෙන සොළස සොළස රූපානි, උදරියං, කරීසං, පුබ්බො, මුත්තන්ති ඉමෙසු චතූසු උතුසමුට්ඨානෙසු උතුසමුට්ඨානස්සෙව ඔජට්ඨමකස්ස වසෙන අට්ඨ අට්ඨ රූපානි පාකටානි හොන්තීති. එස තාව **ද්වත්තිංසාකාරෙ** නයො.

යෙ පන ඉමස්මිං ද්වත්තිංසාකාරෙ ආවිභූතෙ අපරෙ දස ආකාරා ආවිභවන්ති. තත්ථ අසිතාදිපරිපාචකෙ තාව කම්මජෙ තෙජොකොට්ඨාසම්හි ඔජට්ඨමකඤ්චෙව ජීවිතඤ්චාති නව රූපානි, තථා චිත්තජෙ අස්සාසපස්සාසකොට්ඨාසෙපි ඔජට්ඨමකඤ්චෙව සද්දො චාති නව, සෙසෙසු චතුසමුට්ඨානෙසු අට්ඨසු ජීවිතනවකඤ්චෙව තීණි ච ඔජට්ඨමකානීති තෙත්තිංස රූපානි පාකටානි හොන්ති.

තස්සෙවං විත්ථාරතො ද්වාචත්තාලීසාකාරවසෙන ඉමෙසු භූතුපාදායරූපෙසු පාකටෙසු ජාතෙසු වත්ථුද්වාරවසෙන පඤ්ච චක්ඛුදසකාදයො, හදයවත්ථුදසකඤ්චාති අපරානිපි සට්ඨිරූපානි පාකටානි හොන්ති. සො සබ්බානිපි තානි **රුප්පනලක්ඛණෙන** එකතො කත්වා ‘‘එතං **රූප**’’න්ති පස්සති.

තස්සෙවං පරිග්ගහිතරූපස්ස ද්වාරවසෙන අරූපධම්මා පාකටා හොන්ති. සෙය්‍යථිදං – ද්වෙපඤ්චවිඤ්ඤාණානි, තිස්සො මනොධාතුයො, අට්ඨසට්ඨි මනොවිඤ්ඤාණධාතුයොති එකාසීති ලොකියචිත්තානි, අවිසෙසෙන ච තෙහි චිත්තෙහි සහජාතො ඵස්සො, වෙදනා, සඤ්ඤා, චෙතනා, ජීවිතං, චිත්තට්ඨිති, මනසිකාරොති ඉමෙ සත්ත සත්ත චෙතසිකාති. ලොකුත්තරචිත්තානි පන නෙව සුද්ධවිපස්සකස්ස , න සමථයානිකස්ස පරිග්ගහං ගච්ඡන්ති අනධිගතත්තාති. සො සබ්බෙපි තෙ අරූපධම්මෙ **නමනලක්ඛණෙන** එකතො කත්වා ‘‘එතං **නාම**’’න්ති පස්සති. එවමෙකො **චතුධාතුවවත්ථානමුඛෙන විත්ථාරතො නාමරූපං වවත්ථපෙති**.

665. අපරො **අට්ඨාරසධාතුවසෙන**. කථං? ඉධ භික්ඛු අත්ථි ඉමස්මිං අත්තභාවෙ චක්ඛුධාතු…පෙ…. මනොවිඤ්ඤාණධාතූති ධාතුයො ආවජ්ජිත්වා යං ලොකො සෙතකණ්හමණ්ඩලවිචිත්තං ආයතවිත්ථතං අක්ඛිකූපකෙ න්හාරුසුත්තකෙන ආබද්ධං මංසපිණ්ඩං ‘‘චක්ඛූ’’ති සඤ්ජානාති, තං අග්ගහෙත්වා ඛන්ධනිද්දෙසෙ උපාදාරූපෙසු වුත්තප්පකාරං චක්ඛුපසාදං ‘‘චක්ඛුධාතූ’’ති වවත්ථපෙති.

යානි පනස්ස නිස්සයභූතා චතස්සො ධාතුයො, පරිවාරකානි චත්තාරි වණ්ණ-ගන්ධ-රස-ඔජා-රූපානි, අනුපාලකං ජීවිතින්ද්‍රියන්ති නව සහජාතරූපානි, තත්ථෙව ඨිතානි කායදසකභාවදසකවසෙන වීසති කම්මජරූපානි, ආහාරසමුට්ඨානාදීනං තිණ්ණං ඔජට්ඨමකානං වසෙන චතුවීසති අනුපාදින්නරූපානීති එවං සෙසානි තෙපණ්ණාස රූපානි හොන්ති, න තානි ච ''චක්ඛුධාතූ''ති වවත්ථපෙති. එස නයො සොතධාතුආදීසුපි. කායධාතුයං පන අවසෙසානි තෙචත්තාලීස රූපානි හොන්ති. කෙචි පන උතුචිත්තසමුට්ඨානානි සද්දෙන සහ නව නව කත්වා පඤ්චචත්තාලීසාති වදන්ති.

ඉති ඉමෙ පඤ්ච පසාදා, තෙසඤ්ච විසයා රූපසද්දගන්ධරසඵොට්ඨබ්බා පඤ්චාති දස රූපානි දස ධාතුයො හොන්ති. අවසෙසරූපානි ධම්මධාතුයෙව හොන්ති. චක්ඛුං පන නිස්සාය රූපං ආරබ්භ පවත්තං චිත්තං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු නාමාති එවං ද්වෙපඤ්චවිඤ්ඤාණානි පඤ්ච විඤ්ඤාණධාතුයො හොන්ති. තීණි මනොධාතුචිත්තානි එකා මනොධාතු, අට්ඨසට්ඨි මනොවිඤ්ඤාණධාතුචිත්තානි මනොවිඤ්ඤාණධාතූති සබ්බානිපි එකාසීති ලොකියචිත්තානි සත්ත විඤ්ඤාණධාතුයො. තංසම්පයුත්තා ඵස්සාදයො ධම්මධාතූති එවමෙත්ථ අඩ්ඪෙකාදස ධාතුයො රූපං, අඩ්ඪට්ඨමා ධාතුයො නාමන්ති එවමෙකො අට්ඨාරසධාතුවසෙන නාමරූපං වවත්ථපෙති.

666. අපරො **ද්වාදසායතනවසෙන**. කථං? චක්ඛුධාතුයං වුත්තනයෙනෙව ඨපෙත්වා තෙපණ්ණාස රූපානි චක්ඛුපසාදමත්තං ''චක්ඛායතන''න්ති වවත්ථපෙති. තත්ථ වුත්තනයෙනෙව ච සොතඝානජිව්හාකායධාතුයො ''සොතඝානජිව්හාකායායතනානී''ති, තෙසං විසයභූතෙ පඤ්චධම්මෙ ''රූපසද්දගන්ධරසඵොට්ඨබ්බායතනානී''ති , ලොකියසත්තවිඤ්ඤාණධාතුයො ''මනායතන''න්ති, තංසම්පයුත්තා ඵස්සාදයො සෙසරූපඤ්ච ''ධම්මායතන''න්ති එවමෙත්ථ අඩ්ඪෙකාදස ආයතනානි රූපං, දියඩ්ඪආයතනානි නාමන්ති එවමෙකො ද්වාදසායතනවසෙන නාමරූපං වවත්ථපෙති.

667. අපරො තතො සංඛිත්තතරං **ඛන්ධවසෙන** වවත්ථපෙති. කථං? ඉධ භික්ඛු ඉමස්මිං සරීරෙ චතුසමුට්ඨානා චතස්සො ධාතුයො, තංනිස්සිතො වණ්ණො, ගන්ධො, රසො, ඔජා, චක්ඛුපසාදාදයො පඤ්ච පසාදා, වත්ථුරූපං, භාවො, ජීවිතින්ද්‍රියං, ද්විසමුට්ඨානො සද්දොති ඉමානි සත්තරස රූපානි **සම්මසනුපගානි** නිප්ඵන්නානි රූපරූපානි. කායවිඤ්ඤත්ති, වචීවිඤ්ඤත්ති, ආකාසධාතු, රූපස්ස ලහුතා, මුදුතා, කම්මඤ්ඤතා, උපචයො, සන්තති, ජරතා, අනිච්චතාති ඉමානි පන දස රූපානි **න සම්මසනුපගානි,** ආකාරවිකාරඅන්තරපරිච්ඡෙදමත්තකානි, න නිප්ඵන්නරූපානි, න රූපරූපානි. අපිච ඛො රූපානං ආකාරවිකාරඅන්තරපරිච්ඡෙදමත්තතො රූපන්ති සඞ්ඛං ගතානි. ඉති සබ්බානි පෙතානි සත්තවීසති රූපානි රූපක්ඛන්ධො, එකාසීතියා ලොකියචිත්තෙහි සද්ධිං උප්පන්නා වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො, තංසම්පයුත්තා සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, සඞ්ඛාරා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති. ඉති රූපක්ඛන්ධො රූපං, චත්තාරො අරූපිනො ඛන්ධා නාමන්ති එවමෙකො පඤ්චක්ඛන්ධවසෙන නාමරූපං වවත්ථපෙති.

668. අපරො ''යංකිඤ්චි රූපං සබ්බං රූපං චත්තාරි මහාභූතානි චතුන්නඤ්ච මහාභූතානං උපාදායරූප''න්ති (ම. නි. 1.347; අ. නි. 11.17) එවං සංඛිත්තෙනෙව ඉමස්මිං අත්තභාවෙ රූපං පරිග්ගහෙත්වා, තථා මනායතනඤ්චෙව ධම්මායතනෙකදෙසඤ්ච නාමන්ති පරිග්ගහෙත්වා ''ඉති ඉදඤ්ච නාමං ඉදඤ්ච රූපං, ඉදං වුච්චති නාමරූප''න්ති **සඞ්ඛෙපතො** නාමරූපං වවත්ථපෙති.

669. සචෙ පනස්ස තෙන තෙන මුඛෙන රූපං පරිග්ගහෙත්වා අරූපං පරිග්ගණ්හතො සුඛුමත්තා අරූපං න උපට්ඨාති, තෙන ධුරනික්ඛෙපං අකත්වා රූපමෙව පුනප්පුනං සම්මසිතබ්බං මනසිකාතබ්බං පරිග්ගහෙතබ්බං වවත්ථපෙතබ්බං. යථා යථා හිස්ස රූපං සුවික්ඛාලිතං හොති නිජ්ජටං සුපරිසුද්ධං, තථා තථා තදාරම්මණා අරූපධම්මා සයමෙව පාකටා හොන්ති.

යථා හි චක්ඛුමතො පුරිසස්ස අපරිසුද්ධෙ ආදාසෙ මුඛනිමිත්තං ඔලොකෙන්තස්ස නිමිත්තං න පඤ්ඤායති, සො ''නිමිත්තං න පඤ්ඤායතී''ති න ආදාසං ඡඩ්ඩෙති, අථ ඛො නං පුනප්පුනං පරිමජ්ජති . තස්ස පරිසුද්ධෙ ආදාසෙ නිමිත්තං සයමෙව පාකටං හොති. යථා ච තෙලත්ථිකො තිලපිට්ඨං දොණියං ආකිරිත්වා උදකෙන පරිප්ඵොසෙත්වා එකවාරං ද්වෙවාරං පීළනමත්තෙන තෙලෙ අනික්ඛමන්තෙ න තිලපිට්ඨං ඡඩ්ඩෙති, අථ ඛො නං පුනප්පුනං උණ්හොදකෙන පරිප්ඵොසෙත්වා මද්දිත්වා පීළෙති. තස්සෙවං කරොතො විප්පසන්නං තිලතෙලං නික්ඛමති. යථා වා පන උදකං පසාදෙතුකාමො කතකට්ඨිං ගහෙත්වා අන්තොඝටෙ හත්ථං ඔතාරෙත්වා එකද්වෙවාරෙ සංඝංසනමත්තෙන උදකෙ අවිප්පසීදන්තෙ න කතකට්ඨිං ඡඩ්ඩෙති, අථ ඛො නං පුනප්පුනං සංඝංසති. තස්සෙවං කරොන්තස්ස කලලකද්දමං සන්නිසීදති. උදකං අච්ඡං හොති විප්පසන්නං, එවමෙවං තෙන භික්ඛුනා ධුරනික්ඛෙපං අකත්වා රූපමෙව පුනප්පුනං සම්මසිතබ්බං මනසිකාතබ්බං පරිග්ගහෙතබ්බං වවත්ථපෙතබ්බං.

යථා යථා හිස්ස රූපං සුවික්ඛාලිතං හොති නිජ්ජටං සුපරිසුද්ධං, තථා තථා තප්පච්චනීකකිලෙසා සන්නිසීදන්ති, කද්දමුපරි උදකං විය චිත්තං පසන්නං හොති. තදාරම්මණා අරූපධම්මා සයමෙව පාකටා හොන්ති. එවං අඤ්ඤාහිපි උච්ඡුචොරගොණදධිමච්ඡාදීහි උපමාහි අයමත්ථො පකාසෙතබ්බො.

අරූපධම්මානං උපට්ඨානාකාරකථා

670. එවං සුවිසුද්ධරූපපරිග්ගහස්ස පනස්ස අරූපධම්මා තීහි ආකාරෙහි උපට්ඨහන්ති ඵස්සවසෙන වා වෙදනාවසෙන වා විඤ්ඤාණවසෙන වා. කථං? එකස්ස තාව ''පථවීධාතු කක්ඛළලක්ඛණා''තිආදිනා නයෙන ධාතුයො පරිග්ගණ්හන්තස්ස පඨමාභිනිපාතො ඵස්සො, තංසම්පයුත්තා වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො, සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, සද්ධිං ඵස්සෙන චෙතනා සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, චිත්තං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති උපට්ඨාති. තථා ''කෙසෙ පථවීධාතු කක්ඛළලක්ඛණා…පෙ…. අස්සාසපස්සාසෙ පථවීධාතු කක්ඛළලක්ඛණා''ති (විසුද්ධි. 1.307) පඨමාභිනිපාතො ඵස්සො, තංසම්පයුත්තා වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො…පෙ…. චිත්තං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති උපට්ඨාති. එවං අරූපධම්මා **ඵස්සවසෙන** උපට්ඨහන්ති.

එකස්ස ''පථවීධාතු කක්ඛළලක්ඛණා''ති තදාරම්මණරසානුභවනකවෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො, තංසම්පයුත්තා සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, තංසම්පයුත්තො ඵස්සො ච චෙතනා ච සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො, තංසම්පයුත්තං චිත්තං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති උපට්ඨාති. තථා ''කෙසෙ පථවීධාතු කක්ඛළලක්ඛණා …පෙ…. අස්සාසපස්සාසෙ පථවීධාතු කක්ඛළලක්ඛණා''ති තදාරම්මණරසානුභවනකවෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො…පෙ…. තංසම්පයුත්තං චිත්තං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති උපට්ඨාති. එවං **වෙදනාවසෙන** අරූපධම්මා උපට්ඨහන්ති.

අපරස්ස ''පථවීධාතු කක්ඛළලක්ඛණා''ති ආරම්මණපටිවිජානනං විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, තංසම්පයුත්තා වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො, සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, ඵස්සො ච චෙතනා ච සඞ්ඛාරක්ඛන්ධොති උපට්ඨාති. තථා ''කෙසෙ පථවීධාතු කක්ඛළලක්ඛණා…පෙ…. අස්සාසපස්සාසෙ පථවීධාතු කක්ඛළලක්ඛණා''ති ආරම්මණපටිවිජානනං විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, තංසම්පයුත්තා වෙදනා වෙදනාක්ඛන්ධො, සඤ්ඤා සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, ඵස්සො ච චෙතනා ච සඞ්ඛාරක්ඛන්ධොති උපට්ඨාති. එවං **විඤ්ඤාණවසෙන** අරූපධම්මා උපට්ඨහන්ති.

එතෙනෙව උපායෙන ''කම්මසමුට්ඨානෙ කෙසෙ පථවීධාතු කක්ඛළලක්ඛණා''තිආදිනා නයෙන ද්වාචත්තාලීසාය ධාතුකොට්ඨාසෙසු චතුන්නං චතුන්නං ධාතූනං වසෙන, සෙසෙසු ච චක්ඛුධාතුආදීසු රූපපරිග්ගහමුඛෙසු සබ්බං නයභෙදං අනුගන්ත්වා යොජනා කාතබ්බා.

671. යස්මා ච එවං සුවිසුද්ධරූපපරිග්ගහස්සෙව තස්ස අරූපධම්මා තීහාකාරෙහි පාකටා හොන්ති. තස්මා සුවිසුද්ධරූපපරිග්ගහෙනෙව අරූපපරිග්ගහාය යොගො කාතබ්බො, න ඉතරෙන. සචෙ හි එකස්මිං වා රූපධම්මෙ උපට්ඨිතෙ ද්වීසු වා රූපං පහාය අරූපපරිග්ගහං ආරභති කම්මට්ඨානතො පරිහායති, පථවීකසිණභාවනාය වුත්තප්පකාරා පබ්බතෙය්‍යා ගාවී විය. සුවිසුද්ධරූපපරිග්ගහස්ස පන අරූපපරිග්ගහාය යොගං කරොතො කම්මට්ඨානං වුද්ධිං විරූළ්හිං වෙපුල්ලං පාපුණාති.

සො එවං ඵස්සාදීනං වසෙන උපට්ඨිතෙ චත්තාරො අරූපිනො ඛන්ධෙ නාමන්ති, තෙසං ආරම්මණභූතානි චත්තාරි මහාභූතානි, චතුන්නඤ්ච මහාභූතානං උපාදායරූපං රූපන්ති ववත්ථපෙති. ඉති අට්ඨාරස ධාතුයො ද්වාදසායතනානි පඤ්චක්ඛන්ධාති සබ්බෙපි තෙභූමකෙ ධම්මෙ ඛග්ගෙන සමුග්ගං විවරමානො විය යමකතාලකන්දං ඵාලයමානො විය ච නාමඤ්ච රූපඤ්චාති ද්වෙධා වවත්ථපෙති. නාමරූපමත්තතො උද්ධං අඤ්ඤො සත්තො වා පුග්ගලො වා දෙවො වා බ්‍රහ්මා වා නත්ථීති නිට්ඨං ගච්ඡති.

සම්බහුලසුත්තන්තසංසන්දනා

672. සො එවං යාථාවසරසතො නාමරූපං වවත්ථපෙත්වා සුට්ඨුතරං ''සත්තො පුග්ගලො''ති ඉමිස්සා ලොකසමඤ්ඤාය පහානත්ථාය සත්තසම්මොහස්ස සමතික්කමත්ථාය අසම්මොහභූමියං චිත්තං ඨපනත්ථාය සම්බහුලසුත්තන්තවසෙන ''නාමරූපමත්තමෙවිදං, න සත්තො, න පුග්ගලො අත්ථී''ති එතමත්ථං සංසන්දෙත්වා වවත්ථපෙති. වුත්තඤ්හෙතං –

> ''යථාපි අඞ්ගසම්භාරා, හොති සද්දො රථො ඉති;
> එවං ඛන්ධෙසු සන්තෙසු, හොති සත්තොති සම්මුතී''ති. (සං. නි. 1.171);

අපරම්පි වුත්තං, ''සෙය්‍යථාපි, ආවුසො, කට්ඨඤ්ච පටිච්ච වල්ලිඤ්ච පටිච්ච මත්තිකඤ්ච පටිච්ච තිණඤ්ච පටිච්ච ආකාසො පරිවාරිතො අගාරන්ත්වෙව සඞ්ඛං ගච්ඡති, එවමෙව ඛො, ආවුසො, අට්ඨිඤ්ච පටිච්ච න්හාරුඤ්ච පටිච්ච මංසඤ්ච පටිච්ච චම්මඤ්ච පටිච්ච ආකාසො පරිවාරිතො රූපන්ත්වෙව සඞ්ඛං ගච්ඡතී''ති (ම. නි. 1.306).

අපරම්පි වුත්තං –

> ''දුක්ඛමෙව හි සම්භොති, දුක්ඛං තිට්ඨති වෙති ච;
> නාඤ්ඤත්‍ර දුක්ඛා සම්භොති, නාඤ්ඤං දුක්ඛා නිරුජ්ඣතී''ති. (සං. නි. 1.171);

උපමාහි නාමරූපවිභාවනා

673. එවං අනෙකසතෙහි සුත්තන්තෙහි නාමරූපමෙව දීපිතං, න සත්තො න පුග්ගලො. තස්මා යථා අක්ඛචක්කපඤ්ජරඊසාදීසු අඞ්ගසම්භාරෙසු එකෙනාකාරෙන සණ්ඨිතෙසු **රථොති** වොහාරමත්තං හොති, පරමත්ථතො එකෙකස්මිං අඞ්ගෙ උපපරික්ඛියමානෙ රථො නාම නත්ථි. යථා ච කට්ඨාදීසු ගෙහසම්භාරෙසු එකෙනාකාරෙන ආකාසං පරිවාරෙත්වා ඨිතෙසු **ගෙහන්ති** වොහාරමත්තං හොති, පරමත්ථතො ගෙහං නාම නත්ථි. යථා ච අඞ්ගුලිඅඞ්ගුට්ඨාදීසු එකෙනාකාරෙන ඨිතෙසු **මුට්ඨීති** වොහාරමත්තං හොති. දොණිතන්තිආදීසු **වීණාති**. හත්ථිඅස්සාදීසු **සෙනාති**. පාකාරගෙහගොපුරාදීසු **නගරන්ති**. ඛන්ධසාඛාපලාසාදීසු එකෙනාකාරෙන ඨිතෙසු **රුක්ඛොති** වොහාරමත්තං හොති, පරමත්ථතො එකෙකස්මිං අවයවෙ උපපරික්ඛියමානෙ රුක්ඛො නාම නත්ථි. එවමෙවං පඤ්චසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු සති **''සත්තො, පුග්ගලො''**ති වොහාරමත්තං හොති, පරමත්ථතො එකෙකස්මිං ධම්මෙ උපපරික්ඛියමානෙ ''අස්මීති වා අහන්ති වා''ති ගාහස්ස වත්ථුභූතො සත්තො නාම නත්ථි. පරමත්ථතො පන නාමරූපමත්තමෙව අත්ථීති. එවං පස්සතො හි දස්සනං **යථාභූතදස්සනං** නාම හොති.

674. යො පනෙතං යථාභූතදස්සනං පහාය ''සත්තො අත්ථී''ති ගණ්හාති. සො තස්ස විනාසං අනුජානෙය්‍ය අවිනාසං වා. අවිනාසං අනුජානන්තො සස්සතෙ පතති. විනාසං අනුජානන්තො උච්ඡෙදෙ පතති. කස්මා? ඛීරන්වයස්ස දධිනො විය තදන්වයස්ස අඤ්ඤස්ස අභාවතො. සො ''සස්සතො සත්තො''ති ගණ්හන්තො ඔලීයති නාම. ''උච්ඡිජ්ජතී''ති ගණ්හන්තො අතිධාවති නාම. තෙනාහ භගවා –

''ද්වීහි, භික්ඛවෙ, දිට්ඨිගතෙහි පරියුට්ඨිතා දෙවමනුස්සා ඔලීයන්ති එකෙ, අතිධාවන්ති එකෙ, චක්ඛුමන්තො ච පස්සන්ති.

''කථඤ්ච, භික්ඛවෙ, ඔලීයන්ති එකෙ? භවාරාමා, භික්ඛවෙ, දෙවමනුස්සා භවරතා භවසමුදිතා. තෙසං භවනිරොධාය ධම්මෙ දෙසියමානෙ චිත්තං න පක්ඛන්දති නප්පසීදති න සන්තිට්ඨති නාධිමුච්චති. එවං ඛො, භික්ඛවෙ, ඔලීයන්ති එකෙ.

''කථඤ්ච, භික්ඛවෙ, අතිධාවන්ති එකෙ? භවෙනෙව ඛො පනෙකෙ අට්ටීයමානා හරායමානා ජිගුච්ඡමානා විභවං අභිනන්දන්ති, යතො කිර භො අයං අත්තා කායස්ස භෙදා උච්ඡිජ්ජති විනස්සති, න හොති පරංමරණා, එතං සන්තං, එතං පණීතං, එතං යාථාවන්ති. එවං ඛො, භික්ඛවෙ, අතිධාවන්ති එකෙ.

''කථඤ්ච, භික්ඛවෙ, චක්ඛුමන්තො පස්සන්ති? ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු භූතං භූතතො පස්සති, භූතං භූතතො දිස්වා භූතස්ස නිබ්බිදාය විරාගාය නිරොධාය පටිපන්නො හොති. එවං ඛො, භික්ඛවෙ, චක්ඛුමන්තො පස්සන්තී''ති (ඉතිවු. 49).

675. තස්මා යථා දාරුයන්තං සුඤ්ඤං නිජ්ජීවං නිරීහකං, අථ ච පන දාරුරජ්ජුකසමායොගවසෙන ගච්ඡතිපි තිට්ඨතිපි. සඊහකං සබ්‍යාපාරං විය ඛායති, එවමිදං නාමරූපම්පි සුඤ්ඤං නිජ්ජීවං නිරීහකං, අථ ච පන අඤ්ඤමඤ්ඤසමායොගවසෙන ගච්ඡතිපි තිට්ඨතිපි. සඊහකං සබ්‍යාපාරං විය ඛායතීති දට්ඨබ්බං. තෙනාහු පොරාණා –

''නාමඤ්ච රූපඤ්ච ඉධත්ථි සච්චතො,
න හෙත්ථ සත්තො මනුජො ච විජ්ජති;
සුඤ්ඤං ඉදං යන්තමිවාභිසඞ්ඛතං,
දුක්ඛස්ස පුඤ්ජො තිණකට්ඨසාදිසො''ති.

න කෙවලඤ්චෙතං දාරුයන්තූපමාය, අඤ්ඤාහිපි නළකලාපීආදීහි උපමාහි විභාවෙතබ්බං – යථා හි ද්වීසු නළකලාපීසු අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය ඨපිතාසු එකා එකිස්සා උපත්ථම්භො හොති, එකිස්සා පතමානාය ඉතරාපි පතති, එවමෙවං පඤ්චවොකාරභවෙ නාමරූපං අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය පවත්තති, එකං එකස්ස උපත්ථම්භො හොති. මරණවසෙන එකස්මිං පතමානෙ ඉතරම්පි පතති. තෙනාහු පොරාණා –

''යමකං නාමරූපඤ්ච, උභො අඤ්ඤොඤ්ඤනිස්සිතා;
එකස්මිං භිජ්ජමානස්මිං, උභො භිජ්ජන්ති පච්චයා''ති.

676. යථා ච දණ්ඩාභිහතං භෙරිං නිස්සාය සද්දෙ පවත්තමානෙ අඤ්ඤා භෙරී, අඤ්ඤො සද්දො, භෙරිසද්දා අසම්මිස්සා, භෙරී සද්දෙන සුඤ්ඤා, සද්දො භෙරියා සුඤ්ඤො, එවමෙවං වත්ථුද්වාරාරම්මණසඞ්ඛාතං රූපං නිස්සාය නාමෙ පවත්තමානෙ අඤ්ඤං රූපං, අඤ්ඤං නාමං, නාමරූපා අසම්මිස්සා, නාමං රූපෙන සුඤ්ඤං, රූපං නාමෙන සුඤ්ඤං, අපිච ඛො භෙරිං පටිච්ච සද්දො විය රූපං පටිච්ච නාමං පවත්තති. තෙනාහු පොරාණා –

''න චක්ඛුතො ජායරෙ ඵස්සපඤ්චමා,
න රූපතො නො ච උභින්නමන්තරා;
හෙතුං පටිච්චප්පභවන්ති සඞ්ඛතා,
යථාපි සද්දො පහටාය භෙරියා.

''න සොතතො ජායරෙ ඵස්සපඤ්චමා,
න සද්දතො නො ච උභින්නමන්තරා...පෙ.....

''න ඝානතො ජායරෙ ඵස්සපඤ්චමා,
න ගන්ධතො නො ච උභින්නමන්තරා...පෙ.....

''න ජිව්හාතො ජායරෙ ඵස්සපඤ්චමා,
න රසතො නො ච උභින්නමන්තරා...පෙ.....

''න කායතො ජායරෙ ඵස්සපඤ්චමා,
න ඵස්සතො නො ච උභින්නමන්තරා...පෙ.....

''න වත්ථුරූපා පභවන්ති සඞ්ඛතා,
න චාපි ධම්මායතනෙහි නිග්ගතා;
හෙතුං පටිච්චප්පභවන්ති සඞ්ඛතා,
යථාපි සද්දො පහටාය භෙරියා''ති.

677. අපිචෙත්ථ නාමං නිත්තෙජං න සකෙන තෙජෙන පවත්තිතුං සක්කොති, න ඛාදති, න පිවති, න බ්‍යාහරති, න ඉරියාපථං කප්පෙති. රූපම්පි නිත්තෙජං න සකෙන තෙජෙන පවත්තිතුං සක්කොති. න හි තස්සා ඛාදිතුකාමතා, නාපි පිවිතුකාමතා, න බ්‍යාහරිතුකාමතා, න ඉරියාපථං කප්පෙතුකාමතා, අථ ඛො නාමං නිස්සාය රූපං පවත්තති, රූපං නිස්සාය නාමං පවත්තති, නාමස්ස ඛාදිතුකාමතාය පිවිතුකාමතාය බ්‍යාහරිතුකාමතාය ඉරියාපථං කප්පෙතුකාමතාය සති රූපං ඛාදති, පිවති, බ්‍යාහරති, ඉරියාපථං කප්පෙති.

ඉමස්ස පනත්ථස්ස විභාවනත්ථාය ඉමං උපමං උදාහරන්ති – යථා ජච්චන්ධො ච පීඨසප්පී ච දිසාපක්කමිතුකාමා අස්සු, ජච්චන්ධො පීඨසප්පිං එවමාහ ''අහං ඛො භණෙ, සක්කොමි පාදෙහි පාදකරණීයං කාතුං, නත්ථි ච මෙ චක්ඛූනි යෙහි සමවිසමං පස්සෙය්‍යා''න්ති. පීඨසප්පීපි ජච්චන්ධං එවමාහ ''අහං ඛො භණෙ, සක්කොමි චක්ඛුනා චක්ඛුකරණීයං කාතුං, නත්ථි ච මෙ පාදානි යෙහි අභික්කමෙය්‍යං වා පටික්කමෙය්‍යං වා''ති. සො තුට්ඨහට්ඨො ජච්චන්ධො පීඨසප්පිං අංසකූටං ආරොපෙසි. පීඨසප්පී ජච්චන්ධස්ස අංසකූටෙ නිසීදිත්වා එවමාහ ''වාමං මුඤ්ච දක්ඛිණං ගණ්හ, දක්ඛිණං මුඤ්ච වාමං ගණ්හා''ති. තත්ථ ජච්චන්ධොපි නිත්තෙජො දුබ්බලො න සකෙන තෙජෙන සකෙන බලෙන ගච්ඡති, පීඨසප්පීපි නිත්තෙජො දුබ්බලො න සකෙන තෙජෙන සකෙන බලෙන ගච්ඡති, න ච තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය ගමනං නප්පවත්තති, එවමෙවං නාමම්පි නිත්තෙජං න සකෙන තෙජෙන උප්පජ්ජති, න තාසු තාසු කිරියාසු පවත්තති. රූපම්පි නිත්තෙජං න සකෙන තෙජෙන උප්පජ්ජති, න තාසු තාසු කිරියාසු පවත්තති, න ච තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය උප්පත්ති වා පවත්ති වා න හොති. තෙනෙතං වුච්චති –

''න සකෙන බලෙන ජායරෙ,
නොපි සකෙන බලෙන තිට්ඨරෙ;
පරධම්මවසානුවත්තිනො,
ජායරෙ සඞ්ඛතා අත්තදුබ්බලා.

''පරපච්චයතො ච ජායරෙ,
පරආරම්මණතො සමුට්ඨිතා;
ආරම්මණපච්චයෙහි ච,
පරධම්මෙහි චිමෙ පභාවිතා.

''යථාපි නාවං නිස්සාය, මනුස්සා යන්ති අණ්ණවෙ;
එවමෙව රූපං නිස්සාය, නාමකායො පවත්තති.

''යථා ච මනුස්සෙ නිස්සාය, නාවා ගච්ඡති අණ්ණවෙ;
එවමෙව නාමං නිස්සාය, රූපකායො පවත්තති.

''උභො නිස්සාය ගච්ඡන්ති, මනුස්සා නාවා ච අණ්ණවෙ;
එවං නාමඤ්ච රූපඤ්ච, උභො අඤ්ඤොඤ්ඤනිස්සිතා''ති.

එවං නානානයෙහි නාමරූපං වවත්ථාපයතො සත්තසඤ්ඤං අභිභවිත්වා අසම්මොහභූමියං ඨිතං නාමරූපානං යාථාවදස්සනං **දිට්ඨිවිසුද්ධී**ති වෙදිතබ්බං. **නාමරූපවවත්ථාන**න්තිපි **සඞ්ඛාරපරිච්ඡෙදො**තිපි එතස්සෙව අධිවචනං.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ

පඤ්ඤාභාවනාධිකාරෙ

දිට්ඨිවිසුද්ධිනිද්දෙසො නාම

අට්ඨාරසමො පරිච්ඡෙදො.

19. කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිනිද්දෙසො

පච්චයපරිග්ගහකථා

678. එතස්සෙව පන නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහණෙන තීසු අද්ධාසු කඞ්ඛං විතරිත්වා ඨිතං ඤාණං **කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධි** නාම.

තං සම්පාදෙතුකාමො භික්ඛු යථා නාම කුසලො භිසක්කො රොගං දිස්වා තස්ස සමුට්ඨානං පරියෙසති. යථා වා පන අනුකම්පකො පුරිසො දහරං කුමාරං මන්දං උත්තානසෙය්‍යකං රථිකාය නිපන්නං දිස්වා ''කස්ස නු ඛො අයං පුත්තකො''ති තස්ස මාතාපිතරො ආවජ්ජති, එවමෙව තස්ස නාමරූපස්ස හෙතුපච්චයපරියෙසනං ආපජ්ජති.

සො ආදිතොව ඉති පටිසඤ්චික්ඛති ''න තාවිදං නාමරූපං අහෙතුකං, සබ්බත්ථ සබ්බදා සබ්බෙසඤ්ච එකසදිසභාවාපත්තිතො, න ඉස්සරාදිහෙතුකං, නාමරූපතො උද්ධං ඉස්සරාදීනං අභාවතො. යෙපි නාමරූපමත්තමෙව ඉස්සරාදයොති වදන්ති, තෙසං ඉස්සරාදිසඞ්ඛාතනාමරූපස්ස අහෙතුකභාවප්පත්තිතො. තස්මා භවිතබ්බමස්ස හෙතුපච්චයෙහි, කෙ නු ඛො තෙ''ති.

679. සො එවං නාමරූපස්ස හෙතුපච්චයෙ ආවජ්ජෙත්වා ඉමස්ස තාව රූපකායස්ස එවං හෙතුපච්චයෙ පරිග්ගණ්හාති – ''අයං කායො නිබ්බත්තමානො නෙව උප්පලපදුමපුණ්ඩරීකසොගන්ධිකාදීනං අබ්භන්තරෙ නිබ්බත්තති, න මණිමුත්තාහාරාදීනං, අථ ඛො ආමාසයපක්කාසයානං අන්තරෙ උදරපටලං පච්ඡතො පිට්ඨිකණ්ටකං පුරතො කත්වා අන්තඅන්තගුණපරිවාරිතො සයම්පි දුග්ගන්ධජෙගුච්ඡපටික්කූලො දුග්ගන්ධජෙගුච්ඡපටික්කූලෙ පරමසම්බාධෙ ඔකාසෙ පූතිමච්ඡපූතිකුම්මාසඔළිගල්ලචන්දනිකාදීසු කිමිව නිබ්බත්තති. තස්සෙවං නිබ්බත්තමානස්ස 'අවිජ්ජා තණ්හා උපාදානං කම්ම'න්ති ඉමෙ චත්තාරො ධම්මා නිබ්බත්තකත්තා **හෙතු,** ආහාරො උපත්ථම්භකත්තා **පච්චයොති** පඤ්ච ධම්මා හෙතුපච්චයා හොන්ති. තෙසුපි අවිජ්ජාදයො තයො ඉමස්ස කායස්ස මාතා විය දාරකස්ස උපනිස්සයා හොන්ති. කම්මං පිතා විය පුත්තස්ස ජනකං . ආහාරො ධාති විය දාරකස්ස සන්ධාරකො''ති. එවං රූපකායස්ස පච්චයපරිග්ගහං කත්වා, පුන ''චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණ''න්තිආදිනා (සං. නි. 2.43) නයෙන නාමකායස්ස පච්චයපරිග්ගහං කරොති.

සො එවං පච්චයතො නාමරූපස්ස පවත්තිං දිස්වා යථා ඉදං එතරහි, එවං අතීතෙපි අද්ධානෙ පච්චයතො පවත්තිත්ථ, අනාගතෙපි පච්චයතො පවත්තිස්සතීති සමනුපස්සති.

680. තස්සෙවං සමනුපස්සතො යා සා පුබ්බන්තං ආරබ්භ ''අහොසිං නු ඛො අහං අතීතමද්ධානං, න නු ඛො අහොසිං අතීතමද්ධානං, කිං නු ඛො අහොසිං අතීතමද්ධානං, කථං නු ඛො අහොසිං අතීතමද්ධානං, කිං හුත්වා කිං අහොසිං නු ඛො අහං අතීතමද්ධාන''න්ති (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20) පඤ්චවිධා විචිකිච්ඡා වුත්තා, යාපි අපරන්තං ආරබ්භ ''භවිස්සාමි නු ඛො අහං අනාගතමද්ධානං, න නු ඛො භවිස්සාමි අනාගතමද්ධානං, කිං නු ඛො භවිස්සාමි අනාගතමද්ධානං, කථං නු ඛො භවිස්සාමි අනාගතමද්ධානං, කිං හුත්වා කිං භවිස්සාමි නු ඛො අහං අනාගතමද්ධාන''න්ති පඤ්චවිධා විචිකිච්ඡා වුත්තා, යාපි පච්චුප්පන්නං ආරබ්භ ''එතරහි වා පන පච්චුප්පන්නං අද්ධානං අජ්ඣත්තං කථංකථී හොති – අහං නු ඛොස්මි, නො නු ඛොස්මි, කිං නු ඛොස්මි, කථං නු ඛොස්මි, අයං නු ඛො සත්තො කුතො ආගතො, සො කුහිං ගාමී භවිස්සතී''ති (ම. නි. 1.18) ඡබ්බිධා විචිකිච්ඡා වුත්තා, සා සබ්බාපි පහීයති.

681. අපරො **සාධාරණාසාධාරණවසෙන** දුවිධං නාමස්ස පච්චයං පස්සති, කම්මාදිවසෙන චතුබ්බිධං රූපස්ස. දුවිධො හි නාමස්ස පච්චයො සාධාරණො අසාධාරණො ච. තත්ථ චක්ඛාදීනි ඡ ද්වාරානි, රූපාදීනි ඡ ආරම්මණානි නාමස්ස සාධාරණො පච්චයො, කුසලාදිභෙදතො සබ්බප්පකාරස්සාපි තතො පවත්තිතො. මනසිකාරාදිකො අසාධාරණො. යොනිසො මනසිකාරසද්ධම්මස්සවනාදිකො හි කුසලස්සෙව හොති, විපරීතො අකුසලස්ස, කම්මාදිකො විපාකස්ස, භවඞ්ගාදිකො කිරියස්සාති.

රූපස්ස පන කම්මං චිත්තං උතු ආහාරොති අයං කම්මාදිකො චතුබ්බිධො පච්චයො. තත්ථ කම්මං අතීතමෙව කම්මසමුට්ඨානස්ස රූපස්ස පච්චයො හොති . චිත්තං චිත්තසමුට්ඨානස්ස උප්පජ්ජමානං. උතුආහාරා උතුආහාරසමුට්ඨානස්ස ඨිතික්ඛණෙ පච්චයා හොන්තීති. එවමෙවෙකො නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහං කරොති.

සො එවං පච්චයතො නාමරූපස්ස පවත්තිං දිස්වා යථා ඉදං එතරහි, එවං අතීතෙපි අද්ධානෙ පච්චයතො පවත්තිත්ථ, අනාගතෙපි පච්චයතො පවත්තිස්සතීති සමනුපස්සති. තස්සෙවං සමනුපස්සතො වුත්තනයෙනෙව තීසුපි අද්ධාසු විචිකිච්ඡා පහීයති.

682. අපරො තෙසංයෙව නාමරූපසඞ්ඛාතානං සඞ්ඛාරානං ජරාපත්තිං ජිණ්ණානඤ්ච භඞ්ගං දිස්වා ඉදං සඞ්ඛාරානං ජරාමරණං නාම ජාතියා සති හොති, ජාති භවෙ සති, භවො උපාදානෙ සති, උපාදානං තණ්හාය සති,

තණ්හා වෙදනාය සති, වෙදනා ඵස්සෙ සති, ඵස්සො සළායතනෙ සති, සළායතනං නාමරූපෙ සති, නාමරූපං විඤ්ඤාණෙ සති, විඤ්ඤාණං සඞ්ඛාරෙසු සති, සඞ්ඛාරා අවිජ්ජාය සතීති එවං **පටිලොමපටිච්චසමුප්පාදවසෙන** නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහං කරොති. අථස්ස වුත්තනයෙනෙව විචිකිච්ඡා පහීයති.

683. අපරො ''ඉති ඛො අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා''ති (සං. නි. 2.2) පුබ්බෙ විත්ථාරෙත්වා දස්සිත**අනුලොමපටිච්චසමුප්පාදවසෙනෙව** නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහං කරොති. අථස්ස වුත්තනයෙනෙව කඞ්ඛා පහීයති.

684. අපරො ''පුරිමකම්මභවස්මිං මොහො අවිජ්ජා, ආයූහනා සඞ්ඛාරා, නිකන්ති තණ්හා, උපගමනං උපාදානං, චෙතනා භවොති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා පුරිමකම්මභවස්මිං ඉධ පටිසන්ධියා පච්චයා, ඉධ පටිසන්ධි විඤ්ඤාණං, ඔක්කන්ති නාමරූපං, පසාදො ආයතනං, ඵුට්ඨො ඵස්සො, වෙදයිතං වෙදනාති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ඉධූපපත්තිභවස්මිං පුරෙකතස්ස කම්මස්ස පච්චයා. ඉධ පරිපක්කත්තා ආයතනානං මොහො අවිජ්ජා…පෙ.… චෙතනා භවොති ඉමෙ පඤ්ච ධම්මා ඉධ කම්මභවස්මිං ආයතිං පටිසන්ධියා පච්චයා''ති (පටි. ම. 1.47) එවං **කම්මවට්ටවිපාකවට්ටවසෙන** නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහං කරොති.

685. තත්ථ චතුබ්බිධං කම්මං – දිට්ඨධම්මවෙදනීයං, උපපජ්ජවෙදනීයං, අපරාපරියවෙදනීයං, අහොසිකම්මන්ති. තෙසු එකජවනවීථියං සත්තසු චිත්තෙසු කුසලා වා අකුසලා වා පඨමජවනචෙතනා **දිට්ඨධම්මවෙදනීයකම්මං** නාම. තං ඉමස්මිඤ්ඤෙව අත්තභාවෙ විපාකං දෙති. තථා අසක්කොන්තං පන ''අහොසිකම්මං නාහොසි කම්මවිපාකො, න භවිස්සති කම්මවිපාකො, නත්ථි කම්මවිපාකො''ති (පටි. ම. 1.234) ඉමස්ස තිකස්ස වසෙන අහොසිකම්මං නාම හොති. අත්ථසාධිකා පන සත්තමජවනචෙතනා **උපපජ්ජවෙදනීයකම්මං** නාම. තං අනන්තරෙ අත්තභාවෙ විපාකං දෙති. තථා අසක්කොන්තං වුත්තනයෙනෙව අහොසිකම්මං නාම හොති. උභින්නං අන්තරෙ පඤ්ච ජවනචෙතනා **අපරාපරියවෙදනීයකම්මං** නාම. තං අනාගතෙ යදා ඔකාසං ලභති, තදා විපාකං දෙති. සති සංසාරප්පවත්තියා අහොසිකම්මං නාම න හොති.

686. අපරම්පි චතුබ්බිධං කම්මං – යං ගරුකං, යං බහුලං, යදාසන්නං, කටත්තා වා පන කම්මන්ති. තත්ථ කුසලං වා හොතු අකුසලං වා, ගරුකාගරුකෙසු **යං ගරුකං** මාතුඝාතාදිකම්මං වා මහග්ගතකම්මං වා, තදෙව පඨමං විපච්චති. තථා බහුලාබහුලෙසුපි **යං බහුලං** හොති සුසීල්‍යං වා දුස්සීල්‍යං වා, තදෙව පඨමං විපච්චති. **යදාසන්නං** නාම මරණකාලෙ අනුස්සරිතකම්මං. යඤ්හි ආසන්නමරණො අනුස්සරිතුං සක්කොති, තෙනෙව උපපජ්ජති. එතෙහි පන තීහි මුත්තං පුනප්පුනං ලද්ධාසෙවනං **කටත්තා වා පන කම්මං** නාම හොති, තෙසං අභාවෙ තං පටිසන්ධිං ආකඩ්ඪති.

687. අපරම්පි චතුබ්බිධං කම්මං – ජනකං, උපත්ථම්භකං, උපපීළකං, උපඝාතකන්ති. තත්ථ **ජනකං** නාම කුසලම්පි හොති අකුසලම්පි. තං පටිසන්ධියම්පි පවත්තෙපි රූපාරූපවිපාකක්ඛන්ධෙ ජනෙති. **උපත්ථම්භකං** පන විපාකං ජනෙතුං න සක්කොති, අඤ්ඤෙන කම්මෙන දින්නාය පටිසන්ධියා ජනිතෙ විපාකෙ උප්පජ්ජමානකසුඛදුක්ඛං උපත්ථම්භෙති, අද්ධානං පවත්තෙති. **උපපීළකං** අඤ්ඤෙන කම්මෙන දින්නාය පටිසන්ධියා ජනිතෙ විපාකෙ උප්පජ්ජමානකසුඛදුක්ඛං පීළෙති බාධති, අද්ධානං පවත්තිතුං න දෙති. **උපඝාතකං** පන සයං කුසලම්පි අකුසලම්පි සමානං අඤ්ඤං දුබ්බලකම්මං ඝාතෙත්වා තස්ස විපාකං පටිබාහිත්වා අත්තනො විපාකස්ස ඔකාසං කරොති. එවං පන කම්මෙන කතෙ ඔකාසෙ තං විපාකං උප්පන්නං නාම වුච්චති.

ඉති ඉමෙසං ද්වාදසන්නං කම්මානං කම්මන්තරඤ්චෙව විපාකන්තරඤ්ච බුද්ධානං කම්මවිපාකඤාණස්සෙව යාථාවසරසතො පාකටං හොති, අසාධාරණං සාවකෙහි. විපස්සකෙන පන කම්මන්තරඤ්ච විපාකන්තරඤ්ච එකදෙසතො ජානිතබ්බං. තස්මා අයං මුඛමත්තදස්සනෙන කම්මවිසෙසො පකාසිතොති.

688. ඉති ඉමං ද්වාදසවිධං කම්මං කම්මවට්ටෙ පක්ඛිපිත්වා එවං එකො කම්මවට්ටවිපාකවට්ටවසෙන නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහං කරොති. සො එවං කම්මවට්ටවිපාකවට්ටවසෙන පච්චයතො නාමරූපස්ස පවත්තිං දිස්වා ''යථා ඉදං එතරහි, එවං අතීතෙපි අද්ධානෙ කම්මවට්ටවිපාකවට්ටවසෙන පච්චයතො පවත්තිත්ථ, අනාගතෙපි කම්මවට්ටවිපාකවට්ටවසෙනෙව පච්චයතො පවත්තිස්සතී''ති. ඉති කම්මඤ්චෙව කම්මවිපාකො ච, කම්මවට්ටඤ්ච විපාකවට්ටඤ්ච, කම්මපවත්තඤ්ච විපාකපවත්තඤ්ච, කම්මසන්තති ච විපාකසන්තති ච, කිරියා ච කිරියාඵලඤ්ච.

> කම්මා විපාකා වත්තන්ති, විපාකො කම්මසම්භවො;
> කම්මා පුනබ්භවො හොති, එවං ලොකො පවත්තතීති. –

සමනුපස්සති. තස්සෙවං සමනුපස්සතො යා සා පුබ්බන්තාදයො ආරබ්භ ''අහොසිං නු ඛො අහ''න්තිආදිනා නයෙන වුත්තා සොළසවිධා විචිකිච්ඡා, සා සබ්බා පහීයති. සබ්බභවයොනිගතිට්ඨිතිනිවාසෙසු හෙතුඵලසම්බන්ධවසෙන පවත්තමානං නාමරූපමත්තමෙව ඛායති. සො නෙව කාරණතො උද්ධං කාරකං පස්සති, න විපාකප්පවත්තිතො උද්ධං විපාකපටිසංවෙදකං. කාරණෙ පන සති ''කාරකො''ති, විපාකප්පවත්තියා සති ''පටිසංවෙදකො''ති සමඤ්ඤාමත්තෙන පණ්ඩිතා වොහරන්තිච්චෙවස්ස සම්මප්පඤ්ඤාය සුදිට්ඨං හොති.

689. තෙනාහු පොරාණා –

‘‘කම්මස්ස කාරකො නත්ථි, විපාකස්ස ච වෙදකො;
සුද්ධධම්මා පවත්තන්ති, එවෙතං සම්මදස්සනං.

‘‘එවං කම්මෙ විපාකෙ ච, වත්තමානෙ සහෙතුකෙ;
බීජරුක්ඛාදිකානංව, පුබ්බා කොටි න නායති;
අනාගතෙපි සංසාරෙ, අප්පවත්තං න දිස්සති.

‘‘එතමත්ථං අනඤ්ඤාය, තිත්ථියා අසයංවසී;
සත්තසඤ්ඤං ගහෙත්වාන, සස්සතුච්ඡෙදදස්සිනො;
ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිං ගණ්හන්ති, අඤ්ඤමඤ්ඤවිරොධිතා.

‘‘දිට්ඨිබන්ධනබද්ධා තෙ, තණ්හාසොතෙන වුය්හරෙ;
තණ්හාසොතෙන වුය්හන්තා, න තෙ දුක්ඛා පමුච්චරෙ.

‘‘එවමෙතං අභිඤ්ඤාය, භික්ඛු බුද්ධස්ස සාවකො;
ගම්භීරං නිපුණං සුඤ්ඤං, පච්චයං පටිවිජ්ඣති.

‘‘කම්මං නත්ථි විපාකම්හි, පාකො කම්මෙ න විජ්ජති;
අඤ්ඤමඤ්ඤං උභො සුඤ්ඤා, න ච කම්මං විනා ඵලං.

‘‘යථා න සූරියෙ අග්ගි, න මණිම්හි න ගොමයෙ;
න තෙසං බහි සො අත්ථි, සම්භාරෙහි ච ජායති.

‘‘තථා න අන්තො කම්මස්ස, විපාකො උපලබ්භති;
බහිද්ධාපි න කම්මස්ස, න කම්මං තත්ථ විජ්ජති.

‘‘ඵලෙන සුඤ්ඤං තං කම්මං, ඵලං කම්මෙ න විජ්ජති;
කම්මඤ්ච ඛො උපාදාය, තතො නිබ්බත්තතෙ ඵලං.

‘‘න හෙත්ථ දෙවො බ්‍රහ්මා වා, සංසාරස්සත්ථිකාරකො;
සුද්ධධම්මා පවත්තන්ති, හෙතුසම්භාරපච්චයා’’ති.

690. තස්සෙවං කම්මවට්ටවිපාකවට්ටවසෙන නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහං කත්වා තීසු අද්ධාසු පහීනවිචිකිච්ඡස්ස සබ්බෙ අතීතානාගතපච්චුප්පන්නධම්මා චුතිපටිසන්ධිවසෙන විදිතා හොන්ති, සාස්ස හොති **ඤාතපරිඤ්ඤා**.

සො එවං පජානාති – යෙ අතීතෙ කම්මපච්චයා නිබ්බත්තා ඛන්ධා, තෙ තත්ථෙව නිරුද්ධා, අතීතකම්මපච්චයා පන ඉමස්මිං භවෙ අඤ්ඤෙ නිබ්බත්තා, අතීතභවතො ඉමං භවං ආගතො එකධම්මොපි නත්ථි, ඉමස්මිම්පි භවෙ කම්මපච්චයෙන නිබ්බත්තා ඛන්ධා නිරුජ්ඣිස්සන්ති, පුනබ්භවෙ අඤ්ඤෙ නිබ්බත්තිස්සන්ති, ඉමම්හා භවා පුනබ්භවං එකධම්මොපි න ගමිස්සති. අපිච ඛො යථා න ආචරියමුඛතො සජ්ඣායො අන්තෙවාසිකස්ස මුඛං පවිසති, න ච තප්පච්චයා තස්ස මුඛෙ සජ්ඣායො න වත්තති, න දූතෙන මන්තොදකං පීතං රොගිනො උදරං පවිසති, න ච තස්ස තප්පච්චයා රොගො න වූපසම්මති, න මුඛෙ මණ්ඩනවිධානං ආදාසතලාදීසු මුඛනිමිත්තං ගච්ඡති, න ච තත්ථ තප්පච්චයා මණ්ඩනවිධානං න පඤ්ඤායති, න එකිස්සා වට්ටියා දීපසිඛා අඤ්ඤං වට්ටිං සඞ්කමති, න ච තත්ථ තප්පච්චයා දීපසිඛා න නිබ්බත්තති, එවමෙව න අතීතභවතො ඉමං භවං, ඉතො වා පුනබ්භවං කොචි ධම්මො සඞ්කමති, න ච අතීතභවෙ ඛන්ධායතනධාතුපච්චයා ඉධ, ඉධ වා ඛන්ධායතනධාතුපච්චයා පුනබ්භවෙ ඛන්ධායතනධාතුයො න නිබ්බත්තන්තීති.

යථෙව චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, මනොධාතුඅනන්තරං;
න චෙව ආගතං නාපි, න නිබ්බත්තං අනන්තරං.

තථෙව පටිසන්ධිම්හි, වත්තතෙ චිත්තසන්තති;
පුරිමං භිජ්ජතෙ චිත්තං, පච්ඡිමං ජායතෙ තතො.

තෙසං අන්තරිකා නත්ථි, වීචි තෙසං න විජ්ජති;
න චිතො ගච්ඡති කිඤ්චි, පටිසන්ධි ච ජායතීති.

691. එවං චුතිපටිසන්ධිවසෙන විදිතසබ්බධම්මස්ස සබ්බාකාරෙන නාමරූපස්ස පච්චයපරිග්ගහඤාණං ථාමගතං හොති, සොළසවිධා කඞ්ඛා සුට්ඨුතරං පහීයති. න කෙවලඤ්ච සා එව, ‘‘සත්ථරි කඞ්ඛතී’’ති (ධ. ස. 1008) ආදිනයප්පවත්තා අට්ඨවිධාපි කඞ්ඛා පහීයතියෙව, ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතානි වික්ඛම්භන්ති. එවං නානානයෙහි නාමරූපපච්චයපරිග්ගහණෙන තීසු අද්ධාසු කඞ්ඛං විතරිත්වා ඨිතං ඤාණං **කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධී**ති වෙදිතබ්බං. **ධම්මට්ඨිතිඤාණ**න්තිපි **යථාභූතඤාණ**න්තිපි **සම්මාදස්සන**න්තිපි එතස්සෙවාධිවචනං. වුත්තඤ්හෙතං –

‘‘අවිජ්ජා පච්චයො, සඞ්ඛාරා පච්චයසමුප්පන්නා. උභොපෙතෙ ධම්මා පච්චයසමුප්පන්නාති පච්චයපරිග්ගහෙ පඤ්ඤා ධම්මට්ඨිතිඤාණ’’න්ති (පටි. ම. 1.46).

‘‘අනිච්චතො මනසිකරොන්තො කතමෙ ධම්මෙ යථාභූතං ජානාති පස්සති, කථං සම්මාදස්සනං හොති, කථං තදන්වයෙන සබ්බෙ සඞ්ඛාරා අනිච්චතො සුදිට්ඨා හොන්ති, කත්ථ කඞ්ඛා පහීයති? දුක්ඛතො…පෙ…. අනත්තතො මනසිකරොන්තො කතමෙ ධම්මෙ යථාභූතං ජානාති පස්සති…පෙ…. කත්ථ කඞ්ඛා පහීයතීති?

‘‘අනිච්චතො මනසිකරොන්තො නිමිත්තං යථාභූතං ජානාති පස්සති, තෙන වුච්චති සම්මාදස්සනං. එවං තදන්වයෙන සබ්බෙ සඞ්ඛාරා අනිච්චතො සුදිට්ඨා හොන්ති. එත්ථ කඞ්ඛා පහීයති. දුක්ඛතො මනසිකරොන්තො පවත්තං යථාභූතං ජානාති පස්සති…පෙ…. අනත්තතො මනසිකරොන්තො නිමිත්තඤ්ච පවත්තඤ්ච යථාභූතං ජානාති පස්සති, තෙන වුච්චති සම්මාදස්සනං. එවං තදන්වයෙන සබ්බෙ ධම්මා අනත්තතො සුදිට්ඨා හොන්ති. එත්ථ කඞ්ඛා පහීයති.

‘‘යඤ්ච යථාභූතඤාණං යඤ්ච සම්මාදස්සනං යා ච කඞ්ඛාවිතරණා, ඉමෙ ධම්මා නානත්ථා චෙව නානාබ්‍යඤ්ජනා ච, උදාහු එකත්ථා බ්‍යඤ්ජනමෙව නානන්ති? යඤ්ච යථාභූතඤාණං යඤ්ච සම්මාදස්සනං යා ච කඞ්ඛාවිතරණා, ඉමෙ ධම්මා එකත්ථා, බ්‍යඤ්ජනමෙව නාන’’න්ති (පටි. ම. 1.227).

ඉමිනා පන ඤාණෙන සමන්නාගතො විපස්සකො බුද්ධසාසනෙ ලද්ධස්සාසො ලද්ධපතිට්ඨො නියතගතිකො චූළසොතාපන්නො නාම හොති.

තස්මා භික්ඛු සදා සතො, නාමරූපස්ස සබ්බසො;
පච්චයෙ පරිග්ගණ්හෙය්‍ය, කඞ්ඛාවිතරණත්ථිකොති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ

පඤ්ඤාභාවනාධිකාරෙ

කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිනිද්දෙසො නාම

එකූනවීසතිමො පරිච්ඡෙදො.

20. මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසො

සම්මසනඤාණකථා

692. අයං මග්ගො, අයං න මග්ගොති එවං මග්ගඤ්ච අමග්ගඤ්ච ඤත්වා ඨිතං ඤාණං පන **මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධි** නාම.

තං සම්පාදෙතුකාමෙන **කලාපසම්මසනසඞ්ඛාතාය නයවිපස්සනාය** තාව යොගො කරණීයො. කස්මා? ආරද්ධවිපස්සකස්ස ඔභාසාදිසම්භවෙ මග්ගාමග්ගඤාණසම්භවතො. ආරද්ධවිපස්සකස්ස හි ඔභාසාදීසු සම්භූතෙසු මග්ගාමග්ගඤාණං හොති, විපස්සනාය ච කලාපසම්මසනං ආදි. තස්මා එතං කඞ්ඛාවිතරණානන්තරං උද්දිට්ඨං. අපිච යස්මා තීරණපරිඤ්ඤාය වත්තමානාය මග්ගාමග්ගඤාණං උප්පජ්ජති, තීරණපරිඤ්ඤා ච ඤාතපරිඤ්ඤානන්තරා, තස්මාපි තං මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිං සම්පාදෙතුකාමෙන කලාපසම්මසනෙ තාව යොගො කාතබ්බො.

693. තත්‍රායං විනිච්ඡයො – තිස්සො හි ලොකියපරිඤ්ඤා ඤාතපරිඤ්ඤා තීරණපරිඤ්ඤා පහානපරිඤ්ඤා ච. යා සන්ධාය වුත්තං ‘‘අභිඤ්ඤාපඤ්ඤා ඤාතට්ඨෙ ඤාණං. පරිඤ්ඤාපඤ්ඤා තීරණට්ඨෙ ඤාණං. පහානපඤ්ඤා පරිච්චාගට්ඨෙ ඤාණ’’න්ති (පටි. ම. 1.75). තත්ථ ‘‘රුප්පනලක්ඛණං රූපං, වෙදයිතලක්ඛණා වෙදනා’’ති එවං තෙසං තෙසං ධම්මානං පච්චත්තලක්ඛණසල්ලක්ඛණවසෙන පවත්තා පඤ්ඤා **ඤාතපරිඤ්ඤා** නාම. ‘‘රූපං අනිච්චං, වෙදනා අනිච්චා’’තිආදිනා නයෙන තෙසංයෙව ධම්මානං සාමඤ්ඤලක්ඛණං ආරොපෙත්වා පවත්තා ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනා පඤ්ඤා **තීරණපරිඤ්ඤා** නාම. තෙසුයෙව පන ධම්මෙසු නිච්චසඤ්ඤාදිපජහනවසෙන පවත්තා ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනා පඤ්ඤා **පහානපරිඤ්ඤා** නාම.

තත්ථ සඞ්ඛාරපරිච්ඡෙදතො පට්ඨාය යාව පච්චයපරිග්ගහා ඤාතපරිඤ්ඤාය භූමි. එතස්මිං හි අන්තරෙ ධම්මානං පච්චත්තලක්ඛණපටිවෙධස්සෙව ආධිපච්චං හොති. කලාපසම්මසනතො පන පට්ඨාය යාව උදයබ්බයානුපස්සනා තීරණපරිඤ්ඤාය භූමි. එතස්මිං හි අන්තරෙ සාමඤ්ඤලක්ඛණපටිවෙධස්සෙව ආධිපච්චං හොති. භඞ්ගානුපස්සනං ආදිං කත්වා උපරි පහානපරිඤ්ඤාය භූමි . තතො පට්ඨාය හි අනිච්චතො අනුපස්සන්තො නිච්චසඤ්ඤං පජහති, දුක්ඛතො අනුපස්සන්තො සුඛසඤ්ඤං, අනත්තතො අනුපස්සන්තො අත්තසඤ්ඤං, නිබ්බින්දන්තො නන්දිං, විරජ්ජන්තො රාගං, නිරොධෙන්තො සමුදයං, පටිනිස්සජ්ජන්තො ආදානං පජහතීති (පටි. ම. 1.52) එවං නිච්චසඤ්ඤාදිපහානසාධිකානං සත්තන්නං අනුපස්සනානං ආධිපච්චං. ඉති ඉමාසු තීසු පරිඤ්ඤාසු සඞ්ඛාරපරිච්ඡෙදස්ස චෙව පච්චයපරිග්ගහස්ස ච සාධිතත්තා ඉමිනා යොගිනා ඤාතපරිඤ්ඤාව අධිගතා හොති, ඉතරා ච අධිගන්තබ්බා. තෙන වුත්තං ‘‘යස්මා තීරණපරිඤ්ඤාය වත්තමානාය මග්ගාමග්ගඤාණං උප්පජ්ජති, තීරණපරිඤ්ඤා ච ඤාතපරිඤ්ඤානන්තරා, තස්මාපි තං මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිං සම්පාදෙතුකාමෙන කලාපසම්මසනෙ තාව යොගො කාතබ්බො’’ති.

694. තත්‍රායං පාළි –

‘‘කථං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නානං ධම්මානං සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානෙ පඤ්ඤා සම්මසනෙ ඤාණං? යංකිඤ්චි රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අජ්ඣත්තං වා…පෙ…. යං දූරෙ සන්තිකෙ වා, සබ්බං රූපං අනිච්චතො වවත්ථපෙති, එකං සම්මසනං. දුක්ඛතො වවත්ථපෙති, එකං සම්මසනං. අනත්තතො වවත්ථපෙති, එකං සම්මසනං. යා කාචි වෙදනා… පෙ…. යංකිඤ්චි විඤ්ඤාණං…පෙ…. අනත්තතො වවත්ථපෙති, එකං සම්මසනං.

‘‘චක්ඛුං…පෙ…. ජරාමරණං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අනිච්චතො වවත්ථපෙති, එකං සම්මසනං. දුක්ඛතො අනත්තතො වවත්ථපෙති, එකං සම්මසනං.

‘‘රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අනිච්චං ඛයට්ඨෙන, දුක්ඛං භයට්ඨෙන, අනත්තා අසාරකට්ඨෙනාති සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානෙ පඤ්ඤා සම්මසනෙ ඤාණං. වෙදනං… විඤ්ඤාණං… චක්ඛුං…පෙ…. ජරාමරණං…පෙ…. සම්මසනෙ ඤාණං.

‘‘රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අනිච්චං සඞ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්නං ඛයධම්මං වයධම්මං විරාගධම්මං නිරොධධම්මන්ති සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානෙ පඤ්ඤා සම්මසනෙ ඤාණං. වෙදනං… විඤ්ඤාණං… චක්ඛුං… ජරාමරණං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අනිච්චං සඞ්ඛතං…පෙ…. නිරොධධම්මන්ති සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානෙ පඤ්ඤා සම්මසනෙ ඤාණං.

‘‘ජාතිපච්චයා ජරාමරණං, අසති ජාතියා නත්ථි ජරාමරණන්ති සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානෙ පඤ්ඤා සම්මසනෙ ඤාණං. අතීතම්පි අද්ධානං, අනාගතම්පි අද්ධානං ජාතිපච්චයා ජරාමරණං, අසති ජාතියා නත්ථි ජරාමරණන්ති සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානෙ පඤ්ඤා සම්මසනෙ ඤාණං. භවපච්චයා ජාති…පෙ…. අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, අසති අවිජ්ජාය නත්ථි සඞ්ඛාරාති සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානෙ පඤ්ඤා සම්මසනෙ ඤාණං. අතීතම්පි අද්ධානං, අනාගතම්පි අද්ධානං අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා, අසති අවිජ්ජාය නත්ථි සඞ්ඛාරාති සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානෙ පඤ්ඤා සම්මසනෙ ඤාණං.

‘‘තං ඤාතට්ඨෙන ඤාණං. පජානනට්ඨෙන පඤ්ඤා. තෙන වුච්චති අතීතානාගතපච්චුප්පන්නානං ධම්මානං සඞ්ඛිපිත්වා වවත්ථානෙ පඤ්ඤා සම්මසනෙ ඤාණ’’න්ති (පටි. ම. 1.48).

එත්ථ ච චක්ඛුං…පෙ…. ජරාමරණන්ති ඉමිනා පෙය්‍යාලෙන ද්වාරාරම්මණෙහි සද්ධිං ද්වාරප්පවත්තා ධම්මා, පඤ්චක්ඛන්ධා, ඡ ද්වාරානි, ඡ ආරම්මණානි, ඡ විඤ්ඤාණානි, ඡ ඵස්සා, ඡ වෙදනා, ඡ සඤ්ඤා, ඡ චෙතනා, ඡ තණ්හා, ඡ විතක්කා, ඡ විචාරා, ඡ ධාතුයො, දස කසිණානි, ද්වත්තිංසකොට්ඨාසා, ද්වාදසායතනානි, අට්ඨාරස ධාතුයො, බාවීසති ඉන්ද්‍රියානි, තිස්සො ධාතුයො, නව භවා, චත්තාරි ඣානානි, චතස්සො අප්පමඤ්ඤා, චතස්සො සමාපත්තියො, ද්වාදස පටිච්චසමුප්පාදඞ්ගානීති ඉමෙ ධම්මරාසයො සංඛිත්තාති වෙදිතබ්බා.

වුත්තං හෙතං අභිඤ්ඤෙය්‍යනිද්දෙසෙ –

“සබ්බං, භික්ඛවෙ, අභිඤ්ඤෙය්‍යං. කිඤ්ච, භික්ඛවෙ, සබ්බං අභිඤ්ඤෙය්‍යං? චක්ඛු, භික්ඛවෙ, අභිඤ්ඤෙය්‍යං. රූපා… චක්ඛුවිඤ්ඤාණං… චක්ඛුසම්ඵස්සො… යම්පිදං චක්ඛුසම්ඵස්සපච්චයා උප්පජ්ජති වෙදයිතං සුඛං වා දුක්ඛං වා අදුක්ඛමසුඛං වා, තම්පි අභිඤ්ඤෙය්‍යං. සොතං…පෙ…. යම්පිදං මනොසම්ඵස්සපච්චයා උප්පජ්ජති වෙදයිතං සුඛං වා දුක්ඛං වා අදුක්ඛමසුඛං වා, තම්පි අභිඤ්ඤෙය්‍යං.

“රූපං…පෙ…. විඤ්ඤාණං… චක්ඛු…පෙ…. මනො… රූපා…පෙ…. ධම්මා… චක්ඛුවිඤ්ඤාණං…පෙ…. මනොවිඤ්ඤාණං… චක්ඛුසම්ඵස්සො…පෙ…. මනොසම්ඵස්සො….

“චක්ඛුසම්ඵස්සජා වෙදනා…පෙ…. මනොසම්ඵස්සජා වෙදනා… රූපසඤ්ඤා…පෙ…. ධම්මසඤ්ඤා… රූපසඤ්චෙතනා…පෙ…. ධම්මසඤ්චෙතනා… රූපතණ්හා…පෙ…. ධම්මතණ්හා… රූපවිතක්කො…පෙ…. ධම්මවිතක්කො… රූපවිචාරො…පෙ…. ධම්මවිචාරො….

“පථවීධාතු…පෙ…. විඤ්ඤාණධාතු… පථවීකසිණං…පෙ…. විඤ්ඤාණකසිණං… කෙසා…පෙ…. මුත්තං… මත්ථලුඞ්ගං….

“චක්ඛායතනං…පෙ…. ධම්මායතනං… චක්ඛුධාතු…පෙ…. මනොධාතු… මනොවිඤ්ඤාණධාතු… චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං….

“කාමධාතු… රූපධාතු… අරූපධාතු… කාමභවො… රූපභවො… අරූපභවො… සඤ්ඤාභවො… අසඤ්ඤාභවො… නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤාභවො… එකවොකාරභවො… චතුවොකාරභවො… පඤ්චවොකාරභවො….

“පඨමං ඣානං…පෙ…. චතුත්ථං ඣානං… මෙත්තාචෙතොවිමුත්ති…පෙ…. උපෙක්ඛාචෙතොවිමුත්ති… ආකාසානඤ්චායතනසමාපත්ති…පෙ…. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්ති… අවිජ්ජා අභිඤ්ඤෙය්‍යා…පෙ…. ජරාමරණං අභිඤ්ඤෙය්‍ය”න්ති (පටි. ම. 1.3; සං. නි. 4.46).

තං තත්ථ එවං විත්ථාරෙන වුත්තත්තා ඉධ සබ්බං පෙය්‍යාලෙන සංඛිත්තං. එවං සංඛිත්තෙ පනෙත්ථ යෙ ලොකුත්තරා ධම්මා ආගතා, තෙ අසම්මසනුපගත්තා ඉමස්මිං අධිකාරෙ න ගහෙතබ්බා. යෙපි ච සම්මසනුපගා , තෙසු **යෙ යස්ස පාකටා හොන්ති සුඛෙන පරිග්ගහං ගච්ඡන්ති, තෙසු තෙන සම්මසනං ආරභිතබ්බං.**

695. තත්‍රායං ඛන්ධවසෙන ආරබ්භවිධානයොජනා – යංකිඤ්චි රූපං…පෙ…. සබ්බං රූපං අනිච්චතො වවත්ථපෙති, එකං සම්මසනං. දුක්ඛතො අනත්තතො වවත්ථපෙති, එකං සම්මසනන්ති. එත්තාවතා අයං භික්ඛු “යංකිඤ්චි රූප”න්ති එවං අනියමනිද්දිට්ඨං සබ්බම්පි රූපං අතීතත්තිකෙන චෙව චතූහි ච අජ්ඣත්තාදිදුකෙහීති එකාදසහි ඔකාසෙහි පරිච්ඡින්දිත්වා සබ්බං රූපං අනිච්චතො වවත්ථපෙති, අනිච්චන්ති සම්මසති.

කථං ? පරතො වුත්තනයෙන. වුත්තඤ්හෙතං – “රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං **අනිච්චං ඛයට්ඨෙනා”**ති (පටි. ම. 1.48).

තස්මා එස යං **අතීතං** රූපං, තං යස්මා අතීතෙයෙව ඛීණං, නයිමං භවං සම්පත්තන්ති අනිච්චං ඛයට්ඨෙන.

යං **අනාගතං** අනන්තරභවෙ නිබ්බත්තිස්සති, තම්පි තත්ථෙව ඛීයිස්සති, න තතො පරං භවං ගමිස්සතීති අනිච්චං ඛයට්ඨෙන.

යං **පච්චුප්පන්නං** රූපං, තම්පි ඉධෙව ඛීයති, න ඉතො ගච්ඡතීති අනිච්චං ඛයට්ඨෙන.

යං **අජ්ඣත්තං,** තම්පි අජ්ඣත්තමෙව ඛීයති, න බහිද්ධාභාවං ගච්ඡතීති අනිච්චං ඛයට්ඨෙන.

යං **බහිද්ධා…පෙ…. ඔළාරිකං…පෙ…. සුඛුමං…පෙ…. හීනං…පෙ…. පණීතං…පෙ…. දූරෙ…පෙ…. සන්තිකෙ,** තම්පි තත්ථෙව ඛීයති, න දූරභාවං ගච්ඡතීති අනිච්චං ඛයට්ඨෙනාති සම්මසති.

ඉදං සබ්බම්පි “අනිච්චං ඛයට්ඨෙනා”ති එතස්ස වසෙන එකං සම්මසනං. භෙදතො පන එකාදසවිධං හොති.

සබ්බමෙව ච තං **දුක්ඛං** භයට්ඨෙන. **භයට්ඨෙනාති** සප්පටිභයතාය. යඤ්හි අනිච්චං, තං භයාවහං හොති සීහොපමසුත්තෙ (සං. නි. 3.78; අ. නි. 4.33) දෙවානං විය. ඉති ඉදම්පි “දුක්ඛං භයට්ඨෙනා”ති එතස්ස වසෙන එකං සම්මසනං. භෙදතො පන එකාදසවිධං හොති.

යථා ච දුක්ඛං, එවං සබ්බම්පි තං **අනත්තා** අසාරකට්ඨෙන. **අසාරකට්ඨෙනාති** ‘‘අත්තා නිවාසී කාරකො වෙදකො සයංවසී’’ති එවං පරිකප්පිතස්ස අත්තසාරස්ස අභාවෙන. යඤ්හි අනිච්චං, දුක්ඛං, තං අත්තනොපි අනිච්චතං වා උදයබ්බයපීළනං වා වාරෙතුං න සක්කොති, කුතො තස්ස කාරකාදිභාවො. තෙනාහ – ‘‘රූපඤ්ච හිදං, භික්ඛවෙ, අත්තා අභවිස්ස. නයිදං රූපං ආබාධාය සංවත්තෙයයා’’තිආදි (සං. නි. 3.59). ඉති ඉදම්පි ‘‘අනත්තා අසාරකට්ඨෙනා’’ති එතස්ස වසෙන එකං සම්මසනං. භෙදතො පන එකාදසවිධං හොති. එස නයො වෙදනාදීසු.

696. යං පන අනිච්චං, තං යස්මා නියමතො සඞ්ඛතාදිභෙදං හොති. තෙනස්ස පරියායදස්සනත්ථං, නානාකාරෙහි වා මනසිකාරප්පවත්තිදස්සනත්ථං ‘‘රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්නං අනිච්චං සඞ්ඛතං පටිච්චසමුප්පන්නං ඛයධම්මං වයධම්මං විරාගධම්මං නිරොධධම්ම’’න්ති පුන පාළි වුත්තා. එස නයො වෙදනාදීසූති.

චත්තාරීසාකාරඅනුපස්සනාකථා

697. සො තස්සෙව පඤ්චසු ඛන්ධෙසු අනිච්චදුක්ඛානත්තසම්මසනස්ස ථිරභාවත්ථාය, යං තං භගවතා ‘‘කතමෙහි චත්තාරීසාය ආකාරෙහි අනුලොමිකං ඛන්තිං පටිලභති, කතමෙහි චත්තාරීසාය ආකාරෙහි සම්මත්තනියාමං ඔක්කමතී’’ති එතස්ස විභඞ්ගෙ –

> ‘‘පඤ්චක්ඛන්ධෙ අනිච්චතො, දුක්ඛතො, රොගතො, ගණ්ඩතො, සල්ලතො, අඝතො, ආබාධතො, පරතො, පලොකතො, ඊතිතො, උපද්දවතො, භයතො, උපසග්ගතො, චලතො, පභඞ්ගුතො, අද්ධුවතො, අතාණතො, අලෙණතො, අසරණතො, රිත්තතො, තුච්ඡතො, සුඤ්ඤතො, අනත්තතො, ආදීනවතො, විපරිණාමධම්මතො, අසාරකතො, අඝමූලතො, වධකතො, විභවතො, සාසවතො, සඞ්ඛතතො, මාරාමිසතො, ජාතිධම්මතො, ජරාධම්මතො, බ්‍යාධිධම්මතො, මරණධම්මතො , සොකධම්මතො, පරිදෙවධම්මතො, උපායාසධම්මතො, සංකිලෙසිකධම්මතො’’ති (පටි. ම. 3.37) –

චත්තාරීසාය ආකාරෙහි,

‘‘පඤ්චක්ඛන්ධෙ අනිච්චතො පස්සන්තො අනුලොමිකං ඛන්තිං පටිලභති. පඤ්චන්නං ඛන්ධානං නිරොධො නිච්චං නිබ්බානන්ති පස්සන්තො සම්මත්තනියාමං ඔක්කමතී’’තිආදිනා (පටි. ම. 3.38) නයෙන,

අනුලොමඤාණං විභජන්තෙන පභෙදතො අනිච්චාදිසම්මසනං වුත්තං. තස්සාපි වසෙන ඉමෙ පඤ්චක්ඛන්ධෙ සම්මසති.

698. කථං ? සො හි එකෙකං ඛන්ධං අනච්චන්තිකතාය, ආදිඅන්තවන්තතාය ච **අනිච්චතො**. උප්පාදවයපටිපීළනතාය, දුක්ඛවත්ථුතාය ච **දුක්ඛතො**. පච්චයයාපනීයතාය, රොගමූලතාය ච **රොගතො**. දුක්ඛතාසූලයොගිතාය, කිලෙසාසුචිපග්ඝරණතාය, උප්පාදජරාභඞ්ගෙහි උද්ධුමාතපරිපක්කපභින්නතාය ච **ගණ්ඩතො**. පීළාජනකතාය, අන්තොතුදනතාය, දුන්නීහරණීයතාය ච **සල්ලතො**. විගරහණීයතාය, අවඩ්ඪිආවහනතාය, අඝවත්ථුතාය ච **අඝතො**. අසෙරිභාවජනකතාය, ආබාධපදට්ඨානතාය ච **ආබාධතො**. අවසතාය, අවිධෙයතාය ච **පරතො**. බ්‍යාධිජරාමරණෙහි පලුජ්ජනතාය **පලොකතො**. අනෙකබ්‍යසනාවහනතාය **ඊතිතො**. අවිදිතානංයෙව විපුලානං අනත්ථානං ආවහනතො, සබ්බුපද්දවවත්ථුතාය ච **උපද්දවතො**. සබ්බභයානං ආකරතාය, දුක්ඛවූපසමසඞ්ඛාතස්ස පරමස්සාසස්ස පටිපක්ඛභූතතාය ච **භයතො**. අනෙකෙහි අනත්ථෙහි අනුබද්ධතාය, දොසූපසට්ඨතාය, උපසග්ගො විය අනධිවාසනාරහතාය ච **උපසග්ගතො**. බ්‍යාධිජරාමරණෙහි චෙව ලාභාලාභාදීහි ච ලොකධම්මෙහි පචලිතතාය **චලතො**. උපක්කමෙන චෙව සරසෙන ච පභඞ්ගුපගමනසීලතාය **පභඞ්ගුතො**. සබ්බාවත්ථනිපාතිතාය, ථිරභාවස්ස ච අභාවතාය **අද්ධුවතො**. අතායනතාය චෙව, අලබ්භනෙය්‍යඛෙමතාය ච **අතාණතො**. අල්ලීයිතුං අනරහතාය, අල්ලීනානම්පි ච ලෙණකිච්චාකාරිතාය **අලෙණතො**. නිස්සිතානං භයසාරකත්තාභාවෙන **අසරණතො**. යථාපරිකප්පිතෙහි ධුවසුභසුඛත්තභාවෙහි රිත්තතාය **රිත්තතො**. රිත්තතායෙව තුච්ඡතො අප්පකත්තා වා, අප්පකම්පි හි ලොකෙ තුච්ඡන්ති වුච්චති. සාමි-නිවාසි-කාරක-වෙදකාධිට්ඨායකවිරහිතතාය **සුඤ්ඤතො**. සයඤ්ච අස්සාමිකභාවාදිතාය **අනත්තතො**. පවත්තිදුක්ඛතාය, දුක්ඛස්ස ච ආදීනවතාය **ආදීනවතො,** අථ වා ආදීනං වාති ගච්ඡති පවත්තතීති ආදීනවො, කපණමනුස්සස්සෙතං අධිවචනං, ඛන්ධාපි ච කපණායෙවාති ආදීනවසදිසතාය **ආදීනවතො**. ජරාය චෙව මරණෙන චාති ද්වෙධා පරිණාමපකතිතාය **විපරිණාමධම්මතො**. දුබ්බලතාය, ඵෙග්ගු විය සුඛභඤ්ජනීයතාය ච **අසාරකතො**. අඝහෙතුතාය **අඝමූලතො**. මිත්තමුඛසපත්තො විය විස්සාසඝාතිතාය **වධකතො**. විගතභවතාය, විභවසම්භූතතාය ච **විභවතො**. ආසවපදට්ඨානතාය **සාසවතො**. හෙතුපච්චයෙහි අභිසඞ්ඛතතාය **සඞ්ඛතතො**. මච්චුමාරකිලෙසමාරානං ආමිසභූතතාය **මාරාමිසතො**. ජාති-ජරා-බ්‍යාධිමරණපකතිතාය **ජාති-ජරා-බ්‍යාධි-මරණධම්මතො**. සොක-පරිදෙව-උපායාසහෙතුතාය **සොක-පරිදෙවඋපායාසධම්මතො**. තණ්හාදිට්ඨිදුච්චරිතසංකිලෙසානං විසයධම්මතාය **සංකිලෙසිකධම්මතොති** එවං පභෙදතො වුත්තස්ස අනිච්චාදිසම්මසනස්ස වසෙන සම්මසති.

එත්ථ හි අනිච්චතො, පලොකතො, චලතො, පභඞ්ගුතො, අද්ධුවතො, විපරිණාමධම්මතො, අසාරකතො, විභවතො, සඞ්ඛතතො, මරණධම්මතොති එකෙකස්මිං ඛන්ධෙ දස දස කත්වා පඤ්ඤාස **අනිච්චානුපස්සනානි**. පරතො, රිත්තතො, තුච්ඡතො, සුඤ්ඤතො, අනත්තතොති එකෙකස්මිං ඛන්ධෙ පඤ්ච පඤ්ච කත්වා පඤ්චවීසති **අනත්තානුපස්සනානි**. සෙසානි දුක්ඛතො, රොගතොතිආදීනි එකෙකස්මිං ඛන්ධෙ පඤ්චවීසති පඤ්චවීසති කත්වා පඤ්චවීසතිසතං **දුක්ඛානුපස්සනානීති**.

ඉච්චස්ස ඉමිනා ද්විසතභෙදෙන අනිච්චාදිසම්මසනෙන පඤ්චක්ඛන්ධෙ සම්මසතො තං නයවිපස්සනාසඞ්ඛාතං අනිච්චදුක්ඛානත්තසම්මසනං ථිරං හොති. ඉදං තාවෙත්ථ පාළිනයානුසාරෙන සම්මසනාරම්භවිධානං.

ඉන්ද්‍රියතික්ඛකාරණනවකකථා

699. යස්ස පන එවං නයවිපස්සනාය යොගං කරොතොපි නයවිපස්සනා න සම්පජ්ජති, තෙන ‘‘නවහාකාරෙහි ඉන්ද්‍රියානි තික්ඛානි භවන්ති – උප්පන්නුප්පන්නානං සඞ්ඛාරානං ඛයමෙව පස්සති, තත්ථ ච සක්කච්චකිරියාය සම්පාදෙති, සාතච්චකිරියාය සම්පාදෙති, සප්පායකිරියාය සම්පාදෙති, සමාධිස්ස ච නිමිත්තග්ගාහෙන, බොජ්ඣඞ්ගානඤ්ච අනුපවත්තනතාය, කායෙ ච ජීවිතෙ ච අනපෙක්ඛතං උපට්ඨාපෙති, තත්ථ ච අභිභුය්‍යා නෙක්ඛම්මෙන, අන්තරා ච අබ්‍යොසානෙනා’’ති එවං වුත්තානං නවන්නං ආකාරානං වසෙන ඉන්ද්‍රියානි තික්ඛානි කත්වා **පථවීකසිණනිද්දෙසෙ** වුත්තනයෙන සත්ත අසප්පායානි වජ්ජෙත්වා සත්ත සප්පායානි සෙවමානෙන කාලෙන රූපං සම්මසිතබ්බං, කාලෙන අරූපං. රූපං සම්මසන්තෙන රූපස්ස නිබ්බත්ති පස්සිතබ්බා.

රූපනිබ්බත්තිපස්සනාකාරකථා

700. සෙය්‍යථිදං – ඉදං රූපං නාම කම්මාදිවසෙන චතූහි කාරණෙහි නිබ්බත්තති. තත්ථ සබ්බෙසං සත්තානං රූපං නිබ්බත්තමානං පඨමං කම්මතො නිබ්බත්තති. පටිසන්ධික්ඛණෙයෙව හි ගබ්භසෙය්‍යකානං තාව තිසන්තතිවසෙන වත්ථු-කාය-භාවදසකසඞ්ඛාතානි තිංස රූපානි නිබ්බත්තන්ති, තානි ච ඛො පටිසන්ධිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙයෙව. යථා ච උප්පාදක්ඛණෙ, තථා ඨිතික්ඛණෙපි භඞ්ගක්ඛණෙපි.

තත්ථ රූපං දන්ධනිරොධං ගරුපරිවත්ති, චිත්තං ඛිප්පනිරොධං ලහුපරිවත්ති. තෙනාහ – ‘‘නාහං, භික්ඛවෙ, අඤ්ඤං එකධම්මම්පි සමනුපස්සාමි, යං එවං ලහුපරිවත්තං යථයිදං, භික්ඛවෙ, චිත්ත’’න්ති (අ. නි. 1.48). රූපෙ ධරන්තෙයෙව හි සොළසවාරෙ භවඞ්ගචිත්තං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣති. චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණොපි ඨිතික්ඛණොපි භඞ්ගක්ඛණොපි එකසදිසා. රූපස්ස පන උප්පාදභඞ්ගක්ඛණායෙව ලහුකා, තෙහි සදිසා. ඨිතික්ඛණො පන මහා, යාව සොළස චිත්තානි උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣන්ති, තාව වත්තති. පටිසන්ධිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං ඨානප්පත්තං පුරෙජාතං වත්ථුං නිස්සාය දුතියං භවඞ්ගං උප්පජ්ජති. තෙන සද්ධිං උප්පන්නං ඨානප්පත්තං පුරෙජාතං වත්ථුං නිස්සාය තතියං භවඞ්ගං උප්පජ්ජති. ඉමිනා නයෙන යාවතායුකං චිත්තප්පවත්ති වෙදිතබ්බා. ආසන්නමරණස්ස පන එකමෙව ඨානප්පත්තං පුරෙජාතං වත්ථුං නිස්සාය සොළස චිත්තානි උප්පජ්ජන්ති.

පටිසන්ධිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං රූපං පටිසන්ධිචිත්තතො උද්ධං සොළසමෙන චිත්තෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣති. ඨානක්ඛණෙ උප්පන්නං සත්තරසමස්ස උප්පාදක්ඛණෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣති. භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පන්නං සත්තරසමස්ස ඨානක්ඛණං පත්වා නිරුජ්ඣති. යාව පවත්ති නාම අත්ථි, එවමෙව පවත්තති. ඔපපාතිකානම්පි සත්තසන්තතිවසෙන සත්තති රූපානි එවමෙව පවත්තන්ති.

701. තත්ථ කම්මං, කම්මසමුට්ඨානං, කම්මපච්චයං, කම්මපච්චයචිත්තසමුට්ඨානං, කම්මපච්චයආහාරසමුට්ඨානං, කම්මපච්චයඋතුසමුට්ඨානන්ති එස විභාගො වෙදිතබ්බො. තත්ථ **කම්මං** නාම කුසලාකුසලචෙතනා. **කම්මසමුට්ඨානං** නාම විපාකක්ඛන්ධා ච, චක්ඛුදසකාදි සමසත්තතිරූපඤ්ච. **කම්මපච්චයං** නාම තදෙව, කම්මං හි කම්මසමුට්ඨානස්ස උපත්ථම්භකපච්චයොපි හොති. **කම්මපච්චයචිත්තසමුට්ඨානං** නාම විපාකචිත්තසමුට්ඨානං රූපං. **කම්මපච්චයආහාරසමුට්ඨානං** නාම කම්මසමුට්ඨානරූපෙසු ඨානප්පත්තා ඔජා අඤ්ඤං ඔජට්ඨමකං සමුට්ඨාපෙති, තත්‍රාපි ඔජා ඨානං පත්වා අඤ්ඤන්ති එවං චතස්සො වා පඤ්ච වා පවත්තියො ඝටෙති. **කම්මපච්චයඋතුසමුට්ඨානං** නාම කම්මජතෙජොධාතු ඨානප්පත්තා උතුසමුට්ඨානං ඔජට්ඨමකං සමුට්ඨාපෙති, තත්‍රාපි උතු අඤ්ඤං ඔජට්ඨමකන්ති එවං චතස්සො වා පඤ්ච වා පවත්තියො ඝටෙති. එවං තාව **කම්මජරූපස්ස නිබ්බත්ති** පස්සිතබ්බා.

702. චිත්තජෙසුපි චිත්තං, චිත්තසමුට්ඨානං, චිත්තපච්චයං, චිත්තපච්චයආහාරසමුට්ඨානං, චිත්තපච්චයඋතුසමුට්ඨානන්ති එස විභාගො වෙදිතබ්බො. තත්ථ **චිත්තං** නාම එකූනනවුතිචිත්තානි.

තෙසු ද්වත්තිංස චිත්තානි, ඡබ්බීසෙකූනවීසති;
සොළස රූපිරියාපථවිඤ්ඤත්තිජනකා මතා.

කාමාවචරතො හි අට්ඨ කුසලානි, ද්වාදසාකුසලානි, මනොධාතුවජ්ජා දස කිරියා, කුසලකිරියතො ද්වෙ අභිඤ්ඤාචිත්තානීති ද්වත්තිංස චිත්තානි රූපං, ඉරියාපථං, විඤ්ඤත්තිඤ්ච ජනෙන්ති. විපාකවජ්ජානි සෙසදසරූපාවචරානි, අට්ඨ අරූපාවචරානි, අට්ඨ ලොකුත්තරචිත්තානීති ඡබ්බීසති චිත්තානි රූපං, ඉරියාපථඤ්ච ජනයන්ති, න විඤ්ඤත්තිං. කාමාවචරෙ දස භවඞ්ගචිත්තානි, රූපාවචරෙ පඤ්ච, තිස්සො මනොධාතුයො, එකා විපාකාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතුසොමනස්සසහගතාති එකූනවීසති චිත්තානි රූපමෙව ජනයන්ති, න ඉරියාපථං, න විඤ්ඤත්තිං. ද්වෙපඤ්චවිඤ්ඤාණානි, සබ්බසත්තානං පටිසන්ධිචිත්තං, ඛීණාසවානං චුතිචිත්තං, චත්තාරි ආරුප්පවිපාකානීති සොළස චිත්තානි නෙව රූපං ජනයන්ති, න ඉරියාපථං, න විඤ්ඤත්තිං. යානි චෙත්ථ රූපං ජනෙන්ති, තානි න ඨිතික්ඛණෙ, භඞ්ගක්ඛණෙ වා, තදා හි චිත්තං දුබ්බලං හොති. උප්පාදක්ඛණෙ පන බලවං, තස්මා තං තදා පුරෙජාතං වත්ථුං නිස්සාය රූපං සමුට්ඨාපෙති.

චිත්තසමුට්ඨානං නාම තයො අරූපිනො ඛන්ධා, ‘‘සද්දනවකං, කායවිඤ්ඤත්ති, වචීවිඤ්ඤත්ති, ආකාසධාතු, ලහුතා, මුදුතා, කම්මඤ්ඤතා, උපචයො, සන්තතී’’ති සත්තරසවිධං රූපඤ්ච. **චිත්තපච්චයං** නාම ‘‘පච්ඡාජාතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්සා’’ති (පට්ඨා. 1.1.11) එවං වුත්තං චතුසමුට්ඨානරූපං. **චිත්තපච්චයආහාරසමුට්ඨානං** නාම චිත්තසමුට්ඨානරූපෙසු ඨානප්පත්තා ඔජා අඤ්ඤං ඔජට්ඨමකං සමුට්ඨාපෙති, එවං ද්වෙ තිස්සො පවත්තියො ඝටෙති. **චිත්තපච්චයඋතුසමුට්ඨානං** නාම චිත්තසමුට්ඨානො උතු ඨානප්පත්තො අඤ්ඤං ඔජට්ඨමකං සමුට්ඨාපෙති, එවං ද්වෙ තිස්සො පවත්තියො ඝටෙති. එවං **චිත්තජරූපස්ස නිබ්බත්ති** පස්සිතබ්බා.

703. ආහාරජෙසුපි ආහාරො, ආහාරසමුට්ඨානං, ආහාරපච්චයං, ආහාරපච්චයආහාරසමුට්ඨානං, ආහාරපච්චයඋතුසමුට්ඨානන්ති එස විභාගො වෙදිතබ්බො. තත්ථ **ආහාරො** නාම කබළීකාරො ආහාරො. **ආහාරසමුට්ඨානං** නාම උපාදින්නං කම්මජරූපං පච්චයං ලභිත්වා තත්ථ පතිට්ඨාය ඨානප්පත්තාය ඔජාය සමුට්ඨාපිතං ඔජට්ඨමකං, ආකාසධාතු, ලහුතා, මුදුතා, කම්මඤ්ඤතා, උපචයො, සන්තතීති චුද්දසවිධං රූපං. **ආහාරපච්චයං** නාම ''කබළීකාරො ආහාරො ඉමස්ස කායස්ස ආහාරපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.15) එවං වුත්තං චතුසමුට්ඨානරූපං. **ආහාරපච්චයආහාරසමුට්ඨානං** නාම ආහාරසමුට්ඨානෙසු රූපෙසු ඨානප්පත්තා ඔජා අඤ්ඤං ඔජට්ඨමකං සමුට්ඨාපෙති, තත්‍රාපි ඔජා අඤ්ඤන්ති එවං දසද්වාදසවාරෙ පවත්තිං ඝටෙති. එකදිවසං පරිභුත්තාහාරො සත්තාහම්පි උපත්ථම්භෙති. දිබ්බා පන ඔජා එකමාසං ද්වෙමාසම්පි උපත්ථම්භෙති. මාතරා පරිභුත්තාහාරොපි දාරකස්ස සරීරං ඵරිත්වා රූපං සමුට්ඨාපෙති. සරීරෙ මක්ඛිතාහාරොපි රූපං සමුට්ඨාපෙති. කම්මජාහාරො උපාදින්නකාහාරො නාම. සොපි ඨානප්පත්තො රූපං සමුට්ඨාපෙති, තත්‍රාපි ඔජා අඤ්ඤං සමුට්ඨාපෙතීති එවං චතස්සො වා පඤ්ච වා පවත්තියො ඝටෙති. **ආහාරපච්චයඋතුසමුට්ඨානං** නාම ආහාරසමුට්ඨානා තෙජොධාතු ඨානප්පත්තා උතුසමුට්ඨානං ඔජට්ඨමකං සමුට්ඨාපෙති. තත්‍රායං ආහාරො ආහාරසමුට්ඨානානං ජනකො හුත්වා පච්චයො හොති, සෙසානං නිස්සයාහාරඅත්ථිඅවිගතවසෙනාති එවං **ආහාරජරූපස්ස නිබ්බත්ති** පස්සිතබ්බා.

704. උතුජෙසුපි උතු, උතුසමුට්ඨානං, උතුපච්චයං, උතුපච්චයඋතුසමුට්ඨානං, උතුපච්චයආහාරසමුට්ඨානන්ති එස විභාගො වෙදිතබ්බො. තත්ථ **උතු** නාම චතුසමුට්ඨානා තෙජොධාතු, උණ්හඋතු සීතඋතූති එවං පනෙස දුවිධො හොති. **උතුසමුට්ඨානං** නාම චතුසමුට්ඨානො උතු උපාදින්නකං පච්චයං ලභිත්වා ඨානප්පත්තො සරීරෙ රූපං සමුට්ඨාපෙති. තං සද්දනවකං, ආකාසධාතු , ලහුතා, මුදුතා, කම්මඤ්ඤතා, උපචයො, සන්තතීති පන්නරසවිධං හොති. **උතුපච්චයං** නාම උතු චතුසමුට්ඨානිකරූපානං පවත්තියා ච විනාසස්ස ච පච්චයො හොති. **උතුපච්චයඋතුසමුට්ඨානං** නාම උතුසමුට්ඨානා තෙජොධාතු ඨානප්පත්තා අඤ්ඤං ඔජට්ඨමකං සමුට්ඨාපෙති, තත්‍රාපි උතු අඤ්ඤන්ති එවං දීඝම්පි අද්ධානං අනුපාදින්නපක්ඛෙ ඨත්වාපි උතුසමුට්ඨානං පවත්තතියෙව. **උතුපච්චයආහාරසමුට්ඨානං** නාම උතුසමුට්ඨානා ඨානප්පත්තා ඔජා අඤ්ඤං ඔජට්ඨමකං සමුට්ඨාපෙති, තත්‍රාපි ඔජා අඤ්ඤන්ති එවං දසද්වාදසවාරෙ පවත්තිං ඝටෙති. තත්‍රායං උතු උතුසමුට්ඨානානං ජනකො හුත්වා පච්චයො හොති, සෙසානං නිස්සයඅත්ථිඅවිගතවසෙනාති එවං **උතුජරූපස්ස නිබ්බත්ති** පස්සිතබ්බා. එවඤ්හි රූපස්ස නිබ්බත්තිං පස්සන්තො කාලෙන රූපං සම්මසති නාම.

අරූපනිබ්බත්තිපස්සනාකාරකථා

705. යථා ච රූපං සම්මසන්තෙන රූපස්ස, එවං අරූපං සම්මසන්තෙනපි අරූපස්ස නිබ්බත්ති පස්සිතබ්බා. සා ච ඛො එකාසීති ලොකියචිත්තුප්පාදවසෙනෙව.

සෙය්‍යථිදං – ඉදඤ්හි අරූපං නාම පුරිමභවෙ ආයූහිතකම්මවසෙන පටිසන්ධියං තාව එකූනවීසතිචිත්තුප්පාදප්පභෙදං නිබ්බත්තති. නිබ්බත්තනාකාරො පනස්ස පටිච්චසමුප්පාදනිද්දෙසෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. තදෙව පටිසන්ධිචිත්තස්ස අනන්තරචිත්තතො පට්ඨාය භවඞ්ගවසෙන, ආයුපරියොසානෙ චුතිවසෙන. යං තත්ථ කාමාවචරං, තං ඡසු ද්වාරෙසු බලවාරම්මණෙ තදාරම්මණවසෙන.

පවත්තෙ පන අසම්භින්නත්තා චක්ඛුස්ස ආපාථගතත්තා රූපානං ආලොකසන්නිස්සිතං මනසිකාරහෙතුකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං නිබ්බත්තති සද්ධිං සම්පයුත්තධම්මෙහි. චක්ඛුපසාදස්ස හි ඨිතික්ඛණෙ ඨිතිප්පත්තමෙව රූපං චක්ඛුං ඝට්ටෙති. තස්මිං ඝට්ටිතෙ ද්වික්ඛත්තුං භවඞ්ගං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣති. තතො තස්මිංයෙව ආරම්මණෙ කිරියමනොධාතු ආවජ්ජනකිච්චං සාධයමානා උප්පජ්ජති. තදනන්තරං තදෙව රූපං පස්සමානං කුසලවිපාකං අකුසලවිපාකං වා චක්ඛුවිඤ්ඤාණං. තතො තදෙව රූපං සම්පටිච්ඡමානා විපාකමනොධාතු. තතො තදෙව රූපං සන්තීරයමානා විපාකාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු. තතො තදෙව රූපං වවත්ථාපයමානා කිරියාහෙතුකමනොවිඤ්ඤාණධාතු උපෙක්ඛාසහගතා . තතො පරං කාමාවචරකුසලාකුසලකිරියචිත්තෙසු එකං වා උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුකං චිත්තං පඤ්ච සත්ත වා ජවනානි. තතො කාමාවචරසත්තානං එකාදසසු තදාරම්මණචිත්තෙසු ජවනානුරූපං යංකිඤ්චි තදාරම්මණන්ති. එස නයො සෙසද්වාරෙසුපි. මනොද්වාරෙ පන මහග්ගතචිත්තානිපි උප්පජ්ජන්තීති. එවං ඡසු ද්වාරෙසු **අරූපස්ස නිබ්බත්ති** පස්සිතබ්බා. එවඤ්හි අරූපස්ස නිබ්බත්තිං පස්සන්තො කාලෙන අරූපං සම්මසති නාම.

එවං කාලෙන රූපං කාලෙන අරූපං සම්මසිත්වාපි තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා අනුක්කමෙන පටිපජ්ජමානො එකො පඤ්ඤාභාවනං සම්පාදෙති.

රූපසත්තකසම්මසනකථා

706. අපරො රූපසත්තකඅරූපසත්තකවසෙන තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා සඞ්ඛාරෙ සම්මසති. තත්ථ ආදානනික්ඛෙපනතො, වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමතො, ආහාරමයතො, උතුමයතො, කම්මජතො, චිත්තසමුට්ඨානතො, ධම්මතාරූපතොති ඉමෙහි ආකාරෙහි ආරොපෙත්වා සම්මසන්තො රූපසත්තකවසෙන ආරොපෙත්වා සම්මසති නාම. තෙනාහු පොරාණා –

''ආදානනික්ඛෙපනතො, වයොවුඩ්ඪත්ථගාමිතො;
ආහාරතො ච උතුතො, කම්මතො චාපි චිත්තතො;
ධම්මතාරූපතො සත්ත, විත්ථාරෙන විපස්සතී''ති.

තත්ථ **ආදානන්ති** පටිසන්ධි. **නික්ඛෙපනන්ති** චුති. ඉති යොගාවචරො ඉමෙහි **ආදානනික්ඛෙපෙහි** එකං වස්සසතං පරිච්ඡින්දිත්වා සඞ්ඛාරෙසු තිලක්ඛණං ආරොපෙති. කථං? එත්ථන්තරෙ සබ්බෙ සඞ්ඛාරා අනිච්චා. කස්මා? උප්පාදවයවත්තිතො, විපරිණාමතො, තාවකාලිකතො, නිච්චපටික්ඛෙපතො ච. යස්මා පන උප්පන්නා සඞ්ඛාරා ඨිතිං පාපුණන්ති, ඨිතියං ජරාය

කිලමන්ති, ජරං පත්වා අවස්සං භිජ්ජන්ති, තස්මා අභිණ්හසම්පටිපීළනතො, දුක්ඛමතො දුක්ඛවත්ථුතො, සුඛපටික්ඛෙපතො ච දුක්ඛා. යස්මා ච ''උප්පන්නා සඞ්ඛාරා ඨිතිං මා පාපුණන්තු, ඨානප්පත්තා මා ජීරන්තු, ජරප්පත්තා මා භිජ්ජන්තූ''ති ඉමෙසු තීසු ඨානෙසු කස්සචි වසවත්තිභාවො නත්ථි, සුඤ්ඤා තෙන වසවත්තනාකාරෙන, තස්මා සුඤ්ඤතො, අස්සාමිකතො, අවසවත්තිතො, අත්තපටික්ඛෙපතො ච අනත්තාති.

707. එවං ආදානනික්ඛෙපනවසෙන වස්සසතපරිච්ඡින්නෙ රූපෙ තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා තතො පරං **වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමතො** ආරොපෙති. තත්ථ **වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමො** නාම වයවසෙන වුඩ්ඪස්ස වඩ්ඪිතස්ස රූපස්ස අත්ථඞ්ගමො. තස්ස වසෙන තිලක්ඛණං ආරොපෙතීති අත්ථො.

කථං? සො තමෙව වස්සසතං පඨමවයෙන මජ්ඣිමවයෙන පච්ඡිමවයෙනාති තීහි වයෙහි පරිච්ඡින්දති. තත්ථ ආදිතො තෙත්තිංස වස්සානි පඨමවයො නාම. තතො චතුත්තිංස මජ්ඣිමවයො නාම. තතො තෙත්තිංස පච්ඡිමවයො නාමාති. ඉති ඉමෙහි තීහි වයෙහි පරිච්ඡින්දිත්වා, ''පඨමවයෙ පවත්තං රූපං මජ්ඣිමවයං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුජ්ඣති, තස්මා තං අනිච්චං. යදනිච්චං, තං දුක්ඛං. යං දුක්ඛං, තදනත්තා. මජ්ඣිමවයෙ පවත්තරූපම්පි පච්ඡිමවයං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුජ්ඣති, තස්මා තම්පි අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා. පච්ඡිමවයෙ තෙත්තිංස වස්සානි පවත්තරූපම්පි මරණතො පරං ගමනසමත්ථං නාම නත්ථි, තස්මා තම්පි අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති තිලක්ඛණං ආරොපෙති.

708. එවං **පඨමවයාදිවසෙන** වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමතො තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා පුන ''මන්දදසකං, ඛිඩ්ඩාදසකං, වණ්ණදසකං, බලදසකං, පඤ්ඤාදසකං, හානිදසකං, පබ්භාරදසකං, වඞ්කදසකං, මොමූහදසකං, සයනදසක''න්ති ඉමෙසං **දසන්නං දසකානං වසෙන** වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමතො තිලක්ඛණං ආරොපෙති.

තත්ථ දසකෙසු තාව වස්සසතජීවිනො පුග්ගලස්ස පඨමානි දස වස්සානි **මන්දදසකං** නාම, තදා හි සො මන්දො හොති චපලො කුමාරකො. තතො පරානි දස **ඛිඩ්ඩාදසකං** නාම, තදා හි සො ඛිඩ්ඩාරතිබහුලො හොති. තතො පරානි දස **වණ්ණදසකං** නාම, තදා හිස්ස වණ්ණායතනං වෙපුල්ලං පාපුණාති. තතො පරානි දස **බලදසකං** නාම, තදා හිස්ස බලඤ්ච ථාමො ච වෙපුල්ලං පාපුණාති. තතො පරානි දස **පඤ්ඤාදසකං** නාම, තදා හිස්ස පඤ්ඤා සුප්පතිට්ඨිතා හොති, පකතියා කිර දුබ්බලපඤ්ඤස්සාපි තස්මිං කාලෙ අප්පමත්තකා පඤ්ඤා උප්පජ්ජතියෙව. තතො පරානි දස **හානිදසකං** නාම, තදා හිස්ස ඛිඩ්ඩාරතිවණ්ණබලපඤ්ඤා පරිහායන්ති. තතො පරානි දස **පබ්භාරදසකං** නාම, තදා හිස්ස අත්තභාවො පුරතො පබ්භාරො හොති. තතො පරානි දස **වඞ්කදසකං** නාම, තදා හිස්ස අත්තභාවො නඞ්ගලකොටි විය වඞ්කො හොති. තතො පරානි දස **මොමූහදසකං** නාම. තදා හි සො මොමූහො හොති, කතං කතං පමුස්සති. තතො පරානි දස **සයනදසකං** නාම, වස්සසතිකො හි සයනබහුලොව හොති.

තත්‍රායං යොගී එතෙසං දසකානං වසෙන වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමතො තිලක්ඛණං ආරොපෙතුං ඉති පටිසඤ්චික්ඛති – ''පඨමදසකෙ පවත්තරූපං දුතියදසකං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුජ්ඣති, තස්මා තං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා. දුතියදසකෙ…පෙ…. නවමදසකෙ පවත්තරූපං දසමදසකං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුජ්ඣති. දසමදසකෙ පවත්තරූපං පුනබ්භවං අප්පත්වා ඉධෙව නිරුජ්ඣති, තස්මා තම්පි අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති තිලක්ඛණං ආරොපෙති.

709. එවං දසකවසෙන වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමතො තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා පුන තදෙව වස්සසතං පඤ්චපඤ්චවස්සවසෙන වීසතිකොට්ඨාසෙ කත්වා වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමතො තිලක්ඛණං ආරොපෙති. කථං? සො හි ඉති පටිසඤ්චික්ඛති – ''පඨමෙ වස්සපඤ්චකෙ පවත්තරූපං දුතියං වස්සපඤ්චකං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුජ්ඣති, තස්මා තං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා. දුතියෙ වස්සපඤ්චකෙ පවත්තරූපං තතියං…පෙ…. එකූනවීසතිමෙ වස්සපඤ්චකෙ පවත්තරූපං වීසතිමං වස්සපඤ්චකං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුජ්ඣති. වීසතිමෙ වස්සපඤ්චකෙ පවත්තරූපං මරණතො පරං ගමනසමත්ථං නාම නත්ථි, තස්මා තම්පි අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති.

එවං වීසතිකොට්ඨාසවසෙන වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමතො තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා පුන පඤ්චවීසති කොට්ඨාසෙ කත්වා චතුන්නං චතුන්නං වස්සානං වසෙන ආරොපෙති. තතො තෙත්තිංස කොට්ඨාසෙ කත්වා තිණ්ණං තිණ්ණං වස්සානං වසෙන, පඤ්ඤාස කොට්ඨාසෙ කත්වා ද්වින්නං ද්වින්නං වස්සානං වසෙන, සතං කොට්ඨාසෙ කත්වා එකෙකවස්සවසෙන. තතො එකං වස්සං තයො කොට්ඨාසෙ කත්වා වස්සානහෙමන්තගිම්හෙසු තීසු උතූසු එකෙකඋතුවසෙන තස්මිං වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමරූපෙ තිලක්ඛණං ආරොපෙති.

කථං? **''වස්සානෙ** චතුමාසං පවත්තරූපං හෙමන්තං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුද්ධං. **හෙමන්තෙ** පවත්තරූපං ගිම්හං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුද්ධං. **ගිම්හෙ** පවත්තරූපං පුන වස්සානං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුද්ධං, තස්මා තං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති. එවං ආරොපෙත්වා පුන එකං වස්සං ඡ කොට්ඨාසෙ කත්වා – **''වස්සානෙ** ද්වෙමාසං පවත්තරූපං සරදං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුද්ධං. **සරදෙ** පවත්තරූපං හෙමන්තං. **හෙමන්තෙ** පවත්තරූපං සිසිරං. **සිසිරෙ** පවත්තරූපං වසන්තං. **වසන්තෙ** පවත්තරූපං ගිම්හං. **ගිම්හෙ** පවත්තරූපං පුන වස්සානං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුද්ධං, තස්මා අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති එවං තස්මිං වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමරූපෙ තිලක්ඛණං ආරොපෙති.

එවං ආරොපෙත්වා තතො කාළජුණ්හවසෙන – ''කාළෙ පවත්තරූපං ජුණ්හං අප්පත්වා. ජුණ්හෙ පවත්තරූපං කාළං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුද්ධං, තස්මා අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති තිලක්ඛණං ආරොපෙති. තතො රත්තින්දිවවසෙන – ''රත්තිං පවත්තරූපං දිවසං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුද්ධං. දිවසං පවත්තරූපම්පි රත්තිං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුද්ධං, තස්මා අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති තිලක්ඛණං ආරොපෙති. තතො තදෙව රත්තින්දිවං පුබ්බණ්හාදිවසෙන ඡ කොට්ඨාසෙ කත්වා – ''පුබ්බණ්හෙ පවත්තරූපං මජ්ඣන්හං අප්පත්වා. මජ්ඣන්හෙ පවත්තරූපං සායන්හං. සායන්හෙ පවත්තරූපං පඨමයාමං. පඨමයාමෙ පවත්තරූපං මජ්ඣිමයාමං. මජ්ඣිමයාමෙ පවත්තරූපං පච්ඡිමයාමං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුද්ධං. පච්ඡිමයාමෙ පවත්තරූපං පුන පුබ්බණ්හං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුද්ධං, තස්මා අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති තිලක්ඛණං ආරොපෙති.

710. එවං ආරොපෙත්වා පුන තස්මිංයෙව රූපෙ අභික්කමපටික්කමආලොකනවිලොකනසමිඤ්ජනපසාරණවසෙන – ‘‘අභික්කමෙ පවත්තරූපං පටික්කමං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුජ්ඣති. පටික්කමෙ පවත්තරූපං ආලොකනං. ආලොකනෙ පවත්තරූපං විලොකනං. විලොකනෙ පවත්තරූපං සමිඤ්ජනං. සමිඤ්ජනෙ පවත්තරූපං පසාරණං අප්පත්වා තත්ථෙව නිරුජ්ඣති. තස්මා අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා’’ති තිලක්ඛණං ආරොපෙති.

තතො එකපදවාරං උද්ධරණ අතිහරණවීතිහරණවොස්සජ්ජනසන්නික්ඛෙපනසන්නිරුම්භනවසෙන ඡ කොට්ඨාසෙ කරොති.

තත්ථ **උද්ධරණං** නාම පාදස්ස භූමිතො උක්ඛිපනං. **අතිහරණං** නාම පුරතො හරණං. **වීතිහරණං** නාම ඛාණුකණ්ටකදීඝජාතිආදීසු කිඤ්චිදෙව දිස්වා ඉතො චිතො ච පාදසඤ්චාරණං. **වොස්සජ්ජනං** නාම පාදස්ස හෙට්ඨා ඔරොපනං. **සන්නික්ඛෙපනං** නාම පථවීතලෙ ඨපනං. **සන්නිරුම්භනං** නාම පුන පාදුද්ධරණකාලෙ පාදස්ස පථවියා සද්ධිං අභිනිප්පීළනං. තත්ථ උද්ධරණෙ පථවීධාතු ආපොධාතූති ද්වෙ ධාතුයො ඔමත්තා හොන්ති මන්දා, ඉතරා ද්වෙ අධිමත්තා හොන්ති බලවතියො. තථා අතිහරණවීතිහරණෙසු. වොස්සජ්ජනෙ තෙජොධාතු වායොධාතූති ද්වෙ ධාතුයො ඔමත්තා හොන්ති මන්දා, ඉතරා ද්වෙ අධිමත්තා හොන්ති බලවතියො. තථා සන්නික්ඛෙපනසන්නිරුම්භනෙසු. එවං ඡ කොට්ඨාසෙ කත්වා තෙසං වසෙන තස්මිං වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමරූපෙ තිලක්ඛණං ආරොපෙති.

කථං? සො ඉති පටිසඤ්චික්ඛති – ‘‘යා උද්ධරණෙ පවත්තා ධාතුයො, යානි ච තදුපාදායරූපානි, සබ්බෙ තෙ ධම්මා අතිහරණං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුජ්ඣන්ති, තස්මා අනිච්චා දුක්ඛා අනත්තා. තථා අතිහරණෙ පවත්තා වීතිහරණං. වීතිහරණෙ පවත්තා වොස්සජ්ජනං. වොස්සජ්ජනෙ පවත්තා සන්නික්ඛෙපනං. සන්නික්ඛෙපනෙ පවත්තා සන්නිරුම්භනං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුජ්ඣන්ති. ඉති තත්ථ තත්ථ උප්පන්නා ඉතරං ඉතරං කොට්ඨාසං අප්පත්වා තත්ථ තත්ථෙව පබ්බං පබ්බං සන්ධි සන්ධි ඔධි ඔධි හුත්වා තත්තකපාලෙ පක්ඛිත්තතිලා විය තටතටායන්තා සඞ්ඛාරා භිජ්ජන්ති. තස්මා අනිච්චා දුක්ඛා අනත්තා’’ති. තස්සෙවං පබ්බපබ්බගතෙ සඞ්ඛාරෙ විපස්සතො රූපසම්මසනං සුඛුමං හොති.

711. සුඛුමත්තෙ ච පනස්ස ඉදං ඔපම්මං. එකො කිර දාරුතිණුක්කාදීසු කතපරිචයො අදිට්ඨපුබ්බපදීපො පච්චන්තවාසිකො නගරමාගම්ම අන්තරාපණෙ ජලමානං පදීපං දිස්වා එකං පුරිසං පුච්ඡි අම්භො ‘‘කිං නාමෙතං එවං මනාප’’න්ති? තමෙනං සො ආහ ‘‘කිමෙත්ථ මනාපං, පදීපො නාමෙස තෙලක්ඛයෙන වට්ටික්ඛයෙන ච ගතමග්ගොපිස්ස න පඤ්ඤායිස්සතී’’ති. තමඤ්ඤො එවමාහ ‘‘ඉදං ඔළාරිකං, ඉමිස්සා හි වට්ටියා අනුපුබ්බෙන ඩය්හමානාය තතියභාගෙ තතියභාගෙ ජාලා ඉතරීතරං පදෙසං අප්පත්වාව නිරුජ්ඣිස්සතී’’ති. තමඤ්ඤො එවමාහ ‘‘ඉදම්පි ඔළාරිකං, ඉමිස්සා හි අඞ්ගුලඞ්ගුලන්තරෙ අඩ්ඪඞ්ගුලඩ්ඪඞ්ගුලන්තරෙ තන්තුම්හි තන්තුම්හි අංසුම්හි අංසුම්හි ජාලා ඉතරීතරං අංසුං අප්පත්වාව නිරුජ්ඣිස්සති. අංසුං පන මුඤ්චිත්වා න සක්කා ජාලං පඤ්ඤාපෙතු’’න්ති.

තත්ථ ‘‘තෙලක්ඛයෙන වට්ටික්ඛයෙන ච පදීපස්ස ගතමග්ගොපි න පඤ්ඤායිස්සතී’’ති පුරිසස්ස ඤාණං විය යොගිනො ආදානනික්ඛෙපනතො වස්සසතෙන පරිච්ඡින්නරූපෙ තිලක්ඛණාරොපනං. ‘‘වට්ටියා තතියභාගෙ තතියභාගෙ ජාලා ඉතරීතරං පදෙසං අප්පත්වාව නිරුජ්ඣිස්සතී’’ති පුරිසස්ස ඤාණං විය යොගිනො වස්සසතස්ස තතියකොට්ඨාසපරිච්ඡින්නෙ වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමරූපෙ තිලක්ඛණාරොපනං. ‘‘අඞ්ගුලඞ්ගුලන්තරෙ ජාලා ඉතරීතරං අප්පත්වාව නිරුජ්ඣිස්සතී’’ති පුරිසස්ස ඤාණං විය යොගිනො දසවස්ස පඤ්චවස්ස චතුවස්ස තිවස්ස ද්විවස්ස එකවස්ස පරිච්ඡින්නෙ රූපෙ තිලක්ඛණාරොපනං. ‘‘අඩ්ඪඞ්ගුලඩ්ඪඞ්ගුලන්තරෙ ජාලා ඉතරීතරං අප්පත්වාව නිරුජ්ඣිස්සතී’’ති පුරිසස්ස ඤාණං විය යොගිනො එකෙකඋතුවසෙන එකං වස්සං තිධා, ඡධා ච විභජිත්වා චතුමාස-ද්විමාසපරිච්ඡින්නෙ රූපෙ තිලක්ඛණාරොපනං. ‘‘තන්තුම්හි තන්තුම්හි ජාලා ඉතරීතරං අප්පත්වාව නිරුජ්ඣිස්සතී’’ති පුරිසස්ස ඤාණං විය යොගිනො කාළජුණ්හවසෙන, රත්තින්දිවවසෙන, එකරත්තින්දිවං ඡ කොට්ඨාසෙ කත්වා පුබ්බණ්හාදිවසෙන ච පරිච්ඡින්නෙ රූපෙ තිලක්ඛණාරොපනං. ‘‘අංසුම්හි අංසුම්හි ජාලා ඉතරීතරං අප්පත්වාව නිරුජ්ඣිස්සතී’’ති පුරිසස්ස ඤාණං විය යොගිනො අභික්කමාදිවසෙන චෙව උද්ධරණාදීසු ච එකෙකකොට්ඨාසවසෙන පරිච්ඡින්නෙ රූපෙ තිලක්ඛණාරොපනන්ති.

712. සො එවං නානාකාරෙහි වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමරූපෙ තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා පුන තදෙව රූපං විසඞ්ඛරිත්වා ආහාරමයාදිවසෙන චත්තාරො කොට්ඨාසෙ කත්වා එකෙකකොට්ඨාසෙ තිලක්ඛණං ආරොපෙති. තත්‍රාස්ස **ආහාරමයං රූපං** ඡාතසුහිතවසෙන පාකටං හොති. ඡාතකාලෙ සමුට්ඨිතං රූපං හි ඣත්තං හොති කිලන්තං, ඣාමඛාණුකො විය, අඞ්ගාරපච්ඡියං නිලීනකාකො විය ච දුබ්බණ්ණං දුස්සණ්ඨිතං. සුහිතකාලෙ සමුට්ඨිතං ධාතං පීණිතං මුදු සිනිද්ධං ඵස්සවන්තං හොති. සො තං පරිග්ගහෙත්වා ‘‘ඡාතකාලෙ පවත්තරූපං සුහිතකාලං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුජ්ඣති. සුහිතකාලෙ සමුට්ඨිතම්පි ඡාතකාලං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුජ්ඣති, තස්මා තං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා’’ති එවං තත්ථ තිලක්ඛණං ආරොපෙති.

713. **උතුමයං** සීතුණ්හවසෙන පාකටං හොති. උණ්හකාලෙ සමුට්ඨිතං රූපං හි ඣත්තං හොති කිලන්තං දුබ්බණ්ණං. සීතඋතුනා සමුට්ඨිතං රූපං ධාතං පීණිතං සිනිද්ධං හොති. සො තං පරිග්ගහෙත්වා ‘‘උණ්හකාලෙ පවත්තරූපං සීතකාලං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුජ්ඣති. සීතකාලෙ පවත්තරූපං උණ්හකාලං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුජ්ඣති, තස්මා තං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා’’ති එවං තත්ථ තිලක්ඛණං ආරොපෙති.

714. **කම්මජං** ආයතනද්වාරවසෙන පාකටං හොති. චක්ඛුද්වාරස්මිං හි චක්ඛුකායභාවදසකවසෙන තිංස කම්මජරූපානි, උපත්ථම්භකානි පන තෙසං උතුචිත්තාහාරසමුට්ඨානානි චතුවීසතීති චතුපණ්ණාස හොන්ති. තථා සොතඝානජිව්හාද්වාරෙසු. කායද්වාරෙ කායභාවදසකවසෙන චෙව උතුසමුට්ඨානාදිවසෙන ච චතුචත්තාලීස. මනොද්වාරෙ හදයවත්ථුකායභාවදසකවසෙන චෙව උතුසමුට්ඨානාදිවසෙන ච චතුපණ්ණාසමෙව.

සො සබ්බම්පි තං රූපං පරිග්ගහෙත්වා ‘‘චක්ඛුද්වාරෙ පවත්තරූපං සොතද්වාරං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුජ්ඣති. සොතද්වාරෙ පවත්තරූපං ඝානද්වාරං. ඝානද්වාරෙ පවත්තරූපං ජිව්හාද්වාරං. ජිව්හාද්වාරෙ පවත්තරූපං කායද්වාරං. කායද්වාරෙ පවත්තරූපං මනොද්වාරං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුජ්ඣති, තස්මා තං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා’’ති එවං තත්ථ තිලක්ඛණං ආරොපෙති.

715. **චිත්තසමුට්ඨානං** සොමනස්සිතදොමනස්සිතවසෙන පාකටං හොති, සොමනස්සිතකාලෙ උප්පන්නං හි රූපං සිනිද්ධං මුදු පීණිතං ඵස්සවන්තං හොති. දොමනස්සිතකාලෙ උප්පන්නං ඣත්තං කිලන්තං දුබ්බණ්ණං හොති. සො තං පරිග්ගහෙත්වා ‘‘සොමනස්සිතකාලෙ පවත්තරූපං දොමනස්සිතකාලං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුජ්ඣති. දොමනස්සිතකාලෙ පවත්තරූපං සොමනස්සිතකාලං අප්පත්වා එත්ථෙව නිරුජ්ඣති, තස්මා තං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා’’ති එවං තත්ථ තිලක්ඛණං ආරොපෙති.

තස්සෙවං චිත්තසමුට්ඨානරූපං පරිග්ගහෙත්වා තත්ථ තිලක්ඛණං ආරොපයතො අයමත්ථො පාකටො හොති –

ජීවිතං අත්තභාවො ච, සුඛදුක්ඛා ච කෙවලා;
එකචිත්තසමායුත්තා, ලහුසො වත්තතෙ ඛණො.

චුල්ලාසීති සහස්සානි, කප්පං තිට්ඨන්ති යෙ මරූ;
න ත්වෙව තෙපි තිට්ඨන්ති, ද්වීහි චිත්තෙහි සමොහිතා.

යෙ නිරුද්ධා මරන්තස්ස, තිට්ඨමානස්ස වා ඉධ;
සබ්බෙව සදිසා ඛන්ධා, ගතා අප්පටිසන්ධිකා.

අනන්තරා ච යෙ භග්ගා, යෙ ච භග්ගා අනාගතෙ;
තදන්තරා නිරුද්ධානං, වෙසමං නත්ථි ලක්ඛණෙ.

අනිබ්බත්තෙන න ජාතො, පච්චුප්පන්නෙන ජීවති;
චිත්තභඞ්ගා මතො ලොකො, පඤ්ඤත්ති පරමත්ථියා.

අනිධානගතා භග්ගා, පුඤ්ජො නත්ථි අනාගතෙ;
නිබ්බත්තා යෙපි තිට්ඨන්ති, ආරග්ගෙ සාසපූපමා.

නිබ්බත්තානඤ්ච ධම්මානං, භඞ්ගො නෙසං පුරක්ඛතො;
පලොකධම්මා තිට්ඨන්ති, පුරාණෙහි අමිස්සිතා.

අදස්සනතො ආයන්ති, භග්ගා ගච්ඡන්තුදස්සනං;
විජ්ජුප්පාදොව ආකාසෙ, උප්පජ්ජන්ති වයන්ති චාති. (මහානි. 10);

716. එවං ආහාරමයාදීසු තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා පුන **ධම්මතාරූපෙ** තිලක්ඛණං ආරොපෙති. **ධම්මතාරූපං** නාම බහිද්ධා අනින්ද්‍රියබද්ධං අයලොහතිපුසීසසුවණ්ණරජතමුත්තාමණිවෙළුරියසඞ්ඛසිලාපවාළලොහිතඞ්ගමසාරගල්ලභූමිපාසාණපබ්බතතිණරුක්ඛලතාදිභෙදං විවට්ටකප්පතො පට්ඨාය උප්පජ්ජනකරූපං. තදස්ස අසොකඞ්කුරාදිවසෙන පාකටං හොති.

අසොකඞ්කුරං හි ආදිතොව තනුරත්තං හොති, තතො ද්වීහතීහච්චයෙන ඝනරත්තං, පුන ද්වීහතීහච්චයෙන මන්දරත්තං, තතො තරුණපල්ලවවණ්ණං, තතො පරිණතපල්ලවවණ්ණං, තතො හරිතපණ්ණවණ්ණං. තතො නීලපණ්ණවණ්ණං. තතො නීලපණ්ණවණ්ණකාලතො පට්ඨාය සභාගරූපසන්තතිමනුප්පබන්ධාපයමානං සංවච්ඡරමත්තෙන පණ්ඩුපලාසං හුත්වා වණ්ටතො ඡිජ්ජිත්වා පතති.

සො තං පරිග්ගහෙත්වා ‘‘තනුරත්තකාලෙ පවත්තරූපං ඝනරත්තකාලං අප්පත්වා නිරුජ්ඣති. ඝනරත්තකාලෙ පවත්තරූපං මන්දරත්තකාලං. මන්දරත්තකාලෙ පවත්තරූපං තරුණපල්ලවවණ්ණකාලං. තරුණපල්ලවවණ්ණකාලෙ පවත්තං පරිණතපල්ලවවණ්ණකාලං. පරිණතපල්ලවවණ්ණකාලෙ පවත්තං හරිතපණ්ණවණ්ණකාලං . හරිතපණ්ණකාලෙ පවත්තං නීලපණ්ණවණ්ණකාලං. නීලපණ්ණවණ්ණකාලෙ පවත්තං පණ්ඩුපලාසකාලං. පණ්ඩුපලාසකාලෙ පවත්තං වණ්ටතො ඡිජ්ජිත්වා පතනකාලං අප්පත්වාව නිරුජ්ඣති, තස්මා තං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා’’ති තිලක්ඛණං ආරොපෙති, එවං තත්ථ තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා ඉමිනා නයෙන සබ්බම්පි ධම්මතාරූපං සම්මසති.

එවං තාව **රූපසත්තකවසෙන** තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා සඞ්ඛාරෙ සම්මසති.

අරූපසත්තකසම්මසනකථා

717. යං පන වුත්තං ‘‘අරූපසත්තකවසෙනා’’ති, තත්ථ අයං මාතිකා – කලාපතො, යමකතො, ඛණිකතො, පටිපාටිතො, දිට්ඨිඋග්ඝාටනතො, මානසමුග්ඝාටනතො, නිකන්තිපරියාදානතොති.

තත්ථ **කලාපතොති** එස්සපඤ්චමකා ධම්මා. කථං කලාපතො සම්මසතීති? ඉධ භික්ඛු ඉති පටිසඤ්චික්ඛති – ''යෙ ඉමෙ 'කෙසා අනිච්චා දුක්ඛා අනත්තා'ති සම්මසනෙ උප්පන්නා එස්සපඤ්චමකා ධම්මා, යෙ ච 'ලොමා...පෙ.... මත්ථලුඞ්ගං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා'ති සම්මසනෙ උප්පන්නා එස්සපඤ්චමකා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ ඉතරීතරං අප්පත්වා පබ්බංපබ්බං ඔධිඔධි හුත්වා තත්තකපාලෙ පක්ඛිත්තතිලා විය තටතටායන්තා විනට්ඨා, තස්මා අනිච්චා දුක්ඛා අනත්තා''ති. අයං තාව **විසුද්ධිකථායං** නයො.

අරියවංසකථායං පන ''හෙට්ඨා රූපසත්තකෙ සත්තසු ඨානෙසු 'රූපං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා'ති පවත්තං චිත්තං අපරෙන චිත්තෙන 'අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා'ති සම්මසන්තො 'කලාපතො සම්මසති'ති'' වුත්තං, තං යුත්තතරං. තස්මා සෙසානිපි තෙනෙව නයෙන විභජිස්සාම.

718. **යමකතොති** ඉධ භික්ඛු ආදානනික්ඛෙපරූපං ''අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති සම්මසිත්වා තම්පි චිත්තං අපරෙන චිත්තෙන ''අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති සම්මසති. වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමරූපං, ආහාරමයං, උතුමයං, කම්මජං, චිත්තසමුට්ඨානං, ධම්මතාරූපං ''අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති සම්මසිත්වා තම්පි චිත්තං අපරෙන චිත්තෙන ''අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති සම්මසති. එවං යමකතො සම්මසති නාම.

719. **ඛණිකතොති** ඉධ භික්ඛු ආදානනික්ඛෙපරූපං ''අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති සම්මසිත්වා තං පඨමචිත්තං දුතියචිත්තෙන, දුතියං තතියෙන, තතියං චතුත්ථෙන, චතුත්ථං පඤ්චමෙන ''එතම්පි අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති සම්මසති. වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමරූපං, ආහාරමයං, උතුමයං, කම්මජං, චිත්තසමුට්ඨානං, ධම්මතාරූපං ''අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති සම්මසිත්වා තං පඨමචිත්තං දුතියචිත්තෙන, දුතියං තතියෙන, තතියං චතුත්ථෙන, චතුත්ථං පඤ්චමෙන ''එතම්පි අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති සම්මසති. එවං රූපපරිග්ගාහකචිත්තතො පට්ඨාය චත්තාරි චත්තාරි චිත්තානි සම්මසන්තො ඛණිකතො සම්මසති නාම.

720. **පටිපාටිතොති** ආදානනික්ඛෙපරූපං ''අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති සම්මසිත්වා තං පඨමචිත්තං දුතියචිත්තෙන, දුතියං තතියෙන, තතියං චතුත්ථෙන...පෙ.... දසමං එකාදසමෙන ''එතම්පි අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති සම්මසති. වයොවුඩ්ඪත්ථඞ්ගමරූපං, ආහාරමයං, උතුමයං, කම්මජං, චිත්තසමුට්ඨානං, ධම්මතාරූපං ''අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති සම්මසිත්වා තං පඨමචිත්තං දුතියචිත්තෙන, දුතියං තතියෙන, තතියං චතුත්ථෙන...පෙ.... දසමං එකාදසමෙන ''එතම්පි අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති එවං විපස්සනා පටිපාටියා සකලම්පි දිවසභාගං සම්මසිතුං වට්ටෙය්‍ය. යාව දසමචිත්තසම්මසනා පන රූපකම්මට්ඨානම්පි අරූපකම්මට්ඨානම්පි පගුණං හොති. තස්මා දසමෙයෙව ඨපෙතබ්බන්ති වුත්තං. එවං සම්මසන්තො පටිපාටිතො සම්මසති නාම.

721. **දිට්ඨිඋග්ඝාටනතො මානඋග්ඝාටනතො නිකන්තිපරියාදානතොති** ඉමෙසු තීසු විසුං සම්මසනනයො නාම නත්ථි. යං පනෙතං හෙට්ඨා රූපං, ඉධ ච අරූපං පරිග්ගහිතං, තං පස්සන්තො රූපාරූපතො උද්ධං අඤ්ඤං සත්තං නාම න පස්සති. සත්තස්ස අදස්සනතො පට්ඨාය සත්තසඤ්ඤා උග්ඝාටිතා හොති. සත්තසඤ්ඤං උග්ඝාටිතචිත්තෙන සඞ්ඛාරෙ පරිග්ගණ්හතො දිට්ඨි නුප්පජ්ජති. දිට්ඨියා අනුප්පජ්ජමානාය **දිට්ඨි උග්ඝාටිතා** නාම හොති. දිට්ඨිඋග්ඝාටිතචිත්තෙන සඞ්ඛාරෙ පරිග්ගණ්හතො මානො නුප්පජ්ජති. මානෙ අනුප්පජ්ජන්තෙ **මානො සමුග්ඝාටිතො** නාම හොති. මානසමුග්ඝාටිතචිත්තෙන සඞ්ඛාරෙ පරිග්ගණ්හතො තණ්හා නුප්පජ්ජති. තණ්හාය අනුප්පජ්ජන්තියා **නිකන්ති පරියාදිණ්ණා** නාම හොතීති ඉදං තාව **විසුද්ධිකථායං** වුත්තං.

අරියවංසකථායං පන ''දිට්ඨිඋග්ඝාටනතො මානසමුග්ඝාටනතො නිකන්තිපරියාදානතො''ති මාතිකං ඨපෙත්වා අයං නයො දස්සිතො.

''අහං විපස්සාමි, මම විපස්සනා''ති ගණ්හතො හි දිට්ඨිසමුග්ඝාටනං නාම න හොති. ''සඞ්ඛාරාව සඞ්ඛාරෙ විපස්සන්ති සම්මසන්ති ववत्थपेन्ति පරිග්ගණ්හන්ති පරිච්ඡින්දන්තී''ති ගණ්හතො පන **දිට්ඨිඋග්ඝාටනං** නාම හොති.

''සුට්ඨු විපස්සාමි, මනාපං විපස්සාමී''ති ගණ්හතො මානසමුග්ඝාටො නාම න හොති. ''සඞ්ඛාරාව සඞ්ඛාරෙ විපස්සන්ති සම්මසන්ති වවත්ථපෙන්ති පරිග්ගණ්හන්ති පරිච්ඡින්දන්තී''ති ගණ්හතො පන **මානසමුග්ඝාටො** නාම හොති.

''විපස්සිතුං සක්කොමී''ති විපස්සනං අස්සාදෙන්තස්ස නිකන්තිපරියාදානං නාම න හොති. ''සඞ්ඛාරාව සඞ්ඛාරෙ විපස්සන්ති සම්මසන්ති වවත්ථපෙන්ති පරිග්ගණ්හන්ති පරිච්ඡින්දන්තී''ති ගණ්හතො පන **නිකන්තිපරියාදානං** නාම හොති.

සචෙ සඞ්ඛාරා අත්තා භවෙය්‍යුං, අත්තාති ගහෙතුං වට්ටෙය්‍යුං, අනත්තා ච පන අත්තාති ගහිතා, තස්මා තෙ අවසවත්තනට්ඨෙන අනත්තා, හුත්වා අභාවට්ඨෙන අනිච්චා, උප්පාදවයපටිපීළනට්ඨෙන දුක්ඛාති පස්සතො **දිට්ඨිඋග්ඝාටනං** නාම හොති.

සචෙ සඞ්ඛාරා නිච්චා භවෙය්‍යුං, නිච්චාති ගහෙතුං වට්ටෙය්‍යුං, අනිච්චා ච පන නිච්චාති ගහිතා, තස්මා තෙ හුත්වා අභාවට්ඨෙන අනිච්චා, උප්පාදවයපටිපීළනට්ඨෙන දුක්ඛා, අවසවත්තනට්ඨෙන අනත්තාති පස්සතො **මානසමුග්ඝාටො** නාම හොති.

සචෙ සඞ්ඛාරා සුඛා භවෙය්‍යුං, සුඛාති ගහෙතුං වට්ටෙය්‍යුං, දුක්ඛා ච පන සුඛාති ගහිතා, තස්මා තෙ උප්පාදවයපටිපීළනට්ඨෙන දුක්ඛා, හුත්වා අභාවට්ඨෙන අනිච්චා, අවසවත්තනට්ඨෙන අනත්තාති පස්සතො **නිකන්තිපරියාදානං** නාම හොති.

එවං සඞ්ඛාරෙ අනත්තතො පස්සන්තස්ස **දිට්ඨිසමුග්ඝාටනං** නාම හොති. අනිච්චතො පස්සන්තස්ස **මානසමුග්ඝාටනං** නාම හොති. දුක්ඛතො පස්සන්තස්ස **නිකන්තිපරියාදානං** නාම හොති. ඉති අයං විපස්සනා අත්තනො අත්තනො ඨානෙයෙව තිට්ඨතීති.

එවං **අරූපසත්තකවසෙනාපි** තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා සඞ්ඛාරෙ සම්මසති. එත්තාවතා පනස්ස රූපකම්මට්ඨානම්පි අරූපකම්මට්ඨානම්පි පගුණං හොති.

722. සො එවං පගුණරූපාරූපකම්මට්ඨානො යා උපරි භඞ්ගානුපස්සනතො පට්ඨාය පහානපරිඤ්ඤාවසෙන සබ්බාකාරතො පත්තබ්බා අට්ඨාරස මහාවිපස්සනා, තාසං ඉධෙව තාව එකදෙසං පටිවිජ්ඣන්තො තප්පටිපක්ඛෙ ධම්මෙ පජහති.

අට්ඨාරස මහාවිපස්සනා නාම අනිච්චානුපස්සනාදිකා පඤ්ඤා. යාසු අනිච්චානුපස්සනං භාවෙන්තො නිච්චසඤ්ඤං පජහති, දුක්ඛානුපස්සනං භාවෙන්තො සුඛසඤ්ඤං පජහති, අනත්තානුපස්සනං භාවෙන්තො අත්තසඤ්ඤං පජහති, නිබ්බිදානුපස්සනං භාවෙන්තො නන්දිං පජහති, විරාගානුපස්සනං භාවෙන්තො රාගං පජහති, නිරොධානුපස්සනං භාවෙන්තො සමුදයං පජහති, පටිනිස්සග්ගානුපස්සනං භාවෙන්තො ආදානං පජහති, ඛයානුපස්සනං භාවෙන්තො ඝනසඤ්ඤං පජහති, වයානුපස්සනං භාවෙන්තො ආයූහනං පජහති, විපරිණාමානුපස්සනං භාවෙන්තො ධුවසඤ්ඤං පජහති, අනිමිත්තානුපස්සනං භාවෙන්තො නිමිත්තං පජහති, අප්පණිහිතානුපස්සනං භාවෙන්තො පණිධිං පජහති, සුඤ්ඤතානුපස්සනං භාවෙන්තො අභිනිවෙසං පජහති, අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනං භාවෙන්තො සාරාදානාභිනිවෙසං පජහති, යථාභූතඤාණදස්සනං භාවෙන්තො සම්මොහාභිනිවෙසං පජහති, ආදීනවානුපස්සනං භාවෙන්තො ආලයාභිනිවෙසං පජහති, පටිසඞ්ඛානුපස්සනං භාවෙන්තො අප්පටිසඞ්ඛං පජහති, විවට්ටානුපස්සනං භාවෙන්තො සංයොගාභිනිවෙසං පජහති.

තාසු යස්මා ඉමිනා අනිච්චාදිලක්ඛණත්තයවසෙන සඞ්ඛාරා දිට්ඨා, තස්මා අනිච්ච-දුක්ඛ-අනත්තානුපස්සනා පටිවිද්ධා හොන්ති. යස්මා ච ‘‘යා ච අනිච්චානුපස්සනා යා ච අනිමිත්තානුපස්සනා, ඉමෙ ධම්මා එකත්ථා, බ්‍යඤ්ජනමෙව නානං’’. තථා ‘‘යා ච දුක්ඛානුපස්සනා යා ච අප්පණිහිතානුපස්සනා, ඉමෙ ධම්මා එකත්ථා, බ්‍යඤ්ජනමෙව නානං’’. ‘‘යා ච අනත්තානුපස්සනා යා ච සුඤ්ඤතානුපස්සනා, ඉමෙ ධම්මා එකත්ථා, බ්‍යඤ්ජනමෙව නාන’’න්ති (පටි. ම. 1.227) වුත්තං. තස්මා තාපි පටිවිද්ධා හොන්ති.

අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනා පන සබ්බාපි විපස්සනා. යථාභූතඤාණදස්සනං කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධියා එව සඞ්ගහිතං. ඉති ඉදම්පි ද්වයං පටිවිද්ධමෙව හොති. සෙසෙසු විපස්සනාඤාණෙසු කිඤ්චි පටිවිද්ධං, කිඤ්චි අප්පටිවිද්ධං, තෙසං විභාගං පරතො ආවිකරිස්සාම.

යදෙව හි පටිවිද්ධං, තං සන්ධාය ඉදං වුත්තං ‘‘එවං පගුණරූපාරූපකම්මට්ඨානො යා උපරි භඞ්ගානුපස්සනතො පට්ඨාය පහානපරිඤ්ඤාවසෙන සබ්බාකාරතො පත්තබ්බා අට්ඨාරස මහාවිපස්සනා. තාසං ඉධෙව තාව එකදෙසං පටිවිජ්ඣන්තො තප්පටිපක්ඛෙ ධම්මෙ පජහතී’’ති.

උදයබ්බයඤාණකථා

723. සො එවං අනිච්චානුපස්සනාදිපටිපක්ඛානං නිච්චසඤ්ඤාදීනං පහානෙන විසුද්ධඤාණො සම්මසනඤාණස්ස පාරං ගන්ත්වා, යං තං සම්මසනඤාණානන්තරං ‘‘පච්චුප්පන්නානං ධම්මානං විපරිණාමානුපස්සනෙ පඤ්ඤා උදයබ්බයානුපස්සනෙ ඤාණ’’න්ති (පටි. ම. මාතිකා 1.6) **උදයබ්බයානුපස්සනං** වුත්තං, තස්ස අධිගමාය යොගං ආරභති. ආරභමානො ච සඞ්ඛෙපතො තාව ආරභති. තත්‍රායං පාළි –

> ‘‘කථං පච්චුප්පන්නානං ධම්මානං විපරිණාමානුපස්සනෙ පඤ්ඤා උදයබ්බයානුපස්සනෙ ඤාණං? ජාතං රූපං පච්චුප්පන්නං, තස්ස නිබ්බත්තිලක්ඛණං උදයො, විපරිණාමලක්ඛණං වයො, අනුපස්සනා ඤාණං. ජාතා වෙදනා… සඤ්ඤා… සඞ්ඛාරා… විඤ්ඤාණං… ජාතං චක්ඛු…පෙ…. ජාතො භවො පච්චුප්පන්නො, තස්ස නිබ්බත්තිලක්ඛණං උදයො, විපරිණාමලක්ඛණං වයො, අනුපස්සනා ඤාණ’’න්ති (පටි. ම. 1.49).

සො ඉමිනා පාළිනයෙන ජාතස්ස නාමරූපස්ස නිබ්බත්තිලක්ඛණං ජාතිං උප්පාදං අභිනවාකාරං ‘‘උදයො’’ති, විපරිණාමලක්ඛණං ඛයං භඞ්ගං ‘‘වයො’’ති සමනුපස්සති. සො එවං පජානාති ‘‘ඉමස්ස නාමරූපස්ස උප්පත්තිතො පුබ්බෙ අනුප්පන්නස්ස රාසි වා නිචයො වා නත්ථි, උප්පජ්ජමානස්සාපි රාසිතො වා නිචයතො වා ආගමනං නාම නත්ථි, නිරුජ්ඣමානස්සාපි දිසාවිදිසාගමනං නාම නත්ථි, නිරුද්ධස්සාපි එකස්මිං ඨානෙ රාසිතො නිචයතො නිධානතො අවට්ඨානං නාම නත්ථි. යථා පන වීණාය වාදියමානාය උප්පන්නසද්දස්ස නෙව උප්පත්තිතො පුබ්බෙ සන්නිචයො අත්ථි, න උප්පජ්ජමානො සන්නිචයතො ආගතො, න නිරුජ්ඣමානස්ස දිසාවිදිසාගමනං අත්ථි, න නිරුද්ධො කත්ථචි සන්නිචිතො තිට්ඨති, අථ ඛො වීණඤ්ච උපවීණඤ්ච පුරිසස්ස ච තජ්ජං වායාමං පටිච්ච අහුත්වා සම්භොති, හුත්වා පටිවෙති. එවං සබ්බෙපි රූපාරූපිනො ධම්මා අහුත්වා සම්භොන්ති, හුත්වා පටිවෙන්තී’’ති.

724. එවං සඞ්ඛෙපතො උදයබ්බයමනසිකාරං කත්වා පුන යානි එතස්සෙව උදයබ්බයඤාණස්ස විභඞ්ගෙ –

> ‘‘අවිජ්ජාසමුදයා රූපසමුදයොති පච්චයසමුදයට්ඨෙන රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති. තණ්හාසමුදයා… කම්මසමුදයා… ආහාරසමුදයා රූපසමුදයොති පච්චයසමුදයට්ඨෙන රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති. නිබ්බත්තිලක්ඛණං පස්සන්තොපි රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති. රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සන්තො ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි පස්සති.

‘‘අවිජ්ජානිරොධා රූපනිරොධොති පච්චයනිරොධට්ඨෙන රූපක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති. තණ්හානිරොධා… කම්මනිරොධා… ආහාරනිරොධා රූපනිරොධොති පච්චයනිරොධට්ඨෙන රූපක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති. විපරිණාමලක්ඛණං පස්සන්තොපි රූපක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති. රූපක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සන්තොපි ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි පස්සති’’ (පටි. ම. 1.50).

තථා ‘‘අවිජ්ජාසමුදයා වෙදනාසමුදයොති පච්චයසමුදයට්ඨෙන වෙදනාක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති. තණ්හාසමුදයා… කම්මසමුදයා… ඵස්සසමුදයා වෙදනාසමුදයොති පච්චයසමුදයට්ඨෙන වෙදනාක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති. නිබ්බත්තිලක්ඛණං පස්සන්තොපි වෙදනාක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සති. වෙදනාක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සන්තො ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි පස්සති. අවිජ්ජානිරොධා… තණ්හානිරොධා… කම්මනිරොධා… ඵස්සනිරොධා වෙදනානිරොධොති පච්චයනිරොධට්ඨෙන වෙදනාක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති. විපරිණාමලක්ඛණං පස්සන්තොපි වෙදනාක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සති. වෙදනාක්ඛන්ධස්ස වයං පස්සන්තො ඉමානි පඤ්ච ලක්ඛණානි පස්සති’’ (පටි. ම. 1.50).

වෙදනාක්ඛන්ධස්ස විය ච සඤ්ඤාසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධානං. අයං පන විසෙසො, විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස ඵස්සට්ඨානෙ ‘‘නාමරූපසමුදයා, නාමරූපනිරොධා’’ති –

එවං එකෙකස්ස ඛන්ධස්ස උදයබ්බයදස්සනෙ දස දස කත්වා පඤ්ඤාස ලක්ඛණානි වුත්තානි. තෙසං වසෙන එවම්පි රූපස්ස උදයො එවම්පි රූපස්ස වයො, එවම්පි රූපං උදෙති, එවම්පි රූපං වෙතීති පච්චයතො චෙව ඛණතො ච විත්ථාරෙන මනසිකාරං කරොති.

725. තස්සෙවං මනසිකරොතො ‘‘ඉති කිරිමෙ ධම්මා අහුත්වා සම්භොන්ති, හුත්වා පටිවෙන්තී’’ති ඤාණං විසදතරං හොති. තස්සෙවං පච්චයතො චෙව ඛණතො ච ද්වෙධා උදයබ්බයං පස්සතො සච්චපටිච්චසමුප්පාදනයලක්ඛණභෙදා පාකටා හොන්ති.

726. යඤ්හි සො අවිජ්ජාදිසමුදයා ඛන්ධානං සමුදයං, අවිජ්ජාදිනිරොධා ච ඛන්ධානං නිරොධං පස්සති, ඉදමස්ස **පච්චයතො** උදයබ්බයදස්සනං. යං පන නිබ්බත්තිලක්ඛණවිපරිණාමලක්ඛණානි පස්සන්තො ඛන්ධානං උදයබ්බයං පස්සති, ඉදමස්ස **ඛණතො** උදයබ්බයදස්සනං, උප්පත්තික්ඛණෙයෙව හි නිබ්බත්තිලක්ඛණං. භඞ්ගක්ඛණෙ ච විපරිණාමලක්ඛණං.

727. ඉච්චස්සෙවං පච්චයතො චෙව ඛණතො ච ද්වෙධා උදයබ්බයං පස්සතො පච්චයතො උදයදස්සනෙන **සමුදයසච්චං** පාකටං හොති ජනකාවබොධතො. ඛණතො උදයදස්සනෙන **දුක්ඛසච්චං** පාකටං හොති ජාතිදුක්ඛාවබොධතො. පච්චයතො වයදස්සනෙන **නිරොධසච්චං** පාකටං හොති පච්චයානුප්පාදෙන පච්චයවතං අනුප්පාදාවබොධතො. ඛණතො වයදස්සනෙන **දුක්ඛසච්චමෙව** පාකටං හොති මරණදුක්ඛාවබොධතො. යඤ්චස්ස උදයබ්බයදස්සනං, මග්ගොවායං ලොකිකොති **මග්ගසච්චං** පාකටං හොති තත්‍ර සම්මොහවිඝාතතො.

728. පච්චයතො චස්ස උදයදස්සනෙන **අනුලොමො පටිච්චසමුප්පාදො** පාකටො හොති, ‘‘ඉමස්මිං සති ඉදං හොතී’’ති (ම. නි. 1.404; සං. නි. 2.21; උදා. 1) අවබොධතො. පච්චයතො වයදස්සනෙන **පටිලොමො පටිච්චසමුප්පාදො** පාකටො හොති, ‘‘ඉමස්ස නිරොධා ඉදං නිරුජ්ඣතී’’ති (ම. නි. 1.406; සං. නි. 2.21; උදා. 2) අවබොධතො . ඛණතො පන උදයබ්බයදස්සනෙන **පටිච්චසමුප්පන්නා** ධම්මා පාකටා හොන්ති සඞ්ඛතලක්ඛණාවබොධතො. උදයබ්බයවන්තො හි සඞ්ඛතා, තෙ ච පටිච්චසමුප්පන්නාති.

729. පච්චයතො චස්ස උදයදස්සනෙන **එකත්තනයො** පාකටො හොති හෙතුඵලසම්බන්ධෙන සන්තානස්ස අනුපච්ඡෙදාවබොධතො. අථ සුට්ඨුතරං උච්ඡෙදදිට්ඨිං පජහති. ඛණතො උදයදස්සනෙන **නානත්තනයො** පාකටො හොති නවනවානං උප්පාදාවබොධතො. අථ සුට්ඨුතරං සස්සතදිට්ඨිං පජහති. පච්චයතො චස්ස උදයබ්බයදස්සනෙන **අබ්‍යාපාරනයො** පාකටො හොති ධම්මානං අවසවත්තිභාවාවබොධතො. අථ සුට්ඨුතරං අත්තදිට්ඨිං පජහති. පච්චයතො පන උදයදස්සනෙන **එවංධම්මතානයො** පාකටො හොති පච්චයානුරූපෙන ඵලස්ස උප්පාදාවබොධතො. අථ සුට්ඨුතරං අකිරියදිට්ඨිං පජහති.

730. පච්චයතො චස්ස උදයදස්සනෙන **අනත්තලක්ඛණං** පාකටං හොති ධම්මානං නිරීහකත්තපච්චයපටිබද්ධවුත්තිතාවබොධතො. ඛණතො උදයබ්බයදස්සනෙන **අනිච්චලක්ඛණං** පාකටං හොති හුත්වා අභාවාවබොධතො, පුබ්බන්තාපරන්තවිවෙකාවබොධතො ච. **දුක්ඛලක්ඛණම්පි** පාකටං හොති උදයබ්බයෙහි පටිපීළනාවබොධතො. **සභාවලක්ඛණම්පි** පාකටං හොති උදයබ්බයපරිච්ඡින්නාවබොධතො. සභාවලක්ඛණෙ **සඞ්ඛතලක්ඛණස්ස** තාවකාලිකත්තම්පි පාකටං හොති උදයක්ඛණෙ වයස්ස, වයක්ඛණෙ ච උදයස්ස අභාවාවබොධතොති.

731. තස්සෙවං පාකටීභූතසච්චපටිච්චසමුප්පාදනයලක්ඛණභෙදස්ස ‘‘එවං කිර නාමිමෙ ධම්මා අනුප්පන්නපුබ්බා උප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා නිරුජ්ඣන්තී’’ති නිච්චනවාව හුත්වා සඞ්ඛාරා උපට්ඨහන්ති. න කෙවලඤ්ච නිච්චනවා, සූරියුග්ගමනෙ උස්සාවබින්දු විය උදකබුබ්බුළො විය උදකෙ දණ්ඩරාජි විය ආරග්ගෙ සාසපො විය විජ්ජුප්පාදො විය ච පරිත්තට්ඨායිනො. මායාමරීචිසුපිනන්තඅලාතචක්කගන්ධබ්බනගරඵෙණකදලිආදයො විය අස්සාරා නිස්සාරාති චාපි උපට්ඨහන්ති.

එත්තාවතානෙන ‘‘වයධම්මමෙව උප්පජ්ජති, උප්පන්නඤ්ච වයං උපෙතී’’ති ඉමිනා ආකාරෙන සමපඤ්ඤාස ලක්ඛණානි පටිවිජ්ඣිත්වා ඨිතං **උදයබ්බයානුපස්සනං** නාම **තරුණවිපස්සනාඤාණං** අධිගතං හොති, යස්සාධිගමා **ආරද්ධවිපස්සකොති** සඞ්ඛං ගච්ඡති.

විපස්සනුපක්කිලෙසකථා

732. අථස්ස ඉමාය තරුණවිපස්සනාය ආරද්ධවිපස්සකස්ස **දස විපස්සනුපක්කිලෙසා** උප්පජ්ජන්ති. විපස්සනුපක්කිලෙසා හි පටිවෙධප්පත්තස්ස අරියසාවකස්ස චෙව විප්පටිපන්නකස්ස ච නික්ඛිත්තකම්මට්ඨානස්ස කුසීතපුග්ගලස්ස නුප්පජ්ජන්ති. සම්මාපටිපන්නකස්ස පන යුත්තපයුත්තස්ස ආරද්ධවිපස්සකස්ස කුලපුත්තස්ස උප්පජ්ජන්තියෙව.

කතමෙ පන තෙ දස උපක්කිලෙසාති? ඔභාසො, ඤාණං, පීති, පස්සද්ධි, සුඛං, අධිමොක්ඛො, පග්ගහො, උපට්ඨානං, උපෙක්ඛා, නිකන්තීති. වුත්තඤ්හෙතං –

''කථං ධම්මුද්ධච්චවිග්ගහිතමානසං හොති? අනිච්චතො මනසිකරොතො ඔභාසො උප්පජ්ජති, 'ඔභාසො ධම්මො'ති ඔභාසං ආවජ්ජති, තතො වික්ඛෙපො උද්ධච්චං. තෙන උද්ධච්චෙන විග්ගහිතමානසො අනිච්චතො උපට්ඨානං යථාභූතං නප්පජානාති. දුක්ඛතො... අනත්තතො උපට්ඨානං යථාභූතං නප්පජානාති''.

තථා ''අනිච්චතො මනසිකරොතො ඤාණං උප්පජ්ජති...පෙ.... පීති... පස්සද්ධි... සුඛං... අධිමොක්ඛො... පග්ගහො... උපට්ඨානං... උපෙක්ඛා... නිකන්ති උප්පජ්ජති, 'නිකන්ති ධම්මො'ති නිකන්තිං ආවජ්ජති, තතො වික්ඛෙපො උද්ධච්චං. තෙන උද්ධච්චෙන විග්ගහිතමානසො අනිච්චතො උපට්ඨානං යථාභූතං නප්පජානාති. දුක්ඛතො... අනත්තතො උපට්ඨානං යථාභූතං නප්පජානාතී''ති (පටි. ම. 2.6).

733. තත්ථ **ඔභාසොති** විපස්සනොභාසො. තස්මිං උප්පන්නෙ යොගාවචරො ''න වත මෙ ඉතො පුබ්බෙ එවරූපො ඔභාසො උප්පන්නපුබ්බො, අද්ධා මග්ගප්පත්තොස්මි ඵලපත්තොස්මී''ති අමග්ගමෙව ''මග්ගො''ති, අඵලමෙව ච ''ඵල''න්ති ගණ්හාති. තස්ස අමග්ගං ''මග්ගො''ති අඵලං ''ඵල''න්ති ගණ්හතො විපස්සනාවීථි උක්කන්තා නාම හොති. සො අත්තනො මූලකම්මට්ඨානං විස්සජ්ජෙත්වා ඔභාසමෙව අස්සාදෙන්තො නිසීදති.

සො ඛො පනායං ඔභාසො කස්සචි භික්ඛුනො පල්ලඞ්කට්ඨානමත්තමෙව ඔභාසෙන්තො උප්පජ්ජති. කස්සචි අන්තොගබ්භං. කස්සචි බහිගබ්භම්පි. කස්සචි සකලවිහාරං, ගාවුතං, අඩ්ඪයොජනං, යොජනං, ද්වියොජනං, තියොජනං...පෙ.... කස්සචි පථවීතලතො යාව අකනිට්ඨබ්‍රහ්මලොකා එකාලොකං කුරුමානො. භගවතො පන දසසහස්සිලොකධාතුං ඔභාසෙන්තො උදපාදි.

එවං වෙමත්තතාය චස්ස ඉදං වත්ථු – චිත්තලපබ්බතෙ කිර ද්විකුට්ටගෙහස්ස අන්තො ද්වෙ ථෙරා නිසීදිංසු. තංදිවසඤ්ච කාළපක්ඛුපොසථො හොති, මෙඝපටලච්ඡන්නා දිසා, රත්තිභාගෙ චතුරඞ්ගසමන්නාගතං තමං පවත්තති. අථෙකො ථෙරො ආහ – ''භන්තෙ, මය්හං ඉදානි චෙතියඞ්ගණම්හි සීහාසනෙ පඤ්චවණ්ණානි කුසුමානි පඤ්ඤායන්තී''ති. තං ඉතරො ආහ – ''අනච්ඡරියං, ආවුසො, කථෙසි, මය්හං පනෙතරහි මහාසමුද්දම්හි යොජනට්ඨානෙ මච්ඡකච්ඡපා පඤ්ඤායන්තී''ති.

අයං පන විපස්සනුපක්කිලෙසො යෙභුය්‍යෙන සමථවිපස්සනාලාභිනො උප්පජ්ජති. සො සමාපත්තිවික්ඛම්භිතානං කිලෙසානං අසමුදාචාරතො ''අරහා අහ''න්ති චිත්තං උප්පාදෙති උච්චවාලිකවාසී මහානාගත්ථෙරො විය හංකනකවාසී මහාදත්තත්ථෙරො විය චිත්තලපබ්බතෙ නිඞ්කපෙණ්ණකපධානඝරවාසී චූළසුමනත්ථෙරො විය ච.

තත්‍රිදං එකවත්ථුපරිදීපනං – තලඞ්ගරවාසී ධම්මදින්නත්ථෙරො කිර නාම එකො පභින්නපටිසම්භිදො මහාඛීණාසවො මහතො භික්ඛුසඞ්ඝස්ස ඔවාදදායකො අහොසි. සො එකදිවසං අත්තනො දිවාට්ඨානෙ නිසීදිත්වා ''කින්නු ඛො අම්හාකං ආචරියස්ස උච්චවාලිකවාසීමහානාගත්ථෙරස්ස සමණකිච්චං මත්ථකං පත්තං, නො''ති ආවජ්ජන්තො පුථුජ්ජනභාවමෙවස්ස දිස්වා ''මයි අගච්ඡන්තෙ පුථුජ්ජනකාලකිරියමෙව කරිස්සතී''ති ච ඤත්වා ඉද්ධියා වෙහාසං උප්පතිත්වා දිවාට්ඨානෙ නිසින්නස්ස ථෙරස්ස සමීපෙ ඔරොහිත්වා වන්දිත්වා වත්තං දස්සෙත්වා එකමන්තං නිසීදි. ''කිං, ආවුසො ධම්මදින්න, අකාලෙ ආගතොසී''ති ච වුත්තෙ ''පඤ්හං, භන්තෙ, පුච්ඡිතුං ආගතොම්හී''ති ආහ. තතො ''පුච්ඡාවුසො, ජානමානා කථයිස්සාමා''ති වුත්තෙ පඤ්හසහස්සං පුච්ඡි.

ථෙරො පුච්ඡිතපුච්ඡිතං අසජ්ජමානොව කථෙසි. තතො ''අතිතික්ඛං වො, භන්තෙ, ඤාණං, කදා තුම්හෙහි අයං ධම්මො අධිගතො''ති වුත්තෙ ''ඉතො සට්ඨිවස්සකාලෙ, ආවුසො''ති ආහ. සමාධිම්පි, භන්තෙ, වළඤ්ජෙථාති, න යිදං, ආවුසො, භාරියන්ති. තෙන හි, භන්තෙ, එකං හත්ථිං මාපෙථාති . ථෙරො සබ්බසෙතං හත්ථිං මාපෙසි. ඉදානි, භන්තෙ, යථා අයං හත්ථී අඤ්චිතකණ්ණො පසාරිතනඞ්ගුට්ඨො සොණ්ඩං මුඛෙ පක්ඛිපිත්වා භෙරවං කොඤ්චනාදං කරොන්තො තුම්හාකං අභිමුඛො ආගච්ඡති, තථා නං කරොථාති. ථෙරො තථා කත්වා වෙගෙන ආගච්ඡතො හත්ථිස්ස භෙරවං ආකාරං දිස්වා උට්ඨාය පලායිතුං ආරද්ධො. තමෙනං ඛීණාසවත්ථෙරො හත්ථං පසාරෙත්වා චීවරකණ්ණෙ ගහෙත්වා ''භන්තෙ, ඛීණාසවස්ස සාරජ්ජං නාම හොතී''ති ආහ.

සො තම්හි කාලෙ අත්තනො පුථුජ්ජනභාවං ඤත්වා ''අවස්සයො මෙ, ආවුසො, ධම්මදින්න හොහී''ති වත්වා පාදමූලෙ උක්කුටිකං නිසීදි. ''භන්තෙ, තුම්හාකං අවස්සයො භවිස්සාමිච්චෙවාහං ආගතො, මා චින්තයිත්ථා''ති කම්මට්ඨානං කථෙසි. ථෙරො කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා චඞ්කමං ආරුය්හ තතියෙ පදවාරෙ අග්ගඵලං අරහත්තං පාපුණි. ථෙරො කිර දොසචරිතො අහොසි. එවරූපා භික්ඛූ ඔභාසෙ කම්පන්ති.

734. **ඤාණන්ති** විපස්සනාඤාණං. තස්ස කිර රූපාරූපධම්මෙ තුලයන්තස්ස තීරෙන්තස්ස විස්සට්ඨඉන්දවජිරමිව අවිහතවෙගං තිඛිණං සූරං අතිවිසදං ඤාණං උප්පජ්ජති.

පීතීති විපස්සනාපීති. තස්ස කිර තස්මිං සමයෙ ඛුද්දකාපීති, ඛණිකාපීති, ඔක්කන්තිකාපීති, උබ්බෙගාපීති, ඵරණාපීතීති අයං පඤ්චවිධා පීති සකලසරීරං පූරයමානා උප්පජ්ජති.

පස්සද්ධීති විපස්සනාපස්සද්ධි. තස්ස කිර තස්මිං සමයෙ රත්තිට්ඨානෙ වා දිවාට්ඨානෙ වා නිසින්නස්ස කායචිත්තානං නෙව දරථො, න ගාරවං, න කක්ඛළතා, න අකම්මඤ්ඤතා, න ගෙලඤ්ඤං, න වඞ්කතා හොති, අථ ඛො පනස්ස කායචිත්තානි පස්සද්ධානි ලහූනි මුදූනි කම්මඤ්ඤානි සුවිසදානි උජුකානියෙව හොන්ති. සො ඉමෙහි පස්සද්ධාදීහි අනුග්ගහිතකායචිත්තො තස්මිං සමයෙ අමානුසිං නාම රතිං අනුභවති. යං සන්ධාය වුත්තං –

> ''සුඤ්ඤාගාරං පවිට්ඨස්ස, සන්තචිත්තස්ස භික්ඛුනො;
> අමානුසී රතී හොති, සම්මා ධම්මං විපස්සතො.
>
> ''යතො යතො සම්මසති, ඛන්ධානං උදයබ්බයං;
> ලභතී පීතිපාමොජ්ජං, අමතං තං විජානත''න්ති. (ධ. ප. 373-374);

එවමස්ස ඉමං අමානුසිං රතිං සාධයමානා ලහුතාදිසම්පයුත්තා පස්සද්ධි උප්පජ්ජති.

සුඛන්ති විපස්සනාසුඛං. තස්ස කිර තස්මිං සමයෙ සකලසරීරං අභිසන්දයමානං අතිපණීතං සුඛං උප්පජ්ජති.

අධිමොක්ඛොති සද්ධා. විපස්සනාසම්පයුත්තායෙව හිස්ස චිත්තචෙතසිකානං අතිසයපසාදභූතා බලවතී සද්ධා උප්පජ්ජති.

පග්ගහොති වීරියං. විපස්සනාසම්පයුත්තමෙව හිස්ස අසිථිලං අනච්චාරද්ධං සුපග්ගහිතං වීරියං උප්පජ්ජති.

උපට්ඨානන්ති සති. විපස්සනාසම්පයුත්තායෙව හිස්ස සුපට්ඨිතා සුපතිට්ඨිතා නිඛාතා අචලා පබ්බතරාජසදිසා සති උප්පජ්ජති. සො යං යං ඨානං ආවජ්ජති සමන්නාහරති මනසිකරොති පච්චවෙක්ඛති, තං තං ඨානමස්ස ඔක්ඛන්දිත්වා පක්ඛන්දිත්වා දිබ්බචක්ඛුනො පරලොකො විය සතියා උපට්ඨාති.

උපෙක්ඛාති විපස්සනුපෙක්ඛා චෙව ආවජ්ජනුපෙක්ඛා ච. තස්මිං හිස්ස සමයෙ සබ්බසඞ්ඛාරෙසු මජ්ඣත්තභූතා විපස්සනුපෙක්ඛාපි බලවතී උප්පජ්ජති. මනොද්වාරෙ ආවජ්ජනුපෙක්ඛාපි. සා හිස්ස තං තං ඨානං ආවජ්ජන්තස්ස විස්සට්ඨඉන්දවජිරමිව පත්තපුටෙ පක්ඛිත්ත තත්තනාරාචො විය ච සූරා තිඛිණා හුත්වා වහති.

නිකන්තීති විපස්සනානිකන්ති. එවං ඔභාසාදිපටිමණ්ඩිතාය හිස්ස විපස්සනාය ආලයං කුරුමානා සුඛුමා සන්තාකාරා නිකන්ති උප්පජ්ජති. යා නිකන්ති කිලෙසොති පරිග්ගහෙතුම්පි න සක්කා හොති.

යථා ච ඔභාසෙ, එවං එතෙසුපි අඤ්ඤතරස්මිං උප්පන්නෙ යොගාවචරො ''න වත මෙ ඉතො පුබ්බෙ එවරූපං ඤාණං උප්පන්නපුබ්බං, එවරූපා පීති, පස්සද්ධි, සුඛං, අධිමොක්ඛො, පග්ගහො, උපට්ඨානං, උපෙක්ඛා, නිකන්ති උප්පන්නපුබ්බා, අද්ධා මග්ගප්පත්තොස්මි ඵලප්පත්තොස්මී''ති අමග්ගමෙව ''මග්ගො''ති අඵලමෙව ච ''ඵල''න්ති ගණ්හාති. තස්ස අමග්ගං ''මග්ගො''ති අඵලං ''ඵල''න්ති ගණ්හතො විපස්සනාවීථි උක්කන්තා නාම හොති. සො අත්තනො මූලකම්මට්ඨානං විස්සජ්ජෙත්වා නිකන්තිමෙව අස්සාදෙන්තො නිසීදතීති.

735. එත්ථ ච ඔභාසාදයො උපක්කිලෙසවත්ථුතාය උපක්කිලෙසාති වුත්තා, න අකුසලත්තා. නිකන්ති පන උපක්කිලෙසො චෙව උපක්කිලෙසවත්ථු ච. වත්ථුවසෙනෙව චෙතෙ දස. ගාහවසෙන පන සමතිංස හොන්ති. කථං? ''මම ඔභාසො උප්පන්නො''ති ගණ්හතො හි දිට්ඨිගාහො හොති, ''මනාපො වත ඔභාසො උප්පන්නො''ති ගණ්හතො මානගාහො, ඔභාසං අස්සාදයතො තණ්හාගාහො, ඉති ඔභාසෙ දිට්ඨිමානතණ්හාවසෙන තයො ගාහා. තථා සෙසෙසුපීති එවං ගාහවසෙන සමතිංස උපක්කිලෙසා හොන්ති. තෙසං වසෙන අකුසලො අබ්‍යත්තො යොගාවචරො ඔභාසාදීසු කම්පති වික්ඛිපති. ඔභාසාදීසු එකෙකං ''එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා''ති (ම. නි. 1.241) සමනුපස්සති. තෙනාහු පොරාණා –

> ''ඔභාසෙ චෙව ඤාණෙ ච, පීතියා ච විකම්පති;
> පස්සද්ධියා සුඛෙ චෙව, යෙහි චිත්තං පවෙධති.
>
> ''අධිමොක්ඛෙ ච පග්ගාහෙ, උපට්ඨානෙ ච කම්පති;
> උපෙක්ඛාවජ්ජනායඤ්ච, උපෙක්ඛාය නිකන්තියා''ති. (පටි. ම. 2.7);

මග්ගාමග්ගවවත්ථානකථා

736. කුසලො පන පණ්ඩිතො බ්‍යත්තො බුද්ධිසම්පන්නො යොගාවචරො ඔභාසාදීසු උප්පන්නෙසු ''අයං ඛො මෙ ඔභාසො උප්පන්නො, සො ඛො පනායං අනිච්චො සඞ්ඛතො පටිච්චසමුප්පන්නො ඛයධම්මො වයධම්මො විරාගධම්මො නිරොධධම්මො''ති ඉති වා තං පඤ්ඤාය පරිච්ඡින්දති උපපරික්ඛති. අථ වා පනස්ස එවං හොති, ''සචෙ ඔභාසො අත්තා භවෙය්‍ය, 'අත්තා'ති ගහෙතුං වට්ටෙය්‍ය. අනත්තා ච පනායං 'අත්තා'ති ගහිතො. තස්මා සො අවසවත්තනට්ඨෙන අනත්තා, හුත්වා අභාවට්ඨෙන අනිච්චො, උප්පාදවයපටිපීළනට්ඨෙන දුක්ඛො''ති සබ්බං අරූපසත්තකෙ වුත්තනයෙන විත්ථාරෙතබ්බං. යථා ච ඔභාසෙ, එවං සෙසෙසුපි.

සො එවං උපපරික්ඛිත්වා ඔභාසං ''නෙතං මම, නෙසොහමස්මි, න මෙසො අත්තා''ති (ම. නි. 1.241) සමනුපස්සති. ඤාණං…පෙ.… නිකන්තිං ''නෙතං මම, නෙසොහමස්මි, න මෙසො අත්තා''ති (ම. නි. 1.241) සමනුපස්සති. එවං සමනුපස්සන්තො ඔභාසාදීසු න කම්පති න වෙධති. තෙනාහු පොරාණා –

‘‘ඉමානි දස ඨානානි, පඤ්ඤාය‍ස්ස පරිච්චිතා;
ධම්මුද්ධච්චකුසලො හොති, න ච වික්ඛෙපං ගච්ඡතී’’ති. (පටි. ම. 2.7);

සො එවං වික්ඛෙපං අගච්ඡන්තො තං සමතිංසවිධං උපක්කිලෙසජටං විජටෙත්වා ඔභාසාදයො ධම්මා න මග්ගො. උපක්කිලෙසවිමුත්තං පන වීථිපටිපන්නං විපස්සනාඤාණං මග්ගොති මග්ගඤ්ච අමග්ගඤ්ච වවත්ථපෙති. තස්සෙවං ‘‘අයං මග්ගො, අයං න මග්ගො’’ති මග්ගඤ්ච අමග්ගඤ්ච ඤත්වා ඨිතං ඤාණං **මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධී**ති වෙදිතබ්බං.

එත්තාවතා ච පන තෙන තිණ්ණං සච්චානං වවත්ථානං කතං හොති. කථං? **දිට්ඨිවිසුද්ධියං** තාව නාමරූපස්ස වවත්ථාපනෙන **දුක්ඛසච්චස්ස** වවත්ථානං කතං. **කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධියං** පච්චයපරිග්ගහණෙන **සමුදයසච්චස්ස** වවත්ථානං. **ඉමිස්සං මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධියං** සම්මාමග්ගස්ස අවධාරණෙන **මග්ගසච්චස්ස** වවත්ථානං කතන්ති, එවං ලොකියෙනෙව තාව ඤාණෙන තිණ්ණං සච්චානං වවත්ථානං කතං හොති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ

පඤ්ඤාභාවනාධිකාරෙ

මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසො නාම

වීසතිමො පරිච්ඡෙදො.

21. පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසො

උපක්කිලෙසවිමුත්තඋදයබ්බයඤාණකථා

737. අට්ඨන්නං පන ඤාණානං වසෙන සිඛාප්පත්තා විපස්සනා, නවමඤ්ච සච්චානුලොමිකඤාණන්ති අයං **පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි** නාම. **අට්ඨන්නන්ති** චෙත්ථ උපක්කිලෙසවිමුත්තං වීථිපටිපන්නවිපස්සනාසඞ්ඛාතං උදයබ්බයානුපස්සනාඤාණං, භඞ්ගානුපස්සනාඤාණං, භයතුපට්ඨානඤාණං, ආදීනවානුපස්සනාඤාණං, නිබ්බිදානුපස්සනාඤාණං, මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණං, පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණං, සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණන්ති ඉමානි අට්ඨ ඤාණානි වෙදිතබ්බානි. **නවමං සච්චානුලොමිකඤාණ**න්ති අනුලොමස්සෙතං අධිවචනං. තස්මා තං සම්පාදෙතුකාමෙන උපක්කිලෙසවිමුත්තං උදයබ්බයඤාණං ආදිං කත්වා එතෙසු ඤාණෙසු යොගො කරණීයො.

738. පුන උදයබ්බයඤාණෙ යොගො කිමත්ථියොති චෙ? ලක්ඛණසල්ලක්ඛණත්ථො. උදයබ්බයඤාණං හි හෙට්ඨා දසහි උපක්කිලෙසෙහි උපක්කිලිට්ඨං හුත්වා යාථාවසරසතො තිලක්ඛණං සල්ලක්ඛෙතුං නාසක්ඛි. උපක්කිලෙසවිමුත්තං පන සක්කොති. තස්මා ලක්ඛණසල්ලක්ඛණත්ථමෙත්ථ පුන යොගො කරණීයො.

739. ලක්ඛණානි පන කිස්ස අමනසිකාරා කෙන පටිච්ඡන්නත්තා න උපට්ඨහන්ති? **අනිච්චලක්ඛණං** තාව උදයබ්බයානං අමනසිකාරා සන්තතියා පටිච්ඡන්නත්තා න උපට්ඨාති. **දුක්ඛලක්ඛණං** අභිණ්හසම්පටිපීළනස්ස අමනසිකාරා ඉරියාපථෙහි පටිච්ඡන්නත්තා න උපට්ඨාති. **අනත්තලක්ඛණං** නානාධාතුවිනිබ්භොගස්ස අමනසිකාරා ඝනෙන පටිච්ඡන්නත්තා න උපට්ඨාති. උදයබ්බයම්පන පරිග්ගහෙත්වා සන්තතියා විකොපිතාය අනිච්චලක්ඛණං යාථාවසරසතො උපට්ඨාති. අභිණ්හසම්පටිපීළනං මනසිකත්වා ඉරියාපථෙ උග්ඝාටිතෙ දුක්ඛලක්ඛණං යාථාවසරසතො උපට්ඨාති. නානාධාතුයො විනිබ්භුජිත්වා ඝනවිනිබ්භොගෙ කතෙ අනත්තලක්ඛණං යාථාවසරසතො උපට්ඨාති.

740. එත්ථ ච අනිච්චං, අනිච්චලක්ඛණං, දුක්ඛං, දුක්ඛලක්ඛණං, අනත්තා, අනත්තලක්ඛණන්ති අයං විභාගො වෙදිතබ්බො. තත්ථ **අනිච්ච**න්ති ඛන්ධපඤ්චකං. කස්මා? උප්පාදවයඤ්ඤථත්තභාවා , හුත්වා අභාවතො වා. උප්පාදවයඤ්ඤථත්තං **අනිච්චලක්ඛණං** හුත්වා අභාවසඞ්ඛාතො වා ආකාරවිකාරො.

‘‘යදනිච්චං තං දුක්ඛ’’න්ති (සං. නි. 3.15) වචනතො පන තදෙව ඛන්ධපඤ්චකං **දුක්ඛං**. කස්මා? අභිණ්හපටිපීළනා, අභිණ්හපටිපීළනාකාරො **දුක්ඛලක්ඛණං**.

‘‘යං දුක්ඛං තදනත්තා’’ති (සං. නි. 3.15) පන වචනතො තදෙව ඛන්ධපඤ්චකං **අනත්තා**. කස්මා? අවසවත්තනතො, අවසවත්තනාකාරො **අනත්තලක්ඛණං**.

තයිදං සබ්බම්පි අයං යොගාවචරො උපක්කිලෙසවිමුත්තෙන වීථිපටිපන්නවිපස්සනාසඞ්ඛාතෙන උදයබ්බයානුපස්සනාඤාණෙන යාථාවසරසතො සල්ලක්ඛෙති.

උපක්කිලෙසවිමුත්තඋදයබ්බයඤාණං නිට්ඨිතං.

භඞ්ගානුපස්සනාඤාණකථා

741. තස්සෙවං සල්ලක්ඛෙත්වා පුනප්පුනං ‘‘අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා’’ති රූපාරූපධම්මෙ තුලයතො තීරයතො තං ඤාණං තික්ඛං හුත්වා වහති, සඞ්ඛාරා ලහුං උපට්ඨහන්ති, ඤාණෙ තික්ඛෙ වහන්තෙ සඞ්ඛාරෙසු ලහුං උපට්ඨහන්තෙසු උප්පාදං වා ඨිතිං වා පවත්තං වා නිමිත්තං වා න සම්පාපුණාති. ඛයවයභෙදනිරොධෙයෙව සති සන්තිට්ඨති. තස්ස ‘‘එවං උප්පජ්ජිත්වා එවං නාම සඞ්ඛාරගතං නිරුජ්ඣතී’’ති පස්සතො එතස්මිං ඨානෙ භඞ්ගානුපස්සනං නාම විපස්සනාඤාණං උප්පජ්ජති. යං සන්ධාය වුත්තං –

> ‘‘කථං ආරම්මණපටිසඞ්ඛා භඞ්ගානුපස්සනෙ පඤ්ඤා විපස්සනෙ ඤාණං? රූපාරම්මණතා චිත්තං උප්පජ්ජිත්වා භිජ්ජති, තං ආරම්මණං පටිසඞ්ඛා තස්ස චිත්තස්ස භඞ්ගං අනුපස්සති . **අනුපස්සතී**ති කථං අනුපස්සති? අනිච්චතො අනුපස්සති නො නිච්චතො, දුක්ඛතො අනුපස්සති නො සුඛතො, අනත්තතො අනුපස්සති නො අත්තතො, නිබ්බින්දති නො නන්දති, විරජ්ජති නො රජ්ජති, නිරොධෙති නො සමුදෙති, පටිනිස්සජ්ජති නො ආදියති.
>
> ‘‘අනිච්චතො අනුපස්සන්තො නිච්චසඤ්ඤං පජහති. දුක්ඛතො අනුපස්සන්තො සුඛසඤ්ඤං, අනත්තතො අනුපස්සන්තො අත්තසඤ්ඤං, නිබ්බින්දන්තො නන්දිං, විරජ්ජන්තො රාගං, නිරොධෙන්තො සමුදයං පටිනිස්සජ්ජන්තො ආදානං පජහති.
>
> ‘‘වෙදනාරම්මණතා…පෙ…. සඤ්ඤාරම්මණතා… සඞ්ඛාරාරම්මණතා… විඤ්ඤාණාරම්මණතා… චක්ඛාරම්මණතා…පෙ…. ජරාමරණාරම්මණතා චිත්තං උප්පජ්ජිත්වා භිජ්ජති…පෙ…. පටිනිස්සජ්ජන්තො ආදානං පජහති.

‘‘වත්ථුසඞ්කමනා චෙව, පඤ්ඤාය ච විවට්ටනා;
ආවජ්ජනාබලඤ්චෙව, පටිසඞ්ඛාවිපස්සනා.

‘‘ආරම්මණඅන්වයෙන, උභො එකවවත්ථනා;
නිරොධෙ අධිමුත්තතා, වයලක්ඛණවිපස්සනා.

‘‘ආරම්මණඤ්ච පටිසඞ්ඛා, භඞ්ගඤ්ච අනුපස්සති;
සුඤ්ඤතො ච උපට්ඨානං, අධිපඤ්ඤාවිපස්සනා.

‘‘කුසලො තීසු අනුපස්සනාසු, චතස්සො ච විපස්සනාසු;
තයො උපට්ඨානෙ කුසලතා, නානාදිට්ඨීසු න කම්පතී’’ති.

> ‘‘තං ඤාතට්ඨෙන ඤාණං, පජානනට්ඨෙන පඤ්ඤා, තෙන වුච්චති ‘ආරම්මණපටිසඞ්ඛා භඞ්ගානුපස්සනෙ පඤ්ඤා විපස්සනෙ ඤාණ’’’න්ති (පටි. ම. 1.51-52).

742. තත්ථ **ආරම්මණපටිසඞ්ඛා**ති යංකිඤ්චි ආරම්මණං පටිසඞ්ඛාය ජානිත්වා, ඛයතො වයතො දිස්වාති අත්ථො. **භඞ්ගානුපස්සනෙ පඤ්ඤා**ති තස්ස, ආරම්මණං ඛයතො වයතො පටිසඞ්ඛාය උප්පන්නස්ස ඤාණස්ස භඞ්ගං අනුපස්සනෙ යා පඤ්ඤා, ඉදං විපස්සනෙ ඤාණන්ති වුත්තං. තං කථං හොතීති අයං තාව කථෙතුකම්‍යතාපුච්ඡාය අත්ථො. තතො යථා තං හොති, තං දස්සෙතුං ‘‘රූපාරම්මණතා’’තිආදි වුත්තං.

තත්ථ **රූපාරම්මණතා චිත්තං උප්පජ්ජිත්වා භිජ්ජතීති** රූපාරම්මණං චිත්තං උප්පජ්ජිත්වා භිජ්ජති. අථ වා රූපාරම්මණභාවෙ චිත්තං උප්පජ්ජිත්වා භිජ්ජතීති අත්ථො. **තං ආරම්මණං පටිසඞ්ඛාති** තං රූපාරම්මණං පටිසඞ්ඛාය ජානිත්වා, ඛයතො වයතො දිස්වාති අත්ථො. **තස්ස චිත්තස්ස භඞ්ගං අනුපස්සතීති** යෙන චිත්තෙන තං රූපාරම්මණං ඛයතො වයතො දිට්ඨං, තස්ස චිත්තස්ස අපරෙන චිත්තෙන භඞ්ගං අනුපස්සතීති අත්ථො. තෙනාහු පොරාණා ''ඤාතඤ්ච ඤාණඤ්ච උභොපි විපස්සතී''ති.

එත්ථ ච **අනුපස්සතීති** අනු අනු පස්සති, අනෙකෙහි ආකාරෙහි පුනප්පුනං පස්සතීති අත්ථො. තෙනාහ – ''අනුපස්සතීති කථං අනුපස්සති. අනිච්චතො අනුපස්සතී''තිආදි.

තත්ථ යස්මා භඞ්ගො නාම අනිච්චතාය පරමා කොටි, තස්මා සො භඞ්ගානුපස්සකො යොගාවචරො සබ්බං සඞ්ඛාරගතං අනිච්චතො අනුපස්සති, නො නිච්චතො. තතො අනිච්චස්ස දුක්ඛත්තා, දුක්ඛස්ස ච අනත්තත්තා තදෙව දුක්ඛතො අනුපස්සති, නො සුඛතො. අනත්තතො අනුපස්සති නො අත්තතො.

යස්මා පන යං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා, න තං අභිනන්දිතබ්බං. යඤ්ච අනභිනන්දිතබ්බං, න තත්ථ රජ්ජිතබ්බං. තස්මා එතස්මිං භඞ්ගානුපස්සනානුසාරෙන ''අනිච්චං දුක්ඛමනත්තා''ති දිට්ඨෙ සඞ්ඛාරගතෙ නිබ්බින්දති, නො නන්දති. විරජ්ජති, නො රජ්ජති. සො එවං අරජ්ජන්තො ලොකිකෙනෙව තාව ඤාණෙන රාගං නිරොධෙති, නො සමුදෙති. සමුදයං න කරොතීති අත්ථො.

අථ වා සො එවං විරත්තො යථා දිට්ඨං සඞ්ඛාරගතං, තථා අදිට්ඨම්පි අන්වයඤාණවසෙන නිරොධෙති , නො සමුදෙති. නිරොධතොව මනසිකරොති. නිරොධමෙවස්ස පස්සති, නො සමුදයන්ති අත්ථො.

සො එවං පටිපන්නො පටිනිස්සජ්ජති, නො ආදියති. කිං වුත්තං හොති? අයම්පි අනිච්චාදිඅනුපස්සනා තදඞ්ගවසෙන සද්ධිං ඛන්ධාභිසඞ්ඛාරෙහි කිලෙසානං පරිච්චජනතො, සඞ්ඛතදොසදස්සනෙන ච තබ්බිපරීතෙ නිබ්බානෙ තන්නින්නතාය පක්ඛන්දනතො පරිච්චාගපටිනිස්සග්ගො චෙව පක්ඛන්දනපටිනිස්සග්ගො චාති වුච්චති. තස්මා තාය සමන්නාගතො භික්ඛු යථාවුත්තෙන නයෙන කිලෙසෙ පරිච්චජති, නිබ්බානෙ ච පක්ඛන්දති. නාපි නිබ්බත්තනවසෙන කිලෙසෙ ආදියති, න අදොසදස්සිතාවසෙන සඞ්ඛතාරම්මණං. තෙන වුච්චති ''පටිනිස්සජ්ජති නො ආදියතී''ති.

743. ඉදානිස්ස තෙහි ඤාණෙහි යෙසං ධම්මානං පහානං හොති, තං දස්සෙතුං ''අනිච්චතො අනුපස්සන්තො නිච්චසඤ්ඤං පජහතී''තිආදි වුත්තං. තත්ථ **නන්දින්ති** සප්පීතිකං තණ්හං. සෙසං වුත්තනයමෙව.

744. ගාථාසු පන **වත්ථුසඞ්කමනාති** රූපස්ස භඞ්ගං දිස්වා පුන යෙන චිත්තෙන භඞ්ගො දිට්ඨො, තස්සාපි භඞ්ගදස්සනවසෙන පුරිමවත්ථුතො අඤ්ඤවත්ථුසඞ්කමනා. **පඤ්ඤාය ච විවට්ටනාති** උදයං පහාය වයෙ සන්තිට්ඨනා. **ආවජ්ජනාබලඤ්චෙවාති** රූපස්ස භඞ්ගං දිස්වා පුන භඞ්ගාරම්මණස්ස චිත්තස්ස භඞ්ගදස්සනත්ථං අනන්තරමෙව ආවජ්ජනසමත්ථතා. **පටිසඞ්ඛාවිපස්සනාති** එසා ආරම්මණපටිසඞ්ඛාභඞ්ගානුපස්සනා නාම.

745. ආරම්මණඅන්වයෙන උභො එකවවත්ථනාති පච්චක්ඛතො දිට්ඨස්ස ආරම්මණස්ස අන්වයෙන අනුගමනෙන යථා ඉදං, තථා අතීතෙපි සඞ්ඛාරගතං භිජ්ජිත්ථ, අනාගතෙපි භිජ්ජිස්සතීති එවං උභින්නං එකසභාවෙනෙව වවත්ථාපනන්ති අත්ථො.

වුත්තම්පි චෙතං පොරාණෙහි –

> ''සංවිජ්ජමානම්හි විසුද්ධදස්සනො,
> තදන්වයං නෙති අතීතනාගතෙ;
> සබ්බෙපි සඞ්ඛාරගතා පලොකිනො,
> උස්සාවබින්දූ සූරියෙව උග්ගතෙ''ති.

නිරොධෙ අධිමුත්තතාති එවං උභින්නං භඞ්ගවසෙන එකවවත්ථානං කත්වා තස්මිඤ්ඤෙව භඞ්ගසඞ්ඛාතෙ නිරොධෙ අධිමුත්තතා තග්ගරුතා තන්නින්නතා තප්පොණතා තප්පබ්භාරතාති අත්ථො. **වයලක්ඛණවිපස්සනාති** එසා වයලක්ඛණවිපස්සනා නාමාති වුත්තං හොති.

746. ආරම්මණඤ්ච පටිසඞ්ඛාති පුරිමඤ්ච රූපාදිආරම්මණං ජානිත්වා. **භඞ්ගඤ්ච අනුපස්සතීති** තස්සාරම්මණස්ස භඞ්ගං දිස්වා තදාරම්මණස්ස චිත්තස්ස භඞ්ගං අනුපස්සති. **සුඤ්ඤතො ච උපට්ඨානන්ති** තස්සෙවං භඞ්ගං අනුපස්සතො ''සඞ්ඛාරාව භිජ්ජන්ති, තෙසං භෙදො මරණං, න අඤ්ඤො කොචි අත්ථී''ති සුඤ්ඤතො උපට්ඨානං ඉජ්ඣති.

තෙනාහු පොරාණා –

> ''ඛන්ධා නිරුජ්ඣන්ති න චත්ථි අඤ්ඤො,
> ඛන්ධාන භෙදො මරණන්ති වුච්චති;
> තෙසං ඛයං පස්සති අප්පමත්තො,
> මණිංව විජ්ඣං වජිරෙන යොනිසො''ති.

අධිපඤ්ඤාවිපස්සනාති යා ච ආරම්මණපටිසඞ්ඛා යා ච භඞ්ගානුපස්සනා යඤ්ච සුඤ්ඤතො උපට්ඨානං, අයං අධිපඤ්ඤාවිපස්සනා නාමාති වුත්තං හොති.

747. කුසලො තීසු අනුපස්සනාසූති අනිච්චානුපස්සනාදීසු තීසු ඡෙකො භික්ඛු. **චතස්සො ච විපස්සනාසූති** නිබ්බිදාදීසු ච චතූසු විපස්සනාසු. **තයො උපට්ඨානෙ කුසලතාති** ඛයතො වයතො සුඤ්ඤතොති ඉමස්මිඤ්ච තිවිධෙ උපට්ඨානෙ කුසලතාය. **නානාදිට්ඨීසු න කම්පතීති** සස්සතදිට්ඨිආදීසු නානප්පකාරාසු දිට්ඨීසු න වෙධති.

748. සො එවං අවෙධමානො ''අනිරුද්ධමෙව නිරුජ්ඣති, අභින්නමෙව භිජ්ජතී''ති පවත්තමනසිකාරො දුබ්බලභාජනස්ස විය භිජ්ජමානස්ස, සුඛුමරජස්සෙව විප්පකිරියමානස්ස, තිලානං විය භජ්ජියමානානං සබ්බසඞ්ඛාරානං උප්පාදට්ඨිතිපවත්තනිමිත්තං විස්සජ්ජෙත්වා භෙදමෙව පස්සති. සො යථා නාම චක්ඛුමා පුරිසො පොක්ඛරණිතීරෙ වා නදීතීරෙ වා ඨිතො ථූලඵුසිතකෙ දෙවෙ වස්සන්තෙ උදකපිට්ඨෙ මහන්තමහන්තානි උදකබුබ්බුළකානි උප්පජ්ජිත්වා උප්පජ්ජිත්වා සීඝං සීඝං භිජ්ජමානානි පස්සෙය්‍ය, එවමෙව සබ්බෙ සඞ්ඛාරා භිජ්ජන්ති භිජ්ජන්තීති පස්සති. එවරූපං හි යොගාවචරං සන්ධාය වුත්තං භගවතා –

> ''යථා බුබ්බුළකං පස්සෙ, යථා පස්සෙ මරීචිකං;
> එවං ලොකං අවෙක්ඛන්තං, මච්චුරාජා න පස්සතී''ති. (ධ. ප. 170);

749. තස්සෙවං ‘‘සබ්බෙ සඞ්ඛාරා භිජ්ජන්ති භිජ්ජන්තී’’ති අභිණ්හං පස්සතො අට්ඨානිසංසපරිවාරං භඞ්ගානුපස්සනාඤාණං බලප්පත්තං හොති. තත්‍රිමෙ අට්ඨානිසංසා – භවදිට්ඨිප්පහානං, ජීවිතනිකන්තිපරිච්චාගො, සදායුත්තපයුත්තතා, විසුද්ධාජීවිතා, උස්සුක්කප්පහානං, විගතභයතා, ඛන්තිසොරච්චපටිලාභො, අරතිරතිසහනතාති.

තෙනාහු පොරාණා –

‘‘ඉමානි අට්ඨග්ගුණමුත්තමානි,
දිස්වා තහිං සම්මසතෙ පුනප්පුනං;
ආදිත්තචෙලස්සිරසූපමො මුනි,
භඞ්ගානුපස්සී අමතස්ස පත්තියා’’ති.

භඞ්ගානුපස්සනාඤාණං නිට්ඨිතං.

භයතුපට්ඨානඤාණකථා

750. තස්සෙවං සබ්බසඞ්ඛාරානං ඛයවයභෙදනිරොධාරම්මණං භඞ්ගානුපස්සනං ආසෙවන්තස්ස භාවෙන්තස්ස බහුලීකරොන්තස්ස සබ්බභවයොනිගතිට්ඨිතිසත්තාවාසෙසු පභෙදකා සඞ්ඛාරා සුඛෙන ජීවිතුකාමස්ස භීරුකපුරිසස්ස සීහබ්‍යග්ඝදීපිඅච්ඡතරච්ඡයක්ඛරක්ඛසචණ්ඩගොණචණ්ඩකුක්කුරපභින්නමදචණ්ඩහත්ථිඝොරආසීවිසඅසනිචක්කසුසානරණභූමිජලිතඅඞ්ගාරකාසුආදයො විය මහාභයං හුත්වා උපට්ඨහන්ති. තස්ස ‘‘අතීතා සඞ්ඛාරා නිරුද්ධා, පච්චුප්පන්නා නිරුජ්ඣන්ති, අනාගතෙ නිබ්බත්තනකසඞ්ඛාරාපි එවමෙව නිරුජ්ඣිස්සන්තී’’ති පස්සතො එතස්මිං ඨානෙ **භයතුපට්ඨානඤාණං** නාම උප්පජ්ජති.

තත්‍රායං උපමා – එකිස්සා කිර ඉත්ථියා තයො පුත්තා රාජපරාධිකා, තෙසං රාජා සීසච්ඡෙදං ආණාපෙසි. සා පුත්තෙහි සද්ධිං ආඝාතනං අගමාසි. අථස්සා ජෙට්ඨපුත්තස්ස සීසං ඡින්දිත්වා මජ්ඣිමස්ස ඡින්දිතුං ආරභිංසු. සා ජෙට්ඨස්ස සීසං ඡින්නං මජ්ඣිමස්ස ච ඡිජ්ජමානං දිස්වා කනිට්ඨම්හි ආලයං විස්සජ්ජි ‘‘අයම්පි එතෙසඤ්ඤෙව සදිසො භවිස්සතී’’ති. තත්ථ තස්සා ඉත්ථියා ජෙට්ඨපුත්තස්ස ඡින්නසීසදස්සනං විය යොගිනො අතීතසඞ්ඛාරානං නිරොධදස්සනං, මජ්ඣිමස්ස ඡිජ්ජමානසීසදස්සනං විය පච්චුප්පන්නානං නිරොධදස්සනං, ‘‘අයම්පි එතෙසඤ්ඤෙව සදිසො භවිස්සතී’’ති කනිට්ඨපුත්තම්හි ආලයවිස්සජ්ජනං විය ‘‘අනාගතෙපි නිබ්බත්තනකසඞ්ඛාරා භිජ්ජිස්සන්තී’’ති අනාගතානං නිරොධදස්සනං. තස්සෙවං පස්සතො එතස්මිං ඨානෙ උප්පජ්ජති භයතුපට්ඨානඤාණං.

අපරාපි උපමා – එකා කිර පූතිපජා ඉත්ථී දස දාරකෙ විජායි. තෙසු නව මතා, එකො හත්ථගතො මරති, අපරො කුච්ඡියං. සා නව දාරකෙ මතෙ දසමඤ්ච මීයමානං දිස්වා කුච්ඡිගතෙ ආලයං විස්සජ්ජි ‘‘අයම්පි එතෙසඤ්ඤෙව සදිසො භවිස්සතී’’ති. තත්ථ තස්සා ඉත්ථියා නවන්නං දාරකානං මරණානුස්සරණං විය යොගිනො අතීතසඞ්ඛාරානං නිරොධදස්සනං, හත්ථගතස්ස මීයමානභාවදස්සනං විය යොගිනො පච්චුප්පන්නානං නිරොධදස්සනං, කුච්ඡිගතෙ ආලයවිස්සජ්ජනං විය අනාගතානං නිරොධදස්සනං. තස්සෙවං පස්සතො එතස්මිං ඛණෙ උප්පජ්ජති භයතුපට්ඨානඤාණං.

751. භයතුපට්ඨානඤාණං පන භායති න භායතීති? න භායති. තඤ්හි අතීතා සඞ්ඛාරා නිරුද්ධා, පච්චුප්පන්නා නිරුජ්ඣන්ති, අනාගතා නිරුජ්ඣිස්සන්තීති තීරණමත්තමෙව හොති. තස්මා යථා නාම චක්ඛුමා පුරිසො නගරද්වාරෙ තිස්සො අඞ්ගාරකාසුයො ඔලොකයමානො සයං න භායති, කෙවලං හිස්ස ‘‘යෙ යෙ එත්ථ නිපතිස්සන්ති, සබ්බෙ අනප්පකං දුක්ඛමනුභවිස්සන්තී’’ති තීරණමත්තමෙව හොති. යථා වා පන චක්ඛුමා පුරිසො ඛදිරසූලං අයොසූලං සුවණ්ණසූලන්ති පටිපාටියා ඨපිතං සූලත්තයං ඔලොකයමානො සයං න භායති, කෙවලං හිස්ස ‘‘යෙ යෙ ඉමෙසු සූලෙසු නිපතිස්සන්ති, සබ්බෙ අනප්පකං දුක්ඛමනුභවිස්සන්තී’’ති තීරණමත්තමෙව හොති, එවමෙව භයතුපට්ඨානඤාණං සයං න භායති, කෙවලං හිස්ස අඞ්ගාරකාසුත්තයසදිසෙසු, සූලත්තයසදිසෙසු ච තීසු භවෙසු ‘‘අතීතා සඞ්ඛාරා නිරුද්ධා, පච්චුප්පන්නා නිරුජ්ඣන්ති, අනාගතා නිරුජ්ඣිස්සන්තී’’ති තීරණමත්තමෙව හොති. යස්මා පනස්ස කෙවලං සබ්බභවයොනිගතිට්ඨිතිනිවාසගතා සඞ්ඛාරා බ්‍යසනාපන්නා සප්පටිභයා හුත්වා භයතො උපට්ඨහන්ති, තස්මා **භයතුපට්ඨාන**න්ති වුච්චති.

එවං භයතො උපට්ඨානෙ පනස්ස අයං පාළි –

‘‘අනිච්චතො මනසිකරොතො කිං භයතො උපට්ඨාති? දුක්ඛතො. අනත්තතො මනසිකරොතො කිං භයතො උපට්ඨාතීති? අනිච්චතො මනසිකරොතො නිමිත්තං භයතො උපට්ඨාති. දුක්ඛතො මනසිකරොතො පවත්තං භයතො උපට්ඨාති. අනත්තතො මනසිකරොතො නිමිත්තඤ්ච පවත්තඤ්ච භයතො උපට්ඨාතී’’ති (පටි. ම. 1.227).

තත්ථ **නිමිත්ත**න්ති සඞ්ඛාරනිමිත්තං. අතීතානාගතපච්චුප්පන්නානං සඞ්ඛාරානමෙවෙතං අධිවචනං. අනිච්චතො මනසිකරොන්තො හි සඞ්ඛාරානං මරණමෙව පස්සති, තෙනස්ස නිමිත්තං භයතො උපට්ඨාති. **පවත්ත**න්ති රූපාරූපභවපවත්ති. දුක්ඛතො මනසිකරොන්තො හි සුඛසම්මතායපි පවත්තියා අභිණ්හපටිපීළනභාවමෙව පස්සති, තෙනස්ස පවත්තං භයතො උපට්ඨාති. අනත්තතො මනසිකරොන්තො පන උභයම්පෙතං සුඤ්ඤගාමං විය මරීචිගන්ධබ්බනගරාදීනි විය ච රිත්තං තුච්ඡං සුඤ්ඤං අස්සාමිකං අපරිණායකං පස්සති. තෙනස්ස නිමිත්තඤ්ච පවත්තඤ්ච උභයං භයතො උපට්ඨාතීති.

භයතුපට්ඨානඤාණං නිට්ඨිතං.

ආදීනවානුපස්සනාඤාණකථා

752. තස්ස තං භයතුපට්ඨානඤාණං ආසෙවන්තස්ස භාවෙන්තස්ස බහුලීකරොන්තස්ස සබ්බභවයොනිගතිට්ඨිතිසත්තාවාසෙසු නෙව තාණං, න ලෙණං, න ගති, නප්පටිසරණං පඤ්ඤායති. සබ්බභවයොනිගතිට්ඨිතිනිවාසගතෙසු සඞ්ඛාරෙසු එකසඞ්ඛාරෙපි පත්ථනා වා පරාමාසො වා න හොති. තයො භවා වීතච්චිකඞ්ගාරපුණ්ණඅඞ්ගාරකාසුයො විය, චත්තාරො මහාභූතා ඝොරවිසආසීවිසා විය, පඤ්චක්ඛන්ධා උක්ඛිත්තාසිකවධකා විය, ඡ අජ්ඣත්තිකායතනානි සුඤ්ඤගාමො විය, ඡ බාහිරායතනානි ගාමඝාතකචොරා විය, සත්ත විඤ්ඤාණට්ඨිතියො, නව ච සත්තාවාසා එකාදසහි අග්ගීහි ආදිත්තා සම්පජ්ජලිතා සජොතිභූතා විය ච, සබ්බෙ සඞ්ඛාරා ගණ්ඩභූතා රොගභූතා සල්ලභූතා අඝභූතා ආබාධභූතා විය ච නිරස්සාදා නිරසා මහාආදීනවරාසිභූතා හුත්වා උපට්ඨහන්ති.

කථං? සුඛෙන ජීවිතුකාමස්ස භීරුකපුරිසස්ස රමණීයාකාරසණ්ඨිතම්පි සවාළකමිව වනගහනං, සසද්දූලා විය ගුහා, සගාහරක්ඛසං විය උදකං, සමුස්සිතඛග්ගා විය පච්චත්ථිකා, සවිසං විය භොජනං, සචොරො විය මග්ගො, ආදිත්තමිව අගාරං, උය්‍යුත්තසෙනා විය රණභූමි. යථා හි සො පුරිසො එතානි සවාළකවනගහනාදීනි ආගම්ම භීතො සංවිග්ගො ලොමහට්ඨජාතො සමන්තතො ආදීනවමෙව පස්සති, එවමෙවායං යොගාවචරො භඞ්ගානුපස්සනාවසෙන සබ්බසඞ්ඛාරෙසු භයතො උපට්ඨිතෙසු සමන්තතො නිරසං නිරස්සාදං ආදීනවමෙව පස්සති. තස්සෙවං පස්සතො **ආදීනවඤාණං** නාම උප්පන්නං හොති. යං සන්ධාය ඉදං වුත්තං –

‘‘කථං භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණං? උප්පාදො භයන්ති භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණං. පවත්තං භයන්ති… නිමිත්තං භයන්ති… ආයූහනා භයන්ති… පටිසන්ධි භයන්ති… ගති භයන්ති… නිබ්බත්ති භයන්ති… උපපත්ති භයන්ති… ජාති භයන්ති… ජරා භයන්ති… බ්‍යාධි භයන්ති… මරණං භයන්ති… සොකො භයන්ති… පරිදෙවො භයන්ති… උපායාසො භයන්ති භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ

ඤාණං. අනුප්පාදො ඛෙමන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං. අප්පවත්තං…පෙ…. අනුපායාසො ඛෙමන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං. උප්පාදො භයං, අනුප්පාදො ඛෙමන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං. පවත්තං…පෙ…. උපායාසො භයං, අනුපායාසො ඛෙමන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං.

‘‘උප්පාදො දුක්ඛන්ති භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණං. පවත්තං…පෙ…. උපායාසො දුක්ඛන්ති භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණං. අනුප්පාදො සුඛන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං. අප්පවත්තං…පෙ…. අනුපායාසො සුඛන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං. උප්පාදො දුක්ඛං, අනුප්පාදො සුඛන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං. පවත්තං…පෙ…. උපායාසො දුක්ඛං, අනුපායාසො සුඛන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං.

‘‘උප්පාදො සාමිසන්ති භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණං. පවත්තං…පෙ…. උපායාසො සාමිසන්ති භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණං. අනුප්පාදො නිරාමිසන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං. අප්පවත්තං…පෙ…. අනුපායාසො නිරාමිසන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං. උප්පාදො සාමිසං, අනුප්පාදො නිරාමිසන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං. පවත්තං…පෙ…. උපායාසො සාමිසං, අනුපායාසො නිරාමිසන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං.

උප්පාදො ‘‘සඞ්ඛාරාති භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණං. පවත්තං…පෙ…. උපායාසො සඞ්ඛාරාති භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණං. අනුප්පාදො නිබ්බානන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං. අප්පවත්තං…පෙ…. අනුපායාසො නිබ්බානන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං. උප්පාදො සඞ්ඛාරා, අනුප්පාදො නිබ්බානන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං. පවත්තං…පෙ…. උපායාසො සඞ්ඛාරා, අනුපායාසො නිබ්බානන්ති සන්තිපදෙ ඤාණං.

‘‘උප්පාදඤ්ච පවත්තඤ්ච, නිමිත්තං දුක්ඛන්ති පස්සති;
ආයූහනං පටිසන්ධිං, ඤාණං ආදීනවෙ ඉදං.

‘‘අනුප්පාදං අප්පවත්තං, අනිමිත්තං සුඛන්ති ච;
අනායූහනා අප්පටිසන්ධි, ඤාණං සන්තිපදෙ ඉදං.

‘‘ඉදං ආදීනවෙ ඤාණං, පඤ්චට්ඨානෙසු ජායති;
පඤ්චට්ඨානෙ සන්තිපදෙ, දස ඤාණෙ පජානාති;
ද්වින්නං ඤාණානං කුසලතා, නානාදිට්ඨීසු න කම්පතී’’ති.

‘‘තං ඤාතට්ඨෙන ඤාණං. පජානනට්ඨෙන පඤ්ඤා. තෙන වුච්චති ‘‘භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණ’’න්ති (පටි. ම. 1.53).

753. තත්ථ **උප්පාදොති** පුරිමකම්මපච්චයා ඉධ උප්පත්ති. **පවත්තන්ති** තථා උප්පන්නස්ස පවත්ති. **නිමිත්තන්ති** සබ්බම්පි සඞ්ඛාරනිමිත්තං. **ආයූහනාති** ආයතිං පටිසන්ධිහෙතුභූතං කම්මං. **පටිසන්ධීති** ආයතිං උප්පත්ති. **ගතීති** යාය ගතියා සා පටිසන්ධි හොති. **නිබ්බත්තීති** ඛන්ධානං නිබ්බත්තනං. **උපපත්තීති** ‘‘සමාපන්නස්ස වා උපපන්නස්ස වා’’ති (ධ. ස. 1289, 1291) එවං වුත්තා විපාකප්පවත්ති. **ජාතීති** ජරාදීනං පච්චයභූතා භවපච්චයා ජාති. ජරාමරණාදයො පාකටා එව. එත්ථ ච උප්පාදාදයො පඤ්චෙව ආදීනවඤාණස්ස වත්ථුවසෙන වුත්තා. සෙසා තෙසං වෙවචනවසෙන. නිබ්බත්ති ජාතීති ඉදඤ්හි ද්වයං උප්පාදස්ස චෙව පටිසන්ධියා ච වෙවචනං. ගති උපපත්තීති ඉදං ද්වයං පවත්තස්ස. ජරාදයො නිමිත්තස්සාති. තෙනාහ –

‘‘උප්පාදඤ්ච පවත්තඤ්ච, නිමිත්තං දුක්ඛන්ති පස්සති;
ආයූහනං පටිසන්ධිං, ඤාණං ආදීනවෙ ඉද’’න්ති ච.
‘‘ඉදං ආදීනවෙ ඤාණං, පඤ්චට්ඨානෙසු ජායතී’’ති ච.

අනුප්පාදො ඛෙමන්ති සන්තිපදෙ ඤාණන්තිආදි පන ආදීනවඤාණස්ස පටිපක්ඛඤාණදස්සනත්ථං වුත්තං. භයතුපට්ඨානෙන වා ආදීනවං දිස්වා උබ්බිග්ගහදයානං අභයම්පි අත්ථි ඛෙමං නිරාදීනවන්ති අස්සාසජනනත්ථම්පි එතං වුත්තං. යස්මා වා පනස්ස උප්පාදාදයො භයතො සුපට්ඨිතා හොන්ති, තස්ස තප්පටිපක්ඛනින්නං චිත්තං හොති, තස්මා භයතුපට්ඨානවසෙන සිද්ධස්ස ආදීනවඤාණස්ස ආනිසංසදස්සනත්ථම්පෙතං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

එත්ථ ච යං භයං, තං යස්මා නියමතො **දුක්ඛං**. තං වට්ටාමිසලොකාමිසකිලෙසාමිසෙහි අවිප්පමුත්තත්තා **සාමිසමෙව**. යඤ්ච සාමිසං, තං **සඞ්ඛාරමත්තමෙව**. තස්මා ‘‘උප්පාදො දුක්ඛන්ති භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා ආදීනවෙ ඤාණ’’න්තිආදි වුත්තං. එවං සන්තෙපි භයාකාරෙන දුක්ඛාකාරෙන සාමිසාකාරෙනාති එවං ආකාරනානත්තතො පවත්තිවසෙනෙවෙත්ථ නානත්තං වෙදිතබ්බං.

දසඤාණෙ පජානාතීති ආදීනවඤාණං පජානන්තො උප්පාදාදිවත්ථුකානි පඤ්ච, අනුප්පාදාදිවත්ථුකානි පඤ්චාති දස ඤාණානි පජානාති පටිවිජ්ඣති සච්ඡිකරොති. **ද්වින්නං ඤාණානං කුසලතාති** ආදීනවඤාණස්ස චෙව සන්තිපදඤාණස්ස චාති ඉමෙසං ද්වින්නං කුසලතාය. **නානාදිට්ඨීසු න කම්පතීති** පරමදිට්ඨධම්මනිබ්බානාදිවසෙන පවත්තාසු දිට්ඨීසු න වෙධති. සෙසමෙත්ථ උත්තානමෙවාති.

ආදීනවානුපස්සනාඤාණං නිට්ඨිතං.

නිබ්බිදානුපස්සනාඤාණකථා

754. සො එවං සබ්බසඞ්ඛාරෙ ආදීනවතො පස්සන්තො සබ්බභවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසගතෙ සභෙදකෙ සඞ්ඛාරගතෙ නිබ්බින්දති උක්කණ්ඨති නාභිරමති.

සෙය්‍යථාපි නාම, චිත්තකූටපබ්බතපාදාභිරතො සුවණ්ණරාජහංසො අසුචිම්හි චණ්ඩාලගාමද්වාරආවාටෙ නාභිරමති, සත්තසු මහාසරෙසුයෙව අභිරමති, එවමෙව අයම්පි යොගීරාජහංසො සුපරිදිට්ඨාදීනවෙ සභෙදකෙ සඞ්ඛාරගතෙ නාභිරමති. භාවනාරාමතාය පන භාවනාරතියා සමන්නාගතත්තා සත්තසු අනුපස්සනාසුයෙව රමති.

යථා ච සුවණ්ණපඤ්ජරෙ පක්ඛිත්තො සීහො මිගරාජා නාභිරමති, තියොජනසහස්සවිත්ථතෙ පන හිමවන්තෙයෙව රමති, එවමයං යොගීසීහො තිවිධෙ සුගතිභවෙපි නාභිරමති, තීසු පන අනුපස්සනාසුයෙව රමති.

යථා ච සබ්බසෙතො සත්තපතිට්ඨො ඉද්ධිමා වෙහාසඞ්ගමො ඡද්දන්තො නාගරාජා නගරමජ්ඣෙ නාභිරමති, හිමවති ඡද්දන්තදහගහනෙයෙව අභිරමති, එවමයං යොගීවරවාරණො සබ්බස්මිම්පි සඞ්ඛාරගතෙ නාභිරමති, අනුප්පාදො ඛෙමන්තිආදිනා නයෙන දිට්ඨෙ සන්තිපදෙයෙව අභිරමති, තන්නින්නතප්පොණතප්පබ්භාරමානසො හොතීති.

නිබ්බිදානුපස්සනාඤාණං නිට්ඨිතං.

755. තං පනෙතං පුරිමෙන ඤාණද්වයෙන අත්ථතො එකං. තෙනාහු පොරාණා –

‘‘භයතුපට්ඨානං එකමෙව තීණි නාමානි ලභති, සබ්බසඞ්ඛාරෙ භයතො අද්දසාති භයතුපට්ඨානං නාම ජාතං. තෙසුයෙව සඞ්ඛාරෙසු ආදීනවං උප්පාදෙතීති ආදීනවානුපස්සනා නාම ජාතං. තෙසුයෙව සඞ්ඛාරෙසු නිබ්බින්දමානං උප්පන්නන්ති නිබ්බිදානුපස්සනා නාම ජාත’’න්ති.

පාළියම්පි වුත්තං – ''යා ච භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා, යඤ්ච ආදීනවෙ ඤාණං, යා ච නිබ්බිදා, ඉමෙ ධම්මා එකත්ථා, බ්‍යඤ්ජනමෙව නාන''න්ති (පටි. ම. 1.227).

මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණකථා

756. ඉමිනා පන නිබ්බිදාඤාණෙන ඉමස්ස කුලපුත්තස්ස නිබ්බින්දන්තස්ස උක්කණ්ඨන්තස්ස අනභිරමන්තස්ස සබ්බභවයොනිගතිවිඤ්ඤාණට්ඨිතිසත්තාවාසගතෙසු සභෙදකෙසු සඞ්ඛාරෙසු එකසඞ්ඛාරෙපි චිත්තං න සජ්ජති, න ලග්ගති, න බජ්ඣති, සබ්බස්මා සඞ්ඛාරගතා මුච්චිතුකාමං නිස්සරිතුකාමං හොති. යථා කිං? යථා නාම ජාලබ්භන්තරගතො මච්ඡො, සප්පමුඛගතො මණ්ඩූකො, පඤ්ජරපක්ඛිත්තො වනකුක්කුටො, දළ්හපාසවසගතො මිගො, අහිතුණ්ඩිකහත්ථගතො සප්පො, මහාපඞ්කපක්ඛන්දො කුඤ්ජරො, සුපණ්ණමුඛගතො නාගරාජා, රාහුමුඛප්පවිට්ඨො චන්දො, සපත්තපරිවාරිතො පුරිසොති එවමාදයො තතො තතො මුච්චිතුකාමා නිස්සරිතුකාමාව හොන්ති, එවං තස්ස යොගිනො චිත්තං සබ්බස්මා සඞ්ඛාරගතා මුච්චිතුකාමං නිස්සරිතුකාමං හොති. අථස්ස එවං සබ්බසඞ්ඛාරෙසු විගතාලයස්ස සබ්බස්මා සඞ්ඛාරගතා මුච්චිතුකාමස්ස උප්පජ්ජති මුඤ්චිතුකම්‍යතා ඤාණන්ති.

මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණං නිට්ඨිතං.

පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණකථා

757. සො එවං සබ්බභවයොනිගතිට්ඨිතිනිවාසගතෙහි සභෙදකෙහි සඞ්ඛාරෙහි මුච්චිතුකාමො සබ්බස්මා සඞ්ඛාරගතා මුච්චිතුං පුන තෙ එවං සඞ්ඛාරෙ පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණෙන තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා පරිග්ගණ්හාති.

සො සබ්බසඞ්ඛාරෙ අනච්චන්තිකතො, තාවකාලිකතො, උප්පාදවයපරිච්ඡින්නතො, පලොකතො, චලතො, පභඞ්ගුතො, අද්ධුවතො, විපරිණාමධම්මතො, අස්සාරකතො, විභවතො, සඞ්ඛතතො, මරණධම්මතොතිආදීහි කාරණෙහි **අනිච්චාති** පස්සති.

අභිණ්හපටිපීළනතො, දුක්ඛමතො, දුක්ඛවත්ථුතො, රොගතො, ගණ්ඩතො, සල්ලතො, අඝතො, ආබාධතො, ඊතිතො, උපද්දවතො, භයතො, උපසග්ගතො, අතාණතො, අලෙණතො, අසරණතො, ආදීනවතො, අඝමූලතො, වධකතො, සාසවතො, මාරාමිසතො, ජාතිධම්මතො, ජරාධම්මතො, බ්‍යාධිධම්මතො, සොකධම්මතො, පරිදෙවධම්මතො, උපායාසධම්මතො, සංකිලෙසිකධම්මතොතිආදීහි කාරණෙහි **දුක්ඛාති** පස්සති.

අජඤ්ඤතො, දුග්ගන්ධතො, ජෙගුච්ඡතො, පටික්කූලතො, අමණ්ඩනාරහතො, විරූපතො, බීභච්ඡතොතිආදීහි කාරණෙහි දුක්ඛලක්ඛණස්ස පරිවාරභූතතො **අසුභතො** පස්සති.

පරතො, රිත්තතො, තුච්ඡතො, සුඤ්ඤතො, අස්සාමිකතො, අනිස්සරතො, අවසවත්තිතොතිආදීහි කාරණෙහි **අනත්තතො** පස්සති.

758. එවඤ්හි පස්සතානෙන තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා සඞ්ඛාරා පරිග්ගහිතා නාම හොන්ති. කස්මා පනායමෙතෙ එවං පරිග්ගණ්හාතීති? මුඤ්චනස්ස උපායසම්පාදනත්ථං.

තත්‍රායං උපමා – එකො කිර පුරිසො ''මච්ඡෙ ගහෙස්සාමී''ති මච්ඡඛිප්පං ගහෙත්වා උදකෙ ඔඩ්ඩාපෙසි සො ඛිප්පමුඛෙන හත්ථං ඔතාරෙත්වා අන්තොඋදකෙ සප්පං ගීවාය ගහෙත්වා ''මච්ඡො මෙ ගහිතො''ති අත්තමනො අහොසි. සො ''මහා වත මයා මච්ඡො ලද්ධො''ති උක්ඛිපිත්වා පස්සන්තො සොවත්ථිකත්තයදස්සනෙන සප්පොති සඤ්ජානිත්වා භීතො ආදීනවං දිස්වා ගහණෙ නිබ්බින්නො මුඤ්චිතුකාමො හුත්වා මුඤ්චනස්ස උපායං කරොන්තො අග්ගනඞ්ගුට්ඨතො පට්ඨාය හත්ථං නිබ්බෙඨෙත්වා බාහුං උක්ඛිපිත්වා උපරිසීසෙ ද්වෙ තයො වාරෙ ආවිඡ්ඡිත්වා සප්පං දුබ්බලං කත්වා ''ගච්ඡ දුට්ඨ සප්පා''ති නිස්සජ්ජිත්වා වෙගෙන තළාකපාළිං ආරුය්හ ''මහන්තස්ස වත භො සප්පස්ස මුඛතො මුත්තොම්හී''ති ආගතමග්ගං ඔලොකයමානො අට්ඨාසි.

තත්ථ තස්ස පුරිසස්ස ''මච්ඡො''ති සප්පං ගීවාය ගහෙත්වා තුට්ඨකාලො විය ඉමස්සාපි යොගිනො ආදිතොව අත්තභාවං පටිලභිත්වා තුට්ඨකාලො, තස්ස ඛිප්පමුඛතො සීසං නීහරිත්වා සොවත්ථිකත්තයදස්සනං විය ඉමස්ස ඝනවිනිබ්භොගං කත්වා සඞ්ඛාරෙසු තිලක්ඛණදස්සනං, තස්ස භීතකාලො විය ඉමස්ස භයතුපට්ඨානඤාණං. තතො ආදීනවදස්සනං විය ආදීනවානුපස්සනාඤාණං, ගහණෙ නිබ්බින්දනං විය නිබ්බිදානුපස්සනාඤාණං. සප්පං මුඤ්චිතුකාමතා විය මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණං, මුඤ්චනස්ස උපායකරණං විය පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණෙන සඞ්ඛාරෙසු තිලක්ඛණාරොපනං. යථා හි සො පුරිසො සප්පං ආවිඡ්ඡිත්වා දුබ්බලං කත්වා නිවත්තෙත්වා ඩංසිතුං අසමත්ථභාවං පාපෙත්වා සුමුත්තං මුඤ්චති, එවමයං යොගාවචරො තිලක්ඛණාරොපනෙන සඞ්ඛාරෙ ආවිඡ්ඡිත්වා දුබ්බලෙ කත්වා පුන නිච්චසුඛසුභඅත්තාකාරෙන උපට්ඨාතුං අසමත්ථතං පාපෙත්වා සුමුත්තං මුඤ්චති. තෙන වුත්තං ''මුඤ්චනස්ස උපායසම්පාදනත්ථං එවං පරිග්ගණ්හාතී''ති.

759. එත්තාවතා තස්ස උප්පන්නං හොති **පටිසඞ්ඛාඤාණං**. යං සන්ධාය වුත්තං –

> ''අනිච්චතො මනසිකරොතො කිං පටිසඞ්ඛා ඤාණං උප්පජ්ජති? දුක්ඛතො. අනත්තතො මනසිකරොතො කිං පටිසඞ්ඛා ඤාණං උප්පජ්ජති? අනිච්චතො මනසිකරොතො නිමිත්තං පටිසඞ්ඛා ඤාණං උප්පජ්ජති. දුක්ඛතො මනසිකරොතො පවත්තං පටිසඞ්ඛා ඤාණං උප්පජ්ජති. අනත්තතො මනසිකරොතො නිමිත්තඤ්ච පවත්තඤ්ච පටිසඞ්ඛා ඤාණං උප්පජ්ජතී''ති (පටි. ම. 1.227).

එත්ථ ච **නිමිත්තං පටිසඞ්ඛාති** සඞ්ඛාරනිමිත්තං ''අද්ධුවං තාවකාලික''න්ති අනිච්චලක්ඛණවසෙන ජානිත්වා. කාමඤ්ච න පඨමං ජානිත්වා පච්ඡා ඤාණං උප්පජ්ජති, වොහාරවසෙන පන ''මනඤ්ච පටිච්ච ධම්මෙ ච උප්පජ්ජති මනොවිඤ්ඤාණ''න්තිආදීනි (ම. නි. 3.421) විය එවං වුච්චති. එකත්තනයෙන වා පුරිමඤ්ච පච්ඡිමඤ්ච එකං කත්වා එවං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ඉමිනා නයෙන ඉතරස්මිම්පි පදද්වයෙ අත්ථො වෙදිතබ්බොති.

පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණං නිට්ඨිතං.

සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණකථා

760. සො එවං පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණෙන ''සබ්බෙ සඞ්ඛාරා සුඤ්ඤා''ති පරිග්ගහෙත්වා පුන ''සුඤ්ඤමිදං අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා''ති (ම. නි. 3.69) ද්විකොටිකං සුඤ්ඤතං පරිග්ගණ්හාති. සො එවං නෙව අත්තානං, න පරං කිඤ්චි අත්තනො පරික්ඛාරභාවෙ ඨිතං දිස්වා පුන ''නාහං ක්වචනි, කස්සචි කිඤ්චනතස්මිං, න ච මම ක්වචනි, කිස්මිඤ්චි කිඤ්චනතත්ථී''ති යා එත්ථ චතුකොටිකා සුඤ්ඤතා කථිතා, තං පරිග්ගණ්හාති.

කථං? අයඤ්හි **නාහං ක්වචනීති** ක්වචි අත්තානං න පස්සති. **කස්සචි කිඤ්චනතස්මින්ති** අත්තනො අත්තානං කස්සචි පරස්ස කිඤ්චනභාවෙ උපනෙතබ්බං න පස්සති. භාතිට්ඨානෙවා භාතරං, සහායට්ඨානෙ වා සහායං, පරික්ඛාරට්ඨානෙ වා පරික්ඛාරං මඤ්ඤිත්වා උපනෙතබ්බං න පස්සතීති අත්ථො. **න ච මම ක්වචනීති** එත්ථ මම-සද්දං තාව ඨපෙත්වා **න ච ක්වචනීති** පරස්ස ච අත්තානං ක්වචි නපස්සතීති අයමත්ථො. ඉදානි මම-සද්දං ආහරිත්වා **මම කිස්මිඤ්චි කිඤ්චනතත්ථීති** සො පරස්ස අත්තා මම කිස්මිඤ්චි කිඤ්චනභාවෙ අත්ථීති න පස්සතීති. අත්තනො භාතිට්ඨානෙ වා භාතරං,

සහායට්ඨානෙ වා සහායං පරික්ඛාරට්ඨානෙ වා පරික්ඛාරන්ති කිස්මිඤ්චි ඨානෙ පරස්ස අත්තානං ඉමිනා කිඤ්චනභාවෙන උපනෙතබ්බං න පස්සතීති අත්ථො. එවමයං යස්මා නෙව කත්ථචි අත්තානං පස්සති, න තං පරස්ස කිඤ්චනභාවෙ උපනෙතබ්බං පස්සති, න පරස්ස අත්තානං පස්සති, න පරස්ස අත්තානං අත්තනො කිඤ්චනභාවෙ උපනෙතබ්බං පස්සති. තස්මානෙන චතුකොටිකා සුඤ්ඤතා පරිග්ගහිතා හොතීති.

761. එවං චතුකොටිකං සුඤ්ඤතං පරිග්ගහෙත්වා පුන ඡභාකාරෙහි සුඤ්ඤතං පරිග්ගණ්හාති. කථං? චක්ඛු සුඤ්ඤං අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා නිච්චෙන වා ධුවෙන වා සස්සතෙන වා අවිපරිණාමධම්මෙන වා…පෙ…. මනො සුඤ්ඤො. රූපා සුඤ්ඤා…පෙ…. ධම්මා සුඤ්ඤා. චක්ඛුවිඤ්ඤාණං… පෙ…. මනොවිඤ්ඤාණං. චක්ඛුසම්ඵස්සොති එවං යාව ජරාමරණා නයො නෙතබ්බො.

762. එවං ඡභාකාරෙහි සුඤ්ඤතං පරිග්ගහෙත්වා පුන අට්ඨභාකාරෙහි පරිග්ගණ්හාති. සෙය්‍යථිදං – රූපං අසාරං නිස්සාරං සාරාපගතං නිච්චසාරසාරෙන වා ධුවසාරසාරෙන වා සුඛසාරසාරෙන වා අත්තසාරසාරෙන වා නිච්චෙන වා ධුවෙන වා සස්සතෙන වා අවිපරිණාමධම්මෙන වා. වෙදනා… සඤ්ඤා… සඞ්ඛාරා… විඤ්ඤාණං… චක්ඛු…පෙ…. ජරාමරණං අසාරං නිස්සාරං සාරාපගතං නිච්චසාරසාරෙන වා ධුවසාරසාරෙන වා සුඛසාරසාරෙන වා අත්තසාරසාරෙන වා නිච්චෙන වා ධුවෙන වා සස්සතෙන වා අවිපරිණාමධම්මෙන වා. යථා නළො අසාරො නිස්සාරො සාරාපගතො. යථා එරණ්ඩො… යථා උදුම්බරො… යථා සෙතවච්ඡො… යථා පාළිභද්දකො… යථා ඵෙණපිණ්ඩො… යථා උදකබුබ්බුළං… යථා මරීචි… යථා කදලික්ඛන්ධො… යථා මායා අසාරා නිස්සාරා සාරාපගතා, එවමෙව රූපං…පෙ…. ජරාමරණං අසාරං නිස්සාරං සාරාපගතං නිච්චසාරසාරෙන වා…පෙ.… අවිපරිණාමධම්මෙන වාති (චූළනි. මොඝරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 88).

763. සො එවං අට්ඨභාකාරෙහි සුඤ්ඤතං පරිග්ගහෙත්වා පුන දසහාකාරෙහි පරිග්ගණ්හාති, රූපං රිත්තතො පස්සති. තුච්ඡතො… සුඤ්ඤතො… අනත්තතො… අනිස්සරියතො… අකාමකාරියතො… අලබ්භනීයතො… අවසවත්තකතො… පරතො… විවිත්තතො පස්සති. වෙදනං…පෙ…. විඤ්ඤාණං රිත්තතො…පෙ…. විවිත්තතො පස්සතීති.

764. එවං දසහාකාරෙහි සුඤ්ඤතං පරිග්ගහෙත්වා පුන ද්වාදසහාකාරෙහි පරිග්ගණ්හාති. සෙය්‍යථිදං – රූපං න සත්තො, න ජීවො, න නරො, න මාණවො, න ඉත්ථී, න පුරිසො, න අත්තා, න අත්තනියං. නාහං, න මම, න අඤ්ඤස්ස, න කස්සචි. වෙදනා…පෙ…. විඤ්ඤාණං න කස්සචීති (චූළනි. මොඝරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 88).

765. එවං ද්වාදසහාකාරෙහි සුඤ්ඤතං පරිග්ගණ්හිත්වා පුන තීරණපරිඤ්ඤාවසෙන ද්වාචත්තාලීසාය ආකාරෙහි සුඤ්ඤතං පරිග්ගණ්හාති, රූපං අනිච්චතො… දුක්ඛතො… රොගතො… ගණ්ඩතො… සල්ලතො… අඝතො… ආබාධතො… පරතො… පලොකතො… ඊතිතො… උපද්දවතො… භයතො… උපසග්ගතො… චලතො… පභඞ්ගුතො… අද්ධුවතො… අතාණතො… අලෙණතො… අසරණතො… අසරණීභූතතො… රිත්තතො… තුච්ඡතො… සුඤ්ඤතො… අනත්තතො… අනස්සාදතො… ආදීනවතො… විපරිණාමධම්මතො… අස්සාරකතො… අඝමූලතො… වධකතො… විභවතො… සාසවතො… සඞ්ඛතතො… මාරාමිසතො… ජාතිධම්මතො… ජරාධම්මතො… බ්‍යාධිධම්මතො… මරණධම්මතො… සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සඋපායාසධම්මතො… සමුදයතො… අත්ථඞ්ගමතො… අනස්සාදතො … ආදීනවතො… නිස්සරණතො පස්සති. වෙදනං… පෙ…. විඤ්ඤාණං අනිච්චතො…පෙ…. නිස්සරණතො පස්සති.

වුත්තම්පි චෙතං – ‘‘රූපං අනිච්චතො…පෙ…. නිස්සරණතො පස්සන්තො සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛති. වෙදනං…පෙ…. විඤ්ඤාණං අනිච්චතො…පෙ…. නිස්සරණතො පස්සන්තො සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛති’’.

> ‘‘සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛස්සු, මොඝරාජ සදා සතො;
> අත්තානුදිට්ඨිං ඌහච්ච, එවං මච්චුතරො සියා;
> එවං ලොකං අවෙක්ඛන්තං, මච්චුරාජා න පස්සතී’’ති. (සු. නි. 1125; චූළනි. මොඝරාජමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 88);

766. එවං සුඤ්ඤතො දිස්වා තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා සඞ්ඛාරෙ පරිග්ගණ්හන්තො භයඤ්ච නන්දිඤ්ච විප්පහාය සඞ්ඛාරෙසු උදාසීනො අහොසි මජ්ඣත්තො, අහන්ති වා මමන්ති වා න ගණ්හාති විස්සට්ඨභරියො විය පුරිසො.

යථා නාම පුරිසස්ස භරියා භවෙය්‍ය ඉට්ඨා කන්තා මනාපා, සො තාය විනා මුහුත්තම්පි අධිවාසෙතුං න සක්කුණෙය්‍ය, අතිවිය නං මමායෙය්‍ය, සො තං ඉත්ථිං අඤ්ඤෙන පුරිසෙන සද්ධිං ඨිතං වා නිසින්නං වා කථෙන්තිං වා හසන්තිං වා දිස්වා කුපිතො අස්ස අනත්තමනො, අධිමත්තං දොමනස්සං පටිසංවෙදෙය්‍ය. සො අපරෙන සමයෙන තස්සා ඉත්ථියා දොසං දිස්වා මුඤ්චිතුකාමො හුත්වා තං විස්සජ්ජෙය්‍ය, න නං මමාති ගණ්හෙය්‍ය. තතො පට්ඨාය තං යෙනකෙනචි සද්ධිං යංකිඤ්චි කුරුමානං දිස්වාපි නෙව කුප්පෙය්‍ය, න දොමනස්සං ආපජ්ජෙය්‍ය, අඤ්ඤදත්ථු උදාසීනොව භවෙය්‍ය මජ්ඣත්තො. එවමෙවායං සබ්බසඞ්ඛාරෙහි මුඤ්චිතුකාමො හුත්වා පටිසඞ්ඛානුපස්සනාය සඞ්ඛාරෙ පරිග්ගණ්හන්තො අහං මමාති ගහෙතබ්බං අදිස්වා භයඤ්ච නන්දිඤ්ච විප්පහාය සබ්බසඞ්ඛාරෙසු උදාසීනො හොති මජ්ඣත්තො.

තස්ස එවං ජානතො එවං පස්සතො තීසු භවෙසු චතූසු යොනීසු පඤ්චසු ගතීසු සත්තසු විඤ්ඤාණට්ඨිතීසු නවසු සත්තාවාසෙසු චිත්තං පතිලීයති පතිකුටති පතිවත්තති න සම්පසාරියති, උපෙක්ඛා වා පාටිකුල්‍යතා වා සණ්ඨාති.

සෙය්‍යථාපි නාම පදුමපලාසෙ ඊසකපොණෙ උදකඵුසිතානි පතිලීයන්ති පතිකුටන්ති පතිවත්තන්ති න සම්පසාරියන්ති, එවමෙව…පෙ…. සෙය්‍යථාපි නාම කුක්කුටපත්තං වා නහාරුදද්දුලං වා අග්ගිම්හි පක්ඛිත්තං පතිලීයති පතිකුටති පතිවත්තති න සම්පසාරියති (අ. නි. 7.49), එවමෙව තස්ස තීසු භවෙසු චිත්තං…පෙ…. උපෙක්ඛා වා පාටිකුල්‍යතා වා සණ්ඨාති. ඉච්චස්ස **සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං** නාම උප්පන්නං හොති.

767. තං පනෙතං සචෙ සන්තිපදං නිබ්බානං සන්තතො පස්සති, සබ්බං සඞ්ඛාරප්පවත්තං විස්සජ්ජෙත්වා නිබ්බානමෙව පක්ඛන්දති. නො චෙ නිබ්බානං සන්තතො පස්සති, පුනප්පුනං සඞ්ඛාරාරම්මණමෙව හුත්වා පවත්තති සාමුද්දිකානං දිසාකාකො විය. සාමුද්දිකා කිර වාණිජකා නාවං ආරොහන්තා දිසාකාකං නාම ගණ්හන්ති, තෙ යදා නාවා වාතක්ඛිත්තා විදෙසං පක්ඛන්දති, තීරං න පඤ්ඤායති, තදා දිසාකාකං විස්සජ්ජෙන්ති. සො කූපකයට්ඨිතො ආකාසං ලඞ්ඝිත්වා සබ්බා දිසා ච විදිසා ච අනුගන්ත්වා සචෙ තීරං පස්සති, තදභිමුඛොව ගච්ඡති. නො චෙ පස්සති, පුනප්පුනං ආගන්ත්වා කූපකයට්ඨිංයෙව අල්ලීයති. එවමෙව සචෙ සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං සන්තිපදං නිබ්බානං සන්තතො පස්සති, සබ්බං සඞ්ඛාරප්පවත්තං විස්සජ්ජෙත්වා නිබ්බානමෙව පක්ඛන්දති. නො චෙ පස්සති, පුනප්පුනං සඞ්ඛාරාරම්මණමෙව හුත්වා පවත්තති.

තදිදං සුප්පග්ගෙ පිට්ඨං වට්ටයමානං විය. නිබ්බට්ටිතකප්පාසං විහනමානං විය නානප්පකාරතො සඞ්ඛාරෙ පරිග්ගහෙත්වා භයඤ්ච නන්දිඤ්ච පහාය සඞ්ඛාරවිචිනනෙ මජ්ඣත්තං හුත්වා තිවිධානුපස්සනාවසෙන තිට්ඨති. එවං තිට්ඨමානං තිවිධවිමොක්ඛමුඛභාවං ආපජ්ජිත්වා සත්තඅරියපුග්ගලවිභාගාය පච්චයො හොති.

768. තත්‍රිදං තිවිධානුපස්සනාවසෙන පවත්තනතො තිණ්ණං ඉන්ද්‍රියානං ආධිපතෙය්‍යවසෙන තිවිධවිමොක්ඛමුඛභාවං ආපජ්ජති නාම. තිස්සො හි අනුපස්සනා තීණි විමොක්ඛමුඛානීති වුච්චන්ති. යථාහ –

‘‘තීණි ඛො පනිමානි විමොක්ඛමුඛානි ලොකනිය්‍යානාය සංවත්තන්ති, සබ්බසඞ්ඛාරෙ පරිච්ඡෙදපරිවටුමතො සමනුපස්සනතාය, අනිමිත්තාය ච ධාතුයා චිත්තසම්පක්ඛන්දනතාය, සබ්බසඞ්ඛාරෙසු මනොසමුත්තෙජනතාය, අප්පණිහිතාය ච ධාතුයා චිත්තසම්පක්ඛන්දනතාය, සබ්බධම්මෙ

පරතො සමනුපස්සනතාය, සුඤ්ඤතාය ච ධාතුයා චිත්තසම්පක්ඛන්දනතාය, ඉමානි තීණි විමොක්ඛමුඛානි ලොකනියානාය සංවත්තන්තී''ති (පටි. ම. 1.219).

තත්ථ **පරිච්ඡෙදපරිවටුමතොති** උදයබ්බයවසෙන පරිච්ඡෙදතො චෙව පරිවටුමතො ච. අනිච්චානුපස්සනං හි ''උදයතො පුබ්බෙ සඞ්ඛාරා නත්ථී''ති පරිච්ඡින්දිත්වා තෙසං ගතිං සමන්නෙසමානං ''වයතො පරං න ගච්ඡන්ති, එත්ථෙව අන්තරධායන්තී''ති පරිවටුමතො සමනුපස්සති. **මනොසමුත්තෙජනතායාති** චිත්තසංවෙජනතාය . දුක්ඛානුපස්සනෙන හි සඞ්ඛාරෙසු චිත්තං සංවෙජෙති. **පරතො සමනුපස්සනතායාති** ''නාහං, න මමා''ති එවං අනත්තතො සමනුපස්සනතාය. ඉති ඉමානි තීණි පදානි අනිච්චානුපස්සනාදීනං වසෙන වුත්තානීති වෙදිතබ්බානි. තෙනෙව තදනන්තරෙ පඤ්හවිස්සජ්ජනෙ වුත්තං – ''අනිච්චතො මනසිකරොතො ඛයතො සඞ්ඛාරා උපට්ඨහන්ති. දුක්ඛතො මනසිකරොතො භයතො සඞ්ඛාරා උපට්ඨහන්ති. අනත්තතො මනසිකරොතො සුඤ්ඤතො සඞ්ඛාරා උපට්ඨහන්තී''ති (පටි. ම. 1.219).

769. කතමෙ පන තෙ විමොක්ඛා, යෙසං ඉමානි අනුපස්සනානි මුඛානීති? අනිමිත්තො, අප්පණිහිතො, සුඤ්ඤතොති එතෙ තයො. වුත්තං හෙතං ''අනිච්චතො මනසිකරොන්තො අධිමොක්ඛබහුලො අනිමිත්තං විමොක්ඛං පටිලභති. දුක්ඛතො මනසිකරොන්තො පස්සද්ධිබහුලො අප්පණිහිතං විමොක්ඛං පටිලභති. අනත්තතො මනසිකරොන්තො වෙදබහුලො සුඤ්ඤතවිමොක්ඛං පටිලභතී''ති (පටි. ම. 1.223).

එත්ථ ච **අනිමිත්තො විමොක්ඛොති** අනිමිත්තාකාරෙන නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා පවත්තො අරියමග්ගො. සො හි අනිමිත්තාය ධාතුයා උප්පන්නත්තා **අනිමිත්තො**. කිලෙසෙහි ච විමුත්තත්තා **විමොක්ඛො**. එතෙනෙව නයෙන අප්පණිහිතාකාරෙන නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා පවත්තො **අප්පණිහිතො**. සුඤ්ඤතාකාරෙන නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා පවත්තො **සුඤ්ඤතොති** වෙදිතබ්බො.

770. යං පන අභිධම්මෙ ''යස්මිං සමයෙ ලොකුත්තරං ඣානං භාවෙති නියානිකං අපචයගාමිං දිට්ඨිගතානං පහානාය පඨමාය භූමියා පත්තියා විවිච්චෙව කාමෙහි පඨමං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති අප්පණිහිතං සුඤ්ඤත''න්ති (ධ. ස. 343 ආදයො) එවං විමොක්ඛද්වයමෙව වුත්තං, තං නිප්පරියායතො විපස්සනාගමනං සන්ධාය. විපස්සනාඤාණං හි කිඤ්චාපි **පටිසම්භිදාමග්ගෙ** –

> ''අනිච්චානුපස්සනාඤාණං නිච්චතො අභිනිවෙසං මුඤ්චතීති සුඤ්ඤතො විමොක්ඛො. දුක්ඛානුපස්සනාඤාණං සුඛතො අභිනිවෙසං. අනත්තානුපස්සනාඤාණං අත්තතො අභිනිවෙසං මුඤ්චතීති සුඤ්ඤතො විමොක්ඛො''ති (පටි. ම. 1.229) එවං අභිනිවෙසං මුඤ්චනවසෙන **සුඤ්ඤතො විමොක්ඛොති** ච,
>
> ''අනිච්චානුපස්සනාඤාණං නිච්චතො නිමිත්තං මුඤ්චතීති අනිමිත්තො විමොක්ඛො. දුක්ඛානුපස්සනාඤාණං සුඛතො නිමිත්තං, අනත්තානුපස්සනාඤාණං අත්තතො නිමිත්තං මුඤ්චතීති අනිමිත්තො විමොක්ඛො''ති (පටි. ම. 1.229) එවං නිමිත්තං මුඤ්චනවසෙන **අනිමිත්තො විමොක්ඛොති** ච,
>
> ''අනිච්චානුපස්සනාඤාණං නිච්චතො පණිධිං මුඤ්චතීති අප්පණිහිතො විමොක්ඛො. දුක්ඛානුපස්සනාඤාණං සුඛතො පණිධිං. අනත්තානුපස්සනාඤාණං අත්තතො පණිධිං මුඤ්චතීති අප්පණිහිතො විමොක්ඛො''ති (පටි. ම. 1.229) එවං පණිධිං මුඤ්චනවසෙන **අප්පණිහිතො විමොක්ඛොති** ච –

වුත්තං. තථාපි තං සඞ්ඛාරනිමිත්තස්ස අවිජහනතො න නිප්පරියායෙන අනිමිත්තං. නිප්පරියායෙන පන සුඤ්ඤතඤ්චෙව අප්පණිහිතඤ්ච. තස්ස ච ආගමනවසෙන අරියමග්ගක්ඛණෙ විමොක්ඛො උද්ධටො. තස්මා අප්පණිහිතං සුඤ්ඤතන්ති විමොක්ඛද්වයමෙව වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අයං තාවෙත්ථ විමොක්ඛකථා.

771. යං පන වුත්තං ''සත්තඅරියපුග්ගලවිභාගාය පච්චයො හොතී''ති, තත්ථ සද්ධානුසාරී, සද්ධාවිමුත්තො, කායසක්ඛි, උභතොභාගවිමුත්තො, ධම්මානුසාරී, දිට්ඨිප්පත්තො, පඤ්ඤාවිමුත්තොති ඉමෙ තාව සත්ත අරියපුග්ගලා, තෙසං විභාගාය ඉදං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං පච්චයො හොති.

772. යො හි **අනිච්චතො** මනසිකරොන්තො අධිමොක්ඛබහුලො **සද්ධින්ද්‍රියං** පටිලභති, සො සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ **සද්ධානුසාරී** හොති. සෙසෙසු සත්තසු ඨානෙසු **සද්ධාවිමුත්තො**.

773. යො පන **දුක්ඛතො** මනසිකරොන්තො පස්සද්ධිබහුලො **සමාධින්ද්‍රියං** පටිලභති, සො සබ්බත්ථ **කායසක්ඛි** නාම හොති. අරූපජ්ඣානං පන පත්වා අග්ගඵලප්පත්තො **උභතොභාගවිමුත්තො** නාම හොති.

774. යො පන **අනත්තතො** මනසිකරොන්තො වෙදබහුලො **පඤ්ඤින්ද්‍රියං** පටිලභති, සො සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ **ධම්මානුසාරී** හොති. ඡසු ඨානෙසු **දිට්ඨිප්පත්තො** අග්ගඵලෙ **පඤ්ඤාවිමුත්තොති**.

775. වුත්තං හෙතං –

> ''අනිච්චතො මනසිකරොතො සද්ධින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොති. සද්ධින්ද්‍රියස්ස අධිමත්තත්තා සොතාපත්තිමග්ගං පටිලභති, තෙන වුච්චති සද්ධානුසාරී''ති.
>
> තථා ''අනිච්චතො මනසිකරොතො සද්ධින්ද්‍රියං අධිමත්තං හොති, සද්ධින්ද්‍රියස්ස අධිමත්තත්තා සොතාපත්තිඵලං සච්ඡිකතං හොති, තෙන වුච්චති සද්ධාවිමුත්තො''තිආදි (පටි. ම. 1.221).

776. අපරම්පි වුත්තං –

''සද්දහන්තො විමුත්තොති සද්ධාවිමුත්තො. ඵුට්ඨන්තං සච්ඡිකතොති කායසක්ඛි. දිට්ඨන්තං පත්තොති දිට්ඨිප්පත්තො. සද්දහන්තො විමුච්චතීති සද්ධාවිමුත්තො. ඣානඵස්සං පඨමං ඵුසති පච්ඡා නිරොධං නිබ්බානං සච්ඡිකරොතීති කායසක්ඛි. 'දුක්ඛා සඞ්ඛාරා, සුඛො නිරොධො'ති ඤාතං හොති දිට්ඨං විදිතං සච්ඡිකතං ඵුසිතං පඤ්ඤායාති දිට්ඨිප්පත්තො''ති (පටි. ම. 1.221).

777. ඉතරෙසු පන චතූසු සද්ධං අනුසරති, සද්ධාය වා අනුසරති ගච්ඡතීති **සද්ධානුසාරී**. තථා පඤ්ඤාසඞ්ඛාතං ධම්මං අනුසරති, ධම්මෙන වා අනුසරතීති **ධම්මානුසාරී**. අරූපජ්ඣානෙන චෙව අරියමග්ගෙන චාති උභතොභාගෙන විමුත්තොති **උභතොභාගවිමුත්තො**. පජානන්තො විමුත්තොති **පඤ්ඤාවිමුත්තොති** එවං වචනත්ථො වෙදිතබ්බොති.

සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං.

778. තං පනෙතං පුරිමෙන ඤාණද්වයෙන අත්ථතො එකං. තෙනාහු පොරාණා – ''ඉදං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං එකමෙව තීණි නාමානි ලභති, හෙට්ඨා මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණං නාම ජාතං, මජ්ඣෙ පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණං නාම, අන්තෙ ච සිඛාප්පත්තං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං නාම''.

779. පාළියම්පි වුත්තං –

‘‘කථං මුඤ්චිතුකම්‍යතා-පටිසඞ්ඛා-සන්තිට්ඨනා පඤ්ඤා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණං? උප්පාදං මුඤ්චිතුකම්‍යතා-පටිසඞ්ඛා-සන්තිට්ඨනා පඤ්ඤා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණං. පවත්තං…පෙ…. නිමිත්තං…පෙ…. උපායාසං මුඤ්චිතුකම්‍යතාපටිසඞ්ඛා-සන්තිට්ඨනා පඤ්ඤා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණං. උප්පාදො දුක්ඛන්ති…පෙ…. භයන්ති…පෙ…. සාමිසන්ති…පෙ…. උප්පාදො සඞ්ඛාරාති…පෙ…. උපායාසො සඞ්ඛාරාති මුඤ්චිතුකම්‍යතා-පටිසඞ්ඛා-සන්තිට්ඨනා පඤ්ඤා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාසු ඤාණ’’න්ති (පටි. ම. 1.54).

780. තත්ථ මුඤ්චිතුකම්‍යතා ච සා පටිසඞ්ඛා ච සන්තිට්ඨනා චාති **මුඤ්චිතුකම්‍යතා-පටිසඞ්ඛා-සන්තිට්ඨනා**. ඉති පුබ්බභාගෙ නිබ්බිදාඤාණෙන නිබ්බින්නස්ස උප්පාදාදීනි පරිච්චජිතුකාමතා **මුඤ්චිතුකාමතා**. මුඤ්චනස්ස උපායකරණත්ථං මජ්ඣෙ පටිසඞ්ඛානං **පටිසඞ්ඛා**. මුඤ්චිත්වා අවසානෙ අජ්ඣුපෙක්ඛනං **සන්තිට්ඨනා**. යං සන්ධාය ‘‘උප්පාදො සඞ්ඛාරා, තෙ සඞ්ඛාරෙ අජ්ඣුපෙක්ඛතීති සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා’’තිආදි (පටි. ම. 1.54) වුත්තං. එවං එකමෙවිදං ඤාණං.

781. අපිච ඉමායපි පාළියා ඉදං එකමෙවාති වෙදිතබ්බං. වුත්තං හෙතං – ‘‘යා ච මුඤ්චිතුකම්‍යතා, යා ච පටිසඞ්ඛානුපස්සනා, යා ච සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා, ඉමෙ ධම්මා එකත්ථා, බ්‍යඤ්ජනමෙව නාන’’න්ති (පටි. ම. 1.227).

782. එවං අධිගතසඞ්ඛාරුපෙක්ඛස්ස පන ඉමස්ස කුලපුත්තස්ස විපස්සනා සිඛාප්පත්තා වුට්ඨානගාමිනී හොති. සිඛාප්පත්තා විපස්සනාති වා වුට්ඨානගාමිනීති වා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාදිඤාණත්තයස්සෙව එතං නාමං. සා හි සිඛං උත්තමභාවං පත්තත්තා **සිඛාප්පත්තා**. වුට්ඨානං ගච්ඡතීති **වුට්ඨානගාමිනී**. වුට්ඨානං වුච්චති බහිද්ධානිමිත්තභූතතො අභිනිවිට්ඨවත්ථුතො චෙව අජ්ඣත්තපවත්තතො ච වුට්ඨහනතො මග්ගො, තං ගච්ඡතීති **වුට්ඨානගාමිනී,** මග්ගෙන සද්ධිං ඝටියතීති අත්ථො.

783. තත්‍රායං අභිනිවෙසවුට්ඨානානං ආවිභාවත්ථාය මාතිකා – අජ්ඣත්තං අභිනිවිසිත්වා අජ්ඣත්තා වුට්ඨාති, අජ්ඣත්තං අභිනිවිසිත්වා බහිද්ධා වුට්ඨාති , බහිද්ධා අභිනිවිසිත්වා බහිද්ධා වුට්ඨාති, බහිද්ධා අභිනිවිසිත්වා අජ්ඣත්තා වුට්ඨාති, රූපෙ අභිනිවිසිත්වා රූපා වුට්ඨාති, රූපෙ අභිනිවිසිත්වා අරූපා වුට්ඨාති, අරූපෙ අභිනිවිසිත්වා අරූපා වුට්ඨාති, අරූපෙ අභිනිවිසිත්වා රූපා වුට්ඨාති, එකප්පහාරෙන පඤ්චහි ඛන්ධෙහි වුට්ඨාති, අනිච්චතො අභිනිවිසිත්වා අනිච්චතො වුට්ඨාති, අනිච්චතො අභිනිවිසිත්වා දුක්ඛතො, අනත්තතො වුට්ඨාති, දුක්ඛතො අභිනිවිසිත්වා දුක්ඛතො, අනිච්චතො, අනත්තතො වුට්ඨාති, අනත්තතො අභිනිවිසිත්වා අනත්තතො, අනිච්චතො, දුක්ඛතො වුට්ඨාති.

784. කථං? ඉධෙකච්චො ආදිතොව අජ්ඣත්තසඞ්ඛාරෙසු අභිනිවිසති, අභිනිවිසිත්වා තෙ පස්සති. යස්මා පන න සුද්ධඅජ්ඣත්තදස්සනමත්තෙනෙව මග්ගවුට්ඨානං හොති, බහිද්ධාපි දට්ඨබ්බමෙව, තස්මා පරස්ස ඛන්ධෙපි අනුපාදින්නසඞ්ඛාරෙපි අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති පස්සති. සො කාලෙන අජ්ඣත්තං සම්මසති, කාලෙන බහිද්ධා. තස්සෙවං සම්මසතො අජ්ඣත්තං සම්මසනකාලෙ විපස්සනා මග්ගෙන සද්ධිං ඝටියති. අයං **අජ්ඣත්තං අභිනිවිසිත්වා අජ්ඣත්තා වුට්ඨාති** නාම.

සචෙ පනස්ස බහිද්ධා සම්මසනකාලෙ විපස්සනා මග්ගෙන සද්ධිං ඝටියති, අයං **අජ්ඣත්තං අභිනිවිසිත්වා බහිද්ධා වුට්ඨාති** නාම. එස නයො බහිද්ධා අභිනිවිසිත්වා බහිද්ධා ච අජ්ඣත්තා ච වුට්ඨානෙපි.

785. අපරො ආදිතොව රූපෙ අභිනිවිසති, අභිනිවිසිත්වා භූතරූපඤ්ච උපාදාරූපඤ්ච රාසිං කත්වා පස්සති. යස්මා පන න සුද්ධරූපදස්සනමත්තෙනෙව වුට්ඨානං හොති, අරූපම්පි දට්ඨබ්බමෙව. තස්මා තං රූපං ආරම්මණං කත්වා උප්පන්නං වෙදනං සඤ්ඤං සඞ්ඛාරෙ විඤ්ඤාණඤ්ච ‘‘ඉදං අරූප’’න්ති අරූපං පස්සති. සො කාලෙන රූපං සම්මසති, කාලෙන අරූපං . තස්සෙවං සම්මසතො රූපසම්මසනකාලෙ විපස්සනා මග්ගෙන සද්ධිං ඝටියති, අයං **රූපෙ අභිනිවිසිත්වා රූපා වුට්ඨාති** නාම.

සචෙ පනස්ස අරූපසම්මසනකාලෙ විපස්සනා මග්ගෙන සද්ධිං ඝටියති, අයං **අරූපෙ අභිනිවිසිත්වා අරූපා වුට්ඨාති** නාම. එස නයො අරූපෙ අභිනිවිසිත්වා අරූපා ච රූපා ච වුට්ඨානෙපි.

786. ‘‘යංකිඤ්චි සමුදයධම්මං, සබ්බං තං නිරොධධම්ම’’න්ති (දී. නි. 1.298) එවං අභිනිවිසිත්වා එවමෙව වුට්ඨානකාලෙ පන **එකප්පහාරෙන පඤ්චහි ඛන්ධෙහි වුට්ඨාති** නාම.

787. එකො ආදිතොව අනිච්චතො සඞ්ඛාරෙ සම්මසති. යස්මා පන න අනිච්චතො සම්මසනමත්තෙනෙව වුට්ඨානං හොති, දුක්ඛතොපි අනත්තතොපි සම්මසිතබ්බමෙව, තස්මා දුක්ඛතොපි අනත්තතොපි සම්මසති. තස්සෙවං පටිපන්නස්ස අනිච්චතො සම්මසනකාලෙ වුට්ඨානං හොති, අයං **අනිච්චතො අභිනිවිසිත්වා අනිච්චතො වුට්ඨාති** නාම.

සචෙ පනස්ස දුක්ඛතො අනත්තතො සම්මසනකාලෙ වුට්ඨානං හොති, අයං **අනිච්චතො අභිනිවිසිත්වා දුක්ඛතො, අනත්තතො වුට්ඨාති** නාම. එස නයො දුක්ඛතො අනත්තතො අභිනිවිසිත්වා සෙසවුට්ඨානෙසුපි.

788. එත්ථ ච යොපි අනිච්චතො අභිනිවිට්ඨො, යොපි දුක්ඛතො, යොපි අනත්තතො, වුට්ඨානකාලෙ ච අනිච්චතො වුට්ඨානං හොති. තයොපි ජනා අධිමොක්ඛබහුලා හොන්ති, සද්ධින්ද්‍රියං පටිලභන්ති, අනිමිත්තවිමොක්ඛෙන විමුච්චන්ති, පඨමමග්ගක්ඛණෙ සද්ධානුසාරිනො හොන්ති, සත්තසු ඨානෙසු සද්ධාවිමුත්තා. සචෙ පන දුක්ඛතො වුට්ඨානං හොති, තයොපි ජනා පස්සද්ධිබහුලා හොන්ති, සමාධින්ද්‍රියං පටිලභන්ති, අප්පණිහිතවිමොක්ඛෙන විමුච්චන්ති, සබ්බත්ථ කායසක්ඛිනො හොන්ති. යස්ස පනෙත්ථ අරූපජ්ඣානං පාදකං, සො අග්ගඵලෙ උභතොභාගවිමුත්තො හොති. අථ නෙසං අනත්තතො වුට්ඨානං හොති, තයොපි ජනා වෙදබහුලා හොන්ති, පඤ්ඤින්ද්‍රියං පටිලභන්ති, සුඤ්ඤතවිමොක්ඛෙන විමුච්චන්ති, පඨමමග්ගක්ඛණෙ ධම්මානුසාරිනො හොන්ති, ඡසු ඨානෙසු දිට්ඨිප්පත්තා අග්ගඵලෙ පඤ්ඤාවිමුත්තාති.

789. ඉදානි සද්ධිං පුරිමපච්ඡිමඤාණෙහි ඉමිස්සා වුට්ඨානගාමිනියා විපස්සනාය ආවිභාවත්ථං ද්වාදස උපමා වෙදිතබ්බා. තාසං ඉදං උද්දානං –

‘‘වග්ගුලී කණ්හසප්පො ච, ඝරං ගො යක්ඛි දාරකො;
ඛුද්දං පිපාසං සීතුණ්හං, අන්ධකාරං විසෙන චා’’ති.

ඉමා ච උපමා භයතුපට්ඨානතො පභුති යත්ථ කත්ථචි ඤාණෙ ඨත්වා ආහරිතුං වට්ටෙය්‍යුං. ඉමස්මිං පන ඨානෙ ආහරියමානාසු භයතුපට්ඨානතො යාව ඵලඤාණං සබ්බං පාකටං හොති, තස්මා ඉධෙව ආහරිතබ්බාති වුත්තා.

790. වග්ගුලීති එකා කිර වග්ගුලී ‘‘එත්ථ පුප්ඵං වා ඵලං වා ලභිස්සාමී’’ති පඤ්චසාඛෙ මධුකරුක්ඛෙ නිලීයිත්වා එකං සාඛං පරාමසිත්වා න තත්ථ කිඤ්චි පුප්ඵං ඵලං වා ගය්හුපගං අද්දස. යථා ච එකං, එවං දුතියං, තතියං, චතුත්ථං. පඤ්චමම්පි සාඛං පරාමසිත්වා නාද්දස. සා ‘‘අඵලො වතායං රුක්ඛො, නත්ථෙත්ථ කිඤ්චි ගය්හුපග’’න්ති තස්මිං රුක්ඛෙ ආලයං විස්සජ්ජෙත්වා උජුකාය සාඛාය ආරුය්හ විටපන්තරෙන සීසං නීහරිත්වා උද්ධං උල්ලොකෙත්වා ආකාසෙ උප්පතිත්වා අඤ්ඤස්මිං ඵලරුක්ඛෙ නිලීයති.

තත්ථ වග්ගුලි විය යොගාවචරො දට්ඨබ්බො, පඤ්චසාඛො මධුකරුක්ඛො විය පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා, තත්ථ වග්ගුලියා නිලීයනං විය යොගිනො ඛන්ධපඤ්චකෙ අභිනිවෙසො, තස්සා එකෙකං සාඛං පරාමසිත්වා කිඤ්චි ගය්හුපගං අදිස්වා අවසෙසසාඛාපරාමසනං විය යොගිනො රූපක්ඛන්ධං සම්මසිත්වා තත්ථ කිඤ්චි ගය්හුපගං අදිස්වා අවසෙසක්ඛන්ධසම්මසනං, තස්සා "අථලො වතායං රුක්ඛො"ති රුක්ඛෙ ආලයවිස්සජ්ජනං විය යොගිනො පඤ්චසුපි ඛන්ධෙසු අනිච්චලක්ඛණාදිදස්සනවසෙන නිබ්බින්නස්ස මුඤ්චිතුකම්‍යතාදිඤාණත්තයං, තස්සා උජුකාය සාඛාය උපරි ආරොහනං විය යොගිනො අනුලොමං, සීසං නීහරිත්වා උද්ධං උල්ලොකනං විය ගොත්‍රභුඤාණං, ආකාසෙ උප්පතනං විය මග්ගඤාණං, අඤ්ඤස්මිං ඵලරුක්ඛෙ නිලීයනං විය ඵලඤාණං.

791. **කණ්හසප්පූපමා** පටිසඞ්ඛානුපස්සනාඤාණෙ වුත්තාව. උපමාසංසන්දනෙ පනෙත්ථ සප්පවිස්සජ්ජනං විය ගොත්‍රභුඤාණං, මුඤ්චිත්වා ආගතමග්ගං ඔලොකෙන්තස්ස ඨානං විය මග්ගඤාණං, ගන්ත්වා අභයට්ඨානෙ ඨානං විය ඵලඤාණන්ති අයං විසෙසො.

792. **සරන්ති** සරසාමිකෙ කිර සායං භුඤ්ජිත්වා සයනං ආරුය්හ නිද්දං ඔක්කන්තෙ සරං ආදිත්තං, සො පබුජ්ඣිත්වා අග්ගිං දිස්වා "භීතො සාධු වතස්ස සචෙ අඩය්හමානො නික්ඛමෙය්‍යං"න්ති ඔලොකයමානො මග්ගං දිස්වා නික්ඛමිත්වා වෙගෙන ඛෙමට්ඨානං ගන්ත්වා ඨිතො. තත්ථ සරසාමිකස්ස භුඤ්ජිත්වා සයනං ආරුය්හ නිද්දොක්කමනං විය බාලපුථුජ්ජනස්ස ඛන්ධපඤ්චකෙ "අහං මමා"ති ගහණං. පබුජ්ඣිත්වා අග්ගිං දිස්වා භීතකාලො විය සම්මාපටිපදං පටිපජ්ජිත්වා ලක්ඛණං දිස්වා භයතුපට්ඨානඤාණං, නික්ඛමනමග්ගං ඔලොකනං විය මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණං , මග්ගදස්සනං විය අනුලොමං, නික්ඛමනං විය ගොත්‍රභුඤාණං, වෙගෙන ගමනං විය මග්ගඤාණං, ඛෙමට්ඨානෙ ඨානං විය ඵලඤාණං.

793. **ගොති** එකස්ස කිර කස්සකස්ස රත්තිභාගෙ නිද්දං ඔක්කන්තස්ස වජං භින්දිත්වා ගොණා පලාතා, සො පච්චූසසමයෙ තත්ථ ගන්ත්වා ඔලොකෙන්තො තෙසං පලාතභාවං ඤත්වා අනුපදං ගන්ත්වා රඤ්ඤො ගොණෙ අද්දස. තෙ "මය්හං ගොණා"ති සල්ලක්ඛෙත්වා ආහරන්තො පභාතකාලෙ "න ඉමෙ මය්හං ගොණා, රඤ්ඤො ගොණා"ති සඤ්ජානිත්වා "යාව මං 'චොරො අය'න්ති ගහෙත්වා රාජපුරිසා න අනයබ්‍යසනං පාපෙන්ති, තාවදෙව පලායිස්සාමී"ති භීතො ගොණෙ පහාය වෙගෙන පලායිත්වා නිබ්භයට්ඨානෙ අට්ඨාසි. තත්ථ "මය්හං ගොණා"ති රාජගොණානං ගහණං විය බාලපුථුජ්ජනස්ස "අහං මමා"ති ඛන්ධානං ගහණං, පභාතෙ "රාජගොණා"ති සඤ්ජානනං විය යොගිනො තිලක්ඛණවසෙන ඛන්ධානං "අනිච්චා දුක්ඛා අනත්තා"ති සඤ්ජානනං, භීතකාලො විය භයතුපට්ඨානඤාණං, විස්සජ්ජිත්වා ගන්තුකාමතා විය මුඤ්චිතුකම්‍යතා, විස්සජ්ජනං විය ගොත්‍රභු, පලායනං විය මග්ගො, පලායිත්වා අභයදෙසෙ ඨානං විය ඵලං.

794. **යක්ඛීති** එකො කිර පුරිසො යක්ඛිනියා සද්ධිං සංවාසං කප්පෙසි, සා රත්තිභාගෙ "සුත්තො අය"න්ති මන්ත්වා ආමකසුසානං ගන්ත්වා මනුස්සමංසං ඛාදති. සො "කුහිං එසා ගච්ඡතී"ති අනුබන්ධිත්වා මනුස්සමංසං ඛාදමානං දිස්වා තස්සා අමනුස්සිභාවං ඤත්වා "යාව මං න ඛාදති, තාව පලායිස්සාමී"ති භීතො වෙගෙන පලායිත්වා ඛෙමට්ඨානෙ අට්ඨාසි. තත්ථ යක්ඛිනියා සද්ධිං සංවාසො විය ඛන්ධානං "අහං මමා"ති ගහණං, සුසානෙ මනුස්සමංසං ඛාදමානං දිස්වා "යක්ඛිනී අය"න්ති ජානනං විය ඛන්ධානං තිලක්ඛණං දිස්වා අනිච්චාදිභාවජානනං, භීතකාලො විය භයතුපට්ඨානං, පලායිතුකාමතා විය මුඤ්චිතුකම්‍යතා, සුසානවිජහනං විය ගොත්‍රභු, වෙගෙන පලායනං විය මග්ගො, අභයදෙසෙ ඨානං විය ඵලං.

795. **දාරකොති** එකා කිර පුත්තගිද්ධිනී ඉත්ථී, සා උපරිපාසාදෙ නිසින්නාව අන්තරවීථියං දාරකසද්දං සුත්වා "පුත්තො නු ඛො මෙ කෙනචි විහෙඨීයතී"ති වෙගසා ගන්ත්වා "අත්තනො පුත්තො"ති සඤ්ඤාය පරපුත්තං අග්ගහෙසි. සා "පරපුත්තො අය"න්ති සඤ්ජානිත්වා ඔත්තප්පමානා ඉතො චිතො ච ඔලොකෙත්වා "මා හෙව මං කොචි 'දාරකචොරී අය'න්ති වදෙය්‍යා"ති දාරකං තත්ථෙව ඔරොපෙත්වා පුන වෙගසා පාසාදං ආරුය්හ නිසීදි. තත්ථ අත්තනො පුත්තසඤ්ඤාය පරපුත්තස්ස ගහණං විය "අහං මමා"ති පඤ්චක්ඛන්ධගහණං, "පරපුත්තො අය"න්ති සඤ්ජානනං විය තිලක්ඛණවසෙන "නාහං, න මමා"ති සඤ්ජානනං, ඔත්තප්පනං විය භයතුපට්ඨානං, ඉතො චිතො ච ඔලොකනං විය මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණං, තත්ථෙව දාරකස්ස ඔරොපනං විය අනුලොමං, ඔරොපෙත්වා අන්තරවීථියං ඨිතකාලො විය ගොත්‍රභු, පාසාදාරුහනං විය මග්ගො, ආරුය්හ නිසීදනං විය ඵලං.

796. **බුද්දං පිපාසං සීතුණ්හං, අන්ධකාරං විසෙන චාති** ඉමා පන ඡ උපමා වුට්ඨානගාමිනියා විපස්සනාය ඨිතස්ස ලොකුත්තරධම්මාභිමුඛනින්නපොණපබ්භාරභාවදස්සනත්ථං වුත්තා. යථා හි ඛුද්දාය අභිභූතො සුජිඝච්ඡිතො පුරිසො සාදුරසං භොජනං පත්ථෙති, එවමෙවායං සංසාරවට්ටජිඝච්ඡාය ඵුට්ඨො යොගාවචරො අමතරසං කායගතාසතිභොජනං පත්ථෙති.

යථා ච පිපාසිතො පුරිසො පරිසුස්සමානකණ්ඨමුඛො අනෙකඞ්ගසම්භාරං පානකං පත්ථෙති, එවමෙවායං සංසාරවට්ටපිපාසාය ඵුට්ඨො යොගාවචරො අරියං අට්ඨඞ්ගිකමග්ගපානකං පත්ථෙති.

යථා පන සීතසම්ඵුට්ඨො පුරිසො උණ්හං පත්ථෙති, එවමෙවායං සංසාරවට්ටෙ තණ්හාසිනෙහසීතෙන ඵුට්ඨො යොගාවචරො කිලෙසසන්තාපකං මග්ගතෙජං පත්ථෙති.

යථා ච උණ්හසම්ඵුට්ඨො පුරිසො සීතං පත්ථෙති, එවමෙවායං සංසාරවට්ටෙ එකාදසග්ගිසන්තාපසන්තත්තො යොගාවචරො එකාදසග්ගිවූපසමං නිබ්බානං පත්ථෙති.

යථා පන අන්ධකාරපරෙතො පුරිසො ආලොකං පත්ථෙති, එවමෙවායං අවිජ්ජන්ධකාරෙන ඔනද්ධපරියොනද්ධො යොගාවචරො ඤාණාලොකං මග්ගභාවනං පත්ථෙති.

යථා ච විසසම්ඵුට්ඨො පුරිසො විසඝාතනං භෙසජ්ජං පත්ථෙති, එවමෙවායං කිලෙසවිසසම්ඵුට්ඨො යොගාවචරො කිලෙසවිසනිම්මථනං අමතොසධං නිබ්බානං පත්ථෙති. තෙන වුත්තං – "තස්සෙවං ජානතො එවං පස්සතො තීසු භවෙසු…පෙ…. නවසු සත්තාවාසෙසු චිත්තං පතිලීයති පතිකුටති පතිවත්තති න සම්පසාරියති. උපෙක්ඛා වා පාටිකුල්‍යතා වා සණ්ඨාති. සෙය්‍යථාපි නාම පදුමපලාසෙ ඊසකපොණෙ"ති සබ්බං පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

797. එත්තාවතා ච පනෙස පතිලීනචරො නාම හොති, යං සන්ධාය වුත්තං –

> "පතිලීනචරස්ස භික්ඛුනො,
> භජමානස්ස විවිත්තමාසනං;
> සාමග්ගියමාහු තස්ස තං,
> යො අත්තානං භවනෙ න දස්සයෙ"ති. (සු. නි. 816; මහානි. 45);

එවමිදං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං යොගිනො පතිලීනචරභාවං නියමෙත්වා උත්තරි අරියමග්ගස්සාපි බොජ්ඣඞ්ගමග්ගඞ්ගඣානඞ්ගපටිපදාවිමොක්ඛවිසෙසං නියමෙති. කෙචි හි ථෙරා බොජ්ඣඞ්ගමග්ගඞ්ගඣානඞ්ගානං විසෙසං පාදකජ්ඣානං නියමෙතීති වදන්ති. කෙචි විපස්සනාය ආරම්මණභූතා ඛන්ධා නියමෙන්තීති වදන්ති. කෙචි පුග්ගලජ්ඣාසයො නියමෙතීති වදන්ති. තෙසම්පි වාදෙසු අයං පුබ්බභාගවුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාව නියමෙතීති වෙදිතබ්බා.

798. තත්‍රායං අනුපුබ්බිකථා – විපස්සනානියමෙන හි සුක්ඛවිපස්සකස්ස උප්පන්නමග්ගොපි, සමාපත්තිලාභිනො ඣානං පාදකං අකත්වා උප්පන්නමග්ගොපි, පඨමජ්ඣානං පාදකං කත්වා පකිණ්ණකසඞ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා උප්පාදිතමග්ගොපි පඨමජ්ඣානිකාව හොන්ති. සබ්බෙසු සත්ත බොජ්ඣඞ්ගානි අට්ඨ මග්ගඞ්ගානි පඤ්ච ඣානඞ්ගානි හොන්ති. තෙසං හි පුබ්බභාගවිපස්සනා සොමනස්සසහගතාපි උපෙක්ඛාසහගතාපි හුත්වා

වුට්ඨානකාලෙ සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාභාවං පත්වා සොමනස්සසහගතා හොති. පඤ්චකනයෙ දුතියතතියචතුත්ථජ්ඣානානි පාදකානි කත්වා උප්පාදිතමග්ගෙසු යථාක්කමෙනෙව ඣානං චතුරඞ්ගිකං තිවඞ්ගිකං දුවඞ්ගිකඤ්ච හොති. සබ්බෙසු පන සත්ත මග්ගඞ්ගානි හොන්ති. චතුත්ථෙ ඡ බොජ්ඣඞ්ගානි. අයං විසෙසො පාදකජ්ඣානනියමෙන චෙව විපස්සනානියමෙන ච හොති. තෙසම්පි හි පුබ්බභාගවිපස්සනා සොමනස්සසහගතාපි උපෙක්ඛාසහගතාපි හොති. වුට්ඨානගාමිනී සොමනස්සසහගතාව. පඤ්චමජ්ඣානං පාදකං කත්වා නිබ්බත්තිතමග්ගෙ පන උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතාවසෙන ද්වෙ ඣානඞ්ගානි බොජ්ඣඞ්ගමග්ගඞ්ගානි ඡ සත්ත චෙව. අයම්පි විසෙසො උභයනියමවසෙන හොති. ඉමස්මිං හි නයෙ පුබ්බභාගවිපස්සනා සොමනස්සසහගතා වා උපෙක්ඛාසහගතා වා හොති. වුට්ඨානගාමිනී උපෙක්ඛාසහගතාව. අරූපජ්ඣානානි පාදකං කත්වා උප්පාදිතමග්ගෙපි එසෙව නයො. එවං පාදකජ්ඣානතො වුට්ඨාය යෙකෙචි සඞ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා නිබ්බත්තිතමග්ගස්ස ආසන්නපදෙසෙ වුට්ඨිතසමාපත්ති අත්තනො සදිසභාවං කරොති භූමිවණ්ණො විය ගොධාවණ්ණස්ස.

799. දුතියත්ථෙරවාදෙ පන යතො යතො සමාපත්තිතො වුට්ඨාය යෙ යෙ සමාපත්තිධම්මෙ සම්මසිත්වා මග්ගො නිබ්බත්තිතො හොති, තංතංසමාපත්තිසදිසොව හොති. තත්‍රාපි ච විපස්සනානියමො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

800. තතියත්ථෙරවාදෙ අත්තනො අත්තනො අජ්ඣාසයානුරූපෙන යං යං ඣානං පාදකං කත්වා යෙ යෙ ඣානධම්මෙ සම්මසිත්වා මග්ගො නිබ්බත්තිතො, තංතංඣානසදිසොව හොති. පාදකජ්ඣානං පන සම්මසිතජ්ඣානං වා විනා අජ්ඣාසයමත්තෙනෙව තං න ඉජ්ඣති. ස්වායමත්ථො නන්දකොවාදසුත්තෙන (ම. නි. 3.398 ආදයො) දීපෙතබ්බො. එත්ථාපි ච විපස්සනානියමො වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. එවං තාව සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා බොජ්ඣඞ්ගමග්ගඞ්ගඣානඞ්ගානි නියමෙතීති වෙදිතබ්බා.

801. සචෙ පනායං ආදිතො කිලෙසෙ වික්ඛම්භයමානා දුක්ඛෙන සප්පයොගෙන සසඞ්ඛාරෙන වික්ඛම්භෙතුං අසක්ඛි, දුක්ඛාපටිපදා නාම හොති. විපරියායෙන සුඛාපටිපදා. කිලෙසෙ පන වික්ඛම්භෙත්වා විපස්සනාපරිවාසං මග්ගපාතුභාවං සණිකං කුරුමානා දන්ධාභිඤ්ඤා නාම හොති. විපරියායෙන ඛිප්පාභිඤ්ඤා. ඉති අයං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා ආගමනීයට්ඨානෙ ඨත්වා අත්තනො අත්තනො මග්ගස්ස නාමං දෙති. තෙන මග්ගො චත්තාරි නාමානි ලභති.

සා පනායං පටිපදා කස්සචි භික්ඛුනො නානා හොති, කස්සචි චතූසුපි මග්ගෙසු එකාව. බුද්ධානං පන චත්තාරොපි මග්ගා සුඛාපටිපදා ඛිප්පාභිඤ්ඤාව අහෙසුං. තථා ධම්මසෙනාපතිස්ස. මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරස්ස පන පඨමමග්ගො සුඛාපටිපදො ඛිප්පාභිඤ්ඤො අහොසි. උපරි තයො දුක්ඛාපටිපදා දන්ධාභිඤ්ඤා. යථා ච පටිපදා, එවං අධිපතයොපි කස්සචි භික්ඛුනො චතූසු මග්ගෙසු නානා හොන්ති. කස්සචි චතූසුපි එකාව. එවං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා පටිපදාවිසෙසං නියමෙති. යථා පන විමොක්ඛවිසෙසං නියමෙති, තං පුබ්බෙ වුත්තමෙව.

802. අපිච මග්ගො නාම පඤ්චහි කාරණෙහි නාමං ලභති සරසෙන වා පච්චනීකෙන වා සගුණෙන වා ආරම්මණෙන වා ආගමනෙන වා. සචෙ හි සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා අනිච්චතො සඞ්ඛාරෙ සම්මසිත්වා වුට්ඨාති, අනිමිත්තවිමොක්ඛෙන විමුච්චති. සචෙ දුක්ඛතො සම්මසිත්වා වුට්ඨාති, අප්පණිහිතවිමොක්ඛෙන විමුච්චති. සචෙ අනත්තතො සම්මසිත්වා වුට්ඨාති, සුඤ්ඤතවිමොක්ඛෙන විමුච්චති. ඉදං **සරසතො** නාමං නාම.

යස්මා පනෙස අනිච්චානුපස්සනාය සඞ්ඛාරානං ඝනවිනිබ්භොගං කත්වා නිච්චනිමිත්තධුවනිමිත්තසස්සතනිමිත්තානි පජහන්තො ආගතො, තස්මා අනිමිත්තො. දුක්ඛානුපස්සනාය පන සුඛසඤ්ඤං පහාය පණිධිං පත්ථනං සුක්ඛාපෙත්වා ආගතත්තා අප්පණිහිතො. අනත්තානුපස්සනාය අත්තසත්තපුග්ගලසඤ්ඤං පහාය සඞ්ඛාරානං සුඤ්ඤතො දිට්ඨත්තා සුඤ්ඤතොති ඉදං **පච්චනීකතො** නාමං නාම.

රාගාදීහි පනෙස සුඤ්ඤත්තා සුඤ්ඤතො, රූපනිමිත්තාදීනං රාගනිමිත්තාදීනඤ්ඤෙව වා අභාවෙන අනිමිත්තො, රාගපණිධිආදීනං අභාවතො අප්පණිහිතොති ඉදමස්ස **සගුණතො** නාමං.

ස්වායං සුඤ්ඤං අනිමිත්තං අප්පණිහිතඤ්ච නිබ්බානං ආරම්මණං කරොතීතිපි සුඤ්ඤතො අනිමිත්තො අප්පණිහිතොති වුච්චති. ඉදමස්ස **ආරම්මණතො** නාමං.

803. ආගමනං පන දුවිධං විපස්සනාගමනං මග්ගාගමනඤ්ච. තත්ථ මග්ගෙ විපස්සනාගමනං ලභති, ඵලෙ මග්ගාගමනං. අනත්තානුපස්සනා හි සුඤ්ඤතා නාම, සුඤ්ඤතවිපස්සනාය මග්ගො සුඤ්ඤතො, අනිච්චානුපස්සනා අනිමිත්තා නාම , අනිමිත්තවිපස්සනාය මග්ගො අනිමිත්තො. ඉදං පන නාමං න අභිධම්මපරියායෙන ලබ්භති, සුත්තන්තපරියායෙන ලබ්භති. තත්‍ර හි ගොත්‍රභුඤාණං අනිමිත්තං නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා අනිමිත්තනාමකං හුත්වා සයං ආගමනීයට්ඨානෙ ඨත්වා මග්ගස්ස නාමං දෙතීති වදන්ති. තෙන මග්ගො අනිමිත්තොති වුත්තො. මග්ගාගමනෙන පන ඵලං අනිමිත්තන්ති යුජ්ජතියෙව. දුක්ඛානුපස්සනා සඞ්ඛාරෙසු පණිධිං සුක්ඛාපෙත්වා ආගතත්තා අප්පණිහිතා නාම, අප්පණිහිතවිපස්සනාය මග්ගො අප්පණිහිතො, අප්පණිහිතමග්ගස්ස ඵලං අප්පණිහිතං. එවං විපස්සනා අත්තනො නාමං මග්ගස්ස දෙති, මග්ගො ඵලස්සාති ඉදං **ආගමනතො** නාමං. එවමයං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා විමොක්ඛවිසෙසං නියමෙතීති.

සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං නිට්ඨිතං.

අනුලොමඤාණකථා

804. තස්ස තං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං ආසෙවන්තස්ස භාවෙන්තස්ස බහුලීකරොන්තස්ස අධිමොක්ඛසද්ධා බලවතරා නිබ්බත්තති, වීරියං සුපග්ගහිතං හොති, සති සූපට්ඨිතා, චිත්තං සුසමාහිතං, තික්ඛතරා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා උප්පජ්ජති. තස්ස ‘‘දානි මග්ගො උප්පජ්ජිස්සතී’’ති සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා සඞ්ඛාරෙ අනිච්චාති වා දුක්ඛාති වා අනත්තාති වා සම්මසිත්වා භවඞ්ගං ඔතරති. භවඞ්ගානන්තරං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාය කතනයෙනෙව සඞ්ඛාරෙ අනිච්චාති වා දුක්ඛාති වා අනත්තාති වා ආරම්මණං කුරුමානං උප්පජ්ජති මනොද්වාරාවජ්ජනං. තතො භවඞ්ගං ආවට්ටෙත්වා උප්පන්නස්ස තස්ස කිරියචිත්තස්සානන්තරං අවීචිකං චිත්තසන්තතිං අනුප්පබන්ධමානං තථෙව සඞ්ඛාරෙ ආරම්මණං කත්වා උප්පජ්ජති පඨමං ජවනචිත්තං, යං **පරිකම්ම**න්ති වුච්චති. තදනන්තරං තථෙව සඞ්ඛාරෙ ආරම්මණං කත්වා උප්පජ්ජති දුතියං ජවනචිත්තං, යං **උපචාර**න්ති වුච්චති. තදනන්තරම්පි තථෙව සඞ්ඛාරෙ ආරම්මණං කත්වා උප්පජ්ජති තතියං ජවනචිත්තං, යං **අනුලොම**න්ති වුච්චති. ඉදං නෙසං පාටියෙක්කං නාමං.

අවිසෙසෙන පන තිවිධම්පෙතං ආසෙවනන්තිපි පරිකම්මන්තිපි උපචාරන්තිපි අනුලොමන්තිපි වත්තුං වට්ටති. කිස්සානුලොමං? පුරිමභාගපච්ඡිමභාගානං. තඤ්හි පුරිමානං අට්ඨන්නං විපස්සනාඤාණානං තථකිච්චතාය ච අනුලොමෙති, උපරි ච සත්තතිංසාය බොධිපක්ඛියධම්මානං. තඤ්හි අනිච්චලක්ඛණාදිවසෙන සඞ්ඛාරෙ ආරබ්භ පවත්තත්තා, ‘‘උදයබ්බයවන්තානංයෙව වත ධම්මානං උදයබ්බයඤාණං උප්පාදවයෙ අද්දසා’’ති ච, ‘‘භඞ්ගවන්තානංයෙව වත භඞ්ගානුපස්සනං භඞ්ගං අද්දසා’’ති ච, ‘‘සභයංයෙව වත භයතුපට්ඨානස්ස භයතො උපට්ඨිත’’න්ති ච, ‘‘සාදීනවෙයෙව වත ආදීනවානුපස්සනං ආදීනවං අද්දසා’’ති ච, ‘‘නිබ්බින්දිතබ්බෙයෙව වත නිබ්බිදාඤාණං නිබ්බින්න’’න්ති ච, ‘‘මුඤ්චිතබ්බම්හියෙව වත මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණං මුඤ්චිතුකාමං ජාත’’න්ති ච, ‘‘පටිසඞ්ඛාතබ්බංයෙව වත පටිසඞ්ඛාඤාණෙන පටිසඞ්ඛාත’’න්ති ච, ‘‘උපෙක්ඛිතබ්බංයෙව වත සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාය උපෙක්ඛිත’’න්ති ච අත්ථතො වදමානං විය ඉමෙසඤ්ච අට්ඨන්නං ඤාණානං තථකිච්චතාය අනුලොමෙති, උපරි ච සත්තතිංසාය බොධිපක්ඛියධම්මානං තාය පටිපත්තියා පත්තබ්බත්තා.

යථා හි ධම්මිකො රාජා විනිච්ඡයට්ඨානෙ නිසින්නො වොහාරිකමහාමත්තානං විනිච්ඡයං සුත්වා අගතිගමනං පහාය මජ්ඣත්තො හුත්වා ‘‘එවං හොතූ’’ති අනුමොදමානො තෙසඤ්ච විනිච්ඡයස්ස අනුලොමෙති, පොරාණස්ස ච රාජධම්මස්ස, එවංසම්පදමිදං වෙදිතබ්බං. රාජා විය හි අනුලොමඤාණං, අට්ඨ වොහාරිකමහාමත්තා විය අට්ඨ ඤාණානි, පොරාණො රාජධම්මො විය සත්තතිංස බොධිපක්ඛියා. තත්ථ යථා රාජා ‘‘එවං හොතූ’’ති වදමානො

වොහාරිකානඤ්ච විනිච්ඡයස්ස, රාජධම්මස්ස ච අනුලොමෙති, එවමිදං අනිච්චාදිවසෙන සඞ්ඛාරෙ ආරබ්භ උප්පජ්ජමානං අට්ඨන්නඤ්ච ඤාණානං තථකිච්චතාය අනුලොමෙති, උපරි ච සත්තතිංසාය බොධිපක්ඛියධම්මානං. තෙනෙව **සච්චානුලොමිකඤාණ**න්ති වුච්චතීති.

අනුලොමඤාණං නිට්ඨිතං.

වුට්ඨානගාමිනීවිපස්සනාකථා

805. ඉදඤ්ච පන අනුලොමඤාණං සඞ්ඛාරාරම්මණාය වුට්ඨානගාමිනියා විපස්සනාය පරියොසානං හොති. සබ්බෙන සබ්බං පන ගොත්‍රභුඤාණං වුට්ඨානගාමිනියා විපස්සනාය පරියොසානං. ඉදානි තස්සායෙව වුට්ඨානගාමිනියා විපස්සනාය අසම්මොහත්ථං අයං සුත්තසංසන්දනා වෙදිතබ්බා.

සෙය්‍යථිදං –

අයඤ්හි වුට්ඨානගාමිනී විපස්සනා **සළායතනවිභඞ්ගසුත්තෙ** ‘‘අතම්මයතං, භික්ඛවෙ, නිස්සාය අතම්මයතං ආගම්ම යායං උපෙක්ඛා එකත්තා එකත්තසිතා, තං පජහථ තං සමතික්කමථා’’ති (ම. නි. 3.310) එවං **අතම්මයතා**ති වුත්තා.

අලගද්දසුත්තන්තෙ ‘‘නිබ්බින්දං විරජ්ජති, විරාගා විමුච්චතී’’ති (ම. නි. 1.245) එවං **නිබ්බිදා**ති වුත්තා.

සුසිමසුත්තන්තෙ ‘‘පුබ්බෙ ඛො, සුසිම, ධම්මට්ඨිතිඤාණං, පච්ඡා නිබ්බානෙ ඤාණ’’න්ති (සං. නි. 2.70) එවං **ධම්මට්ඨිතිඤාණ**න්ති වුත්තා.

පොට්ඨපාදසුත්තන්තෙ ‘‘සඤ්ඤා ඛො, පොට්ඨපාද, පඨමං උප්පජ්ජති, පච්ඡා ඤාණ’’න්ති (දී. නි. 1.416) එවං සඤ්ඤග්ගන්ති වුත්තා.

දසුත්තරසුත්තන්තෙ ‘‘පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි පාරිසුද්ධිපධානියඞ්ග’’න්ති (දී. නි. 3.359) එවං **පාරිසුද්ධිපධානියඞ්ග**න්ති වුත්තා.

පටිසම්භිදාමග්ගෙ ‘‘යා ච **මුඤ්චිතුකම්‍යතා** යා ච **පටිසඞ්ඛානුපස්සනා** යා ච **සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා,** ඉමෙ ධම්මා එකත්ථා බ්‍යඤ්ජනමෙව නාන’’න්ති (පටි. ම. 1.227) එවං තීහි නාමෙහි වුත්තා.

පට්ඨානෙ **‘‘අනුලොමං ගොත්‍රභුස්ස,** අනුලොමං **වොදානස්සා’’**ති (පට්ඨා. 1.1.417) එවං තීහි නාමෙහි වුත්තා.

රථවිනීතසුත්තන්තෙ ‘‘කිං පනාවුසො, පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධත්ථං භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සතී’’ති (ම. නි. 1.257) එවං **පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධී**ති වුත්තා.

ඉතිනෙකෙහි නාමෙහි, කිත්තිතා යා මහෙසිනා;
වුට්ඨානගාමිනී සන්තා, පරිසුද්ධා විපස්සනා.

වුට්ඨාතුකාමො සංසාර-දුක්ඛපඞ්කා මහබ්භයා;
කරෙය්‍ය සතතං තත්ථ, යොගං පණ්ඩිතජාතිකොති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ

පඤ්ඤාභාවනාධිකාරෙ

පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසො නාම

එකවීසතිමො පරිච්ඡෙදො.

22. ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසො

පඨමමග්ගඤාණකථා

806. ඉතො පරං ගොත්‍රභුඤාණං හොති, තං මග්ගස්ස ආවජ්ජනට්ඨානියත්තා නෙව පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිං න ඤාණදස්සනවිසුද්ධිං භජති, අන්තරා අබ්බොහාරිකමෙව හොති. විපස්සනාසොතෙ පතිතත්තා පන විපස්සනාති සඞ්ඛං ගච්ඡති. සොතාපත්තිමග්ගො සකදාගාමිමග්ගො අනාගාමිමග්ගො අරහත්තමග්ගොති ඉමෙසු පන චතූසු මග්ගෙසු ඤාණං ඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම.

තත්ථ පඨමමග්ගඤාණං තාව සම්පාදෙතුකාමෙන අඤ්ඤං කිඤ්චි කාතබ්බං නාම නත්ථි. යඤ්හි අනෙන කාතබ්බං සියා, තං අනුලොමාවසානං විපස්සනං උප්පාදෙන්තෙන කතමෙව. එවං උප්පන්නඅනුලොමඤාණස්ස පනස්ස තෙහි තීහිපි අනුලොමඤාණෙහි අත්තනො බලානුරූපෙන ථූලථූලෙ සච්චපටිච්ඡාදකෙ තමම්හි අන්තරධාපිතෙ සබ්බසඞ්ඛාරගතෙසු චිත්තං න පක්ඛන්දති, න සන්තිට්ඨති, නාධිමුච්චති, න සජ්ජති, න ලග්ගති, න බජ්ඣති. පදුමපලාසතො උදකං විය පතිලීයති පතිකුටති පතිවත්තති. සබ්බං නිමිත්තාරම්මණම්පි සබ්බං පවත්තාරම්මණම්පි පලිබොධතො උපට්ඨාති. අථස්ස සබ්බස්මිං නිමිත්තපවත්තාරම්මණෙ පලිබොධතො උපට්ඨිතෙ අනුලොමඤාණස්ස ආසෙවනන්තෙ අනිමිත්තං අප්පවත්තං විසඞ්ඛාරං නිරොධං නිබ්බානං ආරම්මණං කුරුමානං පුථුජ්ජනගොත්තං පුථුජ්ජනසඞ්ඛං පුථුජ්ජනභූමිං අතික්කමමානං අරියගොත්තං අරියසඞ්ඛං අරියභූමිං ඔක්කමමානං නිබ්බානාරම්මණෙ පඨමාවට්ටනපඨමාභොගපඨමසමන්නාහාරභූතං මග්ගස්ස අනන්තරසමනන්තරාසෙවනඋපනිස්සයනත්ථිවිගතවසෙන ඡහි ආකාරෙහි පච්චයභාවං සාධයමානං සිඛාප්පත්තං විපස්සනාය මුද්ධභූතං අපුනරාවට්ටකං උප්පජ්ජති ගොත්‍රභුඤාණං.

යං සන්ධාය වුත්තං –

> ‘‘කථං බහිද්ධා වුට්ඨානවිවට්ටනෙ පඤ්ඤා ගොත්‍රභුඤාණං? උප්පාදං අභිභුය්‍යාතීති ගොත්‍රභු. පවත්තං…පෙ…. උපායාසං අභිභුය්‍යාතීති ගොත්‍රභු. බහිද්ධා සඞ්ඛාරනිමිත්තං අභිභුය්‍යාතීති ගොත්‍රභු. අනුප්පාදං පක්ඛන්දතීති ගොත්‍රභු. අප්පවත්තං…පෙ…. අනුපායාසං නිරොධං නිබ්බානං පක්ඛන්දතීති ගොත්‍රභු. උප්පාදං අභිභුය්‍යිත්වා අනුප්පාදං පක්ඛන්දතීති ගොත්‍රභූ’’ති (පටි. ම. 1.59) සබ්බං විත්ථාරෙතබ්බං.

807. තත්‍රායං එකාවජ්ජනෙන එකවීථියං පවත්තමානානම්පි අනුලොමගොත්‍රභූනං නානාරම්මණෙ පවත්තනාකාරදීපිකා උපමා – යථා හි මහාමාතිකං ලඞ්ඝිත්වා පරතීරෙ පතිට්ඨාතුකාමො පුරිසො වෙගෙන ධාවිත්වා මාතිකාය ඔරිමතීරෙ රුක්ඛසාඛාය බන්ධිත්වා ඔලම්බිතං රජ්ජුං වා යට්ඨිං වා ගහෙත්වා උල්ලඞ්ඝිත්වා පරතීරනින්නපොණපබ්භාරකායො හුත්වා පරතීරස්ස උපරිභාගං පත්තො තං මුඤ්චිත්වා වෙධමානො පරතීරෙ පතිත්වා සණිකං පතිට්ඨාති, එවමෙවායං යොගාවචරොපි භවයොනිගතිට්ඨිතිනිවාසානං පරතීරභූතෙ නිබ්බානෙ පතිට්ඨාතුකාමො උදයබ්බයානුපස්සනාදිනා වෙගෙන ධාවිත්වා අත්තභාවරුක්ඛසාඛාය බන්ධිත්වා ඔලම්බිතං රූපරජ්ජුං වා වෙදනාදීසු අඤ්ඤතරදණ්ඩං වා අනිච්චන්ති වා දුක්ඛන්ති වා අනත්තාති වාති අනුලොමාවජ්ජනෙන ගහෙත්වා තං අමුඤ්චමානොව පඨමෙන අනුලොමචිත්තෙන උල්ලඞ්ඝිත්වා දුතියෙන පරතීරනින්නපොණපබ්භාරකායො විය නිබ්බානනින්නපොණපබ්භාරමානසො හුත්වා තතියෙන පරතීරස්ස උපරිභාගං පත්තො විය ඉදානි පත්තබ්බස්ස නිබ්බානස්ස ආසන්නො හුත්වා තස්ස චිත්තස්ස නිරොධෙන තං සඞ්ඛාරාරම්මණං මුඤ්චිත්වා ගොත්‍රභුචිත්තෙන විසඞ්ඛාරෙ පරතීරභූතෙ නිබ්බානෙ පතති. එකාරම්මණෙ පන අලද්ධාසෙවනතාය වෙධමානො සො පුරිසො විය න තාව සුප්පතිට්ඨිතො හොති, තතො මග්ගඤාණෙන පතිට්ඨාතීති.

808. තත්ථ අනුලොමං සච්චපටිච්ඡාදකං කිලෙසතමං විනොදෙතුං සක්කොති, න නිබ්බානමාරම්මණං කාතුං. ගොත්‍රභු නිබ්බානමෙව ආරම්මණං කාතුං සක්කොති, න සච්චපටිච්ඡාදකං තමං විනොදෙතුං. තත්‍රායං උපමා – එකො කිර චක්ඛුමා පුරිසො ‘‘නක්ඛත්තයොගං ජානිස්සාමී’’ති රත්තිභාගෙ නික්ඛමිත්වා චන්දං පස්සිතුං උද්ධං උල්ලොකෙසි, තස්ස වලාහකෙහි පටිච්ඡන්නත්තා චන්දො න පඤ්ඤායිත්ථ. අථෙකො වාතො උට්ඨහිත්වා ථූලථූලෙ වලාහකෙ විද්ධංසෙසි. අපරො මජ්ඣිමෙ, අපරො සුඛුමෙති. තතො සො පුරිසො විගතවලාහකෙ නභෙ චන්දං දිස්වා නක්ඛත්තයොගං අඤ්ඤාසි.

තත්ථ තයො වලාහකා විය සච්චපටිච්ඡාදකථූලමජ්ඣිමසුඛුමං කිලෙසන්ධකාරං, තයො වාතා විය තීණි අනුලොමචිත්තානි, චක්ඛුමා පුරිසො විය ගොත්‍රභුඤාණං, චන්දො විය නිබ්බානං, එකෙකස්ස වාතස්ස යථාක්කමෙන වලාහකවිද්ධංසනං විය එකෙකස්ස අනුලොමචිත්තස්ස සච්චපටිච්ඡාදකතමවිනොදනං, විගතවලාහකෙ නභෙ තස්ස පුරිසස්ස විසුද්ධචන්දදස්සනං විය විගතෙ සච්චපටිච්ඡාදකෙ තමෙ ගොත්‍රභුඤාණස්ස විසුද්ධනිබ්බානදස්සනං.

යථෙව හි තයො වාතා චන්දපටිච්ඡාදකෙ වලාහකෙයෙව විද්ධංසෙතුං සක්කොන්ති, න චන්දං දට්ඨුං, එවං අනුලොමානි සච්චපටිච්ඡාදකං තමඤ්ඤෙව විනොදෙතුං සක්කොන්ති, න නිබ්බානං දට්ඨුං. යථා සො පුරිසො චන්දමෙව දට්ඨුං සක්කොති, න වලාහකෙ විද්ධංසෙතුං, එවං ගොත්‍රභුඤාණං නිබ්බානමෙව දට්ඨුං සක්කොති, න කිලෙසතමං විනොදෙතුං. තෙනෙව චෙතං මග්ගස්ස ආවජ්ජනන්ති වුච්චති. තඤ්හි අනාවජ්ජනම්පි සමානං ආවජ්ජනට්ඨානෙ ඨත්වා ‘‘එවං නිබ්බත්තාහී’’ති මග්ගස්ස සඤ්ඤං දත්වා විය නිරුජ්ඣති. මග්ගොපි තෙන දින්නසඤ්ඤං අමුඤ්චිත්වාව අවීචිසන්තතිවසෙන තං ඤාණං අනුප්පබන්ධමානො අනිබ්බිද්ධපුබ්බං අපදාලිතපුබ්බං ලොභක්ඛන්ධං දොසක්ඛන්ධං මොහක්ඛන්ධං නිබ්බිජ්ඣමානොව පදාලයමානොව නිබ්බත්තති.

809. තත්‍රායං උපමා – එකො කිර ඉස්සාසො අට්ඨඋසභමත්තෙ පදෙසෙ ඵලකසතං ඨපාපෙත්වා වත්ථෙන මුඛං වෙඨෙත්වා සරං සන්නහිත්වා චක්කයන්තෙ අට්ඨාසි. අඤ්ඤො පුරිසො චක්කයන්තං ආවිජ්ඣිත්වා යදා ඉස්සාසස්ස ඵලකං අභිමුඛං හොති, තදා තත්ථ දණ්ඩකෙන සඤ්ඤං දෙති. ඉස්සාසො දණ්ඩකසඤ්ඤං අමුඤ්චිත්වාව සරං ඛිපිත්වා ඵලකසතං නිබ්බිජ්ඣති. තත්ථ දණ්ඩකසඤ්ඤං විය ගොත්‍රභුඤාණං, ඉස්සාසො විය මග්ගඤාණං. ඉස්සාසස්ස දණ්ඩකසඤ්ඤං අමුඤ්චිත්වාව ඵලකසතනිබ්බිජ්ඣනං විය මග්ගඤාණස්ස ගොත්‍රභුඤාණෙන දින්නසඤ්ඤං අමුඤ්චිත්වාව නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා අනිබ්බිද්ධපුබ්බානං අපදාලිතපුබ්බානං ලොභදොසමොහක්ඛන්ධානං නිබ්බිජ්ඣනපදාලනං.

810. න කෙවලඤ්චෙස මග්ගො ලොභක්ඛන්ධාදීනං නිබ්බිජ්ඣනමෙව කරොති, අපිච ඛො අනමතග්ගසංසාරවට්ටදුක්ඛසමුද්දං සොසෙති, සබ්බඅපායද්වාරානි පිදහති, සත්තන්නං අරියධනානං සම්මුඛීභාවං කරොති, අට්ඨඞ්ගිකං මිච්ඡාමග්ගං පජහති, සබ්බවෙරභයානි වූපසමෙති, සම්මාසම්බුද්ධස්ස ඔරසපුත්තභාවං උපනෙති , අඤ්ඤෙසඤ්ච අනෙකසතානං ආනිසංසානං පටිලාභාය සංවත්තතීති එවං අනෙකානිසංසදායකෙන සොතාපත්තිමග්ගෙන සම්පයුත්තං ඤාණං සොතාපත්තිමග්ගෙ ඤාණන්ති.

පඨමමග්ගඤාණං නිට්ඨිතං.

සොතාපන්නපුග්ගලකථා

811. ඉමස්ස පන ඤාණස්ස අනන්තරං තස්සෙව විපාකභූතානි ද්වෙ තීණි වා ඵලචිත්තානි උප්පජ්ජන්ති. අනන්තරවිපාකත්තායෙව හි ලොකුත්තරකුසලානං ‘‘සමාධිමානන්තරිකඤ්ඤමාහූ’’ති (ඛු. පා. 6.5) ච ‘‘දන්ධං ආනන්තරිකං පාපුණාති ආසවානං ඛයායා’’ති (අ. නි. 4.162) ච ආදි වුත්තං. කෙචි පන එකං ද්වෙ තීණි චත්තාරි වා ඵලචිත්තානීති වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං.

අනුලොමස්ස හි ආසෙවනන්තෙ ගොත්‍රභුඤාණං උප්පජ්ජති. තස්මා සබ්බන්තිමෙන පරිච්ඡෙදෙන ද්වීහි අනුලොමචිත්තෙහි භවිතබ්බං. න හි එකං ආසෙවනපච්චයං ලභති, සත්තචිත්තපරමා ච එකාවජ්ජනවීථි. තස්මා යස්ස ද්වෙ අනුලොමානි, තස්ස තතියං ගොත්‍රභු චතුත්ථං මග්ගචිත්තං තීණි ඵලචිත්තානි හොන්ති. යස්ස තීණි අනුලොමානි, තස්ස චතුත්ථං ගොත්‍රභු පඤ්චමං මග්ගචිත්තං ද්වෙ ඵලචිත්තානි හොන්ති. තෙන වුත්තං ‘‘ද්වෙ තීණි වා ඵලචිත්තානි උප්පජ්ජන්තී’’ති.

කෙචි පන යස්ස චත්තාරි අනුලොමානි, තස්ස පඤ්චමං ගොත්‍රභු ඡට්ඨං මග්ගචිත්තං එකං ඵලචිත්තන්ති වදන්ති, තං පන යස්මා චතුත්ථං පඤ්චමං වා අප්පෙති, න තතො පරං ආසන්නභවඞ්ගත්තාති පටික්ඛිත්තං. තස්මා න සාරතො පච්චෙතබ්බං.

812. එත්තාවතා ච පනෙස **සොතාපන්නො** නාම දුතියො අරියපුග්ගලො හොති. භුසං පමත්තොපි හුත්වා සත්තක්ඛත්තුං දෙවෙසු ච මනුස්සෙසු ච සන්ධාවිත්වා සංසරිත්වා දුක්ඛස්සන්තස්ස කරණසමත්ථො හොති. ඵලපරියොසානෙ පනස්ස චිත්තං භවඞ්ගං ඔතරති, තතො භවඞ්ගං උපච්ඡින්දිත්වා මග්ගපච්චවෙක්ඛණත්ථාය උප්පජ්ජති මනොද්වාරාවජ්ජනං, තස්මිං නිරුද්ධෙ පටිපාටියා සත්ත මග්ගපච්චවෙක්ඛණජවනානීති. පුන භවඞ්ගං ඔතරිත්වා තෙනෙව නයෙන ඵලාදීනං පච්චවෙක්ඛණත්ථාය ආවජ්ජනාදීනි උප්පජ්ජන්ති. යෙසං උප්පත්තියා එස මග්ගං පච්චවෙක්ඛති, ඵලං පච්චවෙක්ඛති, පහීනකිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති, අවසිට්ඨකිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති, නිබ්බානං පච්චවෙක්ඛති.

සො හි ''ඉමිනා වතාහං මග්ගෙන ආගතො''ති මග්ගං පච්චවෙක්ඛති, තතො ''අයං මෙ ආනිසංසො ලද්ධො''ති ඵලං පච්චවෙක්ඛති. තතො ''ඉමෙ නාම මෙ කිලෙසා පහීනා''ති පහීනකිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති. තතො ''ඉමෙ නාම මෙ කිලෙසා අවසිට්ඨා''ති උපරිමග්ගත්තයවජ්ඣෙ කිලෙසෙ පච්චවෙක්ඛති. අවසානෙ ච ''අයං මෙ ධම්මො ආරම්මණතො පටිවිද්ධො''ති අමතං නිබ්බානං පච්චවෙක්ඛති. ඉති සොතාපන්නස්ස අරියසාවකස්ස පඤ්ච පච්චවෙක්ඛණානි හොන්ති. යථා ච සොතාපන්නස්ස, එවං සකදාගාමිඅනාගාමීනම්පි. අරහතො පන අවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණං නාම නත්ථීති. එවං සබ්බානිපි එකූනවීසති පච්චවෙක්ඛණානි නාම.

උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදොයෙව චෙසො. පහීනාවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණඤ්හි සෙක්ඛානම්පි හොති වා න වා. තස්ස හි පච්චවෙක්ඛණස්ස අභාවෙනෙව මහානාමො භගවන්තං පුච්ඡි ''කොසු නාම මෙ ධම්මො අජ්ඣත්තං අප්පහීනො, යෙන මෙ එකදා ලොභධම්මාපි චිත්තං පරියාදාය තිට්ඨන්තී''ති (ම. නි. 1.175) සබ්බං විත්ථාරතො වෙදිතබ්බං.

දුතියමග්ගඤාණකථා

813. එවං පච්චවෙක්ඛිත්වා පන සො සොතාපන්නො අරියසාවකො තස්මිඤ්ඤෙව වා ආසනෙ නිසින්නො, අපරෙන වා සමයෙන කාමරාගබ්‍යාපාදානං තනුභාවාය දුතියාය භූමියා පත්තියා යොගං කරොති. සො ඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣඞ්ගානි සමොධානෙත්වා තදෙව රූපවෙදනාසඤ්ඤාසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණභෙදං සඞ්ඛාරගතං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති ඤාණෙන පරිමද්දති, පරිවත්තෙති, විපස්සනාවීථිං ඔගාහති. තස්සෙවං පටිපන්නස්ස වුත්තනයෙනෙව සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාවසානෙ එකාවජ්ජනෙන අනුලොමගොත්‍රභුඤාණෙසු උප්පන්නෙසු ගොත්‍රභුඅනන්තරං **සකදාගාමිමග්ගො** උප්පජ්ජති. තෙන සම්පයුත්තං ඤාණං **සකදාගාමිමග්ගෙ ඤාණන්**ති.

දුතියඤාණං නිට්ඨිතං.

තතියමග්ගඤාණකථා

814. ඉමස්සාපි ඤාණස්ස අනන්තරං වුත්තනයෙනෙව ඵලචිත්තානි වෙදිතබ්බානි. එත්තාවතා චෙස **සකදාගාමී** නාම චතුත්ථො අරියපුග්ගලො හොති සකිංදෙව ඉමං ලොකං ආගන්ත්වා දුක්ඛස්සන්තකරණසමත්ථො. තතො පරං පච්චවෙක්ඛණං වුත්තනයමෙව.

එවං පච්චවෙක්ඛිත්වා ච සො සකදාගාමී අරියසාවකො තස්මිඤ්ඤෙව වා ආසනෙ නිසින්නො අපරෙන වා සමයෙන කාමරාගබ්‍යාපාදානං අනවසෙසප්පහානාය තතියාය භූමියා පත්තියා යොගං කරොති, සො ඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣඞ්ගානි සමොධානෙත්වා තදෙව සඞ්ඛාරගතං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති ඤාණෙන පරිමද්දති, පරිවත්තෙති, විපස්සනාවීථිං ඔගාහති. තස්සෙවං පටිපන්නස්ස වුත්තනයෙනෙව සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාවසානෙ එකාවජ්ජනෙන අනුලොමගොත්‍රභුඤාණෙසු උප්පන්නෙසු ගොත්‍රභුඅනන්තරං **අනාගාමිමග්ගො** උප්පජ්ජති, තෙන සම්පයුත්තං ඤාණං **අනාගාමිමග්ගෙ ඤාණන්**ති.

තතියඤාණං නිට්ඨිතං.

චතුත්ථමග්ගඤාණකථා

815. ඉමස්සපි ඤාණස්ස අනන්තරං වුත්තනයෙනෙව ඵලචිත්තානි වෙදිතබ්බානි. එත්තාවතා චෙස **අනාගාමී** නාම ඡට්ඨො අරියපුග්ගලො හොති ඔපපාතිකො තත්ථපරිනිබ්බායී අනාවත්තිධම්මො පටිසන්ධිවසෙන ඉමං ලොකං පුන අනාගන්තා. තතො පරං පච්චවෙක්ඛණං වුත්තනයමෙව.

එවං පච්චවෙක්ඛිත්වා ච සො අනාගාමී අරියසාවකො තස්මිඤ්ඤෙව වා ආසනෙ නිසින්නො, අපරෙන වා සමයෙන රූපාරූපරාගමානුද්ධච්චඅවිජ්ජානං අනවසෙසප්පහානාය චතුත්ථාය භූමියා පත්තියා යොගං කරොති, සො ඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣඞ්ගානි සමොධානෙත්වා තදෙව සඞ්ඛාරගතං අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති ඤාණෙන පරිමද්දති, පරිවත්තෙති, විපස්සනාවීථිං ඔගාහති. තස්සෙවං පටිපන්නස්ස වුත්තනයෙනෙව සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාවසානෙ එකාවජ්ජනෙන අනුලොමගොත්‍රභුඤාණෙසු උප්පන්නෙසු ගොත්‍රභුඅනන්තරං **අරහත්තමග්ගො** උප්පජ්ජති, තෙන සම්පයුත්තං ඤාණං **අරහත්තමග්ගෙ ඤාණන්**ති.

චතුත්ථඤාණං නිට්ඨිතං.

අරහන්තපුග්ගලකථා

816. ඉමස්සපි ඤාණස්ස අනන්තරං වුත්තනයෙනෙව ඵලචිත්තානි වෙදිතබ්බානි. එත්තාවතා චෙස **අරහා** නාම අට්ඨමො අරියපුග්ගලො හොති මහාඛීණාසවො අන්තිමදෙහධාරී ඔහිතභාරො අනුප්පත්තසදත්ථො පරික්ඛීණභවසංයොජනො සම්මදඤ්ඤා විමුත්තො සදෙවකස්ස ලොකස්ස අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යොති.

ඉති යං තං වුත්තං ''සොතාපත්තිමග්ගො සකදාගාමිමග්ගො අනාගාමිමග්ගො අරහත්තමග්ගොති ඉමෙසු පන චතූසු මග්ගෙසු ඤාණං ඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාමා''ති, තං ඉමානි ඉමිනා අනුක්කමෙන පත්තබ්බානි චත්තාරි ඤාණානි සන්ධාය වුත්තං.

බොධිපක්ඛියකථා

817. ඉදානි ඉමිස්සායෙව චතුඤාණාය ඤාණදස්සනවිසුද්ධියා ආනුභාවවිජානනත්ථං –

පරිපුණ්ණබොධිපක්ඛිය, භාවො වුට්ඨානබලසමායොගො;
යෙ යෙන පහාතබ්බා, ධම්මා තෙසං පහානඤ්ච.

කිච්චානි පරිඤ්ඤාදීනි, යානි වුත්තානි අභිසමයකාලෙ;
තානි ච යථාසභාවෙන, ජානිතබ්බානි සබ්බානීති.

818. තත්ථ **පරිපුණ්ණබොධිපක්ඛියභාවොති** බොධිපක්ඛියානං පරිපුණ්ණභාවො. චත්තාරො සතිපට්ඨානා, චත්තාරො සම්මප්පධානා, චත්තාරො ඉද්ධිපාදා, පඤ්චින්ද්‍රියානි, පඤ්ච බලානි, සත්ත බොජ්ඣඞ්ගා, අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගොති හි ඉමෙ සත්තතිංස ධම්මා බුජ්ඣනට්ඨෙන **බොධොති** ලද්ධනාමස්ස අරියමග්ගස්ස පක්ඛෙ භවත්තා **බොධිපක්ඛියා** නාම. **පක්ඛෙ භවත්තාති** උපකාරභාවෙ ඨිතත්තා.

819. තෙසු තෙසු ආරම්මණෙසු ඔක්ඛන්දිත්වා පක්ඛන්දිත්වා උපට්ඨානතො පට්ඨානං. සතියෙව පට්ඨානං **සතිපට්ඨානං**. කායවෙදනාචිත්තධම්මෙසු පනස්සා අසුභ-දුක්ඛ-අනිච්ච-අනත්තාකාරගහණවසෙන සුභ-සුඛ-නිච්ච-අත්ත-සඤ්ඤාපහානකිච්චසාධනවසෙන ච පවත්තිතො චතුධා භෙදො හොති. තස්මා චත්තාරො සතිපට්ඨානාති වුච්චන්ති.

820. පදහන්ති එතෙනාති පධානං. සොභනං පධානං **සම්මප්පධානං**. සම්මා වා පදහන්ති එතෙනාති සම්මප්පධානං. සොභනං වා තං කිලෙසවිරූපත්තවිරහතො පධානඤ්ච හිතසුඛනිප්ඵාදකත්තෙන සෙට්ඨභාවාවහනතො පධානභාවකාරණතො වාති සම්මප්පධානං. වීරියස්සෙතං අධිවචනං. තයිදං උප්පන්නානුප්පන්නානං අකුසලානං පහානානුප්පත්තිකිච්චං අනුප්පන්නුප්පන්නානඤ්ච කුසලානං උප්පත්තිට්ඨිතිකිච්චං සාධයතීති චතුබ්බිධං හොති, තස්මා චත්තාරො සම්මප්පධානාති වුච්චන්ති.

821. පුබ්බෙ වුත්තෙන ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධි. තස්සා සම්පයුත්තාය පුබ්බඞ්ගමට්ඨෙන ඵලභූතාය පුබ්බභාගකාරණට්ඨෙන ච ඉද්ධියා පාදොති **ඉද්ධිපාදො**. සො ඡන්දාදිවසෙන චතුබ්බිධො හොති, තස්මා චත්තාරො ඉද්ධිපාදාති වුච්චන්ති. යථාහ – ‘‘චත්තාරො ඉද්ධිපාදා ඡන්දිද්ධිපාදො චිත්තිද්ධිපාදො වීරියිද්ධිපාදො වීමංසිද්ධිපාදො’’ති (විභ. 457). ඉමෙ ලොකුත්තරාව. ලොකියා පන ‘‘ඡන්දඤ්චෙ භික්ඛු අධිපතිං කරිත්වා ලභති සමාධිං, ලභති චිත්තස්ස එකග්ගතං. අයං වුච්චති ඡන්දසමාධී’’තිආදිවචනතො (විභ. 432) ඡන්දාදිඅධිපතිවසෙන පටිලද්ධධම්මාපි හොන්ති.

822. අස්සද්ධියකොසජ්ජපමාදවික්ඛෙපසම්මොහානං අභිභවනතො අභිභවනසඞ්ඛාතෙන අධිපතියට්ඨෙන **ඉන්ද්‍රියං**. අස්සද්ධියාදීහි ච අනභිභවනීයතො අකම්පියට්ඨෙන **බලං**. තදුභයම්පි සද්ධාදිවසෙන පඤ්චවිධං හොති, තස්මා පඤ්චින්ද්‍රියානි පඤ්ච බලානීති වුච්චන්ති.

823. බුජ්ඣනකසත්තස්ස පන අඞ්ගභාවෙන සතිආදයො **සත්ත බොජ්ඣඞ්ගා**. නිය්‍යානිකට්ඨෙන ච සම්මාදිට්ඨිආදයො **අට්ඨ මග්ගඞ්ගා** හොන්ති. තෙන වුත්තං ‘‘සත්ත බොජ්ඣඞ්ගා අරියො අට්ඨඞ්ගිකො මග්ගො’’ති.

824. ඉති ඉමෙ සත්තතිංස බොධිපක්ඛියධම්මා පුබ්බභාගෙ ලොකියවිපස්සනාය වත්තමානාය චුද්දසවිධෙන කායං පරිග්ගණ්හතො ච කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, නවවිධෙන වෙදනං පරිග්ගණ්හතො ච වෙදනානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, සොළසවිධෙන චිත්තං පරිග්ගණ්හතො ච චිත්තානුපස්සනාසතිපට්ඨානං, පඤ්චවිධෙන ධම්මෙ පරිග්ගණ්හතො ච ධම්මානුපස්සනාසතිපට්ඨානං. ඉමස්මිං අත්තභාවෙ අනුප්පන්නපුබ්බං පරස්ස උප්පන්නං අකුසලං දිස්වා ‘‘යථා පටිපන්නස්සෙතං උප්පන්නං, න තථා පටිපජ්ජිස්සාමි එවං මෙ එතං නුප්පජ්ජිස්සතී’’ති, තස්ස අනුප්පාදාය වායමනකාලෙ පඨමං සම්මප්පධානං. අත්තනො සමුදාචාරප්පත්තං අකුසලං දිස්වා තස්ස පහානාය වායමනකාලෙ දුතියං. ඉමස්මිං අත්තභාවෙ අනුප්පන්නපුබ්බං ඣානං වා විපස්සනං වා උප්පාදෙතුං වායමන්තස්ස තතියං. උප්පන්නං යථා න පරිහායති, එවං පුනප්පුනං උප්පාදෙන්තස්ස චතුත්ථං සම්මප්පධානං. ඡන්දං ධුරං කත්වා කුසලුප්පාදනකාලෙ ඡන්දිද්ධිපාදො. මිච්ඡාවාචාය විරමණකාලෙ සම්මාවාචාති එවං නානාචිත්තෙසු ලබ්භන්ති. ඉමෙසං පන චතුන්නං ඤාණානං උප්පත්තිකාලෙ එකචිත්තෙ ලබ්භන්ති. ඵලක්ඛණෙ ඨපෙත්වා චත්තාරො සම්මප්පධානෙ අවසෙසා තෙත්තිංස ලබ්භන්ති.

825. එවං එකචිත්තෙ ලබ්භමානෙසු චෙතෙසු එකාව නිබ්බානාරම්මණා සති කායාදීසු සුභසඤ්ඤාදිප්පහානකිච්චසාධනවසෙන චත්තාරො සතිපට්ඨානාති වුච්චති. එකමෙව ච වීරියං අනුප්පන්නානං අනුප්පාදාදිකිච්චසාධනවසෙන චත්තාරො සම්මප්පධානාති වුච්චති. සෙසෙසු පන හාපනවඩ්ඪනං නත්ථි.

826. අපිච තෙසු –

> නව එකවිධා එකො, ද්වෙධාථ චතු පඤ්චධා;
> අට්ඨධා නවධා චෙව, ඉති ඡද්ධා භවන්ති තෙ.

නව එකවිධාති ඡන්දො, චිත්තං, පීති, පස්සද්ධි, උපෙක්ඛා, සඞ්කප්පො, වාචා, කම්මන්තො, ආජීවොති ඉමෙ නව ඡන්දිද්ධිපාදාදිවසෙන එකවිධාව හොන්ති, න අඤ්ඤං කොට්ඨාසං භජන්ති. **එකො ද්වෙධාති** සද්ධා ඉන්ද්‍රිය, බලවසෙන ද්වෙධා ඨිතා. **අථ චතු පඤ්චධාති** අථඤ්ඤො එකො චතුධා, අඤ්ඤො පඤ්චධා ඨිතොති අත්ථො. තත්ථ සමාධි එකො ඉන්ද්‍රිය, බල, බොජ්ඣඞ්ග, මග්ගඞ්ගවසෙන චතුධා ඨිතො. පඤ්ඤා තෙසඤ්ච චතුන්නං ඉද්ධිපාදකොට්ඨාසස්ස ච වසෙන පඤ්චධා. **අට්ඨධා නවධා චෙවාති** අපරො එකො අට්ඨධා, එකො නවධා ඨිතොති අත්ථො. චතුසතිපට්ඨාන, ඉන්ද්‍රිය, බල, බොජ්ඣඞ්ග, මග්ගඞ්ගවසෙන සති අට්ඨධා ඨිතා. චතුසම්මප්පධාන, ඉද්ධිපාද, ඉන්ද්‍රිය, බල, බොජ්ඣඞ්ග, මග්ගඞ්ගවසෙන වීරියං නවධාති. එවං –

> චුද්දසෙව අසම්භින්නා, හොන්තෙතෙ බොධිපක්ඛියා;
> කොට්ඨාසතො සත්තවිධා, සත්තතිංසප්පභෙදතො.
>
> සකිච්චනිප්ඵාදනතො, සරූපෙන ච වුත්තිතො;
> සබ්බෙව අරියමග්ගස්ස, සම්භවෙ සම්භවන්ති තෙති.

එවං තාවෙත්ථ පරිපුණ්ණබොධිපක්ඛියභාවො ජානිතබ්බො.

වුට්ඨානබලසමායොගකථා

827. **වුට්ඨානබලසමායොගොති** වුට්ඨානඤ්චෙව බලසමායොගො ච. ලොකියවිපස්සනා හි නිමිත්තාරම්මණත්තා චෙව පවත්තිකාරණස්ස ච සමුදයස්ස අසමුච්ඡින්දනතො නෙව නිමිත්තා න පවත්තා වුට්ඨාති. ගොත්‍රභුඤාණං සමුදයස්ස අසමුච්ඡින්දනතො පවත්තා න වුට්ඨාති. නිබ්බානාරම්මණතො පන නිමිත්තා වුට්ඨාතීති එකතො වුට්ඨානං හොති. තෙනාහ ‘‘බහිද්ධාවුට්ඨානවිවට්ටනෙ පඤ්ඤා ගොත්‍රභුඤාණ’’න්ති (පටි. ම. මාතිකා 1.10). තථා ‘‘උප්පාදා විවට්ටිත්වා අනුප්පාදං පක්ඛන්දතීති ගොත්‍රභු, පවත්තා විවට්ටිත්වා’’ති (පටි. ම. 1.59) සබ්බං වෙදිතබ්බං. ඉමානි පන චත්තාරිපි ඤාණානි අනිමිත්තාරම්මණත්තා නිමිත්තතො වුට්ඨහන්ති, සමුදයස්ස සමුච්ඡින්දනතො පවත්තා වුට්ඨහන්තීති දුභතො වුට්ඨානානි හොන්ති.

තෙන වුත්තං –

‘‘කථං දුභතො වුට්ඨානවිවට්ටනෙ පඤ්ඤා මග්ගෙ ඤාණං?

> ‘‘සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ දස්සනට්ඨෙන සම්මාදිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨියා වුට්ඨාති, තදනුවත්තකකිලෙසෙහි ච ඛන්ධෙහි ච වුට්ඨාති, බහිද්ධා ච සබ්බනිමිත්තෙහි වුට්ඨාති. තෙන වුච්චති දුභතො වුට්ඨානවිවට්ටනෙ පඤ්ඤා මග්ගෙ ඤාණං. අභිනිරොපනට්ඨෙන සම්මාසඞ්කප්පො මිච්ඡාසඞ්කප්පා…පෙ…. පරිග්ගහට්ඨෙන සම්මාවාචා මිච්ඡාවාචාය. සමුට්ඨානට්ඨෙන සම්මාකම්මන්තො. වොදානට්ඨෙන සම්මාආජීවො. පග්ගහට්ඨෙන සම්මාවායාමො . උපට්ඨානට්ඨෙන සම්මාසති. අවික්ඛෙපට්ඨෙන සම්මාසමාධි මිච්ඡාසමාධිතො වුට්ඨාති, තදනුවත්තකකිලෙසෙහි ච ඛන්ධෙහි ච වුට්ඨාති, බහිද්ධා ච සබ්බනිමිත්තෙහි වුට්ඨාති. තෙන වුච්චති ‘දුභතො වුට්ඨානවිවට්ටනෙ පඤ්ඤා මග්ගෙ ඤාණ’න්ති.
>
> ‘‘සකදාගාමිමග්ගක්ඛණෙ දස්සනට්ඨෙන සම්මාදිට්ඨි…පෙ…. අවික්ඛෙපට්ඨෙන සම්මාසමාධි ඔළාරිකා කාමරාගසංයොජනා පටිඝසංයොජනා ඔළාරිකා කාමරාගානුසයා පටිඝානුසයා වුට්ඨාති…පෙ…..

‘‘අනාගාමිමග්ගක්ඛණෙ දස්සනට්ඨෙන සම්මාදිට්ඨි…පෙ…. අවික්ඛෙපට්ඨෙන සම්මාසමාධි අනුසහගතා කාමරාගසංයොජනා පටිඝසංයොජනා අනුසහගතා කාමරාගානුසයා පටිඝානුසයා වුට්ඨාති…පෙ…..

‘‘අරහත්තමග්ගක්ඛණෙ දස්සනට්ඨෙන සම්මාදිට්ඨි…පෙ…. අවික්ඛෙපට්ඨෙන සම්මාසමාධි රූපරාගා අරූපරාගා මානා උද්ධච්චා අවිජ්ජාය මානානුසයා භවරාගානුසයා අවිජ්ජානුසයා වුට්ඨාති, තදනුවත්තකකිලෙසෙහි ච ඛන්ධෙහි ච වුට්ඨාති, බහිද්ධා ච සබ්බනිමිත්තෙහි වුට්ඨාති. තෙන වුච්චති ‘දුභතො වුට්ඨානවිවට්ටනෙ පඤ්ඤා මග්ගෙ ඤාණ’’’න්ති (පටි. ම. 1.61).

828. ලොකියානඤ්ච අට්ඨන්නං සමාපත්තීනං භාවනාකාලෙ සමථබලං අධිකං හොති. අනිච්චානුපස්සනාදීනං භාවනාකාලෙ විපස්සනාබලං. අරියමග්ගක්ඛණෙ පන යුගනද්ධා තෙ ධම්මා පවත්තන්ති අඤ්ඤමඤ්ඤං අනතිවත්තනට්ඨෙන. තස්මා ඉමෙසු චතූසුපි ඤාණෙසු උභයබලසමායොගො හොති. යථාහ –

‘‘උද්ධච්චසහගතකිලෙසෙහි ච ඛන්ධෙහි ච වුට්ඨහතො චිත්තස්ස එකග්ගතා අවික්ඛෙපො සමාධි නිරොධගොචරො, අවිජ්ජාසහගතකිලෙසෙහි ච ඛන්ධෙහි ච වුට්ඨහතො අනුපස්සනට්ඨෙන විපස්සනා නිරොධගොචරා. ඉති වුට්ඨානට්ඨෙන සමථවිපස්සනා එකරසා හොන්ති, යුගනද්ධා හොන්ති, අඤ්ඤමඤ්ඤං නාතිවත්තන්තීති. තෙන වුච්චති වුට්ඨානට්ඨෙන සමථවිපස්සනං යුගනද්ධං භාවෙතී’’ති (පටි. ම. 2.5).

එවමෙත්ථ වුට්ඨානබලසමායොගො වෙදිතබ්බො.

පහාතබ්බධම්මපහානකථා

829. **යෙ යෙන පහාතබ්බා ධම්මා, තෙසං පහානඤ්චා**ති ඉමෙසු පන චතූසු ඤාණෙසු යෙ ධම්මා යෙන ඤාණෙන පහාතබ්බා, තෙසං පහානඤ්ච ජානිතබ්බං. එතානි හි යථායොගං සංයොජනකිලෙසමිච්ඡත්තලොකධම්මමච්ඡරියවිපල්ලාසගන්ථඅගතිආසවඔඝයොගනීවරණපරාමාසඋපාදානඅනුසයමලඅකුසලකම්මපථචිත්තුප්පාදසඞ්ඛාතානං ධම්මානං පහානකරානි.

තත්ථ **සංයොජනානී**ති ඛන්ධෙහි ඛන්ධානං ඵලෙන කම්මස්ස දුක්ඛෙන වා සත්තානං සංයොජකත්තා රූපරාගාදයො දස ධම්මා වුච්චන්ති. යාවඤ්හි තෙ, තාව එතෙසං අනුපරමොති. තත්‍රාපි රූපරාගො අරූපරාගො මානො උද්ධච්චං අවිජ්ජාති ඉමෙ පඤ්ච උද්ධංනිබ්බත්තනකඛන්ධාදිසංයොජකත්තා **උද්ධංභාගියසංයොජනානි** නාම. සක්කායදිට්ඨි විචිකිච්ඡා සීලබ්බතපරාමාසො කාමරාගො පටිඝොති ඉමෙ පඤ්ච අධොනිබ්බත්තනකඛන්ධාදිසංයොජකත්තා **අධොභාගියසංයොජනානි** නාම.

කිලෙසාති සයං සංකිලිට්ඨත්තා සම්පයුත්තධම්මානඤ්ච සංකිලෙසිකත්තා ලොභො දොසො මොහො මානො දිට්ඨි විචිකිච්ඡා ථිනං උද්ධච්චං අහිරිකං අනොත්තප්පන්ති ඉමෙ දස ධම්මා.

මිච්ඡත්තාති මිච්ඡාපවත්තනතො මිච්ඡාදිට්ඨි මිච්ඡාසඞ්කප්පො මිච්ඡාවාචා මිච්ඡාකම්මන්තො මිච්ඡාආජීවො මිච්ඡාවායාමො මිච්ඡාසති මිච්ඡාසමාධීති ඉමෙ අට්ඨ ධම්මා. මිච්ඡාවිමුත්තිමිච්ඡාඤාණෙහි වා සද්ධිං දස.

ලොකධම්මාති ලොකප්පවත්තියා සති අනුපරමධම්මකත්තා ලාභො අලාභො යසො අයසො සුඛං දුක්ඛං නින්දා පසංසාති ඉමෙ අට්ඨ. ඉධ පන කාරණොපචාරෙන ලාභාදිවත්ථුකස්ස අනුනයස්ස අලාභාදිවත්ථුකස්ස පටිඝස්ස චෙතං ලොකධම්මග්ගහණෙන ගහණං කතන්ති වෙදිතබ්බං.

මච්ඡරියානීති ආවාසමච්ඡරියං කුලමච්ඡරියං ලාභමච්ඡරියං ධම්මමච්ඡරියං වණ්ණමච්ඡරියන්ති ඉමාසු ආවාසාදීසු අඤ්ඤෙසං සාධාරණභාවං අසහනාකාරෙන පවත්තානි පඤ්ච මච්ඡරියානි.

විපල්ලාසාති අනිච්චදුක්ඛඅනත්තඅසුභෙසුයෙව වත්ථූසු ‘‘නිච්චං සුඛං අත්තා සුභ’’න්ති එවං පවත්තො සඤ්ඤාවිපල්ලාසො චිත්තවිපල්ලාසො දිට්ඨිවිපල්ලාසොති ඉමෙ තයො.

ගන්ථාති නාමකායස්ස චෙව රූපකායස්ස ච ගන්ථනතො අභිජ්ඣාදයො චත්තාරො. තථා හි තෙ අභිජ්ඣා කායගන්ථො, බ්‍යාපාදො කායගන්ථො, සීලබ්බතපරාමාසො කායගන්ථො, ඉදංසච්චාභිනිවෙසො කායගන්ථො ඉච්චෙව වුත්තා.

අගතීති ඡන්දදොසමොහභයෙහි අකත්තබ්බකරණස්ස, කත්තබ්බාකරණස්ස ච අධිවචනං. තඤ්හි අරියෙහි අගන්තබ්බත්තා අගතීති වුච්චති.

ආසවාති ආරම්මණවසෙන ආගොත්‍රභුතො, ආභවග්ගතො ච සවනා, අසංවුතෙහි වා ද්වාරෙහි ඝටඡිද්දෙහි උදකං විය සවනතො නිච්චපග්ඝරණට්ඨෙන සංසාරදුක්ඛස්ස වා සවනතො කාමරාගභවරාගමිච්ඡාදිට්ඨිඅවිජ්ජානමෙතං අධිවචනං.

භවසාගරෙ ආකඩ්ඪනට්ඨෙන දුරුත්තරණට්ඨෙන ච **ඔඝා**තිපි, ආරම්මණවියොගස්ස චෙව දුක්ඛවියොගස්ස ච අප්පදානතො **යොගා**තිපි තෙසඤ්ඤෙව අධිවචනං.

නීවරණානීති චිත්තස්ස ආවරණනීවරණපටිච්ඡාදනට්ඨෙන කාමච්ඡන්දාදයො පඤ්ච.

පරාමාසොති තස්ස තස්ස ධම්මස්ස සභාවං අතික්කම්ම පරතො අභූතං සභාවං ආමසනාකාරෙන පවත්තනතො මිච්ඡාදිට්ඨියා එතං අධිවචනං.

උපාදානානීති සබ්බාකාරෙන පටිච්චසමුප්පාදනිද්දෙසෙ වුත්තානි කාමුපාදානාදීනි චත්තාරි.

අනුසයාති ථාමගතට්ඨෙන කාමරාගානුසයො, පටිඝ, මාන, දිට්ඨි, විචිකිච්ඡා, භවරාග, අවිජ්ජානුසයොති එවං වුත්තා කාමරාගාදයො සත්ත . තෙ හි ථාමගතත්තා පුනප්පුනං කාමරාගාදීනං උප්පත්තිහෙතුභාවෙන අනුසෙන්තියෙවාති අනුසයා.

මලාති තෙලඤ්ජනකලලං විය සයඤ්ච අසුද්ධත්තා, අඤ්ඤෙසඤ්ච අසුද්ධභාවකරණතො ලොභදොසමොහා තයො.

අකුසලකම්මපථාති අකුසලකම්මභාවෙන චෙව දුග්ගතීනඤ්ච පථභාවෙන පාණාතිපාතො අදින්නාදානං කාමෙසුමිච්ඡාචාරො මුසාවාදො පිසුණවාචා ඵරුසවාචා සම්ඵප්පලාපො අභිජ්ඣා බ්‍යාපාදො මිච්ඡාදිට්ඨීති ඉමෙ දස.

අකුසලචිත්තුප්පාදාති ලොභමූලා අට්ඨ දොසමූලා ද්වෙ මොහමූලා ද්වෙති ඉමෙ ද්වාදස.

830. ඉති එතෙසං සංයොජනාදීනං ධම්මානං එතානි යථායොගං පහානකරානි. කථං? සංයොජනෙසු තාව සක්කායදිට්ඨි විචිකිච්ඡා සීලබ්බතපරාමාසො අපායගමනීයා ච කාමරාගපටිඝාති එතෙ පඤ්ච ධම්මා පඨමඤාණවජ්ඣා, සෙසා කාමරාගපටිඝා ඔළාරිකා දුතියඤාණවජ්ඣා, සුඛුමා තතියඤාණවජ්ඣා,

රූපරාගාදයො පඤ්චපි චතුත්ථඤාණවජ්ඣා එව. පරතොපි ච යත්ථ යත්ථ එවසද්දෙන නියමං න කරිස්සාම. තත්ථ තත්ථ යං යං ‘‘උපරිඤාණවජ්ඣො’’ති වක්ඛාම, සො සො පුරිමඤාණෙහි හතාපායගමනීයාදිභාවොව හුත්වා උපරිඤාණවජ්ඣො හොතීති වෙදිතබ්බො.

කිලෙසෙසු දිට්ඨිවිචිකිච්ඡා පඨමඤාණවජ්ඣා, දොසො තතියඤාණවජ්ඣො, ලොභමොහමානථිනඋද්ධච්චඅහිරිකඅනොත්තප්පානි චතුත්ථඤාණවජ්ඣානි.

මිච්ඡත්තෙසු මිච්ඡාදිට්ඨි මුසාවාදො මිච්ඡාකම්මන්තො මිච්ඡාආජීවොති ඉමෙ පඨමඤාණවජ්ඣා, මිච්ඡාසඞ්කප්පො පිසුණවාචා ඵරුසවාචාති ඉමෙ තතියඤාණවජ්ඣා, චෙතනායෙව චෙත්ථ වාචාති වෙදිතබ්බා. සම්ඵප්පලාපමිච්ඡාවායාමසතිසමාධිවිමුත්තිඤාණානි චතුත්ථඤාණවජ්ඣානි.

ලොකධම්මෙසු පටිඝො තතියඤාණවජ්ඣො, අනුනයො චතුත්ථඤාණවජ්ඣො, යසෙ ච පසංසාය ච අනුනයො චතුත්ථඤාණවජ්ඣොති එකෙ. මච්ඡරියානි පඨමඤාණවජ්ඣානෙව.

විපල්ලාසෙසු අනිච්චෙ නිච්චං, අනත්තනි අත්තාති ච සඤ්ඤාචිත්තදිට්ඨිවිපල්ලාසා, දුක්ඛෙ සුඛං, අසුභෙ සුභන්ති දිට්ඨිවිපල්ලාසො චාති ඉමෙ පඨමඤාණවජ්ඣා, අසුභෙ සුභන්ති සඤ්ඤාචිත්තවිපල්ලාසා තතියඤාණවජ්ඣා, දුක්ඛෙ සුඛන්ති සඤ්ඤාචිත්තවිපල්ලාසා චතුත්ථඤාණවජ්ඣා.

ගන්ථෙසු සීලබ්බතපරාමසඉදංසච්චාභිනිවෙසකායගන්ථා පඨමඤාණවජ්ඣා, බ්‍යාපාදකායගන්ථො තතියඤාණවජ්ඣො, ඉතරො චතුත්ථඤාණවජ්ඣො.

අගති පඨමඤාණවජ්ඣාව.

ආසවෙසු දිට්ඨාසවො පඨමඤාණවජ්ඣො, කාමාසවො තතියඤාණවජ්ඣො, ඉතරෙ ද්වෙ චතුත්ථඤාණවජ්ඣා. ඔඝයොගෙසුපි එසෙව නයො.

නීවරණෙසු විචිකිච්ඡානීවරණං පඨමඤාණවජ්ඣං, කාමච්ඡන්දො බ්‍යාපාදො කුක්කුච්චන්ති තීණි තතියඤාණවජ්ඣානි, ථිනමිද්ධඋද්ධච්චානි චතුත්ථඤාණවජ්ඣානි.

පරාමාසො පඨමඤාණවජ්ඣොව.

උපාදානෙසු සබ්බෙසම්පි ලොකියධම්මානං වත්ථුකාමවසෙන කාමාති ආගතත්තා රූපාරූපරාගොපි කාමුපාදානෙ පතති, තස්මා තං චතුත්ථඤාණවජ්ඣං, සෙසානි පඨමඤාණවජ්ඣානි.

අනුසයෙසු දිට්ඨිවිචිකිච්ඡානුසයා පඨමඤාණවජ්ඣාව, කාමරාගපටිඝානුසයා තතියඤාණවජ්ඣා, මානභවරාගාවිජ්ජානුසයා චතුත්ථඤාණවජ්ඣා.

මලෙසු දොසමලං තතියඤාණවජ්ඣං, ඉතරානි චතුත්ථඤාණවජ්ඣානි.

අකුසලකම්මපථෙසු පාණාතිපාතො අදින්නාදානං මිච්ඡාචාරො මුසාවාදො මිච්ඡාදිට්ඨීති ඉමෙ පඨමඤාණවජ්ඣා , පිසුණවාචා ඵරුසවාචා බ්‍යාපාදොති තයො තතියඤාණවජ්ඣා, සම්ඵප්පලාපාභිජ්ඣා චතුත්ථඤාණවජ්ඣා.

අකුසලචිත්තුප්පාදෙසු චත්තාරො දිට්ඨිගතසම්පයුත්තා විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තො චාති පඤ්ච පඨමඤාණවජ්ඣාව, ද්වෙ පටිඝසම්පයුත්තා තතියඤාණවජ්ඣා, සෙසා චතුත්ථඤාණවජ්ඣාති.

යඤ්ච යෙන වජ්ඣං, තං තෙන පහාතබ්බං නාම. තෙන වුත්තං ‘‘ඉති එතෙසං සංයොජනාදීනං ධම්මානං එතානි යථායොගං පහානකරානී’’ති.

831. කිං පනෙතානි එතෙ ධම්මෙ අතීතානාගතෙ පජහන්ති උදාහු පච්චුප්පන්නෙති. කිං පනෙත්ථ යදි තාව අතීතානාගතෙ, අඵලො වායාමො ආපජ්ජති. කස්මා? පහාතබ්බානං නත්ථිතාය. අථ පච්චුප්පන්නෙ, තථාපි අඵලො, වායාමෙන සද්ධිං පහාතබ්බානං අත්ථිතාය, සංකිලෙසිකා ච මග්ගභාවනා ආපජ්ජති, විප්පයුත්තතා වා කිලෙසානං, න ච පච්චුප්පන්නකිලෙසො චිත්තවිප්පයුත්තො නාම අත්ථීති. නායං ආවෙණිකා චොදනා. පාළියංයෙව හි ‘‘ස්වායං කිලෙසෙ පජහති, අතීතෙ කිලෙසෙ පජහති, අනාගතෙ කිලෙසෙ පජහති, පච්චුප්පන්නෙ කිලෙසෙ පජහතී’’ති වත්වා, පුන ‘‘හඤ්චි අතීතෙ කිලෙසෙ පජහති, තෙනහි ඛීණං ඛෙපෙති, නිරුද්ධං නිරොධෙති, විගතං විගමෙති, අත්ථඞ්ගතං අත්ථඞ්ගමෙති. අතීතං යං නත්ථි, තං පජහතී’’ති (පටි. ම. 3.21) ච වත්වා, ‘‘න අතීතෙ කිලෙසෙ පජහතී’’ති පටික්ඛිත්තං.

තථා ‘‘හඤ්චි අනාගතෙ කිලෙසෙ පජහති, තෙනහි අජාතං පජහති, අනිබ්බත්තං පජහති, අනුප්පන්නං පජහති, අපාතුභූතං පජහති. අනාගතං යං නත්ථි, තං පජහතී’’ති ච වත්වා, ‘‘න අනාගතෙ කිලෙසෙ පජහතී’’ති පටික්ඛිත්තං.

තථා ‘‘හඤ්චි පච්චුප්පන්නෙ කිලෙසෙ පජහති, තෙනහි රත්තො රාගං පජහති. දුට්ඨො දොසං, මූළ්හො මොහං, විනිබද්ධො මානං, පරාමට්ඨො දිට්ඨිං, වික්ඛෙපගතො උද්ධච්චං, අනිට්ඨඞ්ගතො විචිකිච්ඡං, ථාමගතො අනුසයං පජහති. කණ්හසුක්කා ධම්මා යුගනද්ධාව වත්තන්ති. සංකිලෙසිකා මග්ගභාවනා හොතී’’ති ච වත්වා, ‘‘න අතීතෙ කිලෙසෙ පජහති, න අනාගතෙ, න පච්චුප්පන්නෙ කිලෙසෙ පජහතී’’ති සබ්බං පටික්ඛිපිත්වා, ‘‘තෙනහි නත්ථි මග්ගභාවනා, නත්ථි ඵලසච්ඡිකිරියා , නත්ථි කිලෙසප්පහානං, නත්ථි ධම්මාභිසමයො’’ති පඤ්හාපරියොසානෙ ‘‘න හි නත්ථි මග්ගභාවනා…පෙ…. නත්ථි ධම්මාභිසමයො’’ති පටිජානිත්වා ‘‘යථා කථං විය’’ාති වුත්තෙ ඉදං වුත්තං –

> ‘‘සෙය්‍යථාපි තරුණො රුක්ඛො අජාතඵලො, තමෙනං පුරිසො මූලෙ ඡින්දෙය්‍ය, යෙ තස්ස රුක්ඛස්ස අජාතඵලා, තෙ අජාතායෙව න ජායන්ති, අනිබ්බත්තායෙව න නිබ්බත්තන්ති, අනුප්පන්නායෙව න උප්පජ්ජන්ති, අපාතුභූතායෙව න පාතුභවන්ති, එවමෙව උප්පාදො හෙතු උප්පාදො පච්චයො කිලෙසානං නිබ්බත්තියාති උප්පාදෙ ආදීනවං දිස්වා අනුප්පාදෙ චිත්තං පක්ඛන්දති, අනුප්පාදෙ චිත්තස්ස පක්ඛන්දත්තා යෙ ආයූහනපච්චයා කිලෙසා නිබ්බත්තෙය්‍යුං, තෙ අජාතායෙව න ජායන්ති…පෙ…. අපාතුභූතායෙව න පාතුභවන්ති, එවං හෙතුනිරොධා දුක්ඛනිරොධො. පවත්තං හෙතු…පෙ…. නිමිත්තං හෙතු…පෙ…. ආයූහනා හෙතු…පෙ…. අනායූහනෙ චිත්තස්ස පක්ඛන්දත්තා යෙ ආයූහනපච්චයා කිලෙසා නිබ්බත්තෙය්‍යුං, තෙ අජාතායෙව…පෙ…. අපාතුභූතායෙව න පාතුභවන්ති, එවං හෙතුනිරොධා දුක්ඛනිරොධො. එවං අත්ථි මග්ගභාවනා, අත්ථි ඵලසච්ඡිකිරියා, අත්ථි කිලෙසප්පහානං, අත්ථි ධම්මාභිසමයො’’ති (පටි. ම. 3.21).

832. එතෙන කිං දීපිතං හොති? භූමිලද්ධානං කිලෙසානං පහානං දීපිතං හොති. භූමිලද්ධා පන කිං අතීතානාගතා උදාහු පච්චුප්පන්නාති. භූමිලද්ධුප්පන්නා එව නාම තෙ.

833. උප්පන්නං හි වත්තමානභූතාපගතොකාසකතභූමිලද්ධවසෙන අනෙකප්පභෙදං. තත්ථ සබ්බම්පි උප්පාදජරාභඞ්ගසමඞ්ගිසඞ්ඛාතං **වත්තමානුප්පන්නං** නාම. ආරම්මණරසං අනුභවිත්වා නිරුද්ධං අනුභූතාපගතසඞ්ඛාතං කුසලාකුසලං උප්පාදාදිත්තයං අනුප්පත්වා නිරුද්ධං භූතාපගතසඞ්ඛාතං සෙසසඞ්ඛතඤ්ච **භූතාපගතුප්පන්නං** නාම. ‘‘යානිස්ස තානි පුබ්බෙකතානි කම්මානී’’ති (ම. නි. 3.248) එවමාදිනා නයෙන වුත්තං කම්මං අතීතම්පි සමානං අඤ්ඤං විපාකං පටිබාහිත්වා අත්තනො විපාකස්සොකාසං කත්වා ඨිතත්තා තථා කතොකාසඤ්ච විපාකං අනුප්පන්නම්පි සමානං එවං කතෙ ඔකාසෙ එකන්තෙන උප්පජ්ජනතො **ඔකාසකතුප්පන්නං** නාම. තාසු තාසු භූමීසු අසමූහතං අකුසලං **භූමිලද්ධුප්පන්නං** නාම.

834. එත්ථ ච භූමියා භූමිලද්ධස්ස ච නානත්තං වෙදිතබ්බං. **භූමීති** හි විපස්සනාය ආරම්මණභූතා තෙභූමකා පඤ්චක්ඛන්ධා. **භූමිලද්ධං** නාම තෙසු ඛන්ධෙසු උප්පත්තිරහං කිලෙසජාතං. තෙනහි සා භූමි ලද්ධා නාම හොතීති තස්මා භූමිලද්ධන්ති වුච්චති, සා ච ඛො න ආරම්මණවසෙන. ආරම්මණවසෙන හි සබ්බෙපි අතීතානාගතෙ පරිඤ්ඤාතෙපි ච ඛීණාසවානං ඛන්ධෙ ආරබ්භ කිලෙසා උප්පජ්ජන්ති මහාකච්චානඋප්පලවණ්ණාදීනං ඛන්ධෙ ආරබ්භ සොරෙය්‍යසෙට්ඨි නන්දමාණවකාදීනං විය. යදි ච තං භූමිලද්ධං නාම සියා, තස්ස අප්පහෙය්‍යතො න කොචි භවමූලං පජහෙය්‍ය. වත්ථුවසෙන පන භූමිලද්ධං වෙදිතබ්බං. යත්ථ යත්ථ හි විපස්සනාය අපරිඤ්ඤාතා ඛන්ධා උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ තත්ථ උප්පාදතො පභූති තෙසු වට්ටමූලං කිලෙසජාතං අනුසෙති. තං අප්පහීනට්ඨෙන භූමිලද්ධන්ති වෙදිතබ්බං.

835. තත්ථ ච යස්ස යෙසු ඛන්ධෙසු අප්පහීනට්ඨෙන අනුසයිතා කිලෙසා, තස්ස තෙ එව ඛන්ධා තෙසං කිලෙසානං වත්ථු, න අඤ්ඤෙසං සන්තකා ඛන්ධා. අතීතක්ඛන්ධෙසු ච අප්පහීනානුසයිතානං කිලෙසානං අතීතක්ඛන්ධාව වත්ථු, න ඉතරෙ. එස නයො අනාගතාදීසු. තථා කාමාවචරක්ඛන්ධෙසු අප්පහීනානුසයිතානං කිලෙසානං කාමාවචරක්ඛන්ධාව වත්ථු, න ඉතරෙ. එස නයො රූපාරූපාවචරෙසු. සොතාපන්නාදීසු පන යස්ස යස්ස අරියපුග්ගලස්ස ඛන්ධෙසු තං තං වට්ටමූලං කිලෙසජාතං තෙන තෙන මග්ගෙන පහීනං, තස්ස තස්ස තෙ තෙ ඛන්ධා පහීනානං තෙසං තෙසං වට්ටමූලකිලෙසානං අවත්ථුතො භූමීති සඞ්ඛං න ලභන්ති. පුථුජ්ජනස්ස සබ්බසොව වට්ටමූලකිලෙසානං අප්පහීනත්තා යංකිඤ්චි කරියමානං කම්මං කුසලං අකුසලං වා හොති. ඉච්චස්ස කම්මකිලෙසපච්චයා වට්ටං වට්ටති. තස්සෙතං වට්ටමූලං රූපක්ඛන්ධෙයෙව, න වෙදනාක්ඛන්ධාදීසු. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙයෙව වා, න රූපක්ඛන්ධාදීසූති න වත්තබ්බං. කස්මා? අවිසෙසෙන පඤ්චසුපි ඛන්ධෙසු අනුසයිතත්තා.

836. කථං? පථවීරසාදි විය රුක්ඛෙ. යථා හි මහාරුක්ඛෙ පථවීතලං අධිට්ඨාය පථවීරසඤ්ච ආපොරසඤ්ච නිස්සාය තප්පච්චයා මූලඛන්ධසාඛපසාඛපල්ලවපලාසපුප්ඵඵලෙහි වඩ්ඪිත්වා නභං පූරෙත්වා යාව කප්පාවසානා බීජපරම්පරාය රුක්ඛපවෙණිං සන්තානයමානෙ ඨිතෙ තං පථවීරසාදි මූලෙයෙව, න ඛන්ධාදීසු…පෙ.… ඵලෙයෙව වා, න මූලාදීසූති න වත්තබ්බං. කස්මා? අවිසෙසෙන සබ්බෙසු මූලාදීසු අනුගතත්තාති.

යථා පන තස්සෙව රුක්ඛස්ස පුප්ඵඵලාදීසු නිබ්බින්නො කොචි පුරිසො චතූසු දිසාසු මණ්ඩූකකණ්ටකං නාම විසකණ්ටකං ආකොටෙය්‍ය, අථ සො රුක්ඛො තෙන විසසම්ඵස්සෙන ඵුට්ඨො පථවීරසආපොරසානං පරියාදිණ්ණත්තා අප්පසවනධම්මතං ආගම්ම පුන සන්තානං නිබ්බත්තෙතුං න සක්කුණෙය්‍ය, එවමෙව ඛන්ධපවත්තියං නිබ්බින්නො කුලපුත්තො තස්ස පුරිසස්ස චතූසු දිසාසු රුක්ඛෙ විසයොජනං විය අත්තනො සන්තානෙ චතුමග්ගභාවනං ආරභති. අථස්ස සො ඛන්ධසන්තානො තෙන චතුමග්ගවිසසම්ඵස්සෙන සබ්බසො වට්ටමූලකකිලෙසානං පරියාදිණ්ණත්තා කිරියභාවමත්තඋපගතකායකම්මාදිසබ්බකම්මප්පභෙදො හුත්වා ආයතිං පුනබ්භවානභිනිබ්බත්තනධම්මතං ආගම්ම භවන්තරසන්තානං නිබ්බත්තෙතුං න සක්කොති. කෙවලං චරිමවිඤ්ඤාණනිරොධෙන නිරින්ධනො විය ජාතවෙදො අනුපාදානො පරිනිබ්බායති, එවං භූමියා භූමිලද්ධස්ස ච නානත්තං වෙදිතබ්බං.

837. අපිච අපරම්පි සමුදාචාරආරම්මණාධිග්ගහිතඅවික්ඛම්භිතඅසමූහතවසෙන චතුබ්බිධං උප්පන්නං. තත්ථ වත්තමානුප්පන්නමෙව **සමුදාචාරුප්පන්නං**. චක්ඛාදීනං පන ආපාථගතෙ ආරම්මණෙ පුබ්බභාගෙ අනුප්පජ්ජමානම්පි කිලෙසජාතං ආරම්මණස්ස අධිග්ගහිතත්තා එව අපරභාගෙ එකන්තෙන උප්පත්තිතො **ආරම්මණාධිග්ගහිතුප්පන්නන්ති** වුච්චති, කල්‍යාණිගාමෙ පිණ්ඩාය චරතො මහාතිස්සත්ථෙරස්ස විසභාගරූපදස්සනෙන උප්පන්නකිලෙසජාතං විය. සමථවිපස්සනානං අඤ්ඤතරවසෙන අවික්ඛම්භිතං කිලෙසජාතං චිත්තසන්තතිමනාරුළ්හම්පි උප්පත්තිනිවාරකස්ස හෙතුනො අභාවා **අවික්ඛම්භිතුප්පන්නං** නාම. සමථවිපස්සනාවසෙන පන වික්ඛම්භිතම්පි අරියමග්ගෙන අසමූහතත්තා උප්පත්තිධම්මතං අනතීතතාය **අසමූහතුප්පන්නන්ති** වුච්චති, ආකාසෙන ගච්ඡන්තස්ස අට්ඨසමාපත්තිලාභිනො ථෙරස්ස කුසුමිතරුක්ඛෙ උපවනෙ පුප්ඵානි උච්චිනන්තස්ස මධුරෙන සරෙන ගායතො මාතුගාමස්ස ගීතසවනෙන උප්පන්නකිලෙසජාතං විය. තිවිධම්පි චෙතං ආරම්මණාධිග්ගහිතාවික්ඛම්භිතඅසමූහතුප්පන්නං භූමිලද්ධෙනෙව සඞ්ගහං ගච්ඡතීති වෙදිතබ්බං.

838. ඉච්චෙතස්මිං වුත්තප්පභෙදෙ උප්පන්නෙ යදෙතං වත්තමානභූතාපගතොකාසකතසමුදාචාරසඞ්ඛාතං චතුබ්බිධං උප්පන්නං, තං අමග්ගවජ්ඣත්තා කෙනචිපි ඤාණෙන පහාතබ්බං න හොති. යං පනෙතං භූමිලද්ධාරම්මණාධිග්ගහිතඅවික්ඛම්භිතඅසමූහතසඞ්ඛාතං උප්පන්නං, තස්ස තං උප්පන්නභාවං විනාසයමානං යස්මා තං තං ලොකියලොකුත්තරඤාණං උප්පජ්ජති, තස්මා තං සබ්බම්පි පහාතබ්බං හොතීති. එවමෙත්ථ යෙ යෙන පහාතබ්බා ධම්මා, තෙසං පහානඤ්ච ජානිතබ්බං.

පරිඤ්ඤාදිකිච්චකථා

839. කිච්චානි පරිඤ්ඤාදීනි, යානි වුත්තානි අභිසමයකාලෙ;
තානි ච යථාසභාවෙන, ජානිතබ්බානි සබ්බානීති.

සච්චාභිසමයකාලං හි එතෙසු චතූසු ඤාණෙසු එකෙකස්ස එකක්ඛණෙ පරිඤ්ඤා පහානං සච්ඡිකිරියා භාවනාති එතානි පරිඤ්ඤාදීනි චත්තාරි කිච්චානි වුත්තානි, තානි යථාසභාවෙන ජානිතබ්බානි. වුත්තං හෙතං පොරාණෙහි –

‘‘යථා පදීපො අපුබ්බං අචරිමං එකක්ඛණෙ චත්තාරි කිච්චානි කරොති, වට්ටිං ඣාපෙති, අන්ධකාරං විධමති, ආලොකං පරිවිදංසෙති, සිනෙහං පරියාදියති, එවමෙව මග්ගඤාණං අපුබ්බං අචරිමං එකක්ඛණෙ චත්තාරි සච්චානි අභිසමෙති, දුක්ඛං පරිඤ්ඤාභිසමයෙන අභිසමෙති, සමුදයං පහානාභිසමයෙන අභිසමෙති, මග්ගං භාවනාභිසමයෙන අභිසමෙති, නිරොධං සච්ඡිකිරියාභිසමයෙන අභිසමෙති. කිං වුත්තං හොති? නිරොධං ආරම්මණං කරිත්වා චත්තාරිපි සච්චානි පාපුණාති පස්සති පටිවිජ්ඣතී’’ති.

වුත්තම්පි චෙතං ‘‘යො, භික්ඛවෙ, දුක්ඛං පස්සති, දුක්ඛසමුදයම්පි සො පස්සති, දුක්ඛනිරොධම්පි පස්සති, දුක්ඛනිරොධගාමිනිං පටිපදම්පි පස්සතී’’ති (සං. නි. 5.1100) සබ්බං වෙදිතබ්බං.

අපරම්පි වුත්තං ‘‘මග්ගසමඞ්ගිස්ස ඤාණං, දුක්ඛෙපෙතං ඤාණං, දුක්ඛසමුදයෙපෙතං ඤාණං, දුක්ඛනිරොධෙපෙතං ඤාණං, දුක්ඛනිරොධගාමිනියා පටිපදායපෙතං ඤාණ’’න්ති (විභ. 794; පටි. ම. 1.109).

තත්ථ යථා පදීපො වට්ටිං ඣාපෙති, එවං මග්ගඤාණං දුක්ඛං පරිජානාති. යථා අන්ධකාරං විධමති, එවං සමුදයං පජහති. යථා ආලොකං පරිවිදංසෙති, එවං සහජාතාදිපච්චයතාය සම්මාසඞ්කප්පාදිධම්මසඞ්ඛාතං මග්ගං භාවෙති. යථා සිනෙහං පරියාදියති, එවං කිලෙසපරියාදානං නිරොධං සච්ඡිකරොතීති එවං උපමාසංසන්දනං වෙදිතබ්බං.

840. අපරො නයො – යථා සූරියො උදයන්තො අපුබ්බං අචරිමං සහ පාතුභාවා චත්තාරි කිච්චානි කරොති, රූපගතානි ඔභාසෙති, අන්ධකාරං විධමති, ආලොකං දස්සෙති, සීතං පටිප්පස්සම්භෙති, එවමෙව මග්ගඤාණං…පෙ.… නිරොධං සච්ඡිකිරියාභිසමයෙන අභිසමෙති. ඉධාපි යථා සූරියො රූපගතානි ඔභාසෙති, එවං මග්ගඤාණං දුක්ඛං පරිජානාති. යථා අන්ධකාරං විධමති, එවං සමුදයං පජහති. යථා ආලොකං දස්සෙති, එවං සහජාතාදිපච්චයතාය මග්ගං භාවෙති. යථා සීතං පටිප්පස්සම්භෙති, එවං කිලෙසපටිප්පස්සද්ධිං නිරොධං සච්ඡිකරොතීති එවං උපමාසංසන්දනං වෙදිතබ්බං.

841. අපරො නයො – යථා නාවා අපුබ්බං අචරිමං එකක්ඛණෙ චත්තාරි කිච්චානි කරොති, ඔරිමතීරං පජහති, සොතං ඡින්දති, භණ්ඩං වහති, පාරිමතීරං අප්පෙති, එවමෙව මග්ගඤාණං…පෙ.… නිරොධං සච්ඡිකිරියාභිසමයෙන අභිසමෙති. එත්ථාපි යථා නාවා ඔරිමතීරං පජහති, එවං මග්ගඤාණං දුක්ඛං පරිජානාති. යථා සොතං ඡින්දති, එවං සමුදයං පජහති. යථා භණ්ඩං වහති, එවං සහජාතාදිපච්චයතාය මග්ගං භාවෙති. යථා පාරිමතීරං අප්පෙති, එවං පාරිමතීරභූතං නිරොධං සච්ඡිකරොතීති එවං උපමාසංසන්දනං වෙදිතබ්බං.

842. එවං සච්චාභිසමයකාලස්මිං එකක්ඛණෙ චතුන්නං කිච්චානං වසෙන පවත්තඤාණස්ස පනස්ස සොළසහාකාරෙහි තථට්ඨෙන චත්තාරි කිච්චානි එකපටිවෙධානි හොන්ති. යථාහ –

‘‘කථං තථට්ඨෙන චත්තාරි කිච්චානි එකපටිවෙධානි? සොළසහි ආකාරෙහි තථට්ඨෙන චත්තාරි කිච්චානි එකපටිවෙධානි. **දුක්ඛස්ස** පීළනට්ඨො, සඞ්ඛතට්ඨො, සන්තාපට්ඨො, විපරිණාමට්ඨො, තථට්ඨො. **සමුදයස්ස** ආයූහනට්ඨො, නිදානට්ඨො, සංයොගට්ඨො, පලිබොධට්ඨො, තථට්ඨො. **නිරොධස්ස** නිස්සරණට්ඨො, විවෙකට්ඨො, අසඞ්ඛතට්ඨො, අමතට්ඨො, තථට්ඨො. **මග්ගස්ස** නිය්‍යානට්ඨො, හෙතුට්ඨො, දස්සනට්ඨො, අධිපතෙය්‍යට්ඨො, තථට්ඨො. ඉමෙහි සොළසහි ආකාරෙහි තථට්ඨෙන චත්තාරි සච්චානි එකසඞ්ගහිතානි. යං එකසඞ්ගහිතං, තං එකත්තං. යං එකත්තං, තං එකෙන ඤාණෙන පටිවිජ්ඣතීති චත්තාරි සච්චානි එකපටිවෙධානී’’ති (පටි. ම. 2.11).

843. තත්ථ සියා යදා දුක්ඛාදීනං අඤ්ඤෙපි රොගගණ්ඩාදයො අත්ථා අත්ථි, අථ කස්මා චත්තාරොයෙව වුත්තාති. එත්ථ වදාම, අඤ්ඤසච්චදස්සනවසෙන ආවිභාවතො. ‘‘තත්ථ කතමං දුක්ඛෙ ඤාණං? දුක්ඛං ආරබ්භ යා උප්පජ්ජති පඤ්ඤා පජානනා’’තිආදිනා (විභ. 794; පටි. ම. 1.109) හි නයෙන එකෙකසච්චාරම්මණවසෙනාපි සච්චඤාණං වුත්තං. ‘‘යො, භික්ඛවෙ, දුක්ඛං පස්සති, සමුදයම්පි සො පස්සතී’’තිආදිනා (සං. නි. 5.1100) නයෙන එකං සච්චං ආරම්මණං කත්වා සෙසෙසුපි කිච්චනිප්ඵත්තිවසෙනාපි වුත්තං.

තත්ථ යදා එකෙකං සච්චං ආරම්මණං කරොති, තදා සමුදයදස්සනෙන තාව සභාවතො පීළනලක්ඛණස්සාපි **දුක්ඛස්ස,** යස්මා තං ආයූහනලක්ඛණෙන සමුදයෙන ආයූහිතං සඞ්ඛතං රාසිකතං, තස්මාස්ස සො සඞ්ඛතට්ඨො ආවිභවති. යස්මා පන මග්ගො කිලෙසසන්තාපහරො සුසීතලො, තස්මාස්ස මග්ගස්ස දස්සනෙන සන්තාපට්ඨො ආවිභවති ආයස්මතො නන්දස්ස අච්ඡරාදස්සනෙන සුන්දරියා අනභිරූපභාවො විය. අවිපරිණාමධම්මස්ස පන නිරොධස්ස දස්සනෙනස්ස විපරිණාමට්ඨො ආවිභවතීති වත්තබ්බමෙවෙත්ථ නත්ථි.

තථා සභාවතො ආයූහනලක්ඛණස්සාපි **සමුදයස්ස,** දුක්ඛදස්සනෙන නිදානට්ඨො ආවිභවති අසප්පායභොජනතො උප්පන්නබ්‍යාධිදස්සනෙන භොජනස්ස බ්‍යාධිනිදානභාවො විය. විසංයොගභූතස්ස නිරොධස්ස දස්සනෙන සංයොගට්ඨො. නිය්‍යානභූතස්ස ච මග්ගස්ස දස්සනෙන පලිබොධට්ඨොති.

තථා නිස්සරණලක්ඛණස්සාපි **නිරොධස්ස,** අවිවෙකභූතස්ස සමුදයස්ස දස්සනෙන විවෙකට්ඨො ආවිභවති. මග්ගදස්සනෙන අසඞ්ඛතට්ඨො, ඉමිනා හි අනමතග්ගසංසාරෙ මග්ගො නදිට්ඨපුබ්බො, සොපි ච සප්පච්චයත්තා සඞ්ඛතොයෙවාති අප්පච්චයධම්මස්ස අසඞ්ඛතභාවො අතිවිය පාකටො හොති. දුක්ඛදස්සනෙන පනස්ස අමතට්ඨො ආවිභවති, දුක්ඛං හි විසං, අමතං නිබ්බානන්ති.

තථා නිය්‍යානලක්ඛණස්සාපි **මග්ගස්ස,** සමුදයදස්සනෙන ‘‘නායං හෙතු නිබ්බානස්ස පත්තියා, අයං හෙතූ’’ති හෙතුට්ඨො ආවිභවති. නිරොධදස්සනෙන දස්සනට්ඨො, පරමසුඛුමානි රූපානි පස්සතො ‘‘විප්පසන්නං වත මෙ චක්ඛූ’’න්ති චක්ඛුස්ස විප්පසන්නභාවො විය. දුක්ඛදස්සනෙන අධිපතෙය්‍යට්ඨො, අනෙකරොගාතුරකපණජනදස්සනෙන ඉස්සරජනස්ස උළාරභාවො වියාති එවමෙත්ථ සලක්ඛණවසෙන එකෙකස්ස, අඤ්ඤසච්චදස්සනවසෙන ච ඉතරෙසං තිණ්ණං තිණ්ණං ආවිභාවතො එකෙකස්ස චත්තාරො චත්තාරො අත්ථා වුත්තා. මග්ගක්ඛණෙ පන සබ්බෙ වෙතෙ අත්ථා එකෙනෙව දුක්ඛාදීසු චතුකිච්චෙන ඤාණෙන පටිවෙධං ගච්ඡන්තීති. යෙ පන නානාභිසමයං ඉච්ඡන්ති, තෙසං උත්තරං අභිධම්මෙ කථාවත්ථුස්මිං වුත්තමෙව.

පරිඤ්ඤාදිප්පභෙදකථා

844. ඉදානි යානි තානි පරිඤ්ඤාදීනි චත්තාරි කිච්චානි වුත්තානි, තෙසු –

තිවිධා හොති පරිඤ්ඤා, තථා පහානම්පි සච්ඡිකිරියාපි;
ද්වෙ භාවනා අභිමතා, විනිච්ඡයො තත්ථ ඤාතබ්බො.

845. **තිවිධා හොති පරිඤ්ඤාති** ඤාතපරිඤ්ඤා තීරණපරිඤ්ඤා පහානපරිඤ්ඤාති එවං පරිඤ්ඤා තිවිධා හොති. තත්ථ ‘‘අභිඤ්ඤාපඤ්ඤා ඤාතට්ඨෙන ඤාණ’’න්ති (පටි. ම. මාතිකා 1.20) එවං උද්දිසිත්වා ‘‘යෙ යෙ ධම්මා අභිඤ්ඤාතා හොන්ති, තෙ තෙ ධම්මා ඤාතා හොන්තී’’ති (පටි. ම. 1.75) එවං සඞ්ඛෙපතො, ‘‘සබ්බං, භික්ඛවෙ, අභිඤ්ඤෙය්‍යං. කිඤ්ච, භික්ඛවෙ, සබ්බං අභිඤ්ඤෙය්‍යං? චක්ඛුං, භික්ඛවෙ, අභිඤ්ඤෙය්‍ය’’න්තිආදිනා (පටි. ම. 1.2) නයෙන විත්ථාරතො වුත්තා **ඤාතපරිඤ්ඤා** නාම. තස්සා සප්පච්චයනාමරූපාභිජානනා ආවෙණිකා භූමි.

846. ‘‘පරිඤ්ඤාපඤ්ඤා තීරණට්ඨෙන ඤාණ’’න්ති (පටි. ම. මාතිකා 1.21) එවං උද්දිසිත්වා පන ‘‘යෙ යෙ ධම්මා පරිඤ්ඤාතා හොන්ති, තෙ තෙ ධම්මා තීරිතා හොන්තී’’ති (පටි. ම. 1.75) එවං සඞ්ඛෙපතො, ‘‘සබ්බං, භික්ඛවෙ, පරිඤ්ඤෙය්‍යං. කිඤ්ච, භික්ඛවෙ, සබ්බං පරිඤ්ඤෙය්‍යං? චක්ඛුං, භික්ඛවෙ, පරිඤ්ඤෙය්‍ය’’න්තිආදිනා (පටි. ම. 1.21) නයෙන විත්ථාරතො වුත්තා **තීරණපරිඤ්ඤා** නාම. තස්සා කලාපසම්මසනතො පට්ඨාය අනිච්චං දුක්ඛමනත්තාති තීරණවසෙන පවත්තමානාය යාව අනුලොමා ආවෙණිකා භූමි.

847. ‘‘පහානපඤ්ඤා පරිච්චාගට්ඨෙන ඤාණ’’න්ති (පටි. ම. මාතිකා 1.22) එවං පන උද්දිසිත්වා ‘‘යෙ යෙ ධම්මා පහීනා හොන්ති, තෙ තෙ ධම්මා පරිච්චත්තා හොන්තී’’ති (පටි. ම. 1.75) එවං විත්ථාරතො වුත්තා ‘‘අනිච්චානුපස්සනාය නිච්චසඤ්ඤං පජහතී’’තිආදිනයප්පවත්තා **පහානපරිඤ්ඤා**. තස්සා භඞ්ගානුපස්සනතො පට්ඨාය යාව මග්ගඤාණා භූමි, අයං ඉධ අධිප්පෙතා.

යස්මා වා ඤාතතීරණපරිඤ්ඤායොපි තදත්ථායෙව, යස්මා ච යෙ ධම්මෙ පජහති, තෙ නියමතො ඤාතා චෙව තීරිතා ච හොන්ති, තස්මා පරිඤ්ඤාත්තයම්පි ඉමිනා පරියායෙන මග්ගඤාණස්ස කිච්චන්ති වෙදිතබ්බං.

848. **තථා පහානම්පීති** පහානම්පි හි වික්ඛම්භනප්පහානං තදඞ්ගප්පහානං සමුච්ඡෙදප්පහානන්ති පරිඤ්ඤා විය තිවිධමෙව හොති. තත්ථ යං සසෙවාලෙ උදකෙ පක්ඛිත්තෙන ඝටෙන සෙවාලස්ස විය තෙන තෙන ලොකියසමාධිනා නීවරණාදීනං පච්චනීකධම්මානං වික්ඛම්භනං, ඉදං **වික්ඛම්භනප්පහානං** නාම. පාළියං පන ‘‘වික්ඛම්භනප්පහානඤ්ච නීවරණානං පඨමං ඣානං භාවයතො’’ති (පටි. ම. 1.24) නීවරණානඤ්ඤෙව වික්ඛම්භනං වුත්තං, තං පාකටත්තා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. නීවරණානි හි ඣානස්ස පුබ්බභාගෙපි පච්ඡාභාගෙපි න සහසා චිත්තං අජ්ඣොත්ථරන්ති, විතක්කාදයො අප්පිතක්ඛණෙයෙව. තස්මා නීවරණානං වික්ඛම්භනං පාකටං.

849. යං පන රත්තිභාගෙ සමුජ්ජලිතෙන පදීපෙන අන්ධකාරස්ස විය තෙන තෙන විපස්සනාය අවයවභූතෙන ඤාණඞ්ගෙන පටිපක්ඛවසෙනෙව තස්ස තස්ස පහාතබ්බධම්මස්ස පහානං, ඉදං **තදඞ්ගප්පහානං** නාම. සෙය්‍යථිදං – නාමරූපපරිච්ඡෙදෙන තාව සක්කායදිට්ඨියා. පච්චයපරිග්ගහෙන අහෙතුවිසමහෙතුදිට්ඨීනං චෙව කඞ්ඛාමලස්ස ච. කලාපසම්මසනෙන ‘‘අහං මමා’’ති සමූහගාහස්ස. මග්ගාමග්ගවවත්ථානෙන අමග්ගෙ මග්ගසඤ්ඤාය. උදයදස්සනෙන උච්ඡෙදදිට්ඨියා. වයදස්සනෙන සස්සතදිට්ඨියා. භයතුපට්ඨානෙන සභයෙ අභයසඤ්ඤාය. ආදීනවදස්සනෙන අස්සාදසඤ්ඤාය. නිබ්බිදානුපස්සනෙන අභිරතිසඤ්ඤාය. මුඤ්චිතුකම්‍යතාය අමුඤ්චිතුකාමභාවස්ස. පටිසඞ්ඛානෙන අප්පටිසඞ්ඛානස්ස. උපෙක්ඛාය අනුපෙක්ඛනස්ස. අනුලොමෙන සච්චපටිලොමගාහස්ස පහානං.

යං වා පන අට්ඨාරසසු මහාවිපස්සනාසු අනිච්චානුපස්සනාය නිච්චසඤ්ඤාය. දුක්ඛානුපස්සනාය සුඛසඤ්ඤාය. අනත්තානුපස්සනාය අත්තසඤ්ඤාය. නිබ්බිදානුපස්සනාය නන්දියා. විරාගානුපස්සනාය රාගස්ස. නිරොධානුපස්සනාය සමුදයස්ස. පටිනිස්සග්ගානුපස්සනාය ආදානස්ස. ඛයානුපස්සනාය ඝනසඤ්ඤාය. වයානුපස්සනාය ආයූහනස්ස. විපරිණාමානුපස්සනාය ධුවසඤ්ඤාය. අනිමිත්තානුපස්සනාය නිමිත්තස්ස. අප්පණිහිතානුපස්සනාය පණිධියා. සුඤ්ඤතානුපස්සනාය අභිනිවෙසස්ස. අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනාය සාරාදානාභිනිවෙසස්ස. යථාභූතඤාණදස්සනෙන සම්මොහාභිනිවෙසස්ස. ආදීනවානුපස්සනාය ආලයාභිනිවෙසස්ස. පටිසඞ්ඛානුපස්සනාය අප්පටිසඞ්ඛාය. විවට්ටානුපස්සනාය සංයොගාභිනිවෙසස්ස පහානං. ඉදම්පි **තදඞ්ගප්පහානමෙව**.

850. තත්ථ යථා අනිච්චානුපස්සනාදීහි සත්තහි නිච්චසඤ්ඤාදීනං පහානං හොති, තං භඞ්ගානුපස්සනෙ වුත්තමෙව.

භයානුපස්සනාති පන ඝනවිනිබ්භොගං කත්වා අනිච්චං භයට්ඨෙනාති එවං භයං පස්සතො ඤාණං. තෙන ඝනසඤ්ඤාය පහානං හොති.

වයානුපස්සනාති –

> ආරම්මණාන්වයෙන, උභො එකවවත්ථානා;
> නිරොධෙ අධිමුත්තතා, වයලක්ඛණවිපස්සනාති. –

එවං වුත්තා පච්චක්ඛතො චෙව අන්වයතො ච සඞ්ඛාරානං භඞ්ගං දිස්වා තස්මිඤ්ඤෙව භඞ්ගසඞ්ඛාතෙ නිරොධෙ අධිමුත්තතා, තාය ආයූහනස්ස පහානං හොති. යෙසං හි අත්ථාය ආයූහෙය්‍ය, ''තෙ එවං වයධම්මා''ති විපස්සතො ආයූහනෙ චිත්තං න නමති.

විපරිණාමානුපස්සනාති රූපසත්තකාදිවසෙන තං තං පරිච්ඡෙදං අතික්කම්ම අඤ්ඤථාපවත්තිදස්සනං. උප්පන්නස්ස වා ජරාය චෙව මරණෙන ච ද්වීහාකාරෙහි විපරිණාමදස්සනං, තාය ධුවසඤ්ඤාය පහානං හොති.

අනිමිත්තානුපස්සනාති අනිච්චානුපස්සනාව, තාය නිච්චනිමිත්තස්ස පහානං හොති.

අප්පණිහිතානුපස්සනාති දුක්ඛානුපස්සනාව, තාය සුඛපණිධිසුඛපත්ථනාපහානං හොති.

සුඤ්ඤතානුපස්සනාති අනත්තානුපස්සනාව, තාය ''අත්ථි අත්තා''ති අභිනිවෙසස්ස පහානං හොති.

අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනාති –

> ''ආරම්මණඤ්ච පටිසඞ්ඛා, භඞ්ගඤ්ච අනුපස්සති;
> සුඤ්ඤතො ච උපට්ඨානං, අධිපඤ්ඤා විපස්සනා''ති. –

එවං වුත්තා රූපාදිආරම්මණං ජානිත්වා තස්ස ච ආරම්මණස්ස තදාරම්මණස්ස ච චිත්තස්ස භඞ්ගං දිස්වා ''සඞ්ඛාරාව භිජ්ජන්ති, සඞ්ඛාරානං මරණං, න අඤ්ඤො කොචි අත්ථී''ති භඞ්ගවසෙන සුඤ්ඤතං ගහෙත්වා පවත්තා විපස්සනා. සා අධිපඤ්ඤා ච ධම්මෙසු ච විපස්සනාති කත්වා අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනාති වුච්චති, තාය නිච්චසාරාභාවස්ස ච අත්තසාරාභාවස්ස ච සුට්ඨු දිට්ඨත්තා සාරාදානාභිනිවෙසස්ස පහානං හොති.

යථාභූතඤාණදස්සනන්ති සප්පච්චයනාමරූපපරිග්ගහො, තෙන ''අහොසිං නු ඛො අහං අතීතමද්ධාන''න්තිආදිවසෙන චෙව, ''ඉස්සරතො ලොකො සම්භොති''තිආදිවසෙන ච පවත්තස්ස සම්මොහාභිනිවෙසස්ස පහානං හොති.

ආදීනවානුපස්සනාති භයතුපට්ඨානවසෙන උප්පන්නං සබ්බභවාදීසු ආදීනවදස්සනඤාණං, තෙන ''කිඤ්චි අල්ලීයිතබ්බං න දිස්සතී''ති ආලයාභිනිවෙසස්ස පහානං හොති.

පටිසඞ්ඛානුපස්සනාති මුඤ්චනස්ස උපායකරණං පටිසඞ්ඛාඤාණං, තෙන අප්පටිසඞ්ඛාය පහානං හොති.

විවට්ටානුපස්සනාති සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා චෙව අනුලොමඤ්ච. තදා හිස්ස චිත්තං ඊසකපොණෙ පදුමපලාසෙ උදකබින්දු විය සබ්බස්මා සඞ්ඛාරගතා පතිලීයති, පතිකුටති, පතිවත්තතීති වුත්තං. තස්මා තාය සංයොගාභිනිවෙසස්ස පහානං හොති, කාමසංයොගාදිකස්ස කිලෙසාභිනිවෙසස්ස කිලෙසප්පවත්තියා පහානං හොතීති අත්ථො. එවං විත්ථාරතො තදඞ්ගප්පහානං වෙදිතබ්බං. පාළියං පන ''තදඞ්ගප්පහානඤ්ච දිට්ඨිගතානං නිබ්බෙධභාගියං සමාධිං භාවයතො''ති (පටි. ම. 1.24) සඞ්ඛෙපෙනෙව වුත්තං.

851. යං පන අසනිවිචක්කාභිහතස්ස රුක්ඛස්ස විය අරියමග්ගඤාණෙන සංයොජනාදීනං ධම්මානං යථා න පුන පවත්ති, එවං පහානං, ඉදං **සමුච්ඡෙදප්පහානං** නාම. යං සන්ධාය වුත්තං ''සමුච්ඡෙදප්පහානඤ්ච ලොකුත්තරං ඛයගාමිමග්ගං භාවයතො''ති (පටි. ම. 1.24) . ඉති ඉමෙසු තීසු පහානෙසු සමුච්ඡෙදප්පහානමෙව ඉධ අධිප්පෙතං. යස්මා පන තස්ස යොගිනො පුබ්බභාගෙ වික්ඛම්භනතදඞ්ගප්පහානානිපි තදත්ථානෙව, තස්මා පහානත්තයම්පි ඉමිනා පරියායෙන මග්ගඤාණස්ස කිච්චන්ති වෙදිතබ්බං. පටිරාජානං වධිත්වා රජ්ජං පත්තෙන හි යම්පි තතො පුබ්බෙ කතං, සබ්බං ''ඉදඤ්චිදඤ්ච රඤ්ඤා කත''න්තියෙව වුච්චති.

852. **සච්ඡිකිරියාපීති** ලොකියසච්ඡිකිරියා ලොකුත්තරසච්ඡිකිරියාති ද්වෙධා භින්නාපි ලොකුත්තරාය දස්සනභාවනාවසෙන භෙදතො තිවිධා හොති. තත්ථ ''පඨමස්ස ඣානස්ස ලාභීම්හි, වසීම්හි, පඨමජ්ඣානං සච්ඡිකතං මයා''තිආදිනා (පාරා. 203-204) නයෙන ආගතා පඨමජ්ඣානාදීනං ඵස්සනා ලොකියසච්ඡිකිරියා නාම. **ඵස්සනාති** අධිගන්ත්වා ''ඉදං මයා අධිගත''න්ති පච්චක්ඛතො ඤාණඵස්සෙන ඵුසනා. ඉමමෙව හි අත්ථං සන්ධාය ''සච්ඡිකිරියා පඤ්ඤා ඵස්සනට්ඨෙ ඤාණ''න්ති (පටි. ම. මාතිකා 1.24) උද්දිසිත්වා ''යෙ යෙ ධම්මා සච්ඡිකතා හොන්ති, තෙ තෙ ධම්මා ඵස්සිතා හොන්තී''ති (පටි. ම. 1.75) සච්ඡිකිරියනිද්දෙසො වුත්තො.

අපිච අත්තනො සන්තානෙ අනුප්පාදෙත්වාපි යෙ ධම්මා කෙවලං අපරප්පච්චයෙන ඤාණෙන ඤාතා, තෙ සච්ඡිකතා හොන්ති. තෙනෙව හි ''සබ්බං, භික්ඛවෙ, සච්ඡිකාතබ්බං. කිඤ්ච, භික්ඛවෙ, සබ්බං සච්ඡිකාතබ්බං? චක්ඛු, භික්ඛවෙ, සච්ඡිකාතබ්බ''න්තිආදි (පටි. ම. 1.29) වුත්තං.

අපරම්පි වුත්තං ''රූපං පස්සන්තො සච්ඡිකරොති. වෙදනං…පෙ…. විඤ්ඤාණං පස්සන්තො සච්ඡිකරොති. චක්ඛුං…පෙ…. ජරාමරණං…පෙ…. අමතොගධං නිබ්බානං පස්සන්තො සච්ඡිකරොතීති. යෙ යෙ ධම්මා සච්ඡිකතා හොන්ති, තෙ තෙ ධම්මා ඵස්සිතා හොන්තී''ති (පටි. ම. 1.29).

පඨමමග්ගක්ඛණෙ පන නිබ්බානදස්සනං දස්සනසච්ඡිකිරියා. සෙසමග්ගක්ඛණෙසු භාවනාසච්ඡිකිරියාති. සා දුවිධාපි ඉධ අධිප්පෙතා. තස්මා දස්සනභාවනාවසෙන නිබ්බානස්ස සච්ඡිකිරියා ඉමස්ස ඤාණස්ස කිච්චන්ති වෙදිතබ්බං.

853. **ද්වෙ භාවනා අභිමතාති** භාවනා පන ලොකියභාවනා ලොකුත්තරභාවනාති ද්වෙයෙව අභිමතා. තත්ථ ලොකියානං සීලසමාධිපඤ්ඤානං උප්පාදනං, තාහි ච සන්තානවාසනං ලොකියභාවනා. ලොකුත්තරානං උප්පාදනං, තාහි ච සන්තානවාසනං ලොකුත්තරභාවනා. තාසු ඉධ ලොකුත්තරා අධිප්පෙතා. ලොකුත්තරානි හි සීලාදීනි චතුබ්බිධම්පෙතං ඤාණං උප්පාදෙති. තෙසං සහජාතපච්චයාදිතාය තෙහි ච සන්තානං වාසෙතීති ලොකුත්තරභාවනාවස්ස කිච්චන්ති.

එවං –

> කිච්චානි පරිඤ්ඤාදීනි, යානි වුත්තානි අභිසමයකාලෙ;
> තානි ච යථාසභාවෙන, ජානිතබ්බානි සබ්බානීති.

එත්තාවතා ච –

‘‘සීලෙ පතිට්ඨාය නරො සපඤ්ඤො, චිත්තං පඤ්ඤඤ්ච භාවය’’න්ති. –

එවං සරූපෙනෙව ආභතාය පඤ්ඤාභාවනාය විධානදස්සනත්ථං යං වුත්තං ‘‘මූලභූතා ද්වෙ විසුද්ධියො සම්පාදෙත්වා සරීරභූතා පඤ්ච විසුද්ධියො සම්පාදෙන්තෙන භාවෙතබ්බා’’ති, තං විත්ථාරිතං හොති. කථං භාවෙතබ්බාති අයඤ්ච පඤ්හො විස්සජ්ජිතොති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ

පඤ්ඤාභාවනාධිකාරෙ

ඤාණදස්සනවිසුද්ධිනිද්දෙසො නාම

බාවීසතිමො පරිච්ඡෙදො.

23. පඤ්ඤාභාවනානිසංසනිද්දෙසො

ආනිසංසපකාසනා

854. යං පන වුත්තං ‘‘පඤ්ඤාභාවනාය කො ආනිසංසො’’ති, තත්ථ වදාම. අයඤ්හි පඤ්ඤාභාවනා නාම අනෙකසතානිසංසා. තස්සා දීඝෙනාපි අද්ධුනා න සුකරං විත්ථාරතො ආනිසංසං පකාසෙතුං. සඞ්ඛෙපතො පනස්සා නානාකිලෙසවිද්ධංසනං, අරියඵලරසානුභවනං, නිරොධසමාපත්තිසමාපජ්ජනසමත්ථතා, ආහුනෙය්‍යභාවාදිසිද්ධීති අයමානිසංසො වෙදිතබ්බො.

නානාකිලෙසවිද්ධංසනකථා

855. තත්ථ යං නාමරූපපරිච්ඡෙදතො පට්ඨාය සක්කායදිට්ඨාදීනං වසෙන **නානාකිලෙසවිද්ධංසනං** වුත්තං, අයං ලොකිකාය පඤ්ඤාභාවනාය ආනිසංසො. යං අරියමග්ගක්ඛණෙ සංයොජනාදීනං වසෙන **නානාකිලෙසවිද්ධංසනං** වුත්තං, අයං ලොකුත්තරාය පඤ්ඤාභාවනාය ආනිසංසොති වෙදිතබ්බො.

> භීමවෙගානුපතිතා, අසනීව සිලුච්චයෙ;
> වායුවෙගසමුට්ඨිතො, අරඤ්ඤමිව පාවකො.
>
> අන්ධකාරං විය රවි, සතෙජුජ්ජලමණ්ඩලො;
> දීඝරත්තානුපතිතං, සබ්බානත්ථවිධායකං.
>
> කිලෙසජාලං පඤ්ඤා හි, විද්ධංසයති භාවිතා;
> සන්දිට්ඨිකමතො ජඤ්ඤා, ආනිසංසමිමං ඉධ.

ඵලසමාපත්තිකථා

856. **අරියඵලරසානුභවනන්ති** න කෙවලඤ්ච කිලෙසවිද්ධංසනඤ්ඤෙව, අරියඵලරසානුභවනම්පි පඤ්ඤාභාවනාය ආනිසංසො. අරියඵලන්ති හි සොතාපත්තිඵලාදි සාමඤ්ඤඵලං වුච්චති. තස්ස ද්වීහාකාරෙහි රසානුභවනං හොති. මග්ගවීථියඤ්ච ඵලසමාපත්තිවසෙන ච පවත්තියං. තත්‍රාස්ස මග්ගවීථියං පවත්ති දස්සිතායෙව.

857. අපිච යෙ ‘‘සංයොජනප්පහානමත්තමෙව ඵලං නාම, න කොචි අඤ්ඤො ධම්මො අත්ථී’’ති වදන්ති, තෙසං අනුනයත්ථං ඉදං සුත්තම්පි දස්සෙතබ්බං – ‘‘කථං පයොගපටිප්පස්සද්ධිපඤ්ඤා ඵලෙ ඤාණං? සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ දස්සනට්ඨෙන සම්මාදිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨියා වුට්ඨාති, තදනුවත්තකකිලෙසෙහි ච ඛන්ධෙහි ච වුට්ඨාති, බහිද්ධා ච සබ්බනිමිත්තෙහි වුට්ඨාති. තම්පයොගපටිප්පස්සද්ධත්තා උප්පජ්ජති සම්මාදිට්ඨි, මග්ගස්සෙතං ඵල’’න්ති (පටි. ම. 1.63) විත්ථාරෙතබ්බං.

‘‘චත්තාරො මග්ගා අපරියාපන්නා, චත්තාරි ච සාමඤ්ඤඵලානි, ඉමෙ ධම්මා අප්පමාණාරම්මණා’’ (ධ. ස. 1422). ‘‘මහග්ගතො ධම්මො අප්පමාණස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො’’ති (පට්ඨා. 2.12.62) එවමාදීනිපි චෙත්ථ සාධකානි.

858. ඵලසමාපත්තියං පවත්තිදස්සනත්ථං පනස්ස ඉදං පඤ්හාකම්මං – කා ඵලසමාපත්ති, කෙ තං සමාපජ්ජන්ති, කෙ න සමාපජ්ජන්ති, කස්මා සමාපජ්ජන්ති, කථඤ්චස්සා සමාපජ්ජනං හොති, කථං ඨානං, කථං වුට්ඨානං, කිං ඵලස්ස අනන්තරං, කස්ස ච ඵලං අනන්තරන්ති?

859. තත්ථ **කා ඵලසමාපත්තීති** යා අරියඵලස්ස නිරොධෙ අප්පනා.

860. **කෙ තං සමාපජ්ජන්ති, කෙ න සමාපජ්ජන්තීති** සබ්බෙපි පුථුජ්ජනා න සමාපජ්ජන්ති. කස්මා? අනධිගතත්තා. අරියා පන සබ්බෙපි සමාපජ්ජන්ති. කස්මා? අධිගතත්තා. උපරිමා පන හෙට්ඨිමං න සමාපජ්ජන්ති, පුග්ගලන්තරභාවුපගමනෙන පටිප්පස්සද්ධත්තා. හෙට්ඨිමා ච උපරිමං, අනධිගතත්තා. අත්තනො අත්තනොයෙව පන ඵලං සමාපජ්ජන්තීති ඉදමෙත්ථ සන්නිට්ඨානං.

කෙචි පන ‘‘සොතාපන්නසකදාගාමිනොපි න සමාපජ්ජන්ති. උපරිමා ද්වෙයෙව සමාපජ්ජන්තී’’ති වදන්ති. ඉදඤ්ච තෙසං කාරණං, එතෙ හි සමාධිස්මිං පරිපූරකාරිනොති. තං පුථුජ්ජනස්සාපි අත්තනා පටිලද්ධලොකියසමාධිසමාපජ්ජනතො අකාරණමෙව. කිඤ්චෙත්ථ කාරණාකාරණචින්තාය. නනු පාළියංයෙව වුත්තං – ‘‘කතමෙ දස ගොත්‍රභුධම්මා විපස්සනාවසෙන උප්පජ්ජන්ති? සොතාපත්තිමග්ගපටිලාභත්ථාය උප්පාදං පවත්තං…

පෙ.... උපායාසං බහිද්ධා සඞ්ඛාරනිමිත්තං අභිභුය්‍යාතීති ගොත්‍රභූ. සොතාපත්තිඵලසමාපත්තත්ථාය සකදාගාමිමග්ගං ...පෙ.... අරහත්තඵලසමාපත්තත්ථාය... සුඤ්ඤතවිහාරසමාපත්තත්ථාය... අනිමිත්තවිහාරසමාපත්තත්ථාය උප්පාදං...පෙ.... බහිද්ධා සඞ්ඛාරනිමිත්තං අභිභුය්‍යාතීති ගොත්‍රභූ''ති (පටි. ම. 1.60). තස්මා සබ්බෙපි අරියා අත්තනො අත්තනො ඵලං සමාපජ්ජන්තීති නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං.

861. **කස්මා සමාපජ්ජන්තීති** දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථං. යථා හි රාජා රජ්ජසුඛං, දෙවතා දිබ්බසුඛං අනුභවන්ති, එවං අරියා ''අරියං ලොකුත්තරසුඛං අනුභවිස්සාමා''ති අද්ධානපරිච්ඡෙදං කත්වා ඉච්ඡිතිච්ඡිතක්ඛණෙ ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්ති.

862. **කථඤ්චස්සා සමාපජ්ජනං හොති, කථං ඨානං, කථං වුට්ඨානන්ති** ද්වීහි තාව ආකාරෙහි අස්සා සමාපජ්ජනං හොති – නිබ්බානතො අඤ්ඤස්ස ආරම්මණස්ස අමනසිකාරා නිබ්බානස්ස ච මනසිකාරා. යථාහ – ''ද්වෙ ඛො, ආවුසො, පච්චයා අනිමිත්තාය චෙතොවිමුත්තියා සමාපත්තියා සබ්බනිමිත්තානඤ්ච අමනසිකාරො, අනිමිත්තාය ච ධාතුයා මනසිකාරො''ති (ම. නි. 1.458).

863. අයම්පනෙත්ථ සමාපජ්ජනක්කමො. ඵලසමාපත්තත්ථිකෙන හි අරියසාවකෙන රහොගතෙන පටිසල්ලීනෙන උදයබ්බයාදිවසෙන සඞ්ඛාරා විපස්සිතබ්බා. තස්ස පවත්තානුපුබ්බවිපස්සනස්ස සඞ්ඛාරාරම්මණගොත්‍රභුඤාණානන්තරා ඵලසමාපත්තිවසෙන නිරොධෙ චිත්තං අප්පෙති. ඵලසමාපත්තිනින්නතාය චෙත්ථ සෙක්ඛස්සාපි ඵලමෙව උප්පජ්ජති, න මග්ගො.

යෙ පන වදන්ති ''සොතාපන්නො 'ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජිස්සාමී'ති විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා සකදාගාමී හොති. සකදාගාමී ච අනාගාමී''ති, තෙ වත්තබ්බා ''එවං සති අනාගාමී අරහා භවිස්සති, අරහා පච්චෙකබුද්ධො, පච්චෙකබුද්ධො ච බුද්ධො. තස්මා න කිඤ්චි එතං, පාළිවසෙනෙව ච පටික්ඛිත්ත''න්තිපි න ගහෙතබ්බං. ඉදමෙව පන ගහෙතබ්බං – සෙක්ඛස්සාපි ඵලමෙව උප්පජ්ජති, න මග්ගො. ඵලඤ්චස්ස සචෙ අනෙන පඨමජ්ඣානිකො මග්ගො අධිගතො හොති. පඨමජ්ඣානිකමෙව උප්පජ්ජති. සචෙ දුතියාදීසු අඤ්ඤතරජ්ඣානිකො, දුතියාදීසු අඤ්ඤතරජ්ඣානිකමෙවාති. එවං තාවස්සා සමාපජ්ජනං හොති.

864. ''තයො ඛො, ආවුසො, පච්චයා අනිමිත්තාය චෙතොවිමුත්තියා ඨිතියා සබ්බනිමිත්තානඤ්ච අමනසිකාරො, අනිමිත්තාය ච ධාතුයා මනසිකාරො, පුබ්බෙ ච අභිසඞ්ඛාරො''ති (ම. නි. 1.458) වචනතො පනස්සා තීහාකාරෙහි ඨානං හොති. තත්ථ **පුබ්බෙ ච අභිසඞ්ඛාරොති** සමාපත්තිතො පුබ්බෙ කාලපරිච්ඡෙදො. ''අසුකස්මිං නාම කාලෙ වුට්ඨහිස්සාමී''ති පරිච්ඡින්නත්තා හිස්සා යාව සො කාලො නාගච්ඡති, තාව ඨානං හොති. එවමස්සා ඨානං හොතීති.

865. ''ද්වෙ ඛො, ආවුසො, පච්චයා අනිමිත්තාය චෙතොවිමුත්තියා වුට්ඨානාය සබ්බනිමිත්තානඤ්ච මනසිකාරො, අනිමිත්තාය ච ධාතුයා අමනසිකාරො''ති (ම. නි. 1.458) වචනතො පනස්සා ද්වීහාකාරෙහි වුට්ඨානං හොති. තත්ථ **සබ්බනිමිත්තානන්ති** රූපනිමිත්තවෙදනාසඤ්ඤාසඞ්ඛාරවිඤ්ඤාණනිමිත්තානං. කාමඤ්ච න සබ්බානෙවෙතානි එකතො මනසිකරොති සබ්බසඞ්ගාහිකවසෙන පනෙතං වුත්තං. තස්මා යං භවඞ්ගස්ස ආරම්මණං හොති, තං මනසිකරොතො ඵලසමාපත්තිවුට්ඨානං හොතීති එවමස්සා වුට්ඨානං වෙදිතබ්බං.

866. **කිං ඵලස්ස අනන්තරං, කස්ස ච ඵලං අනන්තරන්ති** ඵලස්ස තාව ඵලමෙව වා අනන්තරං හොති, භවඞ්ගං වා. ඵලං පන අත්ථි මග්ගානන්තරං, අත්ථි ඵලානන්තරං, අත්ථි ගොත්‍රභුඅනන්තරං, අත්ථි නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනානන්තරං. තත්ථ මග්ගවීථියං මග්ගානන්තරං, පුරිමස්ස පුරිමස්ස පච්ඡිමං පච්ඡිමං ඵලානන්තරං. ඵලසමාපත්තීසු පුරිමං පුරිමං ගොත්‍රභුඅනන්තරං. **ගොත්‍රභූති** චෙත්ථ අනුලොමං වෙදිතබ්බං. වුත්තඤ්හෙතං පට්ඨානෙ – ''අරහතො අනුලොමං ඵලසමාපත්තියා අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො. සෙක්ඛානං අනුලොමං ඵලසමාපත්තියා අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.417). යෙන ඵලෙන නිරොධා වුට්ඨානං හොති, තං නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනානන්තරන්ති. තත්ථ ඨපෙත්වා මග්ගවීථියං උප්පන්නං ඵලං අවසෙසං සබ්බං ඵලසමාපත්තිවසෙන පවත්තං නාම. එවමෙතං මග්ගවීථියං ඵලසමාපත්තියං වා උප්පජ්ජනවසෙන,

පටිප්පස්සද්ධදරථං , අමතාරම්මණං සුභං;
වන්තලොකාමිසං සන්තං, සාමඤ්ඤඵලමුත්තමං.

ඔජවන්තෙන සුචිනා, සුඛෙන අභිසන්දිතං;
යෙන සාතාතිසාතෙන, අමතෙන මධුං විය.

තං සුඛං තස්ස අරියස්ස, රසභූතමනුත්තරං;
ඵලස්ස පඤ්ඤං භාවෙත්වා, යස්මා වින්දති පණ්ඩිතො.

තස්මා අරියඵලස්සෙතං, රසානුභවනං ඉධ;
විපස්සනාභාවනාය, ආනිසංසොති වුච්චති.

නිරොධසමාපත්තිකථා

867. **නිරොධසමාපත්තිසමාපජ්ජනසමත්ථතාති** න කෙවලඤ්ච අරියඵලරසානුභවනංයෙව, අයං පන නිරොධසමාපත්තියා සමාපජ්ජනසමත්ථතාපි ඉමිස්සා පඤ්ඤාභාවනාය ආනිසංසොති වෙදිතබ්බො.

තත්‍රිදං නිරොධසමාපත්තියා විභාවනත්ථං පඤ්හාකම්මං – කා නිරොධසමාපත්ති, කෙ තං සමාපජ්ජන්ති, කෙ න සමාපජ්ජන්ති, කත්ථ සමාපජ්ජන්ති, කස්මා සමාපජ්ජන්ති, කථඤ්චස්සා සමාපජ්ජනං හොති, කථං ඨානං, කථං වුට්ඨානං, වුට්ඨිතස්ස කිංනින්නං චිත්තං හොති, මතස්ස ච සමාපන්නස්ස ච කො විසෙසො, නිරොධසමාපත්ති කිං සඞ්ඛතා අසඞ්ඛතා ලොකියා ලොකුත්තරා නිප්ඵන්නා අනිප්ඵන්නාති?

868. තත්ථ **කා නිරොධසමාපත්තීති** යා අනුපුබ්බනිරොධවසෙන චිත්තචෙතසිකානං ධම්මානං අප්පවත්ති. **කෙ තං සමාපජ්ජන්ති, කෙ න සමාපජ්ජන්තීති** සබ්බෙපි පුථුජ්ජනා, සොතාපන්නා, සකදාගාමිනො, සුක්ඛවිපස්සකා ච අනාගාමිනො, අරහන්තො න සමාපජ්ජන්ති. අට්ඨසමාපත්තිලාභිනො පන අනාගාමිනො, ඛීණාසවා ච සමාපජ්ජන්ති. ‘‘ද්වීහි බලෙහි සමන්නාගතත්තා , තයො ච සඞ්ඛාරානං පටිප්පස්සද්ධියා, සොළසහි ඤාණචරියාහි, නවහි සමාධිචරියාහි වසීභාවතා පඤ්ඤා නිරොධසමාපත්තියා ඤාණ’’න්ති (පටි. ම. මාතිකා 1.34) හි වුත්තං. අයඤ්ච සම්පදා ඨපෙත්වා අට්ඨසමාපත්තිලාභිනො අනාගාමිඛීණාසවෙ අඤ්ඤෙසං නත්ථි. තස්මා තෙයෙව සමාපජ්ජන්ති, න අඤ්ඤෙ.

869. කතමානි පනෙත්ථ ද්වෙ බලානි…පෙ.… කතමා වසීභාවතාති? න එත්ථ කිඤ්චි අම්හෙහි වත්තබ්බං අත්ථි. සබ්බමිදං එතස්ස උද්දෙසස්ස නිද්දෙසෙ වුත්තමෙව. යථාහ –

> ‘‘**ද්වීහි බලෙහීති** ද්වෙ බලානි සමථබලං විපස්සනාබලං. කතමං සමථබලං? නෙක්ඛම්මවසෙන චිත්තස්ස එකග්ගතා අවික්ඛෙපො සමථබලං. අබ්‍යාපාදවසෙන… ආලොකසඤ්ඤාවසෙන… අවික්ඛෙපවසෙන…පෙ.… පටිනිස්සග්ගානුපස්සීඅස්සාසවසෙන… පටිනිස්සග්ගානුපස්සීපස්සාසවසෙන චිත්තස්ස එකග්ගතා අවික්ඛෙපො සමථබලන්ති. කෙනට්ඨෙන සමථබලං? පඨමජ්ඣානෙන නීවරණෙ න කම්පතීති සමථබලං. දුතියජ්ඣානෙන විතක්කවිචාරෙ…පෙ.… නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තියා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනසඤ්ඤාය න කම්පතීති සමථබලං. උද්ධච්චෙ ච උද්ධච්චසහගතකිලෙසෙ ච ඛන්ධෙ ච න කම්පති න චලති න වෙධතීති සමථබලං. ඉදං **සමථබලං**.
>
> ‘‘කතමං විපස්සනාබලං? අනිච්චානුපස්සනා විපස්සනාබලං. දුක්ඛානුපස්සනා… අනත්තානුපස්සනා… නිබ්බිදානුපස්සනා… විරාගානුපස්සනා… නිරොධානුපස්සනා… පටිනිස්සග්ගානුපස්සනා විපස්සනාබලං. රූපෙ අනිච්චානුපස්සනා…පෙ.… රූපෙ පටිනිස්සග්ගානුපස්සනා විපස්සනාබලං. වෙදනාය… සඤ්ඤාය… සඞ්ඛාරෙසු… විඤ්ඤාණෙ… චක්ඛුස්මිං…පෙ.… ජරාමරණෙ අනිච්චානුපස්සනා. ජරාමරණෙ පටිනිස්සග්ගානුපස්සනා විපස්සනාබලන්ති. කෙනට්ඨෙන විපස්සනාබලං? අනිච්චානුපස්සනාය නිච්චසඤ්ඤාය න කම්පතීති විපස්සනාබලං. දුක්ඛානුපස්සනාය සුඛසඤ්ඤාය න කම්පතීති… අනත්තානුපස්සනාය අත්තසඤ්ඤාය න කම්පතීති… නිබ්බිදානුපස්සනාය නන්දියා න කම්පතීති… විරාගානුපස්සනාය රාගෙ න කම්පතීති… නිරොධානුපස්සනාය සමුදයෙ න කම්පතීති… පටිනිස්සග්ගානුපස්සනාය ආදානෙ න කම්පතීති විපස්සනාබලං. අවිජ්ජාය ච අවිජ්ජාසහගතකිලෙසෙ ච ඛන්ධෙ ච න කම්පති න චලති න වෙධතීති විපස්සනාබලං. ඉදං **විපස්සනාබලං**.
>
> ‘‘**තයො ච සඞ්ඛාරානං පටිප්පස්සද්ධියාති** කතමෙසං තිණ්ණන්නං සඞ්ඛාරානං පටිප්පස්සද්ධියා? දුතියජ්ඣානං සමාපන්නස්ස විතක්කවිචාරා වචීසඞ්ඛාරා පටිප්පස්සද්ධා හොන්ති. චතුත්ථං ඣානං සමාපන්නස්ස අස්සාසපස්සාසා කායසඞ්ඛාරා පටිප්පස්සද්ධා හොන්ති. සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං සමාපන්නස්ස සඤ්ඤා ච වෙදනා ච චිත්තසඞ්ඛාරා පටිප්පස්සද්ධා හොන්ති. ඉමෙසං තිණ්ණන්නං සඞ්ඛාරානං පටිප්පස්සද්ධියා.
>
> ‘‘**සොළසහි ඤාණචරියාහීති** කතමාහි සොළසහි ඤාණචරියාහි? අනිච්චානුපස්සනා ඤාණචරියා. දුක්ඛා… අනත්තා… නිබ්බිදා… විරාගා… නිරොධා… පටිනිස්සග්ගා… විවට්ටානුපස්සනා ඤාණචරියා. සොතාපත්තිමග්ගො ඤාණචරියා. සොතාපත්තිඵලසමාපත්ති ඤාණචරියා. සකදාගාමිමග්ගො…පෙ.… අරහත්තඵලසමාපත්ති ඤාණචරියා. ඉමාහි සොළසහි ඤාණචරියාහි.
>
> ‘‘**නවහි සමාධිචරියාහීති** කතමාහි නවහි සමාධිචරියාහි? පඨමජ්ඣානං සමාධිචරියා. දුතියජ්ඣානං…පෙ.… නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්ති සමාධිචරියා. පඨමජ්ඣානපටිලාභත්ථාය විතක්කො ච විචාරො ච පීති ච සුඛඤ්ච චිත්තෙකග්ගතා ච…පෙ.… නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තිං පටිලාභත්ථාය විතක්කො ච විචාරො ච පීති ච සුඛඤ්ච චිත්තෙකග්ගතා ච. ඉමාහි නවහි සමාධිචරියාහි.
>
> ‘‘**වසීති** පඤ්ච වසියො – ආවජ්ජනවසී, සමාපජ්ජනවසී, අධිට්ඨානවසී, වුට්ඨානවසී, පච්චවෙක්ඛණවසී. පඨමජ්ඣානං යත්ථිච්ඡකං යදිච්ඡකං යාවතිච්ඡකං ආවජ්ජති, ආවජ්ජනාය දන්ධායිතත්තං නත්ථීති

ආවජ්ජනවසී. පඨමජ්ඣානං යත්ථිච්ඡකං යදිච්ඡකං යාවතිච්ඡකං සමාපජ්ජති, සමාපජ්ජනාය දන්ධායිතත්තං නත්ථීති සමාපජ්ජනවසී…පෙ…. අධිට්ඨාති අධිට්ඨානෙ…පෙ…. වුට්ඨාති වුට්ඨානෙ…පෙ…. පච්චවෙක්ඛති පච්චවෙක්ඛණාය දන්ධායිතත්තං නත්ථීති පච්චවෙක්ඛණවසී. දුතියං…පෙ…. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තිං යත්ථිච්ඡකං යදිච්ඡකං යාවතිච්ඡකං ආවජ්ජති …පෙ…. පච්චවෙක්ඛති. පච්චවෙක්ඛණාය දන්ධායිතත්තං නත්ථීති පච්චවෙක්ඛණවසී. ඉමා පඤ්ච වසියො''ති (පටි. ම. 1.83).

870. එත්ථ ච ''සොළසහි ඤාණචරියාහී''ති උක්කට්ඨනිද්දෙසො එස. අනාගාමිනො පන චුද්දසහි ඤාණචරියාහි හොති. යදි එවං සකදාගාමිනො ද්වාදසහි සොතාපන්නස්ස ච දසහි කිං න හොතීති? න හොති, සමාධිපාරිබන්ථිකස්ස පඤ්ච කාමගුණිකරාගස්ස අප්පහීනත්තා. තෙසං හි සො අප්පහීනො. තස්මා සමථබලං න පරිපුණ්ණං හොති, තස්මිං අපරිපූරෙ ද්වීහි බලෙහි සමාපජ්ජිතබ්බං නිරොධසමාපත්තිං බලවෙකල්ලෙන සමාපජ්ජිතුං න සක්කොන්ති. අනාගාමිස්ස පන සො පහීනො, තස්මා එස පරිපුණ්ණබලො හොති. පරිපුණ්ණබලත්තා සක්කොති. තෙනාහ භගවා – ''නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලං ඵලසමාපත්තියා අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.1.417). ඉදඤ්හි පට්ඨානෙ මහාපකරණෙ අනාගාමිනොව නිරොධා වුට්ඨානං සන්ධාය වුත්තන්ති.

871. **කත්ථ සමාපජ්ජන්තීති** පඤ්චවොකාරභවෙ. කස්මා? අනුපුබ්බසමාපත්තිසබ්භාවතො. චතුවොකාරභවෙ පන පඨමජ්ඣානාදීනං උප්පත්ති නත්ථි. තස්මා න සක්කා තත්ථ සමාපජ්ජිතුන්ති. කෙචි පන ''වත්ථුස්ස අභාවා''ති වදන්ති.

872. **කස්මා සමාපජ්ජන්තීති** සඞ්ඛාරානං පවත්තිභෙදෙ උක්කණ්ඨිත්වා දිට්ඨෙව ධම්මෙ අචිත්තකා හුත්වා ''නිරොධං නිබ්බානං පත්වා සුඛං විහරිස්සාමා''ති සමාපජ්ජන්ති.

873. **කථඤ්චස්සා සමාපජ්ජනං හොතීති** සමථවිපස්සනාවසෙන උස්සක්කිත්වා කතපුබ්බකිච්චස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං නිරොධයතො, එවමස්ස සමාපජ්ජනං හොති. යො හි සමථවසෙනෙව උස්සක්කති, සො නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තිං පත්වා තිට්ඨති. යො පන විපස්සනාවසෙනෙව උස්සක්කති, සො ඵලසමාපත්තිං පත්වා තිට්ඨති. යො පන උභයවසෙනෙව උස්සක්කිත්වා පුබ්බකිච්චං කත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං නිරොධෙති, සො තං සමාපජ්ජතීති අයමෙත්ථ සඞ්ඛෙපො.

874. අයං පන විත්ථාරො – ඉධ භික්ඛු නිරොධං සමාපජ්ජිතුකාමො කතභත්තකිච්චො සුධොතහත්ථපාදො විවිත්තෙ ඔකාසෙ සුපඤ්ඤත්තම්හි ආසනෙ නිසීදති පල්ලඞ්කං ආභුජිත්වා උජුං කායං පණිධාය පරිමුඛං සතිං උපට්ඨපෙත්වා, සො පඨමං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තත්ථ සඞ්ඛාරෙ අනිච්චතො දුක්ඛතො අනත්තතො විපස්සති.

විපස්සනා පනෙසා තිවිධා හොති – සඞ්ඛාරපරිග්ගණ්හනකවිපස්සනා, ඵලසමාපත්තිවිපස්සනා, නිරොධසමාපත්තිවිපස්සනාති. තත්ථ සඞ්ඛාරපරිග්ගණ්හනකවිපස්සනා මන්දා වා හොතු තික්ඛා වා, මග්ගස්ස පදට්ඨානං හොතියෙව. ඵලසමාපත්තිවිපස්සනා තික්ඛාව වට්ටති මග්ගභාවනාසදිසා. නිරොධසමාපත්තිවිපස්සනා පන නාතිමන්දනාතිතික්ඛා වට්ටති. තස්මා එස නාතිමන්දාය නාතිතික්ඛාය විපස්සනාය තෙ සඞ්ඛාරෙ විපස්සති.

තතො දුතියං ඣානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තත්ථ සඞ්ඛාරෙ තථෙව විපස්සති. තතො තතියං ඣානං…පෙ…. තතො විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තත්ථ සඞ්ඛාරෙ තථෙව විපස්සති. තථා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය චතුබ්බිධං පුබ්බකිච්චං කරොති – නානාබද්ධඅවිකොපනං, සඞ්ඝපටිමානනං, සත්ථුපක්කොසනං, අද්ධානපරිච්ඡෙදන්ති.

875. තත්ථ **නානාබද්ධඅවිකොපනන්ති** යං ඉමිනා භික්ඛුනා සද්ධිං එකාබද්ධං න හොති, නානාබද්ධං හුත්වා ඨිතං පත්තචීවරං වා මඤ්චපීඨං වා නිවාසගෙහං වා අඤ්ඤං වා පන කිඤ්චි පරික්ඛාරජාතං, තං යථා න විකුප්පති, අග්ගිඋදකවාතචොරඋන්දූරාදීනං වසෙන න විනස්සති, එවං අධිට්ඨාතබ්බං.

තත්රිදං අධිට්ඨානවිධානං ''ඉදඤ්ච ඉදඤ්ච ඉමස්මිං සත්තාහබ්භන්තරෙ මා අග්ගිනා ඣායතු, මා උදකෙන වුය්හතු, මා වාතෙන විද්ධංසතු, මා චොරෙහි හරියතු, මා උන්දූරාදීහි ඛජ්ජතූ''ති. එවං අධිට්ඨිතෙ තං සත්තාහං තස්ස න කොචි පරිස්සයො හොති.

අනධිට්ඨහතො පන අග්ගිආදීහි විනස්සති මහානාගත්ථෙරස්ස විය. ථෙරො කිර මාතුඋපාසිකාය ගාමං පිණ්ඩාය පාවිසි. උපාසිකා යාගුං දත්වා ආසනසාලාය නිසීදාපෙසි. ථෙරො නිරොධං සමාපජ්ජිත්වා නිසීදි. තස්මිං නිසින්නෙ ආසනසාලාය අග්ගිනා ගහිතාය සෙසභික්ඛූ අත්තනො අත්තනො නිසින්නාසනං ගහෙත්වා පලායිංසු. ගාමවාසිකා සන්නිපතිත්වා ථෙරං දිස්වා ''අලසසමණො''ති ආහංසු. අග්ගි තිණවෙළුකට්ඨානි ඣාපෙත්වා ථෙරං පරික්ඛිපිත්වා අට්ඨාසි. මනුස්සා ඝටෙහි උදකං ආහරිත්වා නිබ්බාපෙත්වා ඡාරිකං අපනෙත්වා පරිභණ්ඩං කත්වා පුප්ඵානි විකිරිත්වා නමස්සමානා අට්ඨංසු. ථෙරො පරිච්ඡින්නකාලවසෙන වුට්ඨාය තෙ දිස්වා ''පාකටොම්හි ජාතො''ති වෙහාසං උප්පතිත්වා පියඞ්ගුදීපං අගමාසි. ඉදං නානාබද්ධඅවිකොපනං නාම.

යං එකාබද්ධං හොති නිවාසනපාවුරණං වා නිසින්නාසනං වා, තත්ථ විසුං අධිට්ඨානකිච්චං නත්ථි. සමාපත්තිවසෙනෙව නං රක්ඛති ආයස්මතො සඤ්ජීවස්ස විය . වුත්තම්පි චෙතං ''ආයස්මතො සඤ්ජීවස්ස සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධි, ආයස්මතො සාරිපුත්තස්ස සමාධිවිප්ඵාරා ඉද්ධී''ති.

876. **සඞ්ඝපටිමානනන්ති** සඞ්ඝස්ස පටිමානනං උදික්ඛනං. යාව එසො භික්ඛු ආගච්ඡති, තාව සඞ්ඝකම්මස්ස අකරණන්ති අත්ථො. එත්ථ ච න පටිමානනං එතස්ස පුබ්බකිච්චං, පටිමානනාවජ්ජනං පන පුබ්බකිච්චං. තස්මා එවං ආවජ්ජිතබ්බං ''සචෙ මයි සත්තාහං නිරොධං සමාපජ්ජිත්වා නිසින්නෙ සඞ්ඝො උත්තිකම්මාදීසු කිඤ්චිදෙව කම්මං කත්තුකාමො හොති, යාව මං කොචි භික්ඛු ආගන්ත්වා න පක්කොසති, තාවදෙව වුට්ඨහිස්සාමී''ති. එවං කත්වා සමාපන්නො හි තස්මිං සමයෙ වුට්ඨාතියෙව.

යො පන එවං න කරොති, සඞ්ඝො ච සන්නිපතිත්වා තං අපස්සන්තො ''අසුකො භික්ඛු කුහි''න්ති ''නිරොධසමාපන්නො''ති වුත්තෙ සඞ්ඝො කඤ්චි භික්ඛුං පෙසෙති ''ගච්ඡ නං සඞ්ඝස්ස වචනෙන පක්කොසාහී''ති. අථස්ස තෙන භික්ඛුනා සවනූපචාරෙ ඨත්වා ''සඞ්ඝො තං ආවුසො පටිමානෙතී''ති වුත්තමත්තෙව වුට්ඨානං හොති. එවං ගරුකා හි සඞ්ඝස්ස ආණා නාම. තස්මා තං ආවජ්ජිත්වා යථා සයමෙව වුට්ඨාති, එවං සමාපජ්ජිතබ්බං.

877. **සත්ථුපක්කොසනන්ති** ඉධාපි සත්ථුපක්කොසනාවජ්ජනමෙව ඉමස්ස කිච්චං. තස්මා තම්පි එවං ආවජ්ජිතබ්බං ''සචෙ මයි සත්තාහං නිරොධං සමාපජ්ජිත්වා නිසින්නෙ සත්ථා ඔතිණ්ණවත්ථුස්මිං සික්ඛාපදං වා පඤ්ඤපෙති, තථාරූපාය වා අත්ථුප්පත්තියා ධම්මං දෙසෙති, යාව මං කොචි ආගන්ත්වා න පක්කොසති, තාවදෙව වුට්ඨහිස්සාමී''ති. එවං කත්වා නිසින්නො හි තස්මිං සමයෙ වුට්ඨාතියෙව.

යො පන එවං න කරොති, සත්ථා ච සඞ්ඝෙ සන්නිපතිතෙ තං අපස්සන්තො ''අසුකො භික්ඛු කුහි''න්ති ''නිරොධසමාපන්නො''ති වුත්තෙ කඤ්චි භික්ඛුං පෙසෙති ''ගච්ඡ නං මම වචනෙන පක්කොසා''ති. අථස්ස තෙන භික්ඛුනා සවනූපචාරෙ ඨත්වා ''සත්ථා ආයස්මන්තං ආමන්තෙතී''ති වුත්තමත්තෙව වුට්ඨානං හොති. එවං ගරුකං හි සත්ථුපක්කොසනං, තස්මා තං ආවජ්ජිත්වා යථා සයමෙව වුට්ඨාති, එවං සමාපජ්ජිතබ්බං.

878. **අද්ධානපරිච්ඡෙදොති** ජීවිතද්ධානස්ස පරිච්ඡෙදො. ඉමිනා භික්ඛුනා අද්ධානපරිච්ඡෙදෙ සුකුසලෙන භවිතබ්බං. අත්තනො ''ආයුසඞ්ඛාරා සත්තාහං පවත්තිස්සන්ති න පවත්තිස්සන්තී''ති ආවජ්ජිත්වාව සමාපජ්ජිතබ්බං. සචෙ හි සත්තාහබ්භන්තරෙ නිරුජ්ඣනකෙ ආයුසඞ්ඛාරෙ අනාවජ්ජිත්වාව සමාපජ්ජති, නාස්ස නිරොධසමාපත්ති මරණං පටිබාහිතුං සක්කොති. අන්තොනිරොධෙ මරණස්ස නත්ථිතාය අන්තරාව සමාපත්තිතො වුට්ඨාති. තස්මා එතං ආවජ්ජිත්වාව සමාපජ්ජිතබ්බං. අවසෙසං හි අනාවජ්ජිතුම්පි වට්ටති. ඉදං පන ආවජ්ජිතබ්බමෙවාති වුත්තං.

879. සො එවං ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය ඉමං පුබ්බකිච්චං කත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජති. අථෙකං වා ද්වෙ වා චිත්තවාරෙ අතික්කමිත්වා අචිත්තකො හොති, නිරොධං ඵුසති. කස්මා පනස්ස ද්වින්නං චිත්තානං උපරිචිත්තානි න පවත්තන්තීති? නිරොධස්ස පයොගත්තා. ඉදඤ්හි ඉමස්ස භික්ඛුනො ද්වෙ සමථවිපස්සනාධම්මෙ යුගනද්ධෙ කත්වා අට්ඨ සමාපත්තිආරොහනං අනුපුබ්බනිරොධස්ස පයොගො, න නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තියාති නිරොධස්ස පයොගත්තා ද්වින්නං චිත්තානං උපරි න පවත්තන්ති.

යො පන භික්ඛු ආකිඤ්චඤ්ඤායතනතො වුට්ඨාය ඉදං පුබ්බකිච්චං අකත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජති, සො පරතො අචිත්තකො භවිතුං න සක්කොති, පටිනිවත්තිත්වා පුන ආකිඤ්චඤ්ඤායතනෙයෙව පතිට්ඨාති. මග්ගං අගතපුබ්බපුරිසූපමා චෙත්ථ වත්තබ්බා –

එකො කිර පුරිසො එකං මග්ගං අගතපුබ්බො අන්තරා උදකකන්දරං වා ගම්භීරං උදකචික්ඛල්ලං අතික්කමිත්වා ඨපිතං චණ්ඩාතපසන්තත්තපාසාණං වා ආගම්ම තං නිවාසනපාවුරණං අසණ්ඨපෙත්වාව කන්දරං ඔරුළ්හො පරික්ඛාරතෙමනභයෙන පුනදෙව තීරෙ පතිට්ඨාති. පාසාණං අක්කමිත්වාපි සන්තත්තපාදො පුනදෙව ඔරභාගෙ පතිට්ඨාති. තත්ථ යථා සො පුරිසො අසණ්ඨපිතනිවාසනපාවුරණත්තා කන්දරං ඔතිණ්ණමත්තොව, තත්තපාසාණං අක්කන්තමත්තො එව ච පටිනිවත්තිත්වා ඔරතොව පතිට්ඨාති, එවං යොගාවචරොපි පුබ්බකිච්චස්ස අකතත්තා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපන්නමත්තොව පටිනිවත්තිත්වා ආකිඤ්චඤ්ඤායතනෙ පතිට්ඨාති.

යථා පන පුබ්බෙපි තං මග්ගං ගතපුබ්බපුරිසො තං ඨානං ආගම්ම එකං සාටකං දළ්හං නිවාසෙත්වා අපරං හත්ථෙන ගහෙත්වා කන්දරං උත්තරිත්වා තත්තපාසාණං වා අක්කන්තමත්තකමෙව කරිත්වා පරතො ගච්ඡති, එවමෙවං කතපුබ්බකිච්චො භික්ඛු නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජිත්වාව පරතො අචිත්තකො හුත්වා නිරොධං ඵුසිත්වා විහරති.

880. **කථං ඨානන්ති** එවං සමාපන්නාය පනස්සා කාලපරිච්ඡෙදවසෙන චෙව අන්තරාආයුක්ඛයසඞ්ඝපටිමානනසත්ථුපක්කොසනාභාවෙන ච ඨානං හොති.

881. **කථං වුට්ඨානන්ති** අනාගාමිස්ස අනාගාමිඵලුප්පත්තියා, අරහතො අරහත්තඵලුප්පත්තියාති එවං ද්වෙධා වුට්ඨානං හොති.

882. **වුට්ඨිතස්ස කිංනින්නං චිත්තං හොතීති** නිබ්බානනින්නං. වුත්තං හෙතං ‘‘සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධසමාපත්තියා වුට්ඨිතස්ස ඛො, ආවුසො විසාඛ, භික්ඛුනො විවෙකනින්නං චිත්තං හොති විවෙකපොණං විවෙකපබ්භාර’’න්ති (ම. නි. 1.464).

883. **මතස්ස ච සමාපන්නස්ස ච කො විසෙසොති** අයම්පි අත්ථො සුත්තෙ වුත්තොයෙව. යථාහ – ‘‘ය්වායං, ආවුසො, මතො කාලඞ්කතො, තස්ස කායසඞ්ඛාරා නිරුද්ධා පටිප්පස්සද්ධා, වචීසඞ්ඛාරා… චිත්තසඞ්ඛාරා නිරුද්ධා පටිප්පස්සද්ධා, ආයු පරික්ඛීණො, උස්මා වූපසන්තා, ඉන්ද්‍රියානි පරිභින්නානි. යො චායං භික්ඛු සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධං සමාපන්නො, තස්සපි කායසඞ්ඛාරා නිරුද්ධා පටිප්පස්සද්ධා, වචීසඞ්ඛාරා… චිත්තසඞ්ඛාරා නිරුද්ධා පටිප්පස්සද්ධා, ආයු අපරික්ඛීණො, උස්මා අවූපසන්තා, ඉන්ද්‍රියානි අපරිභින්නානී’’ති (ම. නි. 1.457).

884. **නිරොධසමාපත්ති සඞ්ඛතා**තිආදිපුච්ඡායං පන සඞ්ඛතාතිපි අසඞ්ඛතාතිපි ලොකියාතිපි ලොකුත්තරාතිපි න වත්තබ්බා. කස්මා? සභාවතො නත්ථිතාය. යස්මා පනස්සා සමාපජ්ජන්තස්ස වසෙන සමාපන්නා නාම හොති, තස්මා නිප්ඵන්නාති වත්තුං වට්ටති, නො අනිප්ඵන්නා.

> ඉති සන්තං සමාපත්තිං, ඉමං අරියනිසෙවිතං;
> දිට්ඨෙව ධම්මෙ නිබ්බානමිතිසඞ්ඛං උපාගතං;
> භාවෙත්වා අරියං පඤ්ඤං, සමාපජ්ජන්ති පණ්ඩිතා.
>
> යස්මා තස්මා ඉමිස්සාපි, සමාපත්තිසමත්ථතා;
> අරියමග්ගෙසු පඤ්ඤාය, ආනිසංසොති වුච්චතීති.

ආහුනෙය්‍යභාවාදිසිද්ධිකථා

885. **ආහුනෙය්‍යභාවාදිසිද්ධී**ති න කෙවලඤ්ච නිරොධසමාපත්තියා සමාපජ්ජනසමත්ථතාව, අයං පන ආහුනෙය්‍යභාවාදිසිද්ධිපි ඉමිස්සා ලොකුත්තරපඤ්ඤාභාවනාය ආනිසංසොති වෙදිතබ්බො. අවිසෙසෙන හි චතුබ්බිධායපි එතිස්සා භාවිතත්තා භාවිතපඤ්ඤො පුග්ගලො සදෙවකස්ස ලොකස්ස ආහුනෙය්‍යො හොති පාහුනෙය්‍යො දක්ඛිණෙය්‍යො අඤ්ජලීකරණීයො අනුත්තරං පුඤ්ඤක්ඛෙත්තං ලොකස්ස.

886. විසෙසතො පනෙත්ථ පඨමමග්ගපඤ්ඤං තාව භාවෙත්වා මන්දාය විපස්සනාය ආගතො මුදින්ද්‍රියොපි **සත්තක්ඛත්තුපරමො** නාම හොති, සත්තසුගතිභවෙ සංසරිත්වා දුක්ඛස්සන්තං කරොති. මජ්ඣිමාය විපස්සනාය ආගතො මජ්ඣිමින්ද්‍රියො **කොලංකොලො** නාම හොති, ද්වෙ වා තීණි වා කුලානි සන්ධාවිත්වා සංසරිත්වා දුක්ඛස්සන්තං කරොති. තික්ඛාය විපස්සනාය ආගතො තික්ඛින්ද්‍රියො **එකබීජී** නාම හොති, එකඤ්ඤෙව මානුසකං භවං නිබ්බත්තෙත්වා දුක්ඛස්සන්තං කරොති.

887. දුතියමග්ගපඤ්ඤං භාවෙත්වා **සකදාගාමී** නාම හොති, සකිදෙව ඉමං ලොකං ආගන්ත්වා දුක්ඛස්සන්තං කරොති.

888. තතියමග්ගපඤ්ඤං භාවෙත්වා **අනාගාමී** නාම හොති. සො ඉන්ද්‍රියවෙමත්තතාවසෙන අන්තරාපරිනිබ්බායී, උපහච්චපරිනිබ්බායී, අසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී, සසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී, උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමීති පඤ්චධා. ඉධ විහායනිට්ඨො හොති. තත්ථ **අන්තරාපරිනිබ්බායී**ති යත්ථ කත්ථචි සුද්ධාවාසභවෙ උපපජ්ජිත්වා ආයුවෙමජ්ඣං අප්පත්වාව පරිනිබ්බායති. **උපහච්චපරිනිබ්බායී**ති ආයුවෙමජ්ඣං අතික්කමිත්වා පරිනිබ්බායති. **අසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී**ති අසඞ්ඛාරෙන අප්පයොගෙන උපරිමග්ගං නිබ්බත්තෙති. **සසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායී**ති සසඞ්ඛාරෙන සප්පයොගෙන උපරිමග්ගං නිබ්බත්තෙති. **උද්ධංසොතො අකනිට්ඨගාමී**ති යත්ථුපපන්නො, තතො උද්ධං යාව අකනිට්ඨභවා ආරුය්හ තත්ථ පරිනිබ්බායති.

889. චතුත්ථමග්ගපඤ්ඤං භාවෙත්වා කොචි **සද්ධාවිමුත්තො** හොති, කොචි **පඤ්ඤාවිමුත්තො** හොති, කොචි **උභතොභාගවිමුත්තො** හොති, කොචි **තෙවිජ්ජො,** කොචි **ඡළභිඤ්ඤො,** කොචි **පටිසම්භිදප්පභෙදප්පත්තො** මහාඛීණාසවො. යං සන්ධාය වුත්තං ‘‘මග්ගක්ඛණෙ පනෙස තං ජටං විජටෙති නාම . ඵලක්ඛණෙ විජටිතජටො සදෙවකස්ස ලොකස්ස අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යො හොතී’’ති.

> එවං අනෙකානිසංසා, අරියපඤ්ඤාය භාවනා;
> යස්මා තස්මා කරෙය්‍යාථ, රතිං තත්ථ විචක්ඛණො.

890. එත්තාවතා ච –

සීලෙ පතිට්ඨාය නරො සපඤ්ඤො, චිත්තං පඤ්ඤඤ්ච භාවයං;
ආතාපී නිපකො භික්ඛු, සො ඉමං විජටයෙ ජටන්ති. –

ඉමිස්සා ගාථාය සීලසමාධිපඤ්ඤාමුඛෙන දෙසිතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ සානිසංසා පඤ්ඤාභාවනා පරිදීපිතා හොතීති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතෙ විසුද්ධිමග්ගෙ

පඤ්ඤාභාවනාධිකාරෙ

පඤ්ඤාභාවනානිසංසනිද්දෙසො නාම

තෙවීසතිමො පරිච්ඡෙදො.

නිගමනකථා

891. එත්තාවතා ච –

''සීලෙ පතිට්ඨාය නරො සපඤ්ඤො, චිත්තං පඤ්ඤඤ්ච භාවයං;
ආතාපී නිපකො භික්ඛු, සො ඉමං විජටයෙ ජට''න්ති. –

ඉමං ගාථං නික්ඛිපිත්වා යදවොචුම්හ –

''ඉමිස්සා දානි ගාථාය, කථිතාය මහෙසිනා;
වණ්ණයන්තො යථාභූතං, අත්ථං සීලාදිභෙදනං.

''සුදුල්ලභං ලභිත්වාන, පබ්බජ්ජං ජිනසාසනෙ;
සීලාදිසඞ්ගහං ඛෙමං, උජුං මග්ගං විසුද්ධියා.

''යථාභූතං අජානන්තා, සුද්ධිකාමාපි යෙ ඉධ;
විසුද්ධිං නාධිගච්ඡන්ති, වායමන්තාපි යොගිනො.

''තෙසං පාමොජ්ජකරණං, සුවිසුද්ධවිනිච්ඡයං;
මහාවිහාරවාසීනං, දෙසනානයනිස්සිතං.

''විසුද්ධිමග්ගං භාසිස්සං, තං මෙ සක්කච්ච භාසතො;
විසුද්ධිකාමා සබ්බෙපි, නිසාමයථ සාධවො''ති.

ස්වායං භාසිතො හොති.

892. තත්ථ ච –

තෙසං සීලාදිභෙදානං, අත්ථානං යො විනිච්ඡයො;
පඤ්චන්නම්පි නිකායානං, වුත්තො අට්ඨකථානයෙ.

සමාහරිත්වා තං සබ්බං, යෙභුය්‍යෙන සනිච්ඡයො;
සබ්බසඞ්කරදොසෙහි, මුත්තො යස්මා පකාසිතො.

තස්මා විසුද්ධිකාමෙහි, සුද්ධපඤ්ඤෙහි යොගිහි;
විසුද්ධිමග්ගෙ එතස්මිං, කරණීයොව ආදරොති.

893. විභජ්ජවාදිසෙට්ඨානං , ථෙරියානං යසස්සිනං;
මහාවිහාරවාසීනං, වංසජස්ස විභාවිනො.

භදන්තසඞ්ඝපාලස්ස, සුචිසල්ලෙඛවුත්තිනො;
විනයාචාරයුත්තස්ස, යුත්තස්ස පටිපත්තියං.

ඛන්තිසොරච්චමෙත්තාදි-ගුණභූසිතචෙතසො;
අජ්ඣෙසනං ගහෙත්වාන, කරොන්තෙන ඉමං මයා.

සද්ධම්මට්ඨිතිකාමෙන , යො පත්තො පුඤ්ඤසඤ්චයො;
තස්ස තෙජෙන සබ්බෙපි, සුඛමෙධන්තු පාණිනො.

894. විසුද්ධිමග්ගො එසො ච, අන්තරායං විනා ඉධ;
නිට්ඨිතො අට්ඨපඤ්ඤාස-භාණවාරාය පාළියා.

යථා තථෙව ලොකස්ස, සබ්බෙ කල්‍යාණනිස්සිතා;
අනන්තරායා ඉජ්ඣන්තු, සීඝං සීඝං මනොරථාති.

895. පරම විසුද්ධ සද්ධා බුද්ධි වීරිය පටිමණ්ඩිතෙන සීලාචාරජ්ජව මද්දවාදිගුණසමුදයසමුදිතෙන සකසමය සමයන්තරගහනජ්ඣොගාහණසමත්ථෙන පඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියසමන්නාගතෙන තිපිටකපරියත්තිභෙදෙ සාට්ඨකථෙ සත්ථුසාසනෙ අප්පටිහතඤාණප්පභාවෙන මහාවෙය්‍යාකරණෙන කරණසම්පත්තිජනිතසුඛවිනිග්ගතමධුරොදාරවචනලාවණ්ණයුත්තෙන යුත්තමුත්තවාදිනා වාදීවරෙන මහාකවිනා ඡළභිඤ්ඤාපටිසම්භිදාදි භෙදගුණපටිමණ්ඩිතෙ උත්තරිමනුස්සධම්මෙ අප්පටිහතබුද්ධීනං ථෙරවංසප්පදීපානං ථෙරානං මහාවිහාරවාසීනං වංසාලඞ්කාරභූතෙන විපුලවිසුද්ධබුද්ධිනා **බුද්ධඝොසොති** ගරූහි ගහිතනාමධෙය්‍යෙන ථෙරෙන මුදන්තබෙදකවත්තබ්බෙන කතො විසුද්ධිමග්ගො නාම.

896. තාව තිට්ඨතු ලොකස්මිං, ලොකනිත්ථරණෙසිනං;
දස්සෙන්තො කුලපුත්තානං, නයං සීලාදිසුද්ධියා.

යාව බුද්ධොති නාමම්පි, සුද්ධචිත්තස්ස තාදිනො;
ලොකම්හි ලොකජෙට්ඨස්ස, පවත්තති මහෙසිනොති.

ඉති සාධුජනපාමොජ්ජත්ථාය කතා විසුද්ධිමග්ගකථා,

පාළිගණනාය පන සා අට්ඨපඤ්ඤාසභාණවාරා හොතීති.

විසුද්ධිමග්ගපකරණං නිට්ඨිතං.